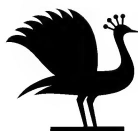
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13702

Bilky Memorial Book

Sefer zikaron li-ḳedoshe ḳehilat Bilḳeh ṿeha-sevivah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer zikaron li-ḳedoshe ḳehilat Bilḳeh veha-sevivah.
IMPRINT	880-03 Tel Aviv : Irgun yotsʻe Bilḳeh veha-sevivah be-Yiśraʻel uve-Ar. ha-B. ; New Rochelle, N.Y. : nitan le-haśig et ha-sefer, M. Avital, 1998.
DESCRIPT	2 v. (1008 p.) : ill., maps ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Bilky (Zakarpats'ka oblast') -- History. Bilky (Zakarpats'ka oblast', Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) --Ukraine --Bilky (Zakarpats'ka oblast')
ADD'L NAME	Avital, Moshe, 1928-
ADD'L TITLE	Bilḳeh sheli

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

בס"ד

ספר זכרון

לקדושי קהילת בילקה והסביבה

חלק א'

יוצא לאור ע"י
ארגון יוצאי בילקה והסביבה
בישראל ובארה"ב

העורך: ד"ר משה אביטל
מוציא הספר מהכח אל הפועל

סגן עורך: אליעזר שוימר
מרכז ארגון יוצאי בילקה בישראל

ועד ההוצאה לאור

בישראל:

יוסף חיים ברקוביץ, רחל ברקוביץ-זולף, חיים הרשקוביץ,
ישראל וויס, שלום ליברמן, פנחס נוימן, מרדכי נוימן,
יוכבד פרידמן - מייזליק, אפרים קולב, דוד שטרן,
יוסף מאיר שוימר, אליעזר שמואלביץ

בארה"ב:

שלמה דוידוביץ ז"ל, דוד הייזלר

**בהוצאת ארגון יוצאי בילקה והסביבה
בישראל ובארה"ב**

תל אביב ישראל
תשנ"ח - 1998

ניתן להשיג את הספר:
בישראל: אליעזר שוימר
רח' התשעים ושלש מס' 14, פתח תקוה, ישראל, טל. 03-9232007
בארה"ב: Dr. Moshe Avital
1270 North Av. New Rochelle, N.Y. 10804 Tel. 914-654-1018

Bilke

יד ושם לבילקה

לקדושי קהילת בילקה,
פרבריה והסביבה הי"ד

קרבנות ממלכת הרשע הגרמנית וההונגרית
גרוריהם ועוזריהם
שנהרגו, נשרפו והושמדו
ודמם הטהור נשפך בידים טמאות
על קידוש השם.

זכרם הקדוש ישמר בלב שרידי קהילתינו
ובלב כל עם ישראל לנצח

ה' ינקום דמם

שרידי שארית הפליטה של בילקה והסביבה

רשימת תורמים מארה"ב והתפוצות
להוצאת ספר ההנצחה
לקדושי בילקה והסביבה הי"ד

LIST OF DONORS
FROM THE U.S.A. & THE DIASPORA

Angerman Irving
Angerman Sury
Avital Moshe

Bohm Ruth
Baldon Joshua
Blassberger Moshe Aaron
Barmard Howard
Braun Martin

Cohen Susan

Davis Solomon

Eckstein Jacob
Eckstein Moshe
Eckstein Solly

Friedman Joseph

Heisler David
Hershkowitz Aaron
Hershenbaum Bella

Jacoby Irwin
Jacoby Michael

Jacoby William
Joss Solly

Klein Sam

Lazarowitz Joseph
Lefkowitz Elaine
Lipschitz Solomon
Leitman Reggie

Messinger Ethel
Milligram Emerson
Moskowitz Rose

Peck Daniel

Shaw Doris
Solomon Ruth
Sykora Joel

Twersky Madeline

Zivic Beatrice

רשימת תורמים
להוצאת ספר ההנצחה לקדושי בילקה והסביבה הי"ד

אברהמוביץ יוסף חיים
אברמס זליג
אברהם אסתר
איללס קלרה
אברהם מרדכי
אפל רבקה
ברגר מנחם
ברקו שרגא
ביק שושנה
ברגר זהבה
ברגר דוד
ברק אריק
גל בלום
גולדמן חנה
גודלברג פנינה
גלבמן חנה
גוטמן חנה
הרשקוביץ חיים
וייס ישראל
זולף רחל
ירדני קלמן
יוסוביץ יוסף חיים
ליאון אילנה
ליברמן שלום
לקס אסתר
לזרוביץ משה
מייזליק יוטה
מרקוביץ מרדכי
מנדלוביץ ילנה
מאירוביץ דוד
נוימן פנחס
נוימן מרדכי

נוימן משה
נוימן יצחק
נוימן טובה
פודקובצקי ברטה
פארי יצחק
פרידמן יהודה
פופלוביץ צירל
פרידמן שמואל
פרידמן לוי
פרידמן רוזה
פרידמן לאה
פארי צבי
פרידמן חנה
פרידמן כרמלה
קולב אפרים
קליין רבקה
קלמן טרודה
קצקה שרה
רוזנברג בינה
רייזמן יצחק
ראט תמר
שמילוביץ אליעזר
שמיוביץ אסתר
שמידט פנינה
שפר חדוה
שטרן יואל
שטרן דוד
שוימר יוסף מאיר
שוימר אליעזר
שטרן חנה
שלמון יצחק
שלמון פראדל

תודות:

לחנה אביטל שעזרה בצילום החומר כהכנה לדפוס
וכן עזרה בהגהת המאמרים הכתובים אנגלית.

לריבה (אביטל) סלסקי שהדפיסה
את כל החומר באנגלית כהכנה לדפוס

שירה (אביטל) ארביט שעזרה בהדפסת החומר האנגלי
והגהתו כהכנה לדפוס.

ליאורה (אביטל) אברמוביץ בישראל,
שארגנה ודאגה למשלוח החומר לארה"ב להגהה

ליצחק רייזמן שרעננן את זכרוננו וחיבר קובץ זכרונות
מן העבר בבילקה

לעיתונאי שאול מייזליש עבור הייעוץ וההכוונה

הצדעה למייסדי ארגון יוצאי בילקה בישראל שהלכו לעולמם

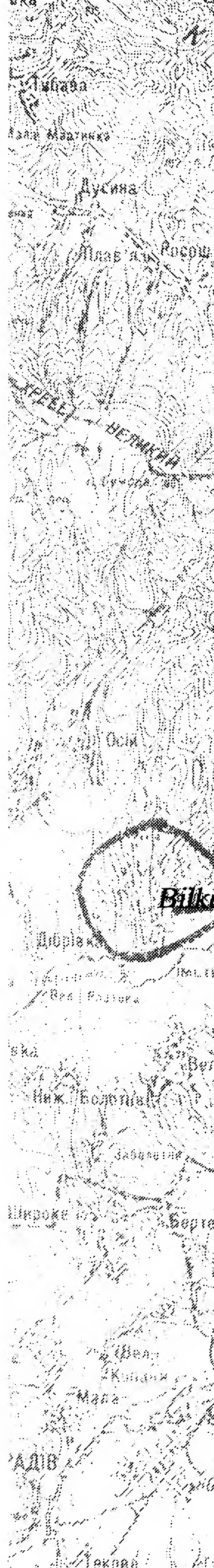

שמואל צבי ליפשיץ - ירושלים

משה ניימן - תל-אביב

זכרונם לא ימוש מקרבינו

עיירתנו בכליונה - נדר

"על דעת עיני שראו את השכול
ועמסו זעקות על לבי השחוח
על דעת רחמי שהורוני למחול
עד שבאו ימים שאָיְמוּ מלסלוח;
נדרתי נדר: לזכור את הכול,
לזכור - ודבר לא לשכוח
דבר לא לשכוח עד דור עשירי

(א. שלונסקי - "נדר")

אב הרחמים

הוא ירחם עם עמוסים

ויזכור ברית איתנים

וימלא משאלותינו במידה טובה

ישועה ורחמים

תוכן העניינים

כרך א'

בילקה לדורותיה

אישים ומשפחות

מחזור לוח החגים היהודיים בבילקה

ארועים מיוחדים בבילקה

מבילקה לפתח תקוה

עדויות מפי אודים מוצלים מאש השואה

תוכן הענינים - 11

זכרונות מעולי יוצאי בילקה בא"י

יוצאי בילקה שלקחו חלק בהגנה ושחרור א"י

מפעילות של יוצאי בילקה בישראל

כרך ב'

המדור באידיש

המדור באנגלית - Contents

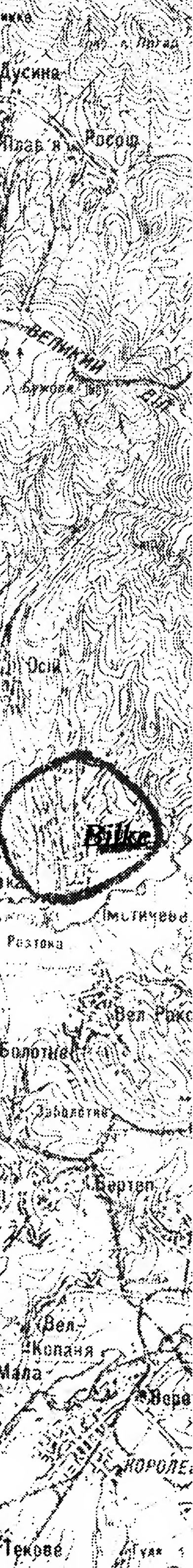

תוכן הענינים - 13

אלה אזכרה

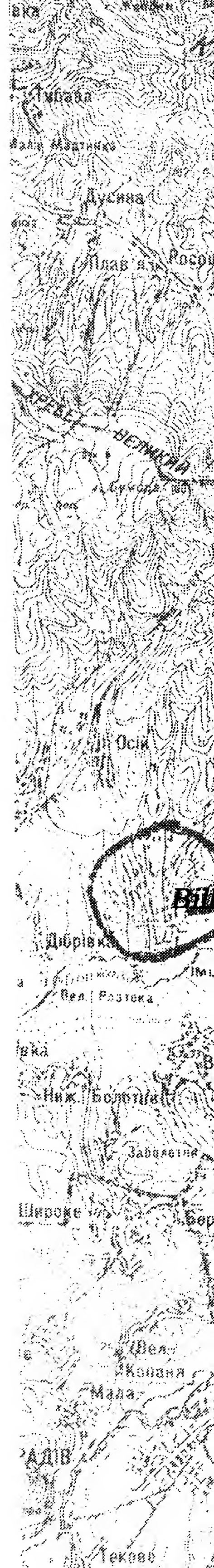
אלבום בילקה

מדור שונות

שער א'

בילקה לדורותיה

Дусина
Плав'я
Осій
Дібрівка
Вел. Ростока
Широке
Копаня
Мала
Теково

הקדמת העורך

"מי יתן ראשי מים, ועיני מקור דמעה, ואבכה
יומם ולילה את חללי בת עמי" (ירמיהו ח׳:כ״ג)

לזכר קהילת בילקה הקדושה וסביבותיה החרבה, מוציאים שרידי השואה יוצאי העיירה בישראל בארצות הברית, אמריקה הדרומית וארופה, ספר זכרון בו רשומות תולדות הקהילה וחייה בהתהוותה עד קיצה המר.

הספר מוגש בשלושה חלקים ובשלוש שפות: עברית, אידיש ואנגלית. המדור באידיש מיועד לבני עירנו בארצות תבל שאינם שומעים עברית או אנגלית. המדור האנגלי מיועד ליוצאי בילקה והסביבה בארצות הדוברות אנגלית. המדור העברי מיועד ליוצאי בילקה בארץ ישראל ובארצות הפזורה ששומעים עברית, להם וצאציהם.

אילו באנו לספר את כל ההסטוריה של קהילתנו ומשפחותינו, וכל הגזרות האכזריות שנגזרו ע"י מכונת ההשמדה הגרמנית, ההונגרים, עוזריהם וגרוריהם, לא היו מספיקים עוד כרכים רבים. "גויל אלו רקיעי, קני כל חורשתא דיו אלו ימי, וכל מי כנישותא. דירי ארעא ספרי ורשמי רשותא, לא היה ביכולתם לתאר את חורבן קהילתנו. אין בפי אנוש את הכשרון לתאר את השבר הגדול שפקד עמנו. אין עט שיוכל לתאר החיה הגרמנית הטורפת שהתנפלה על יהדות ארופה בשנות השואה.

גדול הוא כוח השכחה. השנים עוברות מהר, ועוד מעט ויקומו דורות שלא יוכלו אפילו לתאר שמץ מנהו, על כן באנו - שרידי עיירתנו שניצלו בניסים - לספר מעל עמודי "ספר הזכרון לקדושי בילקה והסביבה" לדורות הבאים על גבורה נפשית של יקירנו, שדמם נשפך כמים בשנות החורבן הזה, שלא היה כדוגמתו בקורות האנושות כולה. מה שעשינו בכרך זה הוא להציב מצבה, יד ושם רוחני, ליקירי קהילתנו שנקטפו ביד אכזרית.

יפתחו צאצאנו בעתיד את "ספר הזכרון" הזה ותעמודנה לפניהם דמויות יקרות מפז ומפנינים, שישמשו לא רק כדי להביע אבל ויגון על גורלם המר של

יקירנו. אלא יקבלו תמונה על החיים והיצירה שהיתה בעיירתנו. דור אשר שר את שיר ה' על אדמת העיירה בילקה והסביבה אשר בצ'כוסלובקיה. אנו תקוה שרותם הקדושה תהיה השראה וחיזוק להמשכיות שלשלת הדורות של עמנו.

"ארץ אל תכסי דמם"!!!

ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

ניו־יורק כסלו ה'תשנ"ז

בשער הספר

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

בספר זכרון זה על עיירתנו בילקה והפרברים של קולבאסאבא, אוליטקעס, אוסי, יילניצה, מיסטיצ'ב, ראקאביץ, ליקיווע ואחרים, מתגוללות לפנינו ספורי ניצולי השואה על היצירה הגדולה, התרבותית, הרוחנית והדתית שהיתה קיימת במשך כחמש עשרה דורות, תקופה של למעלה משלוש מאות שנה. על מאורעות החורבן המחרידות שעברו על יקירנו בשלבים השונים של השואה, הגזרות הקשות, גיוס הגברים ל"גדודי עבודת הכפיה", הגרוש לערבות אוקראינה בקמיניץ פודולסק, והגרוש הסופי לגיטו בערעהובו, ומשם למחנות השמדה.

בספר זה מתועדים זכרונות של אודים מעטים מוצלים מאש השואה, שאימצו את זכרונם כדי לספר על יקיריהם.

ספר זה משתדל להציב יד ושם לקדושי עיירתנו ולהעביר את לקחי השואה לדורות הבאים.

כוחות ההרס והחורבן שהשתלטו על רוב ארצות ארופה ועל עיירתנו בילקה בתוכם, עירערו לחלוטין את האמונה בכוחה של התבונה, ואת הביטחון בקידמה האנושית. היא הפגינה בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, כי חברה שהגיעה לפסגת ההשיגים בתחומי ההשכלה התרבות והמדע יכולה להפעיל את הרשע שבאדם בצורות משוכללות ביותר, ולנצל את היכולת הארגונית של חברה מודרנית כדי להביא לעולם זוועה, שחברות מפותחות הרבה פחות, לא הגיעו לאפס קצהו. יש לוודא שאות קין יושם על עמי ארופה שהשתתפו ברצח עמנו ולא יוסר עד סוף כל הדורות.

בספר זה גם משתקף תהליך ההתאוששות הגופנית, הרוחנית והנפשית של שארית הפליטה מיוצאי בילקה והסביבה. השאלה הנוקבת של הנביא יחזקאל "התחיינה העצמות האלה"? קבלה תשובה חד משמעית לחיוב. מקומץ עצמות יבשות, כמעט בלי רוח חיים, קמו שרידי יהודי בילקה ופרבריה ובנו לעצמם חיים חדשים על אפר העבר. הם הפכו מתוך קרבן ללא־עזר של משטר האימים לכוח עצום בתחיית האומה. הם נרתמו לפעולות שונות. להחייאת העצמות היבשות בארץ ישראל והיטו שכם בהקמת הקוממיות היהודית בארץ האבות. וכן עשו בכל אתר ואתר בקהילות היהודיות בארצות הברית, קנדה, דרום אמריקה ואפילו באירופה, ששם בנו את ביתם החדש.

ספר זכרון זה יוצא לאור ממש ברגע האחרון לפני שדור הניצולים הולך ומסתלק לעולם האמת. אין לנו יומרה למצות את כל הנושאים הראויים היו להופיע בספר זה. כי מטען הזכרונות הולך ומתמעט, שר השכחה פועל בכל כוחו.

אנו רואים צורך, בכמה מילות התנצלות, על כמה נקודות, העלולות לעורר תמיהות ושאלות, מצד הקורא בין יוצאי עיירתנו. לשאלת הלשונות בה התלבטנו רבות. היות והוצאת ספר הזכרון הוא מאמץ משותף בין יוצאי בילקה בארץ ישראל, בארצות הברית ובתפוצות אחרות, מן הראוי שספר זה יוצא בשלוש שפות בעברית לבני עיירתנו החיים בישראל, ואלה בתפוצות שהשפה העברית שגורה בפיהם, באנגלית ליוצאי בילקה והסביבה שהקימו את ביתם בארצות דוברות אנגלית, ובאידיש שהיתה שפת אמנו בבילקה והסביבה, שבה דברנו בינינו בשיחות היומיומיות, ולאלה שהעברית והאנגלית לא ידועה ועדיין זוכרים ושומרים היטב על שפת אבותינו ואמנו.

צר לנו במיוחד על חוסר השלמות ברשימת המשפחות ויחידים של בילקה והסביבה שחיו ופעלו בעיירתנו, ואלה אשר ניספו בשואה האיומה עם כל השתדלותינו לא עלה בידינו להרכיב רשימה מלאה, אם כי פעמים אחדות חולקו טפסים בין יוצאי בילקה שהיו לנו כתובתיהם בישראל ובתפוצות לרישום קרוביהם ומכריהם שניספו בתקופת השואה. לכן אם נפקדו שמות של בילקאים והפרברים ברשימות אלה היה זה מתוך חוסר מידע, כל מה שעשינו היה לפי מיטב ידיעתנו ויכולתנו.

בשער הספר - 21

ספר זה מוקדש לקדושי בני עיירתנו בילקה והסביבה שנרצחו על ידי הצוררים הגרמנים, ההונגרים גרוריהם ועוזריהם, ימש"ו בשואת ארופה בשנות תרצ"ט־1939 תש"ה־1945 במחנות "גדודי עבודת כפיה", בערבות אוקראינה, ובמחנות ההשמדה על אדמת ארופה הטמאה. זכרם הקדוש לא ימוש מקרבנו לנצח.

ת. נ. צ. ב. ה.

"ארץ אל תכסי דמם".

"זכור את אשר עשה לך עמלק־אל תשכח.

Дусина
Осій
Широке

הקדמה וסקירה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

יותר מחצי יובל שנים חלפו מאז נמחתה בילקה מארץ החיים ואלפי בניה, הורינו, אחינו, ואחיותנו נדונו לכליה בידי החיה הנאצית גרוריהם ועוזריהם תוך עינויים צער וסבל. למרות שעברו עשרות שנים, גדול הכאב מכדי שיוכל הזמן להשכיחו. עיירתנו בילקה קהילה מפוארת היתה כלא היתה. רק שרידי מצבות עתיקות ומצבות של המאה ה־20 מעלות אזוב בקצה העיירה בבית העלמין היהודי. האבנים הללו עוד יעידו שנים על דורות של יהודים שחיו במקום הזה. כי את יהודי בילקה נשא הרוח כולם פרחו ואבדו.

בהמיית רגשות ניגשתי לכתוב על עיירתנו בילקה, כדי להציב ליקירנו יד ושם, אשר זכרם יקר וקדוש לנו. ליקטתי פרט לפרט, מתוך זכרוני, ומתוך שיחות עם בני משפחתי וניצולי עיירתנו שונים, אשר מסרו לי פרטים נוספים כדי שלא ישכחו. ימים ושנים אינם עומדים במקום אחד, ימים ושנים חולפים מהר. הנופים מבילקה והסביבה, הפרצופים של בני משפחתי, ופני יהודי בילקה על משפחותיהם עולים בדמיוני, ומשוטטים לפני בחזון רוחי. הם עולים מתוך געגועים וכיסופים. כותב אני שורות אלו מתוך דמע. אין לי הרבה על מה לסמוך אלא על זכרוני. רוב הקורות מילדותי נשתמרו בזכרוני אבל יש גם דברים שאותם שכחתי, ואני יוצא נפסד, כי לא חקקתי היטב את אותם הדברים על לוח לבי.

זכרון העבר דופק בי בשעה שאני כותב פרקים אלה. יש בי דחיפה על אנושית שממריצה בי לכתוב את הדברים, כדי שלא ישכחו. אהבתי את עיירת מולדתי בילקה. את ששת נחליה אשר השתפכו אל שתי הנהרות הגדולים שמהם הרוו את צמאונם הסוסים, הפרות ועדרי הצאן מימימהם הצלולים. בימות הגשמים ובחורף לנחלים הללו היה מזג סוער, ובדכי גליהם היו מרעישים את עיירתנו. משונה היה הדבר שנחלים אלה, אשר מזגם היה חם, מימיהם באביב היו צוננים ונעימים. ואם כי יודע אני שיש עולם גדול מעבר לגבולות מולדתי, הרי לא יתכן, שיש עוד במלוא־תבל, עוד חטיבת חיים כמו זו שהיה בעיירתנו בילקה.

למרות כל זאת, אחרי השואה האיומה שפקדה אותנו, אחרי שחרורי ממחנה ההסגר בוכנוואלד, לא שאפתי לשוב לעיירתנו, למרות שהנציג הצ'כי שהגיע למחנה, התחנן לפני ולפני בני נוער יהודים אחרים מרוסיה הקארפטית, שנשוב למולדתנו המשוחררת. הוא אף ניסה לשחד אותנו במתן סכום כסף להוצאות. כי ידעתי שעיירתי בילקה כפי שהכרתיה לא היתה קיימת עוד במציאות. עלו פורעים על עיר מולדתי, גרשו את כל יקירנו אל הגהינום, ושם רצחו את כולם ולא השאירו שריד ופליט. קולמוסי אינו יכול לתאר את החורבן הגדול שגרמו לעיירתנו, למולדתנו, למשפחותינו ולעם ישראל. ניבי דל מדי למזוג לתוך גביע הלשון אף נטף־חיים אחד כראוי, על אחת כמה וכמה ים של מוות, אוקיינוס של סבל ושכול.

מדי פעם בפעם, ניסיתי לתאר במאמרי, את חיי היהודים בבילקה. השתדלתי להמחיש זאת, ע"י תאור חג או ארוע מסוים, אשר מקל על הקורא, להרגיש את דופק החיים אשר פעם בחזקה בין יהודי בילקה. אני, כנער צעיר אשר נעקר מביתו, משפחתו, עיירתו ומולדתו, השתדלתי לספר על החיים היהודיים, אשר השאירו עלי רושם עז. והיות וחיי היהודים במזרח בארופה בכלל ובבילקה בפרט, התרכזו סביב הלוח היהודי, החגים השמחות ימי האבל ימי ההתרוממות וימי הדאגה, רשמתי את אשר נחרת על לוח לבי, את הדברים היפים והנעימים, ולהיפך את הבעיות והסבל, שהיו מנת חלקם של הצעירים, הבוגרים והזקנים גם יחד.

לפי עובדות הסטוריות נוסדה העיירה בילקה בשנת 1368. בשנת 1968 חגגו התושבים הגויים של בילקה את יובל 600 השנה להיווסדה. הם עשו חגיגה גדולה והתגאו בעיירתם. אולי שמחו כי לא נשאר זכר ליהודי העיירה.

מתי נוסדה הקהילה היהודית בבילקה? לזה אין תשובה וודאית. לפי זקני העיירה, הגיעו יהודים ראשונים לבילקה, לאחר גזירות ת"ח־ות"ט, כחלק מפליטי החרב של הצורר בוגדאן חמלניצקי, אשר נמלטו להרי הקארפטים, ושם השתקעו בישובים הראשונים, ביניהם היתה בילקה. הוכחה ברורה לכך מצאו בבית הקברות היהודי בבילקה, על המצבות העתיקות שעוד נותרו שם.

יהודי בילקה קיימו קהילה מאורגנת ומסודרת, מראשית יסודה, וממש עד הרגע האחרון, לפני גירושם לגיטו בערעהובו, על אפם וחמתם של הגויים, אשר תמיד הביטו בעין רעה, על החברה הדמוקרטית היהודית. כעשרת אלפים תושבים התגוררו בבילקה ופרבריה, בתוכם כאלפיים יהודים. הגויים היו רותינים,

הונגרים ועממים אחרים. בילקה שימשה כעיירת מחוז ומרכז מנהלי וכלכלי לישובים הקטנים מסביבה.

בין היהודים שרר הוואי אינטימי, והכל הכירו זה את זה. כמנהג קהילות ישראל באותם הזמנים, היתה גם בילקה מפולגת בין מעמדות חברתיים וכלכליים. עם זאת מעבר לכל המתחים הקטנים, שררה אחדות סמויה, ששורשה היה בחיים משותפים, ואף בקשרי משפחה מסועפים. חיים אלה התהוו במשך דורות רבים של חיי הקהילה, שראשיתה בשלהי המאה השש עשרה. כמובן שהיתה גם דלות ועוני, אולם הקהילה ככלל, וגם נדבנים אמידים כיחידים, השתדלו לעזור לנצרכים.

בילקה היהודית! היתה עיירה ואם בישראל. עיירה שהיו בה מכל המינים. יהודי בילקה התפרנסו מעסקים שונים: במלאכה ועמל כפיים, במסחר, בחקלאות, בסחר עצים, ביצור משקאות חריפים יין וי"ש, משקאות קלים, בעלי תחנות קמח, חייטים, סנדלרים, נגרים, עגלונים, סוחרי בקר, בנקאים, בעלי מקצוע חפשיים, בעלי אחוזות שדות וכרמים, קצבים, מורים בבתי ספר הממשלתיים ומלמדים בין היתר.

העיירה בילקה היתה במשך דורות רבים עיירה יהודית בה' הידיעה. אפילו "שואבי-המים" כלומר הפועלים, בעלי המלאכה, ודלת העם הצטיינו באהבת ישראל והתורה, ושמרו בשקידה על היהדות הזאת. ברשימות שלי אני משתדל לתאר את מנהגיה ונימוסיה, ימי החולין ומועדיה. פרטי ההווי שלה במשך הדורות. את גילויי החול והקודש, המגוחך והנעלה, החיים בבית, בבית הכנסת, בחדר, בישיבה, במסחר ובמלאכה, בשוק וברחוב, בקיצור בכל שטחי החיים. כמובן גם על משטמת הגוי לא דלגתי.

בביתנו בבית השו"ב נגולו לפני מגילות החיים של יהודי בילקה. הרי לא היתה כמעט משפחה בבילקה אשר לא באו לבית השו"ב. והיות והעיירה שלנו היתה כמעט מעין משפחה אחת, ידעו בני השו"ב את המתרחש בבתי היהודים בבילקה. בית השוחט חי את חיי היהודים, בקדושתם ובטהרתם, בסבלם ובעניים, ובכל המיוחד שבהם.

כותב טורים אלה אגר רשמים וחוויות על יהודי עיירתנו, ונשא אותם בחובו שנים על שנים, עד שכעת מוצאים את פורקנם בכתיבה זו. מבחינה רוחנית היו יהודי בילקה נתונים לשלוש השפעות. בתקופה הראשונה הושפעו מהתנועה

החסידית, אשר שורשיה נעוצים בהרי הקארפאטים, עוד מימי הבעל שם טוב מייסד החסידות. מצד שני, הושפעו בתקופה השניה, מגדולי התורה מבית מדרשו של ה"חתם סופר" אשר בסלובקיה. הרבנים הראשונים של העיירה ינקו את סמכותם מאותו בית מדרש. רבה הראשון של בילקה, היה רבי יעקב קאפל ז"ל, בנו של הרב ר' שמעלקא קליין אב"ד מקהילת סעליש. רבי יעקב קאפל נפטר בבילקה בשנת תרל"ד־1874. רבה השני של בילקה היה רבי מאיר איזראעל, אשר הוכרח להמלט, מחמת שריפת הארכיון לרישום לידות ומיתות, שהופקד בידו לנהל ולרשום את מחזור החיים של יהודי בילקה וכל המחוז. הוא עלה לא"י בשנת תרס"ט־1909, ונתמנה לחבר הביד"ץ של החסידים בירושלים. רבה השלישי של בילקה היה הרב אהרן מרדכי ליברמן, איש תלמיד חכם, נואם בחסד עליון ומשכיל. בגלל מחלוקת הוא עזב את בילקה ונתמנה בשנת תרפ"ז־1927 לרב בהונגריה. רבה הרביעי והאחרון היה מצאצאי חסידות ספינקא. הוא שימש כרב העיירה משנת תרפ"ח־1928 עד לשנת תש"ד־1944, עד לגירוש יהודי בילקה, אותו ומשפחתו אל הגיטו בבערעהובו ומשם לאושביץ.

בין שתי מלחמות העולם משנת 1918־1938 שלטו הצ'כים בבילקה. החיים בעיירה זרמו באפיקם הרגיל. יחס השלטונות הצ'כיים ליהודים היה יחס סובלני. היתה אוירה דמוקרטית והארץ צעדה צעדים ניכרים קדימה. הרוח הסובלנית שהנשיא הראשון של הרפובליקה טומאס גאריק מאסריק הביא עמו היתה מורגשת היטב בכל רבדי השלטון. היתה זאת אדמיניסטרציה הומאנית והיהודים הרגישו מאוד נוח. בפרט הנוער, הרגיש את החופש, והחינוך המתקדם גם הוסיף רבות להרגשה הזאת. ליהודים היו זכויות שוות עם כל יתר התושבים. העיירה בילקה על יהודיה, היתה שאננה ואיש לא חשש לבאות. לילד כמוני נראו אז החיים בבילקה מאוד יפים.

מבית הספר הצ'כי, היינו עורכים טיולים אל תוך היער ואל מפלי המים וההרים. הטיולים הללו, היו מאוד נעימים ויפים. היינו אוספים שם תות שדה, פטריות ועוד כל מיני גידולים ומביאים אותם הביתה. היציאה ליער, לטבע, שירת הצפורים, זוך האוויר באביב, והאוירה הטובה היו ממש מחיה נפשות. החיים התנהלו על מי מנוחות.

גם מבחינה כלכלית, הלכה בילקה ושגשגה תחת שלטון הצ'כים. יהודים עסקו ביצוא של פרות וירקות, תוצרת חלב, עופות, נקניק, עצים ותוצרת אחרת לערים הגדולות בצ'כיה ובוהימיה. הנוער היהודי יצא ללמוד בישיבות החשובות

והגדולות במוקצ'בו ופרשבורג, באוניברסיטאות של פראג ובירנו. וכאשר הם היו חוזרים הביתה, לחופשה או לחגים, הם ספרו על העולם הגדול ועל הקהילות היהודיות בשאר חלקי צ'כוסלובקיה. הסטודנטים האלה הביאו איתם רוח של השכלה וקידמה. השפה הצ'כית היתה השפה הרשמית, והנוער היהודי נהר לבתי הספר הצ'כיים האלמנטריים והתיכוניים.

לקהילה היהודית ברוסיה הקארפאטית היתה אוטונומיה דתית ותרבותית, ויכלו לנהל את ענייניהם לפי ראות עיניהם. גם בבילקה היתה לקהילה היהודית אוטונומיה דתית ותרבותית. הקהילה בחרה את ראש הקהל, וועד הקהילה מינו את הרב, השוחט, הדיין, השמש, המלמדים השונים, הגבאים ואת חברי ה"חברה קדישא". כמו בכל רוסיה הקארפטית, גם בבילקה נשארו החיים הדתיים די קפואים ומשומרים. יהדות בילקה ברובה המכריע היתה שמרנית מאוד ואדוקה. מחלוקות ומריבות היו נפוצות בה למדי מבחינה זאת נשארה בילקה בילתי מושפעת, ואטומה כמעט, לגבי כל מה שנתהווה בעולם הגדול. ביהדות בילקה היתה חמימות כמעט של צדיקים. בבילקה שכנה תורה והשכלה זו לצד זו, ריעות וידידות ועזרה לזולת.

המשפחות היהודיות היו ברוכות ילדים במשפחה ממוצעת היו בין עשר לשתים עשרה נפשות. בשנות השלושים למאה העשרים היגרו יהודים אחדים לארה"ב, וגם בחורים אחדים ציונים עלו לארץ ישראל. בין העולים הראשונים ארצה היו: יואל בן משה שטרן, שמואל צבי ליפשיץ בן השוחט, קלמן עליאש־ירדני, משה בן מיכל הערש נוימן, בומי ומשה בני מאיר נוימן, יצחק בן משולם פרידמן וחיים קאלעך בן הדיין, בורישקה פלדמון, שמואל יוסף דוידוביץ, צבי הערש ליברמן, שוני גלבמן, שיינדיל לעבנוירט ומלכה ושמואל פריזנט בין השאר. ר' מעכיל הערש נוימן, ששהה מספר שנים בארה"ב היה בין יחידי סגולה, ששב לבילקה ופתח חנות לטקסטיל. המהגרים מבילקה היו שולחים למשפחותיהם מטבע קשה, אשר עזר מאוד לפרנסתם.

למרות שהתחילו בשנות ה־30 לחדור לבילקה רוחות מבוללות, הארגון המסורתי של היהודים, הקהילה, הרב, ראשי הקהל והגבאים נותני הטון, המשיכו לנהל את ענייני הקהילה, כאילו שלא אירע דבר. בכל זאת בין הנוער בבילקה היתה תסיסה לקידמה, כי קיבלו חינוך והשכלה מתקדמת. הנוער למד וקרא בעתונות, והקשיב לגלי האתר, והתחיל לחשוב על שינוי בחייהם. תנועות הנוער הציוניות התחילו לחדור לבילקה. לתנועה הציונית גם היתה השפעה רוחנית על

יהודי בילקה. הנוער התחיל לרקום בסתר ובגלוי את חלומות התחיה. את ההשכלה קיבל הנוער בבית הספר הצ'כי, בחדר ובישיבה, ואחדים אף למדו בגמנסיה העברית "תרבות" במוקצ'בו, שהיתה תחת הנהלת הציוני הדגול ד"ר חיים קוגל, שעלה ארצה ממש ברגע האחרון לפני השואה, ונבחר לראש העיר חולון. מתנגדי הציונות נאבקו נגד תופעת בית הספר העברי, בכל האמצעים שעמדו לרשותם.

את עיקר האוירה הציונית בבילקה יצרו תנועות הנוער. הנוער היהודי ינק את מזונו הרוחני משורשי המסורת בבית אבא וסבא, ולא היה זקוק למניעים אנטישמיים, שיחדירו ללבו הכרה לאומית ותודעה יהודית. דמותו הלאומית של הנוער היהודי עוצבה מימי הילדות בבית הוריו, בחדר בישיבה, בתלמוד תורה, בגמנסיה העברית, בבית הכנסת, ובכלל בסביבה היהודית השורשית. עם הקמת תנועות הנוער בעיירה על כל זרמיהן וגווניהן, החל הנוער לזרום אל המועדונים. בין כתלי המועדון, גובשה ההכרה הרעיונית, בהתאם לגוונים האידיאולוגים של התנועות כגון: "בני עקיבא", "צעירי מזרחי", "צעירי אגודת ישראל", "ביתר", "השומר" ואחרים. לכל אחד מהתנועות הללו, היה מועדון, ושם התנהלו הפעולות השונות כגון: לימוד השפה העברית, קריאת עיתונים מא"י, לימוד שירי א"י, חגיגות של ימים ומאורעות מיוחדים בלוח העברי, תפילה בציבור בשבתות וחגים לנוער הדתי. המועדונים קושטו בתמונות של ק.ק.ל. עיתונים מישראל, וחומר אחר על התנועה הציונית. התקיימו נשפי ריקודים לבנים ובנות, לזרם הלא דתי ובימי אביב וקיץ, נהגו לצאת לטיולים ומשחקים בחיק הטבע. הפעולות הללו ליכדו את הנוער ונוצרה אוירה חברתית. למרות האידיאולוגיות השונות, בסופו של דבר, הדרך של הנוער הוליכה בכיוון אחד־ציונה.

רבה של בילקה, הרב ר' נפתלי צבי ווייס, ראה שהרוחות החדשות המנשבות מרחיקים את הנוער מהיהדות המסורתית, לכן יצא בשצף קצף נגד הציונים. הוא אסר על הנוער להשתתף במסיבות ונשפים שהתנועות הציוניות ערכו מידי פעם בפעם. לרוב הנוער לא שעה לאיסורים הללו. הנוער היה מתאסף לחוג את הימים המיוחדים בלוח העברי, לפעמים בסתר ולרוב בגלוי.

מאות בשנים, חיו יהודי בילקה בשלווה יחסית, בפינה זו המוקפת גבעות מיוערים, נחלים ונהרות שזרמו בה, שאדמתה הדשנה הצמיחה יבול נאים. קרקעות האיזור היו פוריות ועשירות ביותר. הגידולים הנפוצים ביותר היו פרות וירקות מכל המינים באיכות גבוהה. במרכזו של נוף כפרי נהדר צמחה העיירה

בילקה. העיירה היתה צומת דרכים ומסילת ברזל חשובה. אף כי רשת הכבישים לפני מלחמת העולם השניה לא היתה מפותחת דיה. מבילקה יצא כביש אל הערים הסמוכות וכן מסילת הברזל להובלת נוסעים ומסעות. אמצעי תחבורה אלה שימשו מנוף ליצוא התוצרת החקלאית והתנובתית אל הערים החשובות בצ'כוסלובקיה. מפעלים אחדים קמו בהנהלה יהודית, ששיווקו את תוצרת בילקה והסביבה.

שום איש יהודי בבילקה לא תיאר לעצמו מה צופן העתיד. גם בחלומות עיוועים לא יכלו לשער לעצמם, שהעולם יתהפך, ויעלה הכורת באחת, על קהילתנו, כמו על אלפי קהילות יהודיות באירופה, ושרידיה המעטים יפוצו לכל קצווי תבל. אפילו בשעת התפוררותה של צ'כוסלובקיה, לא חשו יהודי בילקה מה שמצפה להם. ידעו שאלה הם ימים קשים, אבל חשבו שיתגברו על הסערה המתחוללת. בוודאי לא העלו בדעתם, את עצמת האיבה הרצחנית שהצטברה, אצל גויי ארופה, ובליבות שכניהם הרותינים וההונגרים.

בשנת תרצ"ח-1938, כאשר הרפובליקה הצ'כוסלובקית פסקה להתקיים, כי הצורר הרוצח היטלר ימ"ש, דרש את חבל הסודטים לעצמו, הסלובקים השיגו את עצמאותם, וההונגרים קיבלו את רוסיה הקארפאטית, ובילקה סופחה להונגריה. לאחר מהומות הכיבוש בין ההונגרים והלאומנים הרותיניים - שדרשו עצמאות לעצמם - התייצבו החיים בבילקה, וחזרו לשעה קלה למסלול של שיגרה נסבלת, אם כי היו יהודים שחייהם השתנו לתמיד. נתברר שהסיפוח הזה, הביא אסון על יהודי בילקה, וכל הסביבה. בשעת הכיבוש נפל ר' משה בנימין קליין הי"ד, יהודי נעים הליכות ואהוב על יהודי בילקה מכדור צבא הכיבוש ההונגרי. הוא היה הקרבן הראשון של הסדר החדש שכפו על היהודים. הלוויתו ההמונית של ר' משה בנימין, היתה אחת ההלויות האחרונות המאסיביות שידעה בילקה. בדיעבד אמרו עליו, שהתמזל מזלו של ר' משה בנימין, שנפטר בחיק משפחתו וקהילתו, וזכה שרבים התאבלו עליו, ויביאוהו לקבר ישראל.

על בילקה עברו גלים של פורענות. בראשונה גזרו ההונגרים גזרות שונות שהגבילו את זכויותיהם, גזרות דומות ל"חוקי נירנברג". הגזרות הללו הגבילו את היהודים למקומות מגוריהם, החרימו את עסקיהם, אסרו על יהודים פרופסנואלים כגון רופאים, עורכי דין, רופאי שיניים, מורים ופרופסורים ואחרים לעסוק במקצועותיהם. מהיהודים דרשו הוכחות על אזרחותם, והיה עליהם להציג מסמכים מתאימים. גזרו על היהודים ללבוש "טלאי צהוב" על המעיל העליון.

בחודש אב תש"א - באוגוסט 1941 אספו השוטרים ההונגרים כמאה מיהודי בילקה כדי לגרשם. כי לא יכלו להוכיח את אזרחותם המקומית. השוטרים ההונגרים הובילו אותם אל תחנת הרכבת וגורשו באכזריות רבה. המשפחות הללו השאירו את כל רכושם ונעלמו כלא היו. המעשה האכזרי הזה, השאיר רושם קשה ומדכא על יהודי בילקה, שעדיין נשארו בבתיהם. נודע אחר כך, שהם הובלו לערבות אוקראינה, אל קמיניץ פודולסק, ושם הומתו ע"י הרוצחים הגרמנים, ההונגרים והאוקראינים ביריות ממכונות יריה, ונקברו בקבר אחים גדול, ביחד עם יתר המגורשים מרוסיה הקארפטית.

בסוף שנת תש"א - 1941 נצטוו הגברים היהודים בני גיל 50 - 18 להתייצב ל"גדודי עבודת הכפייה" - "מונקו - טאבור". מאות גברים יהודיים מבילקה גויסו, אבות, בעלים ואחים, כדי לעזור למאמץ המלחמתי של הציר הפאשיסטי נגד ברית המועצות. הם עמדו תחת פיקוח קציני צבא הונגריים אכזריים, שרובם השתייכו למפלגת "צלב - החץ" הפאשיסטית. בראשונה הם עבדו בתוך גבולות הונגריה ושטחיה הכבושים, ולאחר מכן נשלחו לערבות אוקראינה ורוסיה. שם הם עבדו עבודה מפרכת בתנאים איומים תחת משטר אכזרי. הם בנו שדות תעופה, מסילות ברזל, כבישים, גשרים, חפירות לטנקים וכל מיני עבודות קשות, בתזונה ירודה ואיכסון קלוקל. רבים מהם נהרגו כעונש, או מתו בנכר, מרוב עבודה קשה, רעב ומחלות. רק יחידים ניצלו בנס, ושבו מעמק הבכא לאחר השחרור.

המכה האחרונה והסופית, ירדה על יהודי בילקה והסביבה באיסרו חג הפסח תש"ד - 1944, כאשר הוצא צו גרוש ע"י ההונגרים לכל היהודים ורכזו אותם בגיטו בערעהובו. מהגיטו העמיסו אותם על קרונות משא 100 - 80 נפשות בקרון, ממש לפני שלושת ימי ההגבלה, ימים אחדים לפני חג השבועות, והסיעו את כולם לתוך מלתעות אשמדאי, למחנה המוות אושביץ. באותם הקרונות, הובלו לעקדה כל קהילת יהודי בילקה מזקן ועד נשים וטף. מהחשובים שבעיירה היו ר' נפתלי צבי ווייס רבה של בילקה, השוחט ר' יהושע דאפט, ראש הקהל ר' חיים אייזיק רוזנובאום, השמש ר' דוד אהרן רייזמן, וכל המי ומי עם משפחותיהם. אלף וחמש מאות נפשות קדושות ויקרות במכה אחת, נעקרו מבילקה והסביבה לעולם, ואיתם ההסטוריה של כשלוש מאות שנה של יצירה, של קדושה, של תורה ותפילה, ושל מעשים טובים. כשניתנה רשות למשחית, לא הבחין בין המעמדות, בין אנשים חשובים או מנהיגים לבין עמך לבין הגבירים לבין העניים, בין זקן ונער, גבר

ואשה. כולם כולם הובלו כצאן לטבח, בבית המטבחיים הגדול, המקום הארור ביותר בעולם, שנקרא אושביץ.

שם באושביץ הצורר מנגלע, העביר תחת שבטו, את יהודי בילקה והחליט מי לחיים ומי למוות. היות ורוב הגברים בגיל העבודה, נלקחו קודם ל"גדודי עבודת הכפיה", היו רוב יהודי בילקה נידונים לכליה. כי אלה היו רובם נשים וילדים וזקנים. יצא, שרק מתי מעט נשלחו לעבודות למחנות הסגר שונים, שגם שם רובם ניספו מתוך התנאים האכזריים. רק יחידים ניצלו בנס, ושוחררו ע"י צבאות בנות הברית, כאשר כוחם כמעט אפסו.

יחידי סגולה שבו לבילקה מיד אחרי השחרור. ליבם נשבר, כאשר ראו את החורבן, ויחס האיבה שגילו התושבים הרותינים של בילקה, ונסו משם כל עוד נפשם בם. מי שנזדמן כעת לבילקה, יותר מחמישים שנה לאחר הגירוש, ומתהלך בסמטאותיה ובשביליה, רק נעימת איכה יכולה לחנוק את גרונו. השטן המשחית, לא השאיר אפילו שריד ופליט מבילקה הקדושה. בילקה נשארה עומדת, אבל ריקה מיהודיה, וכזאת כבר תשאר לעולמים. אפילו את המקומות הקדושים, בית הכנסת הגדול, בית המדרש, יתר בתי התפילה בבילקה וסביבתה, את המקווה, את החדרים, את תלמוד התורה בחצר בית הכנסת הכל החריבו. לא נשאר סימן וזכר לכל הקהילה הקדושה והמפוארת. רק בליבנו, ניצולי השואה השרידים האחרונים, שהיגרו מעבר לים, ועלו לארץ ישראל תשמר זכר יקירנו.

כדי שזכר עיירתנו ויקירנו לא ישכח לעולם, אנו מתי המעט האחרונים שנשארנו עוד בחיים מוציאים ספר זכרון זה אשר יהיה גל־עד - וציון לשמותיהם של כל החללים, ההרוגים והניספים של יהודי בילקה, על אדמתה הארורה והטמאה בארופה. ע"י הוצאת ספר זה, ספר זכרון על בילקה והסביבה, קדושינו ויקירנו, אנו מעידים ומנציחים, שקהילת בילקה הקדושה, היתה קיימת בעולם הזה, והיא נעלמה ואיננה יותר על המפה היהודית.

בספר זה מופיעים מאמרים, רשימות, שירים וזכרונות, מניצולי בילקה בישראל ובארה"ב, וארצות הפזורה האחרות. הקורא חייב להבין שבגלל שר השכחה, יש דברים שנשכחו ולא צוינו בספר זכרון זה. כי ליהודי בילקה והסביבה היתה הסטוריה של כשלוש מאות שנה, קהילה בת אלפיים נפשות עם מוסדות דת וחברה, שהשקיעו בהם את כל כוחם וכשרונם. המשתתפים כאן השתדלו לספר על אותו עולם חי ותוסס, אשר נכחד ע"י יד זדונית. אני מקוה שהקורא

יקבל תמונה ברורה על קהילת בילקה ופרבריה, שבמשך מאות בשנים, נשמו בה דורות של יהודים, ונשמע בה קול תורה ותפילה.

אילו ניתן לנו לשוב למחוז ילדותנו, ולהשקיף ממעוף הציפור - היתה מתגלה לנגד עינינו העיירה בילקה השוכנת בלב־ים ירוק מכוסה ביערות, שדות, עצי פרי, גנים, נהרות ונחלים. ששם בילינו את ילדותנו, ורקמנו חלומות על העתיד. ואולם לשוב כעת לבקר, ולדרוך על אדמת בילקה, שבתבערה הגדולה אוכלה בילקה היהודית, לא מתקבל על הדעת. כי אני רוצה לשמור בזכרוני את בילקה היהודית, בימי זוהרה, ולא בחורבנה.

יהיה ספר זכרון זה, נר לעילוי זכרה ונשמתה, של קהילת בילקה הקדושה והמעטירה.

ניו־יורק סיון תשנ"ו־1996

מיקומה הגיאוגרפי של בילקה ברוסיה הקארפאטית

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

העיירה בילקה הסמויה מן העין, היתה אחת מן המקומות היפים בכל הסביבה. היא שוכנת באחד העמקים היפים של הרי הקארפטים, במחוז בארג, על הכביש הראשי בין מוקאצ'בו וחוסט. ההרים, הגבעות והיערות, משרים הרגשה של שלווה ומנוחה. ששה נחלים חוצים את בילקה, אשר הפעילו כתריסר תחנות קמח. נחלים אלה זרמו אל הנהר בילקה, שעל שמו נקראת העיירה. הנהר נקרא על שם בת האציל, שטבעה בנהר הזה, בראשית יסוד הישוב במאה הארבע עשרה. בערך לפני כשש מאות שנה. הנהר בילקה זורם ומתפתל לאורך העיירה. פעם הוא נראה כמתחבא, ופעם יתגלה שוב ויזרום דרומה. בין שתי מלחמות העולם בילקה והסביבה היתה תחת שלטון הרפובליקה הצ'כוסלובקית. מאז התפוררות ברית המועצות, בילקה והסביבה סופחו לאוקראינה.

ההרים מסביב צופים לנגד העיירה, בכל הודה ועוזה בחורף הם מתכסים שלג ככיפה לבנה, ובקיץ ירוקו עשבי בר ואזובי הקיר, אשר שקועים עמוק בנקיקי הסלעים. היערות סביב לבילקה נראים כענקים, וראשיהם מרובים ענפים עבותים וסבוכים. נדמה שיערות אלה עומדים עוד משֵשת ימי בראשית. תושבי הייערה דימו לעצמם, שביערות אלה עוד גנוזים שרידי עולם קדום, יערות האשוחים וריחות השרף, הוסיפו חן לכל הסביבה, ובפרט בין הערביים, שררה דממה של פחד אלוהים. תחילה היתה העיירה בילקה, כפר עלוב ומופרש מן העולם. במשך השנים היא משכה מתיישבים חדשים, אשר פיתחו את הכפר, והפכה לעיירה גדולה. בפרט בסוף המאה השש עשרה, כאשר פליטי היהודים הגיעו אליה, לאחר הפוגרומים בשנת ת"ח־ות"ט, של הצורר בוגדן חמלניצקי - ממחוזות באוקראינה, אשר נושקות להרי הקארפטים.

סביב לבילקה קמו כפרים או מעין פרברים כגון: מיסטיצ'ב, ליקיווע,

ראקוביץ, דיבריבקע, יילניצה, קולבאסאבא, אוליטקעס, אוסי ואחרים. בילקה הפכה במשך הזמן לצומת דרכים ומסילת ברזל חשובה. רכבת נוסעים ומשא עברה בבילקה ביעף. היא חצתה שדות, יערות ומטע של עצי פרי. הרכבת היתה משמיעה שריקה גדולה, כאשר חצתה את השבילים הנפתלים של העיירה.

כביש אחד ארוך ומתפתל עבר בעיבורה של העיירה. זו היתה הדרך הראשית, דרך המלך. קצהו האחד התחיל בתחנת הרכבת, וקצהו השני הסתיים ליד ביתו של ר' משה שטרן. רחובות וסימטאות אחדות, ושבילים לרוב השתרגו מהכביש הראשי כלשונות, אל מרחבי העיירה, הפרברים והכפרים הסמוכים מסביב לבילקה. מספר אוכלוסייתה נאמדה לפני מלחמת העולם השניה כעשרת אלפים מהם כאלפיים יהודים. בתי העיירה היו מוקפים פרדסי עצי פרי, אשר עיטרו את בילקה בגלימה ירוקה, בחדשי האביב והקיץ. האויר היה צח, טרי ובריא ולא הורגש שום זיהום בכל הסביבה. קרקעות האיזור כולו היו עשירות ופוריות ביותר. הגידולים הנפוצים ביותר, היו פרות, ירקות ותבואה מכל המינים, ובאיכות גבוה.

בילקה היתה ברוכה בפירות האילן הללו: תפוחים, שזיפים מכל הסוגים, אגסים, ענבים אדומים לבנים ושחורים, דובדבנים אדומים ולבנים, אגוזים, אוכמניות, אפרסקים, תות סנה RASPBERRY, תות MULBERRY ועוד. גם הירקות צמחו מכל המינים כגון: עגבניות, מלפפונים, בצל רגיל, בצל ירוק, תפוחי אדמה, שעועית ירוקה, פלפל, דלעת (דיניה), צנון, שום, כרוב, גזר, סלק, אבטיח, פטריות, תות שדה, חמניות, פרג ועוד. גם היה יבול של תבואה, חיטה שעורה וטירס. כל היבול הזה, הזין את תושבי בילקה והסביבה לשבעה, ואף שימשו כמקור פרנסה לא אכזב כיצוא. פירות וירקות בכמויות גדולות, נשלחו בקרונות הרכבת אל הכרכים הגדולים.

רוב התושבים הנכרים עסקו בחקלאות ועבודת כפיים. גם אחוז די גדול של יהודים היו אכרים חקלאים, או בעלי אחוזות, אשר העסיקו גויים בעבודות עונתיות. כל הסביבה ניחונה בנוף טבע נהדר, אשר השאיר רושם, כאילו זהו גן אשר ברכו ה' היות והיה מרעה בשפע, האכרים גם גידלו עדרי בקר ועדרי צאן. הם יצרו תוצרת חלבית כגון גבינות, חמאה, חלב וגבינות מיוחדות מחלב הצאן. עדרי הבקר והצאן, גם סיפקו בשר לשוק המקומי וליצוא. אפשר היה לראות פרות, עגלים, תיישים, עיזים ורחלות רועים באחו, ונער שומר עליהם. זאת היתה תמונה ממש אידיאלית. גם העופות והלול היו בשפע. אפשר היה לראות להקות

של תרנגולים, אווזים, וברווזים מסתובבים בחצרות המשקים, וגם בחצרות היהודיים. אלה שימשו בשביל אספקת ביצים, בשר, שומן ונוצות לכסתות. מפעלים אחדים קמו לשיווק התוצרת, לערים ומחוזות מרוחקים, תחת הנהלה יהודית.

ימי האביב היו מאוד נעימים, עת הנצו ראשוני הפקעות, ועד מהר הדהימו בשפע פריחתם וריחם. מזג האויר היה יפה ונוח, השדות ירוקים הכול פורח, צומח ומרנן. הקיץ היה חמים ונעים, יחסית למקומות אחרים. ואכן התחשק למישהוא לצנן את גופו, יכול היה לקפוץ לאחד הנחלים, שהיו קרובים מאוד, או לגשת לנהר הגדול, ושם להתכשכש ולשחות במים הצוננים. הסתיו גם היה נעים, זהוב, שנראה כאילו הבעיר את עלי עצי היער בשלכת של ארגמן ונחושת קלל. התקופה הזו שימשה לאכרים ובכלל לכל אלה שהיו להם גנים ושדות ליד הבית, כדי לנקות את השטחים מהשיחים והצמחים שהתחילו לנבול. ההכנות לקראת החורף היו רבות, כי מזג האויר החרפי היה קשה ואף מסוכן. האכרים היו חופרים בורות עמוקים באדמה, שמו שכבה של קש בתחתית הבור, ואז מילאו את החלל של הבור בתפוחי אדמה ותוצרת אחרת, שרצו לשמר במשך החורף שלא יקפאו, כיסו את הערמה והבור בקש ובגבעולי טירס. הכיסוי הזה שמר והגן על התוצרת כדי שהקור והכפור לא יחדרו ליבול ולא יזיק לו. וכאשר רצו להשתמש בירקות או הפרות, היו פותחים פתח קטן במסתור הזה, ולוקחים מה שצריך.

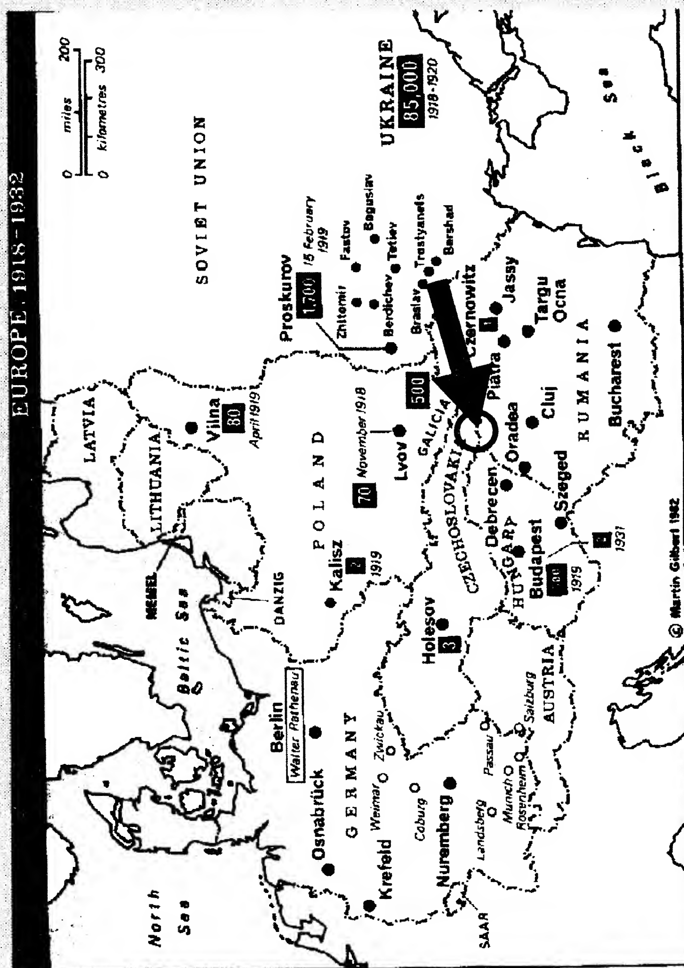
בתחילת החורף התחיל השלג לרדת קמעה קמעה, פיסות פיסות, כנוצות רכות, ויותר מאוחר ירד שלג עבה יותר, כמו צמר גפן. עד שכל בילקה נתכסתה בשלג עבה. הבתים היו מכוסים שלג עמוק מסביב כמעט עד לחלונות. כל הדרכים בעיירה היו מכוסות שלג עמוק. החורף והכפור, עשו כל מיני ציורים בזגוגיות החלונות, שנראו כמו ציור של פרחים. העיירה הלכה והקרישה. הנחלים והנהרות קפאו והיו לשכבה עבה של קרח. התנועה בדרכים התנהלה בעצלתיים. במקום עגלות וכרכרות השתמשו בחורף, במגלשות רתומות לסוסים. המגלשות הללו התגלשו בקלות על השלג, ושימשו כאמצעי תחבורה ולהובלת משא. הגויים היו מביאים על המגלשות עצים מן היער להסקת התנורים.

השלג ירד לסירוגין, מחודש נובמבר עד חודש מרץ. השלג נפל שכבה על גבי שכבה. היתה זו מעטה צחורה, שכיסתה את כל היקום, ושיווה לכל זה הוד והדר. בשעה שהשלג ירד בחזקה, או שהתחוללה סערת שלג, כמעט ולא ראו נפש חיה בדרכים. גם בעלי החיים שבדרך כלל הסתובבו בחצרות הבתים כגון: כלבים,

חתולים, עופות וצפרים, נכנסו כל אחד למאורתם. הצפורים השונים ובעלי כנף אחרים, עפו להן לארצות השמש הרחוקות.

בהפסקות, בין סערת שלג אחת למשנהו, היו הילדים יוצאים החוצה, עושים כדורי שלג, וזורקים אחד על השני. הכשרוניים שבהם גם היו בונים איש שלג. את הפה היו מסמנים בחתיכת גזר את העיניים והפה בעץ חרוך מהתנור, כובע על הראש. בתוספת מטאטא, בצד איש השלג. בתוך הבתים, הסיקו תנורי עץ רוב שעות היממה, כדי שתושביהן לא יקפאו מקור. הנשים עסקו בפרויקטים מיוחדים, בתוך הבתים, שהיו משאירים ומתאימים לימות החורף. סריגה, תפירה, הכנת מאכלי שימורים וכו'. למרות הקושי בתנועה בחוץ, הגברים היו מתכנסים בבית הכנסת הגדול ובבתי המדרשות, ערב ובקר לעבודת הבורא. באולם שקראו פאליש, ליד בית הכנסת הגדול, היה תנור גדול אשר השמש הסיקו בחורף בקורות וגזעי עץ. כל אחד מהמתפללים ניסה להתקרב לתנור, כדי שירגישו את החימום ביתר שאת. ולא פעם, השמש היה צריך להרחיק את הקהל מהתנור, כדי לא לסכן את המתקרבים, וגם כדי לאפשר לחום להתפזר בכל האולם. לקראת פורים, השלגים נמסו, האדמה הפכה לבוץ סמיך מרוב מים, והכל התנהל בכבדות. ימות החורף הלכו, השמש זרחה, המים שבו לזרום בנחלים ובנהרות, וכל החיים קמו לתחיה עם בא האביב.

מפת צ׳כוסלובקיה לפני מלחמת העולם השניה.
בילקה מסומנת ע״י החץ

סקירה הסטורית על בילקה

מאת: יצחק רייזמן

מילדותי שמעתי הרבה על ראשיתה של בילקה, העיירה נבנתה בהרי הקארפאטים בין נהר "ריקא" ועל גדות "בורז'בה". סביב העיירה היו הכפרים מיסטיצ'ב, ליקעווע, ראקובץ, יילניצה, ארשיווע. בתוך הכפר עברו ששה נחלים, שזרם המים, שמש להפעלת תריסר טחנות קמח. הנחלים האלו זרמו לנהר בילקה, על שם בת אציל, שטבעה בנהר, בראשית התישבותה. הנהר בילקה הצטרף לנהר הגדול בורז'בה. מקורות הסטוריים על יסוד בילקה לא נמצאים. אולם מפי אנשי הסביבה ניתן לשחזר ראשי פרקים על התחלת הישוב.

בשנת 1968 מלאו שש מאות שנה לישוב. בשנה זו התכנסו רבים מהשלטונות הרוסיים מהאזור הקארפאטי כדי לחוג יובל השש מאות.

בחפירות הארכיאולוגיות האחרונות שנערכו, נמצאו שרידי קברים עם כלי חרס, וכלי בית שונים, מלפני אלף שנים.

הישוב היהודי היה קיים שם קרוב לוודאי כשלוש מאות שנה. על זה מעידות המצבות הישנות בבית העלמין הבילקאי. אני נזכר שהייתי משתדל למצוא המצבה הישנה ביותר בבית הקברות, ומצאתי מצבות רבות, שהכתובות עליהן נמחקו, אך עלה בידי לפענח מצבות אחדות, משנת תק"ח. ומכיון שהמצבות האלו היו בשורות האחרונות של החלק הישן בבית הקברות, אפשר להניח שהמצבות שנמחקו או הקברים מחוסרי המצבות, הם בוודאי מזמן קדום ביותר, מלפני מאה שנה לפחות.

במקורות היסטוריים, בפנקס הרשמי ההונגרי, שנכתב לטינית בשנת 1700, נמצא דף, על רשימת הישוב בילקה, עם ששה אזרחים יהודים, ובתוכם אחד שהיה מלמד ושוחט.

ארגון הקהילה

שם הרשמי של הקהילה היה: "יידישע אויטאנאמע קולטוסגעמיינדע" - קהילה יהודית עצמאית תרבותית - קהילה קדושה בילקה. ראש הקהל ושני גבאים היו ממונים על הנהלת הקהילה.

לפי זכרונותי ועדותם של זקני בילקה, אלו הם שמות ראשי הקהל בתקופות שונות: ר' אברהם לעבאוויטש - בימי בניין בית הכנסת הגדול ובימי בנין בית המדרש בקולבאסאבא, ר' אברהם פעלדמאן, ר' פישל דאווידאוויטש, ר' מאיר בערגער, ר' פייבל וויס, ר' יעקב געדיילאוויטש - בימי בנין המקוה החדשה עם חימום בקיטור, ר' משה אהרון בלאסבערגער, ר' אברהמצ'יק וויס, ר' חיים אייזיק ראזענבאום (בימי השואה).

ראש הקהל הנקרא "פרעזעס", היה נבחר לעיתים רחוקות. בדרך כלל הבחירות היו סוערות, והצדדים נלחמו בעוז נפשם, על בחירת המועמד שלהם. ברוב המקרים, היה ראש הקהל איש מתון, ומתקבל על דעת הקהל שהצליח בהנהלת עסקי הקהילה.

בין מנהיגי הקהילה, היו אלו שעסקו בצרכי צבור באמונה, והשתדלו לשפר מצב הקהילה ומוסדותיה. בראשית המאה העשרים היה נחוץ לבנות מחדש בית כנסת גדול, במקום בית הכנסת הישן העשוי מעץ.

לפי מר שמואל צבי בן אברהמצ'יק וויס, תושב בקליבלנד משנת 1927, הוא זוכר תקופת הבניין בשנת 1906, שהיתה בהרחבת הפעולות של הקהילה. כשהרסו את הבנין הישן, מצאו מתחת לבסיס, הרבה מטבעות זהב ישנים, מתקופת הטורקים.

כדי לתכנן בית כנסת גדול, הובאו בנאים ומהנדסים מהעיר מוקאצ'בו. הבניין היה לתפארת העיירה, עשוי מלבנים ומלט, מתוכנן יפה ובטוב טעם. בית הכנסת עמד על הכביש הראשי, ע"י הנחל שסיפק מים ל"מקוה" הישן, וגם למקוה חדש שנבנה בשנות 1930. פנים בית - הכנסת היה מסויד בצבעים פשוטים, והתקרה קושטה בכל מיני קישוטים יפים. הקישוטים העשויים מלאכת יד. אפשר היה לראות שם חתימת הצייר היהודי האמן מארשיווע "בעהם". המילים הלועזיות היו משולבות בתוך הקישוט, ורק אחרי שמסתכלים בעיון אפשר לפענח את שם האמן. כל הילדים שהצליחו למצוא ולפענח את סוד חתימת בעהם, התרשמו

בהתפעלות שהצליחו, בגילוי החתימה.

פנים בית הכנסת עשה רושם של מקום קדוש, וכל אחד התיחס אליו בהערצה של מקדש מעט, השופע אצילות ורוחניות, לכל המסתופפים בצלו. כולו אומר כבוד.

מקומות ישיבה בבית הכנסת היו שלוש מאות. וכל אחד מהמתפללים "קנה ערים" או מקומות ישיבה. ז"א שבעלי - הבתים, שלמו בעד מקום ישיבה, סכום גדול (משכורת של חצי שנה או יותר). הסכומים האלו עזרו בתשלום הוצאות בנין בית הכנסת. מקומות הישיבה ב"קיר המזרח", נמכרו בעד סכומים יותר גדולים. מקום ישיבה אחד היה עשוי מפואר מאד, והצבע היה לבן וזהב, במקום צבע חום.

ה"שטענדער" הזה היה על יד ה"עמוד" של שליח הציבור, שמאלה מהמדרגות העולות ל"ארון הקודש". מקום קבוע הזה היה של ר' אברהם פעלדמאן האמיד. וכשהאיש הזה ישב על מקומו, עם הכובע שנקרא "שטיף היטל", הוא נראה כדמות איש אציל ממשפחת גבירים אדירים.

מקומות תפילה

בתחום העיירה, התקיים גם "בית מדרש" של "חברה משניות", מהצד השני של הנחל, על יד בית הכנסת הגדול. ה"פרעזעס" והגבאי - ראשי "חברה משניות" היה ר' משולם פרידמאן המלמד, המצוין, הי"ד ור' נפתלי שווימר החייט, הוא נשאר מיחידי הסגולה שניצל מימי השואה, כי עבד במתפרה צבאית. בתחילה ר' נפתלי התגורר בניו - יורק, ואחר כך הוא עלה לישראל, והתיישב בבני ברק, ובילה את שנותיו האחרונות בתורה ובתפילה. הוא נפטר בשנת תשל"ח, הוא הזכיר לנו דמות בעל בית, ואישיות מימי זוהר, של אנשי עיירתנו שהיו ואינם עוד

ב"בית המדרש" התפללו בדרך כלל אנשים שהיו דתיים ויותר חסידיים, ואלו שלבשו שטריימל. המנהיג הרוחני של בית המדרש, היה הדיין ר' לייבוש קאלעך ז"ל. כשהוא הלך לבית מדרשו בלווית חמשת בניו לבושי שטריימל וקפוטות, היה זה מראה נפלא, לראות זקן המשפחה בסביבת בניו, שהופיעו בחן תפארתם של אמידים, דמויות של פמליא משפחתית של חסידים.

מרחק מהעירה בסביבת "קולבאסאבא", היה "בית מדרש", שנבנה בשביל

שלושים בעלי - בתים שישבו במקום, אחרי מלחמת העולם הראשונה. עד לפני השואה התגוררו ב"קולבאסאבא" קרוב לששים משפחות. הנדבן לבנין "בית המדרש" היה בנו של ר' זליג עקשטיין מאמריקה. הוא בא הביתה לבקור, ובשבת אחרי הצהריים הלך ל"קולבאסאבא" לבקר אצל בני משפחה, הדוד ר' משה ב"ר יוסף חיים יאסאוויטש. בשעת מנחה עלה לתורה בבית מדרש הישן, ונדר לבנות בית מדרש חדש ושלם את נדרו בנדיבת לבו, להקים בנין מפואר לקהילת "קולבאסאבא". לדאבוננו, נהרס "בית המדרש", אחרי מלחמת העולם השניה, כשחזרו אחדים מפליטי השואה, ומכרו את המקום הקדוש לגויים, לחמרי בניין לבתיהם.

הגויים לקחו כל אחד חלק מהלבנים, העצים והכסאות. כשהטעינו את הפח מן הגג על העגלות אמרו: כל מי שראה ושמע את דפיקת הפח על העגלה, שנשמע קול ענות של עצבות ובכי. ככה ספרו הגויים לאלו שחזרו אחרי השואה.

שם התפללו אנשים, שגרו בקצה העיירה, סמוך לשדותיהם וליערות בהרים. פרנסתם של היהודים היתה חקלאות ויעור, תושבי "קולבאסאבא" התפרנסו גם ממקח וממכר עם האיכרים. קניית פירות שונות בעונת הקטיף לתוצרות שונות היתה מנת חלקם. רבים באו יום יום להתפלל שם ממרחק של שעה הליכה. ב"זודאנאוויץ", סביבה עוד יותר רחוקה ממרכז העיירה, התפללו בביתו של ר' אברהם יצחק בראון, כעשרים איש, שהתגוררו בסביבה הסמוכה ביותר לכפר "אוסי". ב"זודאנאוויץ" נמנו רוב התושבים למשפחות אחדות, שהן היו החלק הארי של רוב המניין בקהילה הזעירא. בשכונות "אוליוטקעס" ו"ביילינצע" - שם גרו האחים לאזאראוויטש: שלמה אליעזר, הערש בער, ואלעזר מלך - התקיים עוד מנין.

בישיבת בילקה, התקיים מניין לבני הישיבה "תפארת בחורים". כדי לתת לבחורים יותר זמן ללימודים ביום השבת. בבית אברהם זיסאוויטש, התקיים מועדון של "אגודה - מזרחי" ושם התפללו בכל שבת הציונים הצעירים למרות התנגדותם של ההורים.

הכנסות והוצאות הקהילה

מכיוון שביתינו בית השמש, שימש כמרכז לחצר בית הכנסת, המקוה והאטליז, לכן היתה המכירה של ה"גאבעלא" אצלנו ומכאן ידיעתי על ההכנסה לאוצר

הקהילה. ההכנסה היתה בעיקר ע"י "גאבעלע צעטל", מכירת תלושים לשחיטת עופות, צאן, עגלות ובהמות גסות. ההכנסה השבועית היתה קרוב ל - 500 "כתרים" צ'כיים. מהכסף הזה קבלו משכורת "המשועבדים" לקהילה (ככה קראו לעובדי הקהילה - הרב, השוחט, הדיין, המשגיח והשמש). בשנים האחרונות נאלצו מנהיגי הקהילה לגבות מס - קהילתי "קולטוס שטייער" נוסף, כדי לקיים את המוסדות ולשלם את המשכורת של כלי הקודש - "המשועבדים", ולהחזיק את תלמוד התורה הקהילתי, ולעזור לעניים בדחקם.

בית הרב והשוחט קיבלו משכורת שבועית קרוב לארבעים אחוז כל אחד מה"גאבעלא", בית הדיין 18 אחוז, והשאר שלמו 2 אחוזים בעד החזקת ה"גבעלא" בביתנו, ו - 5 כתרים לשבוע לשמש בעד נקוי ביהכ"נ וגם בעד ההסקה בחורף של בית - הכנסת.

ההוצאות של הקהילה היו מרובות מההכנסות, כי להרבה יהודים נלקח הרשיון להחזיק חנויות, בנקאות ובתי - חרושת. הקהילה עם ה"חברה קדישא" תמכו בעניים, ובעיקר בחולים, ואף קנו תרופות, ושלחו אליהם את הרופא, חנם אין כסף.

לפי ההשערות של הכנסות ה"גאבעלע צעטל", אפשר לקבוע, שלחלק ניכר של תושבי בילקה היהודים לא היה בשר עוף אפילו לסעודה אחת לשבוע. למספר משפחות עניות עלה בידם לקנות רגל או ראש עגל, החלקים של הבהמה שנמכרו בזול באטליז. למשפחות המסכנות הללו עלה בגורל לאכול רק פעם או פעמיים בחודש בשר עוף או בשר בקר מחמת עניים, והסכום הגדול שהיו צריכים לקנות "גאבעלא" כרטיס לשלם דמי שחיטה. בכל זאת היו שומרים על כשרות בכל בית יהודי, והסתפקו במועט וכבדו את השבת כמיטב יכולתם.

חברות ומוסדות

חוץ מה"מוסד העליון" של הקהילה, התקיימו גם חברות בודדות, כמו "חברה קדישא", הממונה על החזקת "בית החיים" - ככה נקרא בפי כל בית הקברות, או "בית עולם" - וסדור הלווית המת, ועזרה לחולים עניים. "חברה משניות", "חברה ש"ס", "חברה תהילים", "חברה קניין ספרים" - בכל החברות האלו היה קשה להתקבל כחבר עד שהמועמד נתן דמי קדימה, מס חבר חד פעמי, בשעת התקבלו כחבר קבוע. הכסף היה דרוש להחזקת מוסדות עזרה לעניים, "מתן

בסתר", "קימחא דפסחא", "מעות חיטים" ו"בדק - הבית", וגם "תלמוד התורה" לבני עניים, שלא יכלו לשלם שכר לימוד למלמדים.

מנהיגות רוחנית, סמכות ממשלתית של הרב

בבית החיים הבילקאי נמצא קברו ומצבתו של הרב אב"ד דק"ק בילקה ר' יעקב קאפל ז"ל נפטר תרל"ד 1874, בנו של הרב ר' שמעלקא קליין אב"ד דק"ק סעליש.

הקהילה היתה מאורגנת ומוכרת בסמכות ממשלתית. כל משפחה יהודית קיבלה על עצמה את מרותו של הרב מרא דאתרא. אחרי פטירת הרב הראשון נתמנה לאב"ד הרב מאיר איזראעל. הממשלה האוסטרו - הונגרית, העניקה לרב סמכות, לרשום את הילודה והתמותה של חברי הקהילה. סמכות משרד הרבנות השתרע באופן רשמי על 70 כפרים סביב העיירה בילקה. רבים מהכפרים הרחוקים באו לרשום את לידת ילדיהם ובלבם פחד מפני העתיד, כאשר הבנים יגדלו ויגיעו לגיל הצבא. על כן היו בתחילה בודדים ואחרי כן רבים, שעשו מעשי רמאות בעזרת הרב הנ"ל ומזכירו, וזייפו את תעודת הלידה בשנים, וגם החליפו את מינו של הנולד מבן לבת, כדי שלא יצטרכו להתגייס לצבא.

לפני מלחמת העולם הראשונה מצאו השלטונות את העבריינות והזיוף, והדבר נודע לרב. הוא שרף את כל ה"מאטריקל" - רישום התושבים, הלידות והפטירות, כדי שלא יוכלו לחקור ולהביא למשפט את העבריינים.

בקליבלנד חיים מספר בילקאים, שראו את מראה הדליקה של ה"סוכה" של הרב, ששם היה משרד ההרשמה. לפי עדותו של מר שמואל צבי בן ר' אברהם ויס, ומר משה לעבאוויטש, השלטונות נרתעו מלתפוס את הרב ולהביאו לדין, כי זה קרה בתקופת ימים הנוראים. בשתדלנותו של מר אברהם לעבאוויטש, ראש הקהל באותו הזמן, בקש להניח את הרב בביתו, ולא לקחת אותו למאסר, או אפילו לחקירות, עד אחרי יום הכיפורים. בליל יום הכיפורים אחרי הצום ברח הרב לארץ - ישראל ומזכירו נתפס ונלקח למאסר ונשפט למאסר של שנים ארוכות.

אחרי בריחת הרב כדי למנוע את העמדתו לדין, לא שככה חמתם של השלטונות. מאז נמנעה הזכות של הרבנות לנהל את רישום התושבים היהודים.

סקירה הסטורית על בילקה - 45

לפי החוק החדש הקימו משרד כללי מטעם הרשות המקומית בבית העיריה, אבל אישור מסמכים על הילודה, לפני השריפה מהשנים הקודמות, עוד נשאר בידי הרבנות, לשם קבלת תעודות לידה מהתקופה הקודמת.

פרשת "שריפת המאטריקל" - רישום התושבים, עלתה על הפרק עוד פעם, בתולדות יהודי קארפאטורוס, במשך מלחמת העולם השניה. כשהציקו השלטונות ההונגארים לתושבים היהודיים, להביא תעודות זהות, המעידות שהם נולדו בשטח הונגרי, כדי לקבל זכות מגורים, לא היתה אפשרות לרבים לקבל אשור כזה, כי הרבה יהודים היו ילידי פולניה. אבל רווח והצלה עמד ליהודים ממקום אחר. משרד הרבנות בבילקה בשנות הכבוש ההונגרי, (1939 - 1944), ע"י הרב מורנו ר' נפתלי צבי וויס, נתן אשור לכל דורש עם שני עדים העידו שהלז נולד בסביבה של בילקה, אלא שתעודותיו נשרפו... באופן כזה נצלו משפחות רבות מגירוש לפולניה, שהיתה אז תחת הנאצים. אני הייתי מזכירו של משרד הרבנות, ועזרתי לרבים, שבאו לבקש עצה ותחבולה בפקודת הרב. בימי זעם אלו חילקנו תעודות זהות חדשות, במקום אלו שנשרפו ולא נשתמרו.

לפני מלחמת העולם הראשונה נתמנה הרה"ג מוהר"ר מרדכי אהרן ליברמן לרב אב"ד. הוא היה איש רום המעלות, מעורב בדעת עם הבריות, תלמיד חכם, נואם בחסד עליון, משכיל אשר ידע היטב את שפת המדינה. בתחילת כהונתו יסד הרב ישיבה גדולה. תלמידים מהסביבה ומרחוק באו להסתופף בצלו, ולשאוב ממעינה של תורה. את חמשת בניו חינך על ברכי התורה, והגדולים שבהם עזרו לאביהם בנהול הישיבה. הלימודים והשעורים התנהלו ע"י הרב עצמו, והבחורים הצעירים למדו אצל הגדולים מהם בחכמה ובבקיאות. אלו ששמשו עוזרים לרב, נקראו "חזור - בחור", כלומר בחור שחוזר על הלמודים. רבים מחניכי הישיבה נסעו ללמוד בישיבות "אוברלנד", ז"א באיזור סלובקיה, פרשבורג, אונסדארף, גאלאנטא, ניטרא, דונא - סערדעהעל. בישיבות האלו, שמקומן היה בערים הגדולות, במקום שאפשר להתאקלם בחיים מודרניים, וללמוד ממעשיהם של יהודים ואנשים יותר נאורים. כל אב שהיה לו בן, היסס אם לשלוח את בנו לישיבות "אוברלנד" מחשש שמא יהיה לאיש מודרני. התלוצצו על כך שבערים הגדולות הרחובות מלאי תורה, כי הבחורים מאינטרלנד באים מלאים וגדושים בתורה, מסתובבים ברחובות ומאבדים שם את התורה. בכל זאת הלכו רבים למקומות האלו, וחזרו אמנם יותר נאורים, אך גם תלמידי חכמים גדולים.

הרב ליברמן כיהן בעיירתנו כשתים עשרה שנים, אך היו רבים מהחסידים

ואנשי מרמה, שהוציאו את דיבתו רעה, שמנהיג רוחני זה לא מתאים לאותה איצטלא, מפני שהוא גם איש נאור ויודע חכמת המדינה, ז"א לשון המדינה, וכל מיני דיבות כגון אלו. עיקר הצרה היתה, שפרנסתו של הרב היתה דחוקה מאוד, כי בני קהילתו היו דלים ועניים. למשפחתו בת שמונה הילדים לא הספיקה המשכורת, והוא קיבל עזרה מקרוביו באמריקה.

בעקבות המחלוקת שנמשכה חדשים ושנים, נצחו לאחרונה מחרחרי הריב נגד משפחת ליברמן הענוגה והעדינה. מעשה זוועה נעשה בליל התקדש השבת. באמצע הלילה הושלכה אבן בחלון בית הרב. הילדים התעוררו ונבהלו מאד. הם באו לביתנו באמצע הלילה שהיה מעבר לנחל על יד הגשר. כתוצאה מהתקרית הזאת החליטה המשפחה לעזוב את העיירה. בזמן ההוא רוב האנשים נזדעזעו מהשערוריה הזאת של חילול השם וחילול כבוד הרב, מרא דאתרא.

לרב ליברמן היו אוהדים רבים ומקורבים בבילקה, אך בכל זאת הוא לא רצה יותר להשאר בקהילה, כדי לא להרבות מחלוקת בישראל. הוא נתמנה לרב בעיר קישקופלעדיהאז, עיר גדולה בהונגריה בשנת 1927. מאז שקטו הרוחות והכל שב על מקומו בשלום. הרבה שנים אחרי עזיבתו קיים הרב ליברמן קשר הדוק עם יחידים מאנשי שלומו. הזמין ידידים בילקאים לשמחות משפחתיות. רבים קבלו ממנו ברכת שנה טובה לימים הנוראים מדי שנה. אני הייתי בעיר הבירה בודפשט, בקיץ 1940 כדי לנסות להצטרף לאנית עולים לארץ ישראל. כשנודע לנו שהאוניות הפסיקו להפליג מה"דונא" בבודפשט, נסעתי הביתה ובדרך ביקרתי את בית הרב ליברמן בקישקופעלעדיהאז בשבילי היה ביקור זה חויה מיוחדת. ההורים שלי שמרו על קשר ידידותי למשפחה דגולה זו, במשך כל השנים. אבא שלי ר' דוד אהרן רייזמאן, אברהם זיסאוויטש, וידידים אחרים מבילקה השתתפו בחתונת בנם הבכור הערצקא בעיר אונגוואר.

חמשת בני הרב ליברמן, נשארו בחיים אחרי השואה, וכל אחד הקים בית נאמן בישראל. בספר "גולת ישראל" חלק ב' נכתב פרק שלם על דמות דיוקנו של הרב על פעולותיו ותרומותיו, בארגון הרשמי של רבנים אורתודוקסים בקארפאטורוס והונגריה.

בחירות לרבנות

אחרי זמן מה נתמנה או נבחר לראש הקהל ר' יעקב געדיילאוויטש, בעל בית

טחנת קמח ובעל שדות וכרמים. התפקיד הראשון של ההנהלה החדשה היה למנות רב למרא דאתרא. התחילו מריבות בשעת הצעת המועמדים, עד שהסכימו למועמדים אחדים, ובעזרת אנ"ש של בית הרבי מספינקא, ראש ישיבה במונקאץ', הרב נפתלי צבי וויס, להביא לידי מינויו למרא דאתרא.

הרב האברך, היה מנהיג רוחני של מאות בחורים, מתמידים וחריפים, בקיאים בש"ס ופוסקים, שלמדו תורה מפי מורם ורבם, הרב נפתלי. אחרי התמנותו לרב קהילתנו באו רבים מהם לבילקה להסתופף בצילו ולהמשיך בלימודים.

הבחירות לכהונת הרב היו די סוערות, והנני נזכר כד הוינא טליא שהרוחות לא שקטו בקהילה, מפני שהרב החדש היה מגזע חסידות ספינקא, שלא היה לפי רוח אנשי העיירה. רובם של בני בילקה, לא ידעו להעריך את אישיותו, של הגאון כרב הקהילה. הרבה תושבים יהודים היו אכרים עובדי אדמה. אמנם המשפחות היו שומרות תורה ומצוות, וגם הלבוש שלהם היה מסורתי, וזקנם מגודל, ולהרבה מילדי יהודי בילקה היו פאות מסולסלות.

למרות כל המכשולים וההתנגדויות, נתמנה הרב בן הרבי מספינקא. לאנשי בילקה זו היתה חוויה נדירה, לפי זה אני משוכנע, שהבחירה של הרב, סימן מפנה חדש בחיי העיירה, לטובת רוח ישראל סבא.

את יום ההכתרה לעולם לא אשכח. כל התלמידים בחדרים חיכו ליום הזה בכליון עיניים, כאילו ליום חג. הרב וסיעתו היו צריכים להגיע לעיירתנו באוטובוס ממונקאץ', מקום מגוריו של הרבי מספינקא. הרב שלנו היה ראש הישיבה, מגיד שעור בישיבת אביו, ישיבת "בית יוסף". "השיירה" הגיעה באוטובוס ובמזמורים: "כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון" כל ילדי החדר הלכו ברגל לקבל את פני הרב, מהלך שני קילומטרים. היו אחדים רוכבי סוסים, ויחידים על אופניים, וגם עגלות רתומות לסוסים, כדי להזמין את הרב ואביו הרבי מספינקה ומשפחתו לעלות על המרכבה ולבא לעיירה בכבוד ויקר. אני התעיפתי מההליכה הארוכה, אבל המחזה החגיגי היה נפלא בעיני. מאוד התלהבתי מקבלת הפנים ומהפגישה הנדירה הזו. אבא שלי עשה לי דגל לבן ואותיות י' ח' י' בצבע אדום, בשביל התהלוכה. אני זוכר שהבחורים שנמצאו באוטובוס הסתכלו בדגל שאחזתי בידי. בחורים צעירים תושבי בילקה, הדריכו את תינוקות של בית - רבן חזרה עד בית הכנסת הגדול, למדנו פסוקים ופתגמים: צעקנו: "יחי אדוננו מורנו ורבנו יחי!" ואני הרמתי את דגלי כל פעם שהקהל ענה יחי! הייתי גאה כמנצח על החרוז יחי!

יחי! יחי!.

כשהגענו לשערי בית הכנסת ברחוב הראשי, היינו גאים ושמחים. אמרתי בליבי, ככה נלך לקראת המשיח, הגואל צדק במהרה בימינו. זאת היתה כעין חזרה על התהלוכה בעתיד.

החוויה היתה מקסימה והלמה את השעה של התרוממות הנפש. השירה מפיהם של בחורי הישיבה: "אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו" היתה מתלהבת. כל המשתתפים היו שמחים בצאתם וששים בבואם. בליבי נצנץ הפסוק: "אשרי עין ראתה כל אלה", ממש היינו כחולמים. מאורע הנהדר הזה אמנם נשאר כשיא החוויות מימי ילדותי. והרקודים עם הפזמון: "יחי אדונינו מורינו ורבנו" הוסיפו לנו אומץ ותענוג רוחני. ואני עם הדגל כמנצח על ההדים של יחי! יחי! יחי!.

המילים החודרות של "יחי" שנשארו חרוטות על ליבי מפיהם של תנוקות של בית - רבן היו מעודדות אותי להמשיך לקיים את הצו יחי!!! במשך כל ימי הזעם ימי השואה נזכרתי בפסוק "בדמיך חיי!" - יחי! יחי!! - צו הדורות.

כשהגענו לשערי בית - הכנסת, קם אחד הותיקים והתחיל במאמר: "פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה י־ה" והקהל המשיך "זה השער לה' צדיקים יבואו בו". בשערי בית הכנסת, התאסף קהל גדול לקבל פני האדמו"ר מספינקא ובנו מורה מורינו הרב נפתלי צבי מרא דאתרא החדש.

מיום שהשתקע הרב בקהילתנו, התרומם מזלה של בילקה מעלה מעלה. הרב יסד ישיבה והרביץ תורה ברבים. בעלי הבתים קבלו על עצמם באהבה את עול החזקת בני הישיבה ונתנו ביד רחבה. כל הבחורים אכלו "ימים", ז"א בכל יום מסוים בשבוע אכל הבחור אצל בעל בית אחד במשך עונת הלמודים.

לאחר זמן הגיע מספר התלמידים לשיא של קרוב למאה. ביניהם היו רבים שהצטיינו בלימודים והמשיכו ללמוד "יורה - דעה", "חושן משפט". במשך הזמן היו כתריסר בחורים מצויינים שקבלו התרת הוראה, ושמשו בתור רבנים, דיינים ושוחטים, בעיירות של הקארפאטים.

השפעתו של הרב ושל בני הישיבה, היתה גם על בני הדור הצעיר, וכל פני בילקה נשתנו, מאז שחדרו ההשפעות האלו לתוך חיי המשפחות, שקיימו קשרים עם בני הישיבה.

בעלי בתים תמכו בישיבה ונתנו בעין יפה, מזון וצידה, שנקרא ביידיש "עסן טעג" ימי אכילה בכל שבוע, במשך כל זמן הלימודים, בימי חול ושבת. עדות מעניינת עלי לציין לשבחם של ילדי ישראל בעירנו, כל ילד רצה מאוד שאצלם יתארח בחור ישיבה ל"יום" או לשני ימים בשבוע. העובדה היתה שבעלי - הבתים התחלקו וחסכו ממש מפיהם של בני המשפחה כדי להאכיל בחור ישיבה. זאת היתה מצוה וזכות, לאפשר לצעיר ללמוד תורה לשמה. נוסף לזה זכורני, כשהיינו תלמידים פעוטים בחדר יכולנו כבר להבחין היטב, שביום שבחור הישיבה אכל אצל מישהוא, הארוחה היתה יותר טובה, הבישול טעים - מטעמים לכבוד בחור הישיבה הבודד הגולה מביתו למקום תורה. כל ילד שמח לראות את הבחור סועד על שולחנו, אז גם הוא נהנה מארוחה טובה כאילו יום טוב ביום חול.

למספר תושבים בני העניים היו בני הישיבה מקור עזרה למחייתם. בעלי הבתים מחוסרי הפרנסה, השכירו בביתם חדר לשנים או שלושה בחורים. זה היה מקור נוסף לפרנסתן של המשפחות שחיו בדחקות, ההכנסות של שכר הדירה והכביסה, עזרו לקיום המשפחה.

בתקופה החדשה בחיי הקהילה התרבו גם לומדי ישיבות שהיו גולים למקום תורה מחוץ לעיר, כדי ללמוד במקום שאין בטול זמן, בהיותם נתונים בעסקי בית. כחמישים צעירים מבילקה עצמה, היו נוסעים מדי שנה בשנה ללמוד בישיבות קארפאטורוס וסלובקיה.

מוסדות התורה

האדמו"ר הרב ר' נפתלי צבי זצ"ל הי"ד, גם עודד לימוד תורה בחדרים, וקיים קשר הדוק ועין פקוחה על המלמדים. לעתים קרובות לקחו המלמדים את תלמידיהם לבית מדרשו של הרב, שהוא יבחון אותם בפרשת השבוע וסוגיא השבועית של הגמרא. בכל יום חמישי התקיימו הבחינות, על ידי כל מלמד בחדר שלו. התלמידים פחדו מהיום הזה, כי מי שלא ידע כהוגן, את דפי הגמרא או את פסוקי חומש ורש"י, קבל מכות ברצועתו של המלמד, או במקלו שהכין מענף עץ.

המלמדים והחדר שלהם

א' - ב' עברי וחומש - ר' יוסף המלמד מילניצע, 15 תלמידים

חומש ורש"י - ר' שמואל אלימלך מליסיטשע, 15 תלמידים

חומש ורש"י - ומשניות ר' וואלף מליסיטישע, 20 תלמידים

חומש ורש"י - ומשניות ר' לייב דער קליינקעס, 20 תלמידים

גמרא ותוספות - ר' משולם פרידמאן, 25 תלמידים

תלמוד תורה לילדי עניים, נתמכה מטעם הקהילה, שני המלמדים שהיו לפני כן גם שובי"ם: ר' יעקב ווינגארטן ור' מיכל הירש הערקאוויץ, 35 תלמידים

בבית המדרש בקולבאסאבא מחוץ לעיירה היה חדר שלימדו בו חומש, משניות, גמרא - המלמד היה ר' מאיר יאסאוויטש מיילניצע, 15 תלמידים. בזאדאנאוויצע יותר רחוק מבילקה היה עוד חדר של מלמד דרדקי ר' אברהם יצחק ברוין 10 תלמידים.

רוחות ההשכלה הגיעו לעיירתנו דרך שלושה עתונים מפולין: "היינט", "טאג" ו"מאמענט". העתונים עברו מיד ליד עד שנקרעו מרוב שימוש. כל אחד מבני הנוער רצה לקרוא על הנעשה בעולם החדש. ההורים הביטו בעין רעה על בניהם שהתעסקו בקריאת עתונים אלו, לא רק מטעם ביטול תורה, אלא גם מתוך פחד שח"ו יתפסו בניהם לדעות זרות ולהשקפות בלתי רצויות. במונקאץ' הופיעו שלושה שבועונים באידיש, והיו אצלנו כעשרה חותמים, בעיקר על ה"יידישע צייטונג", היותר אורטודוכסי. "יידישע שטימע" היה מטעם ה"ציונים", וה"יידישע בלאט" הופיע ע"י הזרם הדתי - לאומי. קבלנו גם שבועון יהודי מרומניה, "טראנסילוואנישע יידישע צייטונג".

בעיירתנו נמצאו כעשרה צעירים, שנסעו למונקאץ' ללמוד בגימנסיה העברית. הרב התנגד בחריפות לתופעה הזו, וקרא לזה פירצה בתוך חומת החינוך המסורתי של הקהילה. בכל דרשותיו ודברי - תורה שאמר, התקיף את המתבוללים, שוחרי "תורה" חדשה, ודרש בתקיפות מאת ההורים, לא לתת לבניהם לסור מהדרך הישרה, אלא להמשיך להחזיק במסורת אבותינו, כי מעשה אבות סימן לבנים.

השכלה לדרך חדשה

הדור הצעיר היה צמא להשכלה ולהדרכה בדרכי החיים ולשוויון זכויות ליהודים, הנוער היה מאורגן ברובו בסניפים שהיו קיימים מכל המפלגות הציונות.

הארגונים עשו רושם רב ורכשו חברים מכל הזרמים. "אגודת ישראל", "מזרחי", "השומר הצעיר", "העובד הציוני" - כולם הצליחו להלהיב רבים מבני הנוער. אחדים אף עזבו את ביתם, והלכו להכשרה כדי להתכונן לעלות לארץ ישראל.

כמובן, שרוח הזמן החדש חדר בין רבים מן הדור הצעיר, והדור הישן לא היה שבע רצון מתוצאות המודרניזציה של החיים. אלו שהצטרפו לציונים, היו מזניחים את קיום המצוות. גם חברי המזרחי, שלמרות שהיו כח חיובי לשמירת המסורת בקרב הנוער, לא נתקבלו בחוגי המשפחות של הדור הישן. בשביל כל ראש משפחה, כל סטיה מדרך המסורת היתה סימן רע עבורו, ולא רצה להשלים עם עובדות וחידושים של "תועי - דרך".

הדור הצעיר פנה, איפוא, לא רק לציונות אלא גם ללימודי חול בבתי - ספר גבוהים ברחבי הארץ. בעיירתנו היו כשלושים בוגרי גימנסיה, מורים ומורות בבתי־ספר ממשלתיים, וגם אחדים שהתחילו ללמוד באוניברסיטאות לרפואה, משפט ומדעי טבע אחרים.

האוכלוסיה בעיירה בילקה היו כעשרת אלפים גויים ואלפים יהודים. מנהג היה אצלנו שכששאלו אותנו על מספר התושבים היהודים בעיירה, היינו עונים בערך מאתים וחמישים טליתות, כלומר בעלי בתים ראשי משפחות לובשי טליתות. בין הגויים מספר הסטודנטים להשכלה גבוה היו בודדים - פחות מעשרה. היו גם מספר צעירים יהודים באוניברסיטאות ובתי אולפנא למורים, בערך חמישים.

הלבוש של הדור הצעיר נשתנה לגמרי מהתלבושת המסורתית, וגם על זה התמרמר הרב, והיה מוכיח בדרשותיו נגד הבנים המגדלים בלוריות, והבנות הלובשות שמלות של האופנה המודרנית, הפורצות דרכי צניעות.

פעולות הנוער

בילקה נחשבה אמנם לעיירה קטנה עם כאלפיים תושבים יהודים, אך פעולות הנוער שבה היו מגוונות כמו בחיי קהילה גדולה. נוער ער ופעיל בכל זרמי התנועות החדשות שנתעוררו בחיי היהודים בצ'כסלובקיה. הארגונים הראשונים היו של "בני עקיבא" ו"צעירי מזרחי". לא היה בידם לשלם מס חברות גדול אלא כדי שכירת חדר למועדון. שם התכנסו בסתר, שלא לעורר את חשדם של ההורים

ומכות מהמלמדים, שהקפידו על ביטול הזמן של הבלי העולם החדש. "צעירי אגודת - ישראל" שכרו מועדון, חדר ללמוד ותפילה, וגם לקריאת עתונים. ה"עובד", "השומר" ו"בית"ר" קשטו את מועדוניהם בקשוטים ובתמונות של הקרן הקיימת והמושבות בישראל. בכל ערב התנהלו שיחות, שההורים כנו אותן שיחה בטילה, ולימוד עברית וקריאת חוברות ועתונים מהארץ. בשבתות ובחגים התכנסו החברים לפלוגותיהם ללמוד שירים עבריים ורקודים.

מדי שנה בשנה נמכרו שקלים על ידי ה"קומיסאר" לקרן קיימת משה בן מאיר בערגער. הרבה חברים קנו את השקלים מחסכונם הדל ורכשו להם הזכות לבחור בצירים לקונגרס הציוני הדו - שנתי. אחדים נבחרו לנסוע להשתתף בקונגרסים.

בימי חגיגת זכרון להרצל, בכ' בתמוז, התכנסו כל המפלגות בבית - הכנסת הגדול להדלקת נרות ולתפילה. הדור הישן התמרמר והצטער על ההפגנה הזאת - הדלקת נר זכרון למנהיג ציוני. הם אמרו שתפילה זו היא תועבה. היו קנאים לדבר שמהרו אחרי התפילה לכבות את מאות הנרות ולזרוק אותם לאשפה, שלא יוסיפו להנות מאש עבודה זרה... בכל זאת, מדי שנה, הנוער עשה את שלו והם עשו את שלהם. אני נהנתי מהמשחק הזה עד שגדלתי והעזתי להשתתף בפעולת ההדלקה. זה היה לנו כעין נצחון.

פעם אחת לא היה לנו כסף לקנות את הנרות. הלכתי עם עוד בחור מבית לבית לאסוף נרות בשביל "יארצייט". אף אחד לא שאל אותנו של מי היארצייט. כשהדלקנו את הנרות הרבים, כעסו רבים מבעלי הבתים על שהנרות שלהם דולקים לכבודו של מיסד הציונות - זו היתה הדרך של ה"מתמרדים" הצעירים בזמן ההוא.

אחרי תפילת מעריב, המתפללים הלכו לביתם, אבי ר' דוד אהרן הי"ד שמש הקהילה, נשאר לכבות את הנרות ולסגור את בית הכנסת. כמובן שאני עמדתי על - ידו לעזור לו בעבודתו. הוא התעצב על התקרית הנדירה הזאת, ולחש לי שיצטרך לפנות אל הרב ,ולשאול אם מותר להשתמש בנרות האלו ,לימים הבאים.

הרב ר' נפתלי צבי וויס הי"ד היה מתפלל בבית - המדרש של ישיבתו, אבי הלך לבקש מהרב את חוות דעתו על גורל הנרות.

הרב פסק בלי היסוסים, שאסור להשתמש בנרות שנדלקו כאש זרה, וצווה

להשליך את כל הנרות לאשפה.

חגיגות הימים - טובים השאירו חוויות נעימות בזכרוני. חג פורים נהפך לזעיר אנפין של שושן הבירה בעיירתנו בילקה. במצעד פומבי ברחוב העיר השתתפו כל ארגוני - הנוער: "אגודה", "מזרחי", "השומר הצעיר", "החלוץ" ופלוגת "בית"ר" שהיתה מצטיינת בארגון ופיקוד החטיבה שלהם. אחדים רכבו על סוסים, אחדים על אופניים מקושטים, והרושם היה נהדר. כל המשתתפים הרגישו כאילו שאנו מתאמנים לתהלוכות חגיגיות בארץ ישראל שלנו.

מנהיגות הנוער עושה רושם

לפני הבחירות לפרלמנט הצ'כוסלובקי הארצי, באו מנהיגי הציונות ממונקאץ' בתעמולה לבחור בד"ר חיים קוגל, מנהל הגימנסיה העברית. הנואם דבר בבית - המדרש של "צעירי אגודת ישראל". החדר הגדול היה מלא אנשים ונוער, הרעש היה גדול ולא ידעו איך להשקיט את הקהל. עד שפתאום נשמעה צעקה חזקה מראש "בית"ר", חיים הערש בן אליה אייזיק. הוא קרא בקול: "ביתרים, הסו! דום! כל אחד עמד משתומם, בשקט מוחלט. עמדתי אז על - יד ראש "בית"ר", ואביו הביט עליו בחיוך על פניו, האומר: מה יפית בני, היטבת לעשות. הנואם התחיל לדבר והאסיפה השאירה רושם חזק על כל הנוכחים.

הפגנות הנוער - שירה ברחובות

כאשר המפלגות הרגישו שהרב משפיע על ההורים שלא יתנו לבניהם להשתייך לאגודות הציוניות, החליטו להפגין ברחוב הראשי, מול ביתו של הרב. המפגינים היו מאנשי "בית"ר" ו"השומר הצעיר". "חברי המזרחי", "בני עקיבא" וה"אגודה" היו אז בבית הרב, להשתתף בחגיגת שמחת - תורה. שם היו נאספים כמאה איש על - יד שולחנו של הרב, עם בחורי הישיבה, בביתו הראשון של הרב בקצה העיר. פתאום שמענו שירים - "שתי גדות לירדן, זו שלנו זו גם כן..." "קדימה, קדימה קדימה השומר, הי הוי קדימה השומר..." הרב הפסיק את מסיבתו וקם ועמד ע"י החלון ואמר לחצופים דברי תוכחה ונזיפה. ההורים של המפגינים נפחדו מדברי - התוכחה של הרב שלא יזיק לבניהם, חס ושלום. מאז ההורים השפיעו על בניהם לא להפגין יותר ע"י ביתו של הרב, ולא להרגיז את הרוחות.

עזרה הדדית

אלה מהנוער שנשארו בעיירתנו ובבית נעזרו ע"י הקמת בתי - מלאכה מטעם ה"ג'וינט" האמריקאי ומטעם ה"איק"א" - האגודה להתישבות יהודים . בחורות צעירות סדרו תעשיה ביתית - חדרי עבודה בבית שלהם. ללמוד תפירת שמלות. בתי מלאכה האלו הצליחו מאוד. ורבות הבנות שעשו חיל בלימוד מקצוע חשוב זה, ועזרו לפרנסת משפחותיהם.

בסוף שנות השלושים, נוסד בבילקה סניף של מחלבה יהודית, מטעם "איק"א" - החברה יהודית לעזרת איכרים. הם נתנו אפשרות לאיכרים לקנות פרות, כוורת - דבורים או מכשירים חקלאיים לעובדי השדות. ה"איק"א" שילמה בעד הקניות, והאיש שקבל את ההלוואה לקניות אלו התחייב להביא לסניף המחלבה היהודית, את רוב החלב מהפרה שנקנתה עבורו, ובמשך כמה שנים, שילם את דמי פרתו, בתשלומים של קנקני חלב, שהביא יום יום למחלבה "על חשבון החוב". הסידור הזה עזר הרבה בהטבת מצבם הירוד של האיכרים מחוסרי האמצעים, והרבה משפחות שוקמו מדלותם.

לשכת הג'וינט

משפחת הדיין הרב ר' לייבוש קאלעך ז"ל, פעלה הרבה בסידור קשרים, מעבר לים באמריקה, כדי לקבל עזרה בשביל העניים בעיר. בביתם התקיימה מתפרה ללימוד תפירת שמלות. התמיכה בשביל המפעל היתה ע"י הג'וינט שמשם קיבלו גם חבילות בגדים מאמריקה.

ברשותם של משפחת קאלעך היתה "קופת - מלווה וחסכון" וגם סניף פרטי שלהם שנקרא: "הבנק היהודי" עם שלטים בחמש לשונות: אידיש, צ'כית, הונגרית, רוסית וגרמנית.

לאחר שנות השלושים נסגר הבנק ו"קופת המלוה" מטעם ממשלת צ'כוסלובקיה בעקבות אי סדרים, ועיסקות בלתי חוקיות, וגם פעולת עזרה של הג'וינט נתחסלה.

הדיין ובני ביתו

שלשלת היוחסין של הדיין יוצאת מגזע ראפשיץ זידיטשוב, שבאה מפולין לפני מלחמת העולם הראשונה. הם הקימו חצר רבנית בנוסח פולין, ושמרו על קשר יוחסין עם רבנים בפולין. מדי שנה באו ר' אלעזר הגדול ור' אליעזר הקטן לשהות בבילקה לשבת, ובעיירתנו עשו רושם עצום על הנוער, בהופעת הרבנים שנראו כאצילים ואנשי רוח נשגבים.

אמו של ר' לייבוש הדיין ז"ל נקברה בבית הקברות של בילקה. על קברה נמצא אוהל, ועל מצבה חקוקה שלשלת היוחסין הארוכה, שהגיעה עד מלכות בית - דוד.

בית הדיין היווה קשר ישיר בין יהדות פולין ואדמור"יה לאנשי הקארפאטים, המורכב מיהדות הונגריה ואירופה המזרחית.

זכורני הביקורים השנתיים של אחד מנכדי ראפשיץ - זידיטשוב שבא "לבלות שבת" בבילקה. השבתות האלו היו נקראים שבת של ר' אליעזר הגדול, הפמליא התארחה בבית הדיין, הם התפללו בבית המדרש של "חברה משניות". היו באים לביתו של הדיין, לשבת בצוותא עם הרבי מפולין. לפנות ערב, בשעת סעודה שלישית, הגבאים לימדו את החסידים לשיר "מעין עולם הבא, יום שבת מנוחה". בשבת השניה הלך הרבי לשהות בקולבאסאבא, הקהילה בקצה העיר, בין ההרים, שהיה קיים שם בית מדרש קטן למשפחות הסביבה. הרבי התאכסן בבית ר' משה ב"ר יוסף חיים יאסאוויטש, הסבא שלנו, בסעודה שלישית הלכו אחדים, ובתוכם גם אני, לבלות עם הפמליא של הרבי, באכסניא שלו בתחום העיירה, החוויה היתה נדירה מאוד, כי אחרי ההבדלה, כששבנו הביתה, מהלך של חצי שעה, שרנו שירים כל הדרך והרגשנו איזו גאות רוחנית. נהנים מזיוו של בן של קדושים, המגשר על שולשלת היוחסין בפולניה לעיירתנו בילקה.

משפחות, אישים ודמויות

חיי היהודים היו אופייניים בעיירתנו, רוב התושבים היו שייכים לאחת המשפחות הגדולות שהתישבו שם לפני שנים או שלושה דורות. המשפחות האלו קיימו קשר ידידותי בין שכניהם היהודים, שידוכים, וקשרי נשואים שנעשו בין אנשי המקום. יוצא מהכלל היה במקרה שמישהו נשא אשה מעיר אחרת. בדורות

הקודמים, בראשית שנות ה 1900 הבנים התחתנו ובנו בתים על מגרש משפחתי, והקימו בית נאמן בישראל, לדור החדש.

אלו שמות המשפחות הותיקות בעיירתנו: געדיילאוויטש, וויס, שטערן, יאסאוויטש, רייזמן, עקשטיין, פייסיקוביץ, ניימאן, שאיאוויטש, שווימער, אנגערמאן, קאלאך, דאפט, אבראהאם, הערקאוויטש, קליין, דאווידאוויטש, בערגער, טייכמן, מייעראוויטש, הייזלער, בעהם, ברוין, זיסאוויטש, ליפשיץ, מעכלאוויטש, זאלמאנוויטש ובלאסבערגער.

ראש המשפחה היה בכל פעם הותיק שבחבורה. מקורות פרנסה למשפחות האלו היו שונות, לפי מקצועות של הראשונים שהתישבו אצלנו. היו ביניהם בעלי אחוזות, שדות וכרמים, בעלי - טחנות - קמח, בעלי - "חרושת" לעיבוד פירות למריחה, לעיבוד יין שרף, בעלי - מלאכה, חנוונים מחלבות בעלי - קופות מלווה - בנקאים.

בשנות העשרים והשלושים התחיל הדור החדש להגר מבילקה לערים במערב צ'כוסלובקיה, צרפת, בלגיה וארצות השכנות, וזה גרם לירידת מספר התושבים היהודים.

הגירה, עליה - ירידה פנימית

מספר התושבים היהודיים בעירנו הגיע ליותר מ - 300 משפחות בראשית המאה העשרים. לפני מלחמת העולם הראשונה התחילה ההגירה מן העיירה. רבים עקרו לערים הגדולות, והסתדרו שם במקצועותיהם כדי להרוויח יותר. במשך עשרים וחמש שנה עזבו את בילקה כמאה איש ואשה בעיקר צעירים. עשרות מצאו את דרכם לארצות - הברית, עשרות עלו לארץ - ישראל, אחדים פנו לבלגיה, צרפת, קנדה, ודרום אמריקה.

סיבת ההגירה, עזיבת מקום המולדת, היתה השאיפה להטבת מצבה החומרי של המשפחה. כשאחד מהמשפחה נדד לארץ אחרת, היינו אומרים "משנה מקום משנה מזל", לכל המשפחה. קיוינו שהצלחתו של המהגר במקומו החדש, יביא לשליחות ניירות לשאר בני המשפחה, ויאפשר גם הצטרפותם.

אמנם כל מי שנמצא במקום חדש, שלח את עזרתו ביד רחבה להוריו ולקרוביו. ההורים שמחו בלבם על ההצלחה של יוצאי ביתם במרחקים, והיו

שבעי רצון, שבניהם תומכים בהם כדי להקל את עול הפרנסה בבית הנעזב. לאלו שעזבו את בילקה קראו "בנים בארץ הזהב", המאפשרת להתעשר, ולהיות בעלי בית אמידים ונדיבים, כלפי התושבים בבילקה השוכנים בעוני, החיים בצמצום ומסתפקים במועט. לרבים מבעלי - הבתים החשובים היו בנים ובנות באמריקה וקבלו מהם מכתבים טובים, כגון: "כי למחיה שלחני אלוקים".

חיי יום בבילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

חיי הרוח בבילקה

למרות שבילקה לא היתה עיר או מרכז גדול של היהדות, בכל זאת אפשר לומר שחיי הרוח בעיירה עמדו על רמה. כאשר אנו מביטים אחורה, ומונים את הפעולות הרוחניות שנעשו בבילקה, אפשר להתפאר בהם. בתי הכנסת ובתי המדרש היו פתוחים בשעות היום והלילה. בכל עת נמצאו יהודים במקדשי המעט לומדי תורה, משניות ותלמוד. בעלות השחר היו אנשי מעמד עוסקים באמירת תהילים. בארונות של בתי התפילה הללו היו ספרי קודש רבים. על פי רוב חומשים, משניות, גמרות וספרי קודש אחרים. תפילות התנהלו ערב ובקר בכל יום מימות השנה, בימי חול, שבתות וחגים בכל בתי הכנסת והמדרש.

בבילקה היו קיימים שמונה "חדרים" שבהם למדו ילדי בילקה מבני שלוש וחצי שנים עד הבר מצוה. ה"חדרים" הללו היו מדורגים מבחינה מסוימת, כלומר, ילדים בני שלוש וחצי עד גיל שש למדו באותו "חדר" אצל אותו המלמד. אמנם הם לא למדו ביחד בו זמנית. אלה שלמדו קריאה עברית כלומר ה"אלף בית" למדו בקבוצה לחוד, ואלה אשר כבר למדו חומש ורש"י למדו בזמן אחר. בין שיעור לשיעור עם הרבי יצאו הילדים לחצר כדי לשחק. היו גם מלמדים שלימדו רק חומש ורש"י, ב"חדר" של הרמה הגבוה ביותר לימד הרבי גמרא ותוספות, פרשת השבוע, או הפרשה לפני החגים. את זה לימדו בימי חמישי של השבוע. בסך הכל למדו כמאה וחמישים תלמידים ב"חדרים" השונים.

ואלה היו המלמדים:

1. ר' יוסף ווייס מהכפר הסמוך יילניצע.

2. ר' שמואל אלימלך קעניגסברג מהכפר הסמוך מיסטיצ'עב.

3. ר' וואלף נויאוביץ מהכפר ליסיצ'ה

4. ר' משולם פרידמן מבילקה.

5. ר' יעקב ווינגרטן מבילקה שהיה לפניכן שוחט.

6. ר' מעכיל הערש הערשקוביץ מבילקה שלפני כן היה שוחט.

7. ר' מאיר יאסוביץ' מהפרבר הסמוך לבילקה קולבאסאבא.

8. ר' אברהם יצחק בראון מבילקה.

כותב טורים אלה למד אצל שני מלמדים אצל ר' יוסף ווייס מילניצע. אצלו למדתי את הקריאה העברית, חומש ורש"י. אצל רבי משולם פרידמן למדתי חומש ורש"י גמרא ותוספות, תפילות, דינים ומנהגים, טעמי נגינה לתורה וגם מעט כתיבה. ר' יוסף היה אדם נעים בדרך כלל. רק אם הכעיסו אותו הוא הגיב בהכאת שוט שעשה מענף עץ. הוא שכר "חדר" ממשפחת זיסוביץ' שהיה מעין בנין בפני עצמו בחצר שלהם. ב"חדר" היתה מיטה שעליה ישן ר' יוסף, תנור לחימום החדר לחורף, עם ארובה ארוכה עשויה מפח, שולחן ארוך עם שני ספסלים ארוכים משני צידיו, וכסא בראש השולחן שעליו ישב ר' יוסף. חצר גדולה היתה והשרותים היו מחוץ לחדר. האויר ב"חדר" היה דחוס, כי בימים גשומים ובחורף נמצאו כל התלמידים בפנים. לפעמים היו בחדר כ־25 תלמידים משתי הדרגות שהוא לימד. כל פעם שניתנה הזדמנות לתלמיד לצאת החוצה לשרותים או לשחק בחצר לאחר שסיים את שיעורו עם הרבי, היתה השמחה גדולה. אני זוכר את רבי יוסף לטובה, כי הוא נתן לי היסודות לקריאה וכתיבה עברית, הבנת החומש ורש"י. את הסיפורים שהוא סיפר לנו על עמנו, הוסיפו בליבנו גאווה יהודית. הוא גם נטע בנו את ההערכה לעמנו ולכל קדשינו. את מעמד מתן תורה בהר סיני הוא תיאר באמנות נפלאה.

רבי משולם פרידמן היה המלמד השני שלי, ממנו פחדו כל התלמידים פחד מוות. הוא היה ידוע בבילקה כרבי קפדן שרודה בתלמידיו. הוא היה מכה את התלמידים על ימין ועל שמאל. כל התלמידים פחדו לשבת קרוב לרבי משולם. ה"חדר" שלו היה ממוקם בבית המדרש באולם הצדדי. המקום היה מרווח. באולם שבו למדנו עמדו מספר שולחנות עם ספסלים ארוכים משני צידיהם. רבי משולם נתן לנו שיעור כל בוקר בגמרא ותוספות והיה מסביר את החומר היטב. אחרי השיעור עם הרבי ישבנו חבורות חבורות, בזוגות, או שנים שלושה תלמידים יחד וחוזרים על השיעור שהרבי העביר לנו באותו יום.

יום חמישי היה יום הדין, כי אז בחן אותנו רבי משולם. ביום חמישי אף תלמיד לא רצה לשבת בקרבת רבי משולם, מתוך פחד שאם לא ידע את השיעור, יוכל הרבי להכות אותו היטב. הוא היה סוטר על לחיך, או צובט אותך, אם לא הצלחת לענות כראוי. אמנם לשבת רחוק מרבי משולם גם לא עזר לשום תלמיד, אם לא ידע את לימודו, כי לרבי משולם היה שוט ארוך מאוד, שהגיע מראש השולחן עד קצהו. וכך היה משיג את התלמיד שחטא והיה מצליף בו בשוט. ביום החמישי בשבוע היה רבי משולם מוציא את תיסכולו על התלמידים העצלנים שלא חזרו היטב על השיעורים.

אפילו אלו שפחדו ממנו אהבו את דרך לימודו, ובפרט מאוד אהבו את פירושיו והסיפורים שסיפר לפני החגים. למשל כאשר למדנו את הפיוט "אקדמות" בהטעמה מיוחדת, הסביר לנו רבי משולם את הדו־שיח שבין אומות העולם לבין כנסת ישראל, ותשובת העם היהודי לגויים. הוא הדגיש את העתיד המזהיר, שמצפה לעם ישראל באחרית הימים, דברים אלה נחרתו עמוק בליבי, ולא פעם חיזקו את רוחי, ועזרו לי להתגבר על מצבים קשים שבהם נתנסינו בתקופת השואה.

ההורים בבילקה חסכו מפיתם, בלבד שבנם ילמד תורה בחדר, ואחר כך בישיבה. בכל זאת חוץ מיחידי סגולה של בני הרב, בני הדיין, בני השוחט, בני השמש, בני ר' משה שטרן, בני משפחת דווידוביץ ועוד משפחות אחדות שבניהם היו צמאים לתורה, לא היו בבילקה ופרבריה למדנים מופלגים מן הסוג שהיה נפוץ בארצות מזרח ארופה כגון בליטא. גם הישיבה בבילקה לא גידלה עילויים או למדנים חריפים או יוצאים מן הכלל. אב הטיפוס של ה"מתמיד" לא היה מצוי בבילקה. למרות זאת, אין ספק שמסורת של לימוד תורה, נשתמרה יפה בבילקה והסביבה. יהודי בילקה היו זהירים במצוות, ונזהרו לא לעבור עבירה בפרהסיא, אפילו לשם פרנסה. אפילו בני הנוער, שטעמו חיי עיר, ושבו אחר כך לעיירתנו, לא עשו דברים להכעיס. בעצם הדתיות אצל פשוטי העם היתה שטחית ומלאה אמונות טפלות. בכלל לא היה מישהו בבילקה שהיה מוכן למרוד במסורת ברבים.

בין המלמדים בבילקה היו אחדים בני תורה. לא כולם היו תלמידי חכמים גדולים. היו ביניהם, שהכרח הקיום, אילצם לבחור במקצוע המלמדות לפרנסתם. רובם רכשו לעצמם ידיעות מספיקות כדי ללמד דרדקי. ביניהם היו אחדים שהיו אנשים ממורמרים שהוציאו את תיסכולם על התלמידים. ולהיפך, היו גם אחדים

שהיה להם רגש והבנה לצרכי הילד הרך. רבי ורבי ושיטתו.

בית הספר העממי הצ׳כי, גם הנהיג לימודי דת לתלמידים, מהדתות השונות בבילקה. שעה אחת בשבוע הוקדשה ללימודי דת בבית הספר הכללי. הילדים היהודיים למדו אצל רבי יעקב וויינגרטן, והכמרים לימדו את ילדי הנוצרים את דתם. יהודי בילקה והסביבה, דיברו בביתם ובינם לבין עצמם, בשפת אידיש בניב גאליצאי, בתערובת מילים עבריות, סלאביות וגרמניות. כמעט ולא היה יהודי בבילקה של ידע לדבר אידיש. לעומת זה רק מעטים ידעו לכתוב אידיש, כי לא לימדו כמעט בחדרים לכתוב באידיש. הבנות בודאי לא ידעו, כי הן לא למדו בכלל בחדר, או במסגרת מאורגנת. רק מעט מבנות בילקה ידעו לכתוב באידיש או בעברית, אלה למדו זאת אצל מורים פרטיים או מהוריהם.

המלמדים לימדו קריאה עברית, מעט כתיבה באידיש, חומש ורש״י, גמרא ותוספות, טעמי נגינה לתורה להעברת הסדרה, אגדות, תפילות וברכות, דינים ומנהגים ומעט סיפורי הסטוריה של עם ישראל. המלמד נשכר ע״י ההורים, חלק מהתשלום ניתן ע״י אכילת ימים של המלמד בבית תלמיד מסוים, היתר או במזומנים, או חומרים אחרים שהרבי וההורים הסכימו עליהם. לילדים העניים שלא יכלו להרשות לעצמם לשלם שכר לימוד, בחרו מנהיגי הקהילה את המלמדים, אשר לימדו בתלמוד התורה הקהילתי, שהיה ממוקם בבנין הקהילה ליד התנור הקהילתי. המלמדים נשכרו ל״זמן״ מעין סמסטר, כלומר מחודש חשון עד לחודש ניסן ומחודש אייר עד חודש אלול.

בבילקה בדרך כלל למד הילד, מגיל שלוש וחצי שנים, עד גיל הבר מצוה ב״חדר״. לאחר זה היו בנים ממשפחות מסוימות שהמשיכו ללמוד בישיבה בבילקה, או יצאו ללמוד בערים הגדולות כמו בסעליש, מונקאצ׳בו, בסלובקיה או בהונגריה. ב״חדר״ בבילקה למדו משעה חמש שש בבקר עד שמונה בבקר. הילדים מגיל שש ומעלה הלכו אז לבית הספר הכללי הצ׳כי ולמדו שם מקצועות כלליים עד השעה שלוש וחצי אחה״צ. ומשעה ארבע עד שמונה בערב שוב למדו ב״חדר״. יצא, שהילד היהודי, היה עסוק בלימודים יהודיים וכלליים, כחמש עשרה שעות ביממה. הילדים קיבלו זאת באהבה כדבר מובן מאליו.

שפת ההוראה בחדר ובישיבה היתה אידיש. בימי ראשון שזה היה יום המנוחה לנוצרים לא התקיימו לימודים בבית הספר הכללי. בגלל זה ניצלו היהודים את ימי ראשון ללימודי יהדות כל היום בחדר. גדול היה ההבדל בין החדר לבית

הספר הכללי, בכללי היו החדרים מרווחים וגדולים. התלמידים ישבו על ספסלים נוחים לישיבה, שני תלמידים לספסל, והיו מרוחקים אחד מהשני. גם היו יוצאים להפסקות, לשחק בכדור או ספורט אחר ביחד עם המורים, כדי לרענן את התלמידים. היו להם אולמות לכנסים ולארועים שונים, הצגות והופעות של מקהלות וכו'. המקצועות שלימדו בבית הספר הצ'כי היו כדלקמן: את השפה הצ'כית, חשבון, הסטוריה צ'כית וכללית, גאוגרפיה צ'כית ועולמית, ספרות צ'כית, מלאכה, התעמלות ומקצועות אחרים.

ואילו בחדר הצפיפות היתה גדולה. על פי רוב שימשה דירתו של המלמד בת חדר אחד, גם לחדר לימוד, לעשרים וחמישה תלמידים. הישיבה היתה סביב שולחן אחד ארוך על ספסלים ארוכים, בלי גב או משענת תמיכה, בצפיפות רבה.

הישיבה בבילקה

כל רב שכיהן בבילקה, ניהל ישיבה לתלמידים שנפשם חשקה בתורה. אולם רבה האחרון של בילקה, הרב נפתלי צבי ווייס הבן של הרבי מספינקה, הרחיב את לימוד התורה, לא רק לבני בילקה והסביבה, אלא משך תלמידים מכל הסביבה ואף ממרחקים, כי גדלותו בתורה נפוץ ברבים. רבי נפתלי צבי ווייס הקים ישיבה גדולה בשם "אמרי יוסף", שבה למדו כשמונים בחורים לסרוגין. בישיבה זו עסקו בלימוד גמרא תוספות ופוסקים. ר' נפתלי צבי בעצמו היה נותן את השיעורים לבחורים. בחורים מכל הסביבה נהרו לבילקה לשתות מבארה של תורה. העוני והמחסור שהיו קיימים ברוסיה הקארפאטית, לא יכלו לכבות את אש אהבת התורה בליבם. הם באו כדי לשקוד על לימוד התורה יומם ולילה. הם קיימו דברי חז"ל: "פת במלח תאכל, מים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל" (משנה אבות ו', ד').

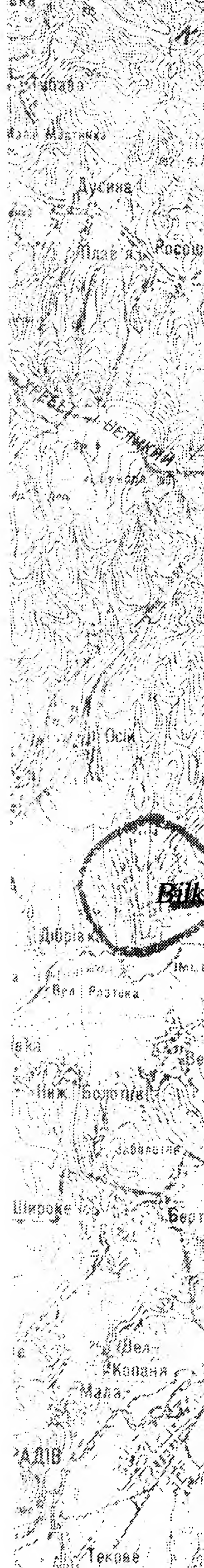
נהירה מהעיירה ומהכפר למקום תורה הרחק מהבית, הפכה להיות כעין תנועה ברוסיה הקארפאטית, לאחר מלחמת העולם הראשונה. סבות לכך היו, לרוב יהודי רוסיה הקארפאטית הוקירו מאוד את לימוד התורה ולומדיה. לא היה אושר יותר גדול להורים, מהזכות לראות שבניהם הוא תלמיד חכם ומכובד על הבריות. היתה עוד סבה חשובה לנהירה לישיבות, הלימוד בישיבה הבטיח להם לפחות "פת במלח", שהיתה חסרה בהרבה בתים, וכן עין צופיה של ראש הישיבה על הליכות הבנים. בחורי הישיבה היו מושפעים מאישיותו וגדולתו של

ראש הישיבה, ובבילקה מהרב ר' נפתלי צבי ווייס. הוא שימש כרבה של בילקה וראש הישיבה גם יחד. הוא גידל וחינך דור של לומדי תורה, וקולה של תורה הדהדה בבילקה. תוך זמן קצר הפכה בילקה למרכז תורה. בימי הרב נפתלי צבי התפתחה הישיבה והגיעה עד כשמונים תלמידים. כלל היה בידי בחורי ישיבה רבים, אם אתה רוצה לשקוד על דלתי תורה, לך לך מעירך, כלומר "הוי גולה למקום תורה" (משנה אבות ד', י"ד), למקום שאינם מכירים אותך, ואתה אינך מכיר את הסובבים אותך, ושם תצלול בימה של תורה, ושאבת ממנה מלא חפניים.

מדי יום ביומו היה הרב נפתלי צבי ווייס משמיע את שיעורו לפני תלמידיו. הבחורים שהגיע לבילקה ממקומות מרוחקים "אכלו ימים" אצל בעלי הבתים. כל "יום" אכלו אצל בעל בית אחר. היו בחורים שהצליחו למצוא לעצמם את כל שבעת "הימים" בשבוע, לעומתם היו כאלה שהשיגו רק שלושה ארבעה "ימים" בשבוע. בשאר הימים התפרנסו מכל מיני קומבינציות.

יהודי בילקה ראו חובת כבוד לעצמם, לתמוך בישיבה במתן "ימים" לתלמידיה. הרב היה בוחן כל תלמיד חדש שהגיע ועמד על טיבו, היה דואג לסידורו, והיה מצווה על הגבאי שידאג לבחור החדש למצא לעצמו "ימים" ודיור. הרב דאג לתלמידיו כאב לבניו בחומר וברוח. בחורים מבוגרים יותר, היו משגיחים על התלמידים החדשים ועל הנעשה סביבם. פה ושם התאכסנו בחורים בבתי בעלי הבתים, או שכרו לעצמם חדר.

הבחורים הוותיקים שכבר למדו שנים מספר, לפעמים קיבלו על עצמם לחזור ולשנן את השיעורים עם הבחורים הטירונים בעד תשלום, וזה שימש לוותיקים מקור פרנסה. אלה נקראו "בחורים חוזרים", כלומר שחוזרים על השיעורים. במינהל הישיבה גם התמנו הבחורים הוותיקים ושימשו כעין גבאים ומשגיחים אשר היו מייצגים את ראש הישיבה בכל ענייני המינהל של הישיבה. בבית הרב היה אולם גדול־בית מדרש. ששם ישבו הבחורים וחזרו על השיעורים. לפעמים הם גם התפזרו ביתר בתי התפילה, כגון בית המדרש ובית הכנסת הגדול־שהיו ממוקמים לא רחוק מבית הרב, כדי לשנן שם בשקט ובשלווה את שיעוריהם. התלמידים המצטיינים בישיבה, שהמשיכו ללמוד שנים אחדות, גם למדו "יורה דעה" ו"חושן משפט" וספרי פוסקים אחרים. במשך הזמן אחדים מהם קיבלו היתר הוראה, ושמשו בתור רבנים, דיינים ושוחטים, בעיירות ברוסיה הקארפטית. לישיבה היתה השפעה רוחנית גדולה על יהודי בילקה.

השריפה הגדולה שאחזה את בית ישראל באירופה בשנות השואה האיומה, גם לא פסחה על יהודי בילקה, על הרב נפתלי צבי ווייס ומשפחתו, והישיבה "אמרי יוסף" שהיתה ילד טפוחיו. ובהדום קול תורת ישראל, קול תנוקות של בית רבן, שהועלו על המוקד, עם אבותיהם ומשפחותיהם, נדם גם קול התורה בישיבת בילקה.

מוסד הרבנות בבילקה

הרב הראשון שנתמנה למשרה חשובה זו היה רבי יעקב קאפל, בנו של הרב שמעלקא אב"ד דק"ק סעליש. לאחר שנים של עבודת הקודש לקהילה הוא נפטר בשנת תרל"ד־1874 ונקבר בבילקה. מצבתו עדיין עמדה בבית העלמין בבילקה לפני השואה. אחריו נתמנה הרב מאיר ישראל איזראעל. הוא היה מבית מדרשו של ה"חתם סופר" אשר בסלובקיה. הוא היה יהודי תלמיד חכם ויהודי בילקה העריצו אותו מאוד, וכאשר נכנס לבית הכנסת, נעמדו כולם על רגליהם ביראת כבוד. בעזרת הנשים מבעד למחיצה עקבו הנשים והנערות אחר אישיותו הנעלה.

הממשלה האוסטרו־הונגרית העניקה לרב הקהילה את תפקיד רישום האוכלוסיה היהודית, כלומר הלידות והתמותה של חברי הקהילה. הסמכות של הרב בבילקה השתרעה על שטח של כשבעים כפרים ועיירות סביב לבילקה . יהודים מכל הפרברים הללו היו באים אל הרב לרשום את משפחותיהם. יהודים רבים באותו הזמן, ניסו להתחמק משרות צבאי, בגלל סיבות ידועות. קשה היה מאוד ליהודי לשרת בצבא נכרי, בפרט בעניני כשרות ושבת, זה היה סבל בל יתואר, וכן בגלל האנטישמיות ששררה כבר אז בין יחידות הצבא.

לפעמים ניצל הרב את סמכותו, וזייף את המסמכים של חייבי גיוס, ע"י החלפת המין מזכר לנקבה, או החליף את גיל הגבר. והנה קרה מקרה אחד, שיהודי ביקש מהרב מאיר ישראל איזראעל לעשות לו טובה כזאת ולא נענה. הלך הלה והלשין על הרב לשלטונות. כאשר נודע לרב שהשלטונות עומדים לערוך חקירה, וזה יכול לגרום לחילול השם, ולגרור אחריו צרות לו ולקהילתו, שרף חלק מהארכיון ועקר מבילקה, ומן המדינה, ועלה לארץ בשנת תרס"ט־1909. בא"י הוא נתמנה לחבר הביד"ץ של החסידים בירושלים. המזכיר של הרב נאסר, ונשפט למאסר לשנים רבות. מעניין לציין־ש"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס:)־ששריפת הארכיון עם המסמכים ע"י הרב מאיר ישראל איזראעל

בתחילת המאה העשרים בבילקה, הציל יהודים רבים מבילקה והסביבה, כאשר היו תחת כיבוש ההונגרים בתקופת השואה, שלא יכלו להוכיח את אזרחותם ברוסיה הקארפאטית. כי הם טענו שמסמכיהם נשרפו באותה השריפה. השלטונות הסכימו לקבל שבועה של שני עדים שהעידו שיהודי מסוים נולד בבילקה או בסביבה כתחליף למסמכים. המקרה הזה הציל מאות יהודים מגרוש בשנת תש"א־1941 לערבות אוקראינה. שנים אחדות עברו עד שבילקה קיבלה רב לאחר התקרית הזאת.

לפני תחילת מלחמת העולם הראשונה נתמנה הרב אהרן מרדכי ליברמן לרבה של בילקה. הוא היה מעורב עם הבריות, תלמיד חכם נואם בחסד עליון, וגם בעל השכלה כללית אשר גם ידע שפות. מיד עם בואו לבילקה הוא ייסד ישיבה ותלמידים גם מהסביבה נתקבלו לישיבתו. היתה לו משפחה ברוכת ילדים. הבנים הגדולים שהיו גם תלמידי חכמים עזרו לאביהם בניהול הישיבה. לאחר שנים מספר התחילה מחלוקת סביב אישיותו של הרב ליברמן. היו בעלי בתים שנהרו אחרי החסידות, והם טענו שהוא אינו ראוי לאיצטלא זו, כי הוא היה בעל השכלה כללית. בסוף ניצחו מחרחרי הריב שהתנגדו לו. פעם בליל ששי עם התקדש השבת הושלכה אבן בחלון בית הרב. משפחת הרב מאוד נבהלה ממעשה הבריונות הזו. למחרת בשבת בבקר כל הקהילה היתה כמרקחה. כתוצאה מהתקרית, המחלוקת, ופרנסת הרב בדוחק, הוא החליט לעזוב את משרתו בבילקה, ולעבור לקהילה אחרת בהונגריה, ששם קיבלו אותו בכבוד גדול. ידידיו ותומכיו בבילקה, פנו אליו ובקשו ממנו, שלא יעזוב את צאן מרעיתו, אולם הנזק נעשה כבר, והוא מאד נפגע ולכן לא שעה לפניותיהם. הוא כיהן כרב בבילקה כשתים עשרה שנה. בשנת תרפ"ז־1927 הוא עזב את בילקה, ולאחר זמן שקטו הרוחות בקהילה.

קהילת בילקה שהלכה והתפתחה לא יכלה להשאר זמן רב בלי מנהיג רוחני. היו מספר מועמדים למשרה. בסוף, הקהילה בחרה בבנו הצעיר של האדמו"ר מספינקא הרב נפתלי צבי ווייס, שהיה כבר אז ראש ישיבה במוקצ'בו. שם הוא הצליח, לגדל בחורים מתמידים ולומדי תורה, וזה היה קלף לטובתו. לאחר שנתמנה בשנת תרפ"ח־1928 הוא שקד להרחיב ולהגדיל את הישיבה, שנתן לה את השם "אמרי יוסף". היתה לו אישיות קורנת, קומתו זקופה וכולו אומר כבוד. כל שנה ב"שבת שובה" אחה"צ היו יהודי בילקה מתכנסים בבית הכנסת הגדול להקשיב לדרשתו של הרב נפתלי צבי. הוא עמד ליד ארון הקודש עטוף בטליתו

ודרש על "תשובה" לפני עדתו. הוא הראה את כוחו בתורה בתלמוד ופוסקים, והזכיר לצאן מרעיתו שאלה הם "ימי תשובה" וכל אחד חייב להרהר ולפשפש במעשיו. הקהל מילא את בית הכנסת הגדול מפה לפה, ורבים שלא מצאו מקום לשבת, עמדו צפופים בלי נוע, מחרישים, דרוכים וקשובים לדברי הרב. דרשותיו עשו רושם עז על שומעיו. היה לו איזה כוח שכנוע טמיר באופן דיבורו שריתק את קהל שומעיו. הוא היה גדול בתורה ורוב תורתו באה לו מלימוד עצמי ומהתמדה ללא ליאות.

דיבורו היה בנחת, שקול ומדוד, וכל הוויתו היתה מעוררת כבוד והערצה. גם ב"שבת הגדול" אחה"צ, היה הרב דורש לפני הקהל בבית הכנסת הגדול, על הלכות הפסח. הוא עמד שעות ארוכות לפני בני קהילתו, והם קיבלו את דברי הרב בלב שלם, והחליטו להיטיב את דרכיהם.

בשבתות ובחגים היה הרב נפתלי צבי נוהג לנהל סעודות בשביל הקהל. כל שבת וחג נהג ר' יהושע דאפט השו"ב ללכת עם בניו לבית הרב לאחר סעודתם, לשמוע מפי הרב "דבר תורה" ולקבל שיירי אוכל שעליהם הרב כבר ברך. בית מדרשו ששם ניהל את הסעודות תמיד המה מאדם. גם במשך ימות השבוע בית הרב היה מלא יהודים, שבאו אליו לקבל עצה וברכה. יהודים פשוטים, בעלי בתים, גבירים, זקנים, אברכים, כולם נדחקו לבית הרב.

בחג פורים, היה הרב נפתלי צבי, עורך סעודת פורים גדולה לכל הקהילה. מאות מיהודי בילקה והסביבה ניסו להכנס לבית מדרשו. אלה שלא הצליחו להכנס פנימה עמדו בחוץ ליד החלונות והדלתות כדי להשביע את עיניהם משמחת פורים בבית הרב. שם גם הציגו כל מיני הצגות ומחזות פורימיות מצחיקות. בחורי הישיבה היו מתחפשים, וגם הציגו את המחזה "יוסף במצרים"-מה שקראו "יוסף שפיל". ר' יעקב וויינגארטן היה מדקלם את מגילת אסתר, בעירבוב מילים סלאביות, ותרגום מצחיק. הוא היה מרכז את כל מכמניו בהצגת פורים זו. משה בן ציון'ס היה מנגן עם להקתו בכלי הזמר מנגינות פורימיות. כך הפך בית הרב לא רק למקום תורה אלא גם למקום שמחה וחגיגות.

השפעתו של הרב ושל בחורי הישיבה היתה גדולה על יהודי בילקה. הקשר בין הבחורים ובעלי הבתים היה הדוק, כי רבים מהם "אכלו ימים" בבתי היהודים בבילקה, ובניהם התיידדו עם בחורי הישיבה וזה גרם להשפעה בלתי ישירה.

לרב נפתלי צבי ווייס נולדו שתי בנות, חנה הבכירה שנישאה לרב ד"ר יששכר

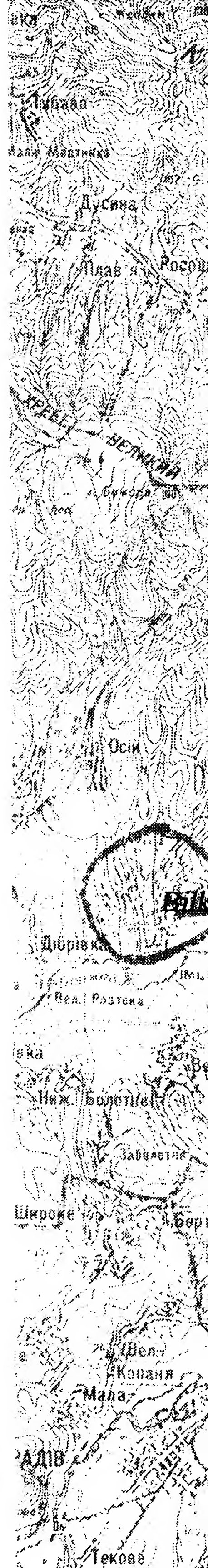
ברגמן מפולין ואשר היגרו אחרי החתונה לארה"ב, וכך ניצלו מהשואה. הבת השניה פעריל שנישאה למשה בער, הבן משה מרדכי שהיה בחור מפוזר בלי אישיות, ובת הזקונים מרים. הרבנית מרת שיינדיל ניהלה את הבית ביד רמה. היא היתה אישה מודרנית ממשפחת רביים מפולין, ואהבה לטייל בעולם. הרבנית היתה יוצאת לנופש בכל מיני מקומות בתי הבראה. בבית הרב היו ארונות גדושים ספרים, ספרי קודש, תנ"ך, ש"ס, פוסקים, מדרשים וכו'.

הרבי מספינקא הרב יצחק אייזיק ווייס, האב של ר' נפתלי צבי, היה בא לבילקה מדי פעם בפעם, לשבות את השבת במחיצת בנו. מאורע זה עשה את בילקה כמרקחה והפך את סדר החיים הרגיל של הקהילה. התכונה לקראת בואו של הרבי, היתה גדולה, וכל אחד רצה לשמוע את תפילתו ולהשקיף על ניהול "שולחנו" בשבת. מלבד בני לוויתו של הרבי, נהרו לבילקה חסידים אורחים מכל העיירות והכפרים הסמוכים. בין הבאים היו רבנים, דיינים, שוחטים וסתם חסידים שבאו בעגלות, בכרכרות, ברכבות ואפילו רגלי. כי כל חסיד רצה לתת "שלום" לרבי. דורשי השלום המרובים עמדו שעות על גבי שעות וציפו לתורם לראות את פני הרבי. בשבת, בסעודה השלישית שנתקיימה בבית הרב נפתלי צבי בנו של הרבי מספינקא, ישבו המסובים סביב שולחנות ערוכים, צפופים ראש אל ראש וכתף אל כתף. כולם היו צמאים ליהנות מזיו שכינתו של הרבי.

לאחר שהרבי טעם מהמאכלים, שהיו בקערות גדולות לפניו, הקהל חטף "שיריים". ההמון נדחף במרפקים, כדי להתקרב אל הקערות, ואשר אותם קידש הרבי בנגיעתו. לאחר השבת, אחרי שהרבי יצא עם פמליתו וכל האורחים שהגיעו לכבודו עזבו את בילקה, שבו חיי העיירה למסלולם הקודם. אולם, שבועות אחרי זה עוד דיברו על הרבי מספינקא ועל מופתיו שהראה.

הרב נפתלי צבי, כמו אביו היה נוהג להאריך בתפילתו. הוא היה חריף בעל תפיסה מהירה בר דעת והבנה. הוא היה חביב על יהודי בילקה שגאוותם היתה על רבם. ר' נפתלי צבי היה יושב בספרייתו ועוסק בתורה בשעות הלילה. כי במשך היום היה עסוק בעניני הישיבה וקהילתו.

השואה האיומה עקרה את הרב, את משפחתו, הישיבה וכל יהודי בילקה לגיטו בערעהובו ולאחר מכן גורשו למחנה אושביץ. לאחר השחרור באושביץ, מצאה לאה ז'קובס-הנכדה של ר' אייזיק יאקובוביץ מבילקה, באחד מקסרקטיני הצבא הגרמני, את אלבום אושביץ, שבדף הראשון הופיעה התמונה

הפטריארכלית של הרב נפתלי צבי ווייס הי"ד, רבה של בילקה. כנראה שקצין גרמני צילם אותו, כי הדרת פניו, עשתה עליו רושם מיוחד. כך הסתיימה תקופת הרבנות של ר' נפתלי צבי ווייס של כח"י שנים, ועם זה גם הגיע לקיצו, מוסד הרבנות בבילקה, שהיה אחד מעמודי התווך, של קהילת יהודי בילקה.

החברות השונות

בבילקה היו קיימות חבורות חבורות של יהודים, ביניהם היתה "חברה ש"ס" שחבריה קיבלו על עצמם, כל אחד ללמוד ולסיים מסכת מהתלמוד. גבאי ה"חברה ש"ס" היה השוחט ר' יהושע זצ"ל הי"ד. אשת השוחט מרת פעריל ע"ה הי"ד היתה מכינה פעם בשנה סעודה גדולה לחברי "חברה ש"ס" מאכלים ומטעמים כיד המלך שהחברים היו זמן רב מדברים על האירוע. "חברה משניות" שמקום מושבה היה "בבית המדרש" בצד השני של הנחל ליד בית הכנסת הגדול, יהודים טובים ויפים כגון ר' משולם פרידמן המלמד, ר' נפתלי שווימר החייט, ר' משה שטרן ואחרים היו יושבים כל ערב לאחר התפילה ולומדים משניות. פעם בשנה היו עושים "מסיבת סעודת סיום" גדולה. זאת היתה חגיגה גדולה וחשובה והיתה שם התרוממות רוח. לסעודה הכינו מטעמי מלך, ואפו חלות ענקיות מנומרות.

כמו כן היתה קיימת "חברה קדישא" שהיתה מטפלת בנפטרים וההלוויות, והיו ממונים על אחזקת בית העלמין בבילקה. החברים בחבורות הללו שילמו מס דמי חברות. מההכנסות הללו הם נידבו לכל סוגי צדקה ומתן בסתר. גם חברי ה"חברה קדישא" היו עורכים פעם בשנה סעודה בז' אדר, ביום הזכרון של משה רבנו ע"ה. ו"חברת תהילים" שבהם השתתפו בעלי הבתים החשובים בקהילתנו.

יצירה מוסיקאלית

בבילקה היו קיימים מוסיקאים ותזמורת כלי זמר. משה בן ציון'ס וזלמן נעכיס ניהלו להקה של כליזמר והיו משמחים את יהודי בילקה בשמחות כגון: חתונות, בריתות, ובר מצוה. כי לא תתכן חתונה או שמחה בלי משה בן ציון'ס "דער מרשליק". הזמרים והנגנים הללו, שיחקו תפקיד חשוב, בחיי התרבות של היהודים בבילקה. היתה להם מורשה של מאות שנים שהעבירו מדור לדור. המנגינות הללו נכנסו ללב דרך האוזן וכך זה נשאר בלב.

בחתונות חשובות כמו אצל בני הרב, הדיין והשוחט ובעלי בתים חשובים נמשכו לפעמים החתונות מספר ימים. כלי הזמר הלכו משלחן לשלחן, מאורח לאורח, ושאלו מה הם רוצים לשמוע בתקוה שיזכו למענק הגון. הם ניגנו ועשו טוב ליהודים ונשמותיהם. היה להם מבחר די גדול, שירים חסידיים, שירים באידיש, פסוקים מהתנ"ך, תפילות וגם מנגינות נכריות מהסביבה שהקהל ידע. הם אמנם לא היו בקיאים בתווים, אולם למדו את המנגינות מן השמיעה.

בין השאר היה גם משה בן ציון'ס, בדחן. את הנושאים שעליהם הוא התבדח הוא שאב מן המאורעות המקומיים והעולמיים שהתרחשו, אשר סיפקו לו חומר למכביר. בחג פורים הוא ולהקתו היו הולכים מבית לבית בשעת סעודת פורים והציגו מחזה קטן, ניגנו מספר יצירות, שרו חרוזים עליזים שהם חיברו, ואז ציפו לקבל מטבעות אחדות כמשלוח מנות או סתם שכר עבור עמלם.

בחתונות היה משה בן ציונ'ס מחרז חרוזים על היחוס של הכלה, מידותיה ומידות הוריה ומשפחתה, וכן עשה לחתן ומשפחתו. הקהל נהנה מההצגות הללו וכאשר חרז חרוזים על דברים רגשיים הקהל חש שזה נגע ישר לליבו. כאשר שאלו את משה בן ציונ'ס, איך זה שהוא עוסק בבדחנות הוא היה עונה: הבעל שם טוב הרי אמר ש"הבדחנים יזכו לעולם הבא כי הם מקטינים צער האדם על ידי מילתא דבדיחותא".

ערבי הווי

היות ובבילקה לא היו בילויים איזה שהם הנהיגו "ערבי הווי". בלילות החורף, נשים יהודיות היו מתאספות כל פעם בבית אחר לפי התור, והיו מורטות נוצות לכרים וכסתות. וכן היו מתאספים לקילוף קלחי טירס.

הפעילויות הללו נעשו כדי לעזור אשה לרעותה וגם כדי ליצור "ערבי הווי". ההתכנסויות הללו, נמשכו במשך שבועות מספר, בלילות החורף הארוכים, עד שהספיקו לעשות זאת בכל בית ובית של החבורה. על השולחן היו פורסים מפה, ועל המפה שמו גל גדול של נוצות מידי פעם בפעם. לאחר שהנוצות נמרטו הכניסו אותם בתוך שק או ציפיה גדולה. בשעת העבודה הנשים היו מספרות סיפורים על חיי משפחותיהם, ועל דברים ששמעו. הן גם היו שרות שירים באידיש ובשפות אחרות. כמו כן הן היו ממיינות את גרגרי החיטה לפני פסח בשביל מצה שמורה. הן מיינו את החיטה וזרקו כל דבר ליכלוך, אבנים קטנות וכו'. גם הוציאו כל

גרגיר שנראה להם פגום, להכנת קמח מצה שמורה מעולה.

התנועה הציונית בבילקה

התנועה הציונית חדרה לבילקה. בין שתי מלחמות העולם. לאחר שהופיעו שליחים מא"י ומהערים הגדולות בצ'כוסלובקיה, והיו מספרים על החלוצים ועל הפרחת השממה, ועל הישוב היהודי בא"י שהולך ומתחזק. לא היתה התעוררות אצל המבוגרים, רק הנוער התלהב ממה ששמע. הצעירים יסדו אגודות ציוניות שונות. הנוער בעיירתנו גם קרא עתונות שהופיעו בפולניה והגיעו לבילקה כגון: "היינט" "מאמענט", ה"יידישע שטימע" ו"יידישע פאלקסבלאט" שיצאו לאור במוקצ'בו. הנוער שאב מהעיתונות ידיעות על הנעשה בעולם הגדול ובפרט על הנעשה בעולם היהודי ובא"י. העתונים הללו עברו מיד ליד. כאשר העיתונים היו מגיעים היתה התרוממות רוח, מעין חג - הם קראו בעיתונים ובלעו ממש את המילים והאותיות הזעירות. פה ושם גם הגיעו עתונים עבריים לבילקה, שבחורים אחדים עמלו כדי להבינם ולתפוס את משמעותם.

בבילקה כמעט ולא היתה התבוללות. הציונות נטעה גאווה בנוער היהודי, וזה גם עזר במאבק נגד טמיעה. היו אפילו יהודים מבוגרים שקנו את ה"שקל" לקונגרס הציוני. ליהודי בילקה, חובבי הארץ הקדושה, היו סנטימנטים לא"י, כארץ האבות, המקומות הקדושים, מקום בית המקדש, הכותל המערבי, מערת המכפלה, קבר רחל ואחרים. רובם תרמו לצדקה של ר' מאיר בעל הנס. חלמו על גאולה וחיכו לביאת המשיח.

לעומת זה אצל הנוער, הציונות גרמה להתעוררות, ונתנה משמעות חדשה לחגים בלוח היהודי. כל חג כגון: חנוכה, פורים, ל"ג בעומר ואחרים הפכו אצלם לחוויות עמוקות. הם ציינו את התאריכים הללו באספות, בשירים, וריקודים עבריים. "שירי הערש" ששמעו ילדי ישראל בבילקה מאימותיהם, כגון "צימוקים ושקדים" "שכב בני" ואחרים הוסיפו לקשר יותר חזק עם ארץ האבות. החדר תרם אף הוא את חלקו בהמשיכו לטוות את חוטי הגעגועים לציון, ולשזר אותם על לוח ליבותיהם של הנוער. הזדמנויות לכך לא היו מעטות. כאשר הילד למד בחדר חומש, על מות רחל אמנו בדרך אפרתה, הרבי לימד את הקטע "ואני בבואי מפדן ארם" בניגון מיוחד ועצוב, זה עשה רושם עמוק, בל ימחה על הילדים. או מי שלמד בתשעה באב את הפרק בגמרא "קמצא ובר קמצא" נחרתו הדברים

הללו עמוק בליבם.

פעולות הנוער הציוניות בבילקה היו מגוונות. בין לילה צצו מספר תנועות נוער ביניהם: "השומר הצעיר", "בית"ר", "הנוער הציוני", "בני עקיבא", "מזרחי הצעיר" "ונוער אגודת ישראל". נתגבשו דפוסים קבועים כגון "עונגי שבת", נשפים, מסיבות, וחגיגת החגים. בשעת הפעולות הללו היו לומדים עברית, שרו שירים עבריים, למדו שירים חדשים, הקשיבו לשיחות על העם היהודי ועל א"י.

בתחילה היו מתאספים בסתר, כי הרב נפתלי צבי ווייס רבה של בילקה, פעל נגד הפעולות הללו. היה רושם לא נכון, כי חשבו שכל ציוני הוא פורק עול הדת. הרב אסר על הנוער להצטרף לתנועות הציוניות. מלחמת האבות והבנים היתה קשה. ברוב המקרים ההתנגדות לציונות לא עזר. הרעיון הציוני אפילו הגיע אל בחורי הישיבה, כי עוף השמים הוליך את הקול. הצטרפותו של בחור ישיבה לציונות, היתה כרוכה במשבר נפשי חריף. החשבון היה נוקב, הוא נעשה ביחידות, זה היה דבר אשר "ליבא לפומי לא גלי".

בנתיים התרחשו בעולם הגדול ובפרט במערב ארופה משהו מיוחד. היטלר ימ"ש עלה לשלטון בגרמניה, והכריז השכם והערב, שיש בדעתו להשמיד את כל היהודים. המאורעות הללו הוציאו את בחור הישיבה מעולמו הצר של תורה ועבודה, וזה ממש זיעזע אותו. דבר דומה קרה לשמואל צבי דאפט ליפשיץ ז"ל. הוא למד בישיבה בסלובקיה ואחרי התלבטויות רבות הוא החליט לעזוב את הישיבה בחשאי, ולהצטרף להכשרה של "בני עקיבא". לאחר זמן נודע לר' יהושע דאפט השו"ב שבנו שמואל צבי עזב את הישיבה. שמואל צבי חזר הביתה ושם גילה להוריו ומשפחתו שהחליט לעלות ציונה. היתה לו מלחמה קשה עם הוריו, משפחתו, רב העיירה, ואחרים שניסו להשפיע עליו שישוב מדרכו הרעה. הוא הוכיח את נחישותו. לפניו עמדו מכשולים רבים, אולם לאחר סבל רב, סוף סוף הצליח לקבל "סרטיפיקט" ועלה ארצה בשנת תרצ"ז-1937.

להורים ולכלי הקודש בבילקה, היו נימוקים רבים נגד עליית בניהם לא"י. כגון: זאת ארץ אוכלת יושביה, יש שם אנשים פראים, הערביים. הציוניים לא דתיים והם לא יביאו את הגאולה, רק משיח צדקנו. הרי הקדוש ברוך הוא השביע את עם ישראל לא לעלות בחומה, וזה נגד ההשגחה.

וכך הפך הקרע, לקרע גמור ושלם. היהדות החרדית לא רצתה להתפשר בנקודה זו, שראתה בו שורש הקיום של העם. הוויכוח כידוע לא הסתיים, כי

היטלר הצורר ימ"ש סיים אותו במחנות ההשמדה.

בנתיים קמו בבילקה מועדונים ציוניים אחדים בגלוי. אחד המועדונים היה ממוקם בבנין של משפחת זיסוביץ. המועדונים הללו קושטו בדגל ישראל, תמונות של מנהיגים ציוניים, עתוני קיר של קרן הקיימת, תמונות מהמושבות והקיבוצים, וגם קטעי עתונות חדשות מא"י. כל שבת אחה"צ התקיימו האספות של הנוער במועדוניהם. הם גם ארגנו טיולים בתוך היער של בילקה ומחוץ לבילקה, כדי ליצור חוויות בשדה וביער של הרים וחופש, של טבע ומרחב, וגם כדי ליצור חברה מלוכדת. המפגשים הללו עוררו חושים חדשים ורדומים, עולם חדש, עולם מבטיח. היו גם משחקי כדור רגל בין תנועות הנוער הציוניות. מהמפגשים הללו, השירה העליזה, הריקודים והפעולות השונות יצאו חברי התנועות בהתרוממות רוח. התנועות הדתיות של "בני עקיבא", "מזרחי" ו"אגודה" אף ארגוני מניני תפילה משלהם, ששם התפללו בשבתות ובחגים, וגם זה עזר לגיבוש הקבוצה.

מדי שנה בשנה קנו בני הנוער שקלים לקונגרס הציוני ולק.ק.ל על חשבון חסכונם הדל ורכשו לעצמם זכות לבחור בצירים לקונגרס הציוני. ביום הזכרון לבנימין זאב הרצל בכ' תמוז ערכו כל תנועות הנוער אזכרה בבית הכנסת הגדול. המבוגרים והזקנים מאוד התמרמרו על פעולות אלה. למרות הפעילות הציונית הענפה רוב הנוער הציוני מבילקה לא זכה להגשים את חלומותיהם. רובם ניספו בשואה האיומה, רק קומץ קטן שהצליח להמלט לפני השריפה הגדולה, או ממש בתחילת הגזרות, קיימו את מצות ישוב א"י.

בקרון בדרך מגיטו בערעהובו למחנה ההשמדה אושביץ אמר ר' יהושע דאפט השו"ב הי"ד למשפחתו ועוד בילקאים שהיו בקרון, "היו לי אחד עשר ילדים, אחד היה חכם, ב"ה יש לי בן בא"י, אליו הצורר לא יגיע". אכן ההכרה הזאת אצל היהדות החרדית הגיעה באיחור.

גרעין של נוער יהודי מבילקה השתקע בארץ ישראל

ראשון היהודים שעלה לא"י היה הרב מאיר איזראעל בשנת תרס"ט־1909. הוא התיישב בירושלים ונתמנה לחבר בית הדין של החסידים. גם ר' שמואל לייב דווידוביץ מבילקה עם משפחתו, אשתו וביתו, התיישבו בירושלים בשנת תרס"ט־1909. הוא היה היהודי היחידי שעלה מבילקה עם משפחתו בתחילת המאה העשרים, לא מתוך אונס אלא מתוך רצון של הגשמה ציונית. הוא נפטר

בירושלים בתקופת מלחמת העולם הראשונה בתקופת הטורקים. ר׳ שמואל לייב דווידוביץ היה דודו של שלמה דווידוביץ.

בשנות השלושים ראשון החלוצים הצעירים שעלה ארצה היה יואל שטרן בן ר׳ משה שטרן. הוא התקבל כחבר בקיבוץ חפצי־בה. אחריו עלה שמואל צבי דאפט ליפשיץ בן השו״ב שלמד בראשונה בישיבת הרב דושינסקי בירושלים, ובעת ובעונה אחת. למד גם בסתר באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא היה כעין עמוד אש, חלוץ לפני הנוער היהודי בבילקה. רבים העריצו אותו והתנהלו חליפת מכתבים בינו לבין בחורי בילקה ששאפו לעלות ארצה. הבחורים בבילקה ידעו שאפשר לפנות לשמואל צבי לקבל עזרה ועצה. וכאשר הם הגיעו ארצה הם ידעו שביתו פתוח לפניהם, שהפך בית ועד לעולי בילקה.

בין הבילקאים שבאו אחר כך היו משה נוימן בן מעכיל הערש, משה ובומי נוימן בניהם של מאיר ופייגע, חיים קאלעך בן הדיין ר׳ לייבוש קאלעך, שנהרג שנים אחדות אחרי זה בתאונת דרכים בירושלים, קלמן ירדני עליאש שהיה חבר בבית״ר, והגיע ארצה בעליה ב׳, והתיישב בראש פינה, ושם הוא חי עד היום הזה. יצחק פרידמן ז״ל בן ר׳ משולם המלמד וצפורה פרידמן הי״ד, בראשונה היה גר בירושלים, ואחר כך עבר לחיפה, שבה חי עם משפחתו עד מותו, בשנת תשנ״ה כאשר נפטר אחרי מחלה קשה. שיינדיל לעבנוירט שגרה היתה בבתי אונגרין בירושלים, הדודה של איציק הערצקה יאקובוביץ. מלכה ושמואל פריזנט מראקוביץ שישבו בתל אביב ואחר כך עברו לחולון. שמואל פריזנט פתח בית חרושת לרהיטים. ביתם לאה התנדבה לארגון צבאי לאומי ונפלה על משמרתה בירושלים בי״ח תמוז תש״ח־1948, והקריבה את עצמה על מזבח האומה, ואחרים.

אחרי מלחמת העולם השניה, אחרי השואה האיומה, הגיע גל חדש של בילקאים לא״י. אלה היו השרידים, האודים המוצלים מאש שניצלו בנס. בין ראשוני הניצולים שהגיעו היה משה נחמיה דאפט־ליפשיץ בן השו״ב מבילקה. הוא הגיע בעליה ב׳ עם האניה של ״ילדי בוכנוואלד״ ביולי 1945־תש״ה. בראשונה עבד ב״שדה יעקב״ מושב של הפועל המזרחי בעמק יזרעאל. שם עבד חצי יום בחקלאות וחצי יום למד לימודים תיכוניים. אחרי שנתיים הגיע לירושלים ושם עבד במאפיה לעוגות. בזמן שהותו בשדה־יעקב התנדב לארגון ״ההגנה״. נשלח לקורס חשאי למפקדי כתות והשתתף בפעולה נגד הבריטים ב״ביריה״ בגליל התחתון, ישוב חדש שהוקם, והבריטים רצו להרוס אותו. ע״י הפעולה הזאת

הבריטים נסוגו והישוב ניצל.

בדצמבר תש"ז־1947 לאחר החלטת האו"ם על חלוקת הארץ לשתי מדינות, גויס משה גיוס מלא להגנה בירושלים. השתתף בפעולות צבאיות מקומיות, בכיבוש הר־א־שראפה שהפך יותר מאוחר להר־הרצל, מלחה, מיס קערי, ושיך־באדר, נלחם בקיבוץ רמת רחל ליד ירושלים נגד המצרים, הגן על ירושלים בהר ציון, נוטר־דם, רח' ממילא, מוצררה, וחזיתות אחרות. קיבל דרגות אלו: מפקד כתה, סמל, סמל ראשון, רב סמל ורב סמל ראשון. נלחם בגדוד 163 בחטיבת עציוני בירושלים והסביבה, יותר מאוחר הועבר לגדוד 63 של חטיבת גבעתי. הוצב להיות מפקד מחלקה אשר שמרה על הגבול ליד המשולש ליד טול כרם, והכפרים הערביים טייבה, קאלנסואה, כפר קאסם, אום־אל־פחם ואחרים. כי בשנות 50־1949 היו הערבים מסתננים דרך הגבול, כדי לרצות, לגנוב עדרים, צנורות ורכוש אחר. הדריך בכפר יונה בנשק מסייע, בעיקר מכונות יריה בזות נשק צ'כי שהציל את המצב במלחמת השחרור. במלחמת סיני בשנת 1956 נלחם נגד המצרים בסיני והגיע עם גדודו עד ביר־גאפגפה בקרבת התעלה. יותר מאוחר הוצב ברצועת עזה והיה שם עד שישראל הוכרחה לסגת.

יצחק נפתלי־הערצקע בן אליהו מאיר יאקובוביץ גם הגיע בין הראשונים אחר המלחמה התנדב ל"הגנה" וניצב בעמדה ליד העיר יפו. בשנת תש"ח נפל על משמרתו ליד יפו כאשר הבריטים הגיעו לעמדת "ההגנה", פרקו את נשק המגינים והפקירו אותם לערבים. כל חברי ההגנה נהרגו בעמדה, ובתוכם יצחק הערצקה הי"ד. ישעיה יאקובוביץ מראקוביץ נפל במלחמת השחרור בנגב. ונחמן הערש כהן מראקוביץ גם נפל במלחמת השחרור. ארבעת הנפשות יוצאי בילקה והסביבה מסרו את נפשם על קידוש השם, הארץ והעם.

אחרי השואה התקבצו בישראל כשמונים בילקאים ניצולי השואה ואלה שמותיהם:

אברהם אסתר, ברקוביץ אברהם, ברקו שרה, בהם הרמן, בראון יעקב, דוידוביץ שמואל, דוידוביץ יצחק, הראל מנחם, ירדני קלמן, יוסוביץ יוסף חיים, ליאון אילנה, נוימן דינה, נוימן פנחס, נוימן מרדכי, נוימן משה, פרידמן אברהם פנחס, פרידמן יצחק, פרידמן יהודה, פריזנט מלכה, קליין רבקה, רוט יוסף, רוט עקיבא, רוט אהרן, רבינוביץ עפרה, ראט תמר, שולומון יצחק, שטרן נח, שמוליביץ אליעזר, שומר יוסף מאיר, שומר אליעזר, שטרן דוד, שטרן חנה,

שמידט פנינה, שפר חדוה, שמיר הרמן, שימונוביץ נח, שמאוביץ נכה, שורצברד מלכה, שטראוס אירמה, שטרן יואל, שטרנבך סידי ואחרים.

רוב הניצולים אנשי שארית הפליטה מבילקה שהגיעו לארץ ישראל שיחררו עוצמה ונחישות כדי לפתוח פרק חדש בחייהם בארץ האבות. הם השתלבו בבנין הארץ בכל שטחי החיים: במסחר, בבנקאות, בחקלאות, בפקידות, ברפואת שיניים, בהוראה, בשרות בצה"ל, לימוד התורה, בקיבוצים, במושבים במושבות ובארגונים שונים בין השאר. רבים מהגברים השתתפו בהגנת הארץ במלחמות השונות שהערבים כפו על ישראל, שרתו בצה"ל ובמילואים.

בסיכום אפשר לומר כי מאזן הקליטה של הבילקאים בארץ היו חיובי בהחלט. טבעי שבתחילה היו להם יסורי קליטה, אולם הם קיבלו אותם באהבה. הם לא היו בעיה מיוחדת למוסדות הקליטה כפי שקרה עם עליות אחרות. אדרבה הם נקלטו יפה ואף קלטו עולים אחרים. מספר הבילקאים והסביבה שנקלטו בארץ נאמד בכשמונים וחמשה. שמואל צבי דאפט־ליפשיץ בן השוחט ז"ל, היה זה שארגן את יוצאי בילקה והסביבה. הוא זכה לראות את הארגון הולך, גדל ומתפתח. אולם לא זכה בפריחתו כי נפטר בצעירותו ממחלה קשה.

אליעזר שווימר בן ר' נפתלי החייט קיבל מצבי ליפשיץ את שרביט ניהול הארגון לאחר פטירתו. עד היום הזה אליעזר מארגן פעילויות שונות ומגוונות ליוצאי בילקה והסביבה. הוא הטיף במשך שנים ליוצאי בילקה והסביבה שיש צורך בהנצחת קדושי עיירתנו שניספו בשואה האיומה. כעת יש תקוה שבכוחות משותפים בין יוצאי בילקה ובסביבה בארץ, בארה"ב ובשאר המדינות נוכל להוציא ספר זכרון מושלם הראוי ליקירנו.

מדי שנה בחדש סיון מתכנסים ניצולי בילקה והסביבה לאזכרה לקדושנו ויקירנו שנספו בחודש סיון במחנה המוות אושביץ. אף שכבר חלפו יותר מחמישים שנה מאותם הימים המרים, ניכר שהניצולים המעטים לא יכולים לשכוח את בילקה. המראות והקולות משם עדיין חיים וטריים בזכרונם והם אינם נילאים מלהתרפק על הזכרונות מימים הטובים וימי האימה גם יחד. ההתרגשות הרבה השוררת בשעת האזכרה מעידה כי מי שאיבד את הוריו, אחיו, אחיותיו, קרוביו וחבריו ובני עיירתו אפילו הזמן לא יכול לשמש מזור.

אליעזר שווימר גם מנצל כל הזדמנות של ביקורי בילקאים מהפזורה כדי לכנס את הבילקאים בארץ לקבלת פני האורחים והחלפת זכרונות וידיעות.

הבילקאים מכל העולם שנשארו בחיים בדרך כלל מעדכנים אותו על הנעשה אצלם ומשתדל להעביר את הבשורות הטובות וגם את הבשורות הרעות לבילקאים באשר הם שם.

פרנסת יהודי בילקה

יהודי בילקה התפרנסו מכל מיני עבודות ועסקים. היו עובדי אדמה, בעלי אחוזות, סוחרי בהמות וסוסים, הובלת ומכירת עצים להסקה וחרושת, מגדלי עופות ובהמות, כוורנים ביצור דבש, בעלי זכיונות ליצירת יין וי"ש, סוחרים בטכסטיל, במכולת, בהלבשה והנעלה, קצבים, בעלי נכסי דלא ניידי, שדות וכרמים, נגנים בכלי זמר, מורים בבית הספר הציבורי העממי והתיכון, מלמדים, יצרני נקניק ליצוא, יצורי חלב ליצוא, בעלי מלאכה, סנדלרים, חייטים, צבעים, נגרים, מסגרים, עגלונים, נהג מוניות ועוד. לכל אחד מהמשפחות היה בית משלו. ליד הבית בדרך כלל היו מספר חלקות אדמה אשר סיפקו את צרכי הפרות והירקות היום יומיים. היהודי בבילקה והסביבה בדרך כלל הסתפק במועט. החקלאות היתה די נחשלת בכל המובנים והשתמשו בשיטות עבודה וכלים מיושנים. לפעמים היו לבעל משפחה מסוים צירוף של מקצועות או עבודות. הלחם היו אופים מחיטה ושעורה למעמד הבינוני והעליון, והמעמד העני מקמח טירס. התבשיל דייסת טירס היה נפוץ ביותר ומאכל יום יומי. בשר אכלו רוב יהודי בילקה רק בשבתות, בחגים ובימים מיוחדים או בשמחות. רק העשירים ביותר יכלו להרשות לעצמם לאכול בשר גם בימות חול. כמו כן היו נפוצים המאכלים של פולי שעועית עם כרוב כבוש, תפוחי אדמה ממינים שונים, גם חלב חמוץ, ומאכלי חלב, חמאה, גבינה, שמנת וכו'. בחורף היה נהוג לפטם אווזים וברווזים, להלעיט אותם כדי שיוסיפו הרבה שומן, שניצלו לבישול, בפרט לחג הפסח וימים ומועדים אחרים. המחמירים בין יהודי בילקה כמו בבית הרב, בבית הדיין ובבית השוחט נמנעו מפיטום העופות הללו משום צער בעלי חיים, אף על פי שלפי הדין אין איסור על כך.

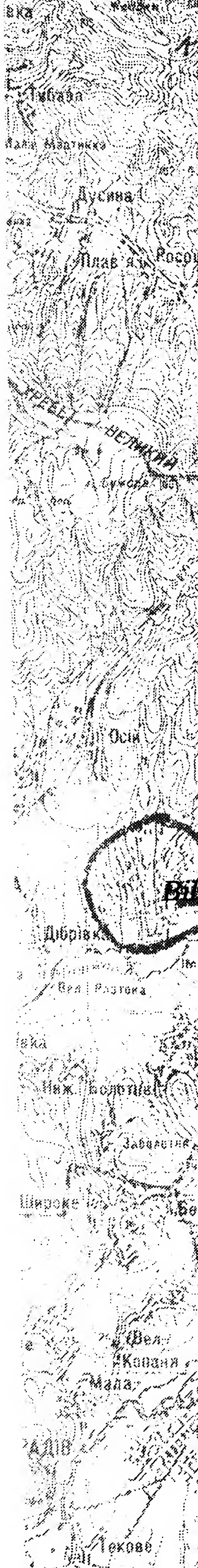
טיפול רפואי בבילקה

הטיפול הרפואי בבילקה לא היה מפותח ביותר. בהשוואה לימנו אנו בארה"ב ובארצות אחרות למרות שהרפואה לא היתה מאוד מפותחת, בכל זאת, בבילקה והסביבה האנשים היו יותר בריאים וחזקים. ארבעה גורמים טיפלו

בבריאות האוכלוסיה. הרופא ד"ר צבי אביגדור אנגל, המיילדת בתיה באלבאן, הרוקח בבית המרקחת, ומשה ברגר ופנחס נוימן ברפואת שיניים. ד"ר אנגל נערץ היה ע"י כולם. כל אחד ידע שהדוקטור אנגל לא יסרב לעולם לערוך ביקורי בית כאשר מישהו היה חולה רציני. הוא לא הפלה בין עשיר לעני ביקר את כולם, ולעניים אף חילק תרופות וטיפול חינם אין כסף. הוא היה מהאסכולה הישנה, רופא מנוסה, בעל ידע רב, מסור לריפוי חולים בכל נפשו ובכל מאודו ולא פעם לא על מנת לקבל פרס. בדרך כלל הוא ידע לאבחן אבחנה טובה של מחלות שונות. יהודי בילקה והסביבה הביטו על ד"ר אנגל כאילו שהיה המלאך רפאל שירד מהשמים. הם היו הולכים אליו בכל מכאוביהם הוא בעצם היה הרופא היחיד הטוב שאפשר היה לבטוח בו שיודע את מלאכתו. כאשר החולה היה גר במרחקים בפרברים, המשפחה בדרך כלל שלחה עגלה או כרכרה להביא את ד"ר אנגל לביתם.

כאשר אדם חולה היה בא למשרדו היה מתיישב בחדר ההמתנה. ד"ר אנגל היה יוצא בחלוק לבן ומזמין את החולה פנימה לחדר הבדיקות. תמיד רחץ את ידיו בסבון ומים לפני שנגע בחולה. על מצחו לבש מכשיר כעין מראה ונורה בתוכה. הוא בחן ובדק את עיני החולה, את אזניו, את גרונו, לקח פטיש ברזל קטן מכוסה בגומי, והיה נותן מכה על הברכיים כדי לבדוק את פעולת העצבים החוזרת. ואז הורה לחולה לשכב על הספה, היה מקשיב קשב רב ללִבו של החולה ולריאותיו. היה דופק עם אצבעותיו על חזהו, חוט שדרתו, בטנו וכו' כדי לוודא שההד שהוא שומע הוא נורמלי. החולה הרגיש וידע שהוא נמצא בידים נאמנות וטובות. אם הוא לא יכול היה לטפל במחלה, הוא שלח את החולה לבית החולים.

כאשר ההונגרים גזרו על הפרופסיונלים היהודיים הפסקת עבודתם בתוכם הד"ר אנגל, הוא שב לעיר מולדתו בערעהובו, ומאז לא שמעו עליו בבילקה. היהודים מאוד הצטערו שעבודתו הנאמנה הופסקה ע"י הרשעים הפאשיסטים ההונגרים. במקרה פגשתי את ד"ר צבי אביגדור אנגל ואת אחיו שהיה רופא שיניים באחד ממחנות ההסגר שבו הביאו אותנו. ד"ר אנגל זכר אותי היטב והיה קורא לי בשם משפחתי, דאפט, כי את השם הפרטי לא זכר. ריחמתי עליו יותר מאשר עלי. כי אדם גדול כמוהו, אדם משכיל ורופא, שכל חייו הקדיש לריפוי בני אדם, כעת בעצמו היה בסכנת השמדה. בפעם האחרונה ראיתיו במחנה בוכנוואלד, מספר שבועות לפני השחרור, הוא נראה אז נורא, כמעט ולא הכרתיו יותר. הרי כלנו היינו לקראת השחרור כצללים של בני אדם. אחרי השחרור

פגשתי את אחיו והוא סיפר לי שד"ר צבי אביגדור אנגל מת ממש ימים אחדים לפני השחרור.

המיילדת בתיה באלבאן דאגה לנשים ההרות. היא היתה מייעצת להן במשך ההריון כיצד להתנהג. אם היו סיבוכים היא שלחה את האשה לד"ר אנגל. בבוא רגע הלידה, כאשר אשה כרעה ללדת רצו לקרא לגב' באלבאן. היא היתה אוחזת בתיק שלה שהיה מלא מכשירים ותרופות, ואצה רצה, או ברגל או בעגלה אל בית היולדת. שם היא היתה נותנת פקודות לנשים שעמדו לעזרתה. נא להכין מים חמים, מגבות, סדינים וכו'. במקרה וצירי הלידה נתארכו היא ביקשה להזמין את הרופא. וביחד טיפלו בלידות הקשות.

הרוקח שהיה גר בבנין בית המרקחת היה אדם משונה ומוזר. חשדו בו שהיה נרקומן. כמעט ולא ראו אותו מתהלך באיזה זמן שהוא בעיירה. תמיד היה שוהה בביתו. כאילו שהיה מתבודד כמו נזיר. הוא חי עם אשה שהיתה עוזרת הבית שלו. אף אחד לא ידע את רקע חייו. אולם, הוא היה רוקח טוב אשר ידע את מלאכתו. היה מכין את התרופות במהירות ובמומחיות. כאשר היו נכנסים לבית המרקחת מיד הרגישו את ריח הכימיכלים שהוא היה מרקח. רק כאשר היינו בגיטו בערעהובו נתגלה הסוד של רקעו. ממש לפני שגרשו אותנו מהגיטו לאושביץ, הביאו השוטרים ההונגרים את הרוקח מבילקה ביחד עם בת החלבן היהודי - שנישאה לגוי - ביחד עם שלושת ילדיה. הפאשיסטים ההונגרים גילו שהרוקח הוא יהודי, למרות שלא היה לו שום קשר עם הקהילה היהודית, אשר ממנה התרחק כל השנים, וגם התרחק מכל סמן של יהדות. הוא היה יהודי מתבולל ממש.

רפואת השיניים היתה בבילקה רק בתחילתה. לרוב האנשים בבילקה והסביבה לא טיפלו בשיניים רפואה מונעת. רק כאשר היו להם בעיות קשות היו מחפשים רופא שיניים. לפני שמשה ברגר ופנחס נוימן פתחו משרד לרפואת שיניים, אלה מיהודי בילקה שהיו להם בעיות עם השיניים, היו נוסעים לעיירה הקרובה אורשווא, ששם היו רופאי שיניים. מספר שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה פתח משה ברגר את מרפאתו. בעצם הוא לא היה רופא שיניים ממש אלא טכנאי שיניים אבל ידע את המלאכה והרבה יהודים היו פונים אליו. פנחס נוימן למד אצל משה ברגר את המלאכה. אחרי השואה עלה פנחס נוימן לארץ ושם פתח מרפאת שיניים. עד היום הזה מטפל פנחס נוימן ברפואת שיניים בעיר תל אביב ומשה ברגר שגם ניצל הגיע לארה"ב.

מקצוע החייטות

החייטות היתה מאוד מפותחת בבילקה. כי הרי כל אחד היה תלוי בחייט להלבשה. כי באותם הזמנים לא היו חנויות לבגדים מוכנים. אדם שהיה זקוק לזוג מכנסיים, לחליפה או למעיל עליון היה נכנס לחייט, החייט מודד את מידתו וקובע כמה בד הוא זקוק כדי לתפור את הבגד. אחרי שהיתה לו המידה הוא נכנס לחנות לטכסטיל ושם בחר לעצמו את סוג הבד, הצבע, הטיב וכו'. את הבד הביא לחייט והוא מדד אותו מכף רגל עד קודקוד. קבע תאריכים מתי על הלקוח לבוא להתאמה כדי לראות אם הבגד הולם לו. החייט גם הוציא חוברת אופנה עם דמויות והסביר כל דבר, כדי שהלקוח יבין ויוכל לבחור מה הוא רוצה.

בבילקה היו חמישה חייטים יהודיים, נדמה לי שלא היו חייטים לא יהודיים. הם היו: ר' נפתלי שווימר, ר' משה אהרון יעקובוביץ, ר' זלמן ברקוביץ, ר' לייב הרשקוביץ ומרדכי החייט. כל אחד מהם קבע את החדר הקדמי של ביתם למעין חנות או מתפרה, ששם עשו את העבודה. לכל אחד היה שולחן לגזירת הבד, מכונת תפירה, מגהצים, מראה גדולה עומדת, דוגמן בצורת גבר, בלא ראש ובלא רגליים, שעליו התאימו את הבגד, אמת מידה היתה מונחת על צווארו, לערוך את המדידות, גיר לבן מיוחד כדי לסמן את התיקונים על הבד, מספרים גדולות, חוטים ומחטים ממינים שונים. הם היו אומנים גדולים והוציאו תחת ידם עבודה מושלמת. הם היו גאים ביצירתם, וראו בכל חליפה ובכל מעיל משימה חשובה.

משפחת הרב, משפחת הדיין ומשפחת השוחט ועוד בעלי בתים חשובים היו הלקוחות של ר' נפתלי שווימר ז"ל. לשלושת משפחות כלי הקודש הוא גם תפר את בגדי המשי, ומעילי החורף, עם בטנה עשויה מפרווה. מספרים הלצה, שפעם לפני חג הפסח הביא השוליה חליפה גמורה למשה מרדכי הי"ד הבן של הרב ר' נפתלי צבי ווייס לבית הרב.משה מרדכי הזדרז ולבש את החליפה, אלא בשעה שלבש את החזיה הוא כיפתר אותה לא כסדר. כי יצא שלמעלה היה כפתור מיותר ולמטה היה חור מיותר. הוא ניגש אל אביו ואמר: אבא מורי ראה איך החייט קילקל את חליפתי, למעלה עשה כפתור מיתר ולמטה עשה חור מיותר. מי שזוכר את משה מרדכי יזכור שהוא היה בחור מאוד מפוזר.

לחייטים היו שוליות שמהם נהנו החייטים פעמיים. פעם כאשר קיבלו תשלום חודשי מהורי השוליה, כדי שהחייט ילמד אותו את המלאכה, ככה שלחייט היתה הכנסה מזה. ושנית, השוליות הללו לרוב עשו את העבודות השחורות, וניצלו אותם

כהוגן. החייטים בבילקה היו תופרים לא רק חליפות ובגדים אחרים חדשים, אלא גם עסקו בתיקונים בבגדים משומשים. לפעמים הביאו חליפה משומשת של האב, או של אח יותר מבוגר, והחייט היה צריך לחתוך מזה לפי המידה של הילד או הנער ולהתאימו לפי מידתו. כי לא תמיד השיגו ידי בעלי הבתים בדים חדשים לבני משפחתם, בגלל ההוצאה הגדולה. הם גם היו מטליאים מלבושים טלאי על גבי טלאי, על מנת להיות עסוקים ולקבל שכר לפרנסתם.

הסנדלרות בבילקה

בבילקה היו מספר סנדלרים יהודיים מומחים שהתפרנסו ממלאכה זו. ביניהם ר' משה בנימין קליין הי"ד - שהיה הקרבן הראשון שנפל בבילקה בשובו מתפילת ערבית מבית המדרש, בדרך לביתו נורה ונהרג, ע"י הכובשים ההונגרים כאשר נכנסו לבילקה. ר' אהרן הערש בערקוביץ הי"ד ואחרים. משפחת השוחט ראו בר' אהרן הערש בערקוביץ הי"ד סנדלר מומחה. הוא היה מתקן נעליים, מגפיים, נעלי בית וכל עבודות הסנדלרות כגון: התקנת סוליות, עקבים, תפרים וכו'. אהבתי לשבת בחדר המלאכה שלו ולהשקיף כיצד הוא פועל במומחיות. היה ממלא את פיו במסמרים קטנים, כדי להרטיב אותם, והיה מוציא מפיו מסמר אחר מסמר ותוקע אותו עם הפטיש שבידו לתוך הסוליה או העקב. או היה לוקח מחט גדול וחוט והיה משחיל את החוט לתוך המחט, ואז לקח חרט כעין מחט שהיה מחובר לידית ובחרט הזה עשה חורים בעור ובסוליה של הנעל. דרך החור הזה היה ר' אהרון הערש משחיל את החוט, ובצורה כזאת היה תופר את הסוליה אל העור.

הוא גם עשה נעליים ומגפיים חדשים. כל לקוח היה בוחר לעצמו את העור, את עובי הסוליה, דקה או עבה, נעל רגילה, או נעל גבוה, מגפיים מעור רך, או מעור יותר קשה. היה מודד את הרגל של הלקוח מכל צד ומכל פינה. קובעים את המחיר, את תאריך סיום העבודה. כל בילקה היתה סומכת ותלויה בסנדלרים הללו בהנעלה מתאימה. שני יהודים אלה, לא רק שהיו בעלי מלאכה מצוינים ומומחים, הם גם היו יהודים טובים. הם התפללו בבית המדרש, ששם התפללו בעלי בתים חשובים, ביניהם ר' משולם פרידמן הי"ד המלמד, ר' נפתלי שווימר, ר' משה שטרן ואחרים. מעניין לציין שבשעה שהסנדלרים הללו עשו את מלאכתם ולקוחותיהם ישבו בחדר המלאכה. והשקיפו על תיקון נעליהם, הם ניהלו שיחה שזורה בפסוקים וממרות שהיו שגורות בפיהם.

הבנקאות בבילקה

בעיירתנו היו שלושה בנקים יהודיים. לאלעזר קליין, ליהודה איציק דווידוביץ, ולמשפחת לייבוש קאלעך הדיין, שהיה בעצם הבנק של הג'וינט, הארגון היהודי העולמי. הבנקים הללו פעלו לפי חוקי הבנקאות של המדינה. היו להם חשבונות של חיסכון, הלוואות, החלפת כספים, העברת כספים ממקום למקום, ועוד פעולות בנקאיות אחרות.

יום אחד הופיעו סוכני הבנקאות הממשלתית של האוצר הצ'כי, ועשו בדיקות וחקירות בבנק של משפחת קאלעך, ומצאו שהיתה מעילה בחסכונות של הלקוחות. כנראה שמשפחת קאלעך ציפתה לביקור הזה של נציגי הממשלה. כי כאשר הסוכנים הללו הגיעו, שני בנים של משפחת הדיין ישעיה ודוד ברחו מבילקה לפולין, וכך ניצלו ממאסר.

מראה נרות הזכרון ביום כפור

כל שנה בערב יום הכפורים, היו יהודי בילקה, חברי בית הכנסת הגדול, מביאים לאולם שנקרא "פאליש" "נרות זכרון" גדולים, "נרות נשמה" עשויים משעווה, שהיו תוקעים בתוך דלעת עגולה שהיתה מחזיקה את הנר. לכל נפש שנפטרה במשפחה, היו מדליקים "נר זכרון" כזה. בפאליש דלקו מאות נרות שעווה, ריח של עשן ושומן מילא את האולם. זה היה מחזה מבהיל מצד אחד ומצד שני חיזיון נדיר. גוי של שבת היה מסתובב ב"פאליש" בין הנרות הדולקים, והיה מיישר אותם, כי מרוב חום באולם, הרבה נרות התכופפו והיתה סכנת התלקחות. כמו כן היו מקרים שנרות כבו, והגוי של שבת הדליקם מחדש. אחרי החג היתה עבודה רבה, לנקות את האולם, ממאות הדלעות והשעווה שנטפה על הרצפה.

המקווה בבילקה

בשנת תרפ"א-1925 בנו יהודי בילקה "בית מרחץ" או "מקוה" מודרנית ומשוכללת. ה"מקוה" החדשה היתה גדולה ומרווחת, ממש ברכת שחיה קטנה. היו שתי ברכות כאלה, אחת למים חמים והשניה למים קרים. בתוך הבנין היו מספר חדרים קטנים, מעין תאים פרטיים שאפשר היה לשכור אמבטיה או חדר

מקלחות וחדר אדים.

ה"מקוה" נבנה ליד נחל שזרם כל ימות השנה וסיפק מים חיים כל הזמן. כדי לחמם את המים ל"מקווה" ולאמבטיות, המקלחות והאדים, הביאו קטר רכבת גדול, והציבו אותו על עמדות בטון, שבנו במיוחד לזה בתוך סככה גדולה, שהיתה חלק מבנין ה"מקוה". את הקטר הסיקו בגזעי עץ גדולים, שחיממו את המים, אשר זרמו מדוד הקטר אל ה"מקוה". יחידי סגולה, יהודים טובים, היו הולכים לטבול ב"מקוה" כל הימים בשבוע. אולם רוב הקהל היה בא ל"מקוה" להתרחץ בערבי שבתות וחגים. יש שהטובלים ב"מקוה" היו ממהרים לפתע לצאת, בהיוודע להם כי הרב בא לטבול, כי הוא היה טובל לבדו, ביחידות, בלי שמישהו מצאן מרעיתו היה נוכח. ר' דוד אהרן רייזמן השמש, גם טיפל בכל עניני ה"מקוה".

בתקופה שההונגרים שלטו בבילקה, המשטרה הביאה יום אחד קבוצת צוענים על ילדיהם, נשותיהם, ומשפחותיהם, כדי לרחוץ אותם ב"מקוה". השוטרים דרשו מר' דוד אהרן רייזמן להסיק את הקטר ולספק לצוענים מים חמים לרחצה. המקרה הזה גרם ליהודי בילקה צער רב, כי המקוה שהיתה מקודשת להם פתאום חוללה.

המנהג של קריאת שמע אצל היולדות

היה מנהג בבילקה שכאשר אישה ילדה בן זכר, לקח הרב יוסף ווייס את תלמידיו לבית היולדת בערב הברית, בין הערביים. על קירות חדר היולדת תלו פרקי תהילים, "שיר המעלות" מזמור קכ"א, כסגולה שלא יאונה דבר רע לתינוק הרך וליולדת. הרב שר עם תלמידיו את קריאת שמע והפסוק "המלאך הגואל מכל רע". כפרס עבור הטרחה, קיבל כל ילד חלה קטנה טריה. טיול כזה לבית היולדות, ולא משנה אם זה היה בקרבת בנין ה"חדר" או הליכה ארוכה, היה יום חג לילדים. קודם כל, לא היו צריכים להצטופף ב"חדר" דחוס, כי בטיול הם יצאו לאויר צח. ושנית החלה שהם קיבלו היתה מאד טעימה. זאת היתה חוויה מיוחדת במינה לילד היהודי בבילקה.

ב"ניטל" התבטלו מלימוד תורה

כל שנה כשחל "חג המולד" של "אותו האיש" של הנוצרים, היו היהודים סוגרים את עצמם בבתיהם, כדי לא לנקר את עיני הגויים. כי בערב כזה בערה אצלם

השנאה עוד יותר, והיתה סכנה שיהודי יפגע ברחוב. הערב ההוא נקרא אצל היהודים "ניטל". כי הנוצרים מייחסים את כ"ה בדצמבר ליום הולדת ישו. הביטוי הזה נשתבש מלשון רומית הישנה שמשמעו הולדת "אותו האיש". כמו כן ביום ראשון לחדש ינואר, שהוא ראש השנה שלהם, גם נמנעו מלהסתובב ברחובות בגלל הסבה דלעיל.

לפי המנהג היהודי, נהוג היה לא ללמוד תורה, בשני הערבים הללו. בדרך כלל לפי המסורת היהודית, אין יהודי צריך לשחק בקלפים משום בזבוז זמן וגם משום קלקול ערכי המוסר היהודיים. אולם ב"ליל חג המולד" וביום ראשון לינואר כן התירו לשחק בקלפים, כי היה ביטול תורה בין כה וכה, וגם כדי להעביר את הזמן.

גוי של שבת

כמעט בכל בית יהודי בבילקה היה "גוי של שבת". הנכרי או הנכריה היו באים לביתם של היהודים בשבת בבקר, מורידים את הפמוטים של נרות השבת מהשולחן, בחורף היו מדליקים את התנור כדי לחמם את הבית. בערב פסח היו מוכרים להם את החמץ. הם היו מקבלים מהיהודים חלה ומאכלים יהודיים שונים שנעמו מאד לחיכם.

היו מספר גויים בבילקה שידעו לדבר בשפת אידיש. אלה היו "הגויים של שבת", המשרתים והמשרתות, שעבדו אצל היהודים, כגון כיבוס לבנים, נקיון הבית במשך השנה, ובפרט לפני חג הפסח. אפילו "הבאכטאר"-השומר מיקולה ידע קצת אידיש. כאשר הוא היה פוגש את הרב בבילקה היה מברך אותו באידיש ומנשק את ידו, כפי שיהודים רבים נהגו לעשות לאות הוקרה וכבוד.

חגיגת יום העצמאות הצ'כי

יהודי בילקה והסביבה, מאד העריכו, את היחס הטוב של השלטון הצ'כי כלפיהם. כל שנה ביום העצמאות, יום הקמת הרפובליקה הצ'כוסלובקית ב- 28 באוקטובר, וביום הולדת הנשיא הראשון טומאס גאריג מאסאריק ב- 7 למרץ, היו יהודי בילקה מתאספים בבית הכנסת הגדול, כדי לחוג את המאורעות החשובים. התלמידים מבית הספר הצ'כי, יהודים ולא יהודים, היו באים עם המנהל והמורים, בשורות מסודרות ומתיישבים בבית הכנסת. הצ'כים לבשו

מגבעות כדי לכבד את המקום הקדוש ליהודים.

ר' יהושע דאפט הי"ד השוחט, ששימש גם כחזן של בילקה שר את התפילה, "הנותן תשועה למלכים", וזה עשה רושם עז על הצ'כים. ראש הקהל היהודי היה מקבל את פני התלמידים, המורים ויתר נציגי הממשל הצ'כי בנאום פטריוטי. מעניין שהטקסים הללו לא התקיימו בכנסיה, למרות שרוב התושבים לא היו יהודים. כנראה שהנציגים הצ'כים הרגישו יותר טוב בבית כנסת יהודי, מאשר באחת הכנסיות של הרותינים או ההונגרים. הצ'כים הרי היו נוהגים לפי הדת הפרוטסטנטית.

טיפוסים יוצאי דופן בבילקה

א. בדרך כלל לא היו יהודים שיכורים ברוסיה הקארפטית או בבילקה. הרי היהודי רגיל לשתות יין לקידוש בשבתות ובחגים, בשמחת תורה, בפורים ובשמחות שונות. גם היה רגיל לשתות יי"ש כאשר הגישו "תיקון" ליום הזכרון אחרי נפטר. אולם לשתות כדי להשתכר היה נדיר. בבילקה היה יהודי אחד בשם אייזיק קוזיס יעקוביץ. הוא היה רגיל לשתות יי"ש לשכרה. בכל זאת הוא יכול היה להתהלך על רגליו, היה בא לבית הכנסת להתפלל ערב ובקר.

נוסף לשתיה בבית המרזח, הוא נשא עימו בכיסו בקבוק קטן עם יי"ש. הוא היה אומר, שגם עד לבית המרזח יש צורך בשתיה. הוא היה גומע את היי"ש ולא ידע כי בא אל קרבו. היו אומרים עליו שהוא שותה כוס תנחומין, כי היו לו בעיות משפחתיות. ר' אייזיק גם נהג לטבול השכם בבקר לפני תפילת שחרית. בחורף כאשר הנחלים היו קפואים היה שובר את הקרח, וטובל בתוך המים הקרים והקפואים. אמרו שכנראה הוא לא מרגיש את הקור.

ב. בבילקה היה בחור אחד שקראו לו "סנדר המשוגע". הוא בא מהכפר הסמוך ראקוביץ. לעיתים קרובות הוא היה מתגלגל לבילקה. הוא היה לבוש סמרטוטים, בגדים קרועים ובלויים, ונעליו היו מרופטות והיה נורא מלוכלך. היה מתגרד כל הזמן, כי כנראה היו לו כינים. הילדים בבילקה היו רצים אחריו, מציקים לו ועושים ממנו צחוק. לא רק ילדים, אפילו המבוגרים רדפו אותו, כי לא יכלו לסבול את דרך חייו. פעם אחת החליטו מספר בחורים להשתלט עליו כדי לנקות אותו ולעשות ממנו בן אדם. הם תפסו אותו בחזקה הביאו אותו לבית המרחץ, הפשיטו את בגדיו הבלויים, ספרו אותו, רחצו אותו, ונתנו לו בגדים

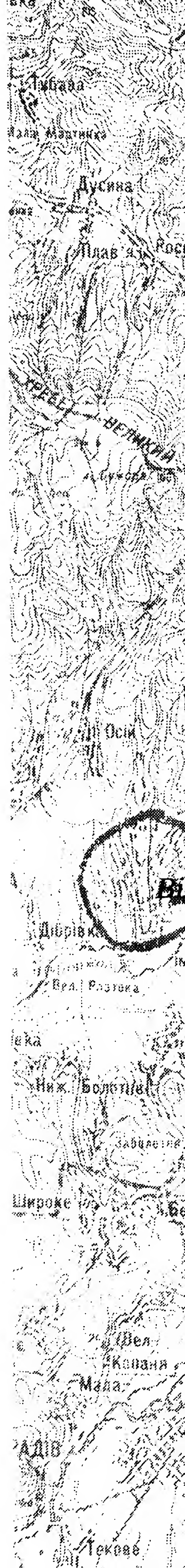
חדשים ונקיים. סנדר זה נשתנה עד לבלי הכר. אולם לדאבון כולם, לא עברו מספר שבועות וסנדר בא לבילקה ופניו כתמול שלשום. הוא שב לסורו ולכלוכו.

ג. היו בבילקה מספר יהודים שהיו להם "שמות לואי". אחד כזה היה זישע, וקראו לו "זישע די לבנה שיינט" כלומר "זישע הלבנה זורחת". הוא היה כבר בחור די זקן. היה לו צוואר עקום, וגם שכלו היה כנראה עקום. ספרו, שבגיל צעיר הוא נפל על אבן ריחיים בטחנת קמח, ומאז נשאר בו מום זה. וכדי להתפרנס הוא היה מחזר על הפתחים, כדי לבקש נדבה או אוכל. הוא תמיד בכה ואמר שבאותו היום הוא עדיין לא אכל דבר - למרות שכבר נתנו לו אוכל בבית הקודם שביקר.

כידוע ילדים יכולים להיות אכזריים, כאשר הילדים רצו אחריו וקראו לו "זישע הלבנה זורחת" הוא היה מקלל אותם קללות נמרצות וזורק עליהם אבנים. שם הלואי הזה נדבק בו, כי הוא תמיד אהב לדבר על חתונות, וקבע שהוא עוד יתחתן. הוא כבר היה בערך בן שבעים שנה, כאשר בחורים אחדים בבילקה החליטו לסדר אותו. הם לקחו בחור אחד שהתחפש כבחורה אשר "ביקשה ממנו שילך איתה לטייל קצת". הוא מאד שמח, אבל אמר שלטייל אינו רוצה, כי הלבנה זורחת. ומאז השם הלואי "זישע הלבנה זורחת" נדבק בו.

נוער בילקאי שחצה את הגבול ועבר לשטח ברית המועצות

בשעת הכיבוש ההונגרי בחורים אחדים מבילקה ביניהם משה געדאלוביץ ובן דודו מאיר געדאלוביץ, לא יכלו יותר לסבול הדיכוי ההונגרי, והחליטו להסתכן, ולחצות את הגבול לצד השני של הקארפאטים, ששם ישבו הרוסים. את השטח הזה של גאליציה, רוסיה תפסה לפי הסכם מולוטוב־ריבנטרופ, שחילקו ביניהם את פולין. הם החליטו להפטר מהפשיזים והאנטישמיות ההונגרית, ורצו לבנות לעצמם עתיד חדש. הם האמינו שהמשטר הקומוניסטי, דגל כביכול בשוויון של כל העמים. לפי מה שנודע אחר כך הבילקאים הללו, סבלו סבל רב מהרוסים. גם אברהם יצחק פייסיקוביץ (פארי) בן דוד צבי הכהן ורבקה מליקיבה ברח לרוסים דרך הגבול הפולני בשנת ת"ש־1940. הרוסים אסרו אותו ושלחו אותו למחנות עבודה במשך שבע שנים עד 1947־תש"ז. עם שחרורו מהמחנות עלה ארצה ע"י ארגון הנוער בית"ר, לחם באצ"ל וכעת הוא ומשפחתו גרים בירושלים. הם חשדו בהם שהם היו סוכנים הונגריים. בתוכם אחדים שהשתחררו מ"מחנות עבודת כפיה"וממחנות הסגר אחרים, חזרו אחר

כך עם הרוסים לבילקה ולקחו חלק בארגון האדמיניסטרציה החדשה. אחד מהם היה יהושע עקשטיין הבן של יעקב עקשטיין שקיבל תפקיד חשוב במינהל. בתחילה היה יחסו של השלטון הרוסי אל היהודים השבים הביתה, יחס הוגן. אולם לאחר זמן נשתנתה המדיניות כלפי היהודים והתחילו הרדיפות. אחרי השינוי הזה, כמעט כל השבים לבילקה, ברחו לצ'כוסלובקיה כדי להציל את נפשם. רק שנים או שלושה יהודים נשארו בבילקה עוד שנים מספר. הם נתקעו שם ולא יכלו לעזוב. רק לפני שנים אחדות לאחר תלאות רבות גם שרידים אלה הצליחו להמלט מבילקה. ומאז בילקה נשארה ריקה בלי יהודים.

בילקה היתה בסיס ל"גדודי עבודת הכפיה" תחת הכיבוש ההונגרי

יהודים שגויסו ל"מונקו טאבור" - "גדודי עבודת הכפיה" נשלחו ע"י ההונגרים לבילקה לבנות שדה תעופה צבאי, בשולי העיירה, בשטח המישור, אשר במשך שנים שימש למרעה לעדרי הבקר והצאן של בילקה. השלטונות ההונגריים תפסו מספר מבנים שבהם שיכנו את מגויסי "גדוד עבודת הכפיה", הם שוכנו בבית הכנסת הגדול בית הספר התיכון בין השאר. החיילים היהודיים הללו עבדו עבודת פרך בבניית שדה התעופה, והיחס של הקצינים הפאשיסטים ההונגרים היה מחפיר.

יהודי בילקה ניסו בכל מיני דרכים להקל על אחינו בני ישראל. משפחות יהודיות בבילקה הזמינו את המגויסים הללו לבתיהם בימי פגרא וכיבדו אותם בארוחות חמות, מה שלא קיבלו בבסיסם. ולעיתים כאשר היתה כוננות וההונגרים אסרו על החיילים המגויסים הללו לעזוב את בסיסם, הביאו להם היהודים את המזון ליד הגדר, ושם הגניבו את זה פנימה. כמו כן עזרו להם להעביר דאר למשפחותיהם, כיבסו להם כביסה, וניסו בכל מיני דרכים לקרבם. מרת פעריל דאפט אשת השוחט הי"ד היתה אופה בערבי שבתות וחגים חלות קטנות וחילקה לחיילים היהודיים הללו שיוכלו לברך ברכת המוציא על לחם משנה, וגם שיטעמו טעם יהודי של שבת.

יהודים בילקאים בלגיון הצ'כי

הלגיון הצ'כי אורגן ברוסיה, תוך מלחמת העולם השניה, וביניהם היה מספר גדול של יהודים ואף יהודים מבילקה. רובם היו יהודים מרוסיה הקארפאטית

שברחו לרוסיה, או נישבו על ידם ממחנות ההסגר או מ"גדודי עבודת הכפיה" - "מונקוטאבור". לאחר שהתנדבו ללגיון הצ'כי, ולאחר שעברו אימונים, הם נלחמו לצד הצבא הרוסי, בחזית המזרחית אשר התקרב לגבולות צ'כוסלובקיה. באוקטובר 1944־תש"ד, חיילי הלגיון הצ'כי היו בין הראשונים שנכנסו לרוסיה הקארפאטית, וניהלו קרבות עקובים מדם עם הגרמנים וההונגרים המובסים. בין החיילים הללו היה שלמה דווידוביץ מבילקה ובני הרב הקודם מבילקה הערצקה ומשה ליברמן.

שארית הפליטה ששבה לבילקה

אחרי השואה, אחרי השחרור ממחנות ההסגר, ע"י בנות הברית, יהודים בילקאים אחדים, עשו דרכם חזרה לביתם, כדי לראות אם מישהו ממשפחותיהם ניצלו כמוהם בנס. אולי אב או אם, אשה או בעל, אח או אחות, בן או בת או קרוב אחר הצליחו להנצל ולהגיע לבילקה. כאשר הם הגיעו לעיירתם ולא מצאו שום קרוב משפחה, נתגלה להם האסון הגדול מחדש. שם הם גילו שנשארו גלמודים ומיותמים. השואה נתגלתה ביתר שאת בעיירה, כאשר היתה ריקה לגמרי מיהודים. חלק מבתי היהודים היו נטושים, דלתותיהם פרוצות, חלונותיהם רק חורים פעורים בקירות.

בין השבים לבילקה היו שניצלו ע"י הרוסים באושביץ בינואר תש"ה־1945, ואלה שנמלטו מ"גדודי עבודת הכפיה" ושחררו ע"י הרוסים באוקראינה ובפולין, וגם אלה ששרדו ממחנות המוות בהונגריה, אוסטריה, צ'כיה וגרמניה. הראשונים ששבו היו יעקב ואליהו הייזלר בני שמואל הייסלר הי"ד, יהושע עקשטיין בן ר' יעקב עקשטיין ז"ל יוסף וואלף קליין, אליעזר דווידוביץ, זעליג שמואל הערש געדאלוביץ, חיים געדאלוביץ, הערש בוהם, מנדיל וואלף מענגלוביץ, דוד הייסלר ועוד אחדים.

כל אלה אשר מניתי לעיל לא הופיעו בבילקה בבת אחת אלא גלים גלים. אחדים באו ואחרים עזבו, בגלל המצב ששרר אז בכלל בכל השטחים תחת הכיבוש הרוסי, וגם בגלל קבלת הפנים העוינת, מצד האוכלוסיה הרותינית בבילקה. אפשר היה לראות ולהרגיש את השנאה והאיבה הגלויה, שבערה אצל הגויים בבילקה. הם אמרו לשרידים שחזרו, "איך זה שלא שרפו גם אתכם

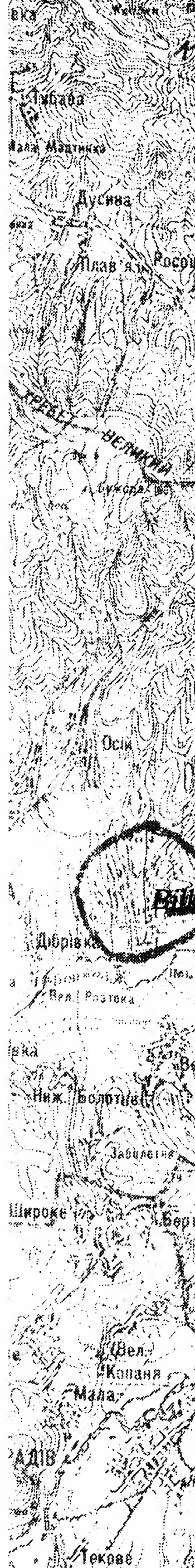

במחנות".

הגויים בבילקה, אף העלילו על שרידי היהודים, כאילו שרצו להרעיל את בארות המים. גוי מסוים חלה, ומצאו ששתה מים מבאר מסוימת, שהיתה מזוהמת והוא מת. בגלל המקרה הזה האשימו את היהודים המעטים, ששבו לבילקה בהרעלת הבאר הזאת. המשטרה הרוסית אסרה את כל היהודים שהיו אז בבילקה, והובילו אותם לעיירה הקרובה אורשאווא וסגרו אותם בבית הסוהר. את שמחה פייסיקוביץ עינו קשות שיגלה מי הרעיל את הבארות.

יהושע עקשטיין מבילקה שהיה אז פקיד חשוב בממשל הקומוניסטי, נסע לאורשאווא ושם שיחד פקיד מסוים, וכך שיחררו את היהודים החפים מפשע.

הגויים היו זורקים אבנים על היהודים השרידים, כאשר הגיעו לבילקה. ערב אחד נורתה יריה לביתם של יעקב ואליהו הייסלר. כל התגובות העוינות הללו מצד הגויים, הוכיח לשארית הפליטה, שמקומם לא שם. שאם יחליטו להשאר במקום, הגויים ימררו להם את החיים. היהודים נתקפו בפחד ויאוש, כאשר ראו ששום דבר לא נשתנה. הם החליטו לעזוב את בילקה לתמיד. הם היו צריכים לגנוב את הגבול כדי לעבור לצ'כיה. באוקטובר תש"ה־1945 עזבו היהודים את בילקה. חלק נסעו לארץ ישראל, אחרים לארה"ב לאחר שקיבלו את המסמכים הנחוצים. בנתיים הם ישבו בערי הסודטים בצ'כיה בבתי הגרמנים, שהצ'כים גרשו מיד אחרי השחרור. בבילקה נשארו אז, רק שני יהודים, יהושע עקשטיין שהיה אז פקיד גבוה במינהל ומרדכי החייט שנשא אשה לא יהודייה. ובסוף גם הם עזבו. וכך נשארה עיירתנו בילקה ריקה ללא יהודים.

Дусина
Осій
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забилетня
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Теково

זכרונות העבר - או על מה שהיה ואיננו

מאת: דוד שטרן

הגעתי בע"ה לגיל הגבורות וכעת עלה בדעתי לכתוב על מה שהיה לפנים אתרכז על שני דברים בחלק זה של זכרונותי:

א' בנית בית המדרש החדש.

ב' בנית המקוה בעיירתנו.

בישוב שלנו הנקרא בילקה, היושבת על נהר בורז'בה היו קיימים שלשה בתי תפילה. "בית הכנסת הגדול" שעמד באמצע עיירתנו. זה היה בנין חזק ומבוצר, בנוי מקירות לבנים שרופים ובטון, ובו היו כמאתיים מקומות ישיבה לגברים. נוסף לזה היתה עזרת נשים למעלה. בסמודל"בית הכנסת הגדול" עבר נחל זורם ברוחב של כארבע מטרים. מעליו היה מתוח מעבר או גשר צר, שאצלנו קראו לזה "לאפקע" עשוי משני קורות עץ ועליהם קרשים. ומשני הצדדים היה מעקה שהעוברים יוכלו להחזיק בזה בשעת המעבר.

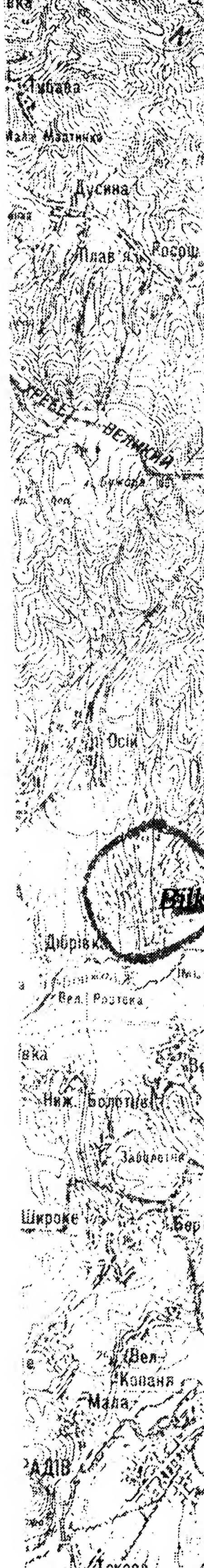
בצד השני של הנחל עמד "בית המדרש", שנקרא "בית המדרש" של "חברה משניות".ב"חברה משניות"היו יותר ממאה חברים. במשך השנה בכל פעם שהיה "יאהרצייט" - "יום הזכרון" לאחד הנפטרים בבילקה, היו מכריזים ב"בית המדרש" במשך אותו השבוע. וזה היה נוסח המודעה: "להווי ידוע לאנשי "חברה משניות" שביום זה וזה יהיה ה"יאהרצייט" של הנפטר עם השם המלא".

אחרי תפילת ערבית, התכנסו חברי ה"חברה משניות", גם אלו שהתפללו ב"שול" - ב"בית הכנסת הגדול", והגבאי היה מכריז ומודיע לכל אחד, איזה פרק משניות ללמוד שמתחיל בשם הנפטר. פעם בשלושה חדשים, בראש חודש, באו כולם לבית המדרש, כאשר עשו סעודה לחברי "חברה משניות". הכינו ארוחה כיד המלך, בשר, שחטו ומרטו עופות ואפו גלוסקאות טעימות. כל אחד מהחברים שילם עבור הסעודה כפי הנדרש. נתקבלו חברים חדשים לפי המלצת והערכת

בתמונה זו שצולמה בבילקה בתחילת שנות ה 30, אנו רואים את הרב לייבוש קאלעך הדיין בבילקה (זצ"ל) ביחד (כנראה) עם בנו חיים בצעירותו. ר' לייבוש נפטר בבילקה בג' ניסן תשצ"ו 1936 בבילקה ונקבר בבית הקברות היהודי בבילקה.

In this picture (92) which was taken in the early 1930's we see Reb Leibish Kalech, the "Dayan"- Judge of Bilke with (what seems to be) his son, Chayim, as a young man, Reb Leibish died in Bilke on March 26 1936 and was buried in the Jewish cemetery of Bilke.

החברים הותיקים. זכור לי שפעם אחד כתב אחד הבעלי בתים על פתק בזו הלשון: "ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא". בסעודות הללו שרו שירים וברכו כמובן ברכת המזון. המנהג הזה השתרש, וכל שלושה חדשים בראש חודש עשו את הסעודה.

בניית בית המדרש החדש:

ר' לייבוש קאלעך הגיע לבילקה במלחמת העולם הראשונה ונתמנה לדיין בבילקה. במשפחתו היו ארבעה בנים ושתי בנות. ישעיה, דוד (דודיע), מנדיל, ואברהם (אברהם-צ'ה), שרה ואטיל. הוא ובניו ישבו בקיר המזרחי בשורה העליונה. פעם אחת ביום ב' של שבועות כאשר ר' לייבוש נכנס לתפילת מנחה ב"בית המדרש" הישן נפלה חתיכת טיח על הרצפה על ידו. וזה הפריע לר' לייבוש. למחרת החג, כבר התחילו לדבר, שצריכים לבנות "בית מדרש" חדש.

וכסף מנלן? קיימו אסיפה והחליטו למכור מקומות ישיבה בבנין החדש. חמש מאות (קרונן) כתרים ויותר עם שטרי חוב חתומים. והתחילו לעסוק בבניה ברצינות רבה. כיצד בנו את הבנין? מספר עגלונים הביאו טיט ואדמה ושפכו את זה על החלקה שבו עמדו לבנות את הבנין. עשו מזה (ואליקעס) לבנים. שכרו חמש משפחות צוענים שעסקו בזה. בנו מקרשים דפוסים בצורת מלבן, מילאו בהם את הטיט שגבלו עם קש, שמו כל לבנה כזאת על משטח חצר בית המדרש. הלבנים היו מונחים שם ימים מספר בשמש כדי שיתיבשו ויהיו ראויים לבניה. פעם בחודש בא המנהל של הצוענים ושילם להם את משכורתם. הצוענים ישנו בחוץ, תחת כיפת השמים והתכסו בשמיכות, ככה זה נמשך עד שגמרו את העבודות.

ואז הכינו את שטח הבניה וחפרו יסודות. בבילקה פרסמו שבשעה מסוימת ביום מסוים ימכרו לקהל את ה"כבוד" בהנחת היסודות. ר' משולם פרידמן זצ"ל הי"ד, קנה את כבוד הנחת האבן הראשונה וכיבד את ר' לייבוש קאלעך הדיין במצוה הראשונה, במקום ששם עמדו לבנות את ארון הקודש.

מי עסק במלאכת הקודש? ר' שמואל שהיה קצת כבד שמיעה אשר נקרא "שמואל דער טויבער" נבחר לנהל את הפרויקט. הבנאי הראשי היה מאגאס וואסי מ-טשעינגעיא שהיה כעשרים קילומטר מבילקה והוא הביא שלושה בנאים. את היסודות מילאו באבנים ובבטון, שתי שורות של (ואליקעס)לבנים

ושורה אחת של "ציגל" - לבנים שרופות אדומות. אם ירד גשם באמצע הכנת הלבנים זה גרם לבעיות.

גיסי ר' אהרן פרקאש ז"ל נסע לאורשווא הסמוכה להביא נייר מזופת כדי לכסות את השורות שהיו כבר בנויות, כדי שהגשם לא יקלקל אותם. בסוף, הבנין נגמר ולפני ראש השנה כאשר העבודה עדיין נמשכה התפללו כבר מנחה בבנין החדש. אולם עבודת הגמר של הבנין נמשכה עוד כשנתיים שלוש. הגג היה עשוי מ"עטירניט" - זהו חומר של שלבים קטנים ששומר מחדירת הגשם. "קציר גוגלה" קישט את התקרה בפנים בית המדרש בשלל צבעים למופת. בסוף, ה"חברה משניות" ערכה סעודה שהפעם כבר התקיימה ב"בית המדרש" החדש.

וכעת כאשר אנו יודעים מה היה סופו המר של בנין "בית המדרש", אפשר רק לבכות על מה שהיה ואיננו חורבן "בית מקדש המעט". "ומה אזעם אם לא זעם ה'".

שמעתי פעם מאבי ז"ל, הגיע רב אחד לקהילה והיו דברים רבים לתקן:

זע"ם: - ראשי תבות, זביחה, עירובין, מקוואות. אלו הם שלושה דברים חשובים בכל קהילה שיש להתקינם. ומה היה אצלינו בבילקה?

"**זביחה**" - היה בערך בסדר, שהתקיימה בבנין הישן של המקוה הישנה. בהמשך לבנין המקוה הישן היה חדר מיוחד לשחיטה, עם ניקוז שהדם התנקז לשם. ר' יהושע דאפט הי"ד עשה את מלאכת הקודש בנאמנות. בימים מיוחדים כמו ערבי חג ר' יהושע עסק בשחיטה גם בבקרים. פרק מיוחד הוא השחיטה בערב יום הכיפורים שיהודי בילקה שחטו את הכפרות. ר' יהושע השוחט ור' דוד אהרן רייזמן השמש עברו בכל שכונה ושכונה, בכדי לשחוט את הכפרות. ר' דוד אהרן אסף את התשלום הקהילתי עבור השחיטה. כדי לקיים את המצוה "כל האוכל ושותה בתשיעי (בערב יום כיפור) מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי".

"**עירובין**": הבעיה היתה קיימת במשך תקופה ארוכה. בשנת 1938 כאשר שרתתי בצבא הצ'כי ושבתי הביתה לחופשה מצאתי שהתקינו ערוב בבילקה. על יד הבית שלנו התקינו עמוד אחד שעליו הותקן הערוב.

"**מקוואות**": בשטח הזה היתה בעיה קשה. את המקוה הישנה היו מחממים עם סמובר - דוד. זה עמד בתוך בנין המקוה עם שני צנורות אויר. ומידי פעם

בפעם הבלן ר' דוד אהרן, הכניס גזעי עץ בתוכו, כדי לחמם את המים. יהודי בילקה היו מגיעים ביום שישי אחר הצהרים, חלצו את המגפים, או הנעלים ואת בגדיהם ונכנסו לתוך המקוה כדי לטבול. אפשר לתאר לעצמנו איך זה נראה היה.

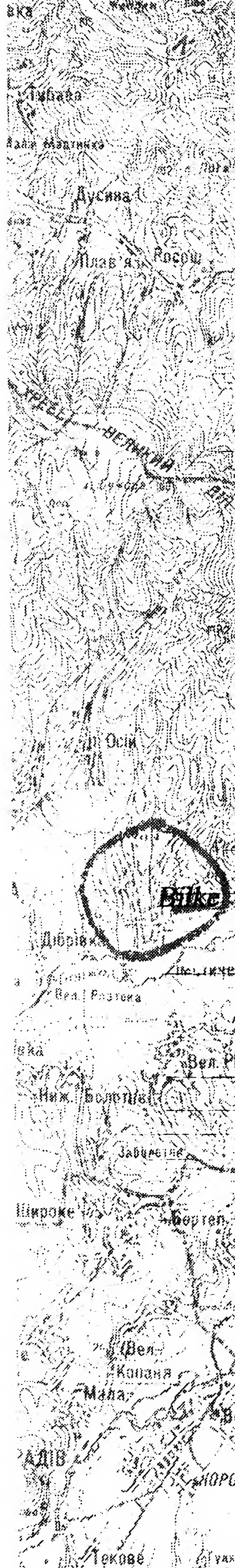
ר' יעקב גדלוביץ' - ראש הקהל - ואיש מכובד בקהילה, קיבל על עצמו את הפרויקט לבניית בנין חדש למקוה. בראשונה עמד הבנין החדש מיותם, בלתי גמור במשך כעשר שנים. גיסי ר' אהרן פארקש ז"ל גורש פעם ע"י הז'נדרמים בשבת בבקר, כאשר הלך לטבול במקוה הישנה - שהוכרזה כבלתי ראויה לשימוש. כדי שלא יאסרו אותו, הוא קפץ החוצה דרך החלון. בסוף חתמו יהודי בילקה על שטרות והשלימו את מלאכת הבנין. הביאו דוד חימום גדול להסקה. מתוך הסיפור ששמעתי, בעת שהביאו את הדוד ממונקאץ' סיפרו שהדוד היה ממקום בבית חרושת לרהיטים.

את הדוד הביאו על עגלה רתומה לששה סוסים. כשהעגלה עברה על יד ביתנו שמעתי השכנים אומרים, עכשיו כבר נוכל להזיע בשוויץ - חדר האדים - החדש. מצד שני אמרו, קודם נצטרך להזיע כדי לשלם את ה"וועקסלעד" - השטרות. המקוה התחילה לפעול וכולם היו שמחים. הביאו מסור גדול מיוחד שגזר את גזעי העץ להסקה. כל המכונה הזאת הופעלה ע"י האמן שטיפל בבנית המקוה. אחרי זמן מה טיפל בזה ר' דוד אהרן רייזמן השמש לאחר מכרז ואחרי כן נשאר קבוע.

ובכן קיצור הדברים:

זע"ם - הסתדר, ועל מה שנעשה עכשיו בבילקה זאת פרשה לחוד, וחבל על מה שהיה ואיננו. יש להרבות בסיפורים דומים על עיירתנו, אולם קצרה דעתנו, ונסתפק במועט שבמועט, ונקרא את שירי ביאליק על החרבנות של עמנו. ונזכה לשמוח בבנין הארץ ובישובה.

בעיירתנו היה אור וצל, ששון ותוגה. "ישיבת וועד הקהילה" שנקראה "קהלס-זיצונג", אישים ידועים, להבדיל בין טומאה לטהרה, בין קודש לחול (לעומת הנצרות ומנהגיהם).

רבנים בבילקה:

אני נולדתי בשנת 1915 בזמן מלחמת העולם הראשונה. באותה השנה הגיע לבילקה הרב אהרן מרדכי ליברמן, ונתקבל כרב המקום הוא היה מוהל, והיות והברית שלי היה הראשון, לאחר שהרב ליברמן הגיע לבילקה, הוא היה המוהל שלי, ככה סיפרו לי. הוא ישב בבילקה כאחת עשרה שנה. ובגלל שהיו לו מתנגדים הוא עזב. זה יצא לפני חג הפסח. הייתי נוכח בדרשת הפרידה שלו. זה היה בפרשת "צו". היה לו מבטא גרמני. היו לו הרבה מצדדים, אבל גם מתנגדים. כדרכו בקודש הירבה גם להטיף מוסר לציבור היהודי אחרי שהוא עזב נשארה קהילת בילקה בלי רב במשך מספר שנים.

בחירת רב חדש:

נבחר וועד, אשר מתפקידו היה לחפש רב, אשר יתאים לקהילתנו. פעם הגיע הרב מהורינטש לראיון לשבת והתארח אצל שלמה זיסוביץ'. הרב הזה היה איש נחמד, הוא סיפר בדיחות. כנראה שטובי העיירה כמו ר' חיים אייזיק רוזנבאום, ר' פייבל ווייס ועוד אחרים לא הסכימו לקבלו.

התחילו גישושים אצל הרבי יצחק ווייס מספינקא, שהתגורר אז בסעליש. שיואיל לשלוח את בנו ר' נפתלי צבי ווייס לכהן כרבה של בילקה. הקהילה שלחה משלחת וביניהם גם אבי ז"ל ר' משה שטרן. המשלחת באה לידי הסכם עם הרבי מספינקא, שהרבי ישלם לבנו ארבע מאות "קרונען" לשבוע, וקהילת בילקה תשלם לרב מאתיים "קרונען" נוספים לשבוע.

קבלת הפנים לרב החדש:

במשך שנים היה לנו מורה למלאכה בבית הספר התיכון בבילקה, בשם פרופסור מאלי. הוא התבונן בתהליך קבלת הרב החדש, ואמר לתלמידים שהוא מתכונן לכתוב מאמר בעיתון על כך. את דירת הרב נפתלי צבי ווייס הי"ד קבעו בשכנות לביתנו. הבית היה שייך לר' יעקב גדלאביץ'. סיידו וסידרו את הבית שיהיה ראוי לקבלת פני הרב ומשפחתו. חדר אחד בכניסה האחורית נקבע לבית התפלה, ושם הרב גם ערך את "שולחן שבת" הנקרא "טיש". הסעודה התחילה מאוחר. הרב התחיל בשירת שלום עליכם וקידוש. ואז הביאו מאכלים שונים,

והוא חילק שיריים לכל המסובין בשלחן.

בשמחת תורה באו כל יהודי בילקה לחוג את שמחת תורה. בסוף יצאו כולם בשירה ובזמרה, מבית הרב ועד לבית הכנסת. היתה שמחה שלא אשכח לעולם. ומי יודע אם אזכה אי פעם לחגיגה כזו. לחג החנוכה עשה ר' חיים אייזיק פרידמן הנגר חנוכיה גדולה מעץ, וצבע אותה בצבע כסף. ההדלקה היתה מרשימה מאד. שרו תפילות ושירים הבאים: "רננו צדיקים", "מזמור שיר חנוכת"... ז' פעמים, "ויהי נועם" וכדומה.

בפורים עשו בחורי הישיבה הצגה, שעדיין זכורים לי הרבה מהמנגינות עד היום. אלה הם השירים ששר הבחור נפתלי שטרן, שהיה בן בית בבית הרב ושקראו לו "האוז בחור" - כלומר "הבחור הממונה על הבית". הציגו את "עקדת יצחק". הוא שר את "שיר השטן", איך שהשטן קיטרג לפני הקדוש ברוך הוא, שנתן חופש פעולה לצדיקים לטייל בגן העדן, והוא לא מצליח לפתות אותם, וכן הקרבת יצחק בן אברהם על המזבח, ועוד קטעים כאלה.

חתונת בת הרב:

בשנת תרצ"ז ־1937, כאשר אני שרתתי בחיל התותחנים הצ'כי, הייתי בעיר "יוזיפוף", התקימה החתונה של חנה'לה בת הרב של בילקה, בבילקה, עם הרב יששכר דב ברגמן בן רב מאמריקה שנקרא בשם: "דער גאלדענער רבי". אברהם ברקוביץ בן אהרן הערש הסנדלר היה אז תלמיד בעיר ברין במורביה והוא תאר אז את החתונה במאמר שכתב בעתון הצ'כי "A־ZET". הוא תאר איך שיצאו רוכבי הסוסים עם דגלים, לקבל את פני החתן שהגיע מהעיר מונקאץ'.

החתונה של הבת השני'ה "פערעלע" התקיימה בשנת ת"ש־1940 עם החתן הרב דב לאנדוי הבן של הרבי מווערצקי. החתונה הזאת היתה פחות מרשימה. החתן דרש בשבת בבית הכנסת והתחיל בפרק מספר מלכים ב' פרק ח': "ויאספו כל זקני ישראל..." ומה שזכור לי: "יהא רעוא דתוריך לן חיי" יהודי מתפלל, תן לי אריכות ימים שאזכה לנכדים ותראה איך שאני צדיק גדול כלפיהם.

לצערינו ולצער כל עם ישראל: בבית העלמין של סגולה בפתח־תקוה נמצאת מצבת זכרון של הרבי יצחק אייזיק ווייס מספינקא, של הרבי נפתלי צבי ווייס הרב של בילקה הי"ד, הרבי ר' אבוש בן שני של הרב מספינקא, הרבנית שיינדיל

אשת הרב מבילקה שמוצאה מגליציה, הבן הבחור החשוב משה מרדכי, הבת פער'ילה הי"ד. המצבה של כל המשפחה ממוקמת בחצר בית העלמין של החתן. "יהי זכרם ברוך וה' ינקום דמם".

יחסנו עם הגויים השכנים:

הנוצרים, הגויים ימח שמם וזכרם. אולם, אפשר גם להזכיר אחדים מהם קצת לטובה. במשך כל השנים, למעלה מעשרים וחמש שנה לא שמענו על שום מקרה רצח או חבלה וכד' נגד יהודי בילקה. היהודים גרו בשכנות עם הגויים, ועסקי מסחר רבים התנהלו איתם. רוב היהודים שכנו באמצע העיירה, והגויים שכנו מסביב בפרברים. במשפחתי, עסקנו קצת במסחר, אבל בעיקר עסקנו בחקלאות. היו לנו שתי פרות חולבות וסוסה אחת, לעיבוד השדות ולמשא. כדי לחרוש ולעבד את השדות היינו מתחברים עם גוי אחד בשם "סטעפאן" בן של אכר שגר לא רחוק מאיתנו. עשינו כעין שותפות. יום אחד חרשו אצלנו, ויום אחד חרשו אצלו. אני הייתי אז כבן עשר ומעלה, הייתי נוהג בסוסים. זאת אומרת כל היום החזקתי במושכות והלכתי אחרי המחרשה והסוסים. אחרי זה שדדנו וזרענו בתלמים. על פי רוב היו הגויים מעבדים את השדות של היהודים, כאריסים, ובתמורה קיבלו מהיבול, כשליש או כרבע מהתבואה. זה היה תלוי במרחק או בגודל השדה. את תבואת הקיץ, כגון חיטה תירס, שעועית וכו' היו מביאים ומאכסנים בעליית הגג. את תפוחי האדמה היו מכסים בערימה מכוסה בקש. לקראת חג הפסח היו פותחים את האוצרות הללו, ואז היה לנו תפוחי אדמה טריים לחג הפסח.

אפיית מצות:

איך אפשר לא להזכיר את אפיית המצות בישובנו בילקה. עני אחד אמר, "יש לי כבר שלושה דברים לפסח": מקום למצות, בקבוקים ריקים ליין, ואכלנים רבים. ובכן למי שכבר היו מצות בעליית הגג היה אדם מאושר.

ההכנות לאפיית המצות לפסח התחיל בתחנת הקמח. לפני חג פורים הכריזו בבילקה על "קהילה זיצונג" - "ישיבת וועד הקהילה". שם החליטו להכשיר טחנת קמח, שבה יטחנו את החיטים לחג. אצלנו, במשפחתנו היו קוצרים את החיטה ביום קיץ חם ויבש. הכניסו את החיטה לשקים חדשים ושמו בעליה. בלילות

זכרונות העבר - או על מה שהיה ואיננו - 99

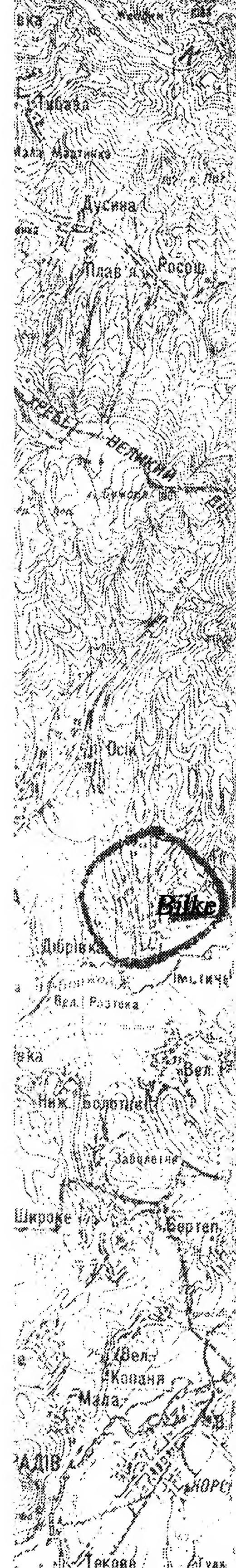
החורף היו מפזרים את גרעיני החיטה על השולחנות - שהיו מכוסים בנייר או במפה - ובררו גרעין אחר גרעין שיהיו נקיים. את זה קראו "שמורה" - כלומר "שמורה" בשביל "מצה שמורה". בבילקה היו שלשה בתי מאפה למצות: אצל ר' נח מכלוביץ', השכן שלנו, אצל ר' אהרן הגעידער שהיה גר באמצע השוק המרכזי, ואצל בני אהרן. המלאכה נעשתה בצורה כזאת. נקרא לזה מלאכת הקודש של אפיית מצות. היו מפנים חדר שלם, ובו העמידו שולחנות עץ חלקים, נשים אחדות שנקראו "וואלגערינס" היו פורסות את הבצק, מגישות את זה אל שולחן אחר "הרעיצלער", ששם ניקבו את המצות, עם מכשיר מיוחד שהיו בו גלגלים, שעשו חורים במצות, כדי שלא יחמיצו מהר.

כל פעם שהגיע קמח של בעל בית שונה, היו מכריזים בקול רם "א נייע מיירע", "איינס אנדערס, צוויי אנדערס" - כלומר זאת היא עיסה חדשה של בעל בית אחר, כדי שלא יערבבו את המצות של המשפחות השונות. על יד התנור ישב "השיבער" זה שהכניס והוציא את המצות מהתנור. המשפחות היו מביאות סל גדול עטוף בסדין, שבתוכו שמו את המצות האפויות שהיו מוכנות לפסח. כל יום לפנות ערב, היו הולכים לשאוב מים, כדי לעשות את הבצק, קראו לזה "וואסער שעפען" כי המצות נאפות במים שאובים מאמש. כך גם עשו לקראת ערב פסח שאפו "מצות מצוה".

בערב פסח התאספו רק גברים כדי לאפות את "מצות המצוה", בשעת העבודה, הלישה והאפיה, היו שרים פרקי הלל, דומה לזה שהיה בבית המקדש בעת הקרבת קרבן הפסח. לפנות ערב לפני ערב פסח "לוואסער שעפען" - שאיבת המים, באו אנשים חשובים ביניהם ר' לייבוש קאלעך הדיין, ר' משולם פרידמן הי"ד ועוד יהודים טובים. הלכו ל"פוטעק" - הנחל על יד ר' מאיר עקשטיין, סיננו את המים דרך בד לבן, ושמרו על זה, עד למחרת אחר הצהרים לאפיית המצות. כל פעולה שעשו הם אמרו בכוונה גדולה "לשם מצות מצוה".

אלה הם הדברים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. זה קצת מהדברים שנעשו לפני חמישים שנה ומעלה. כעת נשארנו דור יתומים, אין מי שיזכור, ואין למי להזכיר, כי בימינו אנו הכול נעשה אחרת. וה' הטוב, יזכנו בזכות זכרון הדברים האלה, כאילו נעשו היום, ובכוונות טובות, נזכה לעתיד יותר טוב ומזהיר.

דוד שטרן
צפריה ישראל

Дусина
Плав'я
Росош
Осік
Bilke
Вел. Розтока
Широке
Вел.
Копаня
Мала

הנוער היהודי בבילקה והסביבה בשנות השלושים

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

הנוער היהודי בבילקה, ינק את מזונו הרוחני משרשי המסורת בבית אבא וסבא, ולא היה זקוק למניעים אנטישמיים - שאמנם היתה קיימת - שיחדירו בליבו, הכרה לאומית, ותודעה יהודית. דמותו הלאומית של הנוער היהודי בבילקה עוצבה מימי הילדות,בבית הוריו בחדר, בתלמוד התורה, בישיבה או "בגימנסיה העברית" והסביבה היהודית בכלל.

עם הקמת תנועות הנוער בעיירתנו על כל זרמיהן וגווניהן, החל הנוער היהודי לזרום למועדונים הציוניים השונים. במרוצת הזמן הפך המועדון או ה"קן" לביתם השני של הנוער.

בין כותלי המועדון גובשה ההכרה הרעיונית, בהתאם לגוונים האידיאולוגיים של התנועות. אולם בסופו של דבר, הוליכה הדרך לכיוון אחד־ציונה, לפחות ליחידי סגולה. הערגה לציון הפכה במרוצת הימים לדבר מוחשי ביותר, היינו, להגשמה עצמית לעלות לארץ ישראל.

היו הורים, שלא ראו בעין יפה שילדיהם מתכוננים לעליה. לא פעם יצאו בני נוער מבילקה מבתיהם בדרך לארץ ישראל, בלי ברכת ההורים. לא רק ההורים התנגדו לרעיון העליה לארץ, אלא ובעיקר הרב, והמימסד הדתי, שחששו שהנוער יתפקר ממסורת ישראל. להורים לא היה קל להשלים עם הרעיון, שבניהם יעזבו את קן משפחתם החם, וינודו לארץ רחוקה, שפרעות ומאורעות דמים היו מנת חלקה.

מטרת תנועות הנוער הציוניות בבילקה ובמקומות אחרים בסביבותנו היתה לחנך את הדור הצעיר להגשמה עצמית.

להלן רשימת תנועות הנוער הציוניות שהיו קיימות בבילקה והסביבה:

תנועות הנוער הציוניות בבילקה והסביבה

צעירי מזרחי

שמואל צבי דאפט־ליפשיץ, נחום אורי דאפט־ליפשיץ, יצחק פרידמן, יוסף חיים שטרן, דניאל מכלוביץ, בומי נוימן, משה נוימן, דוד שטרן, משה בער דאפט.

החלוץ הצעיר

שלמה דווידוביץ, שמואל יוסף דווידוביץ, אסתר מלכה דווידוביץ, מענדי הייסלר, דוד הייסלר, ברוך הייסלר.

אגודת ישראל

אברהם קאלעך, יצחק דווידוביץ, חיים אריה דאפט־ליפשיץ.

בני עקיבא

מנחם (מענדי) בראון, משה בראון, הערצקה יאקובוביץ, שמואל בראון, לולו דווידוביץ, מאיר יאקובוביץ, שלמה ישעיה דאפט־ליפשיץ, יוסף דאפט־ליפשיץ, משה נחמיה דאפט־ליפשיץ־אביטל, יצחק רייזמן, מאיר רייזמן ואליעזר שומר.

העובד הציוני

משה בערגער־הפיץ השקל לבחירות לקונגרס הציוני, אברהם זיסוביץ, אהרן הערשקוביץ.

בית"ר

חיים הערש עליאש־מפקד הקן, ברוך עליאש, זיסע עליאש, קלמן עליאש, וואלף קליין, לייב קליין, נטע קליין, זלמן נעכעס, יוסף חיים יוסוביץ, אברהם רוזנבאום, מאניע קליין, מנחם קליין, מאנצי עקשטיין, עליזא עקשטיין, אברהם ברקוביץ, משה עקשטיין, שלמה שטיינברג.

הילד היהודי בגולת בילקה

מאת מנחם(מנדי) הראל (בראון)

מכתב שנכתב אל משה אביטל

בד' אייר ערב יום העצמאות תשל"ג -1973

נגבה

חן חן לך, תודה רבה על מכתבך בצירוף התדפיס של רשימתך בעיתון "הדאר". שמחתי מאד למקרא הרשימה היפה, אך לא פחות לשורותיך המעטות בשולי התדפיס. לאמיתו של דבר הייתי מופתע לראות בעתון נוי-יורקי כתוב ומבואר סדר פסח כפי שנהוג היה לעורכו בק"ק בילקה.

הרשימה שלך שזורה אלמנטים רבים ומגוונים: הצד הטקסי של הסדר, ונדמה לי שזהו החג היהודי שקיים בו טקס נוקשה וכמעט כלל עולמי, אלמנט אוטו-ביוגרפי עם חתך הסטורי של בית משפחת ר' יהושע דאפט ז"ל ומשפחה זו בקנה מידה של בילקה היתה ודאי משפחה בעלת חשיבות ורבת משקל. וגם אלמנט כמעט פולקלוריסטי עם הספור הנלבב על יצחק פרידמן שלא היה ידוע לי בכלל.

אבל לא אמשיך לנתח ספורך כמצות אנשים מלומדה. יעשה זאת טוב יותר המבקר הספרותי של "הדאר". רשימתך עוררה בי אסוציאציה על מקרה שקרה לי בעת היותי מורה בבית ספרנו כאן בנגבה.

הדבר אירע לפני 16-15 שנה.

ארגנו ערב, תחת כותרת "הילד היהודי בגולה" ונתנו לילדים לנבור במקורות הספרותיים ושהם באופן עצמאי יכינו את הערב בזמר, סיפור הצגה וכו'.

הילדים הכינו ערב עשיר מאד, אולם אני הרגשתי שאני נחנק. המוטו של

בתמונה נראים (משמאל לימין) (מנדי ברוין) - מנחם
הראל בן ר' זאב ברוין ז"ל, ומשה נחמיה (דאפט-ליפשיץ) -
אביטל הבן של ר' יהושע דאפט השוחט מבילקה. התמונה
צולמה בתשט"ו 1956.

In this picture (103) are seen (from left to right) (Mendi Brown) Menachem Harel from Kibbutz Negbah,the son of Reb Zev Broin and Moshe (Doft-Lipschitz) Avital, the son of Reb Yehoshua Doft, the Bilker Shochet. It was taken in Negbah in 1956.

הילד היהודי בגולת בילקה - 105

הערב הסתכם בכך שהילד היהודי היה תמיד ב"חדר" עם מלמד אכזרי. לא ידע משובת נעורים, משחק, שמחת חג וכו'.

לא יכולתי להתאפק ובקשתי רשות מהמנחה הצעיר (בן 12) להוסיף מנסיון חיי. סוף סוף אני עזבתי את הגולה בהיותי ילד. הרשות ניתנה, ואני גוללתי להם, פרקי חיים מעיירתנו בילקה, והתויתי לי קו ללכת לפי סדרי החגים. פרשתי לפניהם את כל עושר החיים האינטנסביים שהיו לנו למרות "החדר" המשעבד ועל ההגבלות האחרות. השתמשתי בשמות של הילדים בני גילי־גילך וטויתי להם ספורים על משחקי אגוזים (כולל גניבתם מהגן של משפחת בלבן) על רחיצות בנחל ע"י הגשר הגדול בראקוביץ, משחקי קלפים בחנוכה (שהתחיל כחודש לפני ונגמר כחודש אחרי). החויה של אפיית מצות, טיולים בכרמים וביער של בילקה. הירידים הגדולים על כל צבעוניותם ועוד כהנה וכהנה.

זה עשה עליהם רושם כביר ובמיוחד גניבת הנרות והעצים בבית הכנסת כדי שנוכל ללמוד בערבים בפאליש האולם בבית הכנסת הגדול עם אחיך שלמה. לאחר זמן היו מבקשים ממני לחזור ללא סוף על הספורים המאולתרים שספרתי להם. חשבתי בלבי, מה חבל שכל הידיעה על ילדי הגולה מוקנית מספרים שנכתבו בתחום המושב ברוסיה בסוף המאה הקודמת ע"י סופרים שהתייסרו במשטר האימים של הצאר הרוסי, בני דורנו טעמו טעם שונה ואחר בנסיבות של שנות השלושים והארבעים במאה הזאת.

רציתי משהו לומר על משפחתכם. דומני כי היא היתה מוסד בעיירתינו. גודל המשפחה והשוני הרב בין הבנים בקיצור זה היה עולם ומלואו. גם התפילה של אביך ז"ל עם מקהלת המשוררים היתה תופעה יפה ונדירה. היום אני חושב שאביך ז"ל כחזן היה גדול מדי בשביל בילקה או שהיא היתה קטנה מידי בשבילו. היה זה ממש בזבוז. לצערי, לא הייתה לי זכות לשמוע אתכם בתפילות החגים, כי אני מבאי "בית המדרש" הייתי ולאחר מכן מבאי בית הרב הי"ד. אבל גם המעט שאני זוכר מחמם את הלב ולא פעם בלי יודעין אני מפזם את הנעימות שלו בלי משים.

זה זמן רב שניתקתי קשר עם אנשי בילקה, ובקושי אני בא מדי פעם לאזכרה, לא משום שהם לא נאים בשבילי, פשוט החיים קשים וכל אחד עסוק וטרוד עם בעיותיו. צער גידול בנים הוא צער קשה מאד, ואנחנו קבלנו ממנו מנה אחת אפיים... הלואי ותבוא לנו הקלה פורתא, ונדע גם טעם אחר של חיים ולא רק

צרות. ספרתי לך דברים אלה משני טעמים. האחד, שתדע כי לא סתם אני מתבודד ושקוע בתוך עולמי הקטן, ושנית, טוב לפעמים להשיח את הלב עם מישהו מימי הילדות.

בידידות רבה
מנחם הראל

מקדש מעט אשר חולל

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

"ואהי להם למקדש מעט
בארצות אשר באו שם"
(יחזקאל י"א, טז)
"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"
(שמות כ"ה ,ח)

א

כאשר אני מהרהר ומשקיף על תקופת ילדותי בעיירת מולדתי בילקה אשר בצ'כוסלובקיה, נראית לי עיירתי האפורה כמלאת אור ושמחה אשר בין נגוהות הירח, מרחפים עליה מלאכי השלום של שבת, מועדים וחגים. הימים ההם מתגלים לפני מלאי רומנטיקה של שקט ושלווה, של יופי והדר. לכל עיירה, עיר וקהילה בארופה יש עבר הסטורי משלו, מסורת משלה, הליכות חיים מסויימת, אגדות, משלים ופתגמים אשר נוצרו במשך הדורות. רוב האוצרות התרבותיים הללו הולכים ונגוזים.

כשריד ניצולי עיירתי רואה אני חובה לעצמי להנציח את בילקה על תושביה, מוסדותיה ואורחות חייה המקוריים. אני מרגיש דחף פנימי לספר לדורות הבאים על הדמויות השונות שפעלו שם ועל היצירה הנפלאה שהייתה קיימת ואשר נמסרה מפה לפה מדור לדור. אני חש שעלי לתאר את האידיליה ששררה בשבתות, מועדים וחגים כאשר מלאכי עליון פקדו את בתי בני ישראל. ברצוני לשחזר את העולם שהלך ונעלם, אשר לא קיים יותר בגלל יד זדונית אשר עקרה אותו מהשורש. שמורים בגנזי נשמתי אירועים אשר נחרתו על לוח לבי שאסור שישכחו. יש צורך שהעבר ישיח עם העתיד.

ברצוני הפעם לתאר את "מקדש המעט" את בית הכנסת הגדול במרכז בילקה אשר היה מוקד הנשמה היהודית בעיירתנו. הבאר שמתוכה שאבו יהודי בילקה,

הרוו את צמאונם, וקיבלו עידוד בימי גזרות ופורעניות.

ב

העיירה בילקה היתה עיר ואם בישראל, קהילה שהיתה קיימת כשלוש מאות שנה. העיירה סמויה מן העין, שוכנת באחד העמקים היפים של הרי הקארפאטים במחוז בעראג על הכביש הראשי בין מוקאצ'בו וחוסט ברוסיה הקארפאטים. ההרים הגבעות והיערות סביב העיירה השרו עליך הרגשה של שלווה ומנוחה מימי בראשית, ממש גן עדן של טבע. רחוב אחד, ארוך ומתפתל עבר בעיבורה של העיירה. סימטאות אחדות השתרגו מהרחוב הראשי כלשונות אל מרחבי העיירה ואל הכפרים מסביב לבילקה.

כאלפיים יהודים התגוררו בבילקה וחצרותיה, יהודים פשוטים אך נאמנים למסורת אבות. יהודי בילקה נשארו אדוקים במסורת הדורות למרות רוחות ההשכלה. היתה זו יהדות שורשית מקורית, עם אמונה תמה ושלימה. לשון יידיש היתה שפת הדיבור בין יהודי העיירה וכל המשא ומתן בינם לבין עצמם התנהל בשפה זו. חיי הקהילה התנהלו על מי־מנוחות עד שהחלו הנאצים ושותפיהם הפאשיסטים, והגויים המקומיים במלאכת ההשמדה. השואה הנאצית האיומה אשר החריבה את מרבית הקהילות באירופה גם החריבה את קהילת בילקה על כל יהודיה. באוקטובר שנת 1944 חדשים מספר לאחר גירוש אחרון יהודי בילקה והעקידה ההמונית במחנות המוות נכבשה עיירתנו ע"י הצבא האדום. בהכנס החיילים הרוסיים אל בית הכנסת הגדול הוציאו את זעמם על המקום הקדוש ליהודים. בחימה גדולה השתוללו בתוך בית הכנסת, בזזו מכל הבא ביד, שברו את ארון הקודש, הבימה, את כסאו של אליהו הנביא שעמד על הבימה במרכז בית הכנסת לקחו, ואת כל ספרי הקודש השליכו לתוך המקווה. פרקו את ספסלי המושבים והפכוהו למחסן מרכזי עבור צבא הכיבוש. כך חיללה יד גסה וזדונית את קודש הקודשים של יהודי בילקה. גם הצורר האדום לא חס על מקום מקודש ועל מרכז יצירתי של דורות רבים. עם חילול זה נסתלקה עטרת הקדושה והיופי שהיו נסוכים על בית הכנסת הגדול ביחד עם השכינה שהיתה שרויה שם במשך דורות.

ג

זקני העיירה ספרו כי בניית בית הכנסת הגדול במרכז בילקה היה מאורע הסטורי חשוב ליהודי העיירה. אמנם היו קיימים חמישה בתי תפילה בבילקה אבל העיירה התפתחה ויהודיה היו זקוקים למקום תורה ותפילה מרכזי. כדי לתכנן את בית הכנסת החדש, הוזמנו מהנדסים ובנאים מומחים מהעיר מוקאצ'בו. את הבית בנו מלבנים ומבטון ותכננו אותו בטוב טעם. כמנהג אבותינו בגולה גם בבילקה בנו את בית הכנסת הגדול עם כתלים עבים, דלתות גדולים וחזקים. הכוונה היתה שאם חס וחלילה תבוא פורענות יוכל בית הכנסת לשמש כמגן וכמקלט זמני עד בא העזרה מבחוץ.

בית הכנסת נבנה בתוך חצר גדולה ליד הכביש הראשי במרכז העיירה אשר עמד לתפארת. בתוך החצר נמצאו כל מוסדות הקהילה: תלמודי התורה, המקווה, בית המטבחיים, התנור הציבורי להטמנת החמין לשבת ולאפיית מצות לחג הפסח ואחרים. אחד הנחלים עבר ליד החצר הזאת וסיפק מים חיים למקווה. בית כנסת זה עמד כענק שסוכך בקומתו על הבתים בשכונה. הוא עמד כמצודת סלע איתן.

פנים בית הכנסת היה מסויד בצבעים פשוטים ונוחים לעין. התקרה הגבוהה קושטה ע"י האמן בעהם מהעיירה אורשאווא. הקישוטים והציורים היו עשויים מלאכת־יד והנושאים היו תנ"כיים. כל פנים בית הכנסת השרה עליך אוירה של קדושה ויראה של מקום קדוש, וכל אחד התייחס אליו כאל מקדש מעט השופע אצילות ורוחניות לכל המסתופפים בצילו. כי מי שדרכה רגלו על מפתן מקדש מעט זה היה פוסע בדחילו ורחימו. אפילו הנכרים נאחזו פחד ויראת כבוד בהתקרבם אל מקום הקדוש ליהודים.

לאחר חנוכת הבית שימש בית הכנסת הגדול את הקהילה היהודית בבילקה לכל האירועים ותאריכים מיוחדים בלוח העברי בנוסף לאירועים משפחתיים. הוא המה מפעילות בשבתות, במועדים, בחגים, בשמחות ולהבדיל באירועים עצובים. הבית הפך למרכז העצבים של יהודי בילקה. הוא סימל את הזהות היהודית הרוחנית, החווייתית והרגשית ואת רציפות הקיום היהודי מתוך אינסטינקט חפץ הקיום. מאות שנות יצירה תרבותית וחברתית גלומות היו בבית הקדוש. שם התרחשו החיים של תרבות דתית, תרבות חברתית, תרבות של חגים ומועדים, הווי עממי, חבורות לימוד של משניות, גמרא, עין יעקב, חברה תהלים

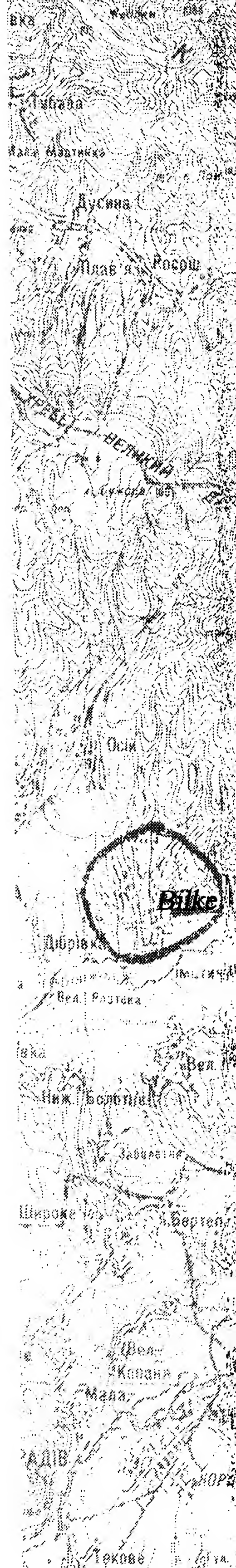
ועוד. שם העשירו את הנפש היהודית. הבית היה מבצר הרוח ומכאן שאבו תעצומות נפש. שם נשפכו דמעות בני קהילתי. שם התקיימו חיי חברה האוטונומיים. שם פעל הלב והמוח היהודי וחיים דינמיים. הוא שימש כמקום מפגש רעים, לדיון בעניני דיומא, בענינים יהודיים וכלליים וגם שימש מושב ועד הקהילה.

בית זה התקדש במשך הדורות בתודעת האוכלוסיה היהודית. מוסד זה שמר על יחוד העדה היהודית, העמיק והעשיר את שורשיו ומורשתו וסיפק עבור יהודי בילקה צורך נפשי לשמר ולחזק את יחודיהם וקיומם כקהילה יהודית. בית הכנסת הזה עזר לשמור על צביונו המיוחד של עדת ישראל. הבית הזה שימש כמכשיר יעיל ביותר לקירוב יהודי בילקה אל קונם ואל עמם, הזין את מבקריו ברגשות והשפעות אשר ציידם במזון רוחני עשיר ובריא כדי שיהיו מזוינים בכוח עמידה איתן נגד השפעות זרות ונגד יאוש בעת צרה. שם עוצבה וגובשה הקהילה היהודית בבילקה כפי שהכרנוה טרם שואה. הגישה היתה "שאין אדם לומד תורה אלא ממקום שליבו חפץ" (ע"ז י"ט).

ד

כל חג וחג וכל תאריך בלוח השנה העברי היה לו מעמד וחן מיוחד, סיפוק וחדווה בבית כנסת זה. משנכנס חודש אלול, בעברך ליד הבית בבקרים שמעת קולו של שופר בוקע. קולות של בכי והתעוררות אשר חדרו לכל לב יהודי, כי ידעו כי הימים הנוראים הולכים וקרבים. כל יום בתפילת שחרית לאחר תקיעת שופר, השמש ר' אהרן דוד ריזמן היה מסתיר את השופר כדי שהנערים לא ימצאו אותו. משה"לה דאפט וחבריו היו מתגנבים בחשאי אל בית הכנסת, מוצאים את השופר, עולים לעזרת הנשים כדי שהשמש לא יתפוס אותם, ומנסים את כוחם בתקיעה. מעשי קונדס אלה נעשו לא כדי להזיק או להכעיס את מישהו, אלא כדי ללמוד לתקוע בשופר. ובבוא העת יוכלו למלא את התפקיד של בעל תוקע.

בליל ראשון של סליחות באשמורת הבקר היו מתכנסים יהודי בילקה לבית הכנסת הגדול כדי לומר סליחות. ר' יהושע דאפט החזן התעטף בטליתו ועבר לפני התיבה. ששת בניו המשוררים סובבו אותו ליד "העמוד" וחיכו לסימן להתחיל את "הרנה והתפילה". אצל ר' יהושע תפס מוטיב הניגון מקום כבוד. הניגון אצלו היה דבר גדול והיה אומר שצריך לדעת איך לאסוף את הקולות המפוזרים ולבנות מהם את הניגון. כי ע"י זה אתה יוצר את השמחה ובאמצעות הניגון אתה מבקיע

את שערי השמים. הוא היה משמיע תפילה נעימה וכה מרגיעה, אשר היתה מרפאה כל שבר ויגון. קולו היה נאה שאין דוגמתו. כאשר שר "הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך" עבר רטט בכל המתפללים, כי כל אחד הרגיש בהרגשה חושית שנשמתו קשורה בבורא עולם.

כשהגיע ראש השנה נתמלא בית הכנסת הגדול מתפללים. אנשים וילדים, נשים וילדות, עמדו צפופים באולם הגדול ובעזרת הנשים, כי כל המושבים והכסאות היו תפוסים. הרי נוספו האורחים ששבו הביתה לחוג את הימים הנוראים בחוג המשפחה. בית הכנסת היה יפה ומקושט, מתוחזק היטב, מואר ושופע אור מיוחד. לפני התיבה עמד ר' יהושע ובניו והתפללו תפילת ערבית בנעימה מיוחדת של הימים הנוראים. בסוף תפילת ערבית של ראש השנה הוא שר בטעם מיוחד "לה' הארץ ומלואה".

למחרת בתפילת מוסף פתח ר' יהושע ב"הנני העני ממעש". באותה השעה כל אדם בבית הכנסת הסיח דעתו מכל חפצי עצמו והקשיב בדריכות לזמרתו של ר' יהושע. ששת הבנים סייעו לו בתפילות כגון "זכרנו לחיים", "מכלכל חיים", "ונתנה תוקף", "היום הרת עולם", "ארשת שפתנו" ועוד תפילות רבות. כשהגיע ר' יהושע לתפילת "ונתנה תוקף" היה מטעים את התיבות ומסלסל בגרונו העמיק קולו והגבה קולו למעלה ועובר מקול עבה לקול דממה דקה, והמשוררים עונים לו בקולות שונים. פעמים הם משמיעים קולם חליפות זה אחר זה ופעמים שרים בבת אחת. וכל הקהל שומעים, הומים ומתגעשים מרוב הנאה ונעימות.

ר' יהושע היה שליח ציבור נאמן, עמד והתחנן לפני רבון העולמים על הקהל ביום הדין, קולו היה ערב ולוקח נפשות. בין "כסה לעשור" היתה כל בילקה מנהמת ניגוניו ובראש הניגונים את "כבקרת רועה עדרו".

בשבת שובה, אחה"צ התכנסו יהודי בילקה בבית הכנסת הגדול כדי להקשיב לדרשת "שבת שובה" של ר' נפתלי צבי ווייס אב"ד ק"ק בילקה. הרב עמד ליד ארון הקודש עטוף בטלית ודרש לפני עדתו. הוא הראה כוחו בתורה, תלמוד ופוסקים והזכיר לצאן מרעיתו שאלה הם ימי תשובה וכל אחד צריך להרהר ולפשפש במעשיו. הקהל ישב, ועמד מחריש וקשוב ודרוך לדברי הרב. יהודי בילקה קיבלו את דברי הרב בלב שלם והחליטו בליבם לשוב בתשובה שלימה.

כשהרב סיים את דרשתו היתה כבר שעת בין הערביים, התפללו מנחה וערכו את הסעודה השלישית כדת וכדין. באולם מיוחד שנקרא "פאליש" הגישו ארוחה

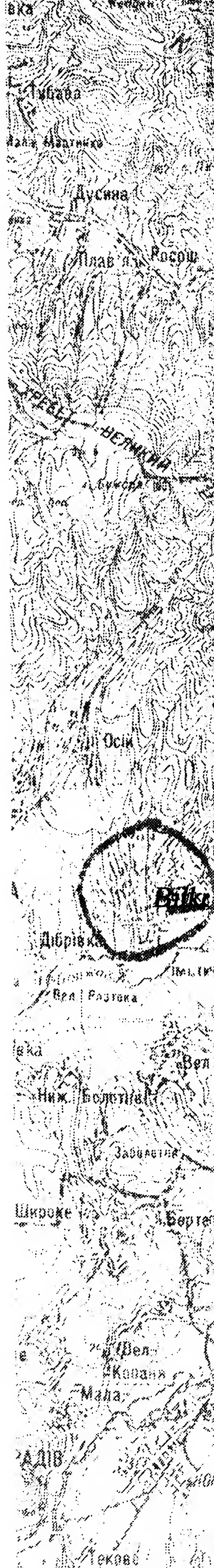
קלה. ואז בא תור הזמירות. מכל קרן ופנה בקעו הזמירות. שירה נשגבה זמרת געגועים לגאולה לבוא אליהו.

ה

בערב יום הכפורים היו יהודי בילקה מתקבצים בבית הכנסת הגדול והיפנו את פניהם מזרחה לירושלים. מנער עד זקן, מטף ועד נשים, כולם באו, לא נשאר איש בבית. אפילו נפש אחת לא העיזה להעדר. הם כולם התקבצו ביום הדין כדי לבקש סליחה ומחילה וחתימה טובה. הם ראו בר' יהושע דאפט החזן, שגריר נאמן ומסור שיוכל לייצג אותם בכבוד לפני קונם. פתחו את ארון הקודש והוציאו את כל ספרי התורה. ארון הקודש שעמד בצד המזרחי של בית הכנסת, גדול היה כבודו. נהגו לקשטו ולהדרו בכיסוי נאה של פרוכת מעשה רקמה. השמש ר' דוד אהרון רייזמן נהג להחליף את הפרוכת לפני החגים והאירועים, פרוכת של קטיפה כחולה, אדומה או לבנה. המוני העם ראו בארון הקודש את שער השמים שדרכו עלו תפילות ישראל לשמים. ובכל פתיחת הארון מיללו את התפילה "אבינו שבשמים פתח שערי שמים לתפילתנו". בעלי הבתים החשובים נתכבדו להחזיק בספרי התורה. באחזם בספרי התורה חיבקו אותם באהבת יתר. כל הגברים הנשואים התעטפו בטליתות ואחדים לבשו בגד לבן כראוי ליום הדין הגדול והנורא. ר' יהושע פתח ושר "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". ואז קולו גבר ושר "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה אנו מתירים להתפלל עם העברינים".

אז ניגשו שני בעלי בתים חשובים עם ספרי תורה ועמדו אחד מימין ר' יהושע והשני משמאלו. כל העדה עמדה על רגליה והקשיבו קשב רב, הס היה בבית הכנסת. ר' יהושע פתח ושר את תפילת "כל נדרי" בקול נמוך ובפעם השניה הרים קולו ובפעם השלישית עוד יותר הגביר את קולו ואז ברך את ברכת "שהחיינו". תפילת ערבית נמשכה שעות אחדות כי ביום זה כל יהודי התפלל בכוונה ופחד לדלג אפילו על תג אחד. כשהגיעו לוידוי הקטן הכו על לבם ואמרו: "אשמנו בגדנו גזלנו וכו'" אפילו אלה אשר לא ידעו את פירוש המילים קיוו שבכוח התפילה ה' יסלח להם על מעשיהם הרעים ויתן להם שנה טובה.

נהוג היה שבערב יום הכיפורים פיזר השמש ערמות קש על רצפת בית הכנסת כדי שבשעת נפילת "כורעים" לא ילכלכו את הבגדים וגם כדי שמי שירצה להשאר בבית הכנסת כל הלילה יוכל לשכב על הרצפה על הקש. מספר יהודים לא משו ממקומותיהם בבית הכנסת משקיעת החמה בערב יום הכיפורים ועד לאחר

תפילת נעילה. ר' יעקב גדיילוביץ הגדיל מכולם, הוא אפילו לא ישב לרגע במשך כל הצום. עמד על רגליו כל הלילה וכל היום עד סוף יום הכיפורים. הוא נראה ממש כמלאך שאינו זקוק למאכל ולמשקה או למנוחה.

האולם הבינוני שנקרא "פאליש" היה מלא נרות שעוה גדולים אשר דלקו יותר מעשרים וארבע שעות. את הנרות הללו תקעו בתוך קישואים ודלעת שיעמדו ולא יפלו. כל משפחה דאגה להדליק נר כזה לזכר כל נפש אשר נפטרה. הגוי של שבת היה מסתובב באולם ומשגיח שהנרות ידלקו. לפעמים מרוב חום הנרות, נמסה השעוה. ואם חס וחלילה כבה נר והמשפחה ראתה זאת, היא הצטערה מאד ולפעמים זה הפיל עליהם פחד שמא זה סימן רע להם.

ר' יהושע התפלל תפילת מוסף והמתפללים הקשיבו פעורי פה ועמדו מאובנים מרוב נחת רוח שר' יהושע גרם להם בשירתו. יש תפילות ששר אותן בניגון של שמחה כגון "אין קיצבה לשנותיך ואין קץ לאורך ימיך" מחמת ששמח בליבו שזכה ליתן שבח והודיה למקום. ויש תפילות שהתפלל בבכיה, כאדם שיודע שפלות עצמו. יש שמשך את תפילתו כגון בברכות ושבחים שהוא שמח לפרש שבחיו של מקום. ויש שהוא רץ בתפילתו, כאדם שמביא דורון למלך וממהר להביאו. וכל תיבה ותיבה שר' יהושע הוציא מפיו היו כמרגליות של מלכים.

ר' יהושע ובניו התפללו בנוסח שקיבל מאביו, בכלל בני משפחה זו כולם היו יודעי ניגון ושירה. מדי פעם בפעם שר אחד הבנים שירת סולו. אחד הסוליסטים האהובים על הקהל היה משה'לה בן הזקונים. היה לו קול לירי אשר עלה והדהד בבית הכנסת הגדול.

כשהחמה עמדה בראש האילנות התפלל ר' יהושע תפילת נעילה. באופן מיוחד הוא הדגיש תפילות שיש להם משמעות חשובה לגורל העם היהודי: "ישראל נושע בה' תשועת עולמים, גם היום יוושעו מפיך שוכן מרומים". בזמן נעילה, הוציא ר' יהושע את שעון הכיס והסתכל בשעון כדי שלא יאחר בתפילה. הוא חס על הציבור ולא רצה שהקהל יצטרך לצום למעלה מהמקובל.

כאשר הגיע לחרוז "כל עיר על תילה בנויה ועיר האלקים מושפלת עד שאול תחתיה" האריך בבכיה. את "שמע ישראל", "ברוך שם כבוד מלכותו" ו"ה' הוא האלקים", הוא שר בכוחות אחרונים ומוגברים, ואת "לשנה הבאה בירושלים" שר בשמחה גדולה. בסוף התפילה הצטופף הקהל סביב ר' יהושע והביע את תודתו על התפילה מי בלחיצת יד ומי ביישר כוח.

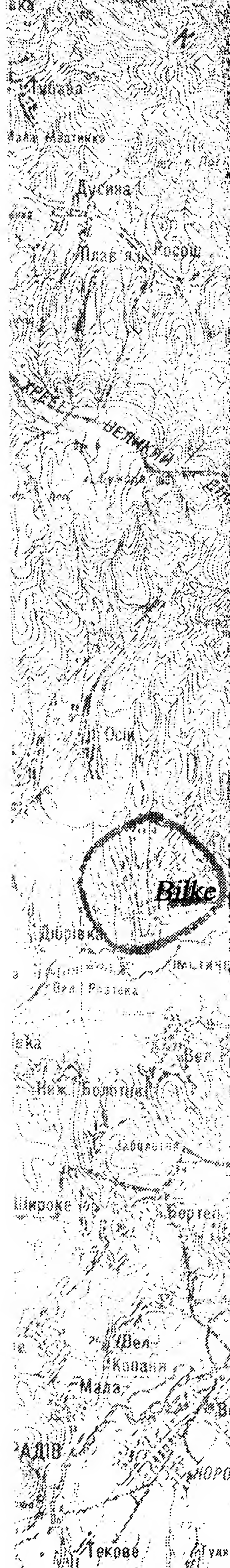
ו

לאחר שימי הדין חלפו שבהם עומדים למשפט כל יצורי עולמים, באו ימי השמחה כפי שאנו אומרים בקידוש "ותתן לנו־באהבה מועדים לשמחה". היהדות הבינה שאחרי הימים הנוראים יש לשנות את האוירה, כי נשמת האדם זקוקה גם לשמחה וקצת התפרקות. ידוע לנו שלא רק הדינים והמנהגים החמורים קיימו את עמנו אלא פעילויות אחרות הקשורות בחגים. ואת האוירה הזאת המשמחת הרגישו היטב בבית הכנסת הגדול בימי חג הסוכות.

בית הכנסת היה מלא מתפללים, כל אחד לבש את בגדי השבת והחגים, הכי יפים שהיו ברשותם. משפחת השו"ב ייבאה בעוד מועד את האתרוגים לבילקה וסיפקה אותם לרב, לדיין, ולכל היהודים היפים ובעלי היכולת וגם ארבעת המינים לקהל. היו גם כאלה שבעצמם לא יכלו לקנות את האתרוג והלולב לכן קנו אותם בשותפות עם עוד מספר אנשים וכך קיימו את מצוות "ולקחתם לכם". בבית הכנסת כל יהודי שלא היה לו אתרוג רץ אל האתרוג של הקהל לברך על ארבעת המינים. השמש ר' דוד אהרן רייזמן אמנם נהג השכם בבקר לעבור בסוכות של יהודי בילקה כדי שנשים וילדים גם יוכלו לקיים את המצוה. כי מספר גדול של יהודי בילקה נהגו לא לטעום איזה דבר שהוא בבקר לפני שברכו על האתרוג.

ואלה שקנו את ארבעת המינים הקפידו שהאתרוג יהא ישר בצורתו, נקי מכל כתם, ולא יהיה קטן משיעור ביצה ושחס וחלילה שהפיטום לא יחסר. מעשה שקרה ביהודי אחד בבילקה שקנה אתרוג, ממש פרי הדר, אבל הפיטום נפל. הלך וחיבר את הפיטום לאתרוג עם סיכה, כדי שהקהל לא יכיר ושלא יצטרך להתבייש. כי יש כאן מקום להתהדר במצוות מבחינת זה א־לי ואנווהו". ר' יהושע החזן ובניו המשוררים הראו את כוחם בתפילת שחרית ומוסף לפי הנוסח של שלוש רגלים.

בתפילת הלל הקסים ר' יהושע את הקהל במנגינות המקוריות ושובות הלב. בפרט כאשר הגיע אל הפסוקים "הודו לה' כי טוב" ו"אנא ה' הושיעה נא" הקהל עמד בלי נוע והקשיב לשירתו והביטו כיצד הוא מוביל את הקהילה בנענועים. ר' יהושע היה אומר שהנענועים הם קבלת עול מלכות שמים, כי אתה מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו.

ובתפילת מוסף הוביל ר' יהושע את תהלוכת חשובי הקהילה עם לולביהם בידיהם והקיפו את הבימה. ר' יהושע שר את הפיוט: "הושע נא למענך אלקינו הושע נא" והקהל החרה החזיק אחריו "הושע נא". אחד מחשובי הקהילה בנתיים עמד על הבימה באמצע בית הכנסת והחזיק ספר תורה. הילדים מאד אהבו להסתכל בתהלוכות האלה. הילדים בקהל הביטו אל כל אתרוג ולולב וניסו את כוחם בהערכה כמה כל אחד שילם עבור הידור המצוה.

בליל הושענא רבה היו רבים מיהודי בילקה מתקבצים באולם שנקרא "פאליש" בבית הכנסת ועורכים תיקון ליל הושענא רבה. יהודי בילקה האמינו שבליל הושענא רבה, אלוקים יושב על כסא קדשו, ומלאכי עליון עומדים עליו ביראה לחרוץ משפט עמו, ולפנות בוקר לחלק לכל איש את גזר דינו. ומי יכול בערב נורא כזה לישון בשעה שגורל האדם תולה על בלימה.

ביום השביעי של סכות בהושענא רבה עם שחר, נתמלא בית הכנסת מתפללים. ר' יהושע עבר לפני התיבה ואז פתח ב"הושענא" וניהל את עדתו בשבע ההקפות מסביב לבימה. על הבימה עמדו באותו הזמן חשובי העיירה והחזיקו את כל ספרי התורה שהוציאו מארון הקודש. ר' יהושע הקיף את הבימה שבע פעמים כאומר להבקיע את החומה המפרידה בין ישראל לאביהם שבשמים כיהושע בן נון בהקיפו את חומת יריחו.

כפעם בפעם, עם כל הקפה והקפה, היה קולו של ר' יהושע עולה ומתרומם ואחריו קול הקהל ההולך אחריו וקורא בקול: "אדון המושיע, בלתך אין להושיע, גיבור ומושיע, דלותי ולי יהושיע". עם גמר פיוטי "הושענא" ושבע ההקפות סיים ר' יהושע ב"קול מבשר מבשר ואומר", החזירו את ספרי התורה לארון והקהל חבט את "הערבות" על הרצפה, על הספסלים לזכר ההקפות שנהגו סביב למזבח וחיבוט הערבה. אצל יהודי בילקה נשמרה אמונת העם, שהושענא רבה הוא יום גמר חתימת הדין לבני האדם, הנידונים בראש השנה וביום הכיפורים.

ז

גם בשמיני עצרת נתמלא בית הכנסת מתפללים, טף, נשים ואנשים, באופן מיוחד באו לשמוע את "תפילת הגשם" של ר' יהושע. לתפילת מוסף הוא לבש את "הקיטל" הלבן וביקש מהיושב במרומים להוריד מים בשפע בארץ קדשנו. כי בשמיני עצרת פותח בורא העולם את אוצרות הרוחות והגשמים. ר' יהושע שר את "הקדיש" ואת "תפילת הגשם" לפי הנוסח המיוחד שלו. אלה שהיו בקיאים

בתוכן הפיוטים הכירו שהם מספרים על ההסטוריה של עמנו. ר' יהושע שר "זכור אב נמשך אחריך כמים" "זכור משוי בתבת גומא מן המים" והקהל ענה: "בעבורו אל תמנע מים". ואז הוא סיים "שאתה הוא ה' אלקינו משיב הרוח ומוריד הגשם".

מי שלא ראה את השמחה בבית הכנסת בבילקה בשמחת תורה לא ראה שמחה מימיו. כי בליל שמחת תורה, הוא העת שבו העם הנבחר מכל העמים, שמח במתנת־שמים אשר נתן לו אלקיו. כפולה ומכופלת היתה השמחה בשמחת תורה, לפני ההקפות, שעה שכל ילדי בילקה התכנסו בבית הכנסת הגדול בדגליהם. הם בדקו זה אצל זה את הדגלים, של מי נאה יותר ואת התפוחים של מי אדום יותר, ואת הנרות של איזה צבע יותר יפה. הילדים נשאו דגלים יפים ומפוארים, מלאכת מחשבת מעשי ידי הילדים וההורים.

לאחר תפילת ערבית פתח ר' יהושע ב"אתה הראת לדעת" לפי המנגינה המסורתית שנמסרה מדור לדור. אחריו חילקו את הפסוקים אחד אחד לבעלי הבתים החשובים, בראשונה אלה אשר ישבו ליד הכותל המזרחי בבית הכנסת ואז בעלי בתים אחרים. פתחו את ארון הקודש, הוציאו את כל ספרי התורה. השמש ר' דוד אהרן רייזמן עמד על הבימה וחילק את ההקפות לגברים. בראשונה לחשובי העדה. וכך היה אומר: ר' מאיר ברגר מתכבד בהקפה הראשונה - תן כבוד לתורה. קודם קראו לכהנים וללויים ואז ליהודים מכובדים אחרים ואחריהם הבחורים. ואם נער צעיר זכה שיקראו את שמו לקחת חלק בהקפה, היה מתגאה עד לשמים.

וכך התחילו ההקפות. והכל הקיפו את הבימה של בית הכנסת, מרבה של בילקה עד שואב המים, מבן התורה ועד נחות־הדרגה, והילדים מהלכים אחריהם, דגלים בידיהם עליהם מצוירים אריות, תפילת ההקפות ועוד. ואף הילדות התערבו בין הילדים ושמחתן גדולה היתה, כי ניתנה להן רשות לנשק את התורה הקדושה. הילדים מילאו את בית הכנסת בשאון וצהלה. לאחר שהתהלוכה של ההקפה הראשונה נגמרה, התחילו בזמר וריקודים. ביום זה יצאו יהודי בילקה מגדרם, שינו את טעמם והתהוללו לעיני כולם. ביום זה הרשו לעצמם גדולים וקטנים, לעשות מעשי קונדס, אשר לא היו מעיזים במשך כל ימות השנה. כל זה היה מחזה נהדר ומרומם נפש.

הילדים הסתובבו והקיפו את הבימה בדגלים וספרי תורה קטנים, בלווי שירה וריקודים. הם שרו "שישו ושמחו בשמחה תורה ותנו כבוד לתורה". שמחת תורה

הפך לחג עממי, אשר הקיף את כל חלקי העם, מנער ועד זקן טף ונשים. היו בין יהודי בילקה שהאמינו ש"כל הזהיר בשמחה של תורה, מובטח לו, שלא תפסק תורה מזרעו".

תהלוכת הדגלים עם הנרות מעליהם, היתה מאד חביבה על ילדי בילקה. וכי מתי אפשר היה לילד יהודי בגולה להתגאות בדגל עמו, אם לא בשמחת תורה. הם צעדו עקב בצד אגודל, ראשיהם מורמים ודגליהם ברמה. לאחר כל הקפה והקפה היו הבוגרים צועקים "צאן קדשים".

למחרת חזרה אותה התמונה. ושוב ניטשטשו גבולות המעמדות, ניטלו כל תארי הכבוד. כולם עשו אגודה אחת. ר' יהושע הנהיג את העדה בהקפות ושר "אנא ה' הושיעה נא", "מלך עולמים הושיעה נא", "עוזר דלים הצליחה נא" וכו'. וכל הקהל החרה החזיק אחריו.

את העליות לתורה מכרו במכרז וכל המרבה במחיר קיבל את העליה המכובדת ביותר. בפרט לעליות ל"חתן תורה", "חתן מפטיר" ו"חתן בראשית" היו מתחרים רבים. לפעמים זה שקנה את העליה, לא לקח אותה לעצמו, אלא כיבד מישהו מיוחד בין יהודי בילקה, או לבני משפחתו. "החתנים" הללו גם הגישו בדרך כלל כיבוד הגון לאחר התפילה שניתן ב"פאליש".

היה מנהג בבילקה שכל בחור מגיל י"ג ומעלה נקרא לעלות לתורה בשמחת תורה. בעל הקורא חזר שוב ושוב על קריאת התורה, כדי לאפשר לכל הגברים לעלות לתורה. ואז לעליה האחרונה לפני חתן מפטיר קראו "לכל הנערים" ופרסו טלית גדולה מעל ראשיהם מעין "חופה". בדרך כלל נתנו כבוד ל"יהודי נאה" לעלות ביחד עם הנערים, אשר ברך איתם יחד את ברכות התורה. כמו כן נהגו לומר עם הנערים: "המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים".

בנתיים בין עליה לעליה נכנסו המתפללים ל"פאליש" וחטפו קידוש י"ש, יין, עוגות ומטעמים שונים. בתפילת מוסף לא פעם, מישהו התחיל את העמידה בלחש, התגנבו בחורים אחדים מאחורי גבו קשרו את רגליו עם אבנט אל העמוד, ומישהו אחר התחיל את חזרת הש"ץ. או שלקחו ממנו את השטריימיל והלבישו לו כובע מודרני. אלה היו חגיגות בלתי רגילות שהשמחה עלתה על גדותיה.

ח

בתענית אסתר התקהל קהל רב בבית הכנסת הגדול. הנשים ישבו בעזרת

הנשים, הילדים התרוצצו הנה והנה ורעשנים בידיהם. על הבימה היו מונחות קערות לצדקה וקערה אחת למחצית השקל. בעלי הבתים ניגשו אחד אחד והטילו מטבעות לתוך הקערות, לקיים מצוות צדקה לאביונים, ולזכר השקלים שהיו נותנים בחודש אדר כשאבותינו ישבו בארצם.

ר' יהושע דאפט פרס את המגילה כאגרת, שר את ברכות המגילה ומיד התחיל "ויהי בימי אחשורוש" היה לו קול חזק ערב ומתוק. קולו הידהד בבית הכנסת הגדול ואף בעזרת הנשים שמעו כל מלה בבירור. הוא פיאר את הנוסח של המגילה בניגונים יפים ומיוחדים. הוא הוסיף ושזר לתוך טעמי המגילה תנועות מכל הנוסחאות של טעמי הנגינה השונים. הוא סילסל והעשיר את נעימות המגילה בעליות וירידות שונות. כאשר הגיע לפסוקים "אשר הגלה מירושלים" "והעיר שושן נבוכה" קרא אותם בנוסח של איכה. לעומת זה כאשר ר' יהושע הגיע לד' הפסוקים של גאולה "איש יהודי היה בשושן הבירה", "ומרדכי יצא מלפני המלך", "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", "כי מרדכי היהודי משנה למלך" קרא אותם בסערה ובנשימה אחת.

ר' יהושע סיים בתפילת "אשר הניא" ו"שושנת יעקב". הקהל הגדול התמוגג מתענוג משמיעת קריאתו של ר' יהושע. למחרת בבקר בפורים התפללו יהודי בילקה בבית הכנסת הגדול וקראו את המגילה שנית כדת וכדין.

בפסח, בליל הסדר, המה בית הכנסת מתפללים. ר' יהושע השו"ב - אשר כיהן גם כחזן העיירה - ניגש עם ששת בניו אל התיבה והשמיע בקולו הנעים את הנוסח של "ברכו" המיוחד לשלוש רגלים. מכיוון שזה היה "ליל שימורים" והסדר נערך בבתים עד שעות הלילה המאוחרות, גמר ר' יהושע את תפילת ערבית במהרה.

למחרת בחג התאפסו יהודי בילקה בבית הכנסת כדי לתת הלל ותשבחות לבורא העולם, שהוציא אותם ממצרים, ועשה להם נסים, ובחר בהם מכל העמים להיות לו לעם סגולה. ר' יהושע ניגש עם פמלייתו אל העמוד ופתח בנוסח של שלוש רגלים "הא־ל בתעצומות עוזך". ששת בניו החרו החזיקו אחריו. הקהל הרב התמוגג מרוב הנאה. כשהגיע אל תפילת "הלל" שר את המנגינות הישנות וגם הוסיף ניגונים חדשים שהקהל מאד אהב.

בתפילת מוסף בחזרת הש"ץ שר ר' יהושע את הקדיש בנוסח של "טל". בניו המשוררים עזרו לו בפיוט של "תפילת טל". היתה לו מנגינה מיוחדת נעימה

ומתוקה ששר "טל תן לרצות ארצך" וכן "טל נופף עלי ארץ ברוכה". וסיים "שאתה הוא ה' אלקינו משיב הרוח ומוריד הטל".

מנהג היה בעיירתנו מימים ימימה, לקשט את בית הכנסת הגדול בירק לשבועות. בבית הכנסת עמד בערב שבועות ר' דוד אהרן רייזמן השמש וניצח על מלאכת הקישוט. בית הכנסת נתמלא זמורות, ענפים ופרחים, וכל הבית היה כריח הגן אשר ברכו ה'. הבימה במרכז בית הכנסת, הנברשות, החלונות, הספסלים, הדלתות וכל מקום אפשרי קושט בירק לשבועות.

בליל שבועות ישבו יהודים רבים ב"פאליש" וערכו תיקון ליל שבועות. הם היו ערים כל הלילה, ועברו על סדר הלימוד, שבו היו משולבים ליקוטי תורה שבכתב, עם תורה שבעל פה, וכן קטעים מה"זוהר" הקדוש, ותפילות ופיוטים שונים. אחר כך פתחו באמירת פרקי תהילים, לעילוי נשמתו של דוד המלך ליום פטירתו. בבילקה מסרו מדור לדור בשם האר"י הקדוש, שכל מי שלא ישן בליל שבועות ועוסק בתורה, מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו כל רע.

ט

בתוך מסכת החגים, המועדים וציון תאריכים חשובים בלוח העברי בבית הכנסת וחצרו, הצטרפו גם מאורעות קהילתיים, לאומיים, חגיגות משפחתיות, חוויות של הנוער ופעילויות אחרות. מדי חודש בחדשו, עם הופעת הירח, היו יהודי בילקה יוצאים מבית הכנסת אל החצר, כדי לחדש ולקדש אותו ולהתפלל על פגימת הלבנה. מחדשי הלבנה החזיקו נרות, וסדורים בידיהם והתפללו בקול רם. קול קרא לחברו "שלום עליכם" והשני משיב לו "עליכם שלום". בנעימה ובקול זמרה עדת יהודי בילקה התנענעה ורקדה כנגד הלבנה ואמרו: "כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לפגוע בך כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה". ואז הכריזו בקול רם: "דוד מלך ישראל חי וקיים" ו"סימן טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל". בצורה זו הקבילו יהודי בילקה את אביהם שבשמים אחת לחודש. בסוף קדוש הלבנה איחלו אחד לשני "שבוע טוב" "חודש טוב".

בשעת בין הערביים, בין מנחה למעריב, בימי האביב והקיץ, במזג אויר נוח, היו מצטופפים יהודי בילקה בחצר בית הכנסת, כדי לחטוף שיחת חולין, לשמוע חדשות על הנעשה בעולם הגדול, ושוחחו על עניני דיומא. משה'לה דאפט אשר היה בקי בפוליטיקה, היה מתקרב אל חבורת יהודים, ועושה אזנו כאפרכסת, כדי להאזין לשיחתם. הרבה נסים ונפלאות שמע משה'לה מפי הגדולים, חדשות,

ספורי מעשיות לאין מספר, אותות ומופתים של רביים וצדיקים, ואנשי מעשה. הזקנים היו נאנחים ואומרים, עכשיו הכל שונה, זה לא מה שהיה פעם, בימים ההם הכל היה שונה.

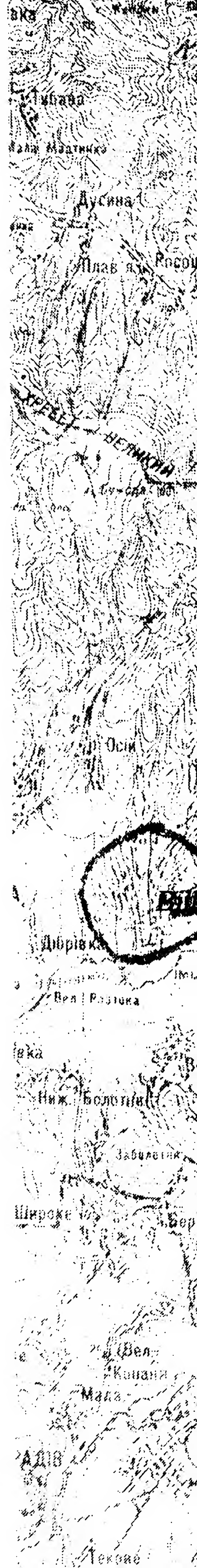
הילדים והנוער אהבו את חצר בית הכנסת. שם בילו שעות יפות בכל מיני משחקים, אשר ארגנו בעצמם, ואשר נמסרו מדור אחד לשני. כל חג וחוויותיו ומשחקיו. בחג הסוכות היה מנהג לשחק באגוזים. רוב המשחקים התנהלו בחצר בית הכנסת. היתה שם רחבה גדולה, אשר התאימה באופן יוצא מן הכלל למשחקים השונים. משחק האגוזים התקיים בזוגות, בקבוצות של שלושה וגם של תריסר ילדים במשחק אחד. גילים שונים של ילדים ונוער, עמדו ושיחקו ונהנו הנאה מרובה מן המשחק. וכשהגיעה שעת תפילה, היו אבות הילדים גוערים בם שיכנסו מיד לתפילה, כי כבר התחילו להתפלל. ולא פעם רטן ילד שהיה על סף נצחון במשחק: אבא עוד רגע, תן לי לגמור את המשחק".

בחמשה עשר בשבט שיחקו הילדים בגרעיני חרובים, שאכלו לכבוד טו־בשבט. גם ממשחקי כפתורים לא משכו ידם.

כאשר נודע בקהילה על פטירת יהודי בבילקה, היתה השתתפות כללית בצערה של משפחת הנפטר. כל העיירה היתה מתאספת בחצר בית הכנסת, מטף ונשים, מנער ועד זקן. את ארון הנפטר היו מביאים לרחבת בית הכנסת, כדי שיהודי בילקה יוכלו לבקש מהנפטר מחילה, ולחלוק לו כבוד אחרון, וכדי ללוותו לבית העלמין. הרב ר' נפתלי צבי ווייס היה מספיד את המת ומעלה קווים לדמותו. בפרט כאשר הנפטר היה אחד מחשובי הקהילה, או אחד שעשה מעשים טובים בחייו, היתה רחבת בית הכנסת מתמלאת קהל רב.

ולהבדיל, כאשר זוג צעיר נישא בבילקה, הקימו את החופה בחצר בית הכנסת, תחת כיפת השמים. כל הקהילה היתה מופיעה לשמחה. רחבת בית הכנסת המתה מאדם. כל יהודי בילקה נכחו. כולם נדחפו אל החופה כי רצו לתפוס עמדה בקרבת החופה, ורצו להחזיק בכלונסאות. ר' משה בן ציון'ס עם פמלייתו ניגנו ניגונים משמחים וגם עצובים. כי לא תיתכן חתונה או שמחה בבילקה בלי משה בן ציון'ס.

ר' יהושע דאפט החזן וששת בניו המשוררים עמדו דרוכים מתחת לחופה. ר' יהושע קיבל את פני החתן בשירת "ברוך הבא" ואז שר "מי אדיר על הכל" בלוויית בניו. את הכלה ליוו אם הכלה ואם החתן, ובידן נרות שעוה גדולים קלועים.

הקהל הרב התבונן בתשומת לב רבה בתהלוכה. בשעה שהמחותנות סובבו עם הכלה שבע הקפות סביב החתן, שר ר' יהושע עם בניו את השיר "מי בון שיח שושן חוחים, אהבת כלה, משוש דודים, הוא יברך את החתן ואת הכלה". בגמר ההקפות, כיבדו את הרב דמתא ר' נפתלי צבי ווייס, לברך שבע הברכות ולהקריא את הכתובה, אשר ר' יהושע היה מכין בכתב ידו. החתן שם את טבעת הקידושין על אצבע הכלה, ואמר "הרי את". שמו כוס מתחת לרגלו של החתן, החתן דרך על זה, ושבר אותה "זכר לחורבן". הקהל התפרץ באיחולי "מזל טוב", וכלי־הזמר השמיעו מנגינות יהודיות חסידיות ומכל הסוגים. וכך הצטרף עוד זוג צעיר אשר בנה בית יהודי בבילקה.

עם היוודע על הולדת בן לפלוני היו מכריזים בבית הכנסת מתי יתקיים הברית. בשעה היעודה נתקבצו כולם ובאו לבית הכנסת. ר' יהושע היה המוהל וקיבל את פני הרך ב"ברוך הבא". העבירו את התינוק מיד ליד, כדי לכבד אנשים ומקורבים, ואז הניחו אותו על כסאו של אליהו הנביא זכור לטוב, על בימת בית הכנסת. אליהו הנביא תפס מקום נכבד באמונת יהודי בילקה. הם האמינו שהוא נהג לבוא אל בתי בני ישראל, כדי להגן על הרך הנולד, ונחשב למלאך הברית, היושב על כסא אליהו, כשמכניסים את הילד בבריתו של אברהם אבינו.

הסנדק, שהיה בדרך כלל אחד מבני המשפחה, או יהודי חשוב מיהודי בילקה, ישב על כסא אליהו והחזיק את התינוק. ר' יהושע אמר את הקטעים המיועדים לברית מילה ומדי מפעם בפעם שר בקול רם. ואבי הבן אמר "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". ואז כל הקהל ענה: "אמן. כשם שנכנס לברית, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים". ואז לקח ר' יהושע כוס ובירך על היין בנעימה מיוחדת, וקרא בשמו של הילד אשר יקרא בישראל. הקהל מאחל להורים ולבני המשפחה מזל טוב, וכל הקהל הוזמן לסעודה חגיגית.

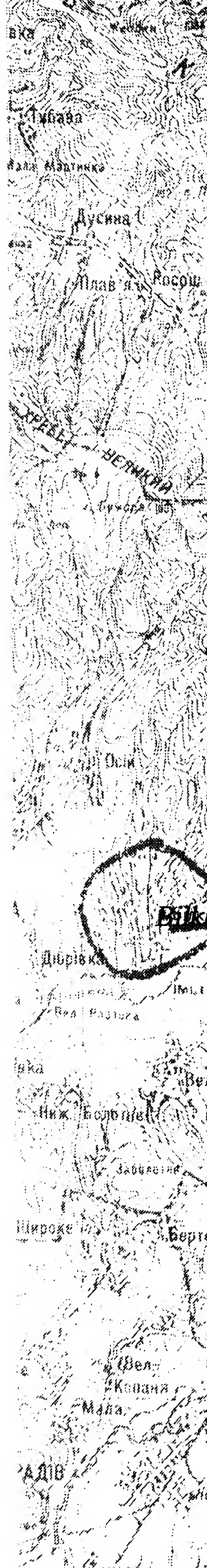
כשנער הגיע לגיל מצוות הוא נקרא לתורה בשבת. לא נהגו בבילקה לשיר את ההפטרה בטעמי נגינה, אלא במנגינה מסורתית. הנער שר את הברכות ואת ההפטרה. וביום א' בבקר הוא בא לבית הכנסת כדי להניח תפילין. שמו יותר את הדגש על הנחת התפילין, מאשר על החגיגה עצמה. אמנם הגישו כיבוד בשבת לאחר התפילה, אבל לא עשו מזה ענין גדול. יחידי סגולה, תלמידים מצטיינים בפרט בני הרב והשו"ב אמרו דרשה, כלומר דבר תורה מפרשת השבוע, או סוגיה בגמרא.

בלילות טבת הארוכים, ובימי חודש תמוז הבוערים, בשחר ובנשף הלילה, היו יושבים בחורים יחידים מבחורי בילקה ב"פאליש" והוגים בתורה. אלה היו מתמידי בילקה. חיים אריה דאפט, נחום אורי דאפט, שלמה ישעיה דאפט, יצחק רייזמן, פנחס ומרדכי נוימן ואחרים ישבו בחבורות או כיחידים ועסקו בלימוד תורה. עת כל היקום יחריש הרנינו את בית הכנסת בקול תורה ותפילה. היו גם סתם בעלי בתים שנכנסו ל"פאליש" ניגשו לארונות הספרים הוציאו ספר, ישבו ליד השולחנות הארוכים והתעמקו בדברי תורה.

כה עשו יום יום, והיה לא פעם מי שעבר ליד בית הכנסת בדמי חצי הליל או בדממת השחר ושמע קול בודד, או קולות בודדים בוקעים כזמיר מתמיד, מאחר ללמוד בניגון הנוגה של הגמרא. בנעורי שמעתי את אלה הקולות, אך מדי אזכרה את קולם ישווע לבבי: רבונו של עולם, היכן הם אותם הקולות ומי חש עתידות, שקן התפילות, שהיכל הקודש יחולל בצורה כה אכזרית. שהוא יהפך לבית אילם. בית הכנסת כבר אינו עומד על תילו, ויהודי בילקה אינם, ואלקים עזבו.

וועד הקהילה היה מקיים את ישיבותיו החדשיות בימי ראשון בבית הכנסת הגדול ב"פאליש". שם נתקבלו ההחלטות החשובות בעניני הקהילה, שם הטילו את המסים על חברי הקהילה, שם קבעו את גורל הרב, השו"ב, המלמדים, השמש וכל עובדי הקהילה מי לשבט ומי לחסד. "ראש הקהל" אשר נבחר ע"י הקהילה ישב בראש האסיפות הללו. בדרך כלל הבחירות הללו היו סוערות, והצדדים השונים נלחמו אחד בשני, לא תמיד בכפפות משי.

בדרך כלל נבחר ל"ראש הקהל" אדם, שהיה ביכולתו לתרום לקידום הקהילה. ישיבה אחת נחרתה בזכרוני. נבחרי הקהילה התאספו, כדי להחליט, מי יזכה השנה בזכיון לאפיית מצות הקהילה לפסח. בבילקה היו כחצי תריסר בעלי בתים שהתחרו ביניהם על זכות אפיית המצות. כל אחד שלח מעטפה סגורה אל ראש הקהל ר' חיים אייזיק רוזנבאום, ובה רשמו בסודי סודות, את המחיר שבעבורו הם מוכנים לאפות קילו מצות. ראש הקהל פתח את המעטפות החשאיות, וקרא את המחירים של המתחרים. יצא שר' משולם פרידמן, הציע את המחיר הנמוך ביותר, ולכן זכה בזכיון. נוסף לזה שר' משולם הציע מחיר הנמוך ביותר, הוא היה יהודי ירא שמים. בכל שנה, ביום הקמת הרפובליקה הצ'כית חגגו בבית הכנסת הגדול את יום הולדתה של צ'כוסלובקיה. בבית הכנסת התאספה הקהילה היהודית, ילדי בית הספר הצ'כי - שרובם היו יהודים - נציגי הממשלה הצ'כית,

מפקד המשטרה ופקידים שונים. ערכו תפילה מיוחדת לשלום המדינה ור' יהושע שר את "הנותן תשועה למלכים" וכן "מי שברך" לנשיא המדינה. הטקס הסתיים בשירת ההמנון הצ'כי. מעניין שציון יום הולדת הרפובליקה התקיים דווקא בבית הכנסת הגדול, ולא באחת הכנסיות או מקום ציבורי אחר.

י"א

נסיתי להעלות על הנייר מעט מזעיר מהפעילות הגדולה שהיתה קיימת בבית הכנסת הגדול. השואה הנאצית החריבה את קהילת בילקה ועקרה אותה מהשורש. לא נשאר זכר מהקהילה הקדושה שהייתה קיימת כשלוש מאות שנה. כך עוללו הרוצחים לבני עירי, משפחתי וכל יקירי. רק הזכרונות היקרים נשארו ואת אלה אני משתדל להנציח.

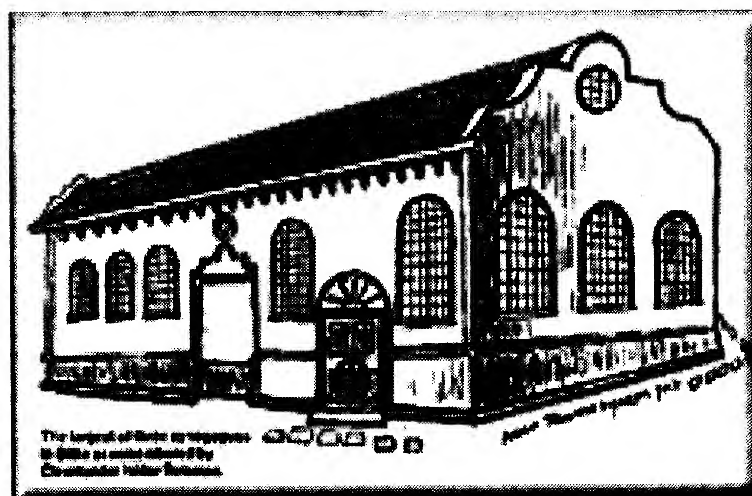
י"ב

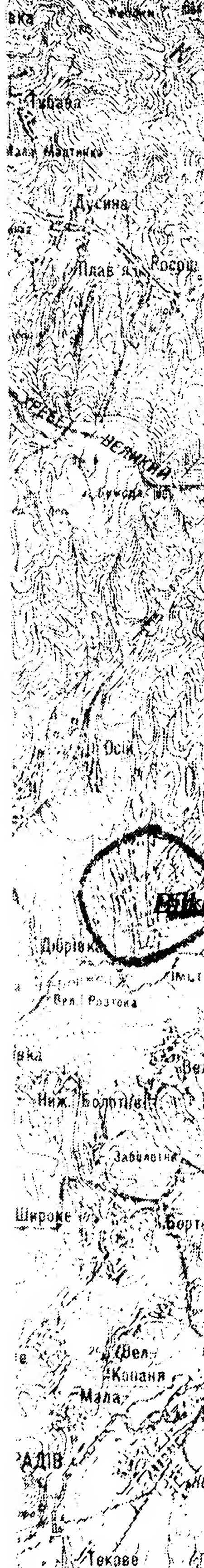
עם גמר מלחמת העולם השניה, חזרו לבילקה כחצי תריסר שלדים, רק ניצוצות פליטה קטנים אשר בנס נמלטו מהתבערה האיומה, ששבו מעמק עכור וממצרי שאול ממחנות המוות. הם חזרו כדי לחפש את יקיריהם כי קיוו שמא קרה נס ועוד מישהו אולי ניצל ממשפחתם ואולי שבו לעיירתם. הם שוטטו בחוצות בילקה וראו את דרכי בילקה האבלות ואת החורבן היהודי אשר זעק מכל פינה. מאז שגורשו היהודים השתלטו הגויים על בתי היהודים, על עסקיהם ועל רכושם. הגוים הביטו בעינים רצחניות על השרידים שהעיזו לשוב. ולא אחת התבטא גוי בגלוי ואמר "איך זה שאתה לא נשרפת"?

באופן מיוחד סובבו האודים המוצלים סביב בית הכנסת הגדול כי לא יכלו להכנס לתוכו, מאז שהצבא הסובייטי הפך אותו למשרפת י"ש. הם ראו את אשר עוללו קלגסי הסובייטים לבית הכנסת. הם נזכרו בדברי הנביא: "כי באו זרים אל מקדש בית ה'". הזרים הללו לא באו לשם להתפלל כהזמנת הנביא: "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים" (ישעיהו נ"ו: ז') אלא באו וטמאו את מקדש ה'.

באחד הלילות חלפו שנים מהניצולים ליד בית הכנסת ושמעו בחשכת הלילה קולות מוזרים בוקעים מעזרת הנשים. וחשבו לעצמם מי הם הקולות? את אנחות מי יביעו? האם התלונה החרישית היא מחאה על אסון שפקד את קהילתנו? או קינת סתר על חורבן מקום מקדשנו? היו אלה קולות בלי פתרונים. כי קשה היה להם לקלוט את הנאמר. כאשר הם סיפרו זאת ליתר הניצולים, היו שאמרו שאלה הם כנראה הקולות של נשמות יהודי בילקה, שהלכו לעולמם טרם הגירוש למחנות

המוות, אשר פוקדים לילה לילה, את עזרת הנשים בבית הכנסת הגדול, ועורכים תיקון חצות, ומבכים את הסתלקותה של השכינה, את גורל מקדש המעט ואת גורל יהודי בילקה שניספו בשואה. ולאחר זמן נשתתקה הקינה ושבה הדממה כשהיתה, ועריריי יעמוד מקדש המעט המחולל. בית הכנסת שעמד אחר המלחמה כגל־עד, כשריד אחרון ליהודי בילקה כי כולם נשא הרוח, כולם פרחו ואבדו. כבר לא קיים בית הכנסת המפואר רשעים הרסו אותו עד היסוד. אין אפילו נפש יהודית חיה אחת שתשמור על הגחלת היהודית בבילקה. אף יהודי לא נותר שם מהקהילה היהודית המפוארת. רוב בניה ניספו בשואה והשרידים שניצלו בנס לקחו את מקל הנדודים והתפזרו בכל ארצות תבל עם קומץ בניה בארה"ב ובישראל.

בילקה בלי יהודים

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

אין עוד יהודים בבילקה ופרבריה, וגם קבריהם אינם, לא נשאר אף בית אחד, אף פינה אחת, אף לוח זכרון, העשויים להעיד, שבעיירה זו ופרבריה חיו ופעלו יהודים במשך שלוש מאות שנה. המקום היחידי שיש בו סמן של יהודי בילקה הוא בית העלמין שגם הוא מוזנח והרוס. רק מצבות אחדות עדיין עומדות על תילן. רוב בית העלמין נרמס ונהרס, ובאבני המצבות השתמשו הגויים לצרכי בניה.

יהודי בילקה נעקרו מעיירתם, גורשו לארצות רחוקות, למחנות עבודה ולמחנות מוות, שמהם רובם לא שבו. קלגסי הגרמנים עוזריהם וגרוריהם, הרסו והחריבו את קהילתנו הקדושה, מפעל אדיר אשר נבנה במשך חמש עשרה דורות. היהודי האחרון שנשאר לפליטה אחרי השואה, עזב את בילקה לפני שנים אחדות.

בבילקה לא נשאר אף יהודי אחד, ואילו בעולם, בישראל, בארה"ב ובארצות אחרות, מצויים קרוב למאה ניצולים מהגיהינום, אשר בשארית כוחות הנפש, בנו משפחותיהם על חורבות הזכרונות העגומים. כמעט אלפיים נפשות יקרות, הורים אחים, אחיות, בנים, בנות, נשים, בעלים, דודים, דודות וקרובים רבים, מהמשפחות הגדולות והענפות נעלמו מבילקה והסביבה, ולא ידוע היכן מקום קבורתם. כי עשן תנורי אושביץ וכבשנים אחרים טרפו אותם. הם רק נשארו בזכרוננו לנצח.

זכרונם וכבודם, דורשים תשובה. למה ומדוע קפחו את חייהם בצורה אכזרית כזאת? זהו חשבון נוקב של שלוש מאות שנה, של חיים משותפים עם הנכרים בבילקה וסביבתה, וכאלף שנה בארופה המזרחית, עלינו ללמוד לקח הסטורי, כי העולם הנכרי, בכל אתר ואתר, מימי טיטוס הרשע, מוקד האינקוויזציה הנוצרית, מסעי הצלב, הפוגרומים במזרח ארופה, עלילות הדם בארצות שונות, עד משרפות הגאזים באושביץ, מיידנק וטרבלינקה, שונאי ישראל מדורי דורות, חיפשו דרך של חיסול העם היהודי העתיק. זהו לקח ואזהרה שלמדנו על עפר

ואפר יקירנו.

עיירתנו בילקה, עיר הולדתנו ועיר אבותינו במשך דורות, תישאר חרותה בזכרונם של אחרוני בני בילקה, היהודים שניצלו בנס.

ובעיני הדורות הבאים של צאצאנו, תשאר ארופה כולה יבשת לדראון עולם, ששם השמידו את יקירנו. שם בארץ הכבשנים, מחנות המוות, ערבות אוקראינה ורוסיה, ש"גדודי עבודת הכפיה" מצאו את מותם, יבשת אשר בלעה את אישון עינינו, ללא עקבות ללא קבר ומצבה.

אין אסון יותר גדול הפוגע באומה, מאשר אבדן זכרונה ההסטורי. אין ספק בכך, שכוחותינו עמדו לנו, להחזיק מעמד בכל הרדיפות והנגישות במשך הדורות, רק תודות לכוח זכרוננו. תמיד זכרנו את אשר עבר על עמנו־כרעות וכטובות.

הצווי "זכור תזכור" היה יותר ממצוה המסורתית שנמסרה מדור לדור. צו זה הפך לרגש של חובה קדושה, שהתגבשה לעמדה מרכזית בתרבותינו, תפילות קדשנו ולאורך כל חיינו הדתיים.

שומה עלינו, לזכור ולהזכיר, את הפרק האפל ביותר, בשרשרת הטרגדיות של עמנו. עלינו להפכו לחלק מהותי של הוויתנו היום ־יומית ־אם ברצוננו לקיים זכרון זה, גם בלב הדורות הבאים. אם ברצוננו להתקיים כאומה עלי אדמות.

שער ב'

אישים ומשפחות

Дусина
Плав'я
Росош
Осій
Bilke
Дубрівка
Ниж. Болотне
Забілотне
Широке
Вел. Копаня
Мала
Текове

זכרון צדיקים

הרה"ק רבי נפתלי צבי וויס זצוקללה"ה הי"ד אב"ד בילקה בן כ"ק מרן בעל ה"חקל יצחק" זי"ע.

בנו השני של ה"חקל יצחק", הגאון והצדיק רבי נפתלי צבי ווייס הי"ד, שישב על כסא הרבנות בק"ק בילקה, נתגלמה באישיותו מסכת בפני עצמה. גדול בתורה ועבודת השם, ריש מתיבתא מהולל שהעמיד תלמידים הרבה, ואחד מחשובי הרבנים בחבל קארפאטורוס, אשר תרם רבות לביצור היהדות בסביבתו בתקופת הביניים בין שתי מלחמות העולם.

נולד לאביו בשנת תרנ"ו, וגדל כאחיו רבי ישראל חיים, על ברכי האב הגדול, בחצר הקודש אשר בספינקא. גם הוא, כאחיו, עוד הספיק לחזור על דרשת הבר - מצוה שלו באזני סבא ה"אמרי יוסף" זי"ע זמן קצר לפני הסתלקותו. בגיל צעיר, יחסית, הוסמך להוראה ע"י הגאון מרדומישלא מהר"ש אנגל זצ"ל, שהפליג מאד בשבחו, וציין שתהה על קנקנו ומצא אותו "בקי בכל ארבעה חלקי שולחן ערוך" - קילוס ושבח כזה שהגאון מרדומישלא כמעט לא השתמש בו ביחס ללומדים בני התקופה. כן קיבל כתבי "הורמנא דרבנן" מגדולי תורה נוספים.

הוא התכתב עם גאוני הדור בחידושי תורה ובירורי הלכות, והם התייחסו לדבריו של העילוי הצעיר בכובד ראש מרובה, כפי שרואים באגרות תורה ששלחו אליו הגאון רבי אליעזר דייטש זצ"ל מבוניהאד בעל "פרי השדה", והגאון רבי נתנאל פריד זצ"ל מאיוואראש, שנתפרסמו בשלהי ספר שו"ת "חקל יצחק" (עמ' רנ"ג ואילך) ומסומנים בתאריך: סיון תרע"א. גם בספר "שו"ת רבינו יוסף נחמיה" מאת נכד החתם-סופר הגרי"נ קורניצר זצ"ל שכיהן אז אב"ד וריש - מתיבתא בסליש, ולימים הוכתר לרבה של קראקא, מוצאים אנו בחלק יו"ד (סימן נ"א) אגרת תורה המיועדת אל "חתן תמים למעלות בנש"ק יניק וחכים טובא בחריפות ובקיאות כש"ת מ' נפתלי צבי וויס בהגה"צ מספינקא נ"י" והיא מסומנת בתאריך: ג' חיי בנח"ת רו"ח לפ"ק.

כשהגיע לפרקו, נשא רבי נפתלי צבי לאשה את הצדקת שיינדל הי"ד, בתו של האדמו"ר ממאגרוב רבי נחום אהרן רוקח זצ"ל. אחרי נשואיו המשיך ועשה לילות

כימים בתורה ובעבודה. אמרו עליו שסיים בכל שנה ושנה את כל הש"ס. כשגדל מספר התלמידים בישיבה שניהל אביו הקדוש במונקאטש, ואח"כ בסליש, עמד ומינה את רבי נפתלי צבי לר"מ בישיבה, והטיל עליו להגיד שיעורים כסדרן בגפ"ת. אף הוא דרש מהתלמידים לגרוס ולשנן את פרקם ללא הפוגה, פעם אחרי פעם, כדי שלא יהיו בבחינת זורע ואינו קוצר (השוה: סנהדרין דף צ"ט ע"א) ובקיאותו הנפרזה בכל חדרי תורה שימשה להם כעין דוגמא אישית מחייבת.

לימים הוכתר למרא דאתרא בק"ק בילקה, עיירה שקטה בקארפאטורוס שהכילה כ - 200 משפחות יהודיות, ויסד בה ישיבה משלו. הוא השתדל למשוך אליה מבני עניים, אשר כהבטחת חז"ל מהם תצא תורה, והיה מסור לתלמידיו בלב ונפש. בספר "ישיבות הונגריה" שחיברר ר' אברהם פוקס מסופר (עמ' 551) כי "על - פי הנהוג בישיבות הונגריה למד רנ"צ עם תלמידיו בכל יום "שיעור עיון" ו"שיעור פשוט", בלילות למדה קבוצה אחת של בחורים עד חצות, וקבוצה שניה מחצות עד אור הבוקר". בהיותו שואף לגדל לומדים שיהיו מוכשרים להוראה, כלכל רבי נפתלי צבי את הצאן - כנהוג בימים ההם בישיבות שונות - בכדי שיהיו פנויים כליל ללימודיהם, וכאשר השלימו את חוקם שלח אותם להיבחן ולקבל היתר הוראה מהגאון רבי שלמה זלמן פרידמן זצ"ל אב"ד ראחוב (כיהן לאחר השואה רב ואב"ד קהילת לוגאנו בשויצריה).

בימי השואה כשגייסו את היהודים לעבודת כפיה במחנות שנקראו "מונקא טאבור", בא לפניו אחד מתלמידיו לשעבר, וביקש להשאיל לו ספר "משניות" בפורמט קטן שיהיה לו במה לעיין. כעבור זמן חזר האיש משוחרר לביתו והביא את המשניות בחזרה לרבי נפתלי צבי אמר האיש: "הנה החזרתי את המשניות". נהנה והשיב לו: "לא כן, ספר המשניות הוא שהחזיר אותך..."

וכאשר הגיעו אח"כ הנאצים ימ"ש להונגריה, והובילו את כל יהודי בילקה הנצורים בגיטו, להשמדה באושביץ, נלכד גם רבי נפתלי צבי הקדוש בשחיתותם, ונשרף על קידוש השם ביום שבת קודש פרשת התוכחה "בחוקותי", כ"ז באייר שנת תש"ד, כשהוא שומר בחירוף נפש על ה"דיקנא קדישא" ואינו מניח להשחית מזקנו אף כחוט השערה. יחד עמו ניספתה זוגתו הרבנית שיינדל הי"ד, בתו מרת פריל הי"ד וחתנו הג"ר משה דוב לנדוי הי"ד (בן הג"ר שלום נח זצ"ל אב"ד ווערעצקי) וילדיהם, בתו מרת מרים הי"ד, ובנו המופלג הבחור משה מרדכי הי"ד (ניספה בתחילת הסתיו שנת תש"ה במחנה קופרינג), ורק נפש יחידה מכל משפחתו שרדה בחיים, היא בתו הרבנית חנה תבלח"ט, אשת הרב ישכר דוב ברגמן ז"ל,

שהיה מחשובי הרבנים באמריקה.

זכותו הגדולה תגן עלינו להוושע בכל מילי דמיטב אכי"ר.

מנהגי רבוה"ק בחג השבועות

* היו מניחים ענפי ירק ועשבים בביתו ובית המדרש כמנהג ישראל.

* בליל א' דשבועות אמר בחדרו תיקון ליל שבועות כנדפס בליקוטי צבי.

* סמוך לחצות נכנס לעריכת השולחן.

* אחרי השולחן בקדרותא דצפרא הלך לטבול גופו במקוה.

* הי' מאריך ביותר בתפילת "אהבה רבה" ביום זה.

* רבינו הי' בעצמו המוציא ספרי התורה מארון הקודש.

* אחרי פתיחת הארון אמר בקול רם בריך שמי' ואח"כ נגנו למנצח השמים מספרים ולדוד מזמור.

* קראו לכהן לעלות ועוד לפני הברכה אמר רבינו את האקדמות בקול אדיר וחזק ובהתלהבות גדולה.

* אחרי התפילה עשה קידוש בביהמ"ד ונתנו מאכלי חלב. (קרעפליך) אחר כך אמר פלפול על הסוגי' שלמד לכבוד החג עם בני הישיבה.

* בליל שני של שבועות לא ערך שולחן.

* ביום שני ערך שולחן וזמרו בו הפיוטים מרומם זכרו וברוך שמו, הנדפסים בשערי ציון והחרוז הראשון זמר בעצמו, ואח"כ חלקו חרוז א' לכל א' מהקהל.

* בשולחן זה הי' רבינו אומר להכריז בסוף הסעודה בעוד ששה עשר שבועות יהי' ר"ה ונתקע בשופר.

* לא אמרו תחנון במשך כל שבעת ימי תשלומי החג.

Дусина
Плав'я
Осій
Дубрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Текове

אבי

"חסד ואמת נפגשו, צדק ושלום נשקו"
(תהילים פ"א; י"א)

מאת משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

כשעננים כבדים כיסו את שמי אירופה ואשמדאי התחיל להשתולל, נחתם גם גורל יהודי בילקה אשר ברוסיה הקארפאטית ובתוכם ר' יהושע דאפט השו"ב והש"ץ של העיירה. "כיוון שניתנה רשות למשחית לא הבדיל בין צדיק לרשע". בלילות כאשר שנתי נודדת עולה לפני דמות אבי ז"ל כפי שנחרתה על לוח לבי. ממנו ספגתי מידות וידיעות רבות, אשר היתוו את כיוון חיי עד הלום. במשך השנים התחוורה לי עוצמת השפעתו עלי.

עד היום איני יכול להסיח את דעתי מאבי, אמי, ומבני משפחתי היקרים שבחייהם ובמותם לא נפרדו. השואה האיומה שפקדה את עמנו עקרה מן השורש את יקירנו. במאמר זה ברצוני להציב "יד ושם" לאבי ז"ל ר' יהושע דאפט, אשר הקדיש את כל חייו לשרת בקודש.

ר' יהושע בן ר' שלמה דב ומרים איידעל דאפט נולד בשנת תר"ם - 1880 בעיר זידיצ'וב בפולניה. כשהיה בגיל חמש עקרה המשפחה לעיירה פולינע, אשר ברוסיה הקארפטית. בפולינע נתמנה אביו ר' שלמה דב דאפט לשו"ב. ר' יהושע היה מצאצאי משפחת דיינים ושוחטים מיוחסת. הוא נשא לאשה את פעריל בת ר' אברהם ורכיל יוטא ליפשיץ מזאליז'שא אשר ברוסיה הקארפטית. ר' אברהם היה בנו של ר' שבתי ליפשיץ המקובל התלמודי והמחבר הידוע. מרת רכיל יוטא היתה מצאצאי ה"נודע ביהודה" רבי יחזקאל לנדא, רבה הראשי של פראג. מרת פעריל היתה עקרת בית ידועה, אשר גידלה וחינכה אחד עשר ילדים. היתה יפת תואר, אשת חיל, ובעלת אישיות דגולה, צדקת ועזר כנגדו.

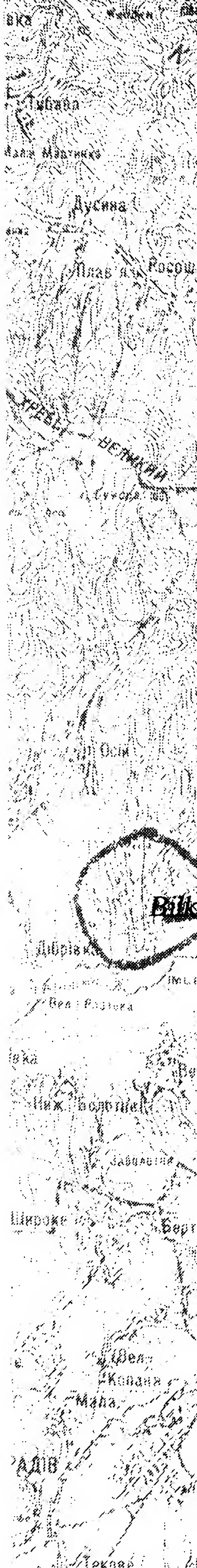
ר' יהושע נתמנה לשו"ב וש"ץ בבילקה בשנת תרס"ה והמשיך בתפקידיו אלה עד הגירוש לגיטו בערעהובו. בבילקה ופרבריה ישבו כאלפיים יהודים. ר' יהושע

התחבב על כל אחד מהם בהתנהגותו ובאורח חייו. הליכותיו הלבביות, אהבתו ומסירותו לחברי הקהילה וביחוד יחסו לפשוטי העם קבעו אותו דמות פופולארית ביותר בכל הסביבה. העיירה בילקה שכנה באחד העמקים היפים של הרי הקארפאטים במחוז באראג על הכביש הראשי בין מוקאצ'בו וחוסט. ר' יהושע כיהן כחזן ושליח ציבור בבית הכנסת הגדול, במרכז בילקה, אשר היה מוקד הנשמה היהודית בעיירה.

לא פעם הציעו לר' יהושע משרת חזן בערים גדולות, ובתנאים מפתים. אך הוא סרב לעזוב את עדתו מדאגה לגורלה, במקום להיטיב את מצבו הכלכלי. כל מי שבא במחיצתו הרגיש איזה מין פלא, איזו הרגשה רוחנית מיוחדת, איזה אצילות רוחנית שקרנה מאישיותו. כוחו הרוחני ואופיו המיוחד, חיזקו לא פעם אנשים בקהילה שהיו זקוקים לעידוד. היה, ונותר, עד יומו האחרון, איש נעים הליכות. הוא חי ונשם את היהדות. מאחורי גבורתו הנפשית הסתתרה נפש רגשית רכה. היה יהודי מלא אמונה, אשר השכיל להדביק את צאן מרעיתו, באמונה בלתי פשרנית. ר' יהושע ז"ל, היה נציג של דור מיוחד אשר הלך ונעלם.

היה אדם בעל כשרונות רבים, אשר הוסיפו לאישיותו הנעלה. נוסף לזה ששימש כשוחט בבילקה והסביבה, היה גם חזן מוכשר עם קול ערב, חזק ונעים. היה לו גם כשרון כתיבה וכתב - יד עברי נאה ביותר, כתוב בסגנון מיוחד במינו. הכתיבה תמיד יצאה מושלמת מתחת ידו. הוא כתב את כל הכתובות בכתב ידו לכל הזוגות המאושרים שנישאו בזמנו בבילקה. היה כותב את כל מגילת אסתר על גלויית דאר, ושולח לכל ענפי המשפחה כמשלוח - מנות לחג הפורים. הוא גם העתיק וערך את כתב היד של הספר "ילקוט אברהם" של חותנו רבי אברהם ליפשיץ. חזקה על "חבר" שאינו מוציא מתחת ידו דבר שלא מתוקן.

ר' יהושע בא ממשפחה מוסיקאלית. היו לו שלושה אחים ואחות. לר' יהושע היה קול חזק, נעים ומתוק. גם לשלושת אחיו היו קולות יפים. אחיו צבי הערש היה חזן מפורסם בפריז. בתפילה של ר' יהושע היתה איזו מין מתיקות מיוחדת, אשר הלהיבה את רוח המתפללים. זאת היתה שירה רוממה, אשר באה לא מהאי עלמא. מנגינותיו ינקו מקדושה מיוחדת, שדמתה לשירת מלאכי השרת, אשר התנשאה כלפי שמיא. אלה שהקשיבו לזמרתו חשו טעם גן עדן.

ר' יהושע היה עובר לפני התיבה בתחושה, כאילו השכינה כביכול עמדה ממש כנגדו, בתוך ד' אמותיו. הוא נשא נפשו וליבו, בקולות נעימים ערבים ומתוקים. בכל תאריך בלוח העברי, בשבתות, בראשי חדשים, בשלוש רגלים, בימים נוראים, בימים מיוחדים, בחתונות ובשמחות אחרות, תפילה ועונתה, תפילה ותפילה וכוונותיה.

אצל ר' יהושע תפס מוטיב הניגון מקום כבוד. הוא היה אומר: צריך לדעת איך לכנס את הקולות המפוזרים ולבנות מהם את הניגון. ז"א לברוא את השמחה, כי באמצעות הניגון בורא היודע - נגן את השמחה השלימה, ודרכו אתה מבקיע את שערי השמים.

"בימים הנוראים" כאשר ר' יהושע עמד לפני התיבה וששת בניו מימינו ומשמאלו מוכנים להשמיע את הרינה והתפילה היה זה מעמד מיוחד, נהדר וקדוש שאין דוגמתו. נעימות הימים הנוראים היו מיוחדות, ובדרך כלל חוברו באופן מיוחד לכבוד החגים. הוא היה שליח ציבור נאמן, עמד והתחנן לפני ריבון העולמים, על קהילתו ביום הדין. קולו היה ערב ושובה נפשות. יהודי בילקה ראו בר' יהושע דאפט החזן, שגריר נאמן ומסור, שיוכל לייצג אותם בכבוד לפני קונם. הוא הדגיש באופן מיוחד תפילות, שיש להם משמעות חשובה לגורל העם היהודי. כגון בתפילת נעילה "ישראל נושע בה' תשועת עולמים גם יוושעו מפיך שוכן מרומים". היה מטעים את התיבות, ומסלסל בגרונו העמוק, והגביה קולו למעלה, ועובר מקול עבה לקול דממה דקה, ובניו המשוררים עונים לו בקולות שונים.

משפחת ר' יהושע דאפט השוחט והחזן, היתה מעין מוסד בפני עצמו בעיירה בילקה. היתה זו משפחה שורשית מקורית, בעלת אמונה תמה ושלימה. הבית כולו אמר אצילות. ליהושע ופעריל נולדו אחד עשר ילדים: לאה, שרה, חיה פייגע, חיים אריה, שמואל צבי, נחום אורי, מרים איידעל, רייזל, שלמה ישעיה, יוסף ומשה נחמיה.

משפחת ר' יהושע ביחד עם כל יהודי בילקה, גורשו אל גיטו בערעהובו ומשם לאחר זמן אל מחנה המוות אושוויץ. ר' יהושע, מרת פעריל, בתם לאה וילדיה, שרה ובתה ניספו באושוויץ בג' סיוון תש"ד - 1944. חיים אריה ונחום אורי ניספו במחנות עבודה בערבות רוסיה, והבן יוסף ניספה במחנה פלאשוב אשר בפולין. שבע מתוך שלושה עשר נפשות ניספו בשואה האיומה. חיה פייגע, מרים איידל, רייזל, שלמה ישעיה ומשה נחמיה ניצלו בניסים. הגיעו לארה"ב וכאן הקימו

משפחות אשר ממשיכות את שלשלת הזהב של ר' יהושע דאפט הי"ד.

עד היום הזה, שרידי יהודי בילקה, מזכירים את ר' יהושע ז"ל בדחילו ורחימו, בחיבה מיוחדת וזכרו לא סר מליבם.

כותב טורים אלו הוא בנו של ר' יהושע דאפט.

רבי אהרן מרדכי ליברמאן אב"ד קה"י פעלעדיהאז

רב בישראל ודואג למען הכלל

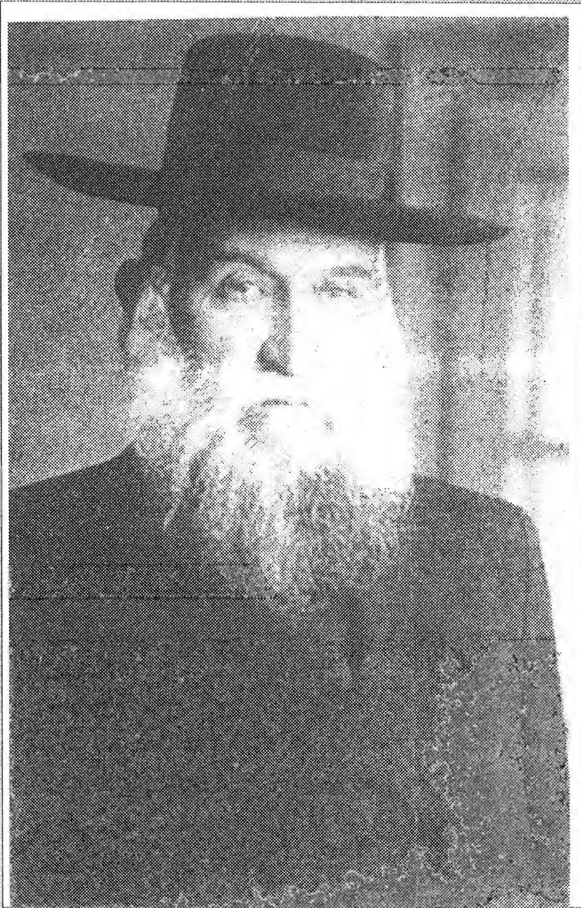
מאישי הסגולה המיוחדים שבין רבני קהילות צ'כוסלובקיה והונגריה בתקופה של עשרות השנים שלפני השואה, היה רבי אהרן מרדכי ליברמאן, אשר בנוסף להיות נמנה עם הרבנים הבולטים ביותר, היה גם אישיות כללית הנושא על שכמו את עול דאגת הכלל, המפעיל את מרצו הרב למען הציבור. הודות לסגולותיו האישיות המיוחדות הגיע למעמד מכובד ביותר, כשהוא זוכה להוקרה והערכה מרובה בכל מקום, וכל זאת בנוסף על גדלותו בתורה וכושרו המיוחד בניהול עניני הרבנות.

מגילת - חיים מגוונת ביותר גילם רבי אהרן מרדכי, כשהיא עשויה יריעות רבות. הוא עמד במרכז הפעילות הרבנות ברוסיה הקארפאטית, בכהנו כנשיא הלשכה האורתודוכסית, שמושבה היה בעיר הבירה אונגוואר. ביחד עם זאת עשה רבות בשדה החינוך, בעניני הכשרות וארגון מוסדות הקהילות, כאשר יעדו המרכזי הוא לפעול ללא - ליאות למען חיזוק הדת והאדרת ערך התורה ונושאי - דגלה.

רבי אהרן מרדכי ליברמאן נולד בשנת תרמ"ז, בעיר באלשא - דיארמאט, לאביו רבי ברוך ליברמאן, אשר שימש כראב"ד בקה"י דשם, נין ונכד להרהגה"צ רבי מאיר אברהם אב"ד העיו - טשאבה, בעמ"ס "פרי צדיק" על התורה.

כבר בשנות - נעוריו התגלה בכשרונות בלתי - רגילים, כאשר כולם הבחינו כי מתוכני העיר באלשא - דיארמאט עולה ומיתמר ארז צעיר, עילוי מובהק שלבו נמשך לעלות במעלות התורה, עם שהתבגר גמר אומר להגשים את שאיפתו לקיים את מאמר חז"ל "הוה גולה למקום תורה", והוא עבר ללמוד בישיבתו של הגה"ק רבי שמואל ראזענבערג, בעל "באר שמואל", אשר היתה אחת הישיבות המפורסמות בימים ההם.

אצל בעל "באר שמואל" זכה לקירבה מיוחדת, רבו קירבו ונתן לו אכסניה

Дусина
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Широке
Копаня
Мала
Теково

בביתו, וזאת הודות ליחסי - ידידות ששררו בין שתי הנשים הצדקניות המפורסמות בתקופה ההיא, אמו של בעל "באר שמואל" וסבתו - זקנתו, הרבנית מטשאבה, אשר גרו ביחד הרבה שנים וזכו להתפרסם בצדקתן. רבי שמואל ראזענבערג הוא אשר עיצב את דמות תלמידו אהרן מרדכי וחישל את רוחו. מפיו למד תורה, ואכן ניכרה עליו השפעתו במשך כל ימי - חייו.

בהגיעו לגיל י"ח שנה נשא לאשה בת גדולים, הרבנית מרת פרומיט, בת רבי יעקב ביילוש. אב"ד יאנשי, מחוז סאבאלטש שבהונגריה, מי שהיה חתן הרהגה"צ רבי נפתלי הערצקי מראצפערט, שהיה ידוע ומפורסם בכל רחבי הונגריה ומחוצה לה כפועל ישועות. לאחר נשואיו היה סמוך על שלחן חותנו שנים אחדות והמשיך בהתמדה ובשקידה בלימוד התורה וכך עלה מעלה - מעלה בכל מקצועות התורה. חותנו רבי יעקב ביילוש, שהיה מפורסם בצדקתו וקדושתו ובמיוחד בשקדנותו כחד בדרא. האציל עליו מרוחו. כך גם השתלם והתמחה בהוראת הלכה למעשה. חידושיו על סוגיות הש"ס יצאו בקרוב לאור על ידי נכדו הרב ר' חיים צבי ליברמאן, תלמיד מובהק וחביב לרבי עקיבא סופר אב"ד פרעשבורג, מנאמני היהדות החרדית וממקימי עולה של תורה ביוהנסבורג - דרום אפריקה. בהיות רבי אהרן מרדכי מעוטר במעלות רבות בידיעת התורה וכושר - הוראה זכה להיות מוסמך להוראה מאת רבו בעל "באר שמואל" וכן מהגאון רבי אליעזר דוד גרינוואלד, אב"ד סאטמאר ובעל "קרן לדוד" ועוד.

בהנהגת הרבנות

לתפקידו הרבני הראשון הגיע רבי אהרן מרדכי כשהוא רק בתחילת שנות העשרים שלו. הוא התקבל לתפקיד הרבני בקהילת אויפאלו, פלך מאטיסאלקא, מחוז סאטמאר. מיד התגלה ככוח עולה, הוא ניהל את הרבנות בכשרון ובהצלחה, יסד וניהל ישיבה אשר זכתה להערכה ותמיכה בכל הסביבה, כששמה הטוב הולך לפניה ומוציאה מתוכה תלמידים מצויינים שהמשיכו לאחר - מכן בלימודיהם בישיבות הגדולות והמפורסמות. בו בזמן התפרסם רבי אהרן מרדכי כנואם מוכשר ודרשן נפלא.

לאחר כהונה של כשש שנים ברבנות קהילת אויפאלו נתמנה לרב בעיירה בילקה עיירה לא גדולה במחוז בארג, ברוסיה הקארפאטית, בעיירה זו התגוררו כמאתיים משפחות יהודיות, יהודים יקרים ותמימים שמתוכם אף בלטו

כמה יחידי - סגולה תלמידי חכמים מופלגים, חסידים ואנשי - מעשה שעסקו בלימוד תורה לשמה מתוך הדחק, רבה של בילקה, מיד עם בואו למקום כהונתו החדש, התמסר כולו להנהגת הרבנות כשהוא ממלא את התפקידים המוטלים על הרב, ולפי שיטתו שגרסה כי עליו לשאת בעול הדאגה לכל מילי דמתא.

תקופת כהונתו חלה בדיוק בתקופה הסוערת והקשה של פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שתחילתה בסכסוך בין אוסטריה וסרביה וסופה היה שהתגלגלה למערבולת - דמים גדולה שאליה נסחפו רוסיה, גרמניה וצרפת, אנגליה וטורקיה. אלה מזה ואלה מזה, עד שחלק גדול מישובו של עולם הפך להיות שדה - קטל ענקי ורבבות מאחינו בני ישראל היו נתונים בצרה ובשביה, מהם שנפלו כחללי - חרב, אחרים שגורשו מבתיהם ונהפכו לפליטים, לא הספיקו לעשות כלי - גולה לעצמם וכבר יצאו רדופים וסחופים לחפש לעצמם מזון וקורת - גג בכל אשר ימצאון.

השנה היתה שנת תרע"ה, כאשר הגיע רבי אהרן לבילקה, היה זה שנה לאחר שכבר פרצה המלחמה העולמית הראשונה. נסיבות הזמן הקשה פתחו לפניו אופקי - פעולה נרחבים ביותר למעש חיוני ומבורך. היהודים בבילקה והגלילות סבלו באותה תקופה עוני ודחקות. כל הגלים הזדוניים של המלחמה, הרעב והמצוקה, הרדיפות והנגישות, עברו עליהם. במיוחד נתונים היו למצוקה גדולה אותן המשפחות אשר מפרנסיהן גוייסו לצבא ונשלחו לחזית. משפחות רבות, ברוכות ילדים, נשארו ללא סעד וללא משען ותמיכה, באותם ימים קשים התגלה רבי אהרן מרדכי כמעוז של בטחון, כמבצר של עידוד, וזאת חרף גילו הצעיר. כל מי ששרוי היה במצוקה נפשית או במצב חומרי דחוק ומביך, היה פונה אל רבי אהרן מרדכי והוא לא השיב פני איש ריקם, חיזק ידים רפות והפיח תקוה בכל לב נדכה.

בשליחות למען הכלל

רבי אהרן מרדכי שהתגלה אז כמבצר - עוז בפעולות לטובת הכלל, נעשה כתובת לכל דורש, וזאת יכולים אנו ללמוד בין השאר, מן העובדה הבאה, המעידה על מזגו התוסס ועל רוח ההקרבה שפיעמה בו.

היה זה חג הפסח, התעוררה בעיה מנין לקנות חיטים לאפיית המצות. המלחמה היתה אז בעיצומה. שרר מחסור חמור במצרכי מזון, ואפילו בשוק

השחור אי - אפשר היה להשיג חיטים, כי אמצעי - התחבורה היו משובשים, הדרכים התמלאו בחיילים, ואפילו הסוחרים של השוק השחור לא הצליחו להביא תבואה, וזאת בגלל המחסור בתחבורה מתאימה, ולכן נשקפת היתה סכנה כי כל הקהילות באותו איזור יישארו בלי מצות לחג הפסח.

ראשי הקהילות של העיירות והכפרים בסביבת בילקה החליטו לפנות בבקשה לרבי אהרן מרדכי ליברמאן, כי בהיותו דמות פלאית, איש חי ורב - פעלים, ובנוסף לגדלותו בתורה הריהו מוכתר בכל מידה נכונה, ומוכן להקרבה אישית לטובת כלל ישראל. כי יעמיס על שכמו את התפקיד והעול להיות שליח - ציבור ונציג כל הקהילות אצל השלטונות בעיר הבירה בודאפשט ולפעול שם כי יספקו ליהודים את החיטים הדרושים להם לחג הפסח.

היה זה תפקיד קשה מאד. טירדות מרובות היו לו לרבי אהרן מרדכי בשליחות זו. לאחר קשיים הגיע רבה של בילקה לבודאפשט, ומיד החל בפעולות ומעשים. במשך כמה שבועות התרוצץ ממשרד ממשלתי אחד למשנהו, הפעיל את כל האנשים בעלי ההשפעה בממשלה, ולאחר עבודה מייגעת ומאומצת הצליח להשיג את מבוקשו. הממשלה ההונגרית בבודאפשט נענתה בחיוב לבקשתו, ושלחה באמצעות הלשכה האורתודוכסית המרכזית בבודאפשט כמה קרונות חיטים וקמח במיוחד ליהודים, במגמה להחיות עם רב, וכך זכו היהודים לחוג את חג הפסח כדת וכדין, כאשר כל אחד מכיר תודה וברכה לרב מבילקה.

ארבע שנים של מלחמה, עם כל תוצאותיהן האיומות על האנושות כולה. הותירו אחריהן הרס וחורבן, וגרוע מזה - הרגשה של אי - בטחון עד כדי יאוש בכל המדינה. במיוחד סבלו היהודים, כי כמעט לא היה בית שלא נפגע מפגעי - הזמן. מלבד הרעב, המחסור והעוני שהיו מנת - חלקם של רוב התושבים היהודיים בחבל -ארץ זו, הרי רוב רובם של האנשים הצעירים גוייסו לצבא ועברו שנים רבות בלי ששמעו עליהם. גם אלה ששרדו בחיים נפלו בשבי הרוסי, הוגלו לסיביר ולא השאירו אחריהם כל סימן - חיים. כך נוצרה הבעיה הטראגית של נשים עגונות שגרמה סבל נורא לעשרות ולמאות משפחות. גם בתחום זה נחלץ הרב מבילקה לפעילות נמרצת, פעל יחד עם הרבנים באיזור בכדי להקל על סבלן של האומללות, תוך נסיון להתיר נשים מכבלי - העיגון.

יהודי קארפאטורוס בין מלכות למלכות

בעיות קשות ומרובות אחרות התעוררו לאחר הסיום מלחמת העולם הראשונה. לאט - לאט החלו לחזור תושבי הסביבה מחזית - המלחמה. אנשים החלו לתור אחר פתרונות לשיקום החיים, חיפשו מקורות פרנסה חדשים, ביקשו לחזור למסלול תקין. אבל, שנות המלחמה הותירו אותות קשים. ארבע שנים מנותקים היו האנשים מחיי עיר וכפר, תנאי החיים השתנו בינתיים לחלוטין, ושוב לא היו אותם אנשים מסוגלים להשתלב מחדש במעגל החיים הכלכלי, ולמצוא לעצמם סידור ושיקום בכוחות עצמם. האנדרלמוסיה שררה בכל. מציאות החיים התהפכה. אף אנשים שהיו בעבר בעלי נכסים או פרנסתם מצויה בשפע - התרוששו עתה ונעשו למחוסרי - פרנסה בגלל תקופת המלחמה הממושכת. היו משפחות רבות שראשן, מפרנסן היחיד, נעדר או נפל בקרב או נמצא בשבי. ואין פלא שהמצוקה היתה גדולה וביחד אתה המרירות הנוראה. יאוש אפף רבים, ובפרט רבתה וגדלה זעקתם של האלמנות וההורים השכולים, יתומים רבים נשארו ללא עוזר וסומך.

דרושה היתה אז, איפוא, פעולת הצלה ועזרה בקנה - מידה גדול, כדי להביא מעט הקלה ועידוד לנזקקים. הרב מבילקה, רבי אהרן מרדכי ליברמאן, היה ער לכל הנעשה סביבו, הוא לא היה מסוגל לעמוד מן הצד ולשבת שקט ושאנן, צרת הסובלים קרעה את לבו ולא נתנה לו מנוח, הוא ניגש מיד לפעול בצורה נרחבת, לא חסך כל טירחה ועמל, הפעיל מאמצים גדולים כדי ליצור מסגרת של עזרה וסיוע.

עקב פעולותיו שוכנעו ראשי הג'וינט להרחיב את שטח פעולתם ולכלול בתחום הסיוע והעזרה שלהם גם את היהודים תושבי קארפאטורוס שסבלו הרבה מפגעי - המלחמה והיו מוכי רעב ודלות. מאורע שעשה רושם בל - יימחה על יהודים רבים היה כאשר ראו את מכונית ראשי הג'וינט מארצות - הברית נעצרת ליד ביתו של הרב מבילקה, דבר שהיה נדיר ביותר באותה תקופה. התרגשות פקדה אלפי יהודים שהתחילו להצטופף מסביב לביתו של הרב, בהמתינם בכליון - עיניים לתוצאות מעשיות שיביאו לשיפור מצבם שיביאו לשיפור מצבם בעתיד.

ואכן, לא ארך זמן רב ונמסרה הודעה כי כל הזקוק לסיוע יצטייד ויכין את התעודות הדרושות, יופיע במקום ובזמן מסויים, כדי לקבל את חלקו בעזרה שהחליט הג'וינט להעניק ליהודי האיזור.

התלכדות היהדות החרדית בקארפאטורוס

עם תום מלחמת העולם הראשונה הופרד חבל קארפאטורוס מהונגריה וסופח למדינת צ'כוסלובקיה. מאורע זה היווה מהפיכה בחיי תושבי האיזור. מין בשורה של חופש גמור ושוויון - הפרט החלה לרפף בחלל - האויר. הדבר אף השפיע על התושבים היהודיים. באותו זמן הצליחו היהודים לחזור לאורח - חיים תקין ולהתבסס אט - אט מבחינה כלכלית. זה היה גם המועד המתאים לשם התארגנות והתבססות גם מבחינה רוחנית, במגמה להשתית את החיים הקהילתיים היהודיים כבשנים קודמות.

היו אלה ימים של שידוד - מערכות ושינויי - ערכין גם ברחוב היהודי. רוחות זרות של חילוניות החלו לנשב ברחוב היהודי. מפלגות יהודיות - חילוניות החלו להפיץ דיעות של כפירה הזרות ומנוגדות לרוח תורת ישראל. דיעות אלו אחזו בבני - הנעורים כאש בנעורת. אותן מפלגות זממו לנצל את שעת - המבוכה לשם עשיית נפשות בין צורבי בתי - המדרש וחובשי ספסלי הישיבות, וכך עלה בידם לטמון רשת לרגלי בני תורה רבים, כשהם מביאים להם את הפתיון של השתלבות בתנועות ובמפלגות הציוניות למיניהן, כדי לגרור אותם כתוצאה מכך לזרועות החילוניות.

העסקנים החילוניים ארבו במיוחד לצעירים כשרוניים ולא חסכו שום מאמץ כדי לנתק את המצויינים שבבני הישיבות מן המעיין הזך של לימוד התורה, הכל במגמה לשלבם בין שורותיהם, בתאוותנות ובלהיטות לטשו את עיניהם לכבוש את הנהגת הקהילות הקדושות ברוסיה הקארפאטית ולהפעיל את השפעתם על החיים היהודיים. מצב חמור זה חייב התארגנות יהודית חזקה ואיתנה בכדי לעמוד על המשמר ולהשיב מלחמה שערה, וביחד עם זה - להגן על הזכויות הלגטימיות של הקהילות בניהול ענייניהן ברוח חרדית, תוך שמירה מפני כל השפעה זרה שארבה להן.

השאלה הזו של ארגון הקהילות וקביעת מעמדן כבר עמדה על הפרק עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, אך השאלה איבדה את אקטואליותה בנסיבות המלחמה. עם תום המלחמה חזרה שוב והתעוררה ביתר - תוקף, וזאת עם הקמתה של המדינה הצ'כוסלובקית בשנת תרע"ח, מדינה שחרתה על דגלה מתן חופש לאזרחיה ושוויון - זכויות לפרט. הענין של הענקת שוויון - זכויות ליהודים היו לו השלכות רבות והשפעה מרחיקת - לכת על צביון החיים היהודיים בעתיד.

דבר זה הוא אשר נתן "אור ירוק" לכל אלה שמזה זמן רב זממו וטיכסו עצה איך להשיג את מגמתם בהשתלטות על הקהילות.

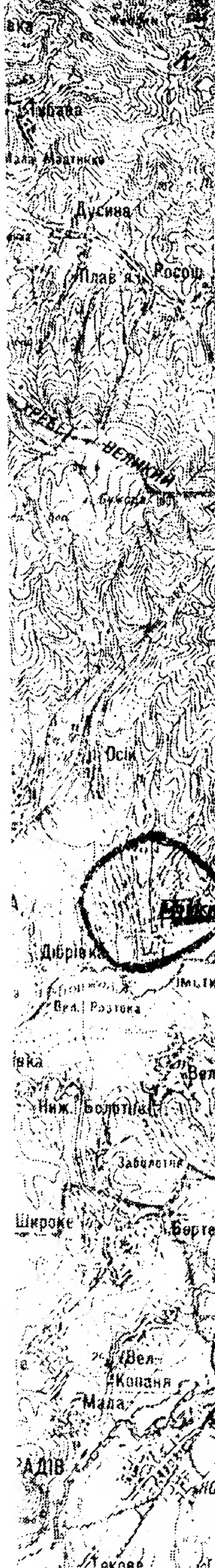
לנוכח זה קמו האריות שבחבורה, הגאונים האדירים רבי שלמה סופר, בנו של בעל ה"כתב סופר", אב"ד בערגסאז; רבי יוסף צבי דושינסקי, אב"ד חוסט; רבי אברהם יוסף גרינוואלד, אב"ד אונגוואר, ואתם הגאונים, רבני יתר הקהילות ברוסיה קארפאטית, ויסדו את לשכת היראים האורתודוכסיים בקארפאטורוס, שמקום - מושבה היה באונגוואר, בתור סניף של הלשכה אשר בפרעשבורג. לשכה זו היתה בשעתה כמו תל - תלפיות ומרכז - עצבים לכל היהדות החרדית ברוסיה הקארפאטית, שם התאספו מפעם לפעם כל גדולי התורה שבמדינה, וממנה יצאו הוראות בכל שאלות הזמן.

נשיא לשכת היראים

לאחר שלוש או ארבע שנים מאז הוקמה ה"לשכה", התפנה מקומו של נשיאה. ומבין כל המועמדים שהיו לתפקיד רם זה, שמו כולם, פה אחד, את עיניהם ברב מבילקה. רבי אהרן מרדכי ליברמאן, והוא נבחר לתפקיד זה, כאמור פה אחד. על אף גילו הצעיר מצאו אותו כולם כמוכשר ומתאים לכהונה נכבדה ונעלה זו, הן יחס של כבוד לגדלותו בתורה, והן מתוך הערכה עמוקה לאישיותו החזקה הארגוני, וכמי שיודע ומסוגל לעמוד כצור איתן להגן על שלימות הקהילות ולהשיב מלחמה לכל אלה המתנכלים לטובתה של היהדות החרדית ומבקשים לחבל בבית ישראל.

רבי אהרן מרדכי לא היה יושב אוהל, כי אם גילה התמצאות גדולה בכל הבעיות העולמיות, מבחינה מדינית וחברתית כאחת. הוא הכיר הכרה עמוקה את המיגוון הנרחב של הזרמים המפלגתיים המרובים ביהדות, התמצא במבוך החיים הפוליטיים השונים של המדינה, ותודות לסגולות - נפשו וידיעותיו המרובות השכיל תמיד למצוא מוצא בסבך הבעיות הקשות ביותר, עלה בידו להציב תריס נגד השפעת החילוניים, תוך מגמה לרסן אותם בפעולותיהם ובמעשיהם המסוכנים.

בעל כוח תוסס ומסעיר היה רבה של בילקה. יותר מאחרים הרגיש וחש בסכנה האורבת ליהדות החרדית בהתמודדות עם החפשיים על השלטון בקהילות היהודיות כיוון שכך הרים את קולו, קול האריה, בהתריעו נגד האדישות ואזלת

- היד. הוא היה סמל ודוגמה לפעילות ללא - ליאות, כשהוא מזהיר בפני כולם שכל הזנחה הקטנה ביותר, מהווה הפסד שאין לו ערוך, וכל זאת בשעה שברחוב היהודי מתפשטת הכפירה בכל עוזה והיא מאיימת לכלות כל חלקה טובה בישראל.

ואכן, מרובים היו ההישגים שהשיג רבי אהרן מרדכי בתקופת כהונתו בלשכת היראים, בין אם מדובר היה בהתייצבות אמיצה בפני השלטונות בעיר הבירה, אם בשטח החינוך והשגת זכויות אוטונומיות לקהילות היהודיות בכל המדינה, ובין אם היה מדובר בענין השכנת שלום והרגעת רוחות סוערות בין גורמים שונים בתוך היהדות. באותה תקופה היתה שרויה היהדות החרדית בקארפאטורוס במריבת - אחים אשר עשתה שמות בקהילותיה, והוא פעל גדולות ורבות לשכך מדנים ולהשליט הבנה הדדית בין איש לרעהו וכן לסייע ולעזור בפתרון מאות שאלות שעלו אז על הפרק.

הסכסוכים והמחלוקת עליהם מדובר, גרמו לתוהו - ובוהו והפריעו ביותר בכל שקשור להשלטת סדר וארגון הקהילות, ברם רבי אהרן מרדכי לא נח ולא שקט, ידע להמציא את עצמו בכל מקום בעת הצורך, הגיע לכל מקום שנתבקש להגיע ולא חסך על עמל, על טירחה וזמן, התרוצץ מקהילה לקהילה, השתתף בישיבות ובדיני - תורה אשר ארכו לפעמים ימים רבים, ולא פעם קרה שדין - תורה התמשך שבועות בשל סיבוכים שונים, אך הוא בחכמתו ובתבונתו השכין שלום ואחדות המחנות.

Тибава
Мала Мартинка
Дусина
Плав'я
ВЕЛИКИЙ
Осій
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Текове

איש חסיד וצדיק היה ושמו רבי אברהם ליפשיץ

"אין עושין מצבות - זכרון לצדיקים.
דבריהם - הם זכרונם" (פסחים קי"ט)

מאת משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

השואה הנאצית האיומה שהחריבה את הקהילות היהודיות באירופה גם עקרה מן השורש אישים נפלאים, ראשי משפחות ובתי־אב אשר היו לתפארת ומופת חיה ליהודים שהצטופפו במחיצתם. המאורעות הטרגיים שפקדו את יהדות העיירות במזרח אירופה, החריבו הליכות עולם של דורות רבים, שנתקדשו בחיי יהודים תמימים וטהורים, אשר מסרו את נפשם על קדושת התורה והמצוות. השואה קיפדה את המשך היצירה התורנית העשירה שהיתה נפוצה לפני חורבן אירופה. במאמר זה ברצוני להציב "יד ושם" לסבי. רבי אברהם ליפשיץ זצ"ל. אני רואה חובה לעצמי לכתוב זכרון דברים לבני משפחתי, קהילתי, ועמי. זכרונות יקרים חולפים במוחי, על דמויות נפלאות ונערצות, שחיו ויצרו לפני התבערה הגדולה. יד צר היתה בכל מחמדי, ולא חמל אף על תינוקות של בית רבן, תלמידי חכמים וצדיקים. אחד המנהיגים הרוחניים הללו היה רבי אברהם בן ר' שבתי ליפשיץ, שהיה דמות אהובה ופופולרית בעיירה בילקה והסביבה אשר ברוסיה הקארפאטית. הוא היה בנו של הגאון הצדיק המפורסם בחיבוריו הרבים רבי שבתי ליפשיץ שהיה אב בית דין באורשאווא וכל הגליל בהרי הקארפאטים. רבי אברהם נולד בעיירה סטרטין אשר בגליציה, ששם התגוררה המשפחה. בהיותו נער צעיר, עקר ביחד עם משפחתו לרוסיה הקארפאטית. היות ואביו נאלץ להימלט מגליציה, כי רצו לגייסו לשרת בצבא, וגם היות שהקהילות בהרי הקארפאטים, היו זקוקים למנהיגים רוחניים ולומדי תורה.

רבי אברהמצ'ה, כפי שכונה בחיבה ע"י אנשי קהילתו, נתקבל בגיל צעיר כדומ"ץ בעיירה זאליזשא ליד העיר מונקאטש. לאחר תקופה מסוימת, נתמנה

הרב הגאון ר' שבתי בן ר' יעקב יצחק ליפשיץ זצ"ל דומ"ץ וראש אב
בית דין באורשיווא והגליל
נראה בתמונה עם בני משפחה וחסידיו בחצר ביתו באורשיווא (החץ).
התמונה צולמה בשנות ה 20. חיבר חמשה עשר ספרים בין השאר את
ברית אבות, קול תודה, פדיון נפש, סגולות ישראל, תפארת יעקב,
שערי רחמים, האשל ואחרים. הוא אבי הרב ר' אברהם ליפשיץ שהיה
גם דומ"ץ וישב בבילקה.

The grand Rabbi, Rabbi Shabbethai Lipschitz (124), Rabbi and Dayan - judge in Irshava and vicinity. A Kabbalist and author of 15 books. He is seen in this picture (arrow pointing) with family and his followers in the yard of his home in Irshava in the 1920's.

כאב בית הדין, בזווידוב הסמוכה. הוא נשא לאשה את ראכיל יוטא בת לאה ורבי חיים אריה כהנא, מצאצאי הנודע ביהודה רבי יחזקאל לאנדא, מצד אמה אילן היוחסין שלה מגיע עד עזרא הסופר. רעייתו היתה יפת תואר, אשת חיל אמיתית, בעלת אישיות תקיפה וחזקה, צדקת ועזר כנגדו.

בשנת תרע"א - 1911, הגיע לאורשאווא, אברך צעיר ר' יואל טייטלבוים שנודע אחר כך כרבי מסטמר (סטו - מארא ברומנית. כלומר מרים הקדושה), אשר הרבה מחלוקות בקהילות היהודיות בהרי הקארפאטים, באותו הזמן כיהן רבי שבתי ליפשיץ - האב של רבי אברהם ליפשיץ - כראש אב בית הדין באורשאווא. לשואלים השיב ר' יואל טייטלבוים שאין לו כל כוונות בישיבתו בעיר, אלא סתם איווה לו למושב את העיר הזאת. אך עד מהרה הוא התחיל להשיג גבול שגבלו הראשונים. הוא ניסה להשתלט על קהילות שונות בסביבה ודרש מהם להישמע לו ולתכתיביו: אסר על השחיטה של שוחטים יראי שמים רק בגלל שסרבו להכנע לדרישותיו. למרות שהשוחטים הללו היו תחת השגחת הרבנים והדיינים גדולי הדור במשך שנים רבות. כתריסר כפרים ועיירות שהיוו את גליל אורשאווא מיאנו לקבל את מרותו, והצטרפו לרבנותו של רבי חיים אלעזר שפירא רבה של מונקאטש. חסידי ר' יואל טייטלבוים נקטו באמצעים אלימים נגד מתנגדיו, אשר היו זרים לרוח היהדות, הם נהגו ממש כבריונים, זו בכלל לא היתה מחלוקת לשם שמים. ר' יואל טייטלבוים הביא עמו קיצוניות, שלא היתה ידועה עד אז, התקיים דין תורה, ור' יואל טייטלבוים הוכרח לעזוב. הוא עבר לעיר קרולה ומשם בשנת תרס"ח (1928) עבר לסטמר.

הרדיפות והמחלוקת עם ר' יואל טייטלבוים וחסידיו פגעו גם קשות ברבי אברהם ליפשיץ, שהיה אז דומ"ץ בעיירה זאליזשע. המחלוקת הזאת גרמה לרבים צער ועגמת נפש. בהקדמתו לספרו, מביע רבי אברהם את תסכולו וחרונו על חסידי סטמר ורבם בזו הלשון: "הייתי נרדף תמיד מאנשי בליעל במלשינות ורכילות, ומסירות נוראות, בכל זאת לא יריע אויבי עלי בחסדו ית"ש ולולא תוה"ק אז אבדתי בעניי".

בשנת תרס"ו - 1926 עקר רבי אברהם מזאליזשע לעיירה בילקה. בבילקה הפכה משפחת רבי אברהמצ'ה מעין מוסד בפני עצמו. היתה זו משפחה יהודית שורשית מקורית, בעלת אמונה תמה ישלימה. הבית כולו אמר אצילות טבעית.במשפחה היו ילדים.חמשה בנים ושתי בנות - כולם הצטיינו בכשרונותיהם הגדולים. משפחה זו היתה תופעה מיוחדת במינה. היא היתה גאוות העיירה

תמונה זו צולמה באירשאווא בבית הקברות היהודי בשנת תש"נ - 1990 ע"י שלמה ישעיה דאפט ליפשיץ (הבן של השוחט מבילקה). כאן אנו רואים שתי מצבות בבית הקברות היהודי באורשאווא (מימין לשמאל) המצבה של הרב הגאון הצדיק שבתי בן יעקב יצחק ליפשיץ, הדיין באורשאווא וכל הגליל, שנפטר באורשאווא בכ' אדר ב' תרפ"ט - 1929. (מימינו) הצדקת העניא מאליא ע"ה ליפשיץ אשת הרב שבתי ליפשיץ.

This picture was taken in the Jewish cemetery of Irshava in 1990 by Solomon Doft-Lipschitz (the son of the Bilker Shochet). Here we see two "Matzeyvot" - monuments (from left to right) the "Matzevah" - of Rabbi Shabsi Lipschitz the "Dayan" of Irshava and vicinity - the Jewish judge - who died in Irshava on the Twentieth day of the 2nd Adar 1929. (To his right) the "Matzevah" - monument of his wife Henyah Maalyah Lipschitz who was a righteous and charitable person.

והסביבה, כולם התפארו בה מנער ועד זקן. זו היתה משפחה מיוחסת מדורי דורות, מפוארת ומסועפת שענפיה השתרגו למספר מדינות ונמצאו בה תורה וגדולה ומנהיגות במקום אחד.

כל תושבי הסביבה, בתוכם תלמידי חכמים, רחשו כבוד לרבי אברהמצ'ה. הוא היה תלמיד חכם עם כשרון כתיבה שכנראה ירש מאביו. הוא הוציא מעטו הפורה את הספר החשוב "ילקוט אברהם". הספר עוסק בחידושי תורה, ביאורים בהלכה ובאגדה, פשט רמז, דרוש, ועניני סוד. הספר מחולק לשלושה חלקים: חלק א' נקרא "ילקוט אברהם" ועוסק בארבעת חלקי השולחן ערוך; חלק ב' שנקרא "ויוסף אברהם" דן בחשיבות לימוד התורה, כבוד תלמידי חכמים, חידושי תורה והסברת מנהגים שונים. חלק ג' נקרא "אברהם אזכור" עוסק בביאור דינים לשוחטים ובודקים ומוהלים. כמו כן ישנו פרק בתחילת הספר הנקרא "רמזי בראשית" דברים מעניינים הנרמזים בתיבת "בראשית".

הספר פורסם בראשונה בצ'כוסלובקיה בשנת תרצ"א. לספר היה הד גדול בקרב בני תורה בזמנו. הרבה רבנים ותלמידי חכמים. גאוני הדור, נתנו הסכמתם לספר והיללו ושיבחו אותו מאד. בין המסכימים היו: רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, הרב לייב ווינקליר ממאדי, הרב שבתי איש ליפשיץ אב המחבר, הרב נפתלי צבי וויס הרב של בילקה ובן הרבי מספינקא ועוד רבים אחרים. מעניין לציין מספר הערות של המסכימים לספר: "החידושים והרמזים נפלאים ונעימים". "הביא בילקוטו אבני חפץ"."וטעמם ונימוקם מתוקים לחיך מדבש ונופת צופים", "עשה ציצים ופרחים לתורה"; "היותם משמחים אלהים ואדם"; "דבריו אהובים ומתוקים ומושכין לב האדם"; "מלאים זיו ומפיקים נוגה".

מסירותו ללימוד תורה לא ידעה גבול. בהקדמתו לספר מציין רבי אברהם כמה חשובים לו ספרי הקודש. הוא ידע שהספר הוא מולדתם של היהודים, קניינם שליטתם ומזלם. מכאן אי אפשר לגרשם. לא לחינם נקרא עם ישראל עם הספר. למרות שחי חיי דוחק הוא השתדל לקנות ספרי קודש ממקורות שונים. כי כל חייו הקדיש ללימוד תורה. וכך הוא מגלה משיכתו לספרים: "ואף גם זאת שמחוסר ספרים אנוכי. כי גם אפילו זאת מעט מהספרים אשר הם תח"י כולם קניתי לי מתוך דוחק עוני, והשי"ת הוא יודע ועד, כי הרבה פעמים הייתי ממש רעב ללחם עבור המעות אשר לא יכולתי לתקן ולזכות בשתיהן".

הספר גם הגיע לארה"ב ובזכות זו ניצל הספר מאבדון. לאחר השואה בשנת

האשה הצדקת רחל יטא ליפשיץ ע״ה אשת הרב אברהם ליפשיץ והאמא
של פעריל אשת השוחט ר׳ יהושע דאפט
היתה אשת חיל, עקרת בית נפלאה ואשה צדקת. נפטרה בבילקה בשנת
1940 - ת״ש ונקברה בבילקה בבית הקברות היהודי באוהל ליד בעלה הרב
אברהם ליפשיץ.

The righteous woman Rachel Yitte Lipschitz, in the picture (127), the wife of Rabbi Abraham Lipschitz and mother of pearl, the wife of Reb Yehoshua Doft, the Shochet of Bilke. Died in Bilke in 1940. She is buried in the Jewish cemetery of Bilke beside her husband in the "Ohel".

תשכ"א הודפס הספר בשניה בניו - יורק ע"י בניו, נכדיו ומוקיריו. באופן מיוחד יש לציין את מסירותו הרבה של נכדו של המחבר ר' ישעיה קארפען מברוקלין, אשר שאף שיפוצו מעיינותיו החוצה. רבי אברהם היה צדיק תמים, חריף ובקי בכל רזי התורה. ספרו שימש במשך שנים רבות, מקור לימוד והדרכה, לרבים מיהודי מזרח ארופה. כיום יש התענינות מחודשת בספרו בין גורמים חסידיים וחרדים.

כשרבי אברהמצ'ה יצא מביתו היה לבוש בהדר בלי רבב על בגדו.בהולכו ברחוב, כל אדם שבא מולו קד קידה לאות כבוד והוקרה. התופעה הזאת חזרה על עצמה, גם כאשר נוכרים עברו על ידו. הם חילקו לו כבוד. כנראה שגם הדרת הפנים שלו וכל, הופעתו תרמו ליראת הכבוד הזאת.

היתה לו אהבה גדולה לילדים בכלל ולנכדיו בפרט. בשבת אחה"צ היו מתאספים בביתו כל הנכדים שגרו בבילקה כדי להשמיע בפני הסבא דברי התורה שלמדו במשך אותו השבוע. הוא היה מקשיב קשב רב ורווה נחת מצאצאיו. אני זוכר שבהיותי ילד צעיר מאד שמחתי לבקר בבית סבי וסבתי. למרות שהייתי בסך הכל בן ארבע או חמש, כבר הרגשתי שסבי ר' אברהם היה איש סגולה, קדוש וטהור שבימינו אין רואים כמותו. היה ממש צדיק תמים, ישר דרך וחכם לב. לעיתים בשבתות הייתי נושא עבורו את הסידור והחומש מביתו לבית כנסת הגדול בבילקה, כי שם התפלל במשך שנים רבות.

לעת זקנתו כהו עיניו של רבי אברהם ונהיה סגי נהור. הוא נסע לווינה לרופא מומחה ושם ניתחו אותו, אלא שלא חל שינוי גדול לטובה. הוא ידע פרקים שלמים מן התורה ודפים רבים מהתלמוד והמפרשים בעל פה. הבנים והנכדים היו באים ולומדים איתו תורה. חתנו ר' יהושע דאפט שו"ב מבילקה התמסר ועזר לו בהעתקת כתב היד של הספר בגלל עיוורונו. רבי אברהם הודה לו בהקדמתו לספר, על יגיעתו וטרחתו בענין זה.

כאשר רבי אברהם חלה, ירד עצב גדול על בני ביתו ועל כל בני העיירה. מחלתו היתה רצינית ונלקח לבית החולים בעיר בערעהובו ושם נותח. למרות שהניתוח הצליח, חלו סיבוכים וזה קירב את מותו. הרופאים קבעו שימיו ספורים. בניו ובנותיו אשר חיו בצ'כיה והונגריה הובהלו לבוא מיד למיטת חוליו. כולם הזדרזו ובאו לבילקה כדי להיות במחיצת אביהם האהוב והקדוש בימיו האחרונים. שעות אחדות לפני יציאת נשמתו, ביקש רבי אברהם להביא לפניו

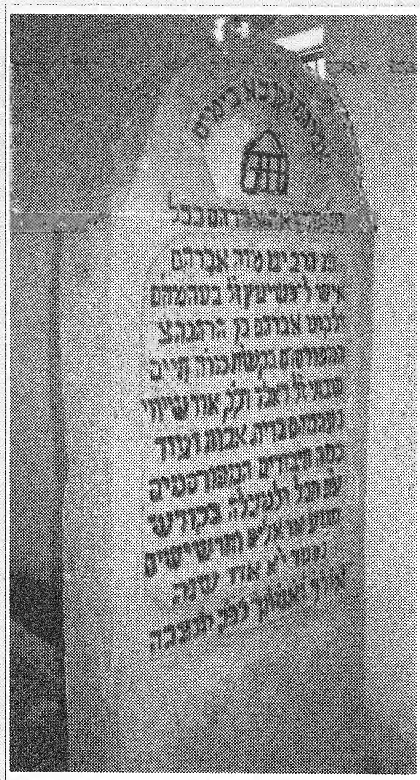
את נכדו בן הזקונים משה נחמיה הבן של פעריל ויהושע דאפט. רבי אברהם ביקש ממנו שיקרא עימו את קריאת שמע. זמן קצר אחרי זה החזיר את נשמתו לבוראו. בשעת יציאת נשמתו היה מנין ליד מיטתו, ונאמרו תפילות ופרקי תהילים כראוי לאיש יקר וחסיד כרבי אברהמצ'ה ליפשיץ.

בי"א אדר ב' תרצ"ב - 1932 הוציא ר' אברהם את נשמתו הטהורה והקדושה והחזירה לבוראו. בן שישים ותשע היה במותו. כמנהג באותם הימים, לאחר שנקבע שרבי אברהם נפטר הורידו את גופתו מהמטה והניחו אותה באמצע החדר על הרצפה על מצע דל. הנפטר כוסה בסדין לבן ומראשותיו דלקו 2 נרות בתוך פמוטים, בניו, חתניו, ונכדיו ושאר אנשי הקהילה אמרו פרקי תהילים והתחלפו במשמרות. החברה קדישא התעסקה בטהרת הנפטר ובעסקי הקבורה. הלוויה התקיימה בתוך בית הכנסת הגדול. היות ולא היה מקום בבית הכנסת למאות המתאבלים, עמדו קהל יהודי בילקה בחצר בית הכנסת שהיתה ענקית. במתאבלים היו טף ונשים. גברים וזקנים, רבנים, דיינים, שוחטים ותלמידי חכמים מכל הסביבה, שבאו לחלוק כבוד אחרון לתלמיד חכם אשר היה נערץ ע"י רבים. בהספדים נאמרו דברי שבח לנפטר והדגישו את תרומתו הרבה לחיי הקהילות בכל הסביבה, על צדקתו, ישרו וחסידותו.

ראכיל יוטא רעייתו האריכה ימים עד לפני פרוץ השואה. היא נפטרה בכ"ט סיון תרצ"ט - 1939 ונטמנה באוהל לצידו של בעלה ר' אברהם זצ"ל. בת שבעים ושבע היתה במותה.

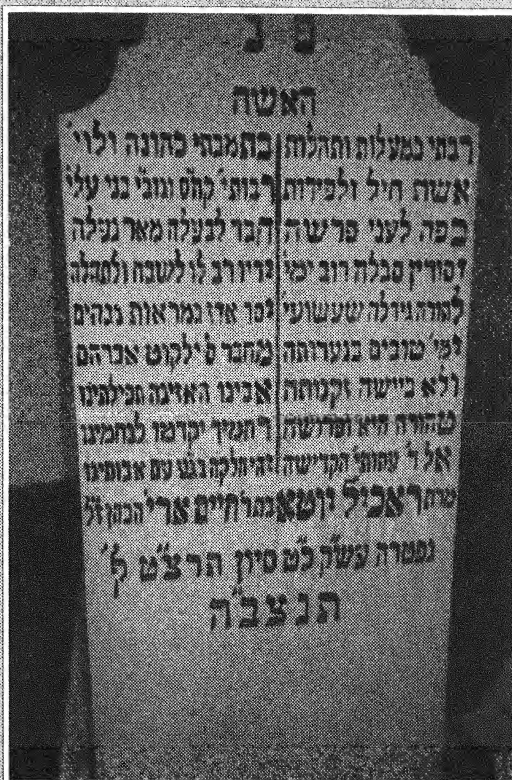
לאחר גירוש יהודי בילקה לגיטו ומשם למחנה המוות אושביץ ומחנות אחרים, לא נשארה בעיירה בילקה נפש חיה מיהודיה. לאחר השואה האיומה חזרו שרידים אחדים לעיירה לחפש את יקיריהם. אולם עזבו אותה במפח נפש. אחרון היהודים ששב לבילקה יהושע עקשטיין - אשר נתקע שם כי קארפאטורוס סופחה לרוסיה - הגיע לאחר תלאות לארה"ב לפני שנים אחדות וסיפר ש"אוהל" של רבי אברהם ליפשיץ זצ"ל לא נשאר עומד על כנו. יד זדונית פירקה אותו. הוא טוען שהשומר הנכרי של בית העלמין מקפיד מאז שלא יאונה כל רע למצבות של רבי אברהם זצ"ל וראכיל יוטא ע"ה.

[בתמונה זו רואים את המצבה של הרב אברהם ליפשיץ (זצ״ל) מבילקה, שהתיישב בסוף ימי חייו בבילקה היה דומ״ץ ושו״ב. האב של פעריל ליפשיץ דאפט אשת השוחט ר׳ יהושע מבילקה. התמונה צולמה בשנת 1992 ע״י נין שבא לביקור בבילקה.

In this picture (142) we see the "Matzevah" - monument of Reb Avraham Lipschitz, who was a "Dayan" - a judge, and shochet. He was the father of Mrs. Pearl Lipschitz doft the wife of Reb Yehoshua the Shochet. The picture was taken in Bilke by a great grandson in 1992.

בתמונה זו רואים את המצבה של האשה רכיל יוטא (ע״ה) אשת הרב
אברהם ליפשיץ מבילקה. האמא של פעריל ליפשיץ - דאפט אשת ר׳ יהושע
השורט מבילקה. תמונה זו צולמה בשנת 1992 - תשנ״ב ע״י נין שבא
לביקור בבילקה.

In this picture (141) we see the Matzeva-Monument of Mrs. Rachil Yitte, the wife of Reb Avraham Lipschitz, the mother of Mrs. Pearl Lipschitz and wife of Reb Yehoshua, the Bilker shochet. The picture was taken by a great grandson on a visit to Bilke in 1992.

צוואת רבי אברהם ליפשיץ זצ"ל

דומ"ץ בעיירה זאליזשע ואב"ד בעיירה זאווידוף ושו"ב בבילקה

ב"ה יום ג' בראשית שנת פור"ת לפ"ק - שטר צוואה - פה זאווידוף יצ"ו.

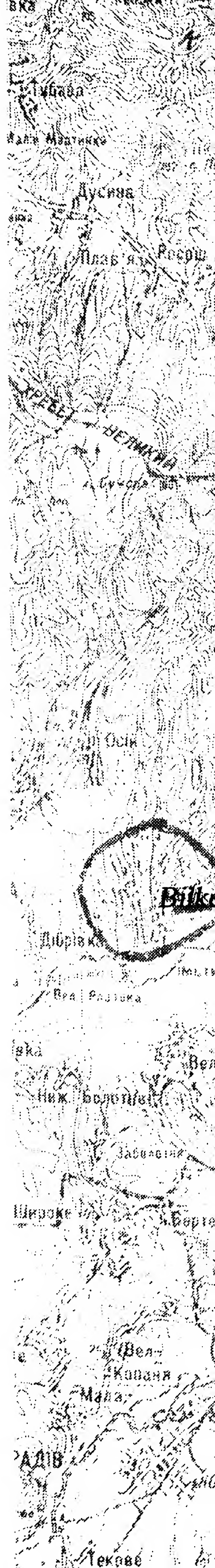
הן אדם אינו יודע את עתו ואנוש אנוש הוא ולימי הזקנה בעזה"י הגעתי וכגרסתינו במשנה דאבות בן ששים לזקנה ובער"ח אדר הע"ל נעשיתי בן שישים שנה ונחלשתי על כל אברי ובפרט חוש הראי' על העיניים נחלש לי מאד השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו גדולים יאיר עוד עיני בתוה"ק (בתורה הקדושה) כי הם חיי ואורך כל ימי חלדי - ע"כ (על כן) אמרתי בעוד שאני רואה לכתוב אכתוב לי שטר צוואה. וכתב וחתימת ידי תעיד כמאה עדים וכשרים ונאמנים. ראשית אני מתחרט ומתודה על כל עונותי ופשעי שחטאתי מעודי ועד היום הזה הן על הגלויים לי, והן על שאינן גלויים. כי ח"ו (חס ושלום) לא במרד ובמעל עשיתי כזאת וכזאת רק מחמת עול ועמל הפרנסה הביאני לזה. ובפרט כי רוב שנותי חלפו ועברו בדאגות וצרות ותלאות ורדיפות. ובדוחק עוני לפרנס את ב"ב (בני ביתי) ואת בני היקרים כולם אהובים וכולן שווין לטובה בעזה"י להדריכם בדרכי התורה והיראה. וכן גם ז' (זוגתי) תחי' לאיו"ש (לאורך ימים ושנים) היתה לי לעזרה ומשכה בעול אתי עמי כשהיה לי בזה להאכילם ולהלבישם ולהדריכם בדרכי ישרה בתורה וביראה כל בני ובנותי שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן) יעידון ויגידון כי הרבה פעמים הייתי אני וז' (וזוגתי) תחי' ממש רעב ללחם, ועבורם ראינו בכל כוחנו שבל יחסר המזג להם, כדי שיוכלו לעסוק בתוה"ק (בתורה הקדושה) בלב שלם ובלב פנוי, ותמיד הי' (היה) כל מגמתינו לזה. ובהיב"ש (ובעזרת השם יתברך שמו) אשר ראה בענינו ולחצינו זו הדחק ואת עמלינו אלו הבנים, לגדלם לתוה"ק (לתורה הקדושה) והיראה ומילא משאלותינו לטובה. ואין טוב אלא תורה. וכולם כאחד המה ב"ה (ברוך השם) ת"ח (תלמידי חכמים) וי"ש (ויראי שמים) וחסידים ואנשים מכובדים. וכן יזכו גם המה כולם לזה לאורך ימים ושנים מתוך נחת בקדושה או"א (אמן ואמן).

ובכן בני היקרים וחתני הנעימים שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן), הן אתם ידעתם האמת שבכל כוחינו וגופינו עשינו רק טוב לכם כה"י (כל הימים) כנ"ל (כמו שנזכר לעיל) כן תעשו עמנו חסד של אמת אחרי מלאת שנותינו

ולהשתדל להתפלל לפני העמוד אפי' (אפילו) בשבתות ויו"ט (ויום טוב) ולומר קדיש כנהוג בערב ובוקר, בלימוד משניות תתמידו מאוד כל השנה כולה, ומכש"כ (ומכל שכן) בשלושים ושבעה. וכן תתנהגו בענין לימוד המשניות כמ"ש (כמו שנאמר) בספרי היקר לחיוב לסימן ת"ק אות קכ"ב ע"ץ. ובפרט הזהרו מאוד בכל מוצש"ק (מוצאי שבת קודש) ללמוד משניות כמה שהוא עבור עליות נשמותינו. וגם כאו"א (כל אחד ואחד) יתנדב לצדקה בכל יום ויום בשנה ראשונה כפי השגת ידו אפילו פרוטה מועטת ויוכל ליתן זאת אפילו לקופת רמבעה"נ (רבי מאיר בעל הנס) ובשעה שינדב ויתן צדקה הלזו יאמר התפילה שכתבתי בספרי היקר לחא"ב סימן ת"ק אות קכ"ד. ואם יזכינו השי"ת (השם יתברך) עוד בחיים חיותי להדפיס את ספרי היקר לי מכל מחמדי תבל. אגב אבקש מכל בני היקרים ומחתני הישרים וגם מנכדי הנעימים שישתדלו לעיין וללמוד בספרי בכל עת וזמן שיהי' (שיהיה) באפשר להם ובפרט בשנה הראשונה ובשבתות ויו"ט - וימים טובים) וכן לעולם. כדי שיהי' (שיהיו) שפתי דובבות בקבר וכמ"ש (וכמו שנאמר) בהקדמה שלי על ספרי ע"ש (עיין שם).

ועבור מקום קבורתי ומנוחתי מאד הי' (היה) חביב לשכוב במקום אבותי, היינו באורשאווע תחת המקום הנכבד עבור כבוד השר, מר, אבי שליט"א ובהצדדים מהמקום הנ"ל (הנזכר לעיל) אין עוד מקום פנוי כי מצד אחד מונח הדיין שהי' (שהיה) שם, ומצד השני מנוחת כבוד אמי הצדקנית ע"ה (עליה שלום) הכ"מ (הכבודה מאד) רק תחת מקום הנ"ל (הנזכר לעיל) ממש מתחתיו בסמוך בלי הפסק כלל. ותקותי להשי"ת (להשם יתברך) שאני בעצמי אקנה לי שם באורשאווא אצל הח"ק (החסיד הקדוש) המקום הזה, ובאם לא אבקש מבני ומחתני שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן) שיקנו לי מקום זה לקיים בי ושכבתי עם אבותי. ודעת ז' (זוגתי) נוטה לזה לשכוב אצלי או בסמוך תחת קבר אמי הצדקיה ע"ה (עליה השלום) הכ"מ (הכבודה מאד).

והמשניות שילמדו בני וחתני שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן) עבור עליות נשמותינו, יאמרו קודם הלימוד בפיהם הנני לומד משניות עבור פלוני בן פלוני או עבור פלונית בת פלוני כמ"ש (כמו שנאמר) בספרי בחלק "ויוסף אברהם", אות ל"ב ועוד באיזה מקומן כמו שציינתי שם דבנפטרים שמזכירין אחר שם אביו ע"ש (עיין שם). לאחר הלימוד כשיאמרו אנא ה' מלא רחמים וכו' יזכירנו ג"כ (גם כן) אחר שם אבינו וכמו כן על המצבות. הן בזה רבות בשנים אשר קנינו מעפר ארץ ישראל, והוא מעפר הר הזיתים ויש ממנו בשפע בבילקע ויותר יחלק

כתב ידו של ר' אברהם ליפשיץ מבילקה

לחצאין החצי עבורי והחצי השני עבור ז' (זוגתי) תחי' (תחיה).

ויתנהגו עד פיזר העפר ההוא כמ"ש (כמו שנאמר) בספרי חלק יו"ד סי' (סימן) אות ק"ה ע"ש (עיין שם).

ומאד הי' (היה) חביב אצלינו שיעשו ויתנהגו בנינו הנעימים הנ"ל (הנזכרים לעיל, או להלן) כמו שאני עושה ונוהג בשנה זו או אחרת פטירת אמי הצדקית ע"ה הכ"מ (הכבודה מאד). זה ערך עשרה חדשים שדולק אצלי נר תמיד וכדי שלא יעלה לדמים מרובים קניתי לעמפיל (פנס) קטן הנקרא "נאכט - לעמפיל" (מנורת לילה). וכן תעשו כל בני וחתני היקרים והנעימים כל השנה אחר פטירתי כי זה "נר ה' נשמת אדם". אם בני וחתני הנעימים שמעו לי וכן תעשו וכן תתנהגו הכול לטובתינו כמ"ש (כמו שנאמר) לעיל יתקיימו בזה מצות עשה הכתיבה בתוה"ק (בתורה הקדושה) "כבד את אביך ואת אמך", ואין לך כיבוד יותר גדול מזה כמבואר בסה"ק (בספרי הקדוש).

ואז יקויים ברכת התוה"ק (התורה הקדושה) אשריך וטוב לך, וכדרשת רז"ל (רבותינו זכרונם לברכה) אשריך בעוה"ז (בעולם הזה) וטוב לך לעוה"ב (לעולם הבא). וכן כל מה שיהי' (שיהיה) באפשר לעשות טובה אחר פטירתי בעולם האמת אשתדל עבורכם לטוב לכם כה"י (כל הימים).

זאת אבקש מאת הבוב"ה (הבורא ברוך הוא) ית"ש (יתברך שמו) שיעזריני עוד בחיים חיותי ובמאור עיני להדפיס את ספרי זה שמו "ילקוט אברהם" הנחלק לשלושה חלקים שיהי' (שיהיה) נדפס כולו ולהפיצם ע"פ (על פני) תבל. כי זה כל מגמתי וחמדת לבבי אחרי רואי כי"כ (כתב ידי כתוב). ת"ח (תלמידי חכמים) וגאונים וגדולי עולם וצדיקים שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן) שראו בו יתענגו בו מאד וענו ואמרו ברקאי (כוכב בוקר). וכן באמת גם כי הרואה שחדשתי בעזה"י (בעזרת השם יתברך) בספרי זה חדושי תוה"ק (תורה הקדושה) דברים כאשר אשר ידעתי האמת, מך ערכי שלא הייתי כדאי והגון לכך. רק השי"ת (השם יתברך) בהיב"ש, ברוב רחמיו וחסדיו זכני לזה להחיותני כהיום הזה, וע"כ (ועל כן) תקותי ותפילתי להיתב"ך (להשם יתברך) כשם שיעזרני ברוב רחמיו וחסדיו הגדולים לראות את ספרי יוצא מבית הדפוס או"א (אמן ואמן)

עוד אני מבקש בבקשה ובפקודת צוואה שתמיד ביום היארצייט שלי יתאספו ויבואו כל בני שלי שליט"א (שיחיו לאורך ימים טובים, אמן) במקום שיהי' (שיהיה) מנוחתי שם ויעשו כל האפשרות לבוא כדי שיתאחדו יחד באחוה ביום זה, אם

איש חסיד וצדיק היה ושמו רבי אברהם ליפשיץ - 161

לא יהיו איזה אונס לאחד שלא יוכל לבוא אז בודאי פטורים הם מזה. ובכל אשר תפנו תשכילו ותצליחו כאו"א (כל אחד ואחד).

לפי משאלות לבי לטובה ה"ק (הקטן) אברהם ליפשיץ.

הרב ר׳ אברהם בן הגאון הצדיק ר׳ שבתי ליפשיץ זצ״ל
היה דומ״ץ בזאליזשע ובשנותיו האחרונים ישב בבילקה היה תלמיד חכם
עם כשרון כתיבה הוציא את הספר ״ילקוט אברהם״ העוסק בחידושי
תורה, ביאורים בהלכה ובאגדה, פשט ורמז. התמונה צולמה בשנות
העשרים. נפטר בבילקה בשנת תרצ״ג - 1933 ונקבר בבית הקברות היהודי
בבילקה. המשפחה הקימה אוהל מעל קברו.

Rabbi Abraham Lipschitz (126) was a Dayan - judge, and Shochet in Zalishe and Later settled in Bilke. He was a great Talmudic scholar and was the author of the book "Yalkut Avraham" commentaries on the Bible, interpretations of "Halacha" - Jewish code of law and a guide to "Shochatim" and "Mohalim". This picture was taken in the 1920's. He died in 1933 and is buried in the Jewish cemetery of Bilke in an "Ohel".

ר' יהושע ופעריל דאפט וב"ב

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

אני מרגיש דחף פנימי לספר לדורות הבאים על הדמויות הנעלות שהיו במשפחתנו. אני חש שעלי לתאר את האידיליה ששררה בביתנו יום יום, ובפרט בשבתות, חגים ומועדים כאשר מלאכי השרת פקדו את ביתנו. ברצוני לשחזר את משפחת ר' יהושע ופעריל דאפט הי"ד, אשר רובה נעלמה ולא קיימת יותר, בגלל יד זדונית אשר עקרה אותה מן השורש. שמורים בגנזי נשמתי אירועים אשר נחרתו על לוח לבי שאסור שישכחו. יש צורך שהעבר ישיח עם העתיד.

במאמר זה ברצוני להציב יד־ושם לבני משפחתי שניספו בשואה האיומה בארופה הטמאה, ולכתוב זכרון דברים על ביתי האהוב והיקר. לכל חג וחג בלוח השנה היהודי, ולכל מאורע משפחתי היה מעמד וחן מיוחד, סיפוק וחדווה. ילדות ילדי המשפחה עברה באווירת הכבוד והיוקרה שאפפה את ר' יהושע השוחט והש"ץ, ואשתו מרת פעריל הצדקת.

בין המשפחות היהודיות בבילקה היו שלושה מעמדות: העשירים, המעמד הבינוני והעניים. את בית השוחט של ר' יהושע ופעריל דאפט אפשר לכלול במעמד הבינוני. אולם מהרבה בחינות, היה בית זה שונה מבתיהם של רוב בתי היהודים בבילקה. כל הבית כולו אמר כבוד והדר. לא היה בו מהעניות או הצימצום, המחסור והדחקות שהיו מנת חלקן של משפחות רבות.

הבית אמר אצילות טבעית, אבל רחוק מגאוותנות ויהירות. היתה זו משפחה מיוחסת מדורי דורות מפוארת ומסועפת שנמצאו בה תורה וגדולה במקום אחד. ר' יהושע בן ר' שלמה דב ומרים איידל דאפט נולד בעיר זידיצ'וב אשר בפולניה. כאשר היה בן חמש עקרה המשפחה לעיירה פולינע אשר ברוסיה הקארפאטית. אביו ר' שלמה דב היה מצאצאי משפחת רבנים, דיינים ושוחטים מיוחסת. ר' שלמה דב דאפט נתמנה לשו"ב בעיירה פולינע.

ר' יהושע נשא לאשה את פעריל בת ר' אברהם ורכיל יוטא ליפשיץ מהעיירה זאליזשע אשר ברוסיה הקארפאטית. ר' אברהם האב של פעריל היה בנו של ר'

שבתי ליפשיץ המקובל התלמודי והמחבר הידוע של ספרי קודש. ר' שבתי היה אב בית הדין באורשווא וכל הסביבה. רחל יוטא האמא של פעריל היתה מצאצאי הנודע ביהודה רבי יחזקאל לאנדא רבה הראשי של פראג. מצד אמה אילן היוחסין שלה הגיע עד רש"י ומצד אביה הגיע אילן היוחסין עד עזרא הסופר.

משפחת דאפט היתה מעין מוסד בפני עצמו בעיירה בילקה. היתה זו משפחה שורשית־מקורית בעלת אמונה תמה ושלמה. לר' יהושע ופעריל נולדו אחד עשר ילדים: לאה, שרה, חיה פייגע, חיים אריה, שמואל צבי, נחום אורי, מרים איידיל, רייזיל, שלמה ישעיה, יוסף ומשה נחמיה. כולם הצטיינו בכשרונותיהם הגדולים בפרט הבנים בלטו והיו מוצלחים מאד. ממש עולם ומלואו משפחת השוחט היתה גאוות העיירה, כולם התפארו בה מנער ועד זקן.

למרות שבני השו"ב נבדלו בטעמי־מזגיהם והשקפותיהם, בכל זאת היה להם גם צד שווה. כל אחד מהם היה עניו גדול. נוסף לזה הצטיינו בנאמנות ובמסירות בלתי מוגבלת למשפחתם. בין הילדים תמיד שררה אהבה ואחווה שלום ורעות, ולא היה זכר לקנאה ותחרות. זה היה סימן היכר משפחתי. היה ידוע בעיירתנו שאם יהודי נזקק לטובה או לעזרה - בני משפחת דאפט היו תמיד מוכנים להטות אוזן קשבת ולעזור במה שרק יכלו.

ר' יהושע התחבב על כל אחד מבני הקהילה בהתנהגותו ובאורח חייו. הליכותיו הלבביות, אהבתו ומסירותו לחברי הקהילה, וביחוד לפשוטי העם קבעו אותו דמות פופולארית ביותר בכל הסביבה. כל מי שבא במחיצתו, הרגיש איזה מין פלא איזו הרגשה רוחנית מיוחדת, איזה אצילות רוחנית שקרנה מאישיותו. ר' יהושע היה, ונותר עד יומו האחרון בשואה, איש נעים הליכות. הוא חי ונשם את היהדות. היה יהודי מלא אמונה אשר השכיל להדביק את צאן מרעיתו באמונה בלתי פשרנית. בהיותו החזן בבית הכנסת הגדול והשו"ב בבילקה ופרבריה הוא קשר קשרים מיוחדים עם אנשים רבים.

ר' יהושע היה אדם בעל כשרונות רבים אשר הוסיפו לאישיותו הנעלה. היה לו קול חזק וערב, ואוזן מוסיקאלית. היה לו כשרון כתיבה וכתב יד עברי נאה ביותר וסגנון מיוחד במינו. בתפילה של ר' יהושע היתה מתיקות מיוחדת אשר הלהיבה את רוח המתפללים. מנגינותיו ינקו מקדושה מיוחדת שדמתה לשירת מלאכי השרת אשר התנשאה כלפי שמיא. אלה שהקשיבו לזמרתו חשו טעם גן עדן.

הרב ר' יהושע בן שלמה דב זצ"ל הי"ד
היה השו"ב והחזן בבילקה מתרס"ה עד תש"ד בשעה שנלקח לגיטו
בערעהובו ומשם למחנה אושביץ. הוא ניספה בג' סיון תש"ד - 1944.
היה חביב על כל הבריות. היה מסור בלב ונפש ליהודי בילקה
והסביבה. כל מי שבא במגע עימו חש איזה אצילות רוחנית, הוא חי
ונשם את היהדות. התמונה הזו צולמה בשנות השלושים.

Reb Yehoshua Doft in the picture (125) was the Shochet and Cantor of the Great Synagogue of Bilke, from 1905-1944 when he was deported with his family to Ghetto Berrhovo and from there to Auschwitz. He was perished in Auschwitz on May 25, 1944. He revered by the BilkerJews and vicinity, was greatly devoted to his congregantes, and all who came in contact with him felt a spiritual uplift. This picture was taken in the 1930's.

מרת פעריל בת אברהם ורחל יוטא ליפשיץ הי״ד
היתה אשת ר׳ יהושע דאפט זצ״ל השוחט והחזן של בילקה משנת תרס״ה -
תש״ד 1905-1944 בשעה שהיא גורשה ביחד עם בעלה ומשפחתה לגיטו
בערעהובו ומשם למחנה אושביץ. היא ניספתה באושביץ בג׳ סיון תש״ד 1944.
היתה אשה צדקת, אשת חיל, אם ואשה מסורה. כל יהודי בילקה והסביבה
העריצו אותה והיתה ידועה כבעלת צדקה. התמונה הזו צולמה בשנות
השלושים.

Mrs Pearl (Lipschitz) Doft in the picture (188) was the wife of Reb Yehoshua the Shochet and Cantor of Bilke and vicinity, from 1905-1944, when she with her husband and family were deported to Ghetto Berehovo and from there to Auschwitz where she perished on May 25, 1944. The Jews of Bilke and vicinity admired Mrs. Pearl. She was known as a very charitable person. This picture was taken in the 1930's.

בימים הנוראים בעמדו ר' יהושע לפני התיבה מול ארון הקודש וששת בניו המשוררים מימינו ומשמאלו היה לזה מעמד מיוחד, נהדר וקדוש שלא היה דוגמתו. יהודי בילקה ראו בר' יהושע שגריר נאמן ומסור שיכול לייצג אותם בכבוד לפני קונם. הוא היה הלפיד שהאיר את חשכת העיירה, והכניס אור עליון לחיי הקהילה. עד היום הזה שרידי יהודי בילקה שניצלו מאש גיהינום השואה מזכירים את ר' יהושע בדחילו ורחימו ובחיבה מיוחדת וזכרו לא סר מליבם.

ר' יהושע היה בעל צדקה גדול. הוא גם ייצג את קופת רבי מאיר בעל הנס בבילקה. הוא חילק לבעלי הבתים את קופסאות הצדקה של הישיבה הגדולה בא"י ופעם או פעמיים בשנה, היה אוסף את הקופסאות, פותח אותן, סופר את המטבעות, רושם את הסכומים בזהירות רבה. וכאשר שליח קופת רבי מאיר בעל הנס הופיע בבילקה ר' יהושע מסר לו את כל הכסף שנאסף בשביל המוסד.

ר' יהושע ובניו היו מייבאים בעוד מועד את האתרוגים והלולבים לחג הסוכות בשביל יהודי בילקה. הוא סיפק אותם לרב הקהילה, לדיין לבעלי הבתים החשובים, לבעלי היכולת ולבתי הכנסת. הוא היה מומחה בטיב ארבעת המינים, הוא דאג לכך שהאתרוגים יהיו ממין משובח, באמת פרי עץ הדר, בלי פגם ובלי איזה שהוא מום ושיהיה מושלם. הוא רצה לפאר את חג הסוכות, כדי שיהודי בילקה יקיימו את מצות ארבעת המינים לעילא ולעילא.

כל ליל שישי, אחרי סעודת שבת, נהג ר' יהושע לעבור על פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום. ר' יהושע היה "בעל קורא" מנוסה, הוא קרא בשבתות ובחגים את הפרשיות השונות והמיוחדות לכל עת וזמן. למרות זאת נהג לעבור על הפרשה כמנהג תלמיד חכם.

ר' יהושע בכבודו ובעצמו נהג להתקין את נרות השבת בפמוטים. אחרי שהדביק את הנרות לפמוטים הוא נהג להדליקם לרגע קט מיד כיבה אותם, כדי שלמרת פעריל יהיה יותר קל להדליקם. עם שקיעת החמה בערב שבת משירדה שכינת השבת על בילקה, התעטף ר' יהושע בחלוק המשי שלו, וחבש שטריימיל לראשו. פניו הבריקו בזיווה של שבת, והכול מסביב התלבש בנשמה יתירה. כשר' יהושע הלך ברחוב כל אחד שבא מולו קד קידה, ולא רק יהודים חלקו לו כבוד. ליראת הכבוד הזאת תרמה גם הדרת הפנים שלו.

לפעריל דאפט היתה מידה גדולה של כשרון להערכת מצב וכושר שיפוט. חינה וחיסדה היו פרושים על פני כל בני הבית כולו. היא היתה סמל של אומץ

וגם סמל של סובלנות. כל חייה היא הונחתה ע"י מוטיב אחד איך לתת, למי לתת, ומתי לתת ולא דרשה לעצמה מאומה. היתה לה משימה גדולה וקשה לנהל את משק הבית. במשפחה היו שלושה עשר נפשות. תמיד דאגה איך להספיק לעשות הכול כשורה במשך ימות השבוע, ובפרט ההכנות לכבוד שבת ומועדי ישראל.

מרת פעריל שהיתה עקרת בית ידועה נהגה להשכים אור ליום ו' לפנות בוקר כדי ללוש את בצק החלות, העוגות והלחם שהכינה לכל השבוע. הבנות הבכירות לאה, שרה וחיה פייגע, ויותר מאוחר גם מרים איידיל ורייזיל, נתנו יד לאמן בהכנת מעשה המאפה לי"ג הנפשות במשפחה. בן הזקונים משה'לה גם אהב להתעסק בבצק ולהגיש עזרה ליד התנור שהוסק עם עלות השחר כדי שיהיה חם מאד לאפיה. כמו כן מרת פעריל עסקה בבישול הבשר והדגים, האיטריות למרק העוף. בחדשי החורף אפילו אפתה מצות שפררו אותם לתוך המרק במקום איטריות או פתיתים. גם את הסירים עם החמין - "טשולענט" עם הבשר, תפוחי האדמה, העצמות והקטניות הוכנו ביום ששי.

כשעתיים קודם כניסת השבת לקחו שני האחים יוסל'ה ומשה'לה את סירי החרס עם החמין ואצו אל התנור הציבורי שהיה ממוקם בחצר בית הכנסת הגדול, כדי להטמין את המאכל לסעודת שבת.

בסוף הקיץ כאשר השזיפים היו כבר בשלים דיים היתה מרת פעריל מכינה צנצנות רבות עם שזיפים שופכת מעט סוכר בכל צנצנת, שמה אותן בתבניות העוגות. לאחר שמעשה המאפה הוצאו מהתנור הוכנסו התבניות עם הצנצנות לתוך התנור, שהיה עדיין די חם (לא חם מדי כדי לא לגרום לסדקים בזכוכיות) והשאירו אותן בתנור עד מוצאי שבת או יום א' בבוקר. כאשר הוציאו את התבניות עם הצנצנות היו השזיפים מעט מצומקים. אז ריכזו את השזיפים בתוך צנצנות מספר וסגרו את פי הצנצנות עם נייר מיוחד ששמר על טריות הפרי ושימר את זה היטב במשך כל חדשי החורף. הפרי המשומר הזה שימש כמנה אחרונה לסעודות שבת.

בעונה המתאימה הכינה מרת פעריל עם בני ביתה ריבה שנעשתה משזיפים. היו שוכרים דוד נחושת גדול, עשו בור בחצר, ועל הבור שמו אבנים גדולות ומתחת לדוד הסיקו אש מגזרי עצים. לפני בישול הריבה, רחצו היטב את השזיפים, פתחו אותם, הוציאו את הגרעינים, וגם בדקו אם הפרי ראוי לאכילה. שמו את השזיפים בדוד, הוסיפו סוכר ועירבבו את זה עם תרווד גדול, כדי שזה לא ישרף. עבדו על

זה שעות רבות עד שהתבשיל הזה הפך לריבה ביתית. לאחר שהריבה התקררה שמו אותה בצנצנות עם הכיסוי המיוחד ששמר עליה שלא תתקלקל במשך חדשים רבים.

באותה השיטה גם הכינה מרת פעריל ובי"ב רוטב עגבניות. קודם בישלו את העגבניות ולאחר צינון מילאו צנצנות וכיסו אותם בנייר שימורים. הרוטב הזה שימש לבישול כרוב ממולא, מרק עגבניות ולעוד מאכלים רבים.

מרת פעריל גם היתה מכינה מלפפונים כבושים לחדשי החורף. את המלפפונים ליקטו מגן הירקות של משפחת דאפט. באופן מיוחד בחרו את המלפפונים הקטנים רחצו אותם היטב, ואז סידרו אותם שורות שורות בחבית של עץ. בתחתית החבית שמו עלי גפן, מעליהן שמו שכבה עם מלפפונים, חתיכות שום, שבת (DILL) ריחני, ועל זה שוב שכבת עלי גפן, ועליהן אבנים קטנטנות שאספנו מהנחל הקרוב לביתנו, ואשר שטפו כהוגן, כדי שכובד משקלן יחזיק היטב את העלים. וכך סודרו שכבות רבות עד למעלה בפתח החבית. לאחר שבועות אחדים המלפפונים היו כבושים ומוכנים לאכילה. כל המפעלים הללו נעשו, ואורגנו ע"י מרת פעריל, וזה הוסיף לאספקת המזון, וטעם ביתי למשפחה הגדולה ברוכת הילדים.

בערבי שבתות כשהחמה עמדה בראש האילנות ניגשה מרת פעריל אל שולחן השבת שהיה ערוך כהלכתו, לבושה בשמלה לבנה עם צעיף לבן על ראשה כולה אומרת כבוד. היא נראתה כמו מלכה. עשתה מספר תנועות ידיים וכיסתה את פניה בידיה, שפתיה נעו והיא מילמלה תפילת לחש. "יהי רצון מלפניך ה' שתחונן אותי, את אישי, את ילדי ואת כל קרובי, ותשכן שכינתך בינינו. וכמו שהנרות הללו מאירים, ככה תארנה עיני בני בלימוד התורה ובמעשים טובים, ונזכה שתפתח את אוצרך הטוב, ותשפיע על כל בני ביתי והאר עינינו שלא יכבה לעולם ועד, אמן כן יהי רצון". "שבת שלום" אמרה מרת פעריל והמשפחה ענתה "שבת שלום".

מרת פעריל הדליקה כל ערב שבת שלוש עשרה נרות, נר לכל נפש במשפחה. וכאשר אמה, רחל יוטא נפטרה היא קיבלה על עצמה להדליק גם את הנרות שהיא נהגה להדליק בערבי שבתות. בסך הכול הדליקה מרת פעריל 24 נרות. אחרי הדלקת הנרות, הגברים שהיו נוכחים העבירו חלק מהפמוטים עם הנרות הדולקים אל החדרים השונים, כדי שאפשר יהיה לראות בחדרים הללו. כי

בבילקה בזמנו עדיין לא היה חשמל.

בראש חודש לא עסקה מרת פעריל במלאכה, כי היה לה מסורת מדורי דורות שנשים לא עוסקות במלאכה אלא שומרות על שבתון. כפי שמצינו בפרקי דרבי אליעזר "לפי שלא רצו הנשים לתת את נזמיהן לבעליהן במעשה העגל, לכן נתן הקב"ה שכרן בעולם הזה שהן משמרות ראש חודש". בימי חול היתה מתפללת בוקר וערב מהסידור ואמרה את התחינות החביבות עליה מ"צאינה וראינה". בשבתות ובחגים לא החסירה אף הזדמנות להתפלל בבית הכנסת הגדול בעזרת הנשים.

בשבתות בשעת ערביים, עם דמדומים, כצאת השבת נשמע מתוך אחת הפינות של בית השוחט מנגינה עצובה. מרת פעריל עמדה ליד החלון שפנה לחצר בית הכנסת הגדול ביחד עם בנותיה והשמיעה את התפילה שנשי ישראל היו אומרות במשך כל הדורות בניגון עצוב ומתוק: אלקי אברהם, אלקי יצחק ואלקי יעקב, השבת הקדושה פונה והולכת לה, תגן על עמך ישראל ותציל אותם מכל צרה. אנא תצוה שהשבוע החדש יביא לנו מזל וברכה, אושר וכבוד, פרנסה טובה, גזרות טובות ישועות ונחמות, ברוך אתה המבדיל בין קודש לחול". ואז הדליקה שני נרות שעוה ואיחלה לבנותיה "שבוע טוב".

מרת פעריל לא רק שהיתה עקרת בית בחסד עליון, היה לה כושר ארגון יוצא מן הכלל שעזר לה להשתלט על המלאכה הרבה בהכנות לקראת שבתות ומועדים למשפחה הגדולה. היא חילקה תפקידים לכל אחד מהילדים. הבנות עזרו לה באפיה, בבישול ובנקיון הבית. הבנים עשו את העבודות הקשות, הם שאבו מים מן הבאר לשתיה ובישול, ומן הנחל הקרוב לשימוש בבית, להשקות את ערוגות הירקות והפרחים, גזרו עצים להסקת תנורי הבישול והאפיה.

לקראת חג הפסח באופן מיוחד מרת פעריל עשתה מאמץ עליון להכין ולהכשיר את הבית, הכלים, התנורים והמזון המיוחד כגון השומן, קמח תפוחי אדמה וכו'.

במשך ימים לקראת חג השבועות היתה מרת פעריל עסוקה בהכנות מעדני מלך ממש. המאכלים, העוגות, החלות, הלחמניות, עוגת דובשנים, עוגות גבינה שונות וכל מיני מטעמי חלב. לפורים הכינה אזני המן עשויות שלוש פינות לזכר שלושת האבות, שבזכותם תש כוחו של המן הרשע, קינדלעך ומגדנות לרוב. היא חילקה את העוגות ויתר המגדנות בצלחות לכל אחד לפי חשיבותו כדי לשלחם

ר' יהושע ופעריל דאפט וב"ב - 171

לרב, לדיין, לראש הקהל, לידידים וחשובי הקהילה כדי לקיים את מנהג משלוח מנות איש לרעהו. כמו כן היא אפתה חלה ענקית מנומרת בצימוקים ושזורה בשריגים לרוב.

כאשר הבנות לאה ושרה הגיעו לפרקן ועמדו להתחתן, מרת פעריל ניצחה על כל ההכנות לחתונות. היא הסתובבה בכל חנויות הטקסטיל ותרה אחר סחורה ובדים טובים עבור השמלות לנשים וחליפות לגברים. בפרט לשמלת הכלה היא חיפשה בד משובח משי ממין מיוחד כיאה לבת השו"ב, שתהיה לבנה וברה כחמה. היא עשתה רשימת מאכלים - כעין תפריט - מטעמים ממינים שונים. היא גייסה את הנשים במשפחה ואת השכנות והידידות בבילקה כדי לעזור לה בבישול ואפיה לציבור המוזמנים הגדול והרב שעמדו להשתתף בחתונה. כי באותם הזמנים לא היו קטררס שאפשר היה להזמין את הסעודה לחתונה. יצא שהתכנון השתלם, הסעודות היו כיד המלך שהוגשו באולם של בית הכנסת הגדול. מרת פעריל דאגה לסדר שולחן מיוחד לעניי העיירה, כי זה היה בדמה לדאוג לאביוני בילקה.

בגיטו בערעהובו, אשר לשם גרשו את כל יהודי בילקה והסביבה, מרת פעריל עשתה מאמצים גדולים, תחת לחץ ומתח, לספק מזון מהמעט שבקושי רכשו או אספו. כמו נשים רבות אחרות גם היא בישלה את הארוחות המעטות בחוץ, בשדה, על תנור מאולתר שנבנה מאבנים. את האש הסיקו מזרדים וענפים שאספו בסביבת הגיטו. בין המטלטלין המעטים שלקחנו אתנו מהבית בשעה שגורשנו באיסרו חג הפסח לגיטו, היו מצות שנשארו לנו מהחג, ואשר פררנו לחתיכות קטנות ושמנו בשק. מרת פעריל עשתה מפירורי המצות הללו ממש מטעמים. בתנאים קשים ביותר הצליחה כל פעם להגיש למשפחה משהו חם וטעים. מסירותה לבעלה, ילדיה, ומשפחתה בכלל, היה לדוגמה וסמל לנשים רבות בבילקה. היא היתה יפת תואר, ובעלת אישיות דגולה, צדקת ויהודיה גאה.

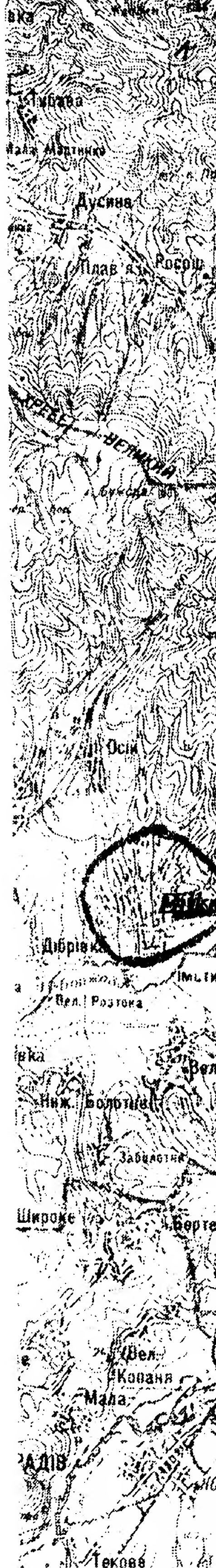
משפחת השוחט דאפט ביחד עם כל יהודי בילקה שעדיין נשארו בבילקה לאחר הגרושים הקודמים וגיוס הגברים בני 50-18 למחנות "גדודי עבודת כפיה" - גורשו יום אחרי פסח אל גיטו בערעהובו כארבעים קילומטר מבילקה, ומשם, לאחר ששה שבועות אל מחנה המוות אושביץ אשר בפולניה.

ר' יהושע, מרת פעריל, בתם לאה וחמשת ילדיה, שרה ובתה, חיה פייגע, מרים איידיל, רייזל, יוסף ומשה נחמיה היו בקרון לאושביץ בשלושת ימי הגבלה. חיים אריה ונחום אורי הי"ד ניספו עוד קודם לכן בשנת תש"ג - 1943 בערבות

אוקראינה ורוסיה ב"גדודי עבודת הכפיה" בשעה ששרתו תחת פיקוח הרוצחים ההונגרים. באושביץ הפרידו בין הנאהבים והנעימים. חיה פייגע, מרים איידל ורייזיל מהבנות נשלחו לעבודת נשים, יוסף ומשה נחמיה נשלחו מאושביץ למחנה הסגר פלאשוב ליד קראקוב בפולניה. שם הם עבדו מספר חדשים עד שיום אחד הפרידו ביניהם ומשה נשלח למחנה גרוס־רוזן. כנראה שיוסף הי"ד ניספה בפלאשוב חדשים אחדים אחר כך. כי עד היום הזה לא ידוע מה היה גורלו. ר' יהושע, מרת פעריל הבת הבכורה לאה וחמשת ילדיה, והבת השניה שרה וביתה עלו על המוקד ביום הגעתם לאושביץ ביום ג' סיון תש"ד - 1944. שלמה ישעיה שהיה ב"גדודי עבודת הכפיה" בהונגריה ניצל בנס כאשר הגדוד שלו הגיע לאוסטריה בשעה שהחיה הנאצית נכנעה. משה נחמיה בן הזקונים ניצל בנס במחנה ההסגר בוכנוואלד ליד העיר ווימאר שבגרמניה ע"י הצבא האמריקני המשחרר. חיה פייגע, מרים איידיל ורייזל שמרו אחת על השניה במסירות רבה וניצלו בנס כאשר נותרו מאחור במצעדי המוות לתוך גרמניה. הן השתחררו בכפר הגרמני בשם אושאץ. שמואל צבי אשר עלה לא"י בשנת 1937 כחלוץ היה יחידי שניצל מהתלאות והסבל של השואה. אולם סבל נורא מבחינה נפשית כאשר שמע על בשורות האיוב שהגיעו לא"י ולא היה יכול להציל את יקיריו.

שרידי משפחת השוחט הקימו משפחות בישראל ובארה"ב בברוקלין וממשיכים את שלשלת הדורות של ישראל סבא.

העליתי על הנייר מעט מזעיר הזכרונות מבני משפחתי הענפה. השואה האיומה החריבה את עיירתי, ועקרה את משפחתי, והובילו אותם אל גיא ההריגה. כך עוללו הרוצחים החייתיים למשפחתי ולכל יקיריי. רק הזכרונות היקרים נשארו ואת אלה אני משתדל להנציח. אנו השרידים שניצלנו מאש התופת עומדים כגל־עד למשפחותינו לעיירתנו ולעמנו. כי את היתר נשאה הרוח, כולם פרחו ואבדו.

קרבן השואה הראשון בעיירתנו בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

איש יהודי נפלא היה

כשעננים כבדים כיסו את שמי אירופה, וסכנת מלחמת עולם שניה ריחפה באויר, חיו יהודי אירופה בפחד מתמיד, ולא ידעו מה ילד יום. נאומי השיטנה והארס שהשמיע הרודן הנאצי הפחידו כל יהודי. גם יהודי העיירה בילקה אשר בצ'כסלובקיה היו נבוכים. ר' משה בנימין קליין הסנדלר, אשר מורא שמים ליוה אותו כל ימיו, המשיך את עבודת הסנדלרות כבימים ימימה.

קשה לתאר את היהודי הנפלא הזה. ביתו עמד בקצה העיירה, בדרך שעלה אל המרכז. נדמה היה כאילו ר' משה בנימין בנה בכוונה תחילה את ביתו במקום ההוא, כדי שהעניים אשר פקדו את בילקה יסורו מיד לביתו ולא יצטרכו לחפש אכסניה לעצמם. ר' משה בנימין קיים את מצוות הכנסת אורחים כאברהם אבינו בשעתו. ביתו היה פתוח לרווחה בפני המחזרים על הפתחים מהעיירות הסמוכות ומכל חלקי המדינה. בשעה שהיה מקבל בסבר פנים יפות כל אורח מבחוץ, לא שכח גם את עניי עירו.

משפחתו מנתה תשע נפשות, והוא פירנס אותם ממלאכת הסנדלרות. ממעותיו המעטות הפריש ביד נדיבה גם לצדקה, והיות והוא עצמו לא יכול לפרנס את כל האורחים שנתדפקו על ביתו, היה נוהג לקבץ נדבות אצל בעלי הבתים בבית המדרש הגדול שבו התפלל בקביעות ערב ובוקר, פעמיים בכל יום.

ר' משה בנימין היה יהודי פשוט, טוב לב וירא שמים. היה פעיל בחיי הקהילה, חבר ב"חברה משניות", אשר חבריה התאספו כל ערב ובוקר ללימוד ועיון לפני התפילה ואחריה. היה חבר ב"חברה קדישא" וגבאי בית המדרש הגדול. היה

יהודי עניו, אהב את הבריות, ובפרט היתה לו אהבה עזה לעמו. ליבו הרחב של ר' משה בנימין הביא אותו לפעילות שאינה יודעת ליאות. הוא ניסה לנחם כל נפש מדוכאת, הגיש מזור וסיוע לזולת.

משה'לה דאפט בן השו"ב אהב לסור לביתו של ר' משה בנימין כדי לתקן אצלו את נעליו, או את נעלי בני הבית. תוך כדי תיקון, בין הלמות פטיש אחד לשני היה ר' משה בנימין משמיע דברי תורה וחכמה. פיו היה מפיק מרגליות. הסיפורים והאגדות שהוא סיפר, לאלה אשר סובבו אותו, חדרו לליבות השומעים, כי היו אלה דברים היוצאים מן הלב. את מלאכת הסנדלרות ידע על בוריה. כל נעל או תיקון שהוציא תחת ידו היו ממש מלאכת מחשבת.

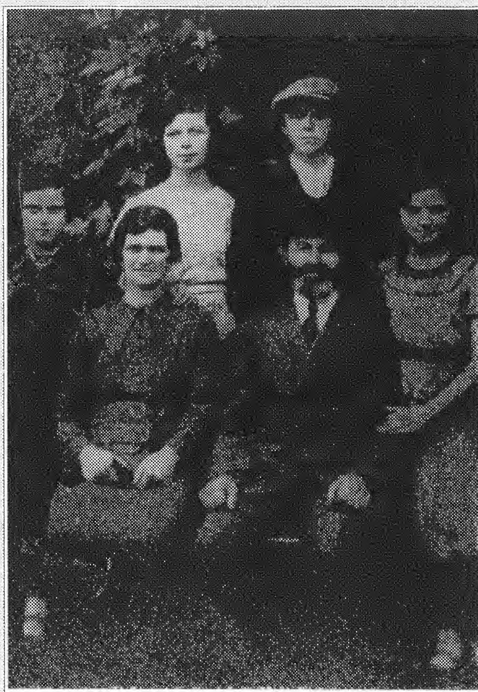
כשהיטלר ימ"ש נוכח שהעולם הגדול לא מגיב על מעשיו, ולא נקף אצבע כשבלע את חבל ה"סודטים", החליט שהגיע הזמן לבצע את יתר תכניותיו. את צ'כוסלובקיה ביתר לשלושה חלקים: את בוהמיה ומורביה סיפח מיד לעצמו, את סלובקיה - אשר מאז ומתמיד רצתה להתבדל - עשה למדינת גרורה, ואת קארפאטורוס הגיש בתור פרס להונגריה הפאשיסטית, עבור שיתוף הפעולה ההדוק. וסיבה נוספת לכך, הונגריה טענה שחבל ארץ זה שייך לה, היות והחלק הזה היה פעם מחוז של מלכות אוסטרו־הונגריה.

אולם הלאומנים בקארפאטורוס - אשר רובם היו אוקראינים ואשר ישבו שם דורות רבים - גם רצו באוטונומיה משלהם וחשבו שבשעה שכל דאלים גבר, יוכלו בכוח לקבל עצמאות. את אותה השעה ראו כשעת כושר, ובתמיכה חשאית רוסית הלכו והכריזו על עצמאות מדינית.

הונגריה לא התחשבה ברצון האוקראינים. לצבא ההונגרי לא היה שום קושי להשתלט על רוסיה הקארפאטית. הלאומנים האוקראינים, לא יכלו לעמוד בשום אופן מול הצבא ההונגרי המאומן והמצויד היטב. אמנם ניסו פה ושם להתנגד, בפרט במספר מקומות אסטרטגיים, אולם במהרה התפוררה ההתנגדות, והם נסו מהמערכה כדי להציל את עורם ונפשם.

ביום חמישי, פרשת פקודי, כמעט יום אביבי, בשעת בין הערביים, בשעה שיהודי בילקה התפללו מנחה ומעריב, הסתובב בבית המדרש הגדול ר' משה בנימין קליין כמנהגו, וקיבץ נדבות עבור משפחה עניה. יהודים רחמנים בני רחמנים הזדרזו לתרום בנדיבות ליבם, כל אחד לפי יכולתו. בסוף התפילה היו בידי ר' משה בנימין מלוא חפניים מטבעות.

קרבן השואה הראשון בעיירתנו בילקה - 175

בתמונה זו אנו רואים את משפחת ר' משה בנימין קליין התמונה צולמה
בבילקה בשנת 1935 (בישיבה מימין לשמאל) ר' משה בנימין קליין (הי"ד)
ואשתו גיטל קליין (הי"ד), (עומדים משמאל לימין) הבת טובי, הבת סוני,
הבן שמואל, והבת אטו. (ר' משה בנימין היה הקרבן הראשון בבילקה
בתקופת השואה - נהרג בלילה שההונגרים נכנסו לבילקה)

In this picture (113) which was taken in Bilke in 1935 we see the Klein family.
(Sitting from right to left) Reb Moshe Binyamin Klein, his wife Gittel Klein.
(Standing from left to right) their daughter Tuby, their daughter Selma, their son Samuel, and their daughter Etu.

השמש עלה על הבימה והכריז שהעיריה הודיעה שהוכרז עוצר משעה 9 בערב עד אור הבוקר, ואסור להעלות אורות בבתים. כשהקהל שמע את ההכרזה התפזר מיד, בלי להתעכב לרגע. ר' משה בנימין עם עוד מספר שכנים הלכו בצעדים מהירים לביתם. היו שמועות שעוד באותו הלילה יחדור הצבא ההונגרי לבילקה. העיירה בילקה היתה צומת חשוב, וגם נודע על התארגנות הלאומנים האוקראינים בעיירה כדי להציב התנגדות לצבא הכובש. כל לב יהודי חרד. כי מי עוד כעם ישראל בעל נסיון, היודע שאין לצפות למלך חדש. בפרט ששמעו על מעשי ההתעללות של הפאשיסטים ההונגרים.

בשעה שר' משה בנימין קליין ומלויו הגיעו לגשר הראשון שחוצה את העיירה נשמעו יריות בסביבה. אנשים ברחוב התחילו לנוס ולתפוס מחסה. באותו הרגע פגע כדור בראשו של ר' משה בנימין והוא נפל ארצה מתבוסס בדמו. שכניו אשר היו אתו, רצו אליו וניסו להעמידו על רגליו, אולם לשוא. נשאו אותו לביתו אשר לא היה רחוק מהמקום בו נפגע. שליח רץ קדימה לבית ר' משה בנימין ואמר למשפחה שמביאים אדם פצוע שיכינו לו מיטה. בני הבית יצאו לקבל את פני הפצוע ובידיהם עששית כדי להאיר את הדרך. בני הבית חשבו שהפצוע הוא העני אשר עמד ללון אצלם, ואשר עבורו אסף ר' משה בנימין צדקה בבית המדרש. ברגע שהכניסוהו לבית, נוכחו בני הבית לדעת שזה אביהם. כשהניחו אותו על המיטה והתחילו ליישר אותו ראו שידיו קמוצות ובתוכן החזיק את המטבעות אשר אסף בין השמשות עבור האורח.

השתדלו להגיש לו עזרה ראשונה ורצו להביא את הרופא. אך כשהגיע הרופא, ר' משה בנימין כבר לא היה בחיים. הוא הוציא את נשמתו בטהרה. השכם בבוקר סיפרו לרב על האסון שקרה לר' משה בנימין. הוא ציוה לגשת לגשר ששם נפצע ר' משה בנימין, לאסוף את דמו השפוך ואת העפר מסביבו. כמו כן ציוה לקחת את בגדיו שבהם נפצע ואת הכל להביא לקבורה ביחד עם הקרבן הקדוש.

בשעות הבוקר התקיימה הלויה. כל העיירה התאספה מטף ונשים, מנער ועד זקן. כולם באו לחלוק כבוד אחרון לקרבן הראשון של עיירתנו. הרב נפתלי צבי ווייס הספיד את ההרוג והתחיל בפסוק של פרשת השבוע, "ואלה פקודי", אלה, כמו ר' משה בנימין שנפקדים היום מאתנו, והמשיך לבכות את הקרבן, את האיש היהודי והנפלא הזה שכדור מרצחים פילח את ראשו. הרב העלה קוים לדמותו של הקדוש. בין שאר דבריו אמר: "ר' משה בנימין היה יהודי ירא שמים אמיתי, דאג תמיד כיצד להקל על סבלו של יהודי מדוכא. ברח מן הכבוד, היה איש

הפשטות הקדושה. היתה לו מידת החמלה אשר ריחם על הכל, ועל כל הבריות, הוא חיזק ברכיים כושלות, ואהבת ישראל היתה לו מעל לכל. לא ידענו בחייו איזה איש נפלא התהלך בתוכנו. האמת היא שהרבה אנשים ידעו על מעשיו הטובים של ר' משה בנימין, אפילו הילדים בעיירה הרגישו הרגשה מיוחדת במחיצתו. אלא שלא דיברו על כך, כי לר' משה בנימין לא היה נוח הדבר. - והרב המשיך ואמר: הוא ניסה להוריד את השמים לארץ, ולהיפך, להרים את הארץ לשמים. עלינו ללמוד מדרכיו, כי הנה ימים באים אשר נזדקק לעזרת אחים. עלינו בעצם לבכות על אלה אשר נשארו בחיים". המלווים השתתפו בצער המשפחה ושוחחו על האסון שפקד אותה. גם דיברו על השלטון החדש שנכפה על קארפאטורוס ובילקה בתוכם. לא עבר זמן רב וכל יהודי בילקה גורשו ממקומם אל הגיטו, ומשם אל מחנות ההשמדה בפולניה וגרמניה. עוד בגיטו אמרו יהודי בילקה שר' משה בנימין הקדוש זכה למה שרבים מאתנו לא יזכו. לפחות זכה להקבר בקבר ישראל, ונאסף עם אבותיו ולא ראה את הפורענות הגדולה שבאה על משפחתו ועל עמו.

Дусина
Осій
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Текове

ואח מאח יאמץ

מאת משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

א

משפחת ר' יהושע דאפט השוחט היתה מעין מוסד בפני עצמו בעיירה בילקה ברוסיה הקארפאטית אשר בצ'כסלובקיה. היתה זו משפחה שורשית מקורית בעלת אמונה תמה ושלמה. הבית כולו אמר אצילות טבעית אלא שרחוקים היו מגאוותנות או יהירות. במשפחה היו אחד עשר ילדים, שישה בנים וחמש בנות. כולם הצטיינו בכשרונותיהם הגדולים, בפרט הבנים היו מוצלחים מאד, ממש עולם ומלואו.

משפחה זו היתה תופעה מיוחדת במינה. היא היתה גאוות העיירה, כולם התפארו בה מנער ועד זקן, הבית כולו אמר כבוד והדר. היתה זו משפחה מיוחסת מדורי דורות, מפוארת ומסועפת, שענפיה השתרגו למספר מדינות ונמצאו בה תורה וגדולה במקום אחד. שלשלת היוחסין של שוחטים, דיינים, חזנים ורבנים מעידה על כך.

מרת פעריל דאפט היתה מצאצאי ר' שבתי ליפשיץ 1), אב־בית־דין ומקובל, שעקר עם משפחתו מגאליציה והשתקע ברוסיה הקארפאטית. כל הסביבה, בתוכם תלמידי חכמים, רחשו לו כבוד. לר' שבתי היה גם כשרון כתיבה. הוא הוציא מעטו הפורה כתריסר ספרי קודש אשר שימשו במשך שנים רבות מקור לימוד והדרכה להמונים של יהודי מזרח אירופה.

גם ר' יהושע דאפט היה ממשפחת דיינים ושוחטים מיוחסת. הוא כיהן בבילקה כשו"ב וחזן העיירה במשך עשרות בשנים. ר' יהושע דאפט החזן וששת בניו המשוררים התפרסמו בבילקה ובכל הסביבה. מי שלא שמע את ר' יהושע עובר לפני התיבה - לא שמע תפילה היוצאת מלב טהור מימיו.

בבילקה ופרבריה ישבו כאלפיים יהודים. הוא התחבב על כל אחד בהתנהגותו ובאורח חייו. הליכותיו הלבביות, אהבתו ומסירותו לחברי הקהילה, ובייחוד יחסו

לפשוטי העם קבעו אותו דמות פופולארית ביותר בכל הסביבה. לא פעם הציעו לו משרת חזן בערים גדולות בתנאים הרבה יותר טובים. אולם ר' יהושע סרב לעזוב את עדתו מדאגה כדי להטיב רק את מצבו החומרי. באישיותו האיר את חשכת העיירה והקרין אור עליון לחיי היהודים.

כשעננים כבדים כיסו את שמי ארופה ואשמדאי התחיל להשתולל, נחתם גם גורל יהודי בילקה ובתוכם משפחת ר' יהושע דאפט. "כיון שניתנה הרשות למשחית, לא הבדיל בין צדיק לרשע". מתוך שלוש עשרה הנפשות במשפחת יהושע דאפט ניספו בשואה האיומה שבע נפשות ובן אחד נקטף בדמי ימיו בארץ ישראל. שני הבנים שלמה ישעיה ומשה ניצלו מגיא ההריגה.

ארבעת הבנים, שהלכו לעולמם חיים אריה, שמואל צבי, נחום אורי ויוסף, כל אחד מהם היה כליל השלימות בהליכותיו ובנימוסיו. ממש "אח מאח יאמץ". בלילות כאשר שנתי נודדת, עולות לפני דמויות משפחתי היקרה, כפי שנחרתו על לוח לבי ובמוחי. רוב הקורות מילדותי ומשפחתי נשתמרו בזכרוני.

כיוון שהייתי בן זקונים, היתה לי הזכות הגדולה לקבל השפעה מכל אחי ואחיותי הגדולים ממני. כל אחד השקיע בי ממיטב כשרונו ותרם רבות לחינוכי והתפתחותי. הם הדריכו אותי בחיים מילדותי, ומהם ספגתי מידות וידיעות רבות אשר היתוו את כיוון חיי עד הלום. במשך הזמן התחוורה לי עוצמת השפעתם עלי. אני מצדי אשמור בלבי לנצח את הוקרתי העמוקה להם.

למרות שארבעתם נבדלו בטבעיהם, מזגיהם והשקפותיהם, בכל זאת היה להם גם צד שווה. כל אחד מהם היה עניו גדול, נוסף לזה הצטיינו בנאמנות ומסירות בלתי מוגבלת למשפחתנו. בין האחים שררה תמיד אהבה, אחווה, שלום וריעות. לא היה זכר לקנאה ותחרות.

כל אחד מהם היה בעל כשרונות ומבורך בכישורים מסוימים ומצד שני, כל אחד היה שונה באופיו וטבעו. כל אחד מהם עמל, כדי להשיג את המטרה שהציב לעצמו. ומה שעשו - עשו ביסודיות ובנאמנות. זה היה סימן־היכר משפחתי, כעין צו עליון לעשות את הכל ביסודיות, לכן, רבים מבני הקהילה פנו אל בני משפחת דאפט בבקשת עזרה. מי בעצה ומי בחיבור מכתב או פנייה חשובה. כגון: הכנה לקראת בחינות כניסה לגימנסיה או לאוניברסיטה. בכלל היה ידוע בעיירה, שאם יהודי נזקק לטובה או לעזרה - בני משפחת דאפט יהיו תמיד מוכנים להטות אוזן קשבת.

וכפי שהאחים נבדלו זה מזה בחייהם, כך נבדלו גם במותם. הגורל התאכזר לכל אחד מהם בדרכים שונות.

ב

חיים אריה, הגדול בין הבנים, נולד בשנת תרע"ג - 1913. את חינוכו קיבל בגיל ארבע ב"חדר" ואחר כך בישיבה בעיירתנו, ולאחר הבר־מצוה קיים את מנהג אבותינו "הווה גולה למקום תורה". הוא נסע ללמוד בישיבה גדולה, שהיתה מפורסמת בסלובקיה, כדי למלא כרסו בתלמוד ופוסקים.

הוא הראה כשרונות יוצאים מגדר הרגיל בלימודים. היתה לו תפיסה מהירה, חודרת ושקידה עצומה. הוא רכש לעצמו את כל ענפי מורשת אבותינו. היה בקי במסכתות שלימות עם פירושי התוספות ופוסקים אחרים. היה בעל קורא מצוין וידע את תורת החזנות של אביו על בוריה. חיים אריה היה אברך מלא וגדוש תורה וחכמה. הוא ספג כל אשר למד מהוריו, מוריו ורבותיו בהתנהגות ובאורח חיים.

הוא גידל זקן ופאות, אלא שתמיד היה מסופר ומסורק כדבעי. בכל הופעתו אפשר היה להכיר, כי הפנה תשומת־לב לטיפוחו החיצוני. היה בעל הדרת פנים וכל הופעתו אמרה כבוד. תמיד היה לבוש בטוב טעם ללא רבב על בגדו. היה לאות ולמופת לכל בחורי העיירה. בעצם הופעתו היה משמח אלוקים ואדם. משפחות רבות נתברכו בו ואמרו מי יתן ובנינו יהיו כחיים אריה בן השוחט. כל אחד ניבא לו גדולות ונצורות ועתיד מזהיר.

כאשר שב הביתה לאחר שנים של לימוד והשתלמות בישיבות הגדולות הוא ראה צורך לתרום לחינוך היהודי של בחורי העיירה, וגם בחר בהוראה, כדי שיוכל לסייע לפרנסת המשפחה הגדולה. נכבדי העיירה פנו לחיים אריה והציעו לו שיפתח שתי כיתות לנערים, אשר ילמדו אצלו גמרא ותוספות, פרשת השבוע ועוד מקצועות יהודיים.

ההוראה באה לו כדבר טבעי לאחר שנים רבות בלימודים. ובפרט מנסיונו העשיר שרכש לו מרבותיו. במשך תקופה קצרה הפך למחנך בחסד עליון ופדגוג מצוין. כל שיעור היה אצלו מלאכת מחשבת. הסביר את הנלמד בטוב טעם ובשיטתיות. תלמידיו נענו לו בלב ונפש. הוא העמיק בתוך סוגיה וריכז בה את כל מעייניו וכל מוחו ושכלו. היה ממש אוצר בלום של תורה וחכמה.

חיים לייב בן יהושע ופעריל דאפט (ליפשיץ) ז״ל הי״ד.
בן השוחט, היה בחור עם כל המעלות. יהודי תלמיד חכם, נעים הליכות,
בעל כשרונות רבים, היה בקי במסכתות שלימות, היה בעל קורא מצוין
וחזן נפלא. אברך מלא וגדוש תורה וחכמה. נולד בשנת תרע״ג - 1913.
ניספה בפסח תש״ג - 1943 בכפר דורוביץ ליד דווידקוב באוקראינה
ב״גדוד מחנה עבודת כפייה״. תמונה זו צולמה בתחילת שנות הארבעים.

Chaim Leib Doft Lipschitz (122), the son of Reb "Yehoshua" Doft, the Shochet and Pearl Lipschitz, was a Talmudic scholar who knew entire Tractates of the Talmud, a fine cantor, an excellent Torah reader, had a pleasant personality. A young promising man, full of wisdom and knowledge. Born in 1913, perished on Pesach 1943 in the village of Dorowitz near Davidkof in the Ukraine. This picture was taken in the beginning of the 1940's.

חיים אריה היה טיפוס מיוחד במינו. הוא ירש מאביו את האהבה לזולת, אשר קשרה אותו לכל הסובלים והמנוצלים. מאמו ירש את גבורת הנפש וכוח הסבל ומסירותו לאידיאלים. היה אדם יקר ומופלא, כולו נשמה. היה מקובל על הבריות וכולם רחשו לו כבוד.

נוסף על כל מעלותיו היה שקוע כל הזמן בטרדות המשפחה. במשך השנים ששהה בבית היה יד ימינו של אבא כמעט בכל דבר.

לפעמים כאשר אי אפשר היה לקבל מרכבה או עגלה כדי לצאת לפרברים, היה חיים אריה מוביל את אבא על אופניים. וכאשר חלה היה מטפל בו, יושב על יד מיטתו ושומר עליו יומם ולילה. ובאותו הזמן מילא את מקומו בענייני הקהילה. חיים אריה היה קשור בנימות רבות לאבא.חוטים רבים של קירבה נפשית השתזרו בין האב לבן האהוב, כי נפשו היתה קשורה בנפשו.

כאשר היטלר ימ"ש, האשמדאי הגדול, הצית את התבערה הנוראה, הפורענות לא פסחה גם על חיים אריה דאפט. את חבל הארץ שבו ישבו יהודי בילקה מסרו הגרמנים לידי קלגסי ההונגרים הפאשיסטים. לאחר תקופה קצרה הוציאו גזירה שכל הגברים מבן עשרים ועד חמישים שנה חייבים להתייצב לעבודת הצבא. חיים אריה, בין יתר יהודי בילקה, נלקח לתוך מחנות עבודה בהונגריה, ומשם נלקחו גדודים גדודים לעבוד בשביל הגרמנים בחזית הרוסית.

בתחילה היה קשר מכתבים, אמנם בצנזורה חמורה, עם חיים אריה ויתר הבחורים מבילקה. מבין השורות אפשר היה להבין שמצבם קשה ביותר. מדי פעם בפעם איפשרו למשפחות לשלוח חבילות מזון קטנות לגדודי מחנות העבודה. החבילות הללו החיו את נפשות הבחורים בנכר באוקראינה ורוסיה הרחוקה. הבחורים היהודים התקדמו לקראת החזית ותפקידם היה להקים ביצורים לצבא הגרמני. בראשית שנת תש"ג (1942) הגיעו מחיים אריה מכתבים לעתים נדירות. ואחרי כן נדם קולו וסימן חיים לא הגיע ממנו. בשורות איוב פשטו בעיירה ובביתנו שררה עצבות ודאבה.

לאחר השואה האיומה נודע לי, שחיים אריה ביחד עם עוד אלפי יהודים עבדו בקרבת הנהר דון. שם היו מרוכזים אלפי יהודים במחנות עבודה בתנאים איומים ונוראים. אלפי יהודים נפלו חללים ממחלות מעבודה קשה ומרעב מדי יום ביומו.

ואז באה הנסיגה הגדולה של הגרמנים ובפקודתם הוכרחו לסגת רוב גדודי העבודה היהודיים. הנסיגה הזאת הפילה עוד יותר חללים. בפרט שרובם נדבקו במחלת טיפוס הבהרות. הגרמנים וההונגרים ריכזו את החולים בכפר דורוביץ ליד דווידקוב באוקראינה בתוך אורוות סוסים. כשמונה מאות יהודים שכבו בחום גבוה ללא טיפול רפואי.

בפסח תש"ג - 1943 הציתו הצוררים הגרמנים ימ"ש את האורווה באש על כל החולים היהודים, והעלו אותם על המוקד. לפי עדותו של שלמה רוזנברג, שבנס הצליח לזחול מתוך האש - ואשר נכווה קשות - היו הזעקות של בחורינו עד לב השמים. כך נשרפו חיים שמונה מאות יהודים ובתוכם חיים אריה דאפט הי"ד והוא אז בן שלושים.

ג

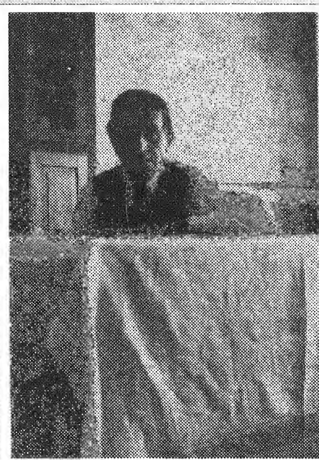
ואילו שמואל צבי, הבן השני במשפחה, היה כבר מצעירותו טיפוס שונה. למרות שהוא גדל באותה המשפחה, כמו חיים אריה, וקיבל חינוך זהה, היה לו אידיאל אחר. עוד בשחר ילדותו דבקה בו האהבה לציון. הסיפורים והאגדות על ארץ ישראל וירושלים ששמע בבית, בחדר ובישיבה, הלימוד והעיון העצמי בספרים, כל אלה הלהיבו את דמיונו והגבירו את אהבתו לארץ ישראל.

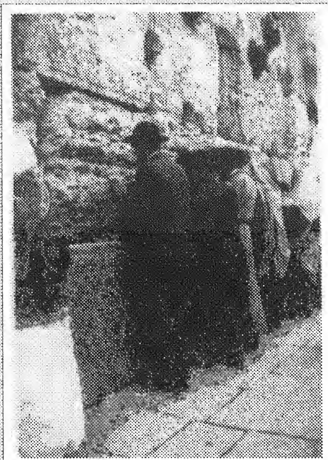
עוד בצעירותו היה אומר לחבריו שבאוויר מרגישים את ריחה של מלכות ישראל בא"י. הוא טען שזו היא השעה ואסור להחמיצה. האידיאל והייעוד שלו נבעו ממקור טמיר בנפשו. תוך הקשחת לב על מזבח שליחותו הוא הקריב את הכל. את משפחתו, הוריו ידידיו, עיירתו ומולדתו. הוא לא הקשיב להסברים מתקבלים על הדעת ולא שעה למוסר, שהטיפו לו כל הסובבים אותו. הוא הטה אוזן קשבת אך ורק לקול הפנימי, שבקע מחביוני נפשו אשר כפה עליו מילוי היעוד הציוני־משיחי.

שמואל צבי נאבק קשות עם הוריו האדוקים, עם הסביבה העוינת לרעיון הציוני. הוא לא נכנע עמד איתן נגד כל הפיתויים והאיומים, כי האידיאל הלאומי היה ייעודו בחיים.

שמואל צבי נולד בשנת תרע"ה - 1914. עבר את כל שלבי החינוך המסורתי בחדר ובישיבה. לאחר מלחמת העולם הראשונה תחת המשטר הצ'כי גם למד בבית הספר היסודי הצ'כי. כמו אחיו, גם הוא יצא לישיבה הגדולה בסלובקיה,

שמואל הערש בן ר' יהושע ופעריל דאפט - (ליפשיץ) ז"ל
בן השוחט, היה בחור בעל כשרונות רבים, היה לו אידיאל גדול אהבת ארץ ישראל. קול פנימי דחק אותו למלא את היעוד הציוני - המשיחי. הוא רכש לו השכלה יהודית וכללית רחבה, למד בישיבות הגדולות בסלובקיה. נגד רצון הוריו החליט לעלות ארצה בשנת 1937. לאחר תלאות הגיע לארץ, התיישב בירושלים. בתמונה הזו שנלקחה בשנת 1937 הוא נראה לומד בישיבת הרב דושינסקי וגם באוניברסיטה העברית. בתמונה ליד הכותל המערבי הוא הראשון מצד שמאל בין המתפללים בירושלים. בגיל צעיר בשנת תשי"ד - 1955 בן ל"ט היה במותו. נקבר בהר המנוחות בירושלים.

Samuel Hersh Doft-Lipschitz (119) was the son of Reb Yehoshua Doft , the shochet, and Pearl Lipshitz. He had many talents and a vast range of Judaic and secular knowledge. His ideal was the Land of Israel. After studying at great Yeshivot in Slovakia, he made Aliyah, against his parents' wishes, to Israel. He then lived in Jerusalem where he studied at the Yeshivah of Rabbi Dushinsky and later at the Hebrew University. In this picture, which was taken in 1937 while he was a student at the Yeshivah of Rabbi Dushinsky. In the picture near the "Kotel" the Western Wall of the Temple in Jerusalem, he is the first on the left among the worshippers. He died in 1955 at the age of 39 and is buried in Jerusalem on "Har Hamenuchot".

כדי להרחיב את ידיעותיו בתורה שבעל פה.

לאחר שלמד חמש שנים בישיבה הגדולה בסלובקיה, הוא החליט החלטה נועזה, ששום בחור בבילקה לא העיז לעשות. הוא עבר מהישיבה למחנה הכשרה ציונית, כדי להתכונן לעליה. כאשר נודע הדבר לאבא - הוא נקרא לשוב הביתה באופן דחוף.

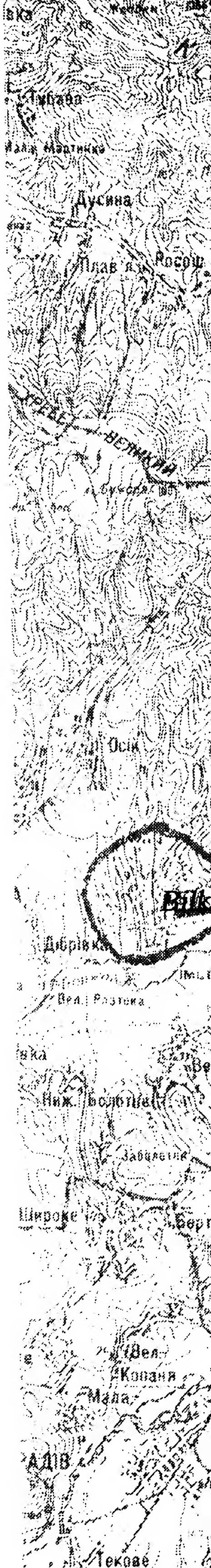
היתה לו מלחמה קשה עם הוריו, המשפחה, רב העיירה ואחרים, שניסו להשפיע עליו שישוב מדרכו "הרעה". הוא הוכיח את נחישותו. לפי דבריו "אהבה ישנה אינה מעלה חלודה" מיום שקראתי בעתון "מומנט" שבחורים שלמדו תלמוד בישיבה מתקבלים לאוניברסיטה העברית, נתעוררה בי השאיפה הישנה להשכלה ובפרט בלבוש עברי ובירושלים על הר הצופים. היכולה להיות שאיפה נעלה מזו? "אשרי ילוד אשה שזכה לזה!"

לפני שמואל צבי עמדו מכשולים רבים. הוא היה זקוק לתעודות ומכתבי המלצה מהישיבות, שבהן למד כדי להתקבל לאוניברסיטה העברית. ראשי הישיבה, שהיו נגד הציונות, מאנו לתת לו את המסמכים הדרושים, כי על ידי זה קיוו לעכב בעדו מלעלות לארץ.

שמואל צבי היה זקוק לאלף "קרונן" שעליו היה לשלם מראש לאוניברסיטה כשכר־לימוד, לפני שישלחו לו "סרטיפיקט", והיה זקוק לעוד סכומי כסף גדולים עבור כרטיס נסיעה באניה, שעמדה להפליג מקונסטנצה אשר ברומניה.

לאחר בקשות ותחנונים רבים נענו בסוף הרבנים, ואישרו לו את המכתבים וההמלצות לאוניברסיטה. הוא לווה סכומי כסף משכנים וקרובים, ביניהם הדוד יצחק דאפט.

אברהם נוימן, מזכיר צעירי מזרחי בבילקה, כתב מכתב המלצה חשוב אל התנועה הציונית בירושלים. וכך כתב: "עומד לפניכם החבר שמואל צבי דאפט, חבר נאמן לתנועה הציונית, ומבקש עזרה הנחוצה לו בימי הגשמת רעיונותיו הנעלים. כל ימיו התמסר לפעולה הציונית ורוצה להמשיך בה בא"י, בכל כוחותיו הרוחניים והגופניים. הוא היה ה"חלוץ" הראשון של הרעיון הציוני בכפרנו וממטיפיו ברבים. אבל הרבה סבל סבל על התמסרותו החלוצית הציונית. כל זה לא החליש את רצונו להגשמה. להיפך הסבל הזה חיזק את רוחו. גם תלמידים השאיר אחריו, שהמשיכו בדרכו. חובתנו הקדושה - כתב המזכיר - להכיר

ואח מאח יאמץ - 187

בעבודתו ולהושיט לו את העזרה הנחוצה, עזרה שתקל עליו את שאיפותיו. תודתנו לכם תתבטא בעבודה פוריה לטובת עמנו בארצנו". (כ"ג ניסן תרצ"ז).

פעמיים יצא מהבית דרך קונסטנצה כדי לעלות ארצה. לא אשכח מקרים אלה לעולם. הייתי אז ילד כאשר לילה אחד אחרי חצות מישהו דפק בדלת. כל המשפחה נעורה והנה שמואל צבי חזר באופן פתאומי, כי לא היה מקום בשבילו באניה שהפליגה לארץ. כמה גדול היה אז אחי בעיניי, ממש ענק. ידעתי שהוא משכמו ומעלה גבוה מכל בני המשפחה, אבל באותו לילה נראה היה בעיניי שהוא גבה עוד יותר. ידי חיבקו את רגליו בחזקה ולא רצו להינתק ממנו.

כשעזב את הבית בפעם השניה, בשנת 1937, כדי להפליג לארץ ישראל, היתה הפרידה קשה ביותר למשפחה. הלב ממש נשבר לראותו כיצד נמשך לארץ האבות, וכאן ההורים ורוב בני המשפחה לא הביטו על כל העניין בעין יפה. היו לזה סיבות שונות, בפרט ר' יהושע ומרת פרל לא רצו להיפרד מהבן הצעיר, שעמד לנסוע לארץ רחוקה שוממה ומסוכנת. (כדאי כאן לציין שכאשר הובלנו בקרונות המשא מהגיטו בצ'כוסלובקיה למחנה ההשמדה אושביץ התוודה ר' יהושע לפני משפחתו ואנשי עירו בזו הלשון: "נולדו לי 11 ילדים, אחד מהם היה חכם אשר ראה את הנולד")

שמואל צבי היה מעין עמוד אש, חלוץ שהלך לפני הנוער היהודי בבילקה, העפיל ארצה וסלל את הדרך לאחרים מעיירתנו. כשהגיע ארצה כתב מכתבים מרשימים ותיאר את תלאותיו בדרך ומסעיו בארץ. היה לו כשרון כתיבה יוצא מן הכלל. הוא כתב בשלוש שפות: עברית, אידיש וצ'כית. באופן מיוחד שתינו בצמא את רשמיו ותיאוריו של ארץ הקודש. למרות שההורים והמשפחה לא רצו, ששמואל צבי יעלה ארצה - לאחר המעשה התגאו בו כולם.

מכתביו השתרעו בדרך כלל על מספר רב של עמודים. אנשי בילקה התעניינו תמיד בתוכנם. תיאוריו של נוף הארץ, המקומות הקדושים, מעשי החלוצים, אנשי המחתרת היו נפלאים ומעניינים. מיום ששמואל צבי עלה ארצה נעשתה א"י דבר מוחשי מאד בביתנו ולכל יהודי בילקה. בזכותו עלו במשך זמן קצר כתריסר בחורים מעיירתנו. הוא זכה להשפעה כשהיה עוד בבית, אלא הפעם השפעתו באה אפילו ממרחקים.

כל עולה מבילקה ידע שכאשר יגיע לא"י יש לו לאן לפנות. דירת שמואל צבי הפכה לבית-ועד לעולי בילקה. כל פעם שהגיע אניה לעתלית - כי שם עצרו

הבריטים את העולים הבלתי ליגאליים - עשה שמואל צבי מאמצים גדולים לשחררם. ואם בילקאי הגיע לארץ, ולא הודיע מראש לשמואל צבי על בואו ונודע לו ממקור אחר, הוא התקשר עמו והטיף לו מוסר, "הייתכן שלא הודיעו לי שתגיע לארץ".

שמואל צבי השתדל לעזור לכל אחד מעולי בילקה בהשגת עבודה, דירה וכן לכל מה שנזקק חלוץ כדי להיקלט בארץ. הוא עצמו עבד קשה בכל מיני עבודות, כדי להתפרנס, נוסף ללימודיו באוניברסיטה העברית בירושלים. באוניברסיטה עשה חיל בלימודיו והשתלם במדעי הרוח. בעת ובעונה אחת למד גם תקופה מסוימת בישיבת הרב דושינסקי בירושלים כפי שהבטיח לאבא.

בהגיעו לירושלים מסר דרישת שלום מקרוביהם בצ'כוסלובקיה למשפחת ר' שמאי אקסל, שהתגוררה בבתי וורנר במאה שערים. שם פגש בנכדת ר' שמאי, בחנה לודמיר, והתאהב בה. היתה זו אהבה ממבט ראשון. חנה היתה נערה תמירה חיננית ומושכת, בעלת הופעה נאה. שמואל צבי הפך לבן־בית אצל ר' שמאי ומשפחתו. אמא של חנה, גב' פרומה לודמיר, קירבה אותו מאוד. לאחר זמן התחתנו חנה עם שמואל צבי והקימו משפחה. נולדו להם במשך הזמן חמישה ילדים, שני בנים ושלוש בנות.

שמואל צבי כתב הביתה לבילקה שהוא עומד להנשא לחנה לודמיר. הוא סיפר על ייחוסה החשוב הן מצד אמא והן מצד אבא כמשפחה מכובדת. שלח תמונה של הכלה, ובני המשפחה בבילקה השתתפו באושרו. ביום החתונה, כאשר הבילקאים בארץ ישראל ובני משפחתה וקרוביה התאספו לחתונה של חנה ושמואל צבי, ערכה משפחת דאפט מסיבה בבית לכבוד הנישואין. הוזמנו החברים של שמואל צבי והשכנים. תמונות החתן והכלה עברו מיד ליד וכל אחד הביע את דעתו על הזוג המוצלח. הגישו כיבוד ושרו שירי ארץ ישראל. שירים שהיו אז מאד פופולאריים כגון של חנה סנש "מולדתי ארץ כנען מגמתי שדות־ים" ואחרים. המסיבה הזאת תוארה אחר כך במכתב אל שמואל צבי וחנה. למכתב זה הוסיפו דברי ברכה והערכה כל בני המשפחה החל באבא ואמא וגומר בכל האחים והאחיות. אפילו אני, הקטן, כתבתי שורות אחדות.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, נכבשה צ'כוסלובקיה ע"י הצורר הגרמני ונתרופף קשר הדואר עם ארץ ישראל. בראשונה הגיעו עוד מכתבים וגלויות אחדות מצונזרות משמואל צבי למשפחתו. כבן משפחה מסור חרד לגורלה. עשה

מאמצים לשלוח מסמכים לפחות לאחים שיעלו ארצה, אלא שאיחר במועד. כשנודע בארץ ישראל על ההשמדה השיטתית של יהדות אירופה ובתוכה יהודי בילקה - נפלה רוחו של שמואל צבי ובריאותו נתערערה. הדאגה לבני משפחתו תפסה תמיד את המקום הראשון בחייו, לכן גם לא השלים את לימודיו באוניברסיטה.

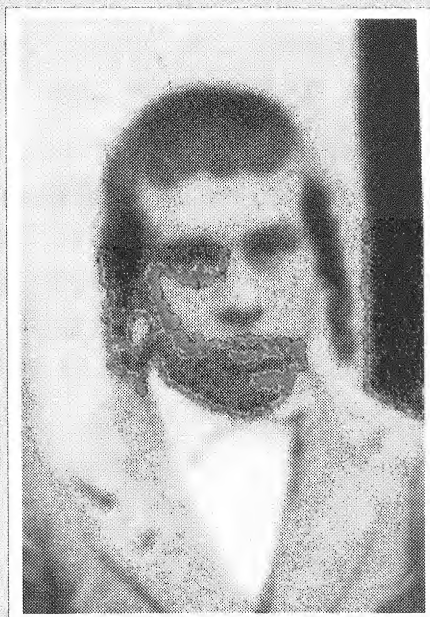
בסוף ימיו עבד במחלקת המנגנון של משרד הדואר בירושלים. בתשי"ד לקה בהתקף לב ונאבק קשה עם המוות. נוספו לו עוד סיבוכים אחרים, ובכ"ז תמוז תשי"ד, השיב את נשמתו לבוראו והוא אז רק בן ל"ט שנים. לפחות זכה להשאיר אחריו 5 ילדים נהדרים. כל אחד מהם מבורך במידות טובות וכל אחד ממשיך במסורת המשפחה. הוא חי בארץ ישראל בתקופה גורלית לעם ישראל, כשהמאבק על המדינה היה בעיצומו וזכה עוד לחיות שנים אחדות במדינה היהודית החופשית.

ד

הבן השלישי, נחום אורי, נולד בשנת תרע"ז - 1917. הוא היה דמות של אדם עילאי מחונן בכל המעלות ומוכתר בכל המידות. היה בעל כשרונות גדולים וצמא לתורה ודעת. גם הוא למד בחדר מגיל ארבע, בישיבה המקומית ואחרי כן בישיבה גדולה. בזמנו כאשר התבגר הגיעו רוחות ההשכלה גם לעיירתנו באמצעות שלושת העתונים האידישאים שהגיעו מפולין "היינט", "טאג" ו"מאמענט". הדור הצעיר פנה איפוא לא רק ללימודי קודש, אלא ספג השכלה כללית וציונית. הנוער התחיל להיות פעיל וער לכל הנעשה בתנועות והזרמים החדשים שצצו בצ'כסלובקיה.

נחום אורי היה קורא את העתונים שהגיעו אליו מפולין מתחילתם ועד סופם. הוא שתה בצמא כל מה שנכתב על העולם היהודי. רבים הביטו בעין רעה על קריאת העתונים הללו, לא רק בגלל ביטול תורה, אלא מתוך חשש שמא ייתפסו בניהם לדיעות זרות ולהשקפות בלתי רצויות.

הרב ר' נפתלי צבי ווייס, המרא דאתרא, התקיף בדרשותיו את הנוער שנטה לציונות, לתנועות החדשות, ודרש מאת ההורים בתקיפות, לא להרשות לבניהם לסור מדרך הישרה, אלא להמשיך לטוות את שלשלת הדורות ומסורת אבותינו. בני משפחת דאפט השתייכו לנוער אגודה ונוער מזרחי, בכל זאת הדור הישן לא הביט על התנועות הללו בעין יפה. במועדונים של התנועות הללו קיימו בני הנוער תפילות בציבור, לימוד תורה בצוותא, לימוד השפה העברית, קריאת עתונים

בתמונה זו רואים את נחום אורי דאפט - ליפשיץ הי״ד). בתמונה זו הוא היה בן 15. הוא היה הבן של ר׳ יהושע דאפט השוחט מבילקה. הוא ניספה בשבי הרוסי בז׳ אדר א׳ תש״ג - 1943 אחרי שהרוסים שבו את ״גדוד עבודת הכפייה״ שבו עבד הוא נלקח למחנה השבויים ליד מרשנסק דרומה ממוסקבה. הוא נולד בשנת תרע״ג 1917 בן 26 היה במותו. היה דמות של אדם עילאי, מחונן בכל המעלות ומובחר בכל המידות. היה לו לב יהודי חם. אישיותו היתה רב גוונית וספג בקרבו את התרבות היהודית על בוריה. היה מקובל כאיש משכיל מובהק.

In this picture (120) we see Nachum Uri Doft-Lipschitz at the age of 15. He was the son of Reb Yehoshua , the Bilker Shochet.
He was taken to a "forced labor camp" in Russia, where he was captured by Russians. He died as a prisoner of war near Marshank, south of Moscow in February 1943. He was born in 1917 and perished as mentioned at the age of 26.
May G-d take revenge for his death. He had an unusually pleasing personality, with many talents and attributes. He had a warm Jewish heart and his colorful personality absorbed the entire Jewish and Hebrew culture. He was regarded as a very educated, prominent and distinguished person.

ושיחות על הנעשה בעולם היהודי ובפרט בא"י.

נחום אורי היה חבר באגודת צעירי מזרחי, והיה עמוד התווך של הנוער היהודי בבילקה. בעיירתנו, ובכל הסביבה לא נמצא בחור מוצלח כמוהו. היה לו לב יהודי חם שפעם באהבה לבריות, לפרט ולכלל. תמיד נחפז לגמול חסד לבני אדם.

אישיותו היתה רב גונית. ספג בקרבו את התרבות היהודית על בוריה, אבל גם שקד על התרבות הכללית בכוחות עצמו. היה מקובל כאיש משכיל מובהק, ושימש דוגמא לרבים מבני הנוער. מעולם לא ניסה להטיל את מרותו על מישהו, לכן כל כך אהבוהו והעריצוהו.

בעצם קל היה לנוער היהודי בבילקה להזדהות עמו. הוא התעניין בהיסטוריה של עמנו, ידע עברית רהוטה, בעל נימוסין וידע לרסן את עצמו, גינוני אצולה שעוררו הערכה והערצה רבה אצל רבים. הוא היה תרכובת מוצלחת של ישן וחדש בקנקן אחד, מסורת יהודית ותרבות מודרנית כאחד. גדולה וחכמה דרו בו בכפיפה אחת.

כיון שהכיר את מציאות החיים, גילה הבנה גם לדיעות מנוגדות של בני אדם אם כי לא הזדהה עמהן. במלה אחת, חוט של חסד היה משוך על כל מעשיו והתנהגותו. רואה אני אותו, כאלו שהוא עומד כעת בטרקלין ליד החלון הפונה לחצר בית הכנסת הגדול וקורא את העתון.

כמו חיים אריה, גם הוא התמסר להוראה של בני העיירה. הוא ראה בזה ייעוד לאומי, כל זמן שהיה בבילקה. הוא טיפל בנאמנות יוצאת מן הכלל בהשתלמותם הרוחנית של תלמידיו. שקידתו והתמדתו היו להפליא. שיעוריו היו מסודרים בסדר מופתי ולפי ההיגיון. אנשים היו מתלחשים ואומרים, בפני נחום אורי דולק נר תמיד, דבריו היו דברים חיים אשר שפעו מעצם מהותו.

אני הקטן זכיתי ללמוד אצלו תקופה קצרה. אהבתי ללמוד אצל אחי. תענוג היה לראות כיצד התלמידים בולעים את דבריו. קולו היה צלול, פשוט ולבבי. עיניו היו זכות, מנצנצות ומחייכות. עיניו, שהביטו לעתים ישר נכחך, הסתכלו ישר לתוך נשמתך. כמה עמוקים ופשוטים כאחד היו דברי נחום אורי, כמה מתוק היה קולו ומזעזע חדרי־לב. נר התורה ונר החכמה שכנו בנפשו. היו אלה אורות אשר העירו והזהירו את הבריות. בכיתה, לעולם לא ישב בשעת השיעור אלא כולו היה

דרוך ומוכן לגשת לתלמיד שהיה זקוק לעזרה או להערה. לעולם לא נזדקק לענישה גופנית, תלמידיו העריצוהו ולכן שמעו בקולו והשתוקקו לאהבתו.

נחום אורי היה היחיד בין בני משפחת דאפט ששרת בצבא. הוא היה בחור בריא וחסון ולא ניסה להתחמק מלמלא את חובתו למדינה הצ'כית. כמובן שלבחור דתי ממשפחת רבנים־חרדית לא היה קל להסתדר בצבא נכרי ולשמור על כשרות ומצוות היסוד של היהדות. אולם בעקביותו ובמסירותו למורשת אבותיו עמד במבחן. אמנם שרותו לא האריך ימים, כי עם כניסת קלגסי היטלר לצ'כוסלובקיה התפזר הצבא ונחום אורי שב הביתה.

בשנות השלושים למאה הזאת הנוער היהודי במזרח אירופה היה ער לשתי עובדות יסוד. ידעו שאין לנוער היהודי עתיד במזרח אירופה. ומצד שני הכירו בהתנגדות ההורים להגירתם מעבר לים, לעולם החדש או לארץ ישראל. יחידים לא התחשבו ברצון הוריהם, אולם רובם לא אזרו עוז לגרום צער להוריהם. היתה גם בעיה נוספת, אמריקה וא"י לא היו פתוחות לרווחה למהגרים היהודים.

נחום אורי גם הוא היה נתון בצבת הזאת. מצד אחד לא ידע כיצד להחלץ מהמחנק ששרר בעיירה הקטנה, ומצד שני - מתוך נאמנות להוריו ולמשפחתו והתחשבות בכבוד ההורים - לא נקט בצעד קיצוני וויתר אז על יציאה מהבית תוך ציפיה להזדמנות שתבוא. אלא שהגורל הועיד לו עתיד של כליון. אילולא השואה אפשר היה לצפות לתהליך של עזיבת העיירה ע"י בני הנוער בממדים גדולים.

גורלו של נחום אורי היה כגורל אחיו חיים אריה. גם הוא נלקח לגדוד עבודה והובל לתוך ערבות רוסיה. עם התקדמות הצבא הגרמני לעומקה של רוסיה גם גדודו צעד עמהם והכין את הביצורים לוורמאכט הגרמני. הם הגיעו עד לנהר דון. בתחילה קבלה המשפחה מכתבים אחדים מצונזרים, אלא לאחר זמן גם קולו נדם ולא הגיעה כל ידיעה ממנו ממקום מציאותו.

בהתקפה הגדולה של הרוסים בינואר תש"ג - 1943, חצו הרוסים את הנהר דון והצבא הגרמני נס בבהלה וביניהם היו גם אלפי יהודים שעבדו עבודת כפיה לצבא הגרמני. בין אלה היה גם גדוד העבודה של נחום אורי. בהתקפה הזאת שבו הרוסים הרבה גרמנים, הונגרים ושאר עמים אשר היו בעלי הברית הנאצית. בהתקדמות זו נישבו אלפי יהודים מגדודי העבודה, ביניהם היה הגדוד של נחום אורי.

הרוסים הקימו מחנה שבויים ענקי מתחת לאדמה בבונקרים ליד מרשנסק. כארבע מאות קילומטרים דרומה ממוסקבה. במחנה הזה היו כשמונת אלפים שבויים, בעיקר יהודים. הקור היה גדול, הרעב בלתי נסבל, ולא היה שום טיפול רפואי. בכל בונקר היו כמאתיים אנשים. אלפי יהודים נפלו שם ממחלות, מרעב ומסבל. לאחר שישה שבועות נשארו רק כאלף ושלוש מאות איש.

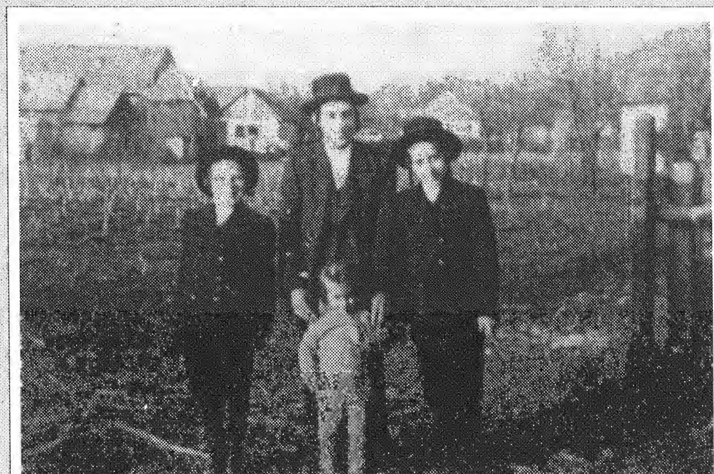
במקרה נקלע לאותו מחנה שבויים בן עירנו שלמה דווידוביץ. נודע לו שנחום אורי דאפט, בן השו"ב, שוכב חולה באחד הבונקרים וסובל מדיזנטריה. דבריו האחרונים לשלמה דווידוביץ היו: "מה יהיה אתנו? מה יקרה ליהדות אירופה? נחמה אחת יש לי, שאחי שמואל צבי נמצא בארץ ישראל". הוא ביקש קצת מים. במקרה של מחלת הדיזנטריה הרי אסור לשתות מים ושלמה אמר לו שאסור לשתות מים. נחום אורי היה מאד צמא ואמר "תן לי, בבקשה, מעט מים - ויהי מה".

למחרת בבוקר חזר שלמה דווידוביץ לבונקר של נחום אורי, כדי לדעת מה שלומו, אבל הוא כבר לא מצא אותו בין החיים. בז' אדר א' תש"ג - 1943 הוציא את נשמתו הטהורה בערבות רוסיה הרחוקה, רחוק מהבית, בלי משפחה, רק בן עיר אחד עוד הספיק לשמוע מפיו את דבריו האחרונים, והוא אז היה רק בן 26 שנה. גורלו נחרץ בסבל וביסורים וודאי מחשבתו האחרונה היתה על עמו ומשפחתו. (חשוב לציין שפרשת גדודי העבודה של יהודי מזרח אירופה עוד לא נכתבה. לעמים רבים היה חלק נכבד בסבלם וסופם המר, כולל רוסיה הסובייטית)

ה

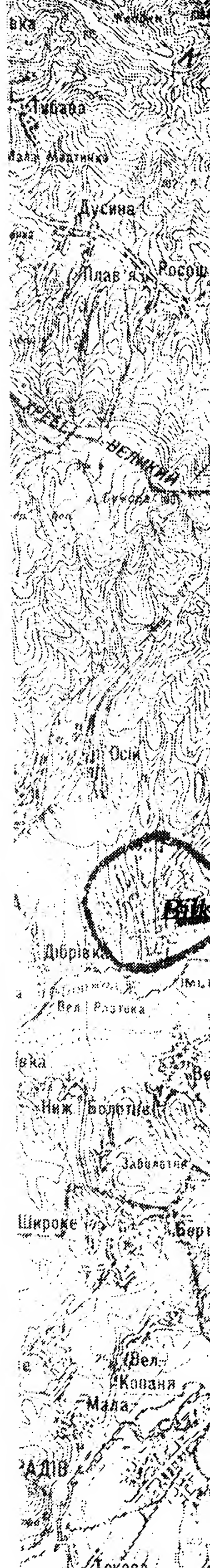
הילד העשירי במשפחה היה יוסף, יליד שנת תרפ"ה - 1925. היה קשיש ממני בשנתיים וחצי. יוסף קיבל חינוך מסורתי מגיל ארבע בחדר ובישיבה ועשה חיל בלימודים. הוא למד גם בבית הספר היסודי והתיכון הצ'כי, וגם שם הצטיין בלימודיו. היה נער חביב על משפחתו ומקובל על חבריו בעיירה.

היות והיה עדיין צעיר, מופנם וביישן, לא גילה את אשר עם לבו כאשר עוד ישבנו בביתנו. אולם תכונות מסוימות כבר בלטו אצלו, אשר במרוצת הזמן הפכו לחלק מטבעו. כל דבר שעשה היה בהידור שבהידור. לכל פעולה הכניס את נשמתו ומלוא לבו. למרות כל מה שעבר עליו השלים עם גורלו ללא טרוניה ומרירות נפש.

בתמונה הזו נראים מימין לשמאל בני השוחט ר' יהושע זצ"ל הי"ד. יוסף הי"ד כבן שלוש עשרה, שלמה ישעיה כבו חמש עשרה, ומשה נחמיה בן הזקונים כבן תשע-עשר. מולם נראה עומד אברהם־יצלה בן הבכור של אחותם לאה. הוא ניספה במחנה אושביץ ביחד עם אימו ועוד ארבעה אחים בג' סיון תש"ד 1944 הי"ד. יוסף ניספה במחנה פלאשוב בפולניה ליד קראקוב בדצמבר תש"ד - 1944. היה נער חביב ומקובל על חבריו בבילקה. למד בחדר ובישיבה וגם קיבל חינוך כללי עממי. מסור למשפחה ולעמו, כל דבר שעשה היה הידור שבהידור. התמונה צולמה בתחילת שנות הארבעים.

In this picture (125) which was taken in the early 1940's, we see (from right to left) three sons of Reb Yehoshua Doft the Shochet, Yosef who was about thirteen, Shlomo who was about fifteen, and Moshe who was ten or eleven years old. In front of them standing is Abraham (Avrom'chele) the oldest son of their sister Leah. He perished in Auschwitz together with his mother Leah and four other brothers in May 1944. Yosef was a pleasant and loveable young man, admired by all his friends in Bilke. Studied in Cheder and Yeshiva and also had a general public school education. He was very devoted to his family and the Jewish people. All he did was to perfection and beauty. This picture was taken in the early 1940's.

גם בעיני יוסף היתה המשפחה העיקר. המסירות להורים, לאחים ולאחיות היה מעיקר מאוויו, ובהם נתבלט ביותר. תמיד מוכן היה לעזור לזולת. נהג להתלבש בטוב טעם, יצא מהבית נקי ומצוחצח, מסודר ומקושט, היה לו חוש מיוחד ליופי ואופנה.

הוא נהג לעמוד מדי שבת בשבתו בשעות אחר הצהרים בשער חצר בית הכנסת הגדול ליד הרחוב הראשי בבילקה, בשעה שבני העיירה טיילו לאחר סעודת השבת והפגינו את לבושם. לאחר שראה את המטיילים ותלבושתם, היה שב הביתה ומתאר בפרוטרוט לאחיות את מי ראה ומה כל אחד לבש. האחיות אהבו אותו והעריצו אותו מאד וקירבו אותו. יוסף למד קצת תפירה ועניייני אופנה מאחיותיו שהיו מומחיות לתפירה ואופנה. רבות מנשי העיירה הזדקקו לשרותיהן של הבנות, כדי שיתפרו להן שמלות. ידיעת מקצוע זה היתה ליוסף לעזר יותר מאוחר כאשר גורלו הביא אותו למחנה הסגר.

כאשר שארית משפחת דאפט נלקחה לגיטו בערעהובו גם יוסף היה ביניהם. לאחר שבועות אחדים בגיטו הובל יוסף עם משפחתו בקרונות המשא אל יעד בלתי נודע. הרכבת הגיעה לאושביץ ושם הפרידו בין בני המשפחה. רק יוסף ומשה נשארו יחד. הם לא ידעו מה היה גורל האחים והאחיות, וגם גורל האחים שנלקחו למחנות עבודה הרבה שנים קודם לכן.

לאחר שלושה שבועות של גיהינום במחנה אושביץ נשלחו יוסף ומשה עם עוד אלף יהודים מצ׳כוסלובקיה אל מחנה פלאשוב ליד קראקוב בפולין. היו שם כחמישים אלף יהודים אסירים. רוב האסירים עסקו בתפירת מדים עבור הצבא הגרמני. הרבה מהיהודים שעבדו בתפירה מעולם לא היו חייטים. הם למדו את המלאכה תוך כדי עבודה. אנשים נלחמו ממש בצפרניהם לקבל עבודה כזאת. משום מה חשבו ששם חייהם יותר בטוחים!

חייט כזה היה גם אחי יוסף הי״ד, שהיה יותר מבוגר ממני בשנתיים וחצי. (אני לעומת זאת הוכרחתי לעבוד בכל מיני עבודות שחורות וקשות). יוסף מאד ריחם על משה שעליו היה לעבוד עבודת פרך. שמרנו אחד על השני ועודדנו איש את אחיו. תמיד נזהרנו שבשעת המפקדים נתייצב באותה החמישיה כדי שלא יפרידו בינינו. כי ראינו לא פעם מה שקרה לבני משפחה אחרים. ארבעת החדשים בפלאשוב הקפדנו שנהיה צמודים אחד לשני. ביום אחד בנובמבר, יום חורף עז, עמדנו במסדר בוקר. פתאום הגיעה משלחת של קציני ״ס.ס.״ הם עברו בין

השורות והסתכלו בנו כסוחרי עבדים ביריד. מי שמצא חן בעיניהם נצטווה מיד לצאת מהשורה ולהתייצב בקבוצה נפרדת. פתאם סובבו אותנו שומרי "ס.ס." עם נשקם האוטומטי בידם והצעידו אותנו אל תחנת הרכבת בקצה המחנה, שהיתה בנויה למטרה זאת. (רק אני נבחרתי מתוך החמישיה).

זו היתה הפעם האחרונה שראיתי את אחי יוסף הי"ד ומאז נעלמו עקבותיו. לאחר השחרור נודע לי מאת מנדי מכלוביץ, נער בילקאי, שגם הוא היה עם יוסף בפלאשוב, ורק ימים אחדים לפני שהוא עזב את פלאשוב הוכנס יוסף למרפאה כי היה חולה. לדאבוננו, ידוע שמי שנכנס למרפאה, כבר לא יצא ממנה חי. טרוף טורף יוסף והוא אז כבן 18 שנים.

ו

סיפרתי כאן מעט מזער על ארבעת האחים היקרים שנקטפו בדמי ימיהם, ושלושה מהם ע"י אשמדאי האכזר, כי אין כח יותר בקולמוסי לתאר את מלוא אישיותם, מעשיהם וחייהם. וכאשר אני מהרהר בהם ומה שעבר עליהם וכיצד הלכו לעולמם תוקפני רגש, שכוח המלים דל הוא מלבטא. עד היום הזה איני יוכל להסיח את הדעת מבני משפחתי היקרים, שבחייהם ובמותם לא נפרדו. לא פעם אני חולם, שהטרגדיה שפקדה אותנו איננה אלא חלום בלהות, וייעשה נס, וכל יקירינו, יקומו לתחייה. מי יתן ויקויים הנס הזה!

----

* על שבתאי ליפשיץ, סבא של אם המחבר ר' אנציקלופדיה יודאיקה, כרך שני עמ' 294, הוצאת "כתר", ירושלים 1973).

חודשים אחרונים

עדותו של מר יוסף מאיר שווימר
מראקוביץ סביבת בילקה
על חדשים גורליים בשנת תש"א 1941

הייתי ב"גדוד כפויי עבודה" - "מונקו טאבור" תחת המשטר ההונגרי בערבות אוקרינה. שם פגשתי לדאבוני ביהודי רוסיה הקארפאטית שההונגרים גרשו, שלא היו להם המסמכים הדרושים, להוכיח את אזרחותם של רוסיה הקארפאטית. ביניהם גם ראיתי מספר משפחות יהודיות מבילקה והסביבה. את ר' יצחק אייזיק פריש השו"ב מראקוביץ, ר' משולם פרידמן עם כל משפחתו, את ר' אלעזר מלך מאוליטקס עם כל משפחתו והאח של אבינו שמואל אברהם שומר עם כל המשפחה. כולם היו מאד מודאגים מן המצב, כי לא ידעו מה ילד יום.

האוקראינים, ההונגרים והגרמנים העבירו אותם ממקום למקום. מהעיירה יאסין העבירו אותם במכונות משא להורודנקה. משם הכריחו אותם ללכת רגלי עם ציודם, שקיהם ומזוודותיהם, עם הילדים הקטנים והצעירים לכיוון קאמיניץ־פודולסק. הם עברו את הנהר הגדול דניפר, שהיה מקום לפורענות. האוקראינים האכזרים לקחו את היהודים שלא היה בהם יותר כח ללכת, הרגו אותם בסכינים, והשליכו אותם לתוך הנהר. הנהר הפך אדום מרוב דם יהודי. האוקראינים גזלו מהם כל דבר שהביאו איתם. בסוף הנשארים הגיעו אל העיירה קמיניץ־פודולסק.

בערב ר"ח אלול תש"א - 1941 עוד הספיקו לערוך יום כפור קטן ע"י קמיניץ־פודולסק. למחרת היתה הודעה שעליהם להיות מוכנים לשוב הביתה. שעליהם לגשת מחוץ לכפר ליד בית מסוים ומשם יקחו אותם. הם יצאו מחוץ לעיירה, לשם הגיעו שתי מכוניות משא מכוסים ביריעות. כאשר פתחו את היריעות ראו שבפנים יש מכונות יריה שפתחו עליהם ביריות. האוקראינים הכינו בורות גדולים מבעוד מועד לחללים היהודים שנפלו ישר לתוך הבורות. את הבורות

האלה הכינו יהודים אחרים תחת איום של מות. כך נהרגו ונשחטו, יהודים כשרים עם משפחותיהם, גברים, נשים ילדים ותינוקות, ע"י שיתוף פעולה אכזרי של ההונגרים, גרמנים ואוקראינים. כחמישים אלף יהודי קארפאטורוס, ניספו בערבות אוקראינה, והעולם שתק.

עדות האחיות של מר יוסף מאיר שווימר
על מות אביהם בגיטו בערעהובו
בחדש אייר תש"ד - 1944.

ר' דוד זאב שוימר ז"ל זכה לקבורה

ר'דוד זאב שוימר ז"ל היה בעל בית חשוב מהעיירה ראקאוויץ שעל יד בילקה. הוא נפטר לפני הטראנספורט לאושביץ. הוא היה אב למשפחה הגונה ברוכת ילדים. ארבע מבנותיו, וגם בנו ר' יוסף מאיר, ניצלו מהשואה ועלו ארצה והקימו דורות חדשים בישראל.

הבן ר' יוסף מאיר, שלמד בישיבת הרהגה"צ ר' נפתלי צבי וויס אבדק"ק בילקה, התיישב בחולון, והוא פעיל מאד בקהילה וממשיך מסורת אבות בבית הכנסת, שאירגן ועזר בבנינו. אשתו, שהיא מהכפר מיסטיטשיב (על יד בילקה) לבית מוהר"ר ר' שמואל אלימלך קעניגסבערג, גם כן פעילה עם כל המשפחה בשכונה בחולון.

חולשת אב המשפחה בגיטו בערגסס

מכיון שר' דוד זאב ז"ל חלה, והשלטונות רצו להראות כאילו יש סדר וטיפול בחולים, הרשו לבתו חנה תחי' להעביר את האב לבית חולים יהודי שהתקיים בבית הכנסת בברגסז. הבת נשארה עם אביה לעזור בטיפול עד שנפטר והובא לבית הקברות היהודי. הבת דאגה לתכריכים ושמרה על המסורת בכבוד המת. היא דאגה לכל דבר, סדרה את הלוויה והקבורה,על ידי "חברא קדישא", לקיים מצות כיבוד אב ואם בשם כל המשפחה בדמעות שליש. היא תפרה לאבא את התכריכים מסדינים. אחרי כמה ימים נשלחה לאושויץ, להתאחד עם המשפחה. האחיות שנפגשו אתה שאלו בשלום האב... וראו את שמלתה הקרועה והזדעזעו,

ובקשו ממנה תשובה. כולם אמרו: ברוך דיין האמת, שנפטר וזכה לקבורה. כל אחד ששמע על פטירת אב המשפחה, היה מקנא בו, וכמו שכתוב: "החיים מקנאים את המתים".

הבת חיה שרה שוימר שהיתה נשואה לר' אברהם בן ר' שלמה זיסאוויטש, מבילקה, נספתה באושביץ עם שני ילדיה הצעירים.

אלו שניצלו אחרי השואה הנוראה הקימו דורות ישרים שמביאים ברכה לעתידה של מדינת ישראל. הם ממשיכים "מסורות אבותינו בידינו" "ומעשה אבות סימן לבנים".

האח הבכיר ר' אברהם שוימר הקים משפחה בנו יורק בארה"ב, לתפארת המשפחה ברוח ישראל סבא.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Ростока
Ниж. Болотне
Заболотне
Широке
Вертеп
Вел.
Копаня
Мала

זכרונות ילדות מבילקה

מאת מנחם (מענדי בראון) הראל

הפרידה מאבי

בהיותי בן 7 יצא אבי לבלגיה בנסיון להגיע משם לארצות הברית ולאחר התבססות מינימלית יביא את המשפחה אליו. תכנית זאת לא יצאה לפועל עקב מלחמת העולם שפרצה כעבור שנתיים. במהלכה נמלט אבי לפאריז וחזר כלעומת שבא כאשר גם פאריז נכבשה על ידי הגרמנים. ב־1942 שלח לנו בדרך מפותלת את כל אשר צבר במזומנים וכתב לנו שהוא "עוזב את בלגיה לצמיתות אבל אל דאגה, גם בפולין יש אלוהים". אמא עשתה הכל כדי להחזיר את אבא מבלגיה על ידי השגת תעודות מתאימות אך ללא הועיל. היינו עם אבא בקשרי מכתבים כל אותן חמש שנים. וגם אני לפחות פעם בחודש הייתי כותב בעיקר על התקדמותי בלימודי גפ"ת (גמרא, פירוש רש"י, תוספות). עד גמר המלחמה עדיין קיוויתי לפגישה מאחדת עם אבי אך לשווא. אבא ניספה, לפי השמועה, באחד ממיכרות הפחם בשלזיה.

כאמור, גם דרך המכתבים הקרין עלי אבי את השפעתו החינוכית, אולם מאז נסיעתו (1937) הפך אחי שמואל (14) לדמות דומיננטית במשפחתנו. הוא היה בעל אוטוריטה שהתקבלה בטבעיות. הזדהינו איתו, שמענו בקולו וגם אמי סמכה עליו בכל.

מלמדי הרבי

כעת אחזור למלמדי המובהק רבי משולם פרידמן. הוא היה אדם מיוחד במינו וגם מלמד מאוד מיוחד. הוא היה גם בעל־תפלה, קולו ערב ונוסחו מגובש. קבלן לאפיית מצות, טוען בבית־הדין הרבני, בורר לעת צורך. בעבר הרחוק היה סוחר סוסים, קצב וכו'. כעת באמצע שנות השלושים, שימש כגבאי ראשון בבית־המדרש של "חברת משניות" ובנו רדה מבחינה משמעתית.מיטבו היה במתודיקה ודידאקטיקה שסיגל לעצמו ללא אקדמיות וסימנרים. הוא רחק

מההפשטה והשתדל לסבר אזנו של התלמיד בלשונו ורמת השגתו. וכל זאת תיבל במשלים, אימרות, מעשיות, אנקדוטות ואמרי־שפר למאות. זה כמובן חיבב את הלימוד על התלמידים. אני למדתי אצלו 3 שנים (שישה זמנים) ולמדתי במשך הזמן את כל אימרותיו וחידודיו. יכולתי לצפות מתי יספר כל דבר ודבר.

בימי א' בבוקר התחלנו את שיעור התלמוד. במשך השבוע שיננו את החומר, וביום חמישי היו נבחנים בעל־פה. בימי ראשון לפני הצהריים היה מרצה לנו בעל־פה את פרשת השבוע כדי שנתפוס אותה כמיקשה אחת ובל תתפצל לנו לפסוקים ומלים. זו היתה חוויה גדולה מאוד, וגם שיטה יעילה ביותר לספוג את התורה דרך החוויה.

בית אבי

אבי זאב היה סוחר בדברי הלבשה והנעלה, לבית־מסחרנו היו עליות וירידות. אבי היה בר אוריין, למדן מובהק שלמרות טרדותיו הרבות בעסקי משפחה ופרנסה, עסק בתורה לעצמו, וגם העביר שיעור מדי ערב בבית המדרש של חברת המשניות, שבו התפללנו. בשבתות היה אוסף נערים בוגרים ומלמד אותם פרשת השבוע.ליד התורה היו גם מעשים ובמרכזה - הצדקה. בשטח זה אבי פעל רבות למען עניי עירנו, וגם לפליטים שהגיעו מגרמניה באמצע שנות השלושים.

אבי היה בעל קומה בינונית, לבוש בקפידה על פי רוב בחליפות כהות, בעל הדרת פנים, זקן הרצליאני שחור עוטר את פניו, וראשו שיבה מגיל צעיר. אבי היה מאוד אהוב בין אחיו ואחיותיו. יותר מזה, אבי היה צעיר האחים, מין "בן פורת יוסף" נערץ ומקובל. מצד שני היה הוא מסור מאוד למשפחתו הרחבה בענייני פרנסה, בריאות ובמיוחד חינוך. אבי היה בוגר ישיבות רבות עד נישואיו. עד היום פוגשים אותי אנשים שהכירוהו ומתארים אותו כידען מובהק, אך נחבא אל הכלים, בורח מהכבוד. מאוד רציתי להידמות לו.

כסוחר לא האירה לו ההצלחה פנים. הוא לא היה בנוי לתחבולות עורמה של סוחרים. יותר מדי האמין בבני אדם ונתן בהקפה לכל מושיט ידו. פעמים רבות נאלץ לקחת הלוואות בריבית קצוצה מאנשים צדקניים המגלגלים עיניהם לשמים והם לחצוהו לחץ רב. אמי באה ממשפחת סוחרים והכירה יותר את הענף. אמי נקרעה בין משק הבית (שבעה ילדים) לבין החנות, ויומה עמוס ולא נגמר אף פעם. בצעירותה היתה מורה פרטית באחוזות של יהודים, היינו האצולה

היהודית. ידעה הונגרית וגרמנית על בוריין והיתה מצויה בספרות שתי הלשונות. היתה דתית מאוד, כל שבת התפללה בבי־הכנסת (בעזרת נשים) בקיץ ובחורף.

שפת הדיבור בביתנו היתה יידיש. אבי קרא שבועון ביידיש "יידישע צייטונג", אמי קראה עתון הונגרי, האח והאחות הבוגרים (בני 13־14) קראו עתונים צ'כיים. ארון הספרים שלנו היה מלא בספרי קודש, וספרי קריאה קיבלנו בספריית בית הספר. בעצם הרבה זמן לקריאה לא היה לנו, כי סדר היום התחיל ב־5 בבוקר ונגמר ב־8 בערב (כולל תפילת ערבית).

האווירה בבית היתה למדנית. ההורים עודדו את השקידה וההתמדה. ההקבלה בין קודש לחול היתה טבעית מאוד.

אבי הפסיק לעתים קרובות את העיון בגמרא והאזין בשקיקה לסיפורי המהפכה הצרפתית, על החי והצומח, תגליות גאוגרפיות וכד' כפי שסיפר לו אחי הבכור שמואל. שמואל אחי היה מוכשר מאוד בלימודים, צייר להפליא, התמצא בעניינים פוליטיים והוא כל כולו בן 14. אבי התגאה בו וכשהיה בר־מצווה, נערכה אצלנו קבלת פנים, לכל המתפללים בבית־מדרשנו, נוסף לקרואים רבים וקרובי משפחה. התקהלו אצלנו מאות אנשים, לשמוע דרשתו, על שולחנות עמוסים מאכלי שבת. את האימרה "טוב תורה עם דרך ארץ" פירש אבי: לימודי קודש והשכלה כללית.

דפי גמרא

בגיל זה, 8־11, למדתי כמויות של דפי גמרא ותוספות ובסוף ה"זמן" היינו לומדים בעל פה את הטקסט של הגמרא ויודעים בעל־פה את התוכן של התוספות. אותי זה מדהים עד היום כיצד ילד בן 10 (כיתה ה') יודע 26 דפי גמרא (במסכת חולין, פרק ב' "אלו טריפות") בעל־פה ואף מבין על בוריו את הנלמד. לשם הבנת הנושא נלקחנו לבית המטבחיים ביום שחיטה (פרות, עגלים וכבשים) ושם למדנו להכיר את האברים ויחסי הגומלין ביניהם, היינו - שיעור באנטומיה.

בגיל 11 התפרקה חבורתנו. בני ה־14־15 הפסיקו את לימודי הקודש או נסעו ללמוד בישיבות. רבי ומורי הודיע לאמי שאין טעם בהמשך לימודי אצלו ומוטב שתשלח אותי לישיבה. הספקתי ללמוד פחות משלושה חודשים בישיבה ופרצה המלחמה בין גרמניה לברית המועצות ואני נשלחתי הביתה.

אמי ואחיותי - הפעם האחרונה

בצאתי מהבית, מחבק את אמי המסורה והאוהבת, בפעם האחרונה ויותר לא אראנה כי אם רק בחלום. בחבקי בחוזקה את שלוש אחיותי הקטנות היפהפיות, העליזות והפקחיות המטופחות על ידי אמי, הרגשתי נקיפות מצפון. ידעתי שאחסר להן. הרבתי לשחק איתן, לטייל, לספר להן סיפורים ולפנק אותן. הן התרגלו שבשנתיים האחרונות אני הייתי האח הגדול, והגדולים באמת ביקרו בבית פעם בשנה. היום אני חושב שאילו שיערתי את הגורל הצפוי להן לא הייתי עוזב את הבית. אנחנו היינו משפחה מאוד מלוכדת ואוהבת.

ילדות בגולה

כאן בעצם יורד המסך על ילדותי הברוכה והעשוקה כאחת. ילד הגולה לא היה מה שמקובל לחשוב. היתה הרבה שמחה בציפיה בין חג לחג, הבגדים החדשים, המשחקים העונתיים בחצר בית־הכנסת, הרחיצה בנהר בקיץ וההחלקה על הקרח בחורף; הירידים מלאי הצבע והריחות המגרים, היציאה לכרמים, הפריחה המשכרת של הדובדבן והלילך ועוד כהנה וכהנה.

זה כל כך רחוק ובלתי מושג כאילו קרו הדברים בעידן גאולוגי אחר.

חליפת מכתבים

בין ר' יהושע דאפט השו"ב מבילקה
עם גיסו משפחת מאיר ליפשיץ בניו־יורק

ב"ה. אור ליום ג' ב' דחנוכה פה בילקה יע"א. (יבנה עיר אלוקים)

שובע שמחות ורב ברכות ואושר ומז"ט (ומזל טוב) בכפליים יש לו אלו שתים תורה ויראת שמים הוא גיסי היקר והנכבד עם גיסתי היקרה והחשובה עכב"ב (עם כל בני ביתם) היקרים והנכבדים דע"י ( ) בנחת אחדש"ה (אחר דרישת שלומם הטוב).

הנה ראיתי את המכתב אשר ערכתם לאמוח"ש (לאדוני מורנו חמי שיחיה) הוא אביכם היקר ובו ימצא כתוב אשר אתם קוראים אותנו ג"כ (גם כן) על החתונה ו"מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה" בחצרותיכם ולראות בשמחתכם אשר יחוג אחרי השבוע הבע"ל (הבאה עלינו לטובה) בחופת בניכם הבחורים היקרים והנחמדים. והנה כי כן יבורך והקי"ו ( ) יפה בעט"י ( ) יברך אתכם שתראו נחת מכל יו"ח (יוצאי חלציכם) מקטן ועד גדול עב"ג (עד ביאת גואל) ואז יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשינו וגם ז' (זוגתי) מרת מרגליות תחי' (תחיה) עכב"ב (עם כל בני ביתנו) מברכים אתכם ג"כ (גם כן) במז"ט (במזל טוב) וכה תתברכו בברכה משולשת בבני סמיכי וחי' וחיי אריכי, ומזוני רויחי בבניכם ובנותיכם ומכל יו"ח (יוצאי חלציכם) וברפואה וישועה קרובה לבוא בעגלא ובז"ק (ובזמן קריב) אכיה"ר (אמן כן יהי רצון), א"ד (אלה דברי) גיסכם לנצח הדו"ש (הדורש שלומכם) באה"ר (באהבה רבה) מקו"ג ( ) כב"ב (כל בני ביתכם) שיחי' (שיחיו) תעמדו על הר גריסין (גריזין) הק' (הקטן) יהושע שו"ב

ומר חמי הוא אביו שליט"א (שיחיה לאורך ימים טובים, אמן) וגם אנו מבקשים אתכם שתמחלו לכתוב לנו מכתב ארוך, הכול אשר לכל האיך הי' (היו) החתונות ומי הי' (היו) השושבינין מצדכם ויותר שאנחנו שואלים תכתבו לנו ויהי' (ויהיה) לנו ששון ושמחה בזה.

כתב ידו של ר' יהושע דאפט חשוחט מבילקה

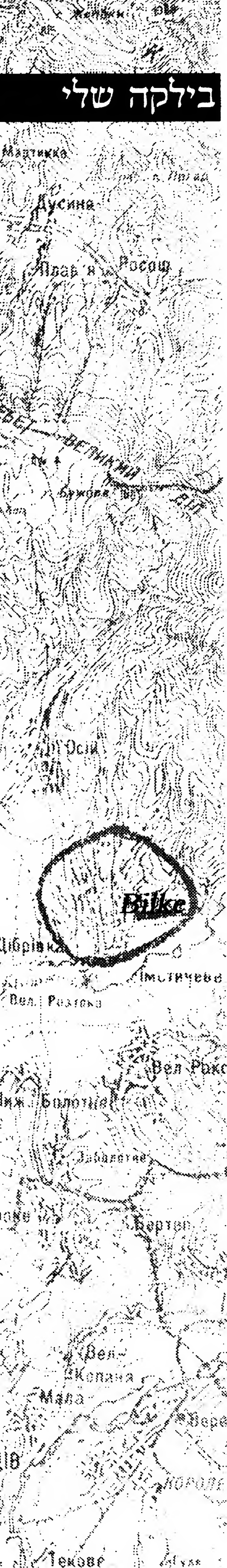

שער ג'

לוח החגים בבילקה

Дусина
Осік
Вел. Розтока
Ниж.
Забілотне
Вел.
Копаня
Мала

קדושת השבת שהופרה בעיירה, בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

העיירה בילקה, הסמויה מן העין, שוכנת באחד העמקים היפים של הרי הקארפאטים במחוז באראג על הכביש הראשי בין מוקאצ'בו וחוסט ברוסיה הקארפאטית. ההרים, הגבעות והיערות סביב העיירה משרים עליך הרגשה של שלוה ומנוחה. ששה נחלים חוצים את העיירה, ואלה שימשו ככוח מפעיל לכתריסר טחנות קמח. נחלים אלה זורמים אל הנהר בילקה. הנהר נקרא על שם בת האציל שטבעה בנהר בראשית הקמת הישוב, בערך לפני יותר משש מאות שנה.

היערות סביב בילקה נראו כענקים וראשיהם מרובים ענפים עבותים וסבוכים. נדמה שיערות אלה עומדים עוד מששת ימי בראשית. תושבי העיירה דימו לעצמם שביערות אלה עוד גנוזים שרידי עולם קדום.

רחוב אחד, ארוך ומתפתל, עבר בעיבורה של העיירה. קצהו האחד התחיל בתחנת הרכבת וקצהו השני הסתיים קרוב לביתו של ר' משה שטרן. סימטאות אחדות השתרגו מהרחוב הראשי כלשונות אל מרחבי העיירה ואל הכפרים מסביב לבילקה.

הבתים היו שתולים משני צידי הכביש הראשי, אין בית נוגע בחברו. בתי הטיט, הלבנים, והעץ של העיירה היו מוקפים בשטחי מטע, אשר עטרו את בילקה בגלימה ירוקה בחדשי האביב והקיץ. האויר היה צח, טרי ובריא ולא הורגש שום זיהום בכל הסביבה. פירות האילן מכל המינים והסוגים - אשר בילקה נתברכה בהם בשפע - הזינו את תושביה לשבעה, ואף שימשו כמקור פרנסה לא אכזב. פירות בכמויות גדולות נשלחו בקרונות הרכבת אל הכרכים הגדולים.

הצפרים בהשמיען את קולן, העוף למינהו ובעלי החיים האחרים שמילאו את הסביבה נסכו חן מיוחד על העיירה. כל הסביבה ניחונה בנוף וטבע נהדר אשר השאיר עליך רושם כאילו זהו הגן אשר ברכו ה'.

רוב רובם של תושבי העיירה הנכריים התפרנסו מחקלאות ומעבודת כפיים. התושבים שלא מבני עמנו היו רובם רותינים אשר לא זכו לעצמאות מדינית. חבר הלאומים העניק חבל ארץ זה לרפובליקה הצ'כית. במלחמת העולם השניה נכבשו הקארפאטים ע"י חילות הונגריה, ובתום המלחמה סופח חבל ארץ זה לאוקראינה הסובייטית.

הישוב היהודי בבילקה היה קיים מאז המאה השבע עשרה. על זה מעידות המצבות העתיקות שנמצאו בבית הקברות היהודי. יש אומרים שיהודי בילקה הם צאצאי שרידי החרב של הצורר בוגדן חמלניצקי ימ"ש. חמישה בתי תפילה היו קיימים בבילקה, והגדול ביניהם בית הכנסת הגדול אשר עמד לתפארת במרכז העיירה ע"י הכביש הראשי. פנים בית הכנסת היה מקושט בציורים שונים, וכל מי שרגלו דרכה על מפתן מקדש מעט זה היה פוסע בו בדחילו ורחימו. אפילו הנכרים נאחזו פחד בהתקרבם אל המקום הקדוש ליהודים.

כאלפיים יהודים התגוררו בבילקה ותצרותיה, יהודים פשוטים אך נאמנים למסורת אבות. יהודי בילקה נשארו אדוקים במסורת הדורות. היתה זו יהדות שרשית מקורית, עם אמונה תמה ושלימה. לשון יידיש היתה שפת הדיבור, וכל המשא ומתן התנהל בשפה זו.

זקני העיירה אהבו לספר על התפתחותה ועל הדורות הקודמים. בתקופה שהאזור היה תחת הממשל הצ'כי הפכה בילקה לעיירה ואם בישראל. הרב הידוע ר' נפתלי צבי וויס הי"ד, בנו הצעיר של האדמו"ר מספינקא, היה האב הרוחני של ק"ק בילקה. הוא הקים את ישיבת "אמרי יוסף". עשרות רבות של בחורי ישיבה נהרו למקום תורה זה. קול התורה נשמע בעיירה ביום ובלילה. יהודי בילקה הוקירו מאד את התורה וכיבדו את לומדיה. וכך נודעה בילקה הקטנה בכל הסביבה ואף למרחקים הגיע שימעה.

יהודי בילקה התפרנסו מבני ברית ומשאינם בני ברית, מי במסחר, מי במלאכה ומי מעבודת כפיים. החיים זרמו להם לאט, בשקט ובשלווה. היהודים חיו בשלום מדומה עם השכנים ולא ידעו כי יושבים הם בעצם על הר געש. הגויים נשאו פנים ליהודים, אולם הסתירו את שנאתם וחיכו לשעת כושר.

מקרה אחד שקרה בבילקה ב"שבת שובה" בהיותי ילד, נחרת בזכרוני עד היום, ומעשה שהיה כך היה. הכנסיה הפרובוסלאבית ערכה כנסים דתיים גדולים כל מספר שנים. והנה נפל בגורלה של בילקה לארח יום גנוסיא ממין זה. אלה

ברכב, אלה בסוסים ואלה ברגל נהרו הגויים מנער ועד זקן, טף ונשים למאורע הזה. בימים כאלה השתדלו היהודים לא לצאת מפתח ביתם כדי לא לדקור את עיני שונאי ישראל, וכדי לא לתת להם אמתלא להתגרות ביהודים. בימי פורענות כאלה השתדל היהודי לא להראות ברשות הרבים.

את ההכנות לשבת ערכו יהודי בילקה עוד באמצע השבוע ביום היריד, וכרגיל כל הקניות והטרחות לשבת נעשו מוקדם. בערב שבת "שובה" המשיכו יהודי בילקה את הכנתם הרגילה לקראת בואה של שבת המלכה המיוחסת. הנשים היו עסוקות וטרודות מעלות השחר בהכנות ליום הקדוש.

בין המשפחות היהודיות בבילקה היו שלושה מעמדות: העשירים, המעמד הבינוני והעניים. בית השוחט אפשר לכלול במעמד הבינוני, אולם מהרבה בחינות היה בית זה שונה מבתיהם של רוב המשפחות בבילקה. כל הבית כולו אמר כבוד והדר. לא היה בו מן העניות או הצימצום, המחסור והדחקות שהיו מנת חלקן של משפחות אחרות.

הבית אמר אצילות טבעית, אבל רחוק מגאוותנות ויהירות. היתה זו משפחה מיוחסת מדורי דורות, מפוארת ומסועפת, שנמצאו בה תורה וגדולה במקום אחד.

מרת פעריל דאפט, אשת השו"ב, שהיתה עקרת־בית ידועה, נהגה להשכים אור ליום ו' כדי ללוש את בצק החלות, העוגות והלחם שיספיק לכל השבוע. הבנות הבכירות לאה, שרה ופייגע נתנו יד לאמן בהכנות מעשי המאפה לי"ג הנפשות שהיו במשפחה. בן הזקונים משה'לה גם אהב להתעסק בבצק ולהגיש עזרה ליד התנור שהוסק עם עלות השחר. בתום האפיה התחילה מלאכת הבישול, נקיון וסידור הבית.

ביום ששי אחרי הצהרים, בשעה שר' יהושע השו"ב ובניו הלכו למקווה כדי להטהר ולטבול לכבוד שבת, התחילה התהלוכה הכנסיתית של הנוצרים. משה'לה שהיה סקרן מטבעו ואשר זו הפעם הראשונה שראה דבר כזה בחייו, עמד ליד החלון והציץ מן החרכים. קודם כל אסור ליהודי בכלל להביט בצלמים, בצלבים וכל מיני תשמישי קדושה שנשאו בראש התהלוכה. שנית, יהודי לא העיז להביט שמא הגויים יגיבו ברוגזה. בשעת המצעדים וההקפות שכהני הדת עשו בצעדם מכנסיה לכנסיה השמיעו פזמונים אשר שפתם לא היתה מובנת וגם נשמעו מוזרות. במשך שלושה ימים חזרו ונישנו אותן התהלוכות, בצירוף פרחי כהונה אשר נשאו פסילים ותמונות של אותו האיש.

כשעתיים קודם הדלקת הנרות לקחו שני האחים, יוסל'ה ומשה'לה בני השו"ב, את סירי החרס עם החמין ואצו אל התנור הצבורי שהיה בחצר בית הכנסת הגדול כדי להטמין את המאכל לסעודת שבת. ר' דוד אהרן רייזמן, שמש הקהילה, עמד באותו הזמן וגרף את שארית הגחלים לפתח התנור. הנערים שהביאו את הסירים עמדו בשורה והגישו אותם אחד אחד לר' דוד אהרן, אשר שלף את המרדה והכניס את הסירים לתוך התנור במומחיות רבה. אחרי שהתנור נתמלא סירים לקח ר' דוד אהרן לוח ברזל, סתם את פי התנור, מרח טיט מסביב לפתח התנור ואטם אותו.

ר' יהושע בכבודו ובעצמו נהג להתקין את הנרות לשבת בפמוטים. אחרי שהדביק את הנרות הדליקם לרגע קט ומיד כיבה אותם, כדי שלמרת פערל יהיה יותר קל להדליקם. י"ג נפשות היו במשפחה ונר הוכן לכל נפש. מאז נפטרה הסבתא רכיל יוטא לקחה מרת פעריל על עצמה גם הדלקת הנרות של אמא, ומאז הדליקה כ"ד נרות.

כשהחמה עמדה בראש האילנות ניגשה מרת פעריל אל השולחן הערוך לשבת והדליקה את הנרות. לבושה בשמלה לבנה, עם צעיף לבן על ראשה, כולה אומרת כבוד נראתה כמו מלכה. עשתה מספר תנועות ידיים וכיסתה את פניה בידיה. שפתיה נעו והיא מילמלה תפילת לחש: "כמו שהנרות הללו מאירים, ככה תארנה עיני בני בלימוד התורה, ונזכה שתפתח את אוצרך הטוב ותשפיע על כל בני ביתי, אמן, כן יהי רצון". "שבת שלום". אמרה מרת פעריל, וכל המשפחה ענתה, "שבת שלום".

עם שקיעת החמה, משירדה שכינת השבת על בילקה, התעטף ר' יהושע דאפט השו"ב בחלוק המשי שלו, חבש לראשו את השטריימיל. פניו התחילו מבריקים בזיוה של שבת, והכל מסביב נתלבש בנשמה חדשה. יהודי בילקה אצו רצו אל בתי התפילה כל אחד לפי מנהגו, כדי לקבל את פני שבת "שובה". הרי יום זה בין כסה לעשור מטיל פחד על כל יהודי.

ר' יהושע עם ששת בניו הגיעו לבית הכנסת הגדול אשר התחיל להתמלא בקהל. מבין ספסלי בית הכנסת נשמעה השתפכות של ניגון "שיר השירים אשר לשלמה". הנגון התלקח בלהט, וברטט רינּנו זקנים עם נערים פסוקי הרזים והתכוננו לקבל את השבת בקדושה.

כשהחמה החלה שוקעת התפלל הקהל תפילת מנחה, ואז ניגש ר' יהושע השו"ב

בתמונה הזו רואים את החזן משה אביטל (דאפט - ליפשיץ) הבן של ר' יהושע דאפט השי"ץ בבילקה. תמונה זו צולמה בניו-יורק בשנת תשי"א - 1951.

In this picture (116) we see cantor Moshe Avital (Dof-Lipschitz) the son of Reb "Yehoshuah", the Bilker cantor. This picture was taken in New York in 1951.

- אשר כיהן גם כחזן העיירה - עם ששת בניו אל התיבה והשמיע בקולו הנעים והמתוק "לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו". החזן ר' יהושע עם ששת משורריו התפרסמו בבילקה ובכל ערי הסביבה.

מי שלא שמע את ר' יהושע מנהיג את עדתו בתפילה לא שמע תפילה מימיו. נעימותיו היו מלאות רגש ומתיקות והשתפכות הנפש. חיים לייב, שמואל צבי ונחום אורי, בניו הבוגרים עמדו מימינו, שלמה, יוסף ומשה'לה עמדו משמאלו על המדרגות שהובילו אל ארון הקודש. ר' יהושע ובניו התפללו בנוסח שקיבל מאביו, בכלל בני משפחה זו כולם היו יודעי ניגון ושירה. המתפללים הקשיבו פעורי פה, ועמדו מאובנים מרוב נחת רוח שר' יהושע גרם להם בשירתו. מנגינות אחדות של קטעי תפילה מסוימים היו ידועות לקהל, ומזמן לזמן פרץ הקהל בשירה חגיגית אשר השרתה על כולם מצב רוח מרומם. מדי פעם שר אחד הבנים שירת סולו. אחד הסוליסטים האהובים על הקהל היה משה'לה, בן הזקונים, היה לו קול לירי אשר עלה והדהד בבית הכנסת הגדול, במיוחד כאשר הגיעו אל הקטע "לכה דודי", שם הראה משה'לה את כוחו וקולו עלה על כולם. בתום התפילה ברך איש את רעהו בשבת שלום.

חיש מהר נתרוקן בית הכנסת, וכל אחד אץ לביתו ולמשפחתו. מהבתים היהודיים נראו נרות רבים דולקים, ומלאכי השלום ליוו את המתפללים לביתם.

ר' יהושע ובניו נכנסו לביתם ואמרו "שבת שלום ומבורך", והנשים השיבו להם "שבת שלום". השולחן היה ערוך כדת וכדין, תאוה לעינים. הנרות דלקו במנורות הכסף הממורקות יפה לכבוד יום השבת. מפה צחורה כיסתה את השולחן כמו אותו הטל שכיסה את עין המדבר לפני רדת המן בערב שבת. בראש השלחן היו שתי חלות גדולות משוחות בחלמון של ביצה, אחת של י"ב שריגים כנגד י"ב השבטים, ואחת משורגת סתם בלי כוונה מיוחדת. לכל הגברים הניחו שתי חלות קטנות לקיים את המצוה של "לחם משנה". החלות היו מכוסות מפות קטנות - רקומות מעשי ידי הנשים - מפני כבודן של יתביישו שמברכין על היין תחילה וגם לזכר המן שהיה מונח בקופסא, טל למעלה וטל למטה. בקבוק יין למהדרין מעשה ידי ר' מאיר קאהן, וכוסות וגביעים למיניהם היו מונחים על השולחן.

ר' יהושע והבנים עמדו מסביב לשולחן ושרו בהתלהבות ובחיבה רבה "שלום עליכם" שלוש פעמים, כל בית בקול נעים ומסתלסל. בברכה זו הם קידמו את פני מלאכי עליון שליוו אותם לביתם מבית הכנסת. המשיכו בשיר "כי מלאכיו

יצוה לך לשמרך בכל דרכיך", וכאשר הגיעו אל השיר "אשת חיל" עמדה מרת פעריל האם, אשר עמלה קשה כל השבוע וטרחה להכין את סעודת השבת כהלכתא, ושבעה נחת מההלל והתשבחות שבעלה ובניה הללו אותה. בעצם ראויה היתה לזה, כי נתנה טרף לביתה ולחם עצלות לא אכלה. כשהתחילו לשיר "אזמר בשבחין" לקח משה'לה כוסית קטנה, מילא אותה מים והושיט אותה לאביו. ר' יהושע לקח את כוסית המים והוריק אותה לתוך בקבוק היין, יען כי כוס של ברכה צריך שלא יהא בו פיגום.

מנוחה נעימה השתררה בתוך הבית, ריח ניחוח עלה מהמאכלים הערבים שהוטמנו בתוך המטה מתחת לכסתות שלא יתקררו עד ששבו מבית הכנסת. אפשר היה להרגיש שהנשמה היתירה ריחפה כבר באויר. ר' יהושע הגביה את הגביע ושר את הקידוש בנעימה מיוחדת. ואחריו כל בן ובן קידש לעצמו. באותו הזמן כולם עמדו מסביב לשולחן בלי נוע והקשיבו קשב רב. כאשר הגיע תורו של משה'לה לשיר את הקידוש, הושלך הס בבית, כל אחד מבני הבית רצה לשמוע את "התכשיט" הזה מסלסל את הקידוש. אחרי שהגברים נטלו ידים הגישו הנשים את הדגים עם החזרת. אחרי שכל אחד טעם מהדגים שיבחו את טעמם הטוב. בשתיית כוס יי"ש ואיחולי "לחיים" קינחו את הדגים. המרק, הבשר וכל יתר המטעמים הגישו אחד אחרי השני. בין מנה למנה השמיעו הגברים במשפחה את הזמירות. לכל אחד מהבנים היה שיר משלו, אלא שכל אחד סייע לשני. משה'לה אשר ישב ליד אביו ר' יהושע, שר את "מנוחה ושמחה אור ליהודים". חזקה היתה לר' יהושע לשיר את "י-ה רבון עולם". שיר זה הושר ברגש גדול. המנגינה נמסרה במשפחה מדורי דורות. בעיקר כאשר הגיע ר' יהושע אל המשפט "ואפק, עמך מגו גלותא, עמך די בחרת מכל אומיא", הוא היה חוזר ומסלסל ברגש רב ואנחות רבות, כאילו הוא ביטא כאן את רגש כל העם היהודי באשר הוא שם המצפה לגאולה.

למרות שהנשים לא השתתפו בזמירות, הן שרו לעצמן את השירים בלחש. וידעו אותם על בורים. ואז הגישו את הלפתן לקינוח סעודת השבת וסיימו ב"שיר המעלות" וברכת המזון. הגברים העבירו מיד ליד את כוס המים האחרונים. חיים אריה, הבכור בין הבנים, זימן וכולם ענו לו. וכל אחד סלסל את ברכת המזון כל אחד לפי יכולתו, ובמיוחד הצעירים שבחבורה הראו את כוחם בהכרזות כגון "רחם נא ה' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך" "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו" ועוד.

אחרי הסעודה נהג ר' יהושע לעבור על פרשת השבוע, אחד מקרא ושנים תרגום. ר' יהושע היה בעל קורא מנוסה וקרא כל שבת הסדרה בבית הכנסת הגדול. אולם כל ליל ששי נהג לעבור על הפרשה כמנהג תלמיד חכם. הבנים ישבו ולמדו גמרא ונאבקו אחד עם השני על רש"י או תוספות.

בשעה שקול התורה בקע מביתו של השו"ב, והנשים ישבו ושוחחו על דא ועל הא, קרו כמה מקרים לא נעימים בעיירה שנודעו רק למחרת בשבת בצהריים ורק אחרי צאת השבת. בשעה שהיהודים הסתגרו בבתיהם וחגגו את השבת כהלכתא, עשו הגויים - שהגיעו לבילקה עם הכינוס הדתי - מעשים אשר הפרו את מנוחת השבת של יהודי בילקה וגרמו להם צער רב.

בשבת בבוקר התכנסו היהודים לבתי התפילה לתפילת "שבת שובה". בתי המדרש ובתי הכנסת הגדול היו מלאים עד אפס מקום כיאה ליום זה. אפילו אלה אשר ריננו אחריהם שהתפקרו ונתפסו לאפיקורסות באו ב"שבת שובה" לביה"כ, כי מי לא נפחד כיום הזה. בשעת התפילה הכריז השמש, ר' דוד אהרן שהרב דמתא ידרוש את דרשת "שבת שובה" בבית הכנסת הגדול בשעה שלוש אחה"צ.

בסיום התפילה הזדרזו יהודי בילקה לשוב לבתיהם ליהנות מהסעודה השניה של שבת. הנערים אשר עוד לא הגיעו למצוות - ואשר עדיין הותר להם לטלטל בשבת חפצים ממקום למקום - רצו אל התנור בחצר בית הכנסת כדי להביא את החמין לביתם.

ר' דוד אהרן הגיע אל הבנין שבו שכן התנור, בחוץ חיכו לו כבר המון נערים. ומה רבה היתה הפתעת כולם כאשר נכנסו לתוך הבנין והנה התנור היה פרוץ והתנור ריק, אין בו אף סיר אחד של חמין. כל אחד מהנערים שבו הביתה מדוכאים ורעבים כי מאז אמש לא אכלו - כי יהודי בילקה לא טעמו דבר לפני התפילה. גם יוסל'ה ומשה'לה בני השו"ב שבו לביתם וספרו על המקרה שקרה. יהודי בילקה ישבו ליד השולחנות איש על משפחתו, אולם רעבו כי נותרו להם רק החלות. כי החמין היה המאכל העיקרי בסעודת השבת. אולם לא רק החמין נעלם מהתנור הציבורי, במספר בתים יהודיים פרצו במשך הלילה, ובמשך שעות הבוקר - כאשר היהודים ישבו בבתי הכנסת ושפכו את ליבם לפני קונם, - והריקו מה שרק יכלו מהבתים היהודיים.

למחרת נודע שהיתה זו מלאכתם של עולי הרגל לכבוד יום הגנוסיא הפרובוסלאבי.

בשעה שלוש אחה"צ רעבים ומדוכאים התאספו יהודי בילקה בבית הכנסת הגדול, כדי להקשיב לדרשת "שבת שובה" של הרב נפתלי צבי ווייס, אבדק"ק בילקה. הרב עמד ליד ארון הקודש עטוף בטלית ודרש לפני עדתו. הרב הראה את כוחו בתורה, תלמוד ופוסקים, והזכיר לצאן מרעיתו שאלה הם ימי תשובה וכל אחד צריך להרהר ולפשפש במעשיו. הקהל ישב, ועמד מחריש וקשוב ודרוך לדברי הרב. יהודי בילקה קיבלו את דברי הרב בלב שלם והחליטו בליבם לשוב בתשובה שלימה. כשהרב סיים את דבריו היתה כבר שעת בין הערביים, התפללו מנחה, חטפו דבר מה לסעודה שלישית כדי לקיים שלוש סעודות ואחרי זה התפללו ערבית.

הנשים שישבו בעזרת הנשים בשעת הדרשה של הרב שבו לביתם עם דמדומים. מרת פעריל דאפט אשת השו"ב עמדה ליד החלון עם בנותיה והתחילה להשמיע את התפילה שנשי ישראל היו אומרות במשך כל הדורות בניגון עצוב ומתוק: "אלקי אברהם, אלקי יצחק, ואלקי יעקב, השבת הקדושה פונה והולכת לה, תגן על עמך ישראל ותציל אותם מכל צרה. אנא תצוה שהשבוע החדש יביאו לנו מזל וברכה, עושר וכבוד, פרנסה טובה, גזרות טובות ישועות ונחמות, ברוך המבדיל בין קודש לחול". ואז הדליקה שני נרות שעוה והאם איחלה לבנות "שבוע טוב".

הגברים שבו מבית הכנסת, אמרו לנשים "שבוע טוב" ור' יהושע ניגש מיד להבדיל על הכוס. משה'לה נטל את נר ההבדלה בידו והרים אותו - לסימן ברכה שתהיה לו כלה גבוהה - ור' יהושע התחיל לזמר "הנה א־ל ישועתי אבטח ולא אפחד", הריח בכוונה גדולה את הבשמים כדי לחזק את נפשו שלא תתעלף מפני צאת השבת ועזיבת הנשמה היתירה, הציץ בצפרניו כדי לראות את ברק האור כדי לקיים את המצוה, שתה מן היין, כבה את הנר, שם טפות יין בתוך כיסיו, מרח קצת יין על גבות עיניו, הכל כסגולה בדוקה ומנוסה לסימן ברכה ולהצלחה.

ששת בניו התחילו לשיר "המבדיל בין קודש לחול" זמירות אלו היו מלאות רגש וגעגועים לשבת היוצאת ועל ימי החול הקשים שעומדים לבוא.

וכדי להוסיף מחול על הקודש הקדישה משפחת השו"ב את מוצאי השבת לזמירות של מלוה מלכה ולדברי תורה.

שקט מוזר השתלט על העיירה, עולי הרגל הנוצריים התחילו לעזוב את בילקה ולשוב לבתיהם. יהודי בילקה נשמו לרווחה ונתנו שבח לא-ל שימי הפורענות הללו הסתיימו ויצאו בחסד, וכל אחד התפלל בליבו שלא יתנסה עוד בימים שכאלה.

חג החנוכה בעיירתנו בילקה

מאת ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

מספר סגולות יקרות יש לחג החנוכה. הוא חג ארוך לא של יום אחד אלא שמונה ימים רצופים, הוא חג שנקבע בארץ ישראל כי הנס קרה שם, ועוצם האור שבו, מכיוון שמדליקים את הנרות לילה לילה במשך שמונה ימים הוא גם אחד החגים שאין בו אסורים ומגבלות.

היות וחג החנוכה חל בימי כסלו וטבת הוא הוחג בימי החורף הקרים בבילקה. בחוץ היה קור צורב בלי רחמים. אולם בתוך בתי היהודים היה חום מיוחד. אם יש חג בחגי ישראל שאינו מתיישן עם הדורות ואינו מקטין את אורו הפנימי אלא הולך ומתחדש, הולך ומתחנך, הרי זה חג החנוכה.

בהיותי ילד צעיר בחדר בבילקה אהבתי לשמוע מפי הרב את הסיפור על מקור החג, על נס פך השמן, אשר המשיך לתת את שמנו במשך שמונה ימים רצופים עד שהספיקו הכהנים להכין שמן זית זך טהור למנורה של בית המקדש לאחר טיהור הבית משיקוצי היוונים. לחג הזה היתה משיכה מיוחדת בין ילדי בילקה היהודים, מאחר שיש בו מיזוג בין קדושה וגבורה. הוא מספר לנו על הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לעמנו, והמעשים במלחמות המכבים נגד היונים אויבי ישראל. כילד אני זוכר שציפיתי לחג החנוכה בכליון עיניים במשך שבועות קודם החג. לפני החג סיפר לנו הרבי ר' יוסף וויס מיילניצה שנרות החנוכה שאנו מדליקים מסמלים את הנצחון הרוחני של עם ישראל נגד היוונים וזה התבטא בפך השמן הקטן ובנרות הזעירים שאנו מדליקים לזכר המאורע ההוא. הוא היה אומר שגבורה רוחנית נמדדת לא בכמות אלא באיכות. לילדי ישראל בבילקה לא היה חג טוב יותר יפה ומשובח מכל החגים שניתנו לנו כחג החנוכה. שמונה ימים רצופים היינו פטורים מעול תורה אוכלים לביבות בשומן, משחקים בסביבון, ומקבלים מעות חנוכה מההורים ומקרובים.

במשך הדורות חנוכה לבש צורה ופשט צורה עם דינים ומנהגים משלו. בבילקה היהודים חגגו את החג בהתרוממות רוח והיו הבדלי מנהגים ממשפחה

למשפחה. היו שהדליקו מנורת חנוכה בשמן זית עם פתילות, ואלה אשר לא יכלו להרשות לעצמם לרכוש מנורה מכסף או מנחושת פשוט לקחו 9 תפוחי אדמה עשו חלל בתוך תפוח האדמה, נסכו בתוכם שמן זית ושמו בתוכם פתילות. אחרים הדליקו נרות שעווה בתוך מיכלים שהכינו. וכך קיימו יהודי בילקה את מצות הדלקת נרות חנוכה. בבית הכנסת הגדול היתה מנורת נחושת גדולה שר' דוד אהרון השמש היה מאכסנה משנה לשנה.

בחדר, הרבי לימד אותנו כיצד להכין סביבונים מעץ. הסביבונים הללו שימשו לנו למשחק תענוגים במשך כל שמונת ימי חנוכה, ולפעמים אפילו המשכנו לשחק בהם גם אחרי החג, לפעמים שיחקנו להנאתנו לשם משחק בלבד. לרוב שחקנו את המשחקים גם בכסף עם מעות חנוכה שקבלנו מאבותינו וקרובנו.

במשך חג החנוכה, בכל ערב היו מתאספים מספר בחורי ישיבה ובחורים מבילקה כדי לשחק בקלפים. הם ישבו בחדר של ר' יוסף וויס משלמים לו פרוטות אחדות עבור שימוש המקום, עששית הנפט והעצים בהסקת התנור. הם שיחקו את משחק שלושים ואחד. כל אחד שם מטבע בקופה ומי שזכה במשחק לקח את כל המטבעות. אלה שזכו קפצו משמחה, ואלה אשר הפסידו היו בדרך כלל עצובים ומדוכאים, אולם מלאים תקוה שבסיבוב הבא הם יזכו ויגרפו את כל הקופה.

בבית ר' יהושע ופעריל דאפט חג החנוכה היה מיוחד, לאחר תפילת ערבית בבית הכנסת, ר' יהושע היה שב הביתה כדי לזכות את המשפחה במצות הדלקת הנרות. הוא ניגש אל מנורת החנוכה מדליק את נר השמש משעווה גוחן על פני המנורה ומדליק את הנרות, שר את הברכות בניגון מתוק ומרגש, ואז שר את ה"נרות הללו" ובסוף את "מעוז צור" בכוונה מיוחדת, כאשר הגיע אל הבית "רעות שבעה נפשי", נדמה היה שר' יהושע שר את זה בשביל כנסת ישראל. וכאשר שר את הבית "דביר קדשו הביאני", היתה הרגשה לבני הבית שעמדו מסביבו, כאילו הוא מביט על המנורה בבית המקדש. הוא הביט והביט בנרות החנוכה ועינו לא תשבע. הוא ראה בלהב של נרות חנוכה הזעירים הקדושים משהו מיסטי, שיש בהם רזים וסודות נעלמים, כאילו הנרות עצמן אומרות שירה לקב"ה. כשהגיע לבית האחרון "חשוף זרוע קדשך" הוא הדגיש את המילים "וקרב קץ הישועה" ו"נקום נקמת דם עבדך" ומסיים ב"הקם לנו רועים שבעה" ביניהם "דוד" ובית מלכותו. המנגינה של "מעוז צור" עברה מדור לדור במשפחה והשרתה רוח מרוממת. את המנורה העמידו בקרבת החלון הפונה לחזית הבית לפרסומי ניסא.

התנור בטרקלין בער, בבית היה חם, האמא ניגשה לשולחן ובידיה קערה גדולה מלאה לביבות רותחות מטוגנות בשמן. מן הלביבות עלה הבל חם. הילדים הצעירים, והנערים והנערות הגדולים נחפזו אל השולחן כדי לטעום את המאכל המיוחד של חנוכה. מרת פעריל חילקה לכל אחד מנות של לביבות.

ר' יהושע חילק לצעירים מעות חנוכה. כל המשפחה ישבה מסביב לשולחן ושיחקה את המשחק המסורתי בסביבון. הצעירים מאד נהנו מהמשחק, בפרט שכל המשפחה לקחה חלק במשחק. בסוף שיחקו את משחק הדומינו. אחדים מבני המשפחה היו מומחים במשחק הדומינו, והיו להם כל מיני צעדים שבהם ניצחו במשחק.

חג החנוכה הוא חג של הנשים. ולכן גם הן חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. לכן מרת פעריל נהגה לא לעשות מלאכה בלילות חנוכה כל עוד הנרות דלקו. בבילקב היה נהוג לערוך בחנוכה סעודה מיוחדת לחברים ב"חברה קדישא".

Дусина
Плав'я
Осій
Дубрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Вел.
Копаня
Мала
Текове

חג פורים האחרון בעיירתנו בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט-ליפשיץ)

אפילו בימים כתיקונם היו חיי יום יום בעיירות אפורים וקשים. בפרט בתקופה שלפני מלחמת העולם השניה ובעת המלחמה כשקלגסי צבאות הנאצים שלטו באירופה. אולם למרות הגלות המרה, ונסיבות החיים הקשים, היו ימים שהיהודי השכיל ליצור הווי חיים מסוג מיוחד, אשר נתן לו את הכוח להמשיך למרות הכל, אלה היו ימי החגים והמועדים וימי השמחה.

- המסורת היהודית כנראה דאגה לכך שהיהודי לא יתנוון בקשי השעבוד הגלותי, ועל כן נוצרו החגים בלוח העברי אשר היו כנקודות אור בים הצללים. כזה היה חג פורים, אשר החיה את הנפש היהודית. בעיירתנו הוחג החג ברוב פאר ושמחה לפני ששמי אירופה התכסו עננים כבדים. אולם באופן מיוחד נחרת בזכרוני חג הפורים האחרון שהוחג בעיירתנו כדת וכדין, לפני שגורל קהילתנו היה כגורל שאר קהילות ישראל במזרח אירופה.

א.

רוסיה הקארפאטית, שהיתה חלק מהרפובליקה הצ'כית, נמצאה בשנת ת"ש - 1940, תחת עול צבא הכיבוש ההונגרי הפאשיסטי. למרות שהוטלו כבר אז גזירות קשות על התושבים היהודיים, וכל אחד דאג מה ילד יום, בכל זאת חגגו יהודי בילקה את חג הפורים כבימים ימימה. הרי בפורים חייבים לשמוח, כפי שאמרו חז"ל "חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע" וכו' (מגילה ז').

"משנכנס אדר מרבין בשמחה" וכך באמת נהגו בבית השו"ב ר' יהושע דאפט. עם כניסת חודש אדר תלו על הקירות בחדרים השונים את ה"משנכנס" את הכרזות המיוחדות לחודש עברי זה. על הכרזה היו ציורים של דגים עם אותיות "קידוש לבנה", "מזל דגים", ה"מזל" המיועד לחודש אדר. הנשים התחילו להתעסק באפיית העוגות והמגדנות למשלוח מנות.

בשבת לפני פורים - ב"שבת זכור" - קרא ר' יהושע דאפט את פרשת השבוע

ובספר התורה השני קרא את הפרשה שיש למחות את זכר עמלק. ר' יהושע קרא בנעימת חוזק מיוחדת את הפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק ... תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח". ר' מאיר ברגר שאהב להתלוצץ, הכריז: "כעת, ר' יהושע גמר איתו". שיש למחות את זכר עמלק הזכיר ב"שבת זכור" כי כתוב במגילת אסתר "והימים האלה נזכרים ונעשים" (אסתר ט' כ"ח). בתפילת "אשרי" הדגיש ר' יהושע באופן מיוחד את הפסוק "שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד". קריאת התורה ביחד עם הפיוט המיוחד ל"שבת זכור" הכשירו את הלבבות לשמחת פורים.

בשנת ת"ש חלה תענית אסתר ביום ה'. במוצאי שבת אחרי תפילת מעריב התקהל קהל רב בבית הכנסת הגדול, הנשים ישבו בעזרת הנשים, הילדים התרוצצו הנה והנה ורעשנים בידיהם. על הבימה היו מונחות קערות לצדקה וקערה אחת למחצית השקל. הבעלי בתים ניגשו אחד אחד והטילו מטבעות לתוך הקערות לקיים מצוות צדקה לאביונים, ולזכר השקלים שהיו נותנים בחודש אדר כשאבותינו ישבו בארצם.

ר' יהושע פרס את המגילה כאיגרת, שר את ברכות המגילה ומיד התחיל "ויהי בימי אחשורוש". והיה לו קול חזק, ערב ומתוק. קולו הידהד בבית הכנסת הגדול, ואף בעזרת הנשים שמעו כל מלה בבירור. הוא פיאר את הנוסח של המגילה בניגונים יפים ומיוחדים. הוא הוסיף ושזר לתוך טעמי המגילה תנועות מכל הנוסחאות של טעמי הנגינה השונים. הוא סילסל והעשיר את נעימות המגילה בעליות וירידות שונות. כאשר הגיע לפסוקים "אשר הגלה מירושלים" "והעיר שושן נבוכה" קרא אותם בנוסח של איכה. לעומת זה כאשר ר' יהושע הגיע לד' הפסוקים של גאולה "איש יהודי היה בשושן הבירה", ומרדכי יצא מלפני המלך", "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", "כי מרדכי היהודי משנה למלך" קרא אותם בנעימות נצחון. וכאשר הגיע לעשרת בני המן קרא אותם בסערה ובנשימה אחת. ר' יהושע סיים בתפילה "אשר הניא" ו"שושנת יעקב". הקהל הגדול התמוגג מתענוג שמיעת קריאתו של ר' יהושע. אחרי קריאת המגילה הלכו איש לביתו ואיחלו איש לרעהו, פורים שמח.

ב.

למחרת בבוקר התפללו יהודי בילקה בבית הכנסת הגדול ובבתי המדרש השונים וקראו את המגילה שנית כדת וכדין. בשעות אחר הצהרים נהרו יהודי

חג פורים האחרון בעיירתנו בילקה - 225

בילקה אל "אולם פרינץ". הנוער היהודי שעדיין לא נעקר מביתו הכין את המחזה "המלך אחשורוש" מאת אברהם גולדפאדן. הבחורים עשו הכנות רבות זמן רב לפני פורים. במשך שבועות ערכו חזרות ושיננו את המלים והתפקידים. למחזה היו כל האביזרים וכל האמצעים התיאטרליים כגון המוסיקה, משחק הביניים וכל מעשי הלהטוטים. לקהל נגרמה נחת רוח בראותו איך הנוער שלנו שיחק בתפקידים השונים. כבגדי הפאר למלך אחשורוש שימשה החופה של הקהילה שהיתה בצבע ארגמן עם אותיות זהב ופעמונים מסביב. המלך גם לבש בגדי יקר ומלכות בצורת טלית וכתר על ראשו.

בפורים התירו שגבר ילבש שמלת אשה ואשה כלי גבר, כי זה מכוון לשמחה בעלמא. משום צניעות לא נתנו את התפקיד לאשה וחיים שטרן שיחק את תפקיד אסתר המלכה. נמצא גם מי ששיחק בתפקיד ויזתא. הקהל צחק בפה מלא ושכח את צרותיו לאותו הרגע. את תפקיד המן הרשע שיחק הלל בן הערש בער מזודנוביץ. את מרדכי הצדיק הציג שמואל ברוין.

המקהלה שרה בניצוחו של זלמן נכס. במקהלה השתתפו מספר בחורים ובתוכם בני השו"ב נחום אורי, שלמה ישעיה, יוסף, ובן הזקונים משה'לה, פנחס ומרדכי נוימן, שמואל אליעזר רייז ועוד. המקהלה פתחה בשיר עברי שהיה מלא רגש והתלהבות, אבל גם נימה עצובה. כאשר נגזרה הגזירה להשמיד, להרוג ולאבד את היהודים, דרש מרדכי מאסתר שתעשה משהו. הוא טען לפניה: "כל השערים נעולים, רק שערי דמעות לא ננעלו", ו"מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות". אסתר ישבה עצובה והתחילה לדובב בלחש ואמרה: "רבון העולמים, אני שופכת לפניך דמעותי, שימן בנאדך וכבס בדמעותינו את חטאותינו ותעבור ממידת הדין למידת הרחמים ותציל את עמך ישראל מידי הצר". באותו הרגע ניגש משה'לה דאפט אל אסתר המלכה ושר לה שיר נחמה. "שישי ושמחי גם את מלכת פרס ומדי, העצבות לך לא נאה ולא יאה, כי כל היפות בנשים בממלכת אחשורוש מרימות כוס לחיים לכבודך".

ההצגה הזאת היתה שיא ההצגות שהציגו בבילקה. במשך שבועות וחודשים לא פסקו מלדבר על המחזה. דברי ליצנות, שירים וסתם ביטויים מתוך המחזה התהלכו בעיירתנו במשך זמן רב.

ג.

באותו זמן קיימו יהודי בילקה את מצוות "משלוח מנות איש לרעהו". הילדים

לבשו מסכות ממסכות שונות כדי לקיים מה שנאמר "ואנכי הסתר אסתיר פני" והלכו מבית לבית כדי להביא "משלוח מנות" וגם כדי להציג הצגה שהכינו כל אחד לפי כוחו ולפי טעמו. משה'לה דאפט אהב להביא את המתנות לבעלי הבתים בפרט לאמידים שביניהם, כי בדרך כלל זכה בהענקה הגונה. עשה לעצמו מסכה, לקח את הצלחות שמרת פרל נתנה לו והלך אל הרב, אל ראש הקהל והדיין ואל חשובי הקהילה. מרת פרל, שהיתה עקרת בית ידועה, הכינה מטעמים ומגדנות לרוב, חילקה אותם בצלחות, לכל אחד לפי חשיבותו. ר' יהושע השו"ב הוסיף מתנות משלו כגון סיגארים, בקבוקי יין ויי"ש או פרי מארץ־ישראל. כשמשה'לה היה נכנס לבתי הבעלי־בתים היה מדקלם "היום פורים מחר יום חול, תנו לי אגורה ופטרוני בזול".

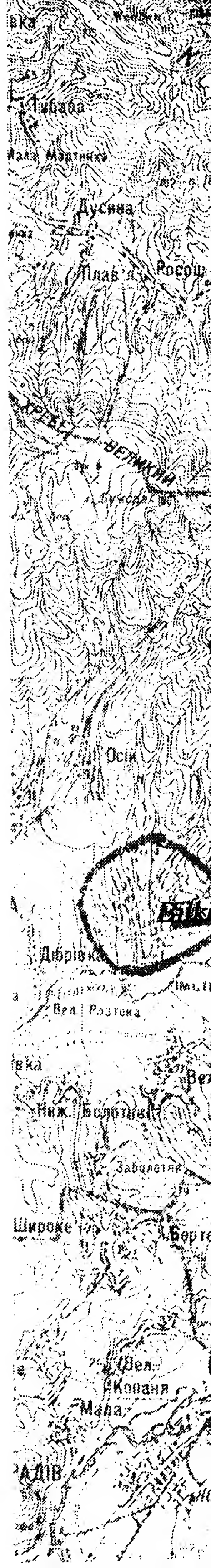
בבית השו"ב היה השולחן ערוך לסעודת פורים כדת וכדין. על השולחן דלקו נרות גדולים כי אין אוכלים סעודת פורים אלא לאור הנר לקיים מה שנאמר: "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר". נוסף לזה היו על השולחן חלה ענקית מנומרת בצימוקים ושרוגה בשריגים לרוב, יין, יי"ש ועוגות וממתקים לרוב. אזני המן עשויות שלוש פינות, לזכר שלושת האבות שבזכותם תש כוחו של המן הרשע. יהודי בילקה ערכו את הסעודה כהלכה, כי הרי כל הנסים שנעשו לישראל בימי אחשורוש קרו בשעת המשתה.

בשעת הסעודה באו לבית ר' יהושע כל מיני ליצנים ו"פורים שפילרס" אשר שרו, ניגנו והציגו מחזות היתוליים. המצויינים בין הליצנים הללו היו זלמן נכס ומשה בן ציון'ס. הם היו נגנים מנוסים והם שיחקו וניגנו בכל השמחות היהודיות בבילקה. בחרוזי ליצנות הללו שיבחו את משפחת השו"ב ובידחו את כל הנאספים. גם סתם עניים ועוברי דרך נכנסו אחד אחרי השני במשך הסעודה. ר' יהושע העניק לכולם ממון או מאכל ומשתה.

ד.

בסוף הסעודה הלכו יהודי בילקה אל בית הרב ר' נפתלי צבי וייס. מנהג היה מימים ימימה לבלות את השעות האחרונות של חג פורים בבית הרב. באו זקנים עם נערים, נשים וטף. הגברים נדחפו פנימה אל האולם הגדול בבית הרב, ואלה אשר לא יכלו להיכנס ישבו על החלונות והצטופפו בחדרים הסמוכים או עמדו בחוץ. היתה זו חוויה גדולה לכל בני הקהילה.

הגבאים עמלו קשה, הגישו מאכלים וממתקים בלי הרף להמון הגדול. השמחה

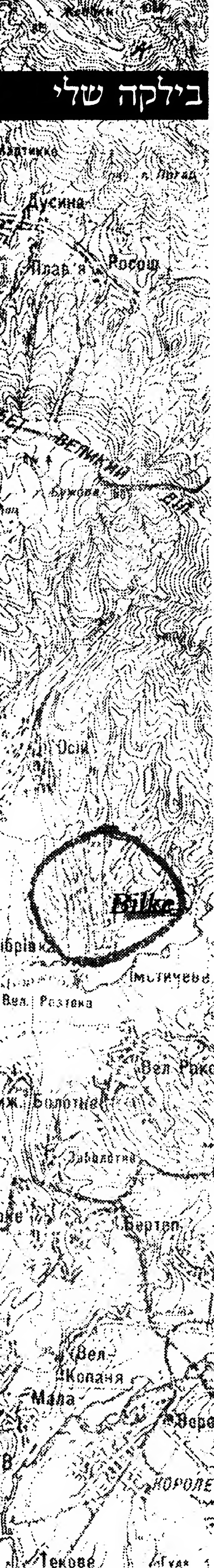

הכללית וההתלהבות הרבה מצד הקהל הבטיחו את הצלחת הערב מראש. החסידים של הרב נדחקו והשתדלו לשבת ליד הרב. האמידים שבין בעלי־הבתים כל אחד מהם נדבו משקאות, יין, יי"ש ובירה. השתיה היתה כדת אין אונס. שתו לחיים ואיחלו זה לזה שיזכו לראות עוד השתא מפלה לכל שונאי ישראל.

בחורי הישיבה מישיבת הרב התחפשו ולבשו כל מיני תלבושות ומצנפות וערכו הצגות מבדחות. ר' יעקב ויינגרטן התכונן לפורים כל שנה, כל מכמניו היו מרוכזים בהצגת פורים. באופן מיוחד היה אמן בתרגום מגילת אסתר ללשון הרוסית. הוא נהג לתבל את דבריו ע"י הוספת כמה מלים ביידיש, בעברית וברוסית. בין הצגה להצגה היתה פורצת שירה אדירה. בחורי ישיבה עלו על השולחנות ורקדו ושרו בנוסחאות של עמים שונים. הקהל מחא כף, רעש, שר ושימח את ליבו. וכך חגגו יהודי בילקה בשמחה רבה את חג הפורים האחרון עד השעות המאוחרות של הלילה. היתה זאת שמחת פורים האחרונה בקהילתנו. מיד אחרי פורים נגזרו גזירות קשות ומרות על יהודי בילקה וכל הסביבה. הרבה מהאנשים הצעירים נלקחו לעבודת הצבא והכפיה ואחרי זה התחילו השלטונות את הגירושים, גל אחרי גל עד שבסוף נלקחו השרידים אל הגיטו. חגי פורים שחלו אחר כך במשך שנות המלחמה היו מלאי צער ויגון ומלאי קרבנות. אולם אצל כל אחד מאתנו קיננה התקוה שעוד יבואו ימים טובים ונזכה לחוג את חג הפורים בשמחה. הרי המדרש במשלי מבטיח לנו: "כל המועדים עתידים להבטל, וימי הפורים אינם בטלים לעולם" (משלי ט'). גם במגילת אסתר נאמר: "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט, כ"ח).

Лусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забілотне
Широке
Вел. Копаня
Мала

חג הפסח כפי שהוחג בעיירתנו בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

א

בעיירה בילקה אשר ברוסיה הקארפאטית החלו ההכנות לחג הפסח עוד בעיצומו של החורף. עקרות הבית הלכו לשוק בימי ג' כדי לתור אחרי אווזים וברווזים ממין משובח, כדי לפטם אותם מספר שבועות כהכנה לחג הפסח. את העופות הללו האכילו לעיתים קרובות, ואלה אשר לא דיקדקו בצער בעלי חיים אף פיטמו אותם בכוח כדי שישמינו.

לפני שהגיעה שעתן לשחיטה, לקחו את האווזים אל אחד משׁשת הנחלים אשר חצו את העיירה, שברו את הקרח וטבלו ורחצו אותם היטב כדי שהנוצות תהיינה נקיות. ניגשו אל ר' יהושע השו"ב והוא שחט אותם כדת וכדין.

ב

בערך באותה העת הכינו גם את החיטה לטחינה בשביל המצות. בערבי החורף התאספו שכנים עם כל בני הבית אצל שכן מסויים. הכינו שולחן ארוך, שניקוהו מקודם היטב־היטב מכל שמץ של חמץ. את השולחן כיסו במפה נקיה. את שקי החיטה רוקנו על השולחן. הנאספים בדקו את החיטה ובירר אותה היטב. את הפסולת ואת הגרעינים המבוקעים, ובכלל מה שלא נראה כחיטה מעולה הוציאו, ורק החיטה הטובה נשמרה לקמח בשביל מצה שמורה ומצות מצווה.

בבית הכנסת הגדול היה אולם ששימש מקום תפילה לימי חול. בימי החורף הקרים התפללו שם גם בשבתות, כי שם היה תנור גדול ואפשר היה להסיק ולחמם את המקום. האולם הזה שימש גם מקום לאספות הקהל.

באחד מימי ראשון, בשעות הבוקר, התאספו נבחרי הקהילה כדי להחליט מי יזכה השנה בזכיון לאפיית מצות הקהילה. בחצר בית הכנסת הגדול היה בניין ציבורי אשר בו שכנו בית המבטחיים לעופות, התנור הקהילתי - אשר כל השנה

שימש להטמנת החמין - וחדר גדול עבור הת"ת הציבורי. בבילקה היו חצי תריסר בעלי בתים שהתחרו ביניהם על זכות אפיית המצות. כל אחד מהמתחרים שלח מעפטה סגורה אל ראש הקהל, ובה רשמו בסודי סודות את המחיר שבעבורו הם מוכנים לאפות קילו מצות. נבחרי הקהילה היו מעוניינים שהמחיר יהיה נמוך ככל האפשר, כדי לאפשר גם לעניי העם לקיים את מצוות אכילת מצה. בשעת האספה הזאת, ראש הקהל ר' חיים אייזיק רוזנבאום פתח את המעטפות החשאיות וקרא את המחירים של המתחרים. יצא שר' משולם פרידמן הציע את המחיר הנמוך ביותר ולכן הוא קיבל את הזכיון. נוסף למחיר הנמוך שר' משולם הציע, היו לו עוד מעלות טובות. הוא היה אחד המלמדים הטובים בבילקה ויהודי ירא שמים.

ג

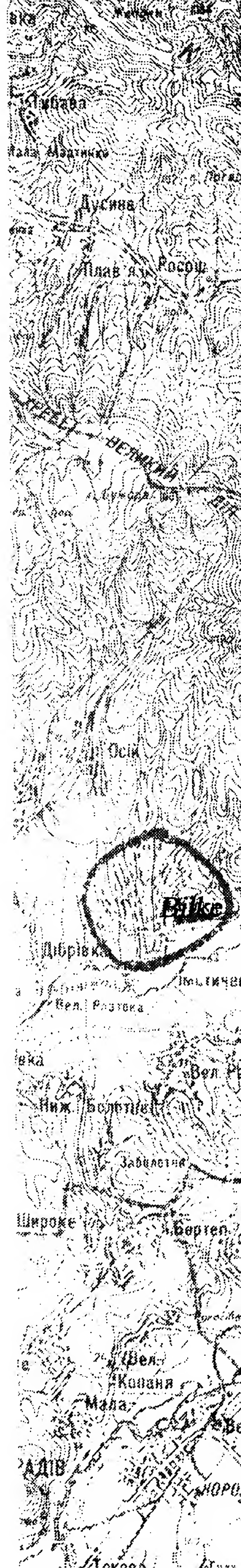
בבילקה היו כמה טחנות קמח אשר הונעו ע"י הנחלים שחצו את העיירה. חודשים מספר לפני חג הפסח ניסו יהודי בילקה לשכור טחנת קמח כדי לטחון את החיטה המיועדת לאפיית מצות. כל הטחנות בבילקה היו בידי גויים. היו כאלה שלא רצו להשכיר את טחנותיהם כי לא השתלם להם, ואף כאלה שבסתר ליבם שנאו את היהודים ולא רצו לעשות איתם עסקים. באותה השנה הצליחו לשכור טחנת הקמח בפרבר העיירה בשם קולבאסאבא.

בוקר אחד השכם השכם, יצאה עגלה ובה יהודים שנסעו להכשיר את הטחנה. דוד אהרן השמש, ר' משולם פרידמן המלמד ובעל הזכיון לאפיית המצות, בני השו"ב חיים לייב ושלמה ישעיה, ואחרי תחנונים רבים גם משה'לה הצעיר קיבל רשות להצטרף. בשבילו היתה זאת חוויה מיוחדת.

אבני הריחיים, המנגנון, וכל חלקי הטחנה נוקו והוכשרו באופן יסודי. כאשר הטחנה היתה נקייה מחמץ, בא הרב דמתא ר' נפתלי צבי וייס ובדק אם הכל כשורה. אחרי שהרב נתן את הסכמתו, טחנו בראשונה את החיטה המיועדת למצה שמורה ואחרי כן - את יתר החיטה. מאוחר בלילה חזרה הפמליה מהטחנה לעיירה.

ד

מכיוון שר' משולם פרידמן קיבל את הזכיון לאפיית המצות, הוא סיים את "זמן" הלימודים יותר מוקדם מאשר בכל שנה. התלמידים - ובתוכם משה'לה בן השו"ב - צהלו. משה'לה היה רגיל כל שנה להסתובב בקרבת התנור הציבורי, כי

אהב לראות את אפיית המצות. בכלל הוא אהב לראות מי מביא קמח לאפייה וכמה מצות כל אחד אופה. מדי פעם הוא גם הצליח לטעום חתיכת מצה. לפעמים נתנו לו רשות לעשות את הנקבים במצות, במין גלגל אשר היו לו בליטות חדות, כדי לעצור בעד תפיחת הבצק בעת האפיה. הפעם הוא כבר היה בן מצוה, הוא אזר עוז וניגש אל רבו ר' משולם ואמר לו: "רבי, יש לי בקשה אליך. אולי תוכל לקבלני לעבוד במחיצתך בעשיית הנקבים במצות? יש לי כבר נסיון משנים עברו, אני אעבוד טוב ויפה". ולהפתעתו הגדולה, רבי משולם אמר הן.

מיד אחרי פורים התחילו באפיית המצות. התנור הציבורי הוכן כדת וכדין וכל המקום היה נקי להפליא. רק נשים צדקניות נבחרו לגלגל את הבצק. בנות שהתנהגותן לא היתה לפי רוח הקהילה, הרב דמתא סירב לקבלן. גבר אחד עשה את העיסה אשר הכילה רק קמח ומים, בלי מלח ובלי שום תוספת אחרת, לקיים את הפסוק "תאכל עליו לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים" (דב' ט"ז ג'). את הבצק הזה חתכו לחתיכות קטנות וחילקו אותם בין הנשים לגלגל את המצות.

את המים ללישת הבצק שאבו כל יום, קודם שקיעת החמה. והטעם הוא משום חשש חימוץ "כי ביום המעיינות צוננין ובלילה רותחין" (פסחים צ"ד:) ואין לשין את הבצק אלא ב"מים שלנו". את המים איחסנו בחביות עץ גדולות. בשעה ששפכו את המים לתוך החביות סיננו אותם במסננת שיהיו נקיים, ללא חשש של חמץ.

המשגיח עמד מעל הנשים וזירז אותן שימהרו לגלגל את הבצק, כדי שהבצק לא יחמיץ תחת ידיהן. כל משפחה הביאה את הקמח שלה אל המאפיה ושילמה לר' משולם עבור האפיה. ר' דוד אהרן רייזמן ניצח על התנור. נער הגיש לו את המצות על מוט ארוך מאוד. ר' דוד אהרן בזריזותו הרבה הכניס את המוט לתנור, גילגל ושילשל את המוט בצורה כזאת שהמצות נפרסו על רצפת התנור. המצות היו כל־כך דקות שהן נאפו במשך דקות אחדות. ר' דוד אהרן הוציא את המצות האפויות במרדה. המשפחה שהביאה את הקמח אספה את המצות בסלים גדולים ולקחו אותם הביתה. כך הכינו יהודי בילקה את המצות לחג הפסח.

ה

יומיים לפני החג הורידו את כלי הפסח מעליית הגג. כלי הפסח היו גנוזים במשך כל ימות השנה בארגזים גדולים, אשר היו מכוסים ונעולים, שחס וחלילה לא יתגנב לתוכם שמץ של חמץ. מקטון ועד גדול נעמדה משפחת השו"ב בשורה

ארוכה, מעליית הגג ועד למטה, בחדר ששם מוצב הסולם. כל כלי וכל חפץ נמסר בדחילו ורחימו, מיד ליד, עד שהגיע אל מקום מבטחו למטה. לכל אחד במשפחת השו"ב, היו כלים אחדים שהיו אהובים עליו. משה'לה באופן מיוחד אהב את "הקערה למי מלח" שעשויה היתה מבדולח. כל שנה כשהורידו את הקערה הזאת הוא שש עליה כמוצא שלל רב. את הכלים שטפו, ייבשו, והעמידו אותם בתערוכה, כדי שכל אחד יוכל להשביע בהם את עיניו.

בבית השו"ב היו שני תנורים. אחד לתבשילי בשר והשני לתבשילי חלב. כל ימות השנה שמרה מרת פעריל אשת השו"ב שחס וחלילה לא יעלה סיר של בשר על התנור החלבי, ולהיפך שסיר של חלב לא יעלה על התנור הבשרי. לקראת חג הפסח הסיקה מרת פעריל את התנורים, ליבנה והגעילה אותם. הסקה כזאת לא ראו בשום בית בבילקה. אם נותר איזה גרגיר של חמץ באיזה מקום הוא נהפך לעפרא דארעא.

בליל ערב פסח אחרי תפילת ערבית עשה השו"ב ר' יהושע בדיקת חמץ. מרת פעריל לקחה פירורים ושמה אותם במקומות אחדים בבית, כדי שלא תהיה ברכה לבטלה. ר' יהושע לקח בידו הימנית נוצת אווז גדולה, וכף עץ גדולה בידו השמאלית. משה'לה הזדנב אחרי הוריו והחזיק נר שעווה בידיו. ר' יהושע בירך "על ביעור חמץ" ועבר בכל הבית ואסף את הפירורים לתוך הכף. בזהירות רבה הוא גרף את הפתיתים ושם אותם בכף העץ. כשר' יהושע גמר, הכניס את הכף עם הפירורים לתוך סמרטוט וקשר את זה היטב, כדי ששום פירור לא יפול בתוך הבית. בערב פסח לפני השעה הרביעית עשה ר' יהושע ובניו מדורה קטנה בחצר, השליכו את כף העץ עם החמץ לתוך המדורה ואמרו "כל חמירא".

ו

בערב פסח בשעות הצהריים התאספו במאפיה הציבורית הרב וטובי העיר כדי לאפות "מצות מצוה". הפעם התעסקו באפיית המצות רק גברים. בזמן אפיית "מצות המצוה" שרו הנאספים תפילות וקטעי "הלל". בפרט ר' יהושע ובניו הנעימו לקהל בקולותיהם. פתחו ב"יברך את בית ישראל", והמשיכו ב"הודו לה' כי טוב" וסיימו ב"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". בסיום האפיה הזדרז כל אחד לביתו עם המצות הטריות. ר' יהושע דאפט לא שכח לשלוח למספר בעלי בתים חשובים "מצות מצוה".

בינתיים ערכו הנשים את השולחן. על השולחן שמו את כלי הפסח הנוצצים,

הפמוטים עם נרות גדולים, יין לארבע כוסות, הקערה, כוסו של אליהו, כוס או גביע לכל נפש במשפחה, מי מלח, ו"מצות מצוה". בראש השולחן עמדה ספה בשביל ר' יהושע שיוכל לקיים את מנהג ההסבה כראוי לבן חורין.

כשהחמה עמדה בראש האילנות ניגשה מרת פריל אל השולחן הערוך לחג והדליקה את הנרות, לבושה שמלה לבנה, עם צעיף לבן על ראשה, כולה אומרת כבוד, נראתה כמו בת מלכה. לא כיסתה את עיניה, שפתיה נעו והיא מילמלה תפילה בלחש. חג שמח אמרה בקול רם, כל המשפחה ענתה: חג שמח.

הגברים הלכו לבית־הכנסת וכשהחמה החלה שוקעת התפלל הקהל "תפילת מנחה" ואז ניגש ר' יהושע השו"ב - אשר כיהן גם כחזן העיירה - עם ששת בניו אל התיבה והשמיע בקול הנעים את הנוסח של "ברכו" המיוחד לשלוש רגלים. החזן ר' יהושע עם ששת בניו המשוררים היו שם דבר בבילקה ובכל ערי הסביבה. מכיוון שזה היה "ליל שימורים" וה"סדר" נערך בבתים עד שעות הלילה המאוחרות, גמר ר' יהושע את "תפילת ערבית" במהרה. חיש מהר נתרוקן בית הכנסת וכל אחד אץ לביתו ולמשפחתו לערוך את ה"סדר". מהבתים היהודיים נראות נרות רבים דולקים.

I

ר' יהושע ובניו נכנסו לביתם ואמרו חג שמח, והנשים השיבו: חג שמח. בעל הבית לבש חלוק לבן כסמל לבן־חורין, ישב על הספה בראש השולחן, שהיתה מלאה כרים וכסתות שמסמלים דרך אדנות וחירות. מרת פריל ישבה מימינו וצניף על ראשה. ר' יהושע ומרת פריל נראו כמלך ומלכה, פניהם האירו והם הביטו בנחת רוח על הבית הנקי ועל השולחן הערוך לסדר כהלכות הפסח.

ר' יהושע פנה אל משה'לה ואמר לו: הואיל ואתה בן הזקונים, תתחיל ב"קדש". משה'לה שר את "קדש" ומבאר, לוקחים את הכוס הראשונה, מוזגים יין ומברכים ומקדשים עליו. חיים לייב הבן המבוגר ביותר במשפחה, מזג את הכוס לכולם. ר' יהושע קם על רגליו, וכל המשפחה אחריו קמה כאיש אחד. הוא קידש על היין בנוסח של פסח "אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון". אחריו קידשו הבנים מגדול ועד קטון, כל אחד לפי תורו בקול רם.

משה'לה אמר "ורחץ" - נוטלין ידים ומברכין "על נטילת ידים". כל הגברים נטלו ידיים. וכך נשנה הסדר כל הערב. "מגיד", ר' יהושע הגביה את המצות ואמר

"כהא לחמא עניא" וכל המשפחה פרצה בשירה בניגון שקט ועצוב. המנגינה הידהדה בחלל הלילה.

ר' יהושע פנה אל משה'לה באהבה רבה: "עתה, בני, שאל את ארבע הקושיות". מיד שאל משה'לה: אבא יקירי, הריני שואל אותך ארבע קושיות. הקושיה הראשונה היא: "שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה". הקושיה השניה היא ... וכו'. וכעת ששאלתי את הקושיות - סיים משה'לה - אבא יקירי, ענה לי את התירוצים.

ר' יהושע ענה: "עבדים היינו לפרעה במצרים". הגברים וגם הנשים המשיכו בלחש לקרוא בהגדה ור' יהושע פירש מדי פעם בפעם דברים מעניינים וע"י זה המתיק את הערב. הוא גם תיבל את דבריו במשלים וסיפורי נפלאות. את הקטעים החשובים הדגישו באופן מיוחד ע"י קימה והן ע"י שירה אדירה בעלת קצב מיוחד. המנגינות ששרו בבית השו"ב היו מסורות מדורי דורות.

"מרור", אמר משה'לה. אחרי שעה ארוכה הכריז משה'לה בסיפוק רב "שולחן עורך". כשהנשים שמעו את ה"סימן" הזה עמדו להגיש לשולחן את סעודת החג כהלכתה. מנוחה נעימה השתררה בתוך הבית. ריח ניחוח עלה מהמאכלים הערבים. כשגמרו את הסעודה אמר משה'לה "צפון", מוציאים את האפיקומן ואוכלים ממנו כזית. זכר לקרבן הפסח הנאכל על השובע. ר' יהושע התחיל לחפש את המצה הצפונה מתחת לכסתות ולא מצא. הוא הבין מיד שבן הזקונים שלו, משה'לה, שישב משמאלו בוודאי החביא אותה ברגע שקם ליטול ידיים. ר' יהושע פנה למשה'לה ואמר לו: מה תרצה שאקנה לך אם תחזיר לי את האפיקומן? משה'לה נמלך בדעתו לרגע קט וענה: לפסח קנית לי נעליים, אני רוצה שתקנה לי חליפה לחג השבועות. יהי כן - אמר ר' יהושע. משה'לה הוציא את האפיקומן ממחבואו, ומשפחת דאפט המשיכה בסדר כהלכתו.

כשהגיעו אל "שפוך חמתך" ניגש יוס'לה אל הדלת ופתחה לכבוד אליהו הנביא. כל המשפחה עמדה על רגליה ואמרה בהתרגשות רבה את המלים שביטאו את העוול הגדול שנעשה לעם ישראל במשך כל הדורות. הצעירים במשפחה הביטו על ה"כוס של אליהו" וחפצו לראות אם אליהו באמת לוגם מן הכוס. הדלת נסגרה ובני הבית הוסיפו לזמר את ההגדה. ר' יהושע ובני ביתו סיימו את הסדר בקריאה ושירה אדירה "לשנה הבאה בירושלים".

ח

בחג הפסח היו זקני העיירה מספרים על מקרה שקרה בבילקה לפני שנים לא רבות, ואשר עורר הד רב בכל האיזור. והמעשה שהיה כך היה: ביום א' של פסח - באחד מחגי הפסח שחלו בו חג הפסחא של הנוצרים - קרה הדבר. בדרך כלל כאשר חגיהם חלו בעת ובעונה אחת עם חגי ישראל, היתה הרגשה של אי נוחות בין היהודים. משום מה זה תמיד גרם למתיחות. בימים כאלה התאמצו היהודים לחוג את חגיהם בצנעה, כדי לא לתת להם אמתלא לפרוע פרעות. לנוצרים בבילקה היתה אגדה לא כתובה, שבחג הפסחא הפעמונים מכל הכנסיות הולכים לרומא, ובמשך כל חגי הפסחא פעמוניהם לא השמיעו קול, כאילו נעלמו. היתה בבילקה משפחה יהודית מכובדת בשם פרידמן שישבה בבילקה מדורי דורות. בני המשפחה היו עושים חיל. אחד היה בעל בנק, השני בעל חנות גדולה. היו להם גם נכסי דלא ניידי, שדות וכרמים לרוב. בקיצור, גבירים אמידים. משפחת פרידמן זו גרה לא רחוק מבית הכנסת הגדול. בן אחד, יצחק שמו, לא היה שפוי בדעתו, לא עלינו, ולא רק שהיה חולה נפש אלא שהיו צריכים לרתק אותו בשרשרת כדי שלא יברח ולא יזיק לבני אדם. מטבעו היה תוקפן ושום אדם לא יכול היה לטפל בו, אפילו לא קרובי משפחתו.

רק ר' שמואל מאיר קליין - שהיה מלמד דרדקי עד שהזקין - מצא דרכים איך לטפל בו. ר' שמואל מאיר התהלך עם יצחק בנחת ושבה את ליבו הפצוע. האכיל אותו, הלביש אותו וטיפל בו ביד רכה. למרות שר' שמואל מאיר לא למד את רפואת הנפש ומדע הפסיכולוגיה, הוא ידע איך להשפיע עליו. כנראה שהיה מוכשר לעיסוק זה מבטן ומלידה. הוא היה יהודי עליז ונחמד ותמיד היתה הלצה בפיו. כששאלו אותו בן כמה הוא, היה סופר את שנותיו לפי שנות הבר מצוה שלו. הוא היה אומר: אני כבר שש פעמים בר מצוה.

ביום הראשון של חג הפסח שחל בו חג הפסחא, הלך ר' שמואל מאיר כמנהגו להאכיל את יצחק המשוגע. בהיכנסו אל יצחק זה, הכיר ר' שמואל שפניו לא כתמול שלשום. חל בו איזה שינוי. אבל לא יכול להגיד לבטח מה השינוי. פתאום אמר יצחק המשוגע אל ר' שמואל מאיר: "תסיר ממני את השלשלת לרגעים מספר". ר' שמואל מאיר כמובן סירב, כי פחד שמא יברח. אולם יצחק צעק וחבט את ראשו בקיר ודרש שוב שיסיר את השלשלת. לבסוף תפס באופן פתאומי פאה אחת של ר' שמואל ומרט אותה. תפס את הפאה השניה ואיים שגם אותה ימרוט, אם לא ישחרר אותו מכלאו. כשר' שמואל מאיר היה במיצר לא היתה לו ברירה

אלא להסיר את השלשלת. יצחק החל לרוץ בטירוף דעת, ברח ונעלם. ר' שמואל מאיר הזעיק את משפחת פרידמן וסיפר להם מה שקרה. חיפשו אותו בכל הבית, בשדות, בכל הסביבה ויצחק איננו. כאילו בלעה אותו האדמה.

ט

ביום הראשון של חג הפסח התאספו יהודי בילקה בבתי המדרש ובבית הכנסת הגדול, כדי לתת הלל ותשבחות לבורא העולם שהוציא אותם ממצרים, ועשה להם ניסים ובחר בהם מכל העמים להיות לו לעם סגולה. שליח הציבור של "פסוקי דזמרא" סיים את התפילה, והנה ניגש ר' יהושע דאפט החזן עם פמלייתו אל העמוד ופתח בנוסח של שלוש רגלים "הא־ל בתעצומות עוזך". ששת בניו החרו החזיקו אחריו. הקהל הרב ציפה לרגעים הללו.

י

בשעת הצהריים בשעה שיהודי בילקה יצאו מבית המדרש, ובשעה שהנוצרים ביקשו לעצמם מיפלט מן המציאות המשעממת ליד שולחנות המוזגים, התחילו פעמוני הכנסיה הגדולה לצלצל. קול הפעמונים הגיע לאוזני תושבי העיירה. פתאום חלה התעוררות בכל העיירה. כל אחד שאל: מה קרה? זה כמה ימים שלא נשמעו הפעמונים, ולפי האגדה הנוצרית היה עליהם להיות ברומא והיו צריכים לשוב רק בעוד שלושה ימים.

אנשים התחילו לרוץ לכיוון הכנסיה שממנה נשמעו הפעמונים. אנשים רצו וניסו לעבור אחד את השני, ריצה בלי קץ. נדמה היה שהריצה נמשכה עידן ועידנים. בינתיים היו הפעמונים מוסיפים לצלצל. הצלצול לא היה רגיל, הוא נשמע בטונים אחרים, חזקים ופראיים, כאילו שהשד אחז בהם. כל אחד מבין הנוצרים חתר לקראת הכנסיה. היתה זאת ריצת בהלה מהולה בפחד וכעס כאחד. המוני אנשים נדחקו, כולם רצו להגיע אל מגדל הפעמונים.

פתאום נדם קולם של הפעמונים. שמש הכנסיה ועוד אחדים מהגוים שהצליחו להגיע ראשונים אל הכנסיה עלו למגדל, תפסו את יצחק המשוגע, והורידו אותו בכוח אל רחבת הכנסיה. ההמון ניסה להתנפל עליו ולקרוע אותו לגזרים. שנאת ההמון התפרצה אל היהודי המסכן. הזאבים הללו שסובבו אותו ביטאו את שנאת הדורות שהצטברה בלבם. שנאת הגזע היהודי, הדת, הקנאה בהצלחה היהודית ובכשרון היהודי. כל זה התפרץ כמו הר געש. והם התחילו להכות את יצחק

המשוגע. פתאום, נשמעו קולות: הצידה, הצידה! שומרי העיירה הצליחו להבקיע לעצמם דרך בין ההמון ולהגיע אל יצחק, כל עוד נשמתו בו, הכריז: "אני יהודי, אני יהודי, אתם רואים הפעמונים כאן, הם לא עלו לרומא", ונפל בלי הכרה. המקרה הזה זיעזע את כל הסביבה. הגויים היו לגמרי מבולבלים, והיהודים פחדו שהמקרה הזה יעורר בגויים שנאה עוד יותר גדולה כלפיהם. ומי יודע מה ילד יום. הרוחות שקטו. אחרי החג המשיך כל אחד בעיסוקו כאילו לא קרה דבר.

יהודי בילקה, ראו מאז ביצחק המשוגע כדבר פלא. מי יכול להעריך נשמה יהודית. ואלה אשר התעמקו במקרה עוד יותר אמרו: מי יודע, אולי יצחק זה היה גילגול של נפש שחטאה והיה עליו לכפר על מעשיו ע"י קידוש השם. את המעשה הזה סיפרו זקני העיירה שנה־שנה בחג הפסח.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

חג השבועות בעיירתנו בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

כל מי שמתעמק בסוד קיומו של עם ישראל, בעל כורחו יגיע למסקנה שהענין הוא למעלה מהשגתנו. יש דברים שהם גלויים לפנינו, ואפשר להבינם ולהסבירם, כגון רוח ישראל שלא נשברה במשך הדורות, למרות הרדיפות והרציחות באירופה בשנות הגלות והשואה. מי שמתבונן בטיבו של העם היהודי, ומשווה אותו לשאר אומות העולם, ורואה את התהום הפעורה בינינו לבינם - כגון הריקנות אצלם מחד - והקדושה אצל עמנו, מאידך. יבין למה נבחרנו להיות עם סגולה. אם אנו משקיפים על חגי ישראל וצורת שמירתם, שהוא רק צד אחד מתרבות ישראל העשירה והעניפה, די לנו לשפוט בינינו לבינם ולהגיע למסקנות.

על אותו צד של קדושה, שהיתה מנת חלקה של קהילת יהודי בילקה והסביבה ברצוני לספר. הקהילה היהודית בעיירתי בילקה אשר התקיימה כשלוש מאות שנה, פרחה ושיגשגה עד שבאה יד זדונית, ועקרה אותה מהשורש. הקדושה שאפפה את בני קהילתנו, הוסיפה להם כוח, וחיסנה אותם לעמוד במלחמת הקיום המתמדת. באופן מיוחד, הורגשה קדושה זו, בימי חג ומועד, שהיתה גלויה לעין כל, וממש ביצבצה מכל סדק וכל פינה. למרות שעברו מאז חורבן קהילתנו עשרות שנים, עדיין אני זוכר את הדמויות הנפלאות, והרוח הקדושה ששררה בעיירתנו. נדמה לי שזה היה אך אתמול.

קהילתנו היתה במשך דורות ברוכה בטיפוסים שונים, שחיו על פי מסורת ישראל סבא. לא רק הרב, הדיין, השו"ב ושאר תלמידי חכמים הצטיינו באהבת ישראל והתורה, ושמרו בשקידה על מסורת חיים יהודית, אלא אף הסוחרים, בעלי הבתים הפשוטים, הפועלים, בעלי המלאכה, דלת העם וההמון הפשוט לא סטו מהדרך הישרה.

לעולם לא אשכח את חג השבועות, ולבי מתמלא געגועים לאותם ימי האור הזוהר, החדוה והששון של חג זה. הנשים בבילקה היו אומרות שחג השבועות הוא המשובח שבחגים. כי "כל החגים טרדנים הם", כי יש חגים שחלים בהם

איסורים רבים: זה תאכל, זה לא תאכל, פה תשב ושם אל תשב. אבל חג השבועות הוא בלי תומרות. הוא חג נעים ונוח ומאפשר הכנת מטעמים שאין דוגמתם בכל חג. הגברים היו אומרים: כל החגים קודש הם, אבל חג השבועות קודש קדשים. וכי מילתא זוטרתא היא זמן מתן תורתנו? חג שבועות מוקדש כולו לה'. לרוח ולנשמה. גם הטבע מפלה חג זה לטובה, כאילו מתקשט לחג הקדוש. מזג האויר יפה ונוח, השדות ירוקים, הכל פורח, צומח ומרנן. כל העולם שמח בחג מתן תורתנו. בקיצור חג שאין דוגמתו בכל אומה ולשון.

גם ילדי ישראל מצאו בימי חג השבועות מעלות טובות. קודם כל עברו ימי הספירה וימי האבל וכל הסייגים שהטילו על הנוער חלפו. ילדי ישראל יכלו לגשת לנהר הגדול ולנחלים הרבים שחצו את העיירה ולטבול בהם כאוות נפשם. גם ב"חדר" שררה אוירה אביבית ומצב רוחו של הרבי ר' יוסף ווייס היה טוב. הוא היה נוהג לספר אגדות על מתן תורה לפני החג. הוא היה מספר אמן, והאגדות שהיה מתבל בלימוד היו משכיחות אצלנו את נוקשותו. כשבוע לפני החג התחיל לספר לנו על שלושת ימי ההגבלה ועל מתן תורה. הוא היה אומר: "למה נבחר דווקא הר סיני שעליו תנתן התורה, לעומת הרים יותר גבוהים וחשובים? כדי להראות לנו שהקב"ה אינו אוהב את הגאים והחזקים דוקא, אלא את הצנועים והשקטים. ר' יוסף סיפר לנו בהתאם למסורת חז"ל כי הקב"ה הלך לאומות העולם והציע להם שיקבלו את התורה, ברם כל אחד מהם סירב לקבל אותה. ואחר כך בא לו אצל בני ישראל והם אמרו לו: "נעשה ונשמע"! בספרו אגדות אלו שרר ב"חדר" מתח וקשב רב. הוא תיאר באמנות נפלאה את המאורע הגדול של מעמד הר סיני.

שנה אחרי כן, כשלמדתי בכיתה יותר גבוהה אצל ר' משולם פרידמן, לימדונו את הפיוט "אקדמות" בהטעמה מיוחדת, והסבירו לנו את הדו־שיח שבין אומות העולם לבין כנסת ישראל ותשובת העם היהודי לאומות. הרבי היה מתרגם את הפיוט ליידיש. הוא הדגיש שהפיוט הזה מתאר את חשיבותה של האומה היהודית העולה אף על זו של המלאכים. רבי משולם היה מעביר לפנינו את כל גנזי ההיסטוריה של עם ישראל וסיפר לתינוקות של בית רבן על העתיד המזהיר המצפה לעם ישראל באחרית הימים. הרבי הלך והתלהב יותר ויותר כשהגיע לקטע האחרון של "אקדמות". עיניו ירו זיקוקין די־נור. התלהבות זו והדברים שיצאו מלב רבי משולם, נחרתו עמוק בלבי, ולא פעם עזרו לי להתגבר על מצבים קשים שבהם נתקלתי בתקופת השואה.

מנהג היה בעיירתנו מימים ימימה, לקשט את בתי הכנסת ובתי המדרשות וגם את בתי המגורים בירק לשבועות. בערב החג השכם בבוקר יצאו נערי ישראל לחורשות בסביבה וכרתו ענפים ירוקים, העמיסו אותם על גביהם והביאום לבתי הכנסת ולבתיהם. בבית הכנסת הגדול עמד ר' דוד אהרון רייזמן השמש וניצח על מלאכת הקישוט. בית הכנסת נתמלא זמורות, ענפים ופרחים, וכל הסביבה היתה כריח הגן אשר ברכו ה'. הבימה במרכז בית הכנסת, הנברשות, החלונות, הספסלים, הדלתות וכל מקום אפשרי קושט בירק לשבועות. הטעם שניתן למנהג זה נבע ממה שכתוב במשנה (ראש השנה פ"א־ב') כי בעצרת נידונו על פירות האילן. ואחרים אמרו שהמנהג בא לקיים מה שכתוב "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוקיך" (שמות כ"ג: י"ט) ואחרים טענו שהמנהג בא להזכיר לנו את חג החקלאות שעם ישראל חגג בשבתו על אדמתו, והעיטורים והביכורים שהביאו איכרי ישראל לבית המקדש בירושלים.

כשגלינו מארצנו - בטלה הבאת ביכורים ושבת חג הקציר חג השבועות הצטמצם והועמד רק על "זכר מתן תורתנו". ואילו שרידים של מנהגים קדומים נשתיירו, שריח שדה נודף מהם, הלא הם מנהגי הירק לחג השבועות.

הנשים היו עסוקות במשך ימים בהכנת המטעמים השונים לחג זה שדרש רב גוניות בבישול ואפיה. מרת פריל דאפט, אשת השו"ב, הצטיינה בהכנת מעדני מלך ממש. המאכלים, העוגות, החלות, הלחמניות הצטיינו במתיקותן, בריחן הטוב והיו ממש מתפוררות מאליהן בפה. היא אפתה עוגת דובשנים לקיים מה שנאמר בשיר השירים על התורה: "נופת תטופנה שפתותיך כלה, דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד': י"א). את בצק החלות לשה בדבש לקיים מה שנאמר בפסוק: "ויניקהו דבש מסלע" (דברים ל"ה: י"ג). נוסף למטעמי החלב הוכנו גם מטעמי בשר ודגים, לקיים מצוות אכילת שתי סעודות בחג, אחת של חלב והשניה של בשר.

בהתקדש ליל החג נהרו יהודי בילקה אל בתי התפילה לסוגיהם. בבית הכנסת הגדול היה קהל רב. רבים מהמתפללים באו להקשיב לתפילתו הנעימה של ר' יהושע דאפט ששימש השו"ב וגם חזן העיירה. מנהג היה בבילקה לאחר תפילת ערבית של ליל שבועות כדי לקיים מה שכתוב בתורה "שבע שבתות תמימות תהיינה" (ויקרא כ"ג: ט"ו). כאשר ר' יהושע החזן ומקהלת ששת בניו ניגשה לתיבה להתחיל בתפילת ערבית של החג. עבר לחש בין המתפללים, ר' יהושע מוכן להתחיל את התפילה. יהודי בילקה חשו טעם גן עדן בזימרתו של ר' יהושע. מי

כמוהו ידע להתאים את הניגונים לתפילות, תפילה, תפילה וכוונותיה. היו תפילות שאותן שר בניגון של שמחה, והביע בזה את שמחת לבו שזכה לתת שבח והודיה למקום. והיו תפילות שאותן השמיע בבכיה, כאדם שפל ברך, ויש שהיה רץ בתפילות מסוימות, כאדם שמביא דורון למלך וממהר להביאו. כל תיבה וכל אות שר' יהושע הוציא מפיו יצאו ברורות ומכוונות. יהודי בילקה הוקירו את ר' יהושע. כי נתייחדו בו הרבה מעלות טובות. היה ירא שמים, בעל מזג טוב, בעל נשמה, ואצילות מיוחדת קרנה מפניו.

כאשר ר' יהושע פתח במנגינה המסורתית לתפילת ערבית של שלוש רגלים אחזו שמחה, רטט ויראה במתפללים. ובהגיעו אל "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" - הגביה קולו, ובית הכנסת נמלא בקולו המתוק. עם סיום התפילה בירכו איש את רעהו בחג שמח ומועדים לשמחה. ואיש איש פנה לביתו לסעודת החג.

בעיירתנו היה יהודי נלבב וחביב, מוכר יינות, חסיד מחסידי סטמאר, ושמו רבי מאיר קאהן. הוא לא נהג לאכול משחיטתו של ר' יהושע דאפט, השוחט של בילקה והסביבה, כי הרבי מסטמאר אסר את שחיטתו, ושל השוחטים מהסביבה, שלא סרו למרותו. רבי מאיר זה שלח את שפחתו הנכריה עם העופות מדי שבוע בשבוע, ולפני כל חג אל השוחט בכפר הסמוך, שהיה סר למרותו של הרבי מסטמאר. כל פעם שהשפחה שבה מהשוחט מראקוביץ הביאה עמה פתקה כתובה עברית שהכל כשר.

והנה התקרבו ימי החג, וכימים ימימה, שלח רבי מאיר גם הפעם את המשרתת הנכריה עם העופות אל השוחט מראקוביץ. אלא שהפעם היא החליטה לא לשרך רגליה למרחק כל כך גדול, ובעצמה שחטה את העופות. בני הבית שכחו לבקש מהמשרתת את האישור מהשוחט. אחרי החג בא השוחט מראקוביץ לביקור בבילקה וסר לביתו של ר' מאיר. תוך כדי השיחה על דא ועל הא שאל השוחט את רבי מאיר: "למה לא שלחתם את העופות לשחיטה לכבוד החג?" שאלתו של השוחט ירדה על רבי מאיר וב"ב כרעם ביום בהיר. רבי מאיר אמר: "מה זאת אומרת? הרי שלחנו את המשרתת והיא הביאה את העופות שחוטות". אז נתגלה שהנכריה שחטה את העופות בעצמה. וכאשר נודע הדבר ברבים אמרו ליצני העיירה שזה היה עונש משמים לרבי מאיר שלא אכל משחיטתו של ר' יהושע. למרות שכל יהודי בילקה והסביבה אכלו משחיטתו.

לאחר סעודת הערב התאספו הגברים בבתי המדרש, בבית הכנסת ובבית הרב וערכו "תקון ליל שבועות". הם היו ערים כל הלילה, ועברו על סדר הלימוד, שבו היו משולבים ליקוטי תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. וכן גם קטעים מה"זוהר" הקדוש, ותפילות ופיוטים שונים. אחר כך פתחו באמירת פרקי תהילים לעילוי נשמתו של דוד המלך ליום פטירתו. בבילקה מסרו מדור לדור בשם האר"י הקדוש שכל מי שלא ישן בליל שבועות ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו כל רע.

למחרת בבוקר לאחר תפילת שחרית לפני קריאת התורה פתח ר' יהושע בשירת "אקדמות" בנעימה מיוחדת. הניגון היה אהוב ונערץ על יהודי בילקה, אשר הצטיין בטעם מיוחד, ובהתאמה סגנונית גמורה, לרוח חגיגיותו של מתן תורה. המנגינה הזאת קבעה את הטון, ויצרה את האוירה של החג. כפי שהניגון "כל נדרי" קבע את אוירת המורא ביום הכיפורים. נשתמר בניגון זה שריד מנגינה עתיקה וממנו נשמעה בת־קול מלאת הוד.

לאחר מכן קרא ר' יהושע בתורה את פרשת יציאת מצרים וההכנות לקבלת התורה. "בחודש השלישי לצאת בני ישראל ממצרים" (שמות י"ט: א־ט"ו) נדמה היה לנו כאילו אנו צועדים במדבר סיני לקראת הר סיני לקבל את הלוחות. את "עשרת הדברות" קרא בקול רם, וכל הקהל קם כאיש אחד ועמדו בדחילו ורחימו ובלעו את המלים הקדושות היה זה כעין מעמד הר סיני ־ שם עמדו בני ישראל בתחתית ההר. וכאן עמדו יהודי בילקה בבית הכנסת הגדול בתחתית הבימה המקושטת בירק וקיבלו עול מלכות שמים מחדש. היתה זו פעם אחרונה, שראיתי את קהילת בילקה הקדושה, על טפיה נשיה וגבריה, שהיו קרובים ביותר לקונם, ולא שיערו שהפורענות הנוראה קרובה, שתעקור את הקהילה הקדושה הזאת לעולמים.

Дусина
Осік
Вел. Розтока
Широке
Мала

חג הסוכות בבילקה אשר בצ'כוסלובקיה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

לאחר שימי הדין חלפו, שבהם עומדים למשפט כל יצורי עולמים, באו ימי השמחה כפי שאנו אומרים בקידוש "ותתן לנו - באהבה מועדים לשמחה". היהדות הבינה שאחרי הימים הנוראים יש לשנות את האווירה, כי נשמת האדם זקוקה גם לשמחה וקצת התפרקות. ידוע לנו שלא רק הדינים והמנהגים החמורים קיימו את עמנו, אלא פעילויות אחרות הקשורות בחגים. ואת האווירה הזאת המשמחת הרגישו היטב בבית הכנסת הגדול בימי חג הסוכות.

בית הכנסת היה מלא מתפללים, כל אחד לבש את בגדי השבת והחגים, הכי יפים שהיו ברשותו. משפחת השו"ב ייבאה בעוד מועד את האתרוגים לבילקה וסיפקה אותם לרב, לדיין, ולכל היהודים היפים ובעלי היכולת וגם ארבעת המינים לקהל.

היו גם כאלה שבעצמם לא יכלו לקנות את האתרוג והלולב לכן קנו אותם בשותפות עם עוד מספר אנשים וכך קיימו את מצוות "ולקחתם לכם". בבית הכנסת כל יהודי שלא היה לו אתרוג, רץ אל האתרוג של הקהל כדי לברך על ארבעת המינים. השמש ר' דוד אהרן רייזמן אמנם נהג השכם בבוקר לעבור בסוכות של יהודי בילקה, כדי שנשים וילדים גם יוכלו לקיים את המצווה, כי מספר גדול של יהודי בילקה נהגו לא לטעום איזה דבר שהוא בבוקר לפני שברכו על האתרוג.

ואלה שקנו את ארבעת המינים הקפידו שהאתרוג יהא ישר בצורתו, נקי מכל כתם, ולא יהיה קטן משיעור ביצה ושחס וחלילה שהפיטום לא יחסר. מעשה שקרה ביהודי אחד בבילקה שקנה אתרוג, ממש פרי הדר, אבל הפיטום נפל. הלך וחיבר את הפיטום לאתרוג עם סיכה, כדי שהקהל לא יגלה זאת ושלא יצטרך להתבייש. כי יש כאן מקום להתהדר במצוות מבחינת "זה א־לי ואנווהו". ר' יהושע החזן ובניו המשוררים הראו את כוחם בתפילת שחרית ומוסף לפי הנוסח

של שלוש רגלים.

בתפילת הלל הקסים ר' יהושע את הקהל במנגינות המקוריות ושובות הלב. בפרט כאשר הגיע אל הפסוקים "הודו לה' כי טוב" ו"אנא ה' הושיעה נא", הקהל עמד בלי נוע והקשיב לשירתו, והביטו כיצד הוא מוביל את הקהילה בנענועים. ר' יהושע היה אומר שהנענועים הם קבלת עול מלכות שמים, כי אתה מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמיים והארץ שלו.

ובתפילת מוסף הוביל ר' יהושע את תהלוכת חשובי הקהילה עם לולביהם בידיהם והקיפו את הבימה. ר' יהושע שר את הפיוט: "הושע נא למענך אלוקינו הושע נא" והקהל החרה החזיק אחריו "הושע נא". אחד מחשובי הקהילה בינתיים עמד על הבימה באמצע בית הכנסת והחזיק ספר תורה. הילדים מאוד אהבו להסתכל בתהלוכות האלה. הילדים בקהל הביטו על כל אתרוג ולולב, וניסו את כוחם בהערכה כמה כל אחד שילם עבור הידור המצווה.

בליל הושענא רבה היו רבים מיהודי בילקה מתקבצים באולם "פאליש" בבית הכנסת ועורכים תיקון ליל הושענא רבה. יהודי בילקה האמינו שבליל הושענא רבה אלוקים יושב על כסא קדשו, ומלאכי עליון עומדים עליו ביראה לחרוץ משפט עמו, ולפנות בוקר לחלק לכל איש את גזר דינו. ומי יכול בערב נורא כזה לישון, בשעה שגורל האדם תולה על בלימה.

ביום השביעי של חג הסוכות בהושענא רבה עם שחר, נתמלא בית הכנסת מתפללים. ר' יהושע עבר לפני התיבה ואז פתח ב"הושענא" וניהל את עדתו בשבע ההקפות מסביב לבימה. על הבימה עמדו באותו הזמן חשובי העיירה והחזיקו את כל ספרי התורה שהוציאו מארון הקודש. ר' יהושע הקיף את הבימה שבע פעמים, כאומר להבקיע את החומה המפרידה בין ישראל לאביהם שבשמים, כיהושע בן נוח בהקיפו את חומת יריחו.

כפעם בפעם עם כל הקפה והקפה, היה קול של ר' יהושע עולה ומתרומם, ואחריו קול הקהל ההולך אחריו וקורא "אדון המושיע, בלתך אין להושיע גיבור ומושיע, דלותי ולי יהושיע". עם גמר פיוטי "הושענא" ושבע ההקפות סיים ר' יהושע ב"קול מבשר מבשר ואומר". החזירו את ספרי התורה לארון והקהל חבט את "הערבות" על הרצפה, ועל הספסלים לזכר ההקפות שנהגו סביב למזבח וחיבוט הערבה. אצל יהודי בילקה נשמרה אמונת העם, שהושענא רבה הוא יום גמר חתימת הדין לבני האדם, הנידונים בראש השנה וביום הכיפורים.

גם בשמיני עצרת נתמלא בית הכנסת מתפללים. טף, נשים ואנשים. באופן מיוחד באו לשמוע את "תפילת הגשם" של ר' יהושע. לתפילת מוסף הוא לבש את "הקיטל" הלבן וביקש מהיושב במרומים להוריד מים בשפע בארץ קדשנו. כי בשמיני עצרת פותח בורא העולם את אוצרות הרוחות והגשמים. ר' יהושע שר את "הקדיש" ואת "תפילת הגשם" לפי הנוסח המיוחד שלו. אלה שהיו בקיאים בתוכן הפיוטים הכירו שהם מספרים על ההסטוריה של עמנו. ר' יהושע שר "זכור אב נמשך אחריך כמים", "זכור משוי בתבת גומא מן המים" והקהל ענה: "בעבורו אל תמנע מים", ואז הוא סיים "שאתה הוא ה' אלוקינו משיב הרוח ומוריד הגשם".

מי שלא ראה את השמחה בבית הכנסת בבילקה בשמחת תורה לא ראה שמחה מימיו. כי בליל שמחת תורה הוא העת שבו העם הנבחר מכל העמים שמח במתנת־שמים אשר נתן לו אלוקיו. כפולה ומכופלת היתה השמחה בשמחת תורה לפני ההקפות שעה שכל ילדי בילקה התכנסו בבית הכנסת הגדול בדגליהם. הם בדקו זה אצל זה את הדגלים, של מי נאה יותר ואת התפוחים של מי אדום יותר, ואת הנרות של איזה צבע יותר יפה. הילדים נשאו דגלים יפים ומפוארים מלאכת מחשבת מעשי ידי הילדים וההורים.

לאחר תפילת ערבית פתח ר' יהושע ב"אתה הראת לדעת" לפי המנגינה המסורתית שנמסרה מדור לדור. אחריו חילקו את הפסוקים אחד אחד לבעלי הבתים החשובים. בראשונה אלה אשר ישבו ליד הכותל המזרחי בבית הכנסת ואז בעלי בתים אחרים. פתחו את ארון הקודש, הוציאו את כל ספרי התורה. השמש ר' דוד אהרון רייזמן עמד על הבימה וחילק את ההקפות לגברים. בראשונה לחשובי העדה. וכך היה אומר: ר' מאיר ברגר מתכבד בהקפה הראשונה - תן כבוד לתורה. קודם קראו לכהנים וללויים ואז ליהודים מכובדים אחרים ואחריהם הבחורים. ואם נער צעיר זכה שיקראו את שמו לקחת חלק בהקפה, היה מתגאה עד השמים.

וכך התחילו ההקפות. והכל הקיפו את הבימה של בית הכנסת, מרבה של בילקה עד שואב המים, מבן התורה ועד נחות־הדרגה, והילדים מהלכים אחריהם, דגלים בידיהם עליהם מצויירים אריות, תפילת ההקפות ועוד. ואף הילדות התערבו בין הילדים ושמחתן גדולה היתה, כי ניתנה להן הרשות לנשק את התורה הקדושה. הילדים מילאו את בית הכנסת בשאון ובצהלה. לאחר שהתהלוכה של ההקפה הראשונה נגמרה, התחילו בזמר וריקודים. ביום זה יצאו יהודי בילקה מגדרם, שינו את טעמם והתהוללו לעיני כולם. ביום זה הרשו לעצמם

גדולים וקטנים לעשות מעשי קונדס אשר לא היו מעיזים במשך כל ימות השנה. כל זה היה מחזה נהדר ומרומם נפש.

הילדים הסתובבו והקיפו את הבימה בדגלים וספרי תורה קטנים בלווי שירה וריקודים. הם שרו "שישו ושמחו בשמחת תורה ותנו כבוד לתורה". שמחת תורה הפך לחג עממי אשר הקיף את כל חלקי העם מנער ועד זקן, טף ונשים. היו בין יהודי בילקה שהאמינו ש"כל הזהיר בשמחה של תורה, מובטח לו שלא תפסק תורה מזרעו".

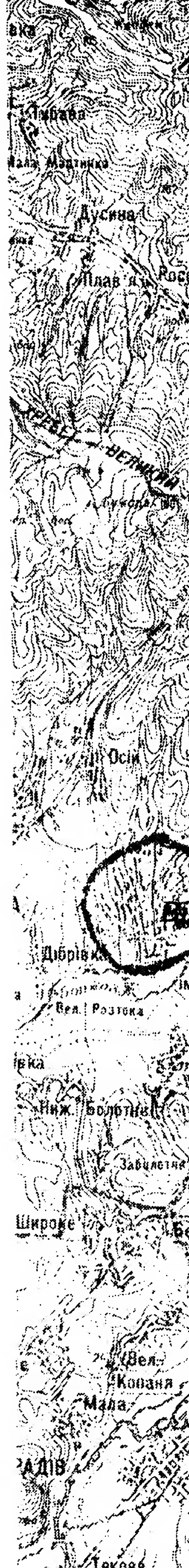
תהלוכת הדגלים עם הנרות מעליהם, היתה מאוד חביבה על ילדי בילקה. וכי מתי אפשר היה לילד יהודי בגולה להתגאות בדגל עמו, אם לא בשמחת תורה. הם צעדו עקב בצד אגודל, ראשיהם מורמים ודגליהם ברמה. לאחר כל הקפה והקפה היו הבוגרים צועקים "צאן קדשים".

למחרת חזרה אותה התמונה. ושוב ניטשטשו גבולות המעמדות, ניטלו כל תארי הכבוד, כולם עשו אגודה אחת. ר' יהושע הנהיג את העדה בהקפות ושר "אנא ה' הושיעה נא", "מלך עולמים הושיעה נא", "עוזר דלים הצליחה נא" וכו'. וכל הקהל החרה החזיק אחריו.

את העליות לתורה מכרו במכרז וכל המרבה במחיר קיבל את העליה המכובדת ביותר. בפרט לעליות ל"חתן תורה", "חתן מפטיר" ו"חתן בראשית" היו מתחרים רבים. לפעמים זה שקנה את העליה לא לקח אותה לעצמו אלא כיבד מישהו מיוחד בין יהודי בילקה או לבני משפחתו. "החתנים" הללו גם הגישו בדרך כלל כיבוד הגון לאחר התפילה שניתן ב"פאליש".

היה מנהג בבילקה שכל בחור מגיל י"ג ומעלה נקרא לעלות לתורה בשמחת תורה. בעל הקורא חזר שוב ושוב על קריאת התורה כדי לאפשר לכל הגברים לעלות לתורה. ואז לעליה האחרונה לפני חתן מפטיר קראו "לכל הנערים" ופרסו טלית גדולה מעל ראשיהם מעין "חופה". בדרך כלל נתנו ל"יהודי נאה" לעלות ביחד עם הנערים, אשר ברך איתם יחד את ברכות התורה. כמו כן נהגו לומר עם הנערים: "המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים".

בינתיים בין עליה לעליה נכנסו המתפללים ל"פאליש" וחטפו קידוש י"ש, יין, עוגות ומטעמים שונים. בתפילת מוסף לא פעם, מישהו התחיל את העמידה, בלחש, התגנבו בחורים אחדים מאחורי גבו קשרו את רגליו עם אבנט אל העמוד, ומישהו

אחר התחיל את חזרת הש"ץ. או לקחו ממנו את השטריימיל והלבישו לו כובע מודרני. אלה היו חגיגות בלתי רגילות שהשמחה עלתה על גדותיה.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Ростока
Широке
Вел.
Копаня
Мала

שער ד׳

ארועים מיוחדים

Дусина
Плав'я
Осій
Дубрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Вел. Копаня
Мала

חתונתה של לאה הבת הבכירה של השו"ב

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

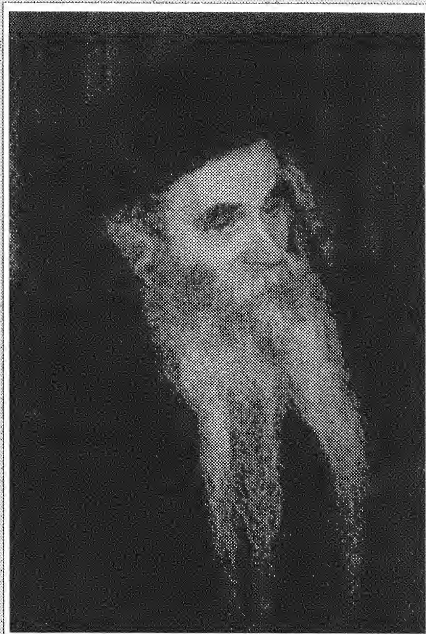
בכל עיירה יהודית במזרח אירופה היו אירועים אשר היה להם מעמד מיוחד. השתתפות בשמחות יהודיות כגון הכנסת תינוק בבריתו של אברהם אבינו או חתונה של זוג צעיר היו בין המאורעות החשובים בחיי היהודי בעיירה. כל יהודי מנער ועד זקן ראה כחובה לאומית יהודית את השתתפותו בשמחות הללו. בפרט כאשר שמחה מעין זו ארעה אצל המנהיגים הרוחניים של הקהילה.

ולכן כאשר ר' יהושע דאפט, השו"ב בבילקה, השיא את בתו הבכירה לאה, ראו בזה יהודי בילקה והסביבה מאורע יוצא מן הכלל וציפו לכך בכליון עיניים. כי לא היה אדם בבילקה או בסביבה אשר לא התייחס בכבוד ובהערצה רבה כלפי ר' יהושע ומשפחתו. הוא התחבב על כל אחד בהתנהגותו ובאורח חייו. הליכותיו הלבביות, אהבתו ומסירותו לחברי הקהילה, וביחוד לפשוטי־העם עשאוהו לדמות הפופולארית ביותר בכל הסביבה. ר' יהושע היה הלפיד שהאיר את חשכת העיירה והכניס אור עליון לחיי הקהילה.

א

כשבנות השו"ב הגיעו לפרקן התחילו השדכנים להטריד את ר' יהושע בהצעות לשידוכים. ר' יהושע הקשיב קשב רב לכל הצעה ושקל אותה היטב. אולם רבות מההצעות דחה כי לא מצאו חן בעיניו. בתו הבכירה לאה היתה נערה עם כל המעלות והיה לה גם יחוס אבות הן מצד האב והן מצד האם. ולכן חיפש עבורה שידוך טוב והגון ממשפחה מיוחסת גם כן. כי המנהג בישראל שהיחוס נעשה לאחד מעיקרי היסוד של חיי המשפחה היהודית. הרי חכמנו אמרו: "לעולם ידבק אדם בטובים" (ב"ב ק"ט.).

יום אחד נתבשרה הקהילה שלאה בת השו"ב התארסה עם בחור יוצא מן הכלל, ממשפחה מיוחסת עד למאוד. הבחור המלומד ישראל חיים הירש בנו של ר' יוחנן השו"ב מסעלישט אשר היה מצאצאי ר' מרדכי, הרבי מנדבורנה. החתן

הרב ישראל חיים הירש ז״ל, בעלה של לאה דאפט ליפשיץ, הבת של ר׳ יהושע דאפט השוחט בבילקה. לאה וחמשת ילדיה ניספו באושביץ בג׳ סיון תש״ד - 1944 (הי״ד). הרב ישראל חיים עבר שבעה מדורי גהינום במחנות ההסגר. שוחרר בבוכנוואלד ב - 11 באפריל 1945. היגר לארה״ב, הקים משפחה חדשה, הקים את קהילת ״בית הלוי״ בבורופארק ברוקלין. כתב פרוש על התורה בשם: ״אור וחיים לישראל״. הקים בית מדרש בירושלים ברח׳ פתחיה בשכונת שמואל הנביא בשם ״רבי יוחנן בן זכאי״. נפטר בברוקלין ניו יורק בתשנ״ב והובא לקבורה בהר הזיתים בירושלים.

Rabbi Yisrael Chayim Hirsh (118), the husband of Leah Doft-Lipschitz, the daughter of Reb Yehoshua, the Bilker Shochet. Leah and her 5 children died in Aushwitz in May 1944 - May G-d take revenge for their deaths.
Rabbi Yisrael Chaim lived through the horrors of the concentration camps, was liberated from Buchenwald on April 11 1945. He emigrated to the U.S.A., established a new family, and built the congregation "Beit Halevy" in Boro Park , Brooklyn. He was the author of the commentary on the Torah called "Or V'Chayim LeYisrael - "Light and Life to Israel." He also established in Jerusalem a "Beit Midrash" named " Rabbi Yochanan Ben Zakkai ". He died in Brooklyn, N.Y. in 1992 and was buried on Mt. Olives in Jerusalem.

הצעיר היה מושלם, בקי בגמרא וחריף בפוסקים, חסיד וירא שמים.

ב"תנאים" היתנו ביניהם אבי החתן ואבי הכלה על תנאי השידוך. ר' יהושע התחייב לפרנס את הזוג הצעיר ולספק להם כל צרכיהם, כדי שהחתן ישראל חיים יוכל לשבת על התורה ועל העבודה מתוך הרחבת הדעת, עד שילמד את מלאכת השחיטה ויקבל "הרמנא" וישיג משרת שוחט באחת הקהילות. אחרי קריאת התנאים שברו כלי חרס כנהוג - משום דכלי חרס שנשבר אין לו תקנה - וכך צריך להזהר שלא ינתקו את "התנאים". החתונה נקבעה לחודש אלול.

ב

מיד אחרי ה"תנאים" התחילו ההכנות לחתונה. מרת פעריל, אשת השו"ב מבילקה - אשר היתה אשת חיל אמיתית - ניצחה על ההכנות. הסתובבה בחנויות השונות ותרה אחר סחורה ובדים עבור החליפות לגברים והשמלות לנשים. בפרט לשמלת לאה, הכלה, היא חיפשה בד משובח, משי ממין מיוחד כיאה לאישיותה, שתהיה לבנה וברה כחמה.

ר' יהושע לקח על עצמו להכין בכתב־יד את ההזמנות לחתונה. היה לו כתב־יד עברי נאה ביותר, כתוב בסגנון מיוחד במינו. ההזמנות יצאו מושלמות מתחת ידו, הכתב היה ברור ונקי, כל אות ממש פנינה. המשפחה היתה ענפה מאוד, הן מצד ר' יהושע והן מצד מרת פעריל, וגם מצד החתן היו המוזמנים במספר לא מבוטל. לכן היתה זו מלאכה מרובה להכין את ההזמנות. גם מקום הידידים ואנשי הקהילה לא נפקד מבין המוזמנים.

היות והסעודה לחתונה הוכנה ע"י משפחת הכלה, החלו בתכנון הקניות וההכנות בעוד מועד. מרת פעריל שהיתה עקרת בית, מבשלת מצוינת ומנוסה, עשתה רשימת מאכלים ומטעמים ממינים שונים. גייסה את הנשים במשפחה ואת הידידות, לעזור לה בבישול למחנה המוזמנים הגדול והרב שעמד לבוא לחתונה.

החתונה התקיימה בשלהי הקיץ קרוב לימים הנוראים, ביום ששי, ממש לפני כניסת השבת. לחופה עצמה היו מוזמנים מאות אנשים, לסעודת ליל שבת היו מוזמנים ששים אורחים מחוץ לעיר. במוצאי שבת־קודש בסעודת־הכלולות, הוזמנו גם קרואי העיירה.

כבר ביום חמישי התחילו להגיע האורחים לחתונה. את האורחים שיכנו בבתי היהודים בבילקה, כי מי לא ירצה לארח אורחים כל כך מכובדים. בין האורחים

באו שלושת האחים של ר' יהושע: ר' משה ר' יצחק דוד ור' צבי דאפט ששימש כחזן בפריז ואחותו. גם האחים והאחיות של מרת פעריל באו כולם ממרחקים. מצד החתן באו משפחתו וקרוביו בכרכרות ובעגלות עמוסות, ואחד מבני השו"ב כיוון אותם למקום משכנם.

ביום ששי אחר הצהרים נתלבשה בילקה כולה בגדי שבת והלכו אל בית הכנסת, אל האולם שבו ישבה הכלה ואל המקום שבו ישב החתן. החתן התחיל להגיד דבר תורה, אולם הבחורים, כנהוג, הפסיקו אותו מיד בתחילה ע"י שירה אדירה. שמחת החתונה הקיפה את כל העיירה, נגנו ורקדו, וקול ששון ושמחה נשמע למרחקים. הקרובים והאורחים המוזמנים הביאו "דורון דרשה" מתנות לחתן ולכלה.

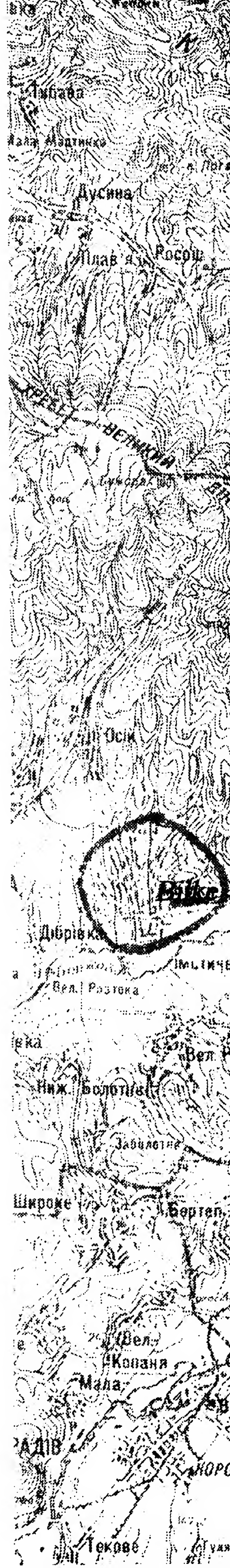
לפני החופה הלכו הגברים עם החתן בליווי שירים וריקודים לקבל את פני הכלה. החתן ניגש אל הכלה וכיסה את פניה בצעיף כנהוג. החתן היה לבוש קיטל לבן מתחת לחלוק המשי שלו ושם אפר על ראשו לזכר חורבן ירושלים.

את החופה הקימו בחצר בית הכנסת הגדול תחת כיפת השמים. חצר בית הכנסת המה מאדם. כל יהודי בילקה מטף ונשים, נער ועד זקן נכחו. כולם נדחפו אל החופה כי רצו לתפוס עמדה בקרבת החופה, ורצו להחזיק בכלונסאות. ר' משה בן ציונ'ס עם פמליתו ניגנו ניגונים משמחים וגם עצובים. כי לא תיתכן חתונה או שמחה בבילקה בלי משה בן ציונ'ס. הזמרים הללו שיחקו תפקיד חשוב בחיי היהודים בבילקה.

פתאום הושלך הס ונשמע רחש בין הקהל: החתן בא! הקהל נסוג קצת ונפתח שביל צר אשר דרכו צעדו המחותנים וליוו את החתן לחופה. ר' יהושע דאפט עם ששת בניו עמדו דרוכים מתחת לחופה. ר' יהושע קיבל את פני החתן בשירת "ברוך הבא" ואז שר "מי אדיר על הכל" בלווית בניו.

באותו הרגע צעדה הכלה הנאה והחסודה בשמלתה הלבנה מכוסה צעיף. את הכלה ליוו מרת פעריל, אם הכלה, ואשת ר' יוחנן, אם החתן, ובידן נרות שעווה גדולים קלועים. הן צעדו עקב בצד אגודל, והקהל הרב התבונן בתשומת לב רבה בתהלוכה. שפתי הנשים בסביבת החופה נעו ואמרו בלחש "אחותנו את היי לאלפי רבבה".

בשעה שהמחותנות סובבו עם הכלה שבע הקפות סביב החתן, שר ר' יהושע

אבי הכלה עם ששת הבנים את השיר שעבר במשפחה מדורי דורות: "מי בון שיח שושן חוחים אהבת כלה משוש דודים, הוא יברך, הוא יברך את החתן ואת הכלה". גם דודי הכלה שכולם היו זמרים החרו החזיקו אחריהם. בגמר ההקפות כיבדו את הרב דמתא, ר' נפתלי צבי וייס, ועוד רבנים ו"יהודים טובים" בין האורחים לברך את שבע הברכות ולקרוא את הכתובה, אשר ר' יהושע כתב בכתב ידו. החתן שם את טבעת הקידושין על אצבע הכלה ואמר "הרי את". מסדר הקידושין קרא את הכתובה ואז מסרה לכלה לשמירה, כי אסור לאשה נשואה להיות בלי כתובה. החתן והכלה היפנו את פניהם לצד מזרח, לירושלים עיר הקודש, שמו מתחת לרגלו של החתן כוס, החתן דרך על זו, ושבר אותה "זכר לחורבן". הקהל פרץ באיחולי "מזל טוב" והכלי־זמר השמיעו מנגינות יהודיות חסידיות ומכל המינים. דמעות גיל ועצב ירדו על לחיי הכלה, והנשים בקרבתה.

את החתן והכלה הובילו ל"חדר היחוד" והגישו להם שם את "מרק הזהב" ואחרי זה שבו לתוך האולם שבו הצטופפו הקרואים לקבלת הפנים עבור הזוג הצעיר. קבלת הפנים היתה קצרה כי עוד מעט נכנסה השבת. הקהל התפזר, הנשים לביתן והגברים אצו לבתי התפילה לקבל את פני שבת המלכה.

במשך כל השבת שררה אוירה מחושמלת בעיירה. בין האורחים היו אנשים חשובים רבנים, שוחטים, חזנים וסתם יהודים טובים, וזה הוסיף כבוד ותפארת למשפחת השו"ב וגם לעיירה בילקה. זו הפעם הראשונה שהקהל ראה ריכוז כזה של אורחים חשובים וחתונה שנמשכה שלושה ימים. גם הלבוש של האורחים שהיה שונה עניין את הקהל. היו בין האורחים אשר לבשו חלוקי משי ארוכים עם גרביים לבנות עם מצנפת פרוה בעלת שלושה עשר שנצים, אחרים לבשו מצנפת פרוה עגלגלה בלי שנצים כלל, ועוד כאלה שלבשו כובע שחור עם תתורה רחבה. כמעט כולם גידלו זקנים ארוכים ופאות מסולסלות תלתלים תלתלים. הנשים לבשו פאות נכריות עם שמלות מהודרות אבל צנועות.

בשעת התפילות בליל ששי ובשבת בבוקר שררה אווירה מרוממת וקדושה, היתה זו אידיליה של שבת חד־פעמית. כי הדמויות הללו נראו כמו מעולם שכולו טוב. העיירה האפורה נראתה פתאום, מלאה אור ושמחה, וכאילו שמלאכי השלום ריחפו עליה. בשעת התפילות חילקו כיבודים שונים לאורחים.

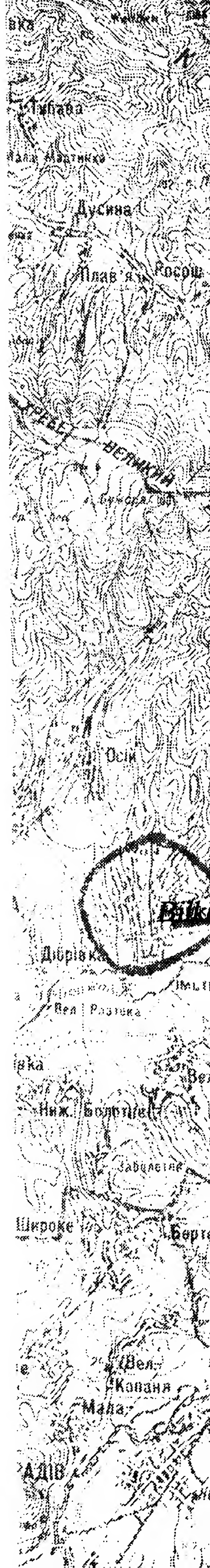
אחד מדודי הכלה עבר לפני התיבה והתפלל "קבלת שבת" והראה את כוחו בזמר והשמיע את קולו בחזנות. דוד אחר של הכלה נתכבד ב"תפילת שחרית" והדוד השלישי נתרצה להתפלל "תפילת מוסף". הפעם נשמעו גם לחנים חדשים.

יצירות חסידיות ומנגינות אחרות אשר נגעו לליבו של הקהל בתפילה הזו היתה איזו מין מתיקות מיוחדת אשר הלהיבה את הרוחות ואת המתפללים. זאת היתה שירה רוממה, אשר באה לא מהאי עלמא, הקהל והאורחים הרבים עזרו לבעלי התפילה ב־יא־בה־בם ובפזמונים חוזרים. השירה האדירה הזאת נצטרפה ונתאחדה לשירת קודש. תפילה של התלהבות חוצבת אש להבות אשר נתעלתה למרומים. המנגינות הללו ינקו מקדושת השבת, שירה שדמתה לשירת מלאכי השרת אשר התנשאה כלפי שמיא.

בשבת בבוקר הובילו את החתן לבית הכנסת הגדול בהדר וכבוד והושיבו אותו ליד כותל המזרח לצידו של ר' יהושע, החתן התעטף בטלית הארוכה אשר הכלה קנתה לו עם עטרה של כסף. לאה הכלה גם עשתה לו שקית לטלית מקטיפה ועליה עיטורים עם השם ישראל חיים, מעשה ידיה להתפאר. גם החתן הביא דורון לכלה שעון זהב, עגילים וצמיד.

הנשים הובילו את הכלה ל"עזרת הנשים" אשר ביציע והושיבוה בשורה הקדמית ליד מרת פעריל אם הכלה, ביחד עם יתר הנשים במשפחה והאורחות השונות. הנשים הזיזו מדי פעם את הווילון שכיסה את חזית "עזרת הנשים" והציצו כלפי מטה. נתגלה לפניהן מראה נהדר, בית הכנסת נראה הפעם גדול יותר ויותר יפה. לכבוד המאורע מירק ר' דוד אהרון רייזמן השמש כל פינה וכל רהיט. ארון הקודש הזדקר בכותל המזרחי בכל הדרו אשר היה עשוי מעשה ידי אמן, עם הפרוכת האדמדמה. הבימה אשר עמדה באמצע ופנסיה בארבע הפינות נראתה נחה בשובה ובנחת. המנורות הרבות, עשויות נחושת, אשר תלו מתקרת בית הכנסת נצצו הפעם, כי צחצחו אותן גם כן לקראת המאורע. הציורים היפים, על נושאים תנ"כיים היו על התקרה הוסיפו חן מיוחד למקדש המעט. קהל רב הסתופף בבית הכנסת. נוסף למתפללים הרגילים, נתווספו האורחים מחוץ לבילקה, וגם באו מתפללים מיתר בתי התפילה לכבוד חתונתה של לאה בת השר"ב.

סעודת שבת כיד המלך הוגשה לאורחים באולם הגדול של בית הכנסת. וגם "סעודה שלישית" חטופה, כי הסעודה הגדולה לכבוד החתונה הוגשה במוצאי

שבת קודש לכל הקרואים כולל הבעלי־בתים החשובים של העיירה. וכך חלפה השבת המרוממת ביותר שיהודי בילקה טעמו אי פעם. לשבת כזו לא זכתה העיירה בילקה לפניה ואחריה.

ה

אחרי צאת השבת נכנסו לאולם הגדול בבית הכנסת המוזמנים והסבו ליד שולחנות ערוכים לקול מנגינות עליזות אשר משה בן ציונ'ס השמיע. בשולחן הראשי ישבו המחותנים, החתן, שנאמר "כחתן יכהן פאר" והכלה לימינו. יתר המוזמנים ישבו גברים לחוד ונשים לחוד. מזגו את הכוסות של יין ויי"ש מעשי ידי ר' מאיר קאהן, שתו לחיים ובירכו את המחותנים המאושרים והנרגשים.

ר' יצחק דוד, דוד הכלה, יצא במחול לפני החתן והכלה כשהוא אוחז בשתי ידיו בחלת־סולת גדולה עשויה מקלעת ובתוכה צימוקים. הוא היה בעל הומור עשיר וידע לשמח את הקהל.

ר' משה בן ציונ'ס, נוסף להיות בעל מנגן, גם היה בדחן. הוא התייצב על אחד השולחנות מול השולחן הראשי, סילסל בגרונו והצחיק את הקהל. השמיע את אימרותיו ודברי כיבושין לחתן ולכלה, ובתוך דבריו הוא מתבל דברי שבח לכלה החסודה וכל משפחת השו"ב. כי מי לא יתברך בכלה כזאת בת ר' יהושע דאפט! ועל החתן המושלם ישראל חיים הרעיף שבחים וכך שימח והרנין הבדחן את לב החתן, הכלה, המחותנים וכל המסובים.

פתאום קמו הגברים ממקומותיהם נכנסו למעגל ויצאו בריקודים. באמצע המעגל החתן אשר החזיק מטפחת בידו הושיט אותה לכלה וכך רקדו. ואז בסירוגין ניגשו המחותנים, הרבנים, השוחטים ויתר האורחים החשובים, החזיקו בקצה השני של המטפחת ורקדו "ריקוד מצוה" עם הכלה. כי הרי מנהג ישראל לשמח את החתן והכלה. הקהל מסביב מחה כף בחזקה ושרו שירים שונים, ושרו "כיצד מרקדין לפני הכלה" וקבוצה שניה עונה לעומתם "כלה נאה וחסודה".

גם הנשים לא טמנו ידיהן בצלחת, גם הן אירגנו לעצמן מעגל משלהן, החזיקו אשה ברעותה ורקדו יחד בחדוה ושימחו את ליבן ורקדו ריקודים סוערים אך עדינים. וכך נמשכו הריקודים לסירוגין בין המנות השונות שהגישו. הקהל הגדול והמכובד ישב והטיב את ליבו במאכל ובמשתה, ביין וביי"ש ובכל מיני משקאות כדת וכדין, בכל מיני מגדים, דגים וכל מיני בשר ועוף. כל הכבודה הזאת הוכנה

בדייקנות רבה ע"י מרת פעריל, אשת השו"ב, ועוזרותיה.

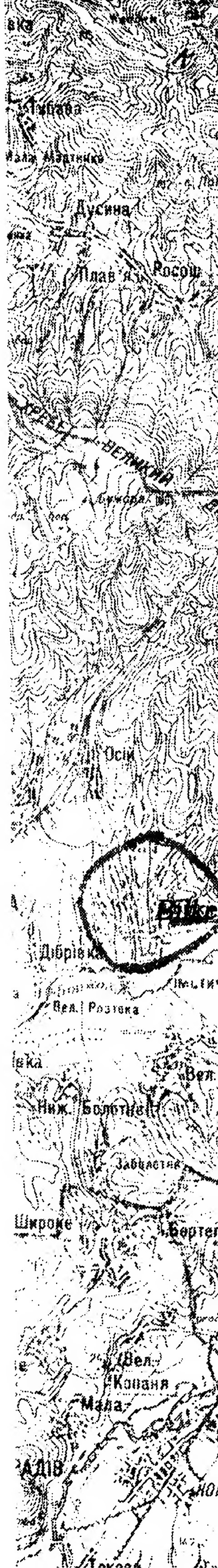
באולם, גדול היה השאון ורבה השמחה. החתונה היתה עליזה וסואנת קול ששון ושמחה. מרת פעריל לא שכחה גם את עניי העיירה, וגם להם ערכה שולחן כדי שיסעדו את ליבם. אנשי העיירה וסתם סקרנים אשר לא הוזמנו לסעודה צבאו על החלונות והדלתות, כולם משתוקקים להציץ פנימה ולראות את השמחה.

היות ור' יהושע ומשפחתו היו כה אהובים על הקהילה, קיבלה הכלה מתנות ודורנות מבעלי בתים, מתנות כסף וחפצים מחפצים שונים. ברכו את ברכת המזון ושרו את שבע הברכות.

השמחה נמשכה עד שעות הבוקר ועם עלות עמוד השחר התפזרו המחותנים האורחים והמוזמנים. תמה חתונת לאה בת השו"ב כדת וכדין. במשך שנים רבות לא שכחו אנשי בילקה את חתונתה של לאה.

ו

הזוג הצעיר בנה בית בישראל ובמשך השנים נולדו להם חמישה ילדים. כאשר הפורענות הגדולה פקדה את עמנו באירופה, לא דילג עליהם הגורל, לאה עם ילדיה ניספו במחנה אושוויץ ביחד עם שאר יקירי משפחתה הי"ד. רק ר' ישראל חיים הירש ניצל בבוכנוולד ע"י הצבא האמריקני. הוא שימש בניו־יורק, כאב בית דין של אחת הקהילות.

מקרה יחיד של נישואי תערובת בעיירתנו בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא

במשך מאות בשנים שבעיירה בילקה ישבו יהודים, לא היה אפילו מקרה אחד של המרת דת בין היהודים. אף אחד אינו יודע את הסיבה לכך, אולי אפשר לזקוף זאת לזכות החינוך היהודי המסורתי שילדי ישראל קיבלו בחדר, בישיבה ובבית, ייתכן שהיו גורמים אחרים אשר לא בלטו לעין, למשל שנאת הגוי ליהודי רק בגלל זה שהוא יהודי, הרחיקה ממילא את היהודי משכנו, וגרמה לכך שכמעט ולא היו מגעים חברתיים עם הגויים.

בשנות השלושים, תחת שלטון הצ'כים השתנה המצב בהרבה מבחינת היחסים ששררו בין הלאומים השונים שישבו בצ'כוסלובקיה. השיוויון המלא שהנהיגה ממשלת מאסאריק פעל הרבה לקירוב הלבבות. העובדה הזאת הסירה סייגים והפילה חומות אשר היו קיימים במשך דורות, וזה הביא גם לשינוי היחס, וסילוק דעות קדומות שהיו נפוצות בין היהודים ושכניהם. רוב היהודים לא ששו למצב זה, ובעיקר האדוקים ראו בחופש ובשיוויון סכנה לקיום העם היהודי.

רחוב אחד, ארוך ומתפתל, עבר בעיבורה של העיירה בילקה. קצהו האחד התחיל בתחנת הרכבת וקצהו השני הסתיים קרוב לביתו של ר' משה שטרן. סימטאות אחדות השתרגו מהרחוב הראשי כלשונות אל פרברי העיירה ואל הכפרים מסביב לבילקה.

ר' איציק הערש טייכמן ומשפחתו שכנו בדרך העולה לפרבר אוליטקיס. המשפחה הזאת עסקה בחקלאות, בענף הלול, ובגידול בקר. את תוצרתם מכרו בדרך כלל ליהודי בילקה. ר' איציק הערש שמר על המסורת היהודית והיה יהודי ירא שמים. הוא בכלל לא היה למדן, היה יהודי פשוט שידע את הדינים והמנהגים של היהדות מתוך עשייה וממה שנמסר לו מאבות אבותיו.

כל בוקר של חול הביאה גב' טייכמן - אשר הדביקו לה את הכינוי "די פוטער יידענע" ("האשה מוכרת החמאה") - חלב, חמאה, וגבינה אל משפחת דאפט, השו"ב של בילקה. יום יום, חודש חודש, במשך שנים היתה משפחת טייכמן מספקת את תוצרתה למשפחת השו"ב. משפחת דאפט היתה מאד מרוצה מהשרות הזה, בפרט שידוע שהחלב שהם שותים הוא "חלב ישראל" ושאפשר לסמוך על הכשרות של ר' איציק הערש. מדי פעם בפעם החליפה מרת פעריל, אשת השו"ב, שיחה עם גב' טייכמן על משפחתה ועל עניני דיומא. לא פעם התלוננה גב' טייכמן על גורלם המר, שנגזר עליהם לדור הרחק מהישוב היהודי, בסביבה גויית טהורה, אשר השפעתה על הדור הבא היתה לרעה.

למשפחת טייכמן היתה בת יחידה ושמה מרים. לפעמים היא נלוותה לאמה ועזרה לה בהבאת תוצרת החלב אל בתי היהודים. שערותיה הבלונדיניות, עיניה הכחולות, גופה החטוב, העידו על יופי בלתי רגיל. לו לא היתה נלווית לאמה אפשר היה לחשוב שאינה יהודיה.

מולם גרה משפחה נכרית והיו לה מספר ילדים. בכורם היה בערך בגילה של מרים. בדרך כלל שררו יחסי שכנות טובים בין משפחת היהודי טייכמן והנכרים בסביבה. אבל היה זה יחס קר ומוזר. לא היתה זאת שנאה גלויה, אבל הגוים לא גילו את אשר בלבם.

במשך הזמן התחיל הנער השכן להתעניין במרים ולהתקרב אליה. בכל פעם שהיה לו זמן פנוי, מצא אמתלא כדי להיות בקרבתה. לפעמים היתה עוסקת בעידור חלקה בשדה, ובהזדמנויות כאלה היה הנער מופיע כמו מתחת לאדמה. בראשונה ניסתה מרים להתייחס אליו בקרירות ולדחות את רגשות האהבה שהוא גילה לה. בהזדמנויות שונות היא ניסתה להסביר לו, שלא טוב לה להתאהב, כי היא יהודיה והוא נוצרי ואף פעם זה לא יפעל, והורי שני הצדדים לא יסכימו לזה בשום אופן. אולם הנער לא פסק מלהטריד אותה והמשיך לחזר אחריה. אחרי זמן לא יכלה יותר לעמוד נגדו ולחסום את רחשי ליבה כלפיו ולהלחם כנגד גילויי האהבה שהוא הראה לה. לבסוף לא קם בה עוד כח לעמוד ולהתנגד לו, לאט לאט ההתנגדות הפנימית נחלשה אצלה, הוא טען שאהבתו אליה היא בלי מצרים ולא יוכל להמשיך לחיות בלעדיה.

מרים לא ידעה מה לעשות, מצד אחד הבינה שאם תסכים לשאת את הנער הנוצרי היא תסבול כל ימי חייה, תהרוס את חיי משפחתה ומעל לכל תהיה זו

בגידה בעמה. מצד שני היא התרגלה אליו, ונפשה התחילה לחשוק בו, כי הוא היה בחור יפה תואר, גבה קומה, בעל שרירים וחזק. ומעל לכל, הוא לחש לה כל הזמן שאם תנשא לו הוא ישפיע עליה שפע טובות.

לאט לאט הכירו הורי מרים שפני הנערה לא כתמול שלשום. היא היתה עצבנית, עצובה, מדוכאת, לא אכלה ולא ישנה במנוחה בלילות. חלמה בהקיץ, ובכלל כל אישיותה נשתנתה. הם ניסו לדובב אותה ולהוציא ממנה מה מפריע לה, אולם ליבא לפומא לא גלי. למרות כל ההשתדלויות לא גילתה דבר.

בסוף הם התחילו להבין שכנראה שהשינוי חל במצב רוחה של מרים קשור עם הנער השכן. הם שמו לב שהנער מסתובב בביתם יותר מדי, אבל עדיין לא חלמו ששני הצעירים הללו הגיעו למצב רציני. יום אחד כאשר ר' איציק הערש התחיל לחקור אותה פרצה מרים בבכי והתחילה להוציא מפיה דברים מקוטעים: אבי, אינני יודעת איך להגיד זאת... חשקה... נפשי בשגץ, השכן שלנו. ניסיתי לדחות אותו... בכל מאודי... לגרש את מחשבותי ממנו... אולם זה לא מועיל. אני לא יכולה לסבול יותר, אצטרך לעשות מה שהוא דורש ממני... הוא רוצה שאהיה לו לאשה.

הדברים נפלו על ר' איציק הערש ורעייתו כרעם ביום בהיר. הם ישבו המומים ולא הוציאו הגה מפיהם, כאילו היו מאובנים. ר' איציק הערש התחיל להרהר ומחשבות שונות חלפו בראשו. איך עברה עליה רוח רעה כזאת לזנות אחרי אלהי נכר? בתו היחידה, אהובת נפשו, בבת עינו, איך היא נטתה מן הדרך הישרה אשר הלכו בה אבותיה במשך דורות רבים. "איפה שגיתי"? מה עשיתי, מדוע מגיעה לי עגמת נפש כזאת?"

בראשונה ניסו הורי מרים להשפיע עליה בטוב שתוציא מראשה את השטות הזאת, את הדיבוק הזה. אבל לשוא, כל ההסברים וכל התחנונים לא הועילו, הגורל כבר נפל. היא החליטה שהיא תנשא לו ותהיה מוכנה לשאת את כל התוצאות. כשר' איציק הערש ראה שהוא ואשתו לא יוכלו לשנות את דעתה, התחיל לחשוב ולטכס עצה אל מי לפנות כדי לבטל את הגזירה.

ר' איציק הערש שם את פעמיו לבית הרב. נכנס אל חדרו של הרבי נפתלי צבי ווייס, המרא דאתרא של בילקה והסביבה. איציק הערש שפך ליבו לפני הרב וסיפר לו על שברו והתחיל להתיפח כמו ילד: "רבי", הוא אמר, "אתה מכיר אותי כל השנים, אמנם אני יהודי פשוט ואיני יודע ספר, אבל כל חיי שמרתי את

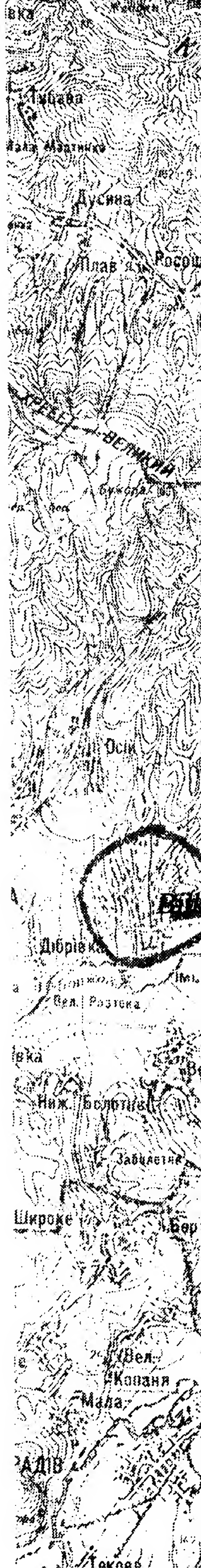
המצוות. מעודי לא עברתי על עבירה קלה כבחמורה. רבי, איך אוכל לסבול את החרפה והקלון? אמור לי, למה מגיע לי עונש כזה? אנא אפנה? מה אעשה? רבי תציל את בתי!"

הרב ישב בלי נוע, היה המום, כי זו הפעם הראשונה שיהודי מקהילתו פנה אליו בבעיה כל כך חמורה. שניהם ישבו כך, מי יודע כמה זמן, הרב היה חסר מילים. אחרי זמן התאושש ואמר: "ר' איציק הערש, כעת לא הזמן לפשפש במעשים של ימים עברו, עת לעשות. תביא את בתך אלי, אני רוצה לדבר אליה".

ר' איציק הערש קם ממקומו ונאחז בקרן אור של תקווה, וחשב שהרב בודאי יעזור לו. היה זה בשבילו עוגן הצלה. הוא שב לביתו וביקש ממרים בתו שתלך עמו לרב. בראשונה סרבה ולא רצתה לשמוע על כך. ניסתה להתחמק מהביקור אצל הרב בכל מיני תירוצים ואמתלאות. אולם לבסוף נכנעה לתחנוני הוריה והסכימה לביקור.

מרים ור' איציק הערש שרכו רגליהם בדרך הארוכה לבית הרב מבלי להוציא מלה. כשהגיעו לבית הרב היתה השעה שמונה בערב. בחיל ורעדה נכנסו שניהם אל חדרו של הרב שהיה עמוס ספרים. הרב ישב, עישן את מקטרתו הארוכה, האור היה די קלוש. הרב פתח ואמר: אביך סיפר לי על הבעיה שלכם ואינני צריך להסביר לך כמה רציני הדבר. האם את חשבת והתעמקת בבעיה הזאת? האם את יודעת מה המעשה הזה יגרום לך, להוריך, לקהילתנו ולעמנו? הישוב היהודי בבילקה והסביבה קיים זה שלוש מאות שנה, ובמשך כל הדורות הללו לא קרה כדבר הזה. האם את רוצה להיות הראשונה אשר תעשה מעשה כזה? במעשה כזה תטילי חרפה על עצמך, על משפחתך ועל עם ישראל כולו. התורה הקדושה אומרת בפרוש "ולא תתחתן בם, בתך לא תתן לבנו, ובתו לא תקח לבניך" (דברים ז' ג'). איך תוכלי כל ימי חלדך לחיות עם מצפונך? איך תוכלי אי פעם להביט בפני הוריך ובפני שאר היהודים? חלילה לך מעשות מעשה כזה. הרב המשיך לנסות להשפיע עליה, והשתמש בכל כוחות השכנוע שלו.

מרים ואביה ישבו דוממים כל הזמן שהרב דיבר, בחדר שרר שקט. מרים הקשיבה לדברי הרב שיצאו מלב חם, אולם הדברים שאמר לא חדרו יותר לליבה, ליבה היה כבר אטום. בסוף אזרה עוז ואמרה: רבי, הגורל שלי הוא כזה, הפור כבר נפל. ואת גורלי זה לא נוכל לשנות. אני כבר הבטחתי לו שאנשא לו, ולא אוכל לשוב מדברי. אני אוהבת אותו אהבה עזה כמוות. אבל דבר אחד אני

מבטיחה, את דתי לא אמיר, אשאר יהודיה.

כשר' איציק הערש ובתו יצאו מבית הרב היתה כבר שעת חצות. דוממים צעדו בדרך הארוכה חזרה הביתה. האב והבת לא שוחחו ביניהם. כאילו שאחד לא הכיר את השני, כאילו שני יצורים מעולמות שונים צעדו במקרה באותה הדרך.

אחרי ימים ספורים עזבה מרים את בית הוריה ונישאה לבחור הנוצרי. כמובן שהוריה לא השתתפו בשמחת הכלולות, ולא רק הם, שום יהודי לא היה נוכח בטקס הנישואין. יחידה וגלמודה היתה מרים בשעת החתונה, אצל הגויים היתה זו שמחה גדולה, הם הצליחו לצוד נפש יהודית ברישתם. אבל לר' איציק הערש ורעייתו היו ימים אלה ימי אבל. הם נשאו בליבם את הכאב והצער הגדול. המשיכו את חייהם היום יומיים, אבל נשארו שבורים ורצוצים כל ימי חייהם. מהיום שמרים בתם עזבה את הבית לא קיימו איתה שום קשר ולא רצו לדעת ממנה, כאילו נעלמה ואיננה, או הלכה לעולם האמת.

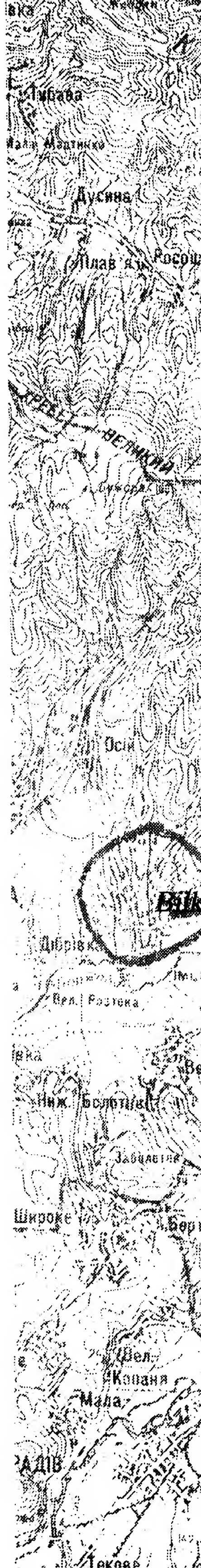
הזוג הצעיר בנה את ביתו הרחק מהפרבר אוליטקיס. מרים ילדה שלושה בנים. במשך השנים הגיעו כל מיני שמועות על חיי הזוג, סיפרו שהם מאושרים, אחרים סיפרו בדיוק את ההיפך, שאחרי זמן קצר הראה בעלה את פרצופו הנכון והתנהג עמה כדרך יתר הבעלים הנכרים, כלומר, כיבד אותה במכות כפי שהם היו רגילים. אותה לא ראו אף פעם בבילקה, כאילו גזרה על עצמה גלות מרצונה היא. במשך השנים כאילו נשכח המקרה. זה היה דבר לא נעים ורצו לשכוח מזה. אולם יד הגורל רצה שמרים לא תשכח.

כשהונף הגרזן על עם ישראל באירופה, וניתנה רשות למשחית, גם מרים לא ניצלה מהפורענות. יהודי בילקה, מטף ונשים, מאיש ועד אשה, בלי יוצא מן הכלל, גורשו ביום אחד אל הגיטו בסביבה. בתוכם היו גם ר' איציק הערש ורעייתו. יהודי הגיטו, דחוסים בין החומות, שבורים ורצוצים ציפו לישועה.

והנה בתחילת חודש סיון ה'תש"ד, בעצם שלושת ימי ההגבלה, העבירו קול בגיטו שמחר עומדים להעביר את כל תושבי הגיטו אל "מקום בטוח יותר", כי הצבא האדום מתקרב לסביבה. היו יהודים שהאמינו לשמועה וחשבו שהגאולה קרובה, אבל היו גם כאלה אשר ידעו שגורל היהודים נחרץ. למחרת כאשר התחילו להעמיס את היהודים בקרונות המוות - כדי להסיע אותם אל אושביץ, - לא האמינו יהודי בילקה למראה עיניהם. מרים, הבת של ר' איציק הערש אשר

נישאה לפני כתריסר שנים לשכנה הגוי, צעדה עם שלושת ילדיה, ואחריהם הקלגסים ההונגרים.

דבר היותה נשואה לגוי לא עזר לה, והיא הובלה כצאן לטבח כמו יתר היהודים. סיפרו אחר כך שבעלה לא השתדל להציל אותה, ויש אומרים שהוא שמח להפטר ממנה כי שבע כבר מהיהודיה. מלאכי החבלה ההונגריים דחסו את מרים ואת ילדיה לתוך קרונות המוות, וביחד עם יהודי בילקה הסיעה אותם הרכבת אל הגורל המר. במעמד זה שבה מרים אל חיק היהדות, אבל בעצם היא לא עזבה את עמה. התקיימה בה אימרת חכמינו "ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא". עד היום אין איש יודע אם היא או ילדיה שרדו מהשואה.

שער ה'

מבילקה לפתח-תקוה

Тубава
Мала Мзатинко
Дусина
Плав'я
Росош
Великий
Осік
Дібрівка
Вел. Ростока
Ниж. Болотне
Забилстне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

מבילקה לפתח־תקווה - סיפור חיים

אליעזר שומר

50 שנות שואה אזכרה לקדושי בילקה
והסביבה הי"ד 1944 - 1994

אני אליעזר בן נפתלי שומר יליד בילקה עיירה קטנה על יד ברגסס בקרפטרוס, רוצה לספר את תולדות חיי.

אני שמח שעדיין אני בכושר ויכול להזכר בהרבה דברים ולספר עליהם.

נולדתי בשנת 1924, בט"ז אדר ב', והיום הזה הוא יום היסטורי עבורי, שכן הוא גם יום עלייתי ארצה. לפני 45 שנה ב־1950 בערב שבועות, עליתי ארצה.

אני רוצה לקיים את הפסוק: "זכור את אשר עשה לך עמלק", כי חובה על כל אחד מאתנו, כל זמן שהוא חי, לספר לדורות מה שקרה לו בתקופת השואה. כמובן שאי אפשר לספר הכל, כי בן אדם לא זוכר הכל, אבל אשתדל לזכור ולהביא דברים כהווייתם.

ילד בעיירה

כילד קטן, גדלתי בעיירה בקרפאטורוס, במקום בו גרו יותר מ־ 300 משפחות יהודיות. היתר היו הונגרים וצ'כים. אבא ז"ל נפתלי שומר היה יהודי אורתודוכסי, חייט שחי מיגיע כפיו ופירנס את ששת ילדיו באמונה. גבאי בית הכנסת, חבר בחברת משניות שדאג לכך שאני, כבן הבכור במשפחה אשלח כבר בגיל 3 לחדר ללמוד תורה. אבי ז"ל חיפש את המלמדים, את המורים הכי טובים, כדי שאקבל חינוך טוב.

אבי מורי ר' נפתלי שומר ז"ל נפטר
בכ"ח מר חשון תשל"ו

אמי מורתי מרת בראנה לבית חימוביץ הי"ד
נספתה עם כל המשפחה ו' סיון תש"ד

בגיל 6 התחלתי ללמוד בבית ספר יסודי, צ'כי. רוב היהודים למדו בבית הספר הצ'כי, שהיה קרוב לביתנו. עם סיום הלימודים בבית הספר הצ'כי, הלכנו ללמוד בחדר.

היהודים בעיירה היו בעלי מלאכה, חנוונים, וחלק מהם עסקו במסחר. יהודי בילקה היו עשירים. העיירה היתה שקטה ומאורגנת מכל הבחינות. כל אחד הכיר את השני ועזר לו. החיים עם האוכלוסיה הנכרית התנהלו ביחס שכנות טובה. כמעט כל הגויים התפרנסו מן היהודים. בבילקה היו כל ארגוני הנוער של התנועה הציונית כגון בני עקיבא, בית"ר, השומר הצעיר וגם צעירי אגודה. לא היו שום חיכוכים וכולם חיו בהרמוניה.

אפשר לספר הרבה על ארגון הקהילה שלנו. בבית הכנסת הגדול היו למעלה מ־400 מקומות ישיבה. אני התפללתי בבית הכנסת "חברת משניות" בו שימש אבי ז"ל כגבאי. בית כנסת יפה היה ולידו היו עוד כמה בתי כנסת, חלקם בשכונות, כי בילקה היתה עיירה גדולה מאוד, ושכונותיה היו מפוזרות. קולבסובו, אולוקטיס ועוד. היה לנו רב צדיק, הבן של הרבי מספינקא, הרב נפתלי צבי ווייס, זכרון צדיק לברכה, שגורש יחד אתי לגיטו ואח"כ לאושביץ. הוא מת מות קדושים בכ"ז באייר תש"ד - 1944. הי"ד

שמחת חיים

הקהילה היתה תוססת מאד. היו קיימים אירגונים שונים שקיימו חיים חברתיים ותרבותיים.

הבית שלנו בבילקה (תמונה מהשנים האחרונות)

כפי שאמרתי הבית שלנו לא היה עשיר. אכלנו ממה שאבא הרוויח וגרנו בשלושה חדרים והיה מקום לכל אחד. מתוך שלושת החדרים שימש חדר אחד כבית המלאכה של אבי, אבל לכולנו היתה מיטה, ולכל אחד היה מקום. היתה לנו גם גינה, שבה גילדנו ירקות. בתקופה מסויימת היתה לנו גם פרה שממנה קבלנו חלב.

בראשונה היתה לנו עז, ואחר כך היא הוחלפה לפרה. אני זוכר פעם שכאשר חזרתי מקריאת מגילת אסתר התקשתה הפרה ללדת ונפטרה בכינו כל המשפחה, כאילו היתה חלק מהמשפחה. מאז לא היתה לנו שום פרה.

אבא ז"ל היה יהודי שידע לשמור על פרוטה. חסך כסף, ובנה עוד בית בחצר שלנו כדי שתהיה לנו הכנסה נוספת. היה גר שם שוטר צ'כי ז'נדר הרדליצקה. ההכנסה הזאת נוספה לנו על עבודתו של אבי שעבד כחייט.

מורינו ורבנו הרה"ג נפתלי ווייס זצ"ל רבה של בילקה
עלה על המוקד באושוויץ כ"ז אייר תש"ד

כילד הייתי כמו כל הילדים, אהבתי ללמוד וכמובן שאהבתי גם לשחק כדור־רגל. כשבא תיאטרון לכפר הלכנו לראות את ההצגה בכפר. מילאתי את החובות כלפי אמא עליה השלום, עזרתי לה ביום חמישי וביום שישי. אמא עליה השלום בריינה, אפתה בעצמה את הלחם לכל השבוע. וככה גם הכנו פירות יבשים. הכל עשינו לבד. לא חיינו על מותרות, חיינו על יגיע כפינו, נהגו רוב המשפחות בעיירה לא רק זו שלנו.

בבית הספר הייתי בין התלמידים הטובים ולפעמים גם קבלתי ציוני הצטיינות. היו לנו מורים גויים מצ'כיה, הם היו מאוד דמוקרטים־ליברליים, והחדירו בנו חינוך לדמוקרטיה ברוח של הנשיא מסריק. ואת זאת אנחנו לא יכולים לשכוח. בבית ספר שרנו את השיר "מסריק" כפי שאנחנו קראנו לו "טתיטצ'קו סטארי נאש שעדיבו הלאוו מאש א דוקוט ז'יעש סנאמי".

התרגום הוא "אבא שלנו הלוואי שתחיה הרבה שנים, ושה' ישמור אותך כי כל עוד אתה נמצא איתנו טוב לנו". הילדים היהודים מאוד אהבו את השיר. אני זוכר שכשהוא נפטר, יצאו משלחות ללויה שלו. אח"כ בא תלמידו בנש במקומו, גם הוא היה מאוד דמוקרטי. אבל את מסריק לא יכולים לשכוח, הרוח הזאת עוד בתוכנו.

בילקה שלי

על בילקה אפשר לספר הרבה דברים. היא היתה עיירה שהתקיימה משך שלוש מאות שנה, ומצאו בה מצבה של הרב קופל מלפני 200 שנה. ואני חושב שזאת המצבה הכי עתיקה. המצבה היתה בבית הקברות מחוץ לכפר. נהוג אצלנו

מציבה של סבי היקר ומורו ר' אברהם שמחה שומר ז"ל נפטר בבילקה י"ד מר חשון תרצ"ט

שלילדים לא נתנו ללכת ללוויות. אני זוכר כשסבא שלי נפטר, ולא הודיעו לי שאני אבוא ללוויה. מאוד הצטערתי ובכיתי למה לא הודיעו לי, אבל אמרו שילדים לא צריכים ללכת ללוויה. היות והוא נפטר לפני יציאתנו את בילקה, דאגנו לעשות לו מצבה. עדין יש לי שאיפה לעלות לקבר אבות לעיירה בילקה שהיא היום באוקראינה כדי לראות עוד פעם את הבית הקברות, וגם את הבית שגרנו בו.

רק השבוע שוחחתי עם יהודי, היחידי שגר בבילקה, והוא אכן החליט שהוא נשאר בתחנה אחרי שוך הקרבות שמה אחרי המלחמה. הוא נשא אשה גויה והוא מתפרנס ממה שיהודים מחוץ לארץ שולחים לו, כדי שיטפח וישמור על בית הקברות בבילקה. מספר אנשים מהארץ ביקרו שם וגם בילקאים מחוץ לארץ נוספו עליהם. "שומר המשמרת" היהודי מטפח את בית הקברות וגם הקים אוהל לרב שו"ב אברהם ליפשיץ ואשתו בבית הקברות. דיברתי אתו, והוא אמר: "למרות שלקחתי גויה לאשה, תדע לך אליעזר, שאני יהודי, נשארתי יהודי ויש לי רגש יהודי".

לא הכרתי אותו אישית לפני כן, הכרתי את האחים אבל הוא היחידי שנשאר, וכנראה שמן השמים רצו בהשגחה פרטית שהוא יוכל לשמור על מה שנותר. כשהיה כאן בארץ, אצל אחותו בבר מצווה, הוא הזמין אותי לבוא לבקר בעיירה, והבטיח שיקח אותי לכל מקום שאני ארצה ללכת אליו. ולבקר בבילקה ויש לי שאיפה לבקר בבוא אסור בגיטו. גם לסעליש אני כמהה להגיע. כאן למדתי כבחור ישיבה, ברגסז, ובמקום בו שהסבא שלי אליעזר, שאני נקרא על שמו, קבור. אני רוצה לעלות לקבר אבות גם שם בסלוץ.

חיים יהודיים מפכים בבילקה

החיים התנהלו בנחת בבילקה עד שהגרמנים נכנסו לצ'כסלובקיה.

זכורני שבגיל 9 רוב הילדים שבאו מבתים אורתודוקסים, לא נתפסו בעין טובה על־ידי הרבנים, שלא אהבו את שיוכנו לצעירי מזרחי, שזה בני עקיבא. אבל חברו ואני בתוכם ידענו שאנחנו צריכים להיות חברים בתנועה ציונית. קראנו חומר על התנועה והתחנכנו ב"צעירי מזרחי". היה לנו מועדון בו נפגשנו,

רחוב הראשי ומרכז המסחרי בבילקה לפני השואה

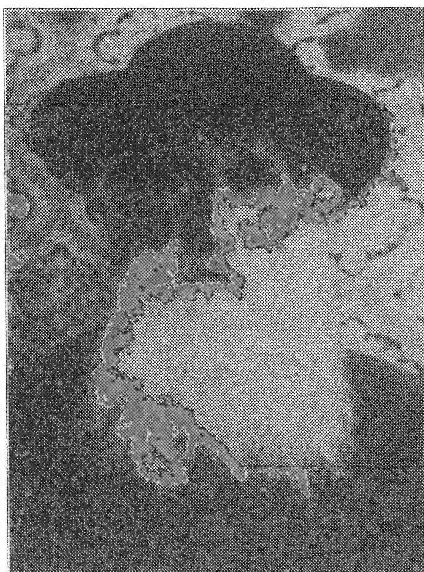
שרנו כל מיני שירים וגם היה לנו שם מנין בו התפללנו.

בכ' תמוז, ביום הזכרון להרצל, אפילו הדלקנו נרות לעילוי נשמתו, וזה נודע לרב שקרא לאבא ז"ל ואמר לו: "איך אתה יכול להיות גבאי בבית הכנסת כשהבן שלך הולך להדליק נר זכרון להרצל, הרי כידוע הרצל לא היה מ"צדיקי הדור", הוא בא מבית של מתבוללים?" בכל אופן היו לנו מדריכים, ואלה כבר דאגו שאנחנו נלמד ציונות מהי. כמובן שאבא גער בי, אבל עבר על כך לסדר היום והמשכתי ללכת לתנועה. יתר החברים היו מבוגרים יותר, ואחד מהם, שכן שלי, הבן של השוחט ז"ל שגם בו נגע נגיף הציונות. היה במצב יותר חמור. שמו שמואל

צבי ליפשיץ והוא אפילו העיז לעלות ארצה עם קבוצת חברים בתור חלוץ, בדרך לא דרך, עד שהוא הגיע לישראל.

לא אשכח מה שהשוחט אמר אח"כ בגיטו. קשה היה לו לקבל את העובדה שהבן שלו ציוני. בגיטו הוא אמר, לפחות בן אחד אני יודע שהוא ינצל כי הוא נמצא בישראל. יצחק הבן של מורי ורבי גם הוא עלה ארצה. שאביו נהרג בשנת תשי"א - 1941, כאשר ההונגרים לקחו את הטרנספורט הראשון מבילקה לקמיניץ פדולסק, היו ביניהם 100 יהודים מבילקה.

דודי היקר ר' משה שטרן ז"ל מראשי תלמידי החכמים בעיירה מרביץ תורה בחברה משניות נפטר ג' אלול ת"ש

אני רוצה לציין שעשינו גם הצגות. בתנועות הנוער עשינו הצגות בפורים. המבוגרים יותר ממני עשו "פורים שפיל", הצגה בשביל כל הכפר, שנקראה "יוסף שפיל". בכל הדברים האלה, השתתפו אירגוני הנוער. אני מדגיש שהיה יחס מאוד חברותי בין כל הזרמים. חברי בית"ר לבשו מדים כאשר הם הלכו למועדון, ואילו אנחנו הלכנו רק עם חולצה לבנה למפגשים. לא יכולתי אז לעשות הרבה, כי בגיל שלי, אחרי הבר מצוה, כשגמרתי את הבית ספר תיכון. קרא הרב לאבא שלי ואמר לו: הבן שלך צריך לצאת לישיבה. יצאתי לישיבת סעליש של האדמו"ר המפורסם, הרבי מספינקא בעל "חקל יצחק", שבנו היה הרב בעיירתנו. לישיבה באתי עם חברי יצחק רייזמן שנמצא כעת באמריקה. הייתי בין התלמידים הצעירים, שיחד מנו 201 בחורים. אבא שיכן אותי בסעליש וסידר לי מקום לגור, ומקום לאכול. אכלתי "ימים" או "קסט". כל יום בשבוע אכלתי אצל משפחה אחרת. גם היו לנו מכרים והיו לנו קרובים. יצא שביום ראשון אכלתי אצל משפחה זו, יום שני במשפחה אחרת. ביום שבת אכלתי אצל קרוב משפחה שלנו. יותר מאוחר אירגנה הישיבה מסעדה ומטבח "מנזה", כך

שכל הבחורים יכלו לאכול תמורת תשלום סימלי. זאת היתה חוויה מיוחדת לאכול בכל יום אצל משפחה אחרת. אני רוצה להדגיש שהיהודים שאצלם אכלתי השתדלו שבחור הישיבה שבא אליהם יאכל אוכל טוב והשתדלו לארח אותו בצורה יפה.

אני רוצה לחזור ללימודים שלי בחדר. המורה, שנקרא מלמד, אכל אצלנו גם כן יום מסוים בשבוע. אני זוכר שאמא עליה השלום השתדלה, שכאשר המורה, הרבי שלי בא לאכול אצלינו יקבל אוכל טוב. כי המלמדים הלכו ברגל 8 ק"מ כדי ללמד אותנו בחדר. היה לי מלמד שאצלו התחלתי ללמוד א' ב', ואח"כ היה מלמד שני בשם שמואל מלך ממסטצ'יב ז"ל. אצלו התחלתי ללמוד חומש ואח"כ היה הרבי מאיר שבא ברגל מילניצה כדי ללמד את הבחורים. אצלו למדתי כבר חומש ורש"י והאחרון היה משולם פרידמן הי"ד, הוא הכניס בנו הרבה ידע, היה בין המלמדים הכי טובים, תלמיד חכם גדול, פיקח ומאוד מלומד. לא הרבה אנשים ידעו לכתוב מכתבים, ואליו באו אנשים שהוא יכתוב להם מכתבים לאמריקה לבקש עזרה, לסדר להם בקשות.

משולם פרידמן היה יהודי שידע הכל, גם ללמד וגם לנהל פוליטיקה בקהילה שלנו, עד שהפך לקורבן מכיון שהנתינות שלו לא היתה כשורה גרשו אותו ואת משפחתו בין הראשונים. לאוקראינה לקמיניץ פודולסק ואף אחד מהם לא חזר. ממשפחתו נשארו רק שלושה בנים ובת. אחד הבנים עלה ארצה כחלוץ של המזרחי ומצאתי אותו בשנת 1950 כשעליתי ארצה. הבן השני נמצא בוינה בן שלישי ניצל מהשואה ועלה ארצה ובת אחת כאן בארץ. את ר' משולם פרידמן הי"ד אף אחד לא יכול לשכוח.

ר' משולם פרידמן הי"ד ומשפחתו. מראשי ופעילי הקהילה
מורי ורבי בחדר

הישיבה

בישיבה למדתי בסעליש וגם שם לא היה לנו ממה לחיות. לכל בחור ישיבה היה בעל־בית שאימצו. בסעליש היו היהודים אמידים וכל אחד נתן לבחור ישיבה הקצבה שבועית, וזאת היתה ההכנסה. היה נהוג שביום שישי אספו את התרומה כדי שיוכלו לשלם את שכר הדירה בה התגורר הבחור. אני קיבלתי אמנם הקצבה שבועית, אבל נוסף לזה היה לי דמי כיס מכל מה שקיבלתי. התגוררתי יחד עם איציק רייזמן בצילו של הרבי מספינקא. אלה היו חיים אחרים לגמרי מאשר בבילקה. חצר ספינקא תססה מהבוקר ועד לילה. באו לרבי מכל מיני מקומות מהונגריה וצ'כוסלובקיה, והרבי, שהיה מקובל, היה עושה מעשים, נותן הרבה ברכות, וכל אחד בא לקבל ממנו עצה. הרבי הזה ניהל גם שולחנות בשבת. בליל שבת עד הבוקר הבחורים ובעלי הבתים מכל העיר התאספו ורקדו. גדלנו שם כמו במשפחה, ובאתי הביתה לבילקה רק בתור אורח. הישיבה הפכה לביתי.

מורי ורבי הגאון הצדיק האדמו"ר מספינקא בעל חקל יצחק בסעליש עלה בסערה השמימה הי"ד י"ג בסיון תש"ד, ונכדו הרב יוסף מאיר הורוביץ הי"ד ראש הישיבה.

חסידות ספינקא ממשיכה. הנכד שלו נשאר בחיים, והוא מנהל את חסידי ספינקא בבני ברק. אני עדיין קשור לרבי מספינקא והיום אני במצב שאני יכול לתמוך בו. אני בין החסידים המודרנים כי גדלתי בתור ציוני חבר בני עקיבא, וחבר הפועל המזרחי, אבל אני עדיין שומר אמונים לבית ספינקא. שם גדלתי, למדתי והכרתי את הרבי ואת כל הילדים והנכדים שלו, ואני משתתף בכל השמחות ובכל האירועים שהם עושים.

מבילקה לסעליש

בבילקה הייתי עד גיל 13, עד גיל הבר־מצווה. מבילקה נסעתי בגיל 13 לסעליש כ־30 ק"מ מבילקה. נסענו ברכבת קטנה. ופעם אחת אפילו צעדתי ברגל, עם עוד חברים. בחנוכה באתי הביתה כאורח ואז הלכנו ברגל כדי לחסוך כסף. בעצם לא חסכנו כי את הנעליים קרענו ומילא הצטרכנו לקנות נעליים חדשות. זאת היתה חוויה. עברנו כפרים רבים עד שהגעתי לבילקה. בסעליש הייתי עד הפסח האחרון, לפני הגירוש. בפסח כמובן באתי הביתה להורים שלי. בחגים נשארתי אצל הרבי כי רציתי לראות איך מתנהלים הדברים. מאות אנשים התפללו, בבית כנסת הגדול. אפילו החצר היתה מלאה, כי באו מכל קצוי הארץ לקבל ישועה מהרבי. היתה חוויה, לשמוע את התפילות המיוחדות בנוסח זודיטשויב, ואת המקהלה של בחורי ישיבה. היו אלה הניגונים המיוחדים, שהיום אני עוד שר אותם בליל שבת, מקידוש ועד אשת חיל. עם הניגונים גדלתי וקשה להפרד מהם.

עם האדמו"ר מספינקא נכד של חקל יצחק ניצול השואה
הרה"ג יעקב יוסף וויס זצ"ל נפטר י"ט ניסן תשמ"ח
ונטמן בחלקת ספינקא בפתח תקוה

הכרתי בסעליש כמעט כל יהודי כמו בעיירה שלי, והיתה לי, כפי שאמרתי, עזרה רבה מכל היהודים. מי שלמד אצל הרבי מספינקא היה נקרא תלמיד מכובד. כמובן שהיו עוד ישיבות, אבל אני הייתי קשור לבית ספינקא.

הרבנית מספינקא תבדל לחיים, פרלה, קירבה אותי וכבחור רזה, קיבלתי הטבות באוכל והייתי איש נאמן ואיש סודו של הרבי בכל הדברים שעשה, עד שהתחלתי לשרת אותו כדי להיות מעין שומר ראש. אני זוכר שקמתי מוקדם בבוקר כשהרבי הלך לטבול והלכתי איתו למקוה, גם הגויים כיבדו אותו כי הוא אמר שלום לכל אחד. כשיצאנו בבוקר למקוה לטבול, מרחק של 2 ק"מ מן הישיבה, הוא קיבל כל אחד, גם גויים, גם מי שלא הכיר בברכה ולכל אחד

אמר GOOD MORNING, אני לא זוכר יום, כשבאתי בבוקר לרבי שלא מצאתיו יושב ולומד, וכשהלכתי הביתה הוא עדיין למד. הלכתי מאוחר הביתה וקמתי מוקדם, אבל את הרב תמיד מצאתי לומד. לא היה קל להכנס אליו כי התור היה גדול, היו לו גבאים: חיים בלך ז"ל, אלתר הרש ז"ל, ולזמן קצר משולם פרידמן, המורה שהזכרתי. כל אחד בא עם פתק ובו כתובה הדרישה שלו, הוא היה נכנס עם הפתק, עם הפדיון לרבי והרבי איחל לו ברכות לפעמים הוא דרש פרנסה, ואז הרבי היה מחזיר לו לא רק את הפדיון, אלא הוסיף לו עוד קצת.

תמונה בספינקא בשנת 1941 עליה על קברו של מיסד חסידות ספינקא בעל אמרי יוסף זצ"ל הובא ארונו לקבורו לחלקת ספינקא בפתח תקוה בתמונה בנו בכורו של ה'חקל יצחק' ־ הרה"ג ישראל חיים הי"ד

הקשר עם ספינקא נמשך.
בתמונה אבי מורי עם ספר התורה שנכתב ע"י להנצחת קדושי השואה הי"ד והוכנס לבית הכנסת של ישיבת ספינקא בבני ברק

הוא בא לבקש שהרבי יאחל לו פרנסה והוא נתן פדיון, כי בלי פדיון לא הלכו לרבי, והרבי הכפיל והשליש לו את הפדיון כדי שיוכל לגדל ולקיים את משפחתו.

זאת היתה ישיבה חסידית. הרבי היה חסיד, את הישיבה ניהלו הנכדים שלו. הרבי היה רק נותן את השיעור ביום ראשון וביום חמישי היה קורא אותנו לבחינות. במשך השבוע הנכדים רבי יוסף מאיר וייס ז"ל והרב יעקב יוסף באו ופיקחו על הישיבה. מה שהיה בראש השנה וביום הכיפור קשה לספר ברגעים אלה. העיירה היתה מלאה מפה לפה, הגיעו האורחים מחוץ לארץ ולרבי היו הרבה חסידים מאמריקה. התיירים שהלכו ורבו, הקימו ושיפצו את בית הכנסת

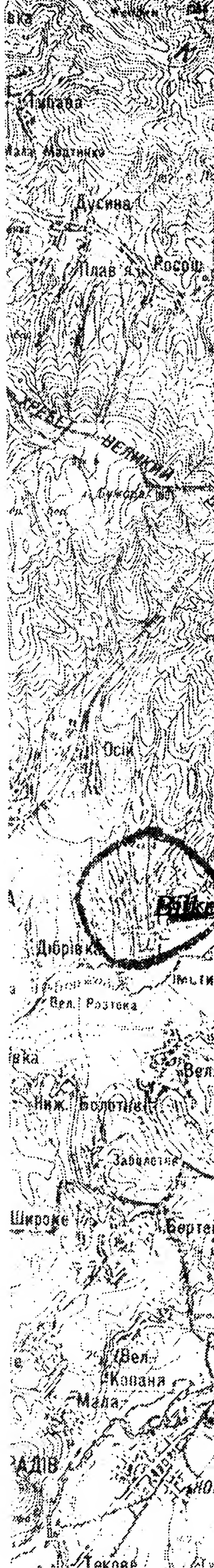

ישיבת בית יוסף של אדמו"ר מספינקא בסעליש

על ידי חסידי קהילות. לרב היו כמה חסידים ששלחו לו שקי מלח, שקי אורז ופעם בשבוע ביום שלישי, כל בחורי הישיבה אכלו אצל הרבי. הסעודה התקיימה באולם הגדול, חדר האוכל, והרבנית פרלה היתה אחראית על חלוקת האוכל לבחורי הישיבה. מאחר וזו היתה אחת ההזדמנויות היחידות לאכול, כולם יצאו שבעים.

אני התגעגעתי מאוד לבית, לאחים ולאחיות. הייתי הכי גדול בבית והתגעגעתי. אז לא היה טלפון לכל אחד. בכפר שלנו היו אולי שלוש־ארבע משפחות שהיה להם טלפון. כמובן שלא ידעתי מה שנעשה בבית וכדי לדעת הייתי צריך לבוא הביתה לביקור, ולא כל פעם קיבלתי חופש. הייתי צריך גם לכתוב מכתב, או שבא יהודי מבילקה לרבי ואז היה מספר. לאבא ז"ל לא היה הרבה זמן, כי הוא היה צריך להשאר בבית ולפרנס את המשפחה, לנהל את בית הכנסת שלו. כשבאתי סוף סוף הביתה התגייסתי מיד לעזרה לאמא במטבח. גרנו ליד נהר ה"פוטוק", ולשם היינו מביאים את הכלים לרחוץ ולנקות אותם.

בכלים, כלי האפיה, אפו את החלות ואת הלחם. לקראת פסח, שהיה פסח כהלכתו, היו מכשירים את כל הכלים. באפיית המצות השתתפו כולם. היום אנחנו רגילים לחיים קלים, הולכים לסופרמרקט וקונים. אבל אבות אבותינו, האמהות

שלנו עבדו קשה מאוד. לא ידעו מה זה פריג׳דר ואת החלב הכניסו לבאר כדי שלא יתקלקל. הכנסנו את החלב בתוך כלי ואת הכלי הכניסו בחבל אל תוך הבאר וסובבנו את הגלגל. כשרצינו פירות שיהיו קרים גם בחורף היינו צריכים להכניס אותם לתוך בור. לפני החורף עשינו בור, לקחנו תפוחי אדמה וכיסינו עם אדמה. פירות הצטרכנו לייבש בתנור או בשמש. יין עשו גם כן לבד מענבים. ומי שהיה לו כסף כמובן יכול היה לקנות יין. רוב האנשים עשו לבד את היין, גם מטעמי כשרות, וגם מטעמי חסכון, וכך כל יהודי בילקה קידשו על היין שעשו לבד. היתה גם גינה קטנה, בה נעזרנו בגויים. לכל אחד היתה "שיקסה" שבאה לעזור, והם התיידדו עם היהודים, וגידלו את הילדים. הם באו גם בשבת, כי אם היה קר גוי היה עובר בכל הבתים ומסיק תנור שחימם את החדרים. הוא היה מקבל חוץ מן התשלום, חלה מאמא עליה השלום, קצת מן הקוגל וזה היה בשבילו דבר גדול. הוא היה עובר מבית לבית לחמם את הבית או להדליק או לכבות את הנרות, כך חיינו.

קמתי מוקדם מוקדם, חשמל לא היה, והייתי צריך ללכת ל"חדר" לפני בית הספר. והיות ופנס לא היה, לקחתי "לומפ", פנס שביר, וכך הלכתי לחדר כשבחוץ חשוך ובידי הלומפ. לא פחדנו למרות שהרוב היו רוסים. נפגשנו עם עוד חברים ולפעמים עם בן דוד שלי שהלך איתי ביחד לחדר, שמו אריה שיוביץ. פעם הלכתי ל"חדר" רחוק מאוד, כי רציתי ללמוד אצל הסבא שלי אברהם שמחה שוימר ז"ל. הלכתי איתו ביחד לחדר, ושם למדתי והתפללתי, כשחזרנו הביתה, אכלנו מיד , והכנו את התיק עם הספרים והמחברות כדי ללכת לבית ספר. למזלי בית הספר לא היה רחוק מביתנו. אמא הכינה משהו לאכול בשעת הפסקה, לחם עם קצת ריבה ואם היה יום טוב קיבלנו גם מרגרינה. את שתי פרוסות הלחם אכלנו בשעת הפסקה בבית הספר. כי בבית הספר לא נתנו שום אוכל כפי שנהוג כיום כאן בבית הספר.

בית הספר

בבית הספר בו למדנו, בכל שעה לימד מורה או מורה אחרת. המורים היו מאוד יסודיים, מקצועיים, ברובם באו מצ׳כיה. למדתי גם עם עוד גויים ביחד, סלובקים שדמו צ׳סלובקיים שגרו בסביבה. לבילקה באו הרבה תלמידים מכל הסביבה כי תיכון לא היה בכל מקום. הם באו ברכבת מאורשווה, מרקבץ מזדנה כדי ללמוד בבילקה בבית הספר, מקום בו קיבלו גם תרבות.

אני זוכר את כל המורים. חיפשתי אותם אחרי המלחמה כדי להיפגש אתם ואפילו לאחדים מהם אכן התוודעתי.

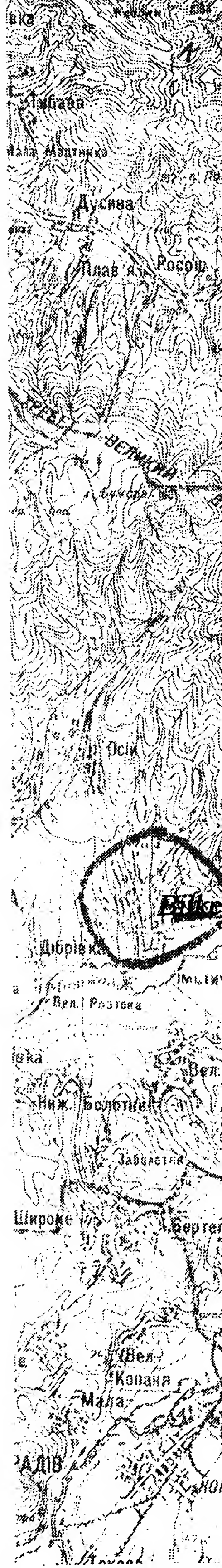
היתה לי מורה אחת לעבודת יד, קראו לה רוטובה ולמרות שהיתה מאוד דמוקרטית אמרה לי כל פעם בצ'כית: שוימר טוסי בול פקני כלאפעצ ..."

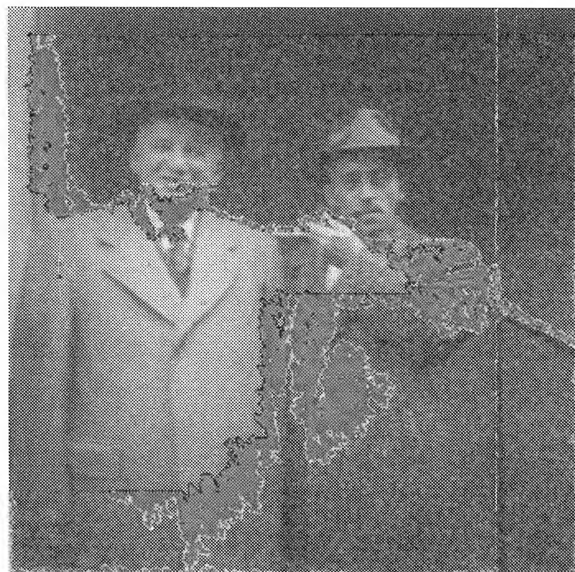
ובתירגום: "שוימר", ככה קראה לי, "אתה היית יכול להיות בחור כל כך יפה אם לא היו לך הפאות". כידוע הלכנו כולנו בפאות, כמובן פאות מסודרות. כולנו היינו לבושים ומסודרים אבל לכולנו היו פאות. זה חרה לי מאוד, כי בכל אופן לא יכולתי לשנות את זה. זה היה הנוהל: כל הבחורים השאירו פאות, כי באו מבתים דתיים. ואפילו מבתים דתיים פחות.

אבא דאג שהכל יהיה בסדר אבל לא אהב שמישהו נוגע בי. זוכר אני שדיברתי פעם עם חברי שישב על ידי באמצע הלימוד, קיבלתי קנס והמורה היכה אותי עם סרגל על היד וזה כאב לי מאוד. לא רציתי לספר, אבל לבסוף פרצו הדברים החוצה. לאבא זה חרה מאוד והוא הגיש תלונה, והמורה ננזף על ידי ההנהלה. מאז זה באמת לא חזר על עצמו. אבא אמר: "אם צריכים להרביץ אז אני צריך להרביץ" אבל בשום אופן לא הסכים שמישהו אחר יעניש את הבן שלו. אני זוכר שאמרו לי, שהצלתי את הכבוד של האחרים, כי אם לאחרים הגיע עונש מכות הם לא קיבלו אותו מאז. אבל אבא היה רגיש מאוד למקרה הזה. בכל יום שסיימנו את בית הספר שם למדנו בעניין רב את כל המקצועות שירה, והתעמלות, תולדות צ'כסלובקיה. הלכנו הביתה, הספקנו לאכול משהו ומיד הלכנו לחדר.

לוח הזמנים היה מאוד מדוייק, הלכנו הביתה ואכלנו, האוכל לא היה משהו מיוחד. בכל אופן אמא השתדלה כל יום להכין מאכלים שונים הילדים אהבו אותם כגון תפוחי אדמה, שעועית, אורז. היא ידעה לבשל היטב. החדר גזל הרבה מזמנינו, שם למדנו ולא נשאר זמן לבילויים, או לשום דבר אחר. אם המורה היה חולה זה היה בשבילנו יום חג. אם המלמד היה חולה בשבילנו זה היה חג, ניצלנו יום כזה לקצת בילויים ולמשחק. ב"חדר" המצאנו כל מיני משחקים, כפתורים גרעינים, והלכנו לכדור־רגל.

לפעמים גם הלכנו לשיחה בסודי סודות, לשמוע איזה הרצאה, או להתכונן להצגת חג פורים. כל אחד מאתנו ניצל כל רגע במשך כל היום. רדיו לא היה, טלויזיה לא היתה לנו. אני זוכר שאם רצינו לשמוע חדשות היינו הולכים לכמה מקומות בעיירה בהם גר מי שהיה לו רדיו. אחד העשירים מאיר ברגר שמו,

חברי ורב פעלים יצחק רייזמן נ"י עם אבי מורי ר' נפתלי שווימר ז"ל בארצות הברית

העמיד את הרדיו על החלון, כדי שמי שרוצה לשמוע שישמע. היו עוד כמה מקומות כאלה. חוץ מזה עברו ידיעות מפה לפה. למשל אם הלכת למקוה שמעת הכל, אחד סיפר לשני. המקוה היה ממוקם סמוך מאתנו על ידינו לא רחוק. ר' דוד אהרן רייזמן ז"ל היה ממונה על המקוה. יהודי שהיו לו עשר מקצועות, אבל תמיד היה עני. הוא היה סנדלר, בנאי, שמש, ידע לאפות, ובכל אופן תמיד נשאר עני. בית מלא עם ילדים שלושה חדרים. עם הבן שלו יצחק רייזמן גדלתי, והוא היה לחברי לכל אורך ימי, ואיתו שמרתי ושומר עדיין אמונים. הוא בא לפעמים לכאן לביקור, כתב את זכרונותיו בכשרון רב ועודדתי אותו להוציאם לאור. הפגישה שלנו היא תמיד חויה, כי אנו מעלים זכרונות על כל דבר, על השכנות, על החדר ועל הישיבה. הוא מבוגר ממני בכמה שנים, אך תמיד מזכיר לי שאני הייתי זה שבגיטו, כשאף אחד לא ידע לכתוב, ולהוציא מכתב, אני שלחתי לו מכתב. כשהיה במחנה עבודה, שלח לי גלויה וחתם בציון "ישועה מהר", ומזה הובן המצב.

פחדתי אז מהצנזורה, לכן כתבתי "לציון ישועה מהר". כתבתי את זה בשנת 44, אבל על הגיטו אספר בהמשך.

המקווה

כפי שכבר אמרתי המקווה עמד לא רחוק מביתנו. את המקווה בנה רבי יעקוב גדלוביץ שהשקיע בה הרבה עבודה. הביאו דוד קיטור גדול שהיה ממוקם בין שני בתי כנסיות. ביום שישי כל אחד הלך למקווה, גם בעלי הבתים. אבל באמצע השבוע זה היה קצת לוקסוס, שכן עלה הרבה כסף לחמם את מי המקווה. אני הלכתי רק ביום שישי. שני חלקים היו מקווה־גדולה חמה וקרה. ההחזקה עלתה הרבה כסף. הילדים אהבו ללכת למקווה, קודם כל אם היה קר בחוץ התחממת במים חמים של המקוה, וגם היו אמבטיות פרטיות וזה היה חידוש. אצלינו, מי שהיה לו כסף שכר לו אמבטיה פרטית.

אני צריך לציין שזה היה נקי. כמובן היתה מחלקה מיוחדת לנשים אבל אני מדבר על החלק של הגברים נפגשנו וראינו כל מיני חוויות. הילדים לפעמים הסתכלו איזה דימיונות, באים למקווה באו יהודים צעירים, באו מבוגרים ולא היה אפשרות להשאר הרבה זמן כי היתה תחלופה. איציק רייזמן הבן גם עזר תמיד לאבא שלו, שכחתי להזכיר שעיקר הפרנסה של דוד אהרן היה לעשות מצבות. זו היתה גם אחת מהעבודות שלו, והבן שלו גם כן עזר לו.

היה לנו נהרגדול על יד בילקה ובקיץ כל הילדים נהגו להתרחץ בנהר.

אני הלכתי להתרחץ הרבה כי גרנו על יד נהר. לנהר הזה קראו בוץ' ושם התרחצתי, אבל לצערנו הרבה פעמים לא היו מספיק מים. אחרי חורף כשהיה הרבה שלג, הוא נמס והיו הרבה מים. לא הלכנו רק להתרחץ אלא גם לדוג דגים וזאת היתה חוויה. הגויים אמנם מכרו דגים וביוקר, ולא לכל אחד היו דגים לשבת כי זה עלה הרבה כסף.

לדוג הלכתי עם מקל ועליו וו שקראנו לו, "הוגיצק". תחבנו פיסת לחם, וצריך היה הרבה סבלנות, כדי שהדג יבוא לחטוף את זה. אנו ידענו כבר שהדגים היו מתחבאים תחת האבנים. ולכן הכנסנו כלי לתוך הנהר מהכלי הוצאנו מים, ובכלי היו חורים, המים יצאו ובצורה כזאת תפסנו דג אבל זה לא היה דג גדול. לא היו דגים גדולים זה לא היה ים גדול, זה היה סתם נהר.

אבא ז"ל הקפיד כל פעם שיהיו לנו דגים לשבת. גם אני הלכתי לדוג דגים והבאתי אותם לאמא. אבל לא לכל אחד היה מזל לדג דגים. אני זוכר שאמא שמרה לפעמים דגים משבת לשבת. זאת אומרת ייבשו אותם והחזיקו אותם

תמונות חלוצים מהכשרה בני עירנו שעלו לישראל
בתמונה שמואל צבי ליפשיץ מיסד ראשון של
ארגונו בומי נוימן חיים קלך ואיזיק פרידמן ז"ל

ז'נדר־שוטר HERDLICKA ורעייתו
דייר הרבה שנים בביתנו

בצורה מסודרת בזכוכית שבת בלי דגים היתה שבת עצובה. בשר לא אכלו כל יום אבל דגים רצינו שיהיה לשבת. הגויים מכרו לנו דגים לפעמים ואם לא היה לך מספיק כסף הם מכרו לך חצי דג, ואת הדג הזה עטפו בעלים. לא חשבנו שיכול להיות יותר טוב, ואני מתגעגע לימים האלו למרות שהיו קשים.

העיקר שהיינו יחד ואפילו לא היה כל־כך טוב, בכל אופן, כל מה שאמא עשתה, ומה שאמא בישלה היה טוב מאוד. אפילו שהיו פחות צלחות אבל היה הכל מסודר ונקי, כי מה לא עשינו בבית? אמא הכינה מטעמים כמו בכל בית כדי שיהיה מה לאכול.

קנו כרוב והכניסו אותו בחבית שמחזיקים בה כרוב. שמו שם כל מיני דברים טובים, וזה הספיק לכל החורף. בורשט (חמיצה) ומרקים, כי ירקות בחורף לא היו.

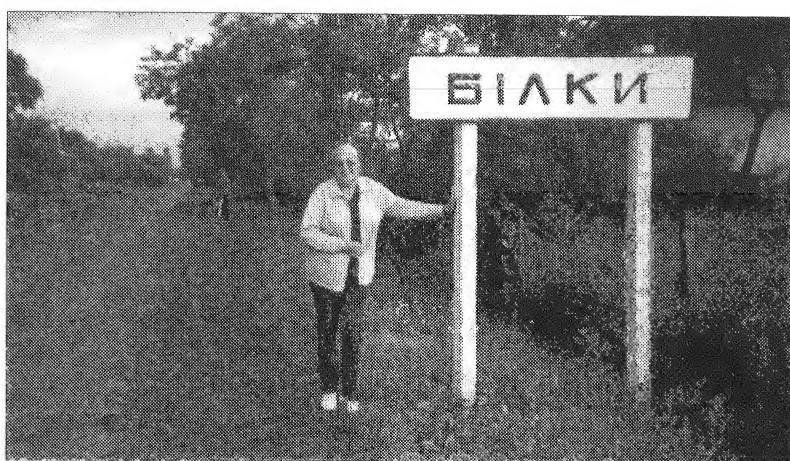
אני זוכר שהיו מכניסים לבור את תפוחי האדמה, גם תפוחי עץ כדי שיישמרו לחורף, כי בחורף לא היה שום דבר. כיסו את זה בהרבה אדמה, שלא יקפא, ולפני פסח הוצאנו את זה כדי לעשות חרוסת וכדי שיהיו תפוחי אדמה. תפוזים היו מביאים לפעמים, כמובן, מארץ מישראל וזה היה ביוקר רב. תפוזים קנו ליולדת ואם חס וחלילה מישהו היה מאוד חולה קנו תפוז בהרבה כסף. יולדת

היתה מקבלת תפוז.

חורף בעיירה

החורף בעיירה שלנו היה ממש סיפור:

היה קר מאוד כי זה הרי הקרפטים. בקרפטים החימום היה יקר, הגויים הביאו עצים, לפעמים הביאו עצים וכשאלה היו עוד רטובים וכדי שידלקו היינו צריכים לייבש אותם. העץ חימם את החדרים, כי לא היה חימום מרכזי או דבר דומה. דבר ראשון כל בוקר הזינו את התנור בעצים גזרים דקים שהדליקו אחר

בת עירנו בורישקה פלדמן בבילקה בביקור שורשים בשנת 1997

כך את העצים, וזה לקח זמן רב עד שזה נדלק. אבל כשזה נדלק היה חם. ועם זאת היינו צריכים להתלבש מהר וטוב. כשיצאנו החוצה בבוקר, כשהלכתי לחדר, היה שלג רב, ואמא עליה השלום כיסתה את הפנים שלי וכדי שיהיה לי חם עשו לי כפפות. כל אמא עשתה לילדים כפפות עם אצבע אחת. ובתוך הכפפות היתה ביטנה מעור של פרווה. בתוך הנעליים הכנסנו סמרטוטים כדי שיהיה יותר חם. כל אחד הלך עם נעליים יותר גדולות כדי שיהיה לו מקום לא רק לגרביים אלא גם לסמרטוטים, כי מזג האוויר היה הרבה מתחת לאפס. השלג נפל עליך לתוך הפנים, ביד אחת החזקתי פנס וביד השניה החזקתי את האוכל שלקחתי איתי. נזהרנו מאד כי לפעמים האדמה היתה מלאה קרח, ויכולנו ליפול, וכך באמת

היה. יותר מאוחר היה טוב יותר, כי היינו מחליקים על השלג. בחורף לא נסענו בעגלות אלא במגלשות, כשאנשים ישבו בתוכן והסוס סחב אותם. ככה באנו לחדר, והחדר עדיין לא היה מחומם. ומי שהיה מגיע ראשון היה צריך להדליק את התנור.

היתה אחדות. כל אחד ידע שהוא צריך לעשות למען השני. ברצוני לציין שבענין זה לא היה אגואיזם וכל אחד אהב לעזור לשני כי ככה חינכו אותנו.

החורף היה קשה, אבל גם הקיץ והגשם לא היו קלים כי אח"כ היו צריכים לתקן את הגגות שכן הגשם דלף לתוך הבית. לרוב האנשים היו בתים ישנים ולתקן אותם עלה כסף ולקח זמן רב, וכדי שבקיץ לא יהיה חם מדי היינו צריכים להתקין בגגות בידוד כדי שיהיה קרור. אבל היינו כל כך עסוקים שזה לא היה בראש דאגתנו. כל כך הרבה דאגות היו וזאת לא היתה הדאגה הכי גדולה.

לו היה שלום, ולו היה שקט, אז היינו מתגברים על דברים אלה.

המשמעת של פעם . . .

בבית הספר היתה משמעת. ידענו שהמורה הוא האיש. מעל המורים היה מנהל בית הספר. קיבלנו תעודה ששיקפה את התנהגותנו וכל אחד רצה שתהיה לו תעודה טובה.

ישבנו שניים על ספסל. אני הייתי קטנצ'יק לכן ישבתי בספסל הראשון, עם חברי אלייש שהוא כבר לא בחיים. היות שהייתי קרוב לתנור בכיתה הייתי צריך להביא ולהכניס עצים או גחלים לתוך התנור. אבל היתה משמעת. כאשר הפעמון צלצל היינו צריכים להכנס לכיתה וכשצלצל הפעמון להפסקה, אז יצאנו החוצה. מי ש"פישל" קיבל קנסות. יכולת לקבל קנס של כתיבת 100 פעמים "אני לא התנהגתי בסדר", או להחתים את ההורים. המורה ביקש להחתים את ההורים שיראו גם כן שלא התנהגתי בסדר. על ההתנהגות קיבלתי ציון. מבתי ספר שלנו כל אחד הלך לישיבה. היו שהלכו ללמוד בגימנסיה וגם לדברים אחרים. לעומת זאת כל אחד למד בחדר. המלמד היה רבי עם זקן, והיה לו מקל והוא יכול היה לתת לך מכה, או סטירה, אומנם זה לא קרה הרבה פעמים, אבל קרו מקרים כאלו כאשר המשמעת היתה נחוצה שכן היו ילדים יותר תוססים ופחות תוססים. אני לא זוכר שאי פעם קיבלתי עונש בחדר, כי השתדלתי לעמוד בקריטריונים,

להיות צייתן, כמו שעשיתי גם בבית. אבא היה דורש וידענו למלא את כל הדברים, ואף פעם לא דרש דבר בלתי אפשרי. כשהצטרכתי לקבל כבר עונש אני זוכר שלאבא היה מקל שהביא אותו מתקופת היותו חייל במלחמת העולם הראשונה באלבניה, טירנה. רגיל היה לומר "עוד מעט תרגיש את המקל מטירנה".

אמא עליה השלום שמרה מאד על הילדים, ואמרה לו: "לא, אל תכה אותו". זה היה יותר איום, אבל זה לא עזר, ואני חושב שאבא התנהג בסדר גמור, כי בגלל המשמעת הזאת הייתי בסדר, התחנכתי ברוח כזו, אחר־כך אני יכול לספר איך אבא הציל אותי בסוף.

החתונות בבילקה

אצלנו היו חתונות, הרבה חתונות בתוך הכפר. את החתונות עשו בדרך כלל אצלנו בימי שישי והקימו חופה.

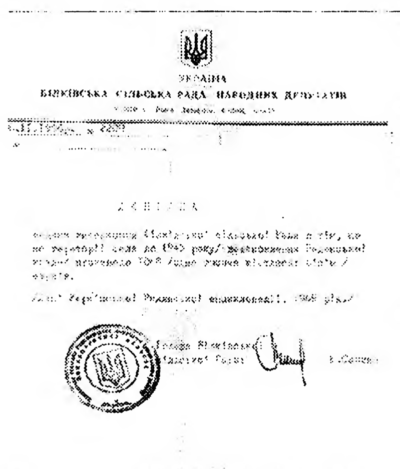
ביום שישי ובמוצאי שבת עשו סעודה. החתונה היתה אצל כל אחד בבית, אך רוב החתונות, היו באולם בית הכנסת שם היה אולם. רוב הבחורים נסעו מחוץ לעיירה ושמה מצאו את זיווגם. רוב האנשים אהבו לקחת מבנות המקום, שהכירו אותם בתוך הכפר וידעו מי הם המשפחות ומה מוצאם, ומה הייחוס. החתונה התקיימה לפעמים בחוץ. הזמינו כלי־זמר אחד עם כינור. היו הרבה גויים אצלנו שידעו יידיש, היו "שיקסס" שגדלו בבתי יהודים שהיו עוזרות. לכל אחד היו הרבה ילדים, ואז השיקסס גידלו את הילדים. אפילו ידעו להגיד את התפילה "מודה אני", ידעו ברכות שונות, והיו בקיאות גם בדיני כשרות.

היות וצריך היה לשמור על הפרדה בין חלבי ובשרי, ואני מוכרח לומר לשבחם שעל רבים אפשר היה לסמוך. ברוב הבתים היהודיים היו שיקסס. אלה היו אנשים שיכלו להרשות לעצמם לקבל עזרה לעקרת הבית ולכל אחד במשפחה. עוזרת כזאת גם ידעה לנקות את הבית ובשבת להדליק ולכבות את התנור ובעד זה קיבלה משכורת טובה. הן אהבו לעבוד אצל היהודים. היו גם בנות יהודיות מבתים מאוד עניים שעבדו גם הן כעוזרות עד שגדלו ועזבו את הכפר ונסעו לערים בהונגריה, ללמוד מקצוע. הכל היה תלוי לפי האפשרות, לפי התפתחות ההשכלה, מותאם לכל משפחה ומשפחה. בדרך כלל כל אחד אהב להיות בבית ולא לעזוב את המשפחה, וזאת היתה אחת מן הסיבות שלא רצו להיפרד ולעזוב את בתיהם. כל אחד רצה להיות עם המשפחה. אני אישית למדתי בישיבה עד

פסח האחרון לפני הגירוש. ואז באתי הביתה בשנת 1944 למשפחתי. בשנת זו הייתי עם המשפחה ביחד, ובאסרו־חג־הפסח כבר גירשו אותנו לגיטו.

עננים מעיבים את השמים

צ׳מברליין עשה את הבגידה הגדולה ביותר כאשר מכר את צ׳כוסלובקיה להיטלר ימח שמו והצ׳מברליין הזה עשה ויתור. לצערי צ׳כוסלובקיה נכנעה למרות שהיתה מוכנה למלחמה כשראתה שהמעצמות הגדולות הפקירו אותם, אז מסרו את הסודטים לגרמניה. באותו זמן מסרו את הקרפטים להונגריה, שהיתה שותפה נאמנה לגרמנים וכל הקרפטים וחלק מסלובקיה נמסרו להונגריה. ההונגרים נכנסו אלינו, ובא שילטון חדש. לצערנו כל הצ׳כים, כל המורים כולם, היו צריכים לעזוב את הכפר. נתנו להם אפשרות לעזוב מייד. אצלנו גר שוטר, בבית החדש שאבא בנה. הוא עזב את כל הרכוש והיה צריך להסתלק מהר לחזור לצ׳כוסלובקיה. אבא סגר את הדירה ושמר עליה. בדמעות נפרד מאתנו כי היינו בידידות עמוקה איתו, ואבא אמר לו: ״אל תדאג אתה עוד תחזור. את כל הרכוש שיש לך כאן אתה תמצא. בסוף היה איזה הסכם ובאו לקחת את כל הרכוש בחזרה. ב־ 39 קמה התנגדות של רותינים נגד מסירת השטח להונגרים. הם אמרו שהם לא רוצים שלטון הונגרי. ״אנחנו רוצים להקים שלטון רוסי״. אמרו הסיצובניקים. זו היתה קבוצה קטנה שהתארגנה נגד ההונגרים אבל הם לא החזיקו זמן רב מעמד למרות שהכריזו על מדינה עצמאית.

УКРАЇНА
БІЛКІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

אישור רשמי המועצה המקומית בבילקה על מספר יהודים בעיירה בשנת 1945 לפני השואה.

לא ידענו דבר על מה שקורה בגרמניה ובאוסטריה. ידענו רק דבר אחד: שהצ׳כים נכנעו להונגרים, ושזה לרעת כל האוכלוסיה היהודית, אהבנו את המשטר הצ׳כי, המשטר הדמוקרטי והיהודים היו נאמנים לו, ידענו ששלטון זר אינו טוב.

שוטרים הונגרים באו עם נוצות בכובעים והיה מפחיד לראות אותם, ואז התחילו חוקי נירנברג.

לא ידענו דבר על מה שנעשה בעולם כי לא היתה אפשרות לקבל מידע או חדשות. ידענו רק שעקבנו אחרי המלחמה כשרוסיה הגדולה הצטרפה למלחמה, ואז אמרו כל הזמן הנה הרוסים נמצאים ככה וככה קילומטרים מאתנו ומתקרבים אלינו, מתקרבים אלינו, "עוד מעט נהיה תחת משטר רוסיה". למרות שידענו שזה קומוניזים הרי היה בעיקר שברגע שהם נגד גרמניה שהם יהיו המשחררים שלנו. 39 עד 41, בשנתיים האלה שהיינו תחת המשטר של הונגריה, חיינו בהרבה הגבלות, הגבלות כאלה שכבר לא היה אפשרות לברות. הם עשו בדיקה יסודית של הניירות היהודים. מי שלא היה יכול להוכיח שהוא חי כך וכך דורות בכפר נקרא "נתון זר" ובגלל זה לא נתנו לו נתינות. אנשים שלא היה להם את כל הניירות ולא יכלו להוכיח את נתינותם ושלחו אותם בשנת 1941 לאוקראינה, שם קטלו אותם הגרמנים. אז לא חשבו שהולכים להריגה. על ההריגה נודע לנו אחר־כך כאשר יהודים אחדים ברחו וחזרו לבילקה. אנחנו לא ידענו בכלל לאן מביאים אותם, וחשבנו כי מביאים אותם אל מקום מחוץ להונגריה ושם הם נמצאים.

הכרתי את כולם. גם המורה שלי רבי משולם פרידמן הי"ד שהלך עם כל המשפחה. הייתי בדיוק בישיבה בסעליש. נפרדתי ממנו והבאתי לו גם אוכל. הוא היה ביניהם למרות שהוא היה מאוד פיקח. אבל שום דבר לא עזר לו. לקחו אותו עם כל המשפחה ועם עוד כ־ 100 יהודים מן הכפר שלנו. משפחות שלימות עם הילדים נשלחו לתופת משום שהנתינות לא היתה בסדר לפי דעתם. כמובן שהיהודים עשו את כל המאמצים והשקיעו כסף שכל הניירות יהיו בסדר. אבל זה היה סתם חוק כדי לחפש צרות, כדי להוכיח שהיהודי הזה לא שייך להונגריה, אלא שהוא שייך לפולניה. אלה היו הקורבנות הם לא ידעו מה זה גיטו, לא ידעו מה זה מחנה הסגר, ונשארו שם. הם היו הקורבנות שהלכו ישר אל המוות, ביערות אוקראינה. יהודים כאלה נלקחו לא רק מבילקה, אלא מכל הונגריה. באותו זמן ההונגרים גייסו כל יהודי גילאי־ 50 - 18 למחנה העבודה. לקחו אותם למחנה עבודה ומשם הם נלקחו כחיילים לאוקראינה ופגשו את היהודים האלה שם. חלק מהם אפילו עסקו בקבורתם לאחר שירו בהם, ומהם באה העדות הראשונה שאנחנו שמענו מה שעשו אתם. רק חלק מהמגוייסים למחנות עבודה שבו אחר המלחמה. חלק קפאו מקור וחלק נהרגו, אבל הם הביאו את העדות כשראו

אותם אחרונים.

כאשר המגוייסים חזרו הביתה וסיפרו לנו מה שקרה בקמיניץ פודולסק: לכתוב לא יכלו. מהמגורשים אף אחד לא חזר הביתה כי כולם נהרגו שמה. קברו אותם בקבר אחים באוגוסט 1941.

מהמשפחה שלי לא גייסו אף אחד למחנות עבודת כפייה. הייתי אז בן 18 - 19 והצלחתי ללכת לארגון נוער של ההונגרים קראו לזה "לבנטא". הייתי אז בישיבה בסעליש ולא רציתי ללכת, אירגנתי לי אפוא ניירות שהראו שאני יותר צעיר, שאני עדיין לא צריך ללכת ולא הלכתי ל"לבנטא", זאת אומרת, זה נוער קדם= צבא, כך זה היה נקרא.

במסגרת הקדם צבאית עשו כל מיני תרגילי התעמלות אבל אלה בעצם היו עינויים, ממש עינויים. הכל היה תלוי במזל. אם היה מפקד הונגרי קשה אז היה מכה מכות נמרצות. היו יותר מתונים. אני לא גוייסתי כי הייתי עוד צעיר אבל החברים שלי גויסו למחנה לעבודת כפייה , אבא ז"ל עוד היה בגיל הזה, הלך למחנה העבודה וחזר, כי הוא היה גם בעל מלאכה וסיים את תקופת הגיוס וחזר.

אלו לא נקראו חיילים, הם נקראו עובדי מחנה עבודת כפייה. בהונגרית זה נקרא "מונקוטבור". כאשר הייתי בישיבה באו בחורים לרבי לבקש שישחררו אותם כי היו צריכים אותם בבית או במפעל, כדי לקבל שחרורים וברכות. הרבה אנשים סידרו להם ניירות מסויימים והיו יכולים להשתחרר, לבוא הביתה תמורת כסף, תמורת שוחד, ושיטות דומות, אבל רוב הציבור ציית והיה צריך לבצע את כל ההוראות.

זו היתה תקופה מאוד קשה וכל אחד אמר: כאשר עברו פליטים מסלובקיה אלינו (כי שם התחילו כבר לרכז יהודים במחנות הסגר). זה נעשה בשקט ובסוד. לפעמים היהודים עצמם השתיקו את זה ואמרו שלא צריך לעשות פאניקה ושזה לא נכון. עד שהגיעו אנשים וגילו שזו אמת לאמיתה, שסיפרו עדות מהימנה.

באותה תקופה הייתי בישיבה ובאתי הביתה לחופשות. כפי שאמרתי, עזבתי את בילקה אחרי החדר והלכתי לישיבה בסעליש. משם לבילקה מרחק של 30 ק"מ, ובאתי הביתה כמעט לכל החגים כי רציתי להיות בחגים מסויימים גם להיות אצל הרבי, אבל בפסח האחרון לפני הגירוש באתי הביתה, הפסח האחרון שהייתי בו עם כל המשפחה, היה פסח של שנת 44.

בישיבה, בסעליש, ידעו יותר מאשר מה שידעו אצלינו בבית בבילקה. כי סעליש היתה עיר גדולה, מאוד תוססת הרבה יהודים היו עוברים בה או שבאו לרבי.

מה שנודע לנו, הגיע מאנשים שבאו מרחוק, רבים הגיעו מסלובקיה, מי בתור ארי או שנסעו לבודפסט על ניירות נוצריים, הם סיפרו שממקומם לקחו את היהודים. מוקדם יותר מאשר אותנו. דודי אח של אבא היה גר בסצ'ובץ סלובקיה קראו לו שמואל יעקב שומר הוא כתב מלובלין, בגלויה האחרונה שקיבלנו ממנו: "אני נמצא בלובלין ואני מבקש שתשלחו לי חבילה". זה קרה כאשר עוד היינו בבית, ולא ידענו שום דבר, כיצד אפשר להתגונן ומה ניתן לעשות רק סיפרו שבסלובקיה לקחו את היהודים וכאמור אצלנו עוד לא היה דבר כזה, ובכלל לא חשבו על זה, כי אמרו שהשלטון ההונגרי לא יפקיר את היהודים שלו. ככה דיברו.

מושל הונגריה, "הורטי", היה נסיך, והוא אמר שלא ירשה לגרש את היהודים. ככה חשבו בכל אופן בתחילה. את השם "אושוויץ" טרם ידענו, רק ידענו על לובלין, על מחנות אחרים בעצם לא ידענו. מה זה מחנה בדיוק.

אני זוכר שאספנו כמה חבילות ושלחנו. כמובן אף פעם לא ידענו אם החבילה הגיעה או לא. לא קיבלנו שום תשובה ואבא קרא עוד פעם את הגלויה, ועוד פעם אמר "את הגלויה הזו אומנם הוא כתב אבל זה נכתב בכפייה" נכתב שם: "שלומנו טוב, אנחנו ככה בסדר". הוא היה יהודי מאוד פיקח, בעל נסיון והוא אמר "קשה לי להאמין שהוא כתב מרצונו החופשי כל מה שכתוב". אבל אם מישהו מבקש חבילה או דואר עשינו את המאמצים לשלוח. חוץ מזה, אף אחד לא יכל לעשות שום דבר. רוב האנשים התחילו להכין להם ניירות אריות ונסעו לבודפשט. את זה עשו אנשים צעירים. בודפשט היתה עיר הבירה של הונגריה, עיר גדולה מאוד וחלק מהנוער שנסע לשם הצטרף לפעילות ציונית. אני זוכר שסיפרו שבבודפסט ברח' לודן היה למזרחי משרד שייצר רק ניירות וכל מיני דוקומנטים לפעילים. רוב הציבור לא ידע על דברים כאלה.

ב39 נודע לי מכמה אנשים שבאו וסיפרו שהם נוסעים לבודפשט להתחבא כי בסלובקיה לקחו את היהודים בשלבים. קודם כל לקחו סתם אנשים אחר כך יהודים שהיתה להם זכות, אלה שהממשלה נתנה להם אישור להשאר כי הם חיוניים בשביל המשק. הם קיבלו תעודה מיוחדת, אבל זה נודע על "קצה המזלג". הכל היה מעורפל והיו אלו ידיעות שלפיהן לא היתה אפשרות להסיק מסקנות.

התכנית

אני יודע רק דבר אחד, כשבאתי הביתה וסיפרתי על כך בבית הם ידעו עוד פחות. אבל היה יהודי, רווק מבוגר ממני, שמו שמיל חיים והוא היה קצת יותר מפוכח. הוא האזין לרדיו וקלט חדשות מחוץ לארץ הוא שמע שמתקרבת המלחמה גם לכפר שלנו, שהיטלר כובש עוד מדינה ועוד מדינה והתחיל לחשוב מה יהיה איתנו. לכן, כשבאתי הביתה לפסח עוד לא ידעו בדיוק שאנחנו הולכים לגיטו. בשיחה איתו הוא אמר לי: "תשמע אליעזר, אני חושב על דבר אחד; על יד בית הכנסת, על הגבעה, יש בית עזוב, שהיה שייך לאנשים שלקחו אותם ב־41. אני מציע שאם ירצו לקחת אותנו נלך לבית העזוב ונתחבא שם, כי זה לא יכול לקחת הרבה זמן. הרוסים נמצאים בצד השני של הגבול, עד שיבואו לשחרר אותנו זה יקח כמה חודשים, לא יותר, ונחזיק עד אז מעמד.

ואמרתי: "אני בעד זה" התחלנו לאסוף אוכל ואני זוכר שהבאתי שק תפוחי אדמה והוא הביא גם שימורים. אז לא היו כל כך פרודוקטים. אגב, שם אף אחד לא ידע. לעומת זה הרבה אנשים לא חשבו בכיוון הזה. האסון היה שאף אחד לא רצה להיפרד מהמשפחה.

היה אפשר רק לנסוע להונגריה או למקום אחר שלא מכירים אותך ולהראות שם כגוי וכך ניצלו אכן כמה יהודים.

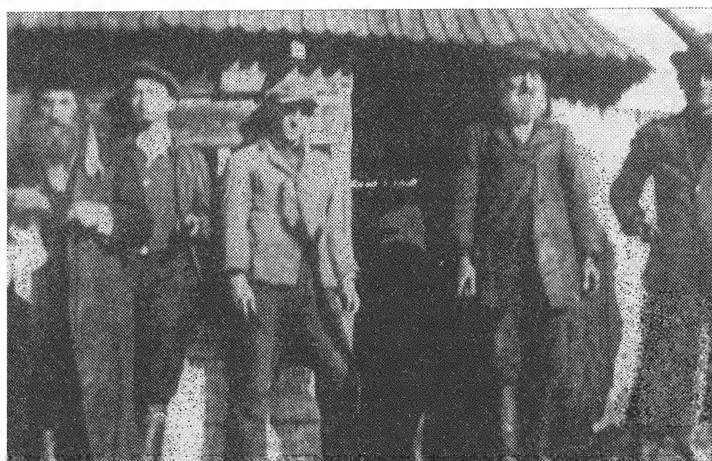
עם האדמו"ר לא דיברנו כי הוא לא היה בקו הבריאות. לפני 50 שנה לקחו אותו ההונגרים לחקירה והאשימו אותו בריגול. הוא היה גדול בתורה אבל אף פעם לא עשה שום דבר נגד השילטון והיכו אותו חזק, כשהתקשרנו לכמה מעורכי־הדין הגדולים ביותר בהונגריה עשו מיד חיפוש בביתו הם לקחו כמה מזוודות של כלי כסף שהיו לו ואחרי זמן שיחררו אותו. אבל מאז הוא כבר לא היה במיטבו, ואפילו לא רצו לספר לאחיו, למשפחה ולילדים אבל מי שהיה קרוב ידע שהוא סבל מאוד. מי שכן ידע היו הנכדים המבוגרים, הם ידעו אבל היתה רק ברירה אחת לעבור למקום אחר. לא היה לאן ללכת כי לא נתנו, להוציא דרכון אפילו למי שהיה כבר דרכון.

אני רוצה רק לסיים את הסיפור שלי עם היהודי הזה אצלו אגרנו את כל האוכל. דיברתי איתו, ורציתי להיות שותף כי אני באתי כבר מהישיבה וראיתי את הדברים כהוויתם, שלא כמו בני הכפר שלא ראו את זה. כך אגרנו ועברתי את הפסח בסדר, זה היה פסח ארוך והכי עצוב שישבנו יחד ואני זוכר את הסדר

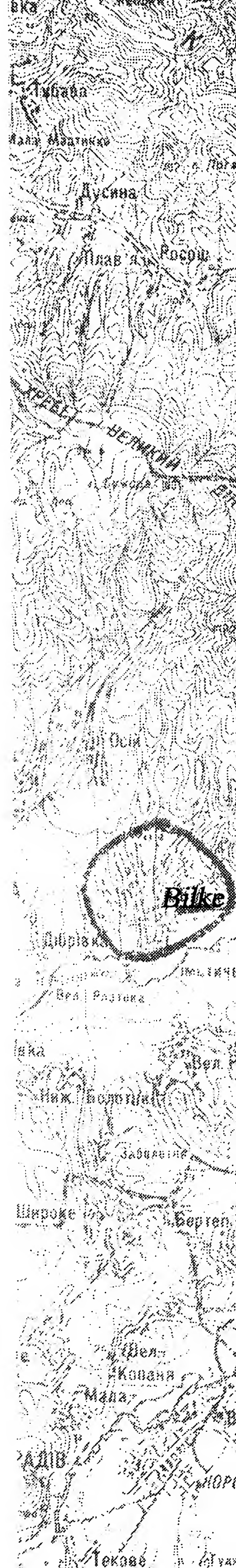
- כשאבא עורך ובוכה כל הזמן ואומר: "אנחנו בשנה הבאה בירושלים", ישבתי על יד אחי - שמיל יעקב שומר, על יד האחות שלי שיינדלה, על יד האחות שלי מרים וליד האח הקטן אברום שמחה וישראל ואבא אומר: "תתחבקו, תאהבו אחד את השני כי אנחנו לא יודעים אם לא יפרידו בינינו" היתה הרגשה של חשמל באויר והדברים השפיעו עלי מאוד. כשנפגשתי שוב עם שמיל חיים, ושאלנו אם יקחו אותנו לאיזה מקום הרי המצב היה מעורפל (התחילו לדבר על זה), מצד אחד לא ידעתי מה להחליט, אם לעזוב וללכת. הייתי הגדול במשפחה והיו לי אחים קטנים, אבל מה שמאוד השפיע עלי היו הדברים שהחבר אמר לי: "תסתכל", הוא הוציא מהכיס בקבוק קטן ואמר: "אם אנחנו נראה שמשהו משתבש, דבר ראשון אני לוקח את הרעל שיש בבקבוק הזה... אותי לא יקחו". עלי זה מאוד השפיע, אני חשבתי שאני הולך עם מישהו שהוא גיבור ממני ושהוא כל יכול. ועם זאת אמרתי "תדע לך, אני נפרד ממך. אני לא מוכן לדרך הפעולה הזאת שנקטת". ירדתי מהתוכנית הזו ולא טיפלתי בזה יותר. וכמובן התחיל חג הפסח ולא ידענו שאחרי פסח יבואו שינויים כה גדולים.

הגרמנים באים

עד אז לא ראיתי אף גרמני, ראינו רק הונגרים. ואלה היו יותר אנטישמים מן הגרמנים. הם היו עוזרים נאמנים לגרמנים. רק לראות אותם עם הנוצות, התלבושות. קופצים על האפשרות להפטר מהיהודים והם עשו את זה בשמחה.

השו"ב ר' יהושע דאפט הי"ד עם בני העיירה והסביבה

לצערנו הרב ראינו שאפילו האוכלוסייה שחיינו איתה כל הזמן בשלום ושחשבנו שהיתה ידידות בינינו התחילה לקבל פרצוף אחר לגמרי. כאשר באו עלינו הצרות הם עשו כבר את החישובים איך המקום ישאר בלי יהודים. אני לא רוצה להכליל מדי. כמובן שהיו יוצאים מהכלל אבל היתה אכזבה גדולה מאוד כשראינו את השמחה בלב ההנוגרים כשראו שהענין הזה מתחיל. הם אהבו לראות שיש צרות ליהודים כי המסחר היה בידי היהודים, כל החנויות היו בידי היהודים, ובשבת הן נסגרו. לכל הכפר היה אופי של כפר יהודי למרות שאנחנו היינו רק 300 משפחות והכפר מנה בערך 10,000 נפשות. בשבת הכפר היה משותק כי היהודים היו הדומיננטיים ובלית ברירה חגגו איתנו הגויים כמעט את כל החגים. ביום ראשון כולם הלכו לכנסיה וזה, להבדיל, היה אותו מראה כמו בשבת. הם ידעו בדיוק על החגים שלנו ואנחנו ידענו על שלהם. ככה שאפילו היו לך חברים גויים, ברע ובטוב ידענו אחד על השני.

בני עירנו מגיעים עם טרנספורטים למחנה ריכוז באושויץ

הקהילה היהודית היתה מאורגנת אצלינו בצורה כזו שכל שנה או כל שנתיים נערכה אסיפה כללית שבחרו ראש הקהל. זה היה כאילו התקיימה כנסת קטנה, עם הרבה פוליטיקה והרבה רשימות וזה היה חלק מן החיים וחלק מן המאבקים, גם אם אלה התנהלו בצורה מכובדת כשכל אחד רוצה שתהיה לו השפעה על ניהול הקהילה ובדרך כלל מי שייצג ועמד בראש הקהילה היהודית שהיה מכובד או שהיה עשיר, או שהיו לו הרבה קרובים בתוך המשפחה. אבל ברגע שהוא קיבל את הניהול על הקהילה כולם צייתו, הוא נתן ביחד עם ההנהלה את ההוראות, כמה צריכים לשלם עבור השחיטה, כמה צריך לשלם עבור בית המרחץ, וכמה עבור מקומות ישיבה בבית הכנסת.

כאשר התחילו עם הגזירות באו לקבל רשימה מדוייקת אצל ראש הקהילה,

חיים אייזיק רוזנבאום ז"ל. הוא היה ראש הקהילה וביקשו שהוא יספק להם את רשימת כל היהודים בבילקה.

ההונגרים ביקשו ממנו לתת להם רשימה מדוייקת של כל האוכלוסיה היהודית כי אצלו היה רשום הכל בצורה מאורגנת. הוא שאולץ לתת את כל הרשימה שימשה אחר־כך לגירוש של היהודים.

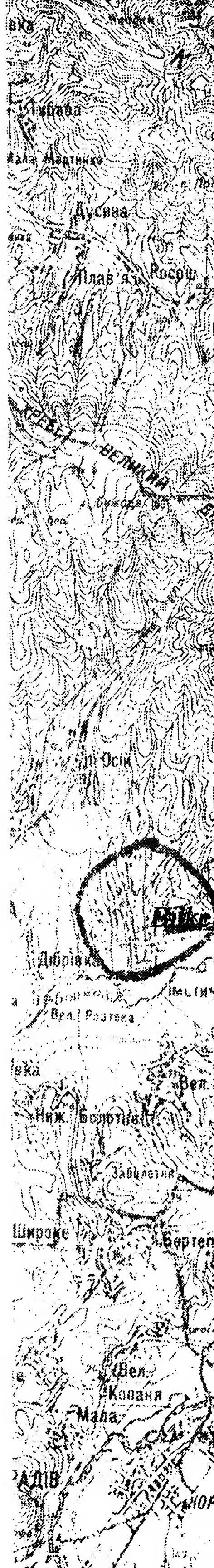
הקהילה ובתי כנסיות התנהלו, עד הרגע האחרון בסדר מופתי.

פסח אחרון בבילקה

אבל הפסח האחרון היה פסח עם דומיה, עם הרבה עצב, עם הרבה תקוות, כולם חשבו "מאין יבוא עזרי". וחלק אמרו: "נו, כמה זמן זה יכול עוד לקחת", כי את יהודי העיירה שלנו לקחו במאי, ולו היינו מחזיקים מעמד עד אוקטובר לא היו מגרשים אותנו. באוקטובר העיירה באמת שוחררה על ידי הרוסים. המעטים שהתחבאו בערים והחזיקו מעמד התחילו לשוב לבילקה.

באותו פסח של שנת 44 לא חזרתי לישיבה והחלטתי שאני הולך עם המשפחה. אפילו לא סיפרתי למשפחה על האפשרות הזו, אלא רק באתי במחשבות כאלה. למה היו לי מחשבות כאלה? כי בישיבה שמעתי מבחורים יותר גדולים ממני שהם חפרו בבית מרתף שהם רוצים להתחבא שם. שמעתי משהו בסודות שיש כל מיני דברים אפשריים ורציתי גם אני לעשות משהו. אומץ היה לי, אבל לא היה לי משהו ליחד. לא היינו מאורגנים, לא היתה לנו הדרכה. יכולנו אולי לעשות יותר, לפחות לספר את האמת. אף אחד לא התנגד לפינוי, לא בנשק ולא בצורה אחרת. הובילו אותנו כמו צאן לשחיטה.

אחרי מעשה הרי יכולנו להתחבא ולעשות דברים כאלה, כפי שאכן היו מקומות בסלובקיה שעשו זאת. אצלנו לא היתה שום הדרכה חיצונית וגם שום קשר. אבל מה ששמענו, בישיבה ששמה כמה בחורים אמרו, אני זוכר: "אנחנו חופרים עכשיו בית", אם זה יצא לפועל או לא - אני חושב שזה לא יצא לפועל, אבל הרעיון הזה התאים והחבר הזה בא רק כשקיבלתי קצת מן השמועות. יותר האנשים היו יותר גדולים ממני והם נסעו לבודפסט ועזרו למשפחות. לא כל אחד היה מוכן לזה. שם היה אפשרות יותר רחבה כי היא עיר גדולה ואתה בא למקום חדש ואף אחד לא מכיר אותך ואז יכולת לחכות עד שיעבור זעם. אבל לא כל

יו"ר הארגון ר' משה ניימן ז"ל בנו של יחיאל ניימן הי"ד באזכרה שנתית של קדושי בילקה והסביבה עם ר' אברהם פנחס פרידמן ז"ל

אחד הצליח בזה ולא כל אחד עשה את זה.

כאמור, החלטתי להשאר עם המשפחה. היה לי באמת כל הזמן מצפון לא נקי שאבא ואמא והילדים כאן ואני בישיבה, והתחלתי כבר בתוך הישיבה לעבוד שעה־שעה וחצי. עבדתי בחנות טקסטיל כמוכר ועשיתי זאת משני טעמים; ראשית כדי להרוויח קצת ושנית כדי להוכיח שאני עובד. כי מי שלא עבד התחילו לחקור אותו מאיפה ואיך הוא חי הייתי מועסק אצל משפחת זאב נוימן, שהיתה לו חנות ברחוב הראשי ואחר כך לצערי, גם אותו לקחו ואם היתה לי הכנסה, והיתה לי הכנסה חסכתי והבאתי הביתה. לילדים קניתי מתנות ומתוך ההכנסה העצמית דאגתי לחסוך לעתיד ללימוד מקצוע.

למדתי בישיבה שהיתה ישיבת ערב. ביום עבדנו, אבל את הקשר שלי לישיבה לא ניתקתי. זאת אומרת הייתי נחשב עוד כבן ישיבה אבל עבדתי, ורציתי ללמוד מקצוע כל אחד אצלינו לפני שהלך ללמוד מקצוע היה לומד בישיבה. אז דאגו שיהיה לו גם ישיבה, גם ידע דתי לצד ידע מקצועי, יש כאלה שהלכו, נסעו לצ'כוסלובקיה, לפראג ושם חיפשו מישרות לעבוד זה היה תלוי בתכונות של האדם ובחינוך של המשפחה.

אני הלכתי לישיבה. ראשית כל זה היה רצונו של אבא שלי, וחוץ מזה אבא שלי עמד תחת השפעה גדולה של רב המקום כי הוא היה גבאי בית הכנסת, שם קיבלתי חינוך שנתן לי הרבה חוכמת חיים, ולכן אינני מצטער על הצעד הזה שעשיתי.

ההחלטה

לבודפסט לא נסעתי. חברים שלי וחברות שלי נסעו לבודפסט. בנות גם הלכו, והרוב גם ניצלו ואותם לא לקחו לגיטו. חלק שלא עזר להם נלקחו למקומות אחרים, למחנות עבודה, ללאגר והיו מקרים שאנשים נפגשו בלאגר כי כשאחד לקחו מפה ואחד משם והגורל רצה שהם יפגשו באותה תופת. אני הלכתי עם המשפחה ואת זה אני זוכר, כמו היום, באיסרו חג הפסח, יום אחרי הפסח העצוב שעברנו התחילו להגיד שיש מו"מ עם הנהלת הכפר כי הם היו צריכים להחליט אם לגרש אותנו או לא. זה היה סתם דמיון כי כל הנהלת הכפר הסכימה פה אחד שיגרשו אותנו. בכל אופן התנהגו כאילו שזה לא כפיה אבל ראש המועצה נתן הסכמה, ואז ניתנו כל מיני הוראות שבקרוב אנחנו נעבור למחנה עבודה עם כל המשפחות ונוכל להיות ביחד להתקיים, להתפרנס וכל אחד צריך להיות מוכן לזה לארוז לא יותר מ־ 50 קילו ולקחת איתנו ביחד את הדברים האלה. התחלנו מאוד לדאוג מה יהיה ואיך יהיה, ולאן וכמה זמן זה ייקח, אבל עדיין השתעשנו בתקווה שהנה או־טו־טו באה הישועה, שהרוסים יכנסו או שהגרמנים יפסידו ואנחנו ניצולים, כי קהילות יהודיות אחרות כגון סלובקיה או בלגיה כבר הוגלו מזמן, ואותנו רק בשנת 44.

אז, ב־ 44 גם על אושוויץ לא ידענו, ידענו שיש בפולניה כמה מחנות שאנשים הועברו לשם, ידענו שרוצים לפנות את היהודים יותר פנימה, הבנו שהגרמנים לא רוצים שישארו יהודים באותם מקומות, אבל על חיסול לא ידענו.

כפי שהזכרתי לעיל היה זה הפסח העצוב כשחזרתי למשפחתי מן הישיבה והרגשנו שאחרי פסח יחלו שינויים דרסטיים לכל העיירה שלנו, לכל המשפחות לכל התושבים של בילקה, וכך זה אכן היה.

גיטו ברגקסז

באסרו חג הפסח הופצה ידיעה שהשלטונות החליטו להעביר אותנו למקום

בטוח. רוצים שנעזוב את העיירה כי הרוסים מתקרבים והיעד הוא באמת מקום יותר בטוח. מיום ליום גדלה חרושת השמועות, כל האנשים דיברו, סיפרו וכל אחד הביא איזה שמועה אחרת. לא שמענו רדיו, לא היתה לנו עיתונות, ניזונו רק ממי שהיה קרוב לידיעות. הנהלת הכפר הפיצה הודעה לכל היהודים:

"עליכם להיות מוכנים ולארוז את חפציכם לא יותר מ־ 25 קילו כי אתם עוברים למקום אחר ושם ידאגו לכם".

כל אחד התחיל להכנס ללחץ, מה הוא יכול לאסוף? הרבה דברים לא היו בבית, אוכל לא היה כי זה היה מיד אחרי פסח. אחד לקח מפירורי המצות, עשה מזה קופסאות קטנות, שקיות. אם היו שימורים לקחו גם שימורים, הלא הולכים למקום אחר, וצריך להכין אוכל לדרך. כגדול במשפחה עזרתי לאמא עליה השלום ולאבא עליו השלום. לקחנו שמיכות, אלא שאי אפשר לקחת הרבה כי אין לך אפשרות לסחוב את זה ומותר לקחת רק 25 קילו.

אחר כך אמרו שנהיה מוכנים לבוא למקום הריכוז. מקום הריכוז היה בחצר של בית הכנסת הגדול, ובתוך בית הכנסת. לשם הביאו את כולם. היה דחוס, חלק התפלל בבית הכנסת, חלק אמר תהילים, חלק עוד שוחח ואמר "הבה נלך למקום ביחד ולא ניפרד". הכיוון לא היה ידוע, לא ידענו בכלל מה זה גיטו, לא ידענו מה מצפה לנו שם. רק אחר כך נודעו לנו כל הדברים הללו.

הכפר שלנו היה מאוד גדול, מפוזר עם כמה שכונות ועד שהביאו את כל האנשים לקח זמן רב. ועד שלא ריכזו את כולם גם לא יכולנו לעזוב את המקום.

בסוף לקחו אותנו על עגלות והביאו אותנו עד לתחנת הרכבת. העמיסו אותנו בקרונות הרכבת שנסעה לגיטו ברקסס.

הכל התעכב בגלל שלא היה קל לאסוף את כל כמה מאות המשפחות במיוחד עם ילדים, עם תינוקות, היתה בכייה וצעקות, וזו היתה תמונה קודרת מאוד התחלנו להרגיש כבר שאנחנו במצב מאוד קשה. מצד אחד התנחמנו כל אחד כאילו שהמלחמה מסתיימת, הלא הרוסים נמצאים רק כמה קילומטרים משם, ובוודאי יבואו לשחרר אותנו, זו היתה התקווה היחידה שחשבנו שאולי בינתים הנה הם יפרצו לכפר, יפרצו לכל מקום וישחררו אותנו. הז'נדרמים, ההונגרים ימח שמם, היו אנשים רעים מאוד. הם ליוו אותנו, השתדלו לא לענות ואם ענו עשו זאת בגסות. הם ליוו אותנו עם שמחה בלב וראינו שהאוכלוסיה מסתכלת

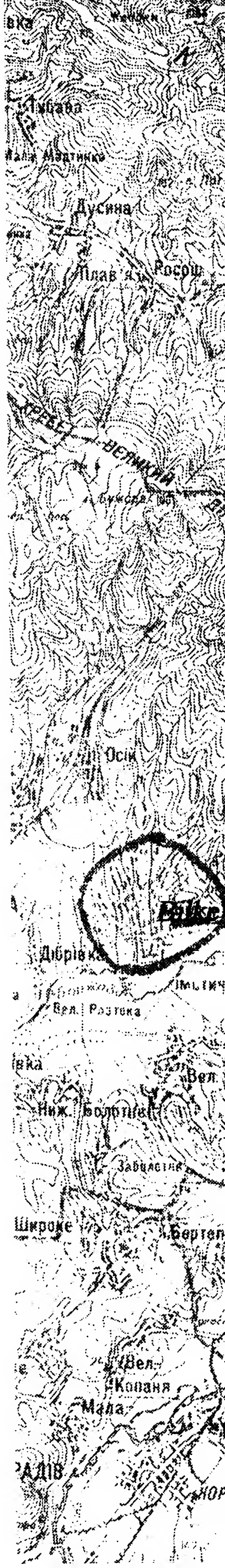
ומציצה מן החלונות הם הביעו שמחה הם בוודאי חשבו שהנה עוד מעט מתרוקן הכפר, יוכלו ללכת לבתים של היהודים, לחנויות, לבתי המלאכה, כל אחד היה לו מחשבות. לנו היתה מחשבה איך אפשר להישרד.

מגטו ברגסאז לאושוויץ עצוב עצוב לי מאוד

כמה אנשים חשבו להסתתר, ואכן הסתתרו כמה אנשים במערה ואחרי כמה ימים הם גם התחרטו באו ומסרו את עצמם למשטרה, ואחר כך הביאו אותם לגיטו ברהובו.

ברהובו מנתה כ15,000 תושבים, עיר קטנה, יותר גדולה מהעיירה שלי בילקה. היא נקראה בהונגרית - ברגסאז ברהובו בצ'כית. היה שם בית חרושת ללבנים, וזה היה קרוב לפסי הרכבת. זה היה מאוד מתאים כי מכל הכפרים והסביבה העבירו את היהודים לגיטו לברגסאז. היו שם הרבה קוריוזים פתאום ראינו למשל שמביאים לגיטו לא רק יהודים. פתאום, התגלה, שהיה אצלנו רוקח שחשבנו שהוא גוי אבל הם גילו לפי התעודות שהיה יהודי. והיהודים שגרו שם אף פעם לא ידעו שהוא יהודי, אותו גם הביאו.

הגענו לברגסאז ושם ראינו שהרבה יהודים כפרים מכל הסביבה כבר הגיעו. גיטו זה היה מאוכלס עם צריפים, כל צריף יועד לכפר אחד, והעיירה שלנו בילקה קיבלה צריף גדול. אמרו "אתם תסתדרו, כאן אתם תגורו עד שאנחנו נעביר אתכם למקום בטוח". בגיטו ברגסאז התחלנו קודם כל להתארגן, מה זה נקרא להתארגן?, זה היה הכל פתוח. כל אחד הלך ואסף לבנים לעשות מחיצות, לכל משפחה ומשפחה, כמובן בלי טיט, בלי מלט, רק שתהיה מחיצה בין משפחה למשפחה כדי שיהיה לה קצת פרטיות. כל אחד הניח את השמיכות על הריצפה, כל אחד סידר שתהיה לו פינה איפה לנות, כל אחד השתדל לכל הפחות להיות עם השכנים כמו שהוא היה גר בכפר, כל זה התרחש בתוך הצריף הזה.

רוב האנשים בכפר שלנו היו אנשים דתיים, עשו להם פינה קטנה לתפילה ושמה התרכזנו כדי לקיים את התפילות. מצבו היה משונה בגיטו כי את כל הזקנים גילחו, חוץ מהרב נפתלי צבי וייס, זכר צדיק לברכה, ה' ינקום דמו, וחוץ מהשוחט ר' יהושע דאפט, השכן שלנו, ה' ינקום דמו. לאלו בלבד התירו שיהיה להם זקנים, ואילו לשאר גילחו את הזקנים, וקשה היה, מאוד מגוחך, לראות את היהודים בלי זקנים. אחד הפסיק להכיר את השני בגיטו בגלל המראה החדש.

זאת היתה פקודת ההונגרים שבאה ממפקדה גרמנית, והם ההונגרים ביצעו בהתלהבות כל החלטה של הגרמנים. זה היה על אדמת הונגריה, כי ההונגרים נכנסו לחלק שלנו והם ביצעו את כל הדברים. היה הסכם שההונגרים מלווים אותנו ושומרים אותנו עד שאנו מגיעים לגבול הפולני לכיוון אושוויץ, אבל על אושוויץ כאמור עדיין לא ידענו.

בכלל לא ידענו את השם אושוויץ. הפעם הראשונה שהתוודעתי לשם, היתה כשראינו בדרך, בנסיעה, שעל הקרונות היה כתוב "אושוויץ" אבל גם אז אף אחד לא ידע שום דבר. לא ידענו בכלל מה הכיוון של הדבר. בגיטו התחלנו קצת להתארגן ולא היתה לנו שום אפשרות לחזור הביתה. היו אנשים שהתחננו לחזור, כל אחד שכח משהו, זה שכח תרופות, זה רוצה את זה. בשום אופן לא רצו לתת לנו לצאת ואפילו לאלה שהיו להם קשרים יותר טובים, גם כן לא איפשרו. כמה ידיעות הגיעו לגיטו בכל זאת באמצעות אנשים שבאו לביקור, הם היו חיילים עוד במחנה עבודה וקיבלו היתר מיוחד להכנס לגיטו, ובאו לבקר בפעם האחרונה את ההורים שלהם, את המכרים ומהם אנחנו גרפנו קצת ידיעות מהנעשה בחוץ. בגיטו זה היינו מספר שבועות, מפסח עד שבועות.

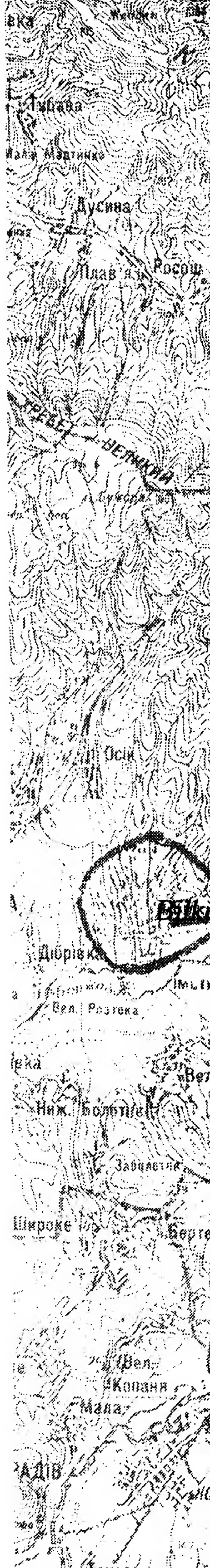
החיים בגיטו

חיינו בגיטו מכל הדברים שהבאנו מהבית, זה היה האוכל שלנו. כולנו שם שמרנו על הכשרות וכמובן לא היה מאיפה לקחת, ואכלנו מזה. יום אחד היתה פקודה שכל אחד חיב לתת, את כל הזהב ואת כל היהלומים לממשלה. שמו דלי על יד כל צריף, וציוו "דעו לכם יהיה חיפוש כללי אנחנו מבקשים שכל אחד יקח מה שיש לו, טבעות כסף על הידיים או בכיסים, או תכשיטים, שום דבר אסור שיהיה לכם, הכל להכניס לתוך הדלי". אנשים צייתו לפקודה וכל אחד הביא, מה שהיה לו. מי שהיה לו טבעת נישואין, מי שהיה לו או קיבל מן ההורים, כל אחד

מסר את זה. מעטים מאוד הפרו את הפקודה הזו. וכמובן את כל הזהב ואת כל הדברים האלה הם לקחו. אחר כך שמענו שהביאו את זה למשרד האוצר כדי לקנות אוכל לגרמניה. אבל אנחנו מסרנו את כל הרכוש. היו כמה אנשים שהיה להם כסף והתחילו לתפור את הכסף בתוך הכיסים, בתוך מעילים, שיהיה להם משהו לדרך. היו שתפרו את זה במכנסיים או שמישהו הכניס את זה לנעליים שיהיה לנו לדרך להצלה אולי נצטרך לקנות פת לחם או לתת שוחד שמישהו יתן לצאת מן המחנה לרובם לא היה כסף ממילא ולא עשו שום דבר.

הטרנספורטים

בגיטו היה ימים של פחד וחשבון הנפש כל אחד שאל לאן ומה הלאה ואולי, "מאין יבוא עזרי", זו תמיד היתה השאלה. משהו מוכרח לקרות, כדי לשחרר אותנו או שיבואו הרוסים, כפי שאמרתי, יבואו לשחרר אותנו, או שהמלחמה עוד מעט תיפסק, אנחנו בוודאי לא נלך הלאה מכאן. לקחו את כל הרכוש, התקוות היו לשווא. הודיעו לנו שיעבירו אותנו לפי טרנספורטים, היה שם בודאי בגיטו, כפי הערכתי כמה עשרות אלפים איש ולקחו כמה טרנספורטים. מה זה נקרא טרנספורטים? דחסו את האנשים בקרונות משא, והכניסו לכל קרון דלי עם מים ודלי שני לעשיית צרכים. וככה, דחסו בכל קרון של בהמות, עם חלון קטן שלא היה בו בכלל חלון, רק סורגים, למעלה מ־ 100 איש, ביניהם ילדים קטנים .התחילו פשוט לדחוף אחד את השני, כי לשכיבה לא היה מקום, אפילו לעמידה לא היה מקום. הסירחון גדל כי האנשים עשו בקרון את צרכיהם, לא רק הילדים. חיכינו רק שנוכל כבר לצאת מן הקרון הזה כי זה היה בלתי נסבל. לאט לאט התחלנו להתרגל גם לצרות האלה וחשבנו מה עוד מחכה לנו. כל אחד השתדל שלא יעלה לטרנספורט הראשון שמא בינתיים תבוא הגאולה, העזרה תגיע ולא נצטרך לנסוע הלאה, אבל זה לא הלך. שום פרוטקציה לא היתה לקחו או לפי הא' ב' או לפי סדר השכיבה. אני זוכר את הרב, זכרונו לברכה, שאמר שהוא רוצה להיות בין הראשונים כי הוא מפחד שמא חס וחלילה יצטרך לנסוע בשבועות. הוא לא רצה לחלל את חג השבועות האנשים האחרים רצו לחכות עוד שמא בינתיים ... אם אני מזכיר את הרב אני חייב לציין שהיתה לו בת בארצות הברית (גם עכשיו היא גרה שם), חנה ברגמן שמה ובעלה הרב יישכר ברגמן. הם שלחו כמה פעמים ניירות עוד בזמנים הקשים וביקשו שהוא יעזוב ויבוא לארצות הברית, מהשגרירות של ארצות הברית אכן הרב קיבל כמה הזמנות שיבוא, הרבי סירב

ואמר: "איך אני יכול להשאיר ככה את הקהילה שלי ואני אלך להינצל!", בשום אופן לא רצה לשמוע וסירב. היה לו גם כרטיס נסיעה באניה ששלחו לו והוא לא רצה ללכת. גם הוא נספה עם כל המשפחה בכ"ז אייר, באושויץ מיד כשהוא הגיע כי הוא בא עם הזקן. נשארה רק הבת שגרה עכשיו באמריקה.

אני הייתי בטרנספורט האחרון.

בין טרנספורט לטרנספורט היה ריווח של כמה ימים. יש תאריכים מודפסים בכל טרנספורט וטרנספורט. היום הכל ידוע איזה טרנספורט יצא, כשהוציאו את זה אחר זה. כשהטרנספורט שלנו הגיע כמובן ראינו שיירה על יד הרכבת שבאה לא רק מהגיטו שלנו כי הם צירפו עוד ועוד. היינו בתוך הרכבות. נסענו, הצצנו בין הסורגים לראות איפה אנחנו נמצאים. פתאום כל אחד גילה בקיאות באיזה מקום הוא נמצא. אני ראיתי פתאום שאנחנו נמצאים על אדמת סלובקיה. הבנו שאנחנו נוסעים לכיוון גרמניה־פולניה. הגענו ללובלין, שם שמענו כבר ברכבת את השפה הפולנית, ומדי הבנו שאנו נמצאים על אדמה פולנית.

נוסעים...

נסענו כמה ימים אבל בשבילנו זה היה כמו כמה חודשים. אני חושב שנסענו כארבע־חמישה ימים כי היה סיוט בתוך הרכבות. אנשים התעלפו, התחננו לפחות לפתוח את הדלתות להוריד את הצואה, להוריד את השתן שהתאסף ודברים כאלה, אבל כמובן שנתקלנו בסרוב מפחד שנעזוב. אי אפשר היה לעזוב כי מבחוץ סגרו אותנו עם מנעול ורק מי שליווה אותנו היה לו את המפתחות. לא יכולנו לצאת. לא יכולנו לפרוץ לא קרון ולא שום דבר אחר, זה היה סגור על מנעול, מאורגן לפי הטכניקה הגרמנית, מתוכנן מאוד מאוד.

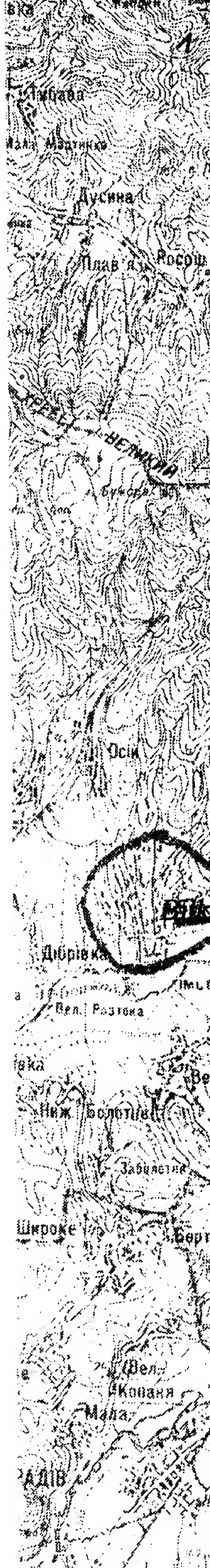
כשעברנו את לובלין נסענו הלאה, ראינו אומנם נוף יפה אבל לא ידענו לאיזה מקום אנחנו נוסעים. איפה זה המקום שאמרו לנו שאנחנו הולכים, כאילו למחנה עבודה. בתוך הקרון היו כל מיני סצינות. אנשים שהתחילו להבין שמשהו קורה כאן והתחילו להתחבק והתחילו לבכות ואחד ניחם את השני. הכל היה בלתי ידוע והכל רק השערות. אף אחד לא יכול היה לדעת, אבל היינו מוכנים שמשהו, גם יותר קשה יכול לקרות. ראינו שנכנסו למצב שלא מתחשבים בנו, לא כמו בני אדם אלא אפילו בהמות לא הובלו לטבח כמו שהובילו אותנו.

היינו כל המשפחה יחד. זאת אולי הסיבה למה לא ניצלו הרבה אנשים, אנשים רצו דוקא להיות יחד. ליהודים של צ'כוסלובקיה והונגריה היה קשה מאוד תמיד ולא רצו להיפרד. אומנם היו אנשים מבוגרים שיכלו לא להכנס לגיטו ולעבור לערים גדולות אבל רצו להיות ביחד. גם אני הייתי בתוכם למרות שתיכננתי, לא ללכת, אבל כשהגיע הרגע אזלו הכוחות לעזוב את המשפחה, לעזוב את האחים והאחיות וללכת בנפרד. כל אחד אמר: מה שהגורל יביא לכולם יביא לי גם כן, ובגלל זה הרבה גם לא נפרדו.

במשפחה חשבו שאולי יקחו אותנו לגרמניה, לאיזה מחנה עבודה. לא ידענו על ההשמדה, לא ידענו על האש, לא ידענו שום דבר. היות שקרה לנו בעבר שלקחו את הטרנספורט הראשון בשנת 41 לפולניה ולא חזרו אז זה ניבא לנו שחורות, שמזה יכול לקרות משהו אחר. אבל לא חשבנו במושגים כאלה של אימה שאפשר לקחת עיירה שלימה, אוכלוסיה שלימה של יהודים. השאלה היתה רק כל הזמן: איפה העולם? הרי גם לנו היו קרובים באמריקה, איך לא יודעים שום דבר עלינו? איך לא עושים שום דבר בשבילנו? אתם חושבים שבוודאי עושים כל מיני מאמצים, לא יודעים בחוץ, האם העולם אכן שותק, האם באמת אפשר לחכות שבעולם מתוקן תתרחש תופת שכזו.

אף אחד לא האמין לכך, ובוודאי ובוודאי עשו את כל המאמצים כדי שזה לא יגמר ככה.

היו אז אנשים תמימים שחשבו שאולי יקרה נס אלוקי או שאיזה מדינה גדולה - מעצמה דמוקרטית תעשה משהו בשבילנו. אבל ראינו שאי אפשר לסמוך על אף אחד, יותר מאוחר כשהיינו במצב יותר קשה, ראינו שהעולם בכלל עזב אותנו ושותק ואף אחד לא מתעניין בנו. זה היה הדבר העיקרי שהוביל לדפרסיה ולדיכאון של האנשים שראו שאנחנו עזובים. אחרי כל כך הרבה נסיעות, אפילו את האוכל שלקחנו איתנו לאכול לא יכולנו לאכול. למי היה תיאבון לאכול, או אפילו לא היה מקום לפתוח את השקית או את הארגז כדי להוציא אוכל כי היה כל כך דחוס. כך התחלנו להיחלש, בלי אוכל וגם עם מצב רוח כזה, כך הגענו למקום ההריגה וההשמדה - אושביץ. ראינו מרחוק פסי רכבת, קרונות, ראינו משהו וכל אחד אומר "הנה הבית חרושת, הנה הבית חרושת". הגענו כבר לבית חרושת. פסי רכבת ועוד קרונות ועוד קרונות והנה הגענו, כאן בוודאי נצטרך לעבוד, כאן יהיה המקום שלנו, הגענו כבר למקום הנחלה".

עברנו את לובלין. מלובלין נסענו לכיוון אושביץ, זה היה המסלול מברגסאז לקושיצה ומקושיצה לפולניה ועברנו את הגבול ללובלין. לובלין עצמה היתה מקום השמדה אבל שם לא עצרנו, אלא רק בתחנת הרכבת כדי למלא מים בשביל הרכבת, ראינו את זה מבחוץ. לא כל אחד רצה לראות את המקום, לא כל אחד יכול היה לעמוד. אבל כל אחד ביקש לעמוד על יד המקום שיש בו קצת אויר כדי מי שידע לקרוא ומי שידע להבין שפות לועזיות אז ראה ושמע איך מכריזים "כאן לובלין, הווגה, הווגה" אז ידענו את המקום אבל נסענו הלאה ומשם הגענו עד לאושביץ.

אושביץ

כשהגעו כבר לאושויץ הצטרכנו לחכות, היה תור ארוך של טרנספורטים שהגיעו מכל אירופה, מכל הארצות. הרכבת עמדה והיינו צריכים לחכות למיון. לא ידענו למה אנחנו מחכים כל כך, אבל התברר שהכל הלך לפי סדר הגעת הטרנספורט. לפעמים הגיע טרנספורט גדול ולפעמים הגיע טרנספורט קטן ולפעמים הגיע טרנספורט עם הרבה ילדים. הרכבת היתה צריכה להגיע בדיוק למרכז בו התבצע המיון. כל הדברים האלה נודעו לנו כשהגענו למקום.

לא היו הרבה אנשים שיכלו להבין מה שיש מסביב, מי שבכל זאת היה ערני ורצה לעקוב אחרי כל הדברים, ראה שזה הולך לפי סדר הגעת הטרנספורט, מי שמגיע קודם יורד קודם. לא הדריכו אותנו, לא היה מי שידריך אותנו, פשוט נסענו כמו צאן בלי רועה, כמו בהמות עד שהובילו אותנו לאותו מקום.

כשהתקרבנו כבר למקום הריכוז ראינו פשוט בחוץ כל מיני דמויות, חיילים בירוק, אנשים בפסים, חיילים בשחור, חלק מסתובבים עם מוטות ביד, כל מיני דברים, תמונות משונות שרק יכולנו לדמיין מה יכול לקרות כאן. ראינו את הדמויות, כל מיני אנשים הסתובבו על פסי הרכבת וכולם עמדו שם במסדר אחד עמד קצת יותר גבוה. זה היה האיש האחראי שאחר כך נודע לנו שהוא איש האוייב, האיש שהוביל מיליונים להריגה, "מנגלה" ימח שמו. בידו היה מקל קטן ובתנועה אחת הוא החליט מי לחיים ומי למוות. הוא עמד יותר גבוה והכל עבר תחת שרביטו. כל אחד היה צריך להגיע למקום, לנקודה הזו. פתאום התחלנו להרגיש שמבחוץ מורידים את המנעולים של הקרונות. שמענו בקרון כל תנועה,

עקבנו בתדהמה מה כאן יכול להיות, וכל אחד התחיל להתארגן, לחלק את החבילות שיש לו. נפתחו הקרונות ופתאום התחילו לצעוק, בצעקות כאלה "הראוס, הראוס, הראוס" וכולנו הבנו מה זה "הראוס" כי אידיש ידענו וגרמנית זה דומה. "הראוס" צעקו בפניקה, להשאיר את הדברים "רסני, זחנה הוד האוס". היו לנו תוכניות עם לדברים אלה, אבל הכל נשאר בתוך הקרונות ארוז.

אתה כבר בן 16

בבגדי אסיר במחנה ריכוז

הסתובבו שמה "קאפוס." לא ידענו מי הם רק כמה הסתובבו. אני זוכר שאחד מהם אמר לי "תגיד שאתה כבר בן 16". לא הבנתי מה היתה הכוונה בדבריו, כשהוא הסתובב בין האנשים אלו היו כבר אסירים, אחר כך נודע לנו שהם כבר שנים שמה, בעיקר אלה שבאו מפולניה וסלובקיה, והם שאמרו לנו: תגיד שאתה בן כך וכך, כי זה היה הקו של החיים והמוות. פחות מ־ 16 הוא לא מסוגל לעבודה, נקרא נוער, והלך אחר כך להשמדה. אבל למעלה מ־ 16, נקראו אנשים ולמרות שהיו צעירים הם נראו גדולים. אז אמרו "צד ימין", ימין זה נקרא לעבודה ושמאל זה נקרא שהולכים לקחת אותם למקום יותר קל ואלו היו הנשים, ואלה היו הילדים ואלו היו התינוקות והסבים והסבתות. כל אחד הביא איתו את כל המשפחה ביחד.

אני ירדתי עם אבא ז"ל ופתאום אני מחפש את האח שלי שהיה בן 16 והוא נעלם, הוא עזר לאמא והאחיות, עבר לצד שני איתן ומאז לא ראיתי אותו. ברגע שעבר, אי אפשר היה לחזור לצד השני וגורלו נגזר. וזו היתה התמונה האחרונה שכל אחד ראה את האמא שלו, את הילדים שלו ואת האחים שלו ואת ההורים. לא היינו יכולים להגיד שום דבר, "שלום", להפרד, שום דבר. הכל התנהל במהירות ובצפיפות, ובמקל, ומי שהתעכב כבר במקום קיבל מכות. הענין הזה כבר הכניס אותנו ללחץ גדול. היו שם כל כך הרבה אנשים ובכמה רגעים חילקו אותנו, כאילו

שכל הכפר נעלם. כבר חיכו לטרנספורט שני וככה לשלישי ורביעי. אני החזקתי ביד של אבא ואבא החזיק ביד שלי והייתי הכי גדול ואיתו ביחד התחלנו לחפש את האח יעקב, "למה, איפה הוא? איפה הוא?" והאנשים אמרו: "אל תחפשו. תלכו קדימה, אל תלכו כי יכולים לדחוף אתכם גם לצד השני". סכנה ריחפה באויר.

היו שמה "קאפוס" יהודים ו"קאפוס" גרמנים ו"קאפוס" פולנים מכל העמים וכל אחד לפי המצב יכול לתת לך מכות. אבל היו כמה אנשים שרצו להדריך אותנו. אני מתאר לי שאלה היו יהודים שאמרו לך: "תגיד שאתה בן 16". יש כאלה שתפסו את זה וניצלו על ידי כך שבאמת עברו לצד הימין, וככה אחר כך למחנות עבודה ואודות לזה גם ניצלו. דחפו אותנו עוד קדימה וראינו צריפים גדולים והתחילו לצעוק "אתם הולכים עכשיו להתרחץ ולהתלבש" ככה היתה פקודה. הכל הלך לפי פקודה וכל פקודה הלכה מפה לאוזן ואוי ואבוי למי שלא ציית, כי לשאול פעמיים את אותה שאלה היה אסור. ככה הלכנו, קיבלנו עלינו את גזר הדין שבצורה כזו אנחנו צריכים לחיות הלאה. הכניסו אותו לאולם גדול ושם ראינו אנשים לא רק מן הקרונות שלנו, מן הכפר שלנו. היו שמה מאות־אלפים אנשים והכל הלך מהר. לנו כבר קעקעו מספרים על הידיים, היה אצלנו קהל כל כך גדול שאף הפסיקו לחרוט את כתובת הקעקע, מספר לכל אחד ואחד. לעומת זאת כשקיבלנו את הבגדים כל אחד היה חי לפי מספר, אני הייתי 571384, אבא ז"ל היה 571385 - מספר אחרי. אם למישהו קראו, ואם מישהו רצה לדעת אז קראו לפי מספר. לא ידעו שם משפחה או שם פרטי או עיר, הכל הלך לפי מספרים.

כשנכנסו לרחצה אמרו שכל אחד צריך להתרחץ כי עוד מעט הוא יקבל בגדים פתאום אמרתי לאבא, אני מריח ריח מאוד משונה כאן, ואנשים אחרים גם כן התחילו להריח ריחות. אנשים לא ידעו להסביר את זה, אבל ריח כזה של שריפה של האויר ואחר כך הבנו, קיבלנו ידיעות אחד מן השני שאלו המשריפות, כאן שורפים אנשים. התחלנו לשאול שם את האנשים: "ואיפה הנשים, באיזה חלק הנשים, איפה הילדים?" היו אנשים שאמרו "אתם תראו אותם". אבל האנשים היו יותר גסים, אמרו: "הם באויר". לא כל אחד ענה בצורה אחידה תלוי היה לפי הרגש ולפי האינטלגנציה של כל אחד, "הם כבר באויר", השני אמר "אתם תפגשו אותם יותר מאוחר." הכל היה אשליות כאילו שאנחנו עוד מעט ניפגש ועוד פעם נראה אותם. רק הגוים הפרידו בין האנשים אבל אי אפשר היה להבין את זה הרבה זמן כי בכל אופן האנשים האלה שהסתובבו גילו לנו: "תדעו

לכם, אתם נמצאים עכשיו באושביץ, זה מחנה השמדה וכאן מי שנשאר צריך להיות מרוצה. אם תעבדו - אתם תשרדו, לא תעבדו - לא תשרדו, ותשתדלו לעבוד כי אין כאן רחמנות. אין שום דבר".

כאן אין רחמנות

אני הלכתי להתרחץ והתעכבתי ופתאום בא אלי אחד גרמני ונתן לי בעיטה במקום מאוד רגיש, מה זה כל כך מהר, זו היתה המכה הראשונה שקיבלתי והתחלתי לבכות ואבא בכה איתי יחד, אבל מישהו אמר לי: "אל תבכה כי כאן אין רחמנות זה לא מקום של רחמנות". קיבלתי מכה אבל הוא אמר "מהר לעשות, אל תתעכב ותעשה זאת במהירות" וזה לימד אותי לקח, שאסור להתלונן, אסור לבקש שום דבר וצריכים לעשות הכל מהר. התרחצנו, קיבלנו את הבגדים ואחר כך התחילו להגיד כשכל הציבור יהיה מוכן לעשות "אפל", מה זה "אפל"? ב"אפל" צריכים להתייצב על המקום, על המגרש, זה היה המיפקד. עם ה"אפל" הזה לפעמים חיינו מבוקר, לפעמים שעות,לפעמים לא התאים אז אפילו בלילה הוציאו כשראו שמישהו חסר. עמדנו ב"אפל" והביאו אותנו למקום בו נלון. זה היה מחנה בו דרגשים של כלא 5-4 קומות ונתנו לכל אחד לישון אחד ליד השני וכל אחד היה צריך לתפוס לו מקום. כל אחד קיבל קערה שממנה הוא יכול במשך הזמן לאכול. זו היתה קערה שלא נשברת, ואמרו שכאן אנחנו צריכים לנות. כל אחד תפס לו מקום, גם אם מאוד מצומצם ובגלל זה היו ויכוחים. אחד דחף את השני וכל אחד תפס לו מקום ומי שהיה זריז תפס לו מקום למטה, מי- שלא היה צריך לעלות לקומה חמישית. כשהיה צריך לצפצף היה לו קשה לרדת, אחר כך כשהיו חלש בוודאי היה לו יותר קשה. זה היה המקום. זה היה המלון שלנו וזה היה המקום ממנו יצאנו לעבודה, אבל שם לא נשארנו, יש אנשים שנשארו הרבה זמן באושביץ.

בלוק 11

בצריף לא היה שום דבר. לכל אחד אמרו "אתם בבלוק 11" ראינו כמה אנשים היו אחראים על הבלוק, נקרא להם "בלוק אלדסטה".

אני הייתי במחנה אושביץ בלוק 11, אבל היה כל כך ארוך וכל כך גדול בחוטי חשמל הבלוק מואר ביום ובלילה ואלפים-אלפים אנשים נדחסו בו. שמענו

מרחוק כל מיני שפות. לא רחוק מאיתנו היו גם צוענים. ראינו בגדים אחרים לא כמו שלנו, לא בפסים, נודע לנו שזה רק במעבר כאילו שהם שבויי מלחמה, אבל באו כל כך הרבה אנשים ואז היתה הנסיעה מכל אירופה לשם, ככה שהיו צריכים לפנות מאושביץ ולשלוח למקומות יותר קטנים, ואחרי 11 או 13 ימים ששהינו באושביץ שלחו אותנו לבוכנוולד.

הימים האלה שהייתי באושביץ. מצד אחד היתה לך קצת הקלה שאתה לא בקרונות, אבל אתה כבר איבדת את עולמך, את משפחתך. הייתי צריך לקבל את ההודעה על זה ש"תדעו לכם שהמשפחות לא נמצאות". לא כל אחד קיבל זאת כאמת, כי כל אחד רצה בכוח להאמין שאלו רק שמועות. בכל אופן המשפחה נמצאת בכל מקום, אבל האמת לאמיתה היתה שאנחנו נמצאים, אלה שבחיים, ואלה שלא נמצאים הם לא בחיים.

אני לא עבדתי והיו אנשים שעבדו במשרפות. יש לי עוד חבר אחד, יהודה לאופר שמו, שגר בחיפה. הוא סיפר לי אחרי המלחמה איזה עבודה הם עשו. הרי אלה שעבדו במשרפות כל שבועיים החליפו את הצוות. אלה שעזרו גם נשרפו כדי שלא ישאר מי שיעיד. ידידי נשאר עם איזה צוות, והוא היה עד לזה, הוא גם העיד במשפטים שכל שבועיים החליפו את הצוות שכאילו היו אחראים. יהודה זה היה פעם מדריך בני עקיבא של אשתי עליה השלום.

הוא היה גם כן במקום הזה שהיו עוסקים שמה במשריפות, זאת אומרת הכניסו אותם שמה להתרחץ ואחר כך סגרו, ושמעו אחר כך את כל הדברים האלה. לא היה לי כח לשמוע את כל הסיפורים האלה, אבל היינו אנשים שהתרגלנו שהיינו צריכים לשמוע כדי להגיע פעם לאמת. וזו היתה האמת כל מילה ומילה היתה המציאות הנוראה.

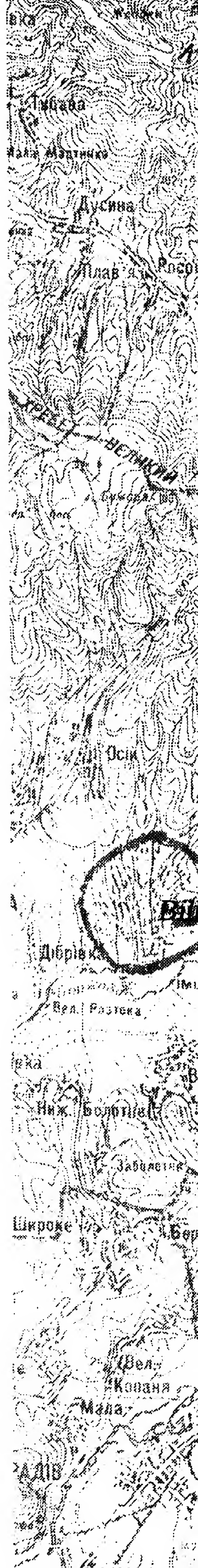
סדר יום

החיים שם היו כאלה. בבוקר ב־ 5.00, עשו "אפל", שורות שורות, כל פעם השתדלתי לעמוד על יד אבא שלי. היה אסור לגרמנים לדעת, כי הם בכוונה לא רצו שאבא יהיה עם בן, או שני אחים יחד, אני הייתי למטה מ־ 20 ואבא בכל אופן שהיה שמר עלי. אני יכול להגיד היום, לו לא הייתי עם אבא ז"ל ביחד לא הייתי נשאר בחיים. לא פעם נתקפתי יאוש, לא פעם ראיתי אנשים שהתייאשו עד שפשוט רצו לגדר החשמלית והתאבדו. אמרו ממילא לא נעבור את זה, חיפשו

את המוות ובגדר החשמלית מצאו את מותם. בהתחלה אנשים עוד התרגשו, אחר כך ראינו שזאת תמונה יום־יומית.

לי לא היו מחשבות כאלה כי אבא היה איתי ביחד. אנחנו השתדלנו להחזיק מעמד מבוקר ועד ערב. נתנו פקודה שכל אחד צריך ללכת להתרחץ וכמובן שבאו מאות ואלפים, היו שמה דחיפות איך להתרחץ. אבא הוא היה איש שמאוד שמר על נקיון, הוא היא תמיד מוותר על השינה שלו, קם עוד יותר מקודם כדי שיהיה בין הראשונים ללכת להתרחץ. הוא אמר לי: "תדע לך אני עברתי מלחמה ומה ששמר עלי במלחמה בתור חייל, היה שתמיד שמרתי על הנקיון, זה עזר לי שנשארתי בחיים". הוא הלך בין הראשונים כדי שיוכל להתרחץ ולבוא נקי, כדי שהגוף יהיה נקי וככה שמר על הבריאות. הוא עודד אותי גם כן לעשות זאת. מצד אחד ריחם עלי שאני עוד אשן קצת זמן ומצד שני רצה שאלך איתו, אבל רוב הפעמים לא הלכתי. הוא הלך לבד ולפעמים היה פוחד ללכת שמא בינתיים אני אעלם לאיזה מקום אחר. שם זה יכול לקרות בקלות. אחר כך נתנו לנו קפה שחור ושלחו אותנו לעבודה, אבל עבודה באושביץ לא היתה רבה, כי זה היה רק הכנה לקראת יציאה למקום אחר. ריכזו אותנו שם וחיפשו מקום לאן לשלוח אותנו.

אבל באותם הימים שהיינו שם, אני לא יכול לשכוח איזה חיים היו שמה באושביץ. אנשים התחילו פשוט, לאבד את האמונה שהם יישארו עוד בחיים ואנחנו דווקא חיפשנו אנשים יותר חזקים מאיתנו שיוכלו לעודד אותנו. כי היו כל מיני אנשים. שמה התגלה שדווקא אנשים שבחיים הפרטיים היו כל כך עדינים, אלה לא החזיקו מעמד. לעומת זאת, אנשים שהיו יותר אנשי עבודה, אמרו "דוקא אנחנו חייבים לעבוד ולהשאר בחיים ולעשות את כל המאמצים להישרד". 11 או 12 או 13 ימים שהיינו שם זה היה הרבה זמן. מצד אחד לא רצינו לעזוב כי כל הזמן חשבנו שאולי היקרים שלנו נמצאים בסביבה, וכשיצאנו כל פעם לאיזו עבודה היינו רק מסתכלים לכל הצדדים במטרה לגלות איפה המחנה של הנשים. באמת היה מחנה של נשים אבל לא הכרנו אף אחת כי כל הנשים היו מגולחות. לא היה הבדל בין גברים לנשים וילדים בכלל לא ראינו שום דבר. זה נתן לנו את התשובה לשאלות שלנו. הנשים היו מרוחקות וצועקות אחד לשני "אולי נמצא זה, אולי נמצא זה", וכמובן כל אחד רצה למסור לשני איזה דרישת שלום. זה היה מאות מטרים של מחנה, אחד על השני. בדרך, כשהלכנו, היתה שם תזמורת של המחנה אסירים בבגדים של פסים והם ניגנו לנו. היה ניגון תזמורת מיוחד

שניגנו לנו. ראינו גם כן לשמחתנו קבוצת ילדים וכאן אני ראיתי הרבה ילדים בגיל של אח שלי והתחלתי לצעוק: "אולי נמצא אצלכם שמואל יעקב שוימר" ועוד קריאות כאלה. אין קול ואין עונה, התברר שאלו היו בכלל אנשים שלא באו מהונגריה אלא ממקום אחר. נסיונות לחפש קשר היו נואשים והרצון לא לאבד קשר עם הילדים הצריך אותנו בכל מאודנו, במהלך שהותינו באושביץ חיפשנו וזה לא עזר כמעט לאף אחד. לא היו שום ידיעות. בצהריים נתנו לנו איזה מרק. אם מישהו מצא חתיכת כרוב או חתיכת גזר בתוך המרק, הוא היה מלא שמחה כי לא כל אחד קיבל מרק כזה. הכל לפי המזל וזה היה כל האוכל, מרק ירקות. לפעמים נתנו לנו קצת לחם עם ריבה.

העבודה היתה בנקיון שטח. אבל עבודה זו לא היתה קשה, הגורל והמצב הבלתי ידוע זה היה קשה. מאוחר היתה העבודה קשה יותר. אמרו לנו "אתם תצטרכו להתרכז כי קיבלו הוראות שאתם עוזבים את אושביץ".

מרכז בילקה בשנת 1997 - העגלה נשארה

אפל

כפי שאמרתי, באושביץ היה לנו חיים של עינויים. קודם כל היינו כבר חלשים וגם אוכל לא קיבלנו , כי בבוקר קמנו לפני חמש , היתה צפירה והיית צריך לקום מיד לצפירה שניה היית צריך לרוץ ולהתרחץ, לקבל את הקפה. חמישה אנשים קיבלו כלי של קפה ומי שהצליח לקח יותר ולשני כבר לא נשאר , וכך הכל הלך לפי דחיפות, אח"כ עשו "אפל" זו מכה שלא כתובה באף מקום בתורה, כי העמידו את כל האנשים לספירה, למיפקד הזה, את הקטנים שמו קדימה ואת הגדולים אחורה, כי הס"ס והקאפו רצה להרוג כל אחד בפנים,עמדנו כך חמישה, לפעמים שלוש וארבע שעות, בגשם וברוח, ולא פעם ולא פעמיים קרה שהתמוטטו ונפלו. הכל היה צריך להתאים.

ה"קאפו" ספר ומסר לאיש הס"ס שכך וכך אנשים נמצאים כאן, כך וכך אנשים נמצאים בבית חולים, כך וכך מתו הלילה, וסך הכל צריך להיות המספר המדויק, ואם זה לא היה מדויק היו סופרים עוד פעם. לא פעם מצאו בן־אדם בלי כח על המטה שלא היה לו כח לקום. אם הוא היה חי קיבל מכות עד שכמעט יצאה נשמתו, וגם שאר האנשים היו מרוגזים עליו כי בגללו הספירה לא התאימה, כך שזה היה עינוי יותר מהעבודה. וזה היה הסדר המופתי הגרמני, זה היה מוכרח להתאים ואחרי שהיה מתאים אמרו אתם חפשיים, אח"כ היו הולכים למחנה והיה כיבוי אורות ואחרי כיבוי אורות היה אסור לצאת מהמחנה. ואם מישהו יצא היה מתחייב בנפשו. היו כאלה שירו בהם כשיצאו מהמחנה או בגלל שיכחה או על־מנת לחפש מסלול מתאים.

המלה רחמנות לא היתה קיימת בלכסיקון של אושביץ לאף אחד. לא הספקת לבכות על אחד כבר היה לך קרבן חדש, ולי היה עוד יותר קשה כי תמיד הייתי צריך להיות עם אבי. לאבי היתה תוכנית מסודרת ולפיה הלכתי, אנשים פשוט דחפו אותו ולא היה לו מקום איפה לנוח. כל פעם אבי ויתר לי, העיקר שלי יהיה יותר נוח, וכך גם באוכל, כשקיבלנו את האוכל היו אנשים שאכלו את כל המנה בפעם אחת, כי אמרו שלפחות פעם אחת אפשר להרגיש שבעים, והיו אנשים שלא אכלו הכל בפעם אחת כי אמרו שמוכרחים להשאיר גם ליותר מאוחר כשנהיה יותר חלשים. היו כאלה אנשים שבכלל לא רצו להשאיר כי היו גונבים להם את הלחם ולכן יותר טוב לאכול את זה עכשיו. לא היתה שום בושה ואפילו גנבו לחם כמובן שזה היה אסור גם מטעם השלטונות של ה"לאגר", אבל כדי להציל את עצמם גנבו את הלחם.

אבי מורי היקר אחר השחרור בטרזינשטד - Terezin

אני הייתי חלש ולכן הייתי צריך לאכול, ואבי ז"ל שמר מהמנה שלו גם בשבילי, כדי שאני לא אהיה רעב. הוא אמר לי שאני צריך לאכול יותר כי אני צעיר, וצריך עדיין לשמור על עצמי, אבל היו משפחות שאבא והאחים היו מוכנים להגיע למכות בגלל מי שלקח מנה יותר גדולה. אבי ז"ל ממש ריחם עלי כי ראה שאני חלש והוציא להפתעתי עוד חתיכת לחם קטנה וזה החזיק אותי. אפילו שלא רציתי הוא נתן לי בכח ובאמת היה לו חלק בזה שנשארתי כל פעם בחיים. היו מקרים שאנשים הלכו לחוץ לעשות את צרכיהם ולא הספיקו להגיע לבית שימוש עד שעשו במכנסיים, וזה גרם לסירחון ואנשים פשוט כבר לא יכלו לשלוט על עצמם.

ה"קאפו"

ש"הקאפו" לא היו בדרך כלל יהודים, ולא היו חוסכים מלהרביץ לאנשים והיו מרביצים בלי רחמנות ללמד לקח, הם היו כל כך הרבה שנים בלאגער שכבר לא היה להם רגש לשום דבר, אם הם היו תחת לחץ כי במדה והם היו טובים אלינו הם היו צריכים להכניס משמעת. אבל היו גם "קאפו"אים יהודים שדיברו בכמה שפות ואמרו זה לא יעזור לכם אתם צריכים לשכוח את כל האתיקות שלימדו אתכם בבית, כאן אנחנו נמצאים במחנה ריכוז וכללי הנימוסים לא חלים עלינו. אתם צריכים לעשות דברים אפילו נגד מצפונכם או אפילו נגד השכל שלכם. היה פעם שעמדנו ב"אפל" וארבע האנשים התמוטטו ואני רציתי לעזור

לשניים להקים אותם, אז באו אלי והרביצו לי. אסור היה לעזור לשני בשעת העמידה, זה לא ענין שלך. נפל־ נפל. הבן־אדם הזה ידע שהוא לא צריך ליפול ואם הוא יפול יחשבו שהוא חלש וחולה, ומי שחולה מקומו במקום אחר, לא פעם אחת אמרנו לו שלא ישמעו "שטיי אויף, תקום, תאסוף את הכוחות שלך". לפעמים זה עזר ולפעמים לא. לא היו שם שום סנטימנטים, מי שהיה חולה היו נותנים לו

ביקור אצל יוצאי בילקה בקלבלנד בשנת 1958

כדור, או שזה עבר או שסידרת לעצמך חופש ואז יצא שכרו בהפסדו, כי אח"כ כבר יצא עליו שם שהוא חולני והיה צריך מעקב שמחר או מחרתיים אולי לא יהיה מסוגל ויעבור למחנה אחר. משם ידענו, לא נראה אותו יותר בחזרה,

וכדי לסיים את הפרק של אושביץ, כשקיבלנו את הבגדים וקבקבים מעץ, זה היה הציוד ועם זה הלכו לעבודה. לא כל אחד היה רגיל לנעליים כאלה מעץ, היינו מפונקים מהבית עם נעליים, והלכנו הרבה קילומטרים והייתי צריך להתרגל לזה ואם לא, היתה בעיה. מי שהיה יותר מדי מפונק לא החזיק מעמד עד הסוף. אושביץ היה מחנה שמהבוקר שהגעתי לשם כל הזמן היה ריח נורא של הקדושים שעלו בכבשן האש למעלה, וזה היה סוד גלוי שידענו שמזה בא הריח הזה, ואמרו לנו שמי שעוזב את אושביץ הוא קצת מאושר. ידענו שכאן הוא לא צריך להיות, כי לא ידענו שיש עוד כבשנים, במיידנק, בברגן בלזן ובכל מקום, אבל מקום כמו אושביץ צריך לעזוב. ונודע שיש עוד מחנות כאלה.

סלקציות

היו סלקציות בתוך המחנה, בתוך ה"אפל", או שלחו אותנו ל"רעביר" או למחנה אחר, והבנו שזה מקום שמשם לא יכול לחזור, כי לא עירבבו אנשים חולים מאוד עם אנשים שהיו כאילו בריאים, הצטמצמנו לקבוצה יותר קטנה, ושלחו אותנו לקרונות, היתה עירבוביה גדולה, לא ראיתי כבר את בני עירי, היו כבר בכל מיני מחנות וכל מיני ארצות, ונשארתי בקבוצה שלי עם פחות בני עיר ממה שהייתי. היו שם מבלגיה ומהולנד ומעוד מקומות, אז היו לי פחות מכירים ויצאנו ברכבת עד שהגענו לבוכנוואלד, בלב כבד עזבנו את אושביץ מצד אחד, ומצד שני אולי גם זו לטובה, אולי לא צריכים להיות במקום כל כך רגיש, לא ידענו שזהו המקום המרכזי ומנגלה הוא האיש המשמיד והמחסל המרכזי, אבל ידענו שזה המקום הכי רגיש לאנשים שמגיעים. הגענו לבוכנוואלד קבוצה יותר קטנה גם שם היה מחנה ריכוז גדול, כשהגענו לשם בשנת 44 ראינו שני סוגי איכסון, בלוקים בנויים וכשלא היה מספיק מקום בבלוקים עשו אוהלים מבד כמו שעושים במחנה קיץ, וכבר היה די קר אז, כשבאתי לבוכנוואלד ראינו כתוב "ארבעייט מאכט פריי" כמו שכתוב באושביץ, וגם מקום ה"אפל" שם הסתובב בעיגול דוב חי, כדי להכניס פחד באנשים. נתנו לנו אוהלים שהיו צמודים לבתים הגדולים נודע לנו שנמצאים שם גם לא יהודים, למשל נודע לנו שראש עיר של פראג פטרזינקל נמצא כאן, נודע לנו שליאון בלום ראש ממשלת צרפת שהיה יהודי, גם הוא נמצא באותם בתים. הם היו אסירים פוליטיים, אני רוצה לציין שב"לאגער" היהודים הלכו עם בד צהוב, והיה כתוב "יודע". אלה שהיה להם בד ירוק היו אסירים פוליטיים, אלה שהיה להם בד אדום היו קומוניסטים, לפושעים הפליליים היה בד שחור, בקשר לתאומים וכאלה לא ידעתי, היו דברים שקראתי ונודע לי עליהם אחר כך. כי לא כל אחד ידע את כל הדברים האלה.

בוכנוולד

כשבאנו לשם והעמידו אותנו במקום ה"אפל" ראינו שזה מקום יותר קטן, ושוב "קאפו"ים חדשים ואמרו אתם תהיו כאן בבוכנוואלד, ותעבדו כאן בווימאר. מה בעצם היתה העבודה? ווימאר היתה ממוקמת למטה ובוכנוואלד היתה למעלה. לקחנו אבנים גדולות מלמטה והבאנו אותן למעלה, לפעמים נתנו פקודה להביא את האבנים הגדולות מלמעלה למטה. לפי דעתי זה היה רק כדי להחזיק אותנו בעבודה, כדי לטרטר אותנו שנאבד את הכוחות. לא היתה לנו

שום עבודה פרודוקטיבית שעשינו או שהקמנו איזה מפעל או שעזרנו בבניה. היו אנשים שהרימו אבנים גדולות ובהעדר כח נפלו עם האבן למטה והיו צריכים לעשות את הדרך עוד פעם לעלות למעלה לבוכנוואלד. גם בבוכנוואלד היה חם מאוד או קר מאוד בצריפים, וגם שם היה "אפל". כנראה שה"אפל" היה אצלם משהו תורשתי; בכל מקום לנהל "אפל" כזה. כמובן שה"אפל" בבוכנוואלד היה פחות מסוכן מאשר באושביץ, במיון, עשו מאיתנו קבוצה יותר קטנה, הצמידו לנו "קאפו", אירגן שטרבלה קראו לו, והוא היה שחור, ועוד ארחיב עליו בהמשך, הוא ישב כמה שנים ב"לאגער" והיה גרמני טהור, התגורר ליד נירנברג. קבוצה יותר קטנה מאיתנו הועברה אחרי שעברנו בבוכנוואלד, למקום חדש ליד דרזדן צייץ, למקום קראו גליינא, ליד ריידנסדורף. יצאנו אחרי שהות קצרה שם כשאני כל הזמן צמוד לאבא עד השחרור, בעבודה עשיתי מה שמוטל עלי כדי שלא לעבור איזה עבירה שלא תהיה איזו סיבה לקבל עונש. עבדתי למרות שבחיים לא עבדתי בשום עבודה פיזית. והכל כדי למלא את כל הפקודות שהטילו עלינו.

בבוכנוואלד היינו כמה שבועות, החיים שם היו קלים יותר מאשר באושביץ לעומת אושביץ זה היה נקרא מקום יותר קטן, אבל בוכנוואלד היה גם מחנה מיון שם עשו מיון שני כדי לחלק את האנשים לכל רחבי גרמניה לפי העבודה שהם חיפשו. הכל היה תלוי במזל. לקחו אלפיים איש ושלחו למקום מסויים. אותנו הצמידו למשלוח לגליינא ורהמסדורף. בבוכנוואלד נפגשתי עם יהודים מכל העולם, עירבוביה מאנשים שדיברו צרפתית, פלמית, מבלגיה והיו גם הולנדים ממש שדיברו הולנדית. התחברנו מאוד ושרנו יחד את ההימנון לבוכנוואלד, כשעמדנו ב"אפל", וכך זה הלך

בוכנוואלד לא אשכח אותך, כי את הבית הלאומי שלי. ועוד כמה מילים שידעתי ולמדנו, ועם הניגון הזה הלכנו לעבודה, ועם הניגון הזה חזרנו מהעבודה. זה היה כמו צעדה, ושרנו בכוונה כדי להיות מועסקים.

אוספים ידיעות

לא נתקלנו בבוכנוואלד במחתרת יהודית, אבל שבבתים שבמחנה עובדים אנשים שעבדו נגד המישטר הגרמני כמו צ'כים שעבדו שם והיו גם בצרפת. אבל לא היתה לנו אפשרות לשוחח עימם כי היה אסור לנו להתרחק מהמחנה, כל אחד היה צריך להיות באהלו, תחת מיקרוסקופ יומיומי כך שלא יכולנו לעשות

שום דבר. רק דבר אחד חיפשנו ורצינו לדעת: איפה המקום הזה בוכנוואלד? כמו שלא ידענו איפה זה אושביץ כך לא ידענו איפה בוכנוואלד. התחלנו לחפש ולשאול אנשים אחרים לדעת איפה אנחנו נמצאים, ידענו שאנחנו עמוק עמוק בתוך גרמניה, כי היו אנשים שחלמו על אפשרות בריחה תוכניות שהיו בגדר חלום, אי אפשר היה לברוח משם, ואם יבחינו שהוא בורח הרי האוכלוסיה מסביב היתה עויינת ותמיד שיתפה פעולה עם הגרמנים. בבוכנוואלד לא היו הפצצות אבל כשעזבנו עכשיו את בוכנוואלד שם היתה עבודה קשה מאוד.

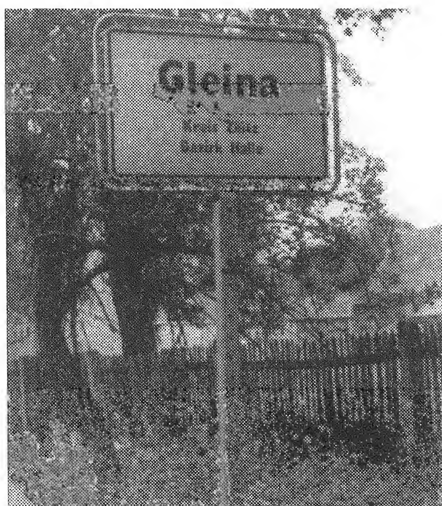
ההליכה ליער המרה ול"וויימאר" ולחזור היתה סבל גדול כי זו היתה ירידה של קילומטרים ועליה של קילומטרים עם אבנים. לא רק אנשים חלשים כמונו התקשו אלא, גם אנשים בריאים. זה היה רק עינוי. אמרו שאנחנו גם כאן לא נישאר, אמרנו אולי גם זו לטובה, כי בבוכנוואלד היה קצת יותר קל מבאושביץ. וכאן אנחנו מגיעים למחנה, נסענו והגענו לקבוצה קבועה שלנו בגליינא. מקום קטן בתחילה ולא גרנו במחנה אלא בבתים גדולים ועזובים. כנראה שזה היה מחנה צבאי או מחנה אחר, ואמרו לנו שזה מקום העבודה שלנו, בבראבאק שליד גליינא, היו שם בתי זיקוק שהשתייכו לפרופ הענק, וזה היה בית זיקוק על שטח גדול מאוד. השבוע ביקרתי בחיפה בטיול של גימלאים עם הדרכה בבתי הזיקוק, ועל כל צעד ושעל שהלכתי נזכרתי כאילו שאני נמצא בבראבאק. אלא שכאן קיבלנו הדרכה בעברית ושם היה הכל על טהרת הגרמנית.

בתוך הבראבאק הזה היו כל מיני אנשים בבגדים אזרחיים, אנשים בבגדי אסירים, וכולם עבדו בבית החרושת.

הולכים ברגל

לנו היה הכי קשה, כי המחנה הזה היה כמה קילומטרים רחוק ממגורינו, ועד שהגענו ברגל לעבודה היינו כבר עייפים ולא היה לנו כח לעבוד, קודם כל לא כל אחד היה רגיל ללכת בנעליים האלה, קבקבים מעץ. הרבה אנשים הורידו את הנעליים והלכו ברגל, האוכלוסיה הגרמנית היתה לוקחת זכוכיות קטנות או אבנים קטנות ומפזרת אותם על הכביש, כדי שלעוברים יהיה קשה ללכת שם. מי שהלך בלי נעליים היה יכול לקבל חתך מהזכוכיות או מהאבנים, ואם הלכת עם נעליים הרי היה קשה ללכת והלכת לאט. אוי ואבוי היה למי שפיגר בשביל הארוך. אחד דחף את השני. הכי מסוכן היה מי שהיה האחרון כי הוא קיבל

תמיד מכות, "אויפגיין אויפגיין" כל הזמן ואחד דחף את השני. היינו צריכים לעבור את המקום הזה כמעט בריצה, כך שהגענו למקום הזה בלי כוחות, ואחרי ששתינו קפה שחור ובדקתי את החתך הקטנצ'יק שקיבלתי בכל יום, רק אז התחלנו לעבוד היתה רחמנות לראות אנשים שמנים שהיה להם הכי קשה ללכת.

מחנה ריכוז גליינה ע"י צייץ דרסדן בגרמניה
ZEIZ - DRESDEN

היו יהודים שהכרתי אותם אישית שהיו בעלי כרסים ולא יכלו ללכת ובכל הכוח רצה ללכת, ואסור היה לנו לעזור לו ולהם היה הכי קשה. אלה היו אנשים אריסטוקרטים מבתים עשירים שהכרתי. יהודי אחד כהן בשם נדבן גדול ז"ל, הלך יחד עם הבן שלו, וכאב לי הלב לראות איך הוא מקבל מכות. לא היתה לו נשימה והיה צריך ללכת עד שהגיע לגליינא, שם התחילו לספור אותנו. היו שם קומנדו'ס, כל אחד היה שייך לקומנדו אחר, לכל אחד היה לו תפקיד. עיקר העבודה שם היתה חפירות ונקיון, ראיתי שם שבויי מלחמה שבאו גם מצ'כיה גם מארצות ועמים אחרים והם עבדו. הפולנים היו אחראים על המטבח, ובצהרים נתנו הפסקה לאכול את המרק, שם התגלתה אלינו מכה נוספת שלא ידענו, הגרמנים היו הרבה מתנדבים והם היו נראים לא גרמנים; יוגוסלבים, סרבים, רומנים שידעו לא רק גרמנית אלא גם רומנית, הם היו גרועים פי כמה מהגרמנים, כי הם הבינו את השפה, לפעמים גם אידיש וגם הונגרית, והיתה להם הזדמנות להתנקם ביהודים כי הם חיו עם יהודים בארצותיהם.

אני זוכר שאבי ז"ל שהיה תמיד איש עבודה, חייט שאהב לעבוד, לא עשה חוכמות. לפעמים אנשים עשו סאבוטאז' ולא עבדו, אבל הוא עבד כל הזמן, מבוקר עד ערב. חפר חפירות, וכיסה חפירות של אנשים שחפרו, הוא לא ידע חוכמות. אני הייתי צמוד לסביבה של אבי שעבד במסירות, פעם הוא הלך לכמה

רגעים לעשות את צרכיו, והגיע גרמני אחד מן הסרבים האלה, וכשראה שהוא לא הספיק לקחת את הטוריה ביד לעבוד שם, נתן לו מכה עם הרובה על העצם של הרגל. זה מאוד כאב לו והגרמני אמר כך: "אתה זקן, מה אתה חושב שזה כבד אווז?", בחוץ לארץ היהודים אהבו לקנות כבד אווז, הוא הכיר יהודים וראו שהשנאה בוערת לו בעיניים. לי זה כאב ופרצתי בבכי. מצד שני לא רציתי שיחשדו שיש לי קשר עם אבי, כי הסתרתי זאת, ודוקא לא הגיע זאת לאבי כי הוא תמיד עבד אבל מפקד היחידה רצה להתנקם ונתן לו מכה. אבי המשיך לעבוד והשתיק אותי שלא אגיד דבר, אלא "הכל לקבל באהבה, ולא לעשות שום דבר".

לא כל אחד היה מסוגל לזה אבל היתה לו חכמת חיים עצומה, אותה רכש במלחמות בין החיילים במלחמת העולם הראשונה: "צריכים לקבל הכל ולא עושים חישובים אלא צריכים למלא פקודות ואנחנו עוד נתנקם בהם".

הנקמה

חשבתי בלבי שאני חייב אישית להתנקם, בגוי הזה, אך לא אמרתי זאת לאף אחד. אני רוצה עכשיו להגיד מה שאבי לא ידע ואף אחד לא ידע במחנה: המחנה שלנו היה בתוך העיר, מסביב היתה אוכלוסיה גרמנית, והיה שער ברזל דרכו יצאנו. הגרמנים האלה ניהלו כל מיני רומנים עם הבחורות שהיו מסביב, כולל אותו מפקד פלוגה.

למזלנו הוא היה הולך תמיד לגדר ושם ראינו איך הוא משוחח עם בחורה שחורה מהסביבה. שמענו לפעמים את השיחות, והיו כל מיני בדיחות על חשבוננו, כשהוא דיבר היתה זאת בשבילנו הזדמנות לנוח. הוא היה עסוק עם השיחות האלה, מובן שזה היה אסור לו כי הוא היה צריך להשגיח עלינו אני בכל אופן עקבתי אחרי כל הדברים האלה: היה לנו מפקד המחנה שתמיד היה בא לבקר במחנה הזה, וכשפעם קרה שהוא בא לקבל דיווח איך עובדים, (אתנו הוא לא דיבר, הוא דיבר רק עם המפקדים וקיבל מהם דיווח), הכנתי לכבודו "תאונת עבודה". אנו עבדנו ליד המכונות שהיו גדולות, ועבדו על דלק ועל פחם. בדרך כלל ליהודים לא נתנו להתקרב כי בזה עבדו גויים או גרמנים ממש. לקחתי בסתר אבן קטנה והכנסתי אותה לתוך מכונה שעבדה עם פחם. ידעתי שבגלל שהכנסתי את האבן הזאת, או שהמכונה תתקלקל או שבכלל לא תפעל. הכנסתי אותה במקום והיה ידוע שכשבא פיקוח שכל המכונות היו צריכות לעבוד. כשבאו

תחנת הרכבת ע"י המחנה REHMSDORF לפני יציאתנו למצעד מוות לפני השחרור

בשטורעם כזה, אנחנו היינו רחוקים מאותו המקום והס"ס היה בסביבה שלו. פתאום ... שמענו איך מפעילים את המכונה והיא מיד התחילה לזמזם עד שהפסיקה. אני ידעתי שהמכונה התקלקלה ומפקד הפלוגה נכנס לפחד.

בדקתי את הענין והיה ידוע שהסרבי הס"סניק הזה היה אחראי על המכונה הזאת. שמענו שהוא קיבל עונש ותלו אותו. לי היתה הקלה גדולה מאוד כשזה קרה לו, אך לא סיפרתי את זה לאף אחד עד ליום השיחרור בו סיפרתי לאבי. התנקמתי בו כי ידעתי שלאבי לא היה מגיע עונש כזה שצעק עליו בגסות כי הוא עבד. זה נתן לי קצת סיפוק אולי יותר מכל משך הזמן שהייתי במחנה.

בתי מלאכה

בגליינא נבנו שני בתי מלאכה. יום אחד עשו לחייטים בית מלאכה וגם לסנדלרים. לאבי היה אח שלקחו אותו בפראג למחנה ריכוז, ורצה הגורל שנפגשנו במחנה ריכוז. קראו לו חיים לייב שומר, וכבחור צעיר עזב את הכפר שלנו כי לא היתה מספיק עבודה. הוא למד אצל אבי חייטות ונסע לצ'כיה שם הוא עבד. משם הביאו ג"כ את היהודים וגם הוא בא למחנה ריכוז, הוא ידע היטב לדבר גרמנית כי הוא היה בצ'כיה, והיה אחד מן החייטים שאירגנו את בית המלאכה. הוא היה מהראשונים של החייטות. עבדו שם כ־12 או 13 חייטים, והוא אף פעם

לא סיפר שיש לו אח, כי אבי ביקש ממנו שלא יגיד שיש לנו קירבה משפחתית, הוא רק ביקש ממנו שאם ה' עזר לך ונכנסת לחייטות, אנא תכניס, אם תהיה אפשרות, את בני לבית המלאכה שלו. אבי היה הרי מורה שלו, הוא לימד אותו, ואבי היה ספציאליסט לעבודות מיוחדות, לחליפות, הוא עבד כבר בבית עבודות מאוד מיוחדות. בבית המלאכה תיקנו בעיקר בשביל הס"ס אלה ששמרו עלינו את הבגדים, בעלי המלאכה בכלל היו לברכה, מי שהיה סוחר לא היה לו מה לעשות, אבל מי שהיה בעל מקצוע, סנדלר או חייט, או שהיה לגרמנים שגעון שמי שהיה צייר לא נתנו לו לעבוד כי רצו שיצייר בשביל להתחשב באומנות.

תמונתי אחרי השואה בתחילת דרך חדשה

אבא דואג לי

כשהפרידו את המחנה, עשו מחנה קייצי ובית מלאכה, נפרדתי מאבי. אמנם הייתי שייך לאותו מחנה שלו, אבל לא היינו ביחד, כי אבי אמר לי: "אני נכנס לבית המלאכה אבל תדע לך שמטרתי להיכנס רק כדי להביא אותך ג"כ שם. לא בשבילי אני עושה את זה." ואמר לי: "אליעזר, תחזיק מעמד", ואמרתי: "אני מבטיח, רק שתלך לשם". אבי קיבל חן גדול אצל ה"קאפו", שהיה השחור. מה היה חטאו? מדוע נעצר? התברר לנו כי נולד לו בן כשהיה בגרמניה וביקשו ממנו שיקרא לילד אדולף, כמו אדולף היטלר ימ"ש, מפני שאז היו נוהגים לקרוא לילדים אחרי הפירר, הוא לא רצה, היה אנטי, וגרמני מאוד גאה, אבל היה נגד היטלר.

לקחו אותו לבית מלאכה והוא היה אחראי עליו. מעמדו היה יותר טוב מהיהודים, והוא ייסד את בית המלאכה. שמנו לב שמכל החייטים אבי הוא הכי מסור, יש לו הכי הרבה ידע, והוא הוציא עבודה מאוד יפה. כמובן שהוא נהנה

מזה, לקח עבודות מקצינים גדולים, תיקן אותם והביא אותם להם אח"כ ותמורת זה היה לו מעמד יותר טוב.

ואבי ידע לעשות זאת ושמח ע"ז כי כשהוא ראה שנכנס לעבודה כ"כ עמוק, אמר ל"שניידר קאפו": "יש לי בקשה גדולה", ואמר לו את האמת: "דע לך יש לי בן אחד, אני לא יודע איפה ילדים אחרים. הוא נמצא כאן, אני מאוד רוצה שתקח אותו ג"כ לעזרה". הוא שאל אותו בן כמה הבן, ואבא השיב: "בסביבות עשרים, א יונגער", כי כולם היו מבוגרים יותר. ה"קאפו" לא שאל אותו אם אני יודע חייטות, והיתה לו זכות לבקש עזרה ותגבורת לעבודה כי העבודה גדלה מיום ליום. מקץ כמה שבועות שלא התראינו, הייתי במחנה קיץ ליד גליינא, ושם עברו בתי המלאכה יותר מאוחר, ויום אחד בבוקר אני שומע שהודיעו כל מיני הודעות, ונקבו במספר 57384.

57384 - לצאת

ההוראה היתה לצאת. היתה לי הרגשה שהנה משהו מתרחש. ידעתי שלא עשיתי איזו עבירה, ולא קוראים על מנת לעשות לי משהו, אבל חשבתי ... , וכך הייתי צריך לעמוד ולא ידעתי על מה קוראים לי, שלוש השבועות האלה היו בינתיים בשבילי גיהנם. לא אכלתי בזמן, לא היה מי שיפקח עלי, אבי לא היה לידי, קיבלתי שלשול ומי שקיבל שלשול במחנה זה היה מאוד מסוכן. לא יכולתי להתאפק, נתנו לי איזה כדור שחור לעצור, והייתי במצב של יאוש ממה שקורה לי. מי יודע אם הייתי מחזיק מעמד לו הייתי נשאר יותר שבועות לבד , אני לא מסתיר שאם לא היה אבי ז"ל אתי יחד, אולי הייתי גם מאלה שהתייאשו מהחיים, אבל ידעתי שאסור לי לעשות זאת כי אבי נמצא כאן. רק בשבילו לבד אני לא צריך לעשות זאת. כששבנו כ40 איש הוציאו אותנו מהמחנה, ואח"כ היתר התפזרו, ואמרו אתם מיועדים לעבודה אחרת, לקחו אותי והביאו אותי לבית המלאכה שם היה אבי. התנשקנו והוא אמר אני שמח מאוד. אתה צריך להודות קודם כל לדוד שלך, חיים לייב שומר, "כי אם הוא לא היה מכניס אותי לבית מלאכה לא הייתי יכול להכניס אותך, ודע לך שיש כאן "קאפו" ואתה צריך להיות אתו ביחסים טובים",

אבא המשיך ואמר לי: "אליעזר, כמה פעמים ביקשתי ממך כשחזרת הביתה מהישיבה, קח את המחט ביד, תלמד קצת לכל הפחות לתפור כפתור. הכנסתי

אותך כאן לחייטות, אתה לא יודע שום דבר, מה תוכל לעזור? אבל אני אשתדל לעשות גם את העבודה שלך". ואכן, כי לא ידעתי שום דבר בחייטות, כי לא עבדתי; למדתי בבית ספר תיכון, למדתי בישיבה, ואח"כ הלכתי לחנות לעבוד בטקסטיל כדי לקיים את עצמי, ואח"כ באתי הביתה. אבל לא להתייאש, הכל יהיה בסדר.

יש לך ילד נחמד

הציג אותי לפני ה"קאפו" הזה, והוא אומר: "הו, יש לך ילד נחמד", מה עשיתי?, כל בוקר הייתי קם והייתי מצחצח את הנעליים של ה"קאפו", הכנתי לו את הדברים, הייתי המשרת האישי שלו, פשוט הייתי לו נציג אישי לכל הדברים. רציתי להתחבב עליו ועשיתי כל העבודות גם מה שלא ביקש ממני, ואח"כ הוא אהב אותי מאוד. אני כבר התרגלתי וידעתי מה שהוא אוהב ומה שהוא לא אוהב. הוא ידע הכל על היהודים, ואני לא יכול להגיד שהוא היה אנטישמי. הוא הכיר מאוד הרבה יהודים, וסיפר שבתור גרמני הוא גם עבד עם יהודים, "אתה חכם כמו משה", אמר והלכתי להביא לו אוכל מהמטבח, ולנו היתה פריווילגיה. מי שהיה במטבח נתנו לנו מהמטבח אוכל יותר טוב. ב"ה היה לנו מספיק אוכל ואפשר להגיד שזה היה בית הבראה ביחס לאסירים אחרים. היו רק כ30־40 איש בשני בתי המלאכה אח"כ הוא אמר לי: אתה יודע, אבי סיפר לו בגלוי, דע לך, הוא רק מתחיל ללמוד חייטות, הוא עוד לא יודע, הוא סיפר לו זאת אחרי זמן, לא נורא, ואמר אתה תהיה המחסנאי של החייטות. והיה לנו שם כפתורים, והיה לנו "טויטע קעפ", כובעי הס"ס, ואת כל הדברים האלה סידרתי היטב במחסן: חלקי בד, חלקי כיסים, צמר וכל הדברים האלה. מישהו מן החייטים היה צריך להיות ממונה על כך, ואני הייתי האחראי לתת אותם. וכך היו לנו חיים טובים מאוד, לעומת אלה שיצאו למחנות.

חסד במחנה

כאן אני רוצה לספר כמה אבי היה איש חסד, שם במחנה היה מצב שלא נתנו לאכול. אז היו לנו כמה מכירים וכמה ידידים, ואבי נתן להם תמיד בגניבה לפי סדר; יום ראשון קיבל זה תוספת אוכל, יום שלישי זה וכו'. היה שם רב אחד, (כמובן שלא ידעו שם שהוא רב), שהיום הוא בסאטמער, שאף פעם לא אכל את הנקניק, את הבשר, למרות שהיה מותר לכל אחד לאכול, כי היה צריך להציל

את עצמו. אבל הוא לא נתן או שהחליף עם מישהו אחר, למשל עם גויים על לחם. אבי נתן לו שלוש פעמים בשבוע אוכל וזה החזיק אותו בחיים,אותו רב ר' משה'לע שמו, החליף את ר' יואל טייטלבוים הקיצוני, כשזה נפטר ולא השאיר ילדים. יש לו באמריקה אלפי חסידים, והם הכתירו את ר' משה'לע בתור רבי שלהם, והוא היה הרב.

כשאבי השתחרר, הוא לקח אותי לרבי לקח אותי עוד לפני הקמת המדינה. יצא מצ'כוסלובקיה לאמריקה, וכשבא לאדמו"ר לניו יורק בליל שבת, בית הכנסת היה מלא בטיש עם הבחורים. האדמו"ר התרומם קצת ועשה קידה כלפי אבא .כולם הסתכלו בשביל מי הוא נותן את הכבוד הזה? נכנס יהודי בלי זקן, (אבי היה אורטודוקסי אבל בלי זקן), והוא נתן לו כ"כ הרבה כבוד. הרבי אמר לבחורים: "אתם רואים את היהודי הזה?, הודות לו אני יכול להיות אתכם ביחד". וסיפר להם את הסיפור שהיה במחנה. כמובן שכולם העריצו אותו ובאו לשאול שאלות איפה זה היה, איך זה היה, ואיך הוא התנהג שם ג"כ, ומאז הוא נשאר בקשרי ידידות אתו כל הזמן. הזמין אותו לכל החתונות לכל המשפחה, ובארץ כשעשה שידוך גדול, הזמין גם אותי. אני זוכר שעשה פעם שידוך עם האדמו"ר מויז'ניץ, ורציתי להגיע אליו. לא נתנו לי. אח"כ סיפרתי לשומרי הראש מי אני, ואז פינו לי את הדרך.

כל איכות ש האדמו"ר מסאטמר, ר' משה טייטלבוים, המבקר ב־ימים אלה בישראל, פוגש בר' נפתלי שווימר ז"ל, שהיה מבקר בחצר האדמו"ר בניו־יורק, היה מקרבו באופן מיוחד. למקורביו אמר: „דעו לכם, כי ר' נפתלי הציל את חיי, כשהיה מחיה את נפשי בלחמניות טריות, מרוחות במרמלדה, במחנה הריכוז ב־גליינת — ראהמסדורף בגרמניה.

ואמנם, אליעזר שווימר, מה־פקידים הבכירים של בנק המזר־חי המאוחד, נזכר עתה, לרגל ביקור האדמו"ר בארץ, כיצד ר' משה טייטלבוים, שכלל לא חשב אז שיבוא יום והוא יהיה מנהיגם של בני העדה החרדית, נוטל את סידורו של אביו המנוח ר' נפתלי ומתפלל בו בדביקות גדולה.

מכל מקום, בזכות עבודתו של ר' נפתלי ובנו אליעזר, במחנה העבודה הגרמני, בזיקוק הכהלים — קיבל מדי בוקר לחמניות טר־יות, והיה מתחלק עם מי שעתיד להיות אדמו"רם של רבבות ח־סידים. בכך לא רק שהציל אותו אלא גם סיפק לו מזון כשר יום יומי, במחנה.

הרב טייטלבוים לא שכח מעו־לם את העזרה הזו שהגיש לו ר' נפתלי שווימר ז"ל, ומדי פעם היה שולח לו מכתבים, ועד היום מקבלת משפחת שווימר את בר־כת ה„שנה טובה" שלו...

קטע מהעיתון על מעשה חסד של אבי מורי ז"ל במחנה הריכוז

לא נעלם צלם אלוקים

לאבי ז"ל היו עוד כמה יהודים מכירים בהם תמך, חלק נשארו בחיים וחלק לא. אני רוצה להדגיש שגם במחנה לא נעלם צלם אלקים, ואנשים ידעו לעזור

אחד לשני. למרות שהחיים היו קשים, היו כמה גילויים של חסד אחד עם השני וסולידריות, גם יוצאת מן הכלל. אני לא רוצה לספר דוקא על מקרים כאלה, אבל בדרך כלל השתדלו לחיות חיים נורמלים.

כפי שסיפרתי, אבי השיג מזון הודות לזה שעבד בבית מלאכה כחייט, שתיקן את חליפות המדים של כל הקצינים ועשה להם עבודה מאוד יפה. הם שיבחו אותו והיות והיה צריך להביא להם ולפעמים גם למדוד, כך קיבל תמיד חצי לחם או איזה תוספת. וגם עובדי המטבח נהנו ממלאכת החייטות של היהודים ולכן החייטים קיבלו תוספת.

תוספת זו ניצלנו לא רק לעצמנו אלא נתנו לאנשים האלה שהיו זקוקים, לזה, ומי לא היה צריך לזה? היה מעט מאוד אוכל. ואם כבר מדברים על אוכל אני רוצה להגיד שאת האוכל הכי טוב הגרמנים עשו דוקא, ביום כיפור הרי הם ידעו שעם ישראל צם. ואני רוצה להגיד שגם במחנה היו הרבה שצמו, לאו דוקא דתיים אבל הגרמנים הביאו את המרק הכי הטוב ביום כיפור כדי להעמיד אותנו במבחן, המרק הכי טוב קראו לו מילך־זופע, זה היה משהו טוב, סמיך עם סוכר,וכל אחד חשב שהנה הגיע המרק הטוב, ויתנפל ע"ז. התערבו שיחלקו את המרק במוצ"ש, והנה עשו את זה דוקא ביום כיפור. ההפתעה לגרמנים היתה גדולה מאוד התור לא היה כ"כ ארוך, כי לא כל אחד רוצה לבוא, הרבה יהודים לא אכלו את המרק והתאפקו.

מסיבות במחנה

ה"קאפו" הגרמני נתן לעשות מסיבות. הוא הנהיג שלא יהי'ה כל־כך משעמם, ולכן כשהיה לו איזה יום הולדת או שהיה איזה אירוע אחר, אז הוא דרש ערב אחד שאנחנו נעשה ערב הווי והוא דרש מאיתנו שגם נשתתף עד כמה שאפשר. כל־אחד היה מצד אחד עסוק עם עצמו, קודם כל בעניני בריאות, בעניני אוכל ובמחשבות, אודות המשפחה ומה יביא המחר, כל אחד סיפר מה עבר עליו היום. אז הוא עשה לנו את הערבים האלה שהיו דוקא טובים כי אנשים שכחו קצת מהבעיות. היינו שרים והוא דרש מאיתנו לשיר גם מה שכל אחד היה רגיל בבית, כדי להחליף חוויות. אני זוכר שהיה לנו הימנון מיוחד על בוכנוואלד אותו היינו צריכים ללמוד. ה"קאפו" זה "קאפו" אויגן־שטריבלע, היה מאוד בענין הזה. יתר האנשים לא כל־כך שמו לב לערבים האלה אבל הוא כן הכניס את זה, ואני גם

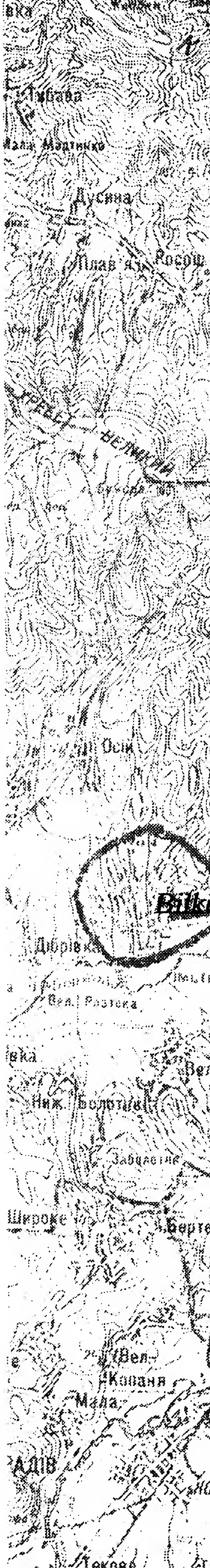
כן עשיתי הכנות לבד, קצת קישוטים, כעין ערב תרבותי במחנה הריכוז הוא פינה אותנו לכמה שעות, ולמחרת חזרנו שוב לשכול.

ההפצצות

כל פעם ששמענו שבאים להפציץ ואת האזעקות אז במקום שאני הייתי צריך לברוח רחוק מהאזעקות, הלכתי לבונקר שלו. זה היה בונקר אישי שלו והיתה לי זכות, מעמד מיוחד, להיות איתו יחד. אבל אני זוכר שפעם, לא רחוק מהבונקר, נפלה פצצה ועשתה חור של כמה מטרים באדמה, והיה מזל שנשארנו בחיים, בבונקר הזה היינו רק שנינו. אח"כ את הלילה של ה19 בינואר אי אפשר לשכות. אז הפציצו את דרזדן, פתאום באמצע הלילה יכולנו לראות שהכל היה אור ממש, כי האירו את השמים ונפלו אז נרות מולוטוב, וכולם התחילו להפציץ. והציבור כולו עזב את המחנות ורץ החוצה. גם השוערים הגרמנים שעמדו בשער ברחו כולם. יצאנו מהמחנה וברחנו קילומטרים, לא משנה לאן. קודם כל לא רצינו להיות במקום מרוכז, כי הם ראו הכל. אז כל אחד ברח והלכנו והסתובבנו אפילו בין האנשים מן האוכלוסיה הגרמנית בבגדים שלנו. כמובן שלא יכולנו להסתתר ולא יכולנו לברוח, ולכןזו היתה סתם תפילת שוא. לו היינו נשארים מיד היו מוסרים אותנו לשלטונות, אבל הרגשנו חופשיות, כאילו שאנחנו לא תחת שמירה, אח"כ שקטו הרוחות וחזרנו.

אור באמצע הלילה

זה לא היה כ"כ קל לחזור, עד שמצאנו את הדרך בחזרה, וכמה אנשים לא מצאו את הדרך. באותו ערב שוב עשו "אפל", לראות אם מישהו חסר, ולבדוק גם כמה אנשים נפגעו. אבל ה19 בינואר היה ליל ניטל, כשהיתה התקפה של המעצמות שהחליטו להרביץ לקראת תום המלחמה. הרי המלחמה הסתיימה במאי, וזה היה ב19 בינואר, וכל שנה כשאני נזכר בתאריך הזה אני רואה לפני את השמים הבהירים עם בקבוקים למעלה. וכך זה נמשך הלאה, הרוב ברחו מהמחנה והתפזרו כי רצו למצוא מחסה, לצערנו המעצמות הפציצו את אושביץ המחנה ולא הפציצו את הכבשנים, אבל כשהפציצו לא שמו לב אם זה מחנה או לא, ברחנו ואני החזקתי ביד את אבי, שלא נאבד אחד את השני. ברחנו אל מחוץ לכתלי המחנה.

כי היינו צריכים למצוא איזה מקום איפה להיות. ברחנו וחיפשנו מיקלטים, זה היה במרכז העיר, אבל הפחד היה כ"כ גדול והדחף הפנימי והפאניקה גאתה ולכן אם אחד רץ, רץ אחריו גם השני, אני חושב שהיגון שטרבלע נכנס לתוך הבונקר שלו, אבל אני לא הייתי אתו באותו ערב.

באותו ערב הייתי עם אבי ז"ל. הלכנו בחזרה, הקהל ברח ובדרך אמר תהילים, מילמל תפילות, מי יודע אם זה לא הלילה האחרון? כל פעם כשהיה אירוע כזה לא ידעו אולי זה הערב האחרון שאתה חי, כי כל פעם היה פחד חדש, עד שלא ידענו "מאין יבא עזרי".

מקבלים ידיעות

כל אחד רצה כבר לעבור את המלחמה, כי מצד אחד ידענו שהולכת להיות כאן התקפה גדולה, כפי שסיפרו לנו הכרוזים שהאמריקאים פיזרו ע"י מטוסים מלמעלה, (אוי ואבוי למי שהרים וראה את זה, אבל בכל אופן היו כאלה שבסתר תפסו עלון כזה, והיו שם ידיעות לאנשים בכמה שפות, חוץ מגרמנית גם בצ'כית, כי היו שם הרבה צ'כים שבויים). היה כתוב בעלון שהופץ כי החזית נמצאת כאן וכאן, והחדשות עברו מפה לאוזן, כך שלא היינו מנותקים לגמרי מן החדשות. חוץ מזה ה"קאפו" שלי, איגור שטרבלע עשה דבר מתוחכם מאוד, כשהלך לקצינים להביא להם את העבודה, תמיד הביא את הדברים עטופים באיזה עיתון, והעיתון הזה היה ממש מבוקש כדי שיוכל לראות, את החדשות. הוא היה מתוחכם מאוד ואת זה גם אנחנו ראינו, בעיתונים הגרמנים האלה, למרות שלא הכל היה שם אמת, ידענו לקרוא גם בין השורות, ולעשות פרשנות בעצמנו שהדברים הולכים ומתקדמים ויבוא לזה סוף, רק שאף אחד לא ידע מתי זה יהיה, כי כל אחד היה במקום אחר. ישתחרר יותר מוקדם יותר מאוחר, תלוי באיזה מקום היה המחנה שלו.

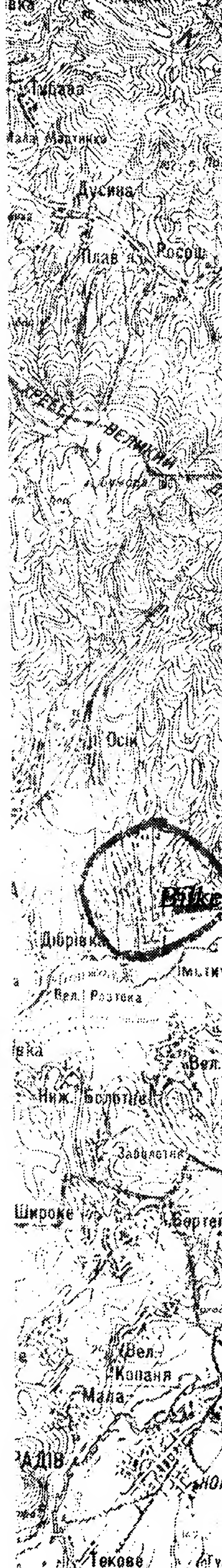
במחנה שלנו כשידענו שהאמריקאים מתקרבים, לא אמרו לנו שזה בגלל המחנה, אבל הודיעו לנו שנצטרך לעזוב את המחנה ולעבור למקום אחר. אנחנו הבנו שכנראה מתקרב גם השחרור שלנו. הרמז היה די ברור: מצד אחד שמחנו ומצד שני פחדנו. שמחנו כי ידענו שאולי בינתיים האמריקאים יכנסו אלינו ונשתחרר, מצד שני פחדנו אולי יכניסו אותנו למקום יותר רחוק ומי יודע כמה זמן זה יקח, ונצטרך שם להתארגן מחדש. לי ולאבי ז"ל הרי היה כבר מקום בו

היינו מסודרים בעבודה, לכן מצד אחד היה חשש ומצד שני שמחה. לא עזר שום דבר והתחלנו לשמוע כבר יריות ויום אחד הגרמנים נתנו פקודה שכל אחד צריך לארוז כמה חפצים שיש לו, (כמה כבר היה לכל אחד?!), שמיכה וכלי האוכל שלו ואת הנעליים שהכנו בינתיים לדרך, ונתנו לנו פקודה שנצטרך להתכונן לעבור למקום אחר למחנה חדש. יום אחד ראינו שגם מנהל המחנה הוחלף והיה כבר מפקד חדש שתפקידו היה להעביר אותנו למקום אחר. המפקד הישן נעלם ויש חילופי משמרות.

"התבגרתי בעשר שנים"

אלה שעבדו בחייטות ואלה שעבדו בסנדלרי'ה התקינו מלאכתם בשביל כל האנשים ולא רק עבור הקצינים. פעם אחת הביאו דברים ממחנה בוכנוואלד, וכמחסנאי בסנדלריה נסעתי לבוכנוואלד להביא בגדים וחומרי תפירה חדשים. אבי ז"ל התנגד מאוד שאסע כי הוא פחד שאתנתק אבל ה"קאפו" שכנע אותו שהוא נוסע רק להביא דברים. אני עצמי לא רציתי כ"כ לנסוע לבד, אבל מצד שני חשבתי שהרי נסעתי עם משאית גרמנית, ואולי בדרך אדע משהו על גורל המשפחה, כי אף אחד לא ידע שום דבר. אז היינו עוד תמימים שחשבנו שאולי נמצא משהו, בסופו של דבר כן נסעתי ואח"כ מאוד הצטערתי על הנסיעה הזאת. בנסיעה זו היתה שיירה של ארבע מכוניות משא. לידי ישבו גרמנים ואני הייתי בבגדי אסירים, ובדרך היתה שוב אזעקה. כל אחד קפץ וגם אני קפצתי למטה, קפיצה מאוד מסוכנת. הסתובבו היטלר־יוגנט, נוער היטלר עם כל מיני מדים, והם היו יכולים בקלות להרוג אותי, כי אף אחד לא צריך לדעת שאני נוסע בתפקיד. אסון כזה יכול לקרות באופן חד פעמי ואף פעם אי אפשר לדעת מה טוב ומה לא טוב, העיקר שהענין נרגע. עליתי שוב לאוטובוס שנסע לבוכנוואלד, משם הבאנו בגדים וזה לקח כמה ימים.

אבי ז"ל אמר לי: "תדע לך בשלושה ימים אלה התבגרתי בעשר שנים, מה שעבר עלי. ביקשתי ממנו סליחה ואמרתי שלא תיכננתי זאת אבל ב"ה שאני כאן ושמחנו מאוד שחזרנו להיות ביחד, בדרך לא ראיתי אף מחנה של נשים אבל בכל אופן ראיתי נשים במחנה בבוכנוואלד והם התחילו לדבר שם ממאות מטר:" איפה אתה נמצא? תמסור ד"ש, אני מעיר זו ומעיר זו", כך עבר הדואר, לא דואר אויר אבל דואר באויר, שכל אחד רצה לשמור קשר. זו היתה הדרך לקבל ד"ש ולמסור הלאה, לא כל אחד הבין את השני, אבל זו היתה אז שיטת הקשר. חזרתי למחנה .

בפעם הראשונה שהייתי בבוכנוואלד לפני שהלכתי למחנה האחר, עבדתי קשה, הפעם באתי רק בתפקיד ולא רק אני, היו עוד כמה שהביאו דברים כי אזל לנו המלאי, וקיבלנו אספקה משם כי זה היה מחנה הריכוז שלנו.

לא הסתובבתי כ"כ בתוך המחנה, ראיתי עוד את מקום ה"אפל" מקום עליו כבר סיפרתי, (פעם הסתובב שם דוב כדי לעשות רושם מאיים על הסובבים, הוא לא היה חפשי אלא מסביב לגדר), ראיתי את השלט "עבודה משחררת" בכניסה. הכרתי את המקום הרי הייתי שם, וזו היתה הנסיעה שלי בתוך מחנה הריכוז. לא יכולתי לדבר כי היינו מוגבלים. כל פעם מלווים אותך חיילים כאלה ששומרים עליך שלא תוכל לדבר, שלא תוכל לקבל שום דבר.

סידור קטן

אני רוצה לספר שבתוך הבגדים האלה, באחד הכיסים במכנסיים היה סידור קטן, ואלה שרצו להתפלל (ואנשים ביניהם אבי שמרו גם שם על תפילה), הסתייעו בסידור אותו קנה אבי ב8 או 9 פרוסות לחם. הסידור הזה עבר מיד ליד. גם האדמו"ר מסאטמער התפלל בו, זה כאילו היה הסידור הראשון שיצא, כי לא היה באף מקום דברים כאלה וגם היה אסור. ומי שבכל אופן רצה לראות להתפלל או להגיד איזה פרק תהילים ולבקש קצת רחמים הסתכל בסידור זה, שאבי נתן רק לאנשים שידע כי יחזירו לו. הפחד היה שיכולים להלשין, כי לא היו חסרים גם אנשים שרצו לקנות להם לפעמים מעמד כלשהו, ולעשות רושם ולהלשין, לכן היה צורך חיוני מאוד להצניע את הסדור.

כשחזרתי למחנה, כל אחד התחיל לשאול אותי כמובן, מה ראית, מה שמעת, האם פגשת וכו', אבל לצערי הצטרכתי לאכזב הרבה אנשים. אמרתי שלא הייתי אדם חפשי ואינני יכול לספר, ואין לי מה לספר. כך נקלטתי בחזרה למחנה.

האילם התחיל לדבר

לפני כן ספור על חייט שבכלל לא דיבר כי היה אילם, אבל מה גודל ההפתעה היתה כשהשתחררנו, שהאילם הזה התחיל לדבר. שנה היינו ביחד והוא לא דיבר, כי לאילמים היה מעמד מיוחד, אם משום רחמנות, אם משום תקנות הנאצים גם אצל הסנדלרים היה אילם כשהוא השתחרר פתאום כשהגענו לתחנת דרזדן הוא התחיל לדבר, וראינו איך שבן־אדם עבור זה שרצה ללחום על החיים יכול

לשנות ולגזור על עצמו שתיקה ואף פעם לא לדבר.

מחוץ לכותלי העבודה היו אנשים שניצלו אחד את השני, אבל כל אחד הסתכל אלי איך שאבי התייחס אלי ואיך אני התייחסתי לאבי. כאמור, היו גם מקרים הפוכים. לצערי ראיתי איך אב ובן נתנו מכות אחד לשני, כשחילקו את הלחם היו מריבות עד תיגרות ידים מי לקח את המנה הכי הגדולה, אנשים שהתרגלו כבר או התחילו לריב על מקום שלא היה לו מספיק והיו כל מיני דברים לא יפים, אבל אני לא מדבר על דברים כאלה, כי זה לא היה הרוב. חוץ מזה היתה עוד קצת בושה והיו גם אנשים מתורבתים, כי אנחנו היינו עם רופאים, עם עורכי־דין ולא היה סתם "עמך", הם היו אנשים מגוונים, וזה לא הלך דוקא לפי כללי האתיקה, ויחסית, עם כל הצרות, שהיו לי כמה חדשים, הרי שעבדתי עם אבי זה עשה לי טוב, אבל זו לא היתה תקופה ארוכה וכשהגיע הזמן של הפינוי אז שבו הצרות כבראשונה.

הצלת נפשות

מ25 עד 30 איש היו תחת הפיקוח של ארגון, זה התחיל ממעט מאוד. לא נתנו לו צוות גדול, אבל רצינו להכניס עוד ועוד, כי זו היתה הצלת נפשות. אם מישהו נכנס שם אז היו לו 50% של הצלה. קודם כל לא צריך ללכת ברגל לעבודה, דבר שני האוכל היה אחר ולא כל אחד היה יכול להכנס לשם, אז או שבאמת היה חייט טוב, או שהיה לו מראה טוב, כי הסתכלו גם על הפרצוף שהוא בחר, אבל הכל היה תלוי במזל, במקרה כזה יכולנו לקחת מאה ובחרו מזה עשרים. אני הרי נכנסתי הודות לאבי שהיה בעל מקצוע ואני בכלל לא הייתי בעל מקצוע, אלא שהייתי תחת חסותו של אבי שהיה מאוד מקובל גם על חברים ועל אנשים. קודם כל בגלל ההתנהגות שלו. גם שטרעבל אמר: אתה צריך הכל ללמוד משוימר הזקן, כי היו שם שלושה שומרים, אבי ז"ל, אני הדוד שלי שאח"כ נהרג, פעם נשארנו בתוך המחנה ופוצצו את הרכבת לידינו היו צריכים עזרה ראשונה ואנשים יצאו לעבודה. לא היה שם אף אחד, אז ביקשו מהר חמשה סנדלרים, חמשה חייטים, חמשה מן המטבח ולקחו אותם לעזרה. הדוד שלי אפילו לא התבקש אלא התנדב, אני חושב שהיה גם קצת סניטרי, אבל מאז שהוא יצא לעזור לא ראינו אותו יותר.

עשינו כל מיני חיפושים, גם השבוע קיבלתי עיתון מגרמניה וראיתי שכתבו

על איזה שומר אבל זה שומר אחר שנהרג. יש סברה שבשעת איסוף הקרבנות, האמריקאים פוצצו את הרכבת והיו צריכים לאסוף את הפצועים, ולקחו את האנשים לבית חולים יחד עם אלה שעזרו להם. מאז הוא לא חזר, אחרי שחזרנו חיפשנו דרך המחנה ועד היום אין לנו שום מושג מה עלה בגורלו, זה היה קרוב מאוד לשחרור ובשביל אבי זו היתה מכה גדולה, כי מתוך כ"כ הרבה אחים שהיו לו, זה האח שדוקא הודות לו הוא הכניס אותו למחנה ודוקא הוא לא חזר. ועד היום אנחנו לא יודעים איפה הוא נהרג או שנפצע ונפטר שם בבית חולים, מקום אליו לקחו את כל הפצועים מהפצצה הזו על הרכבת שליד מחנה הריכוז.

הנקיון משתלם

בלילות לנו בצריפים לכל אחד היה מקום, בכמה קומות. רק העבודה היתה בתוך המחנה, כי שם היה אזור מיוחד לבתי עבודה, ולשירותים. ה"קאפו" הראשי של המחנה, היה ה"מאן". זה היה אחד משונאי ישראל, ואח"כ שמענו שחיסלו אותו כי היו כמה אנשים שאמרו שזו שעת הכושר לקראת סוף המלחמה. אנחנו נזכה והם יהיו ברשימה השחורה. בבוקר כשקמנו, הדבר הראשון היה להתרחץ. אני זוכר שאבי ז"ל היה קם יותר מוקדם והלך להתרחץ ומצא שם את הצרפתים שהיו אתנו. הם שמרו על הנקיון, והוא היה בין הראשונים, כי מי שבא אח"כ כבר לא היה לו זמן להתרחץ כמו שצריך. הוא שמר מאוד על הנקיון והוא ידע שזה יכול להציל אותו כי עבר שתי מלחמות והיה חייל בזמן המלחמה. הוא למד כמה מילים בצרפתית והם חייכו אתו. אבי ריחם עלי שאני אשן עוד קצת אבל במשך הזמן היה לי יותר אפשרויות והתרחצתי. אח"כ נתנו לאכול ארוחת בוקר, חילקו את הלחם לשנים או לשלושה לפי הגודל. וגם נתנו תה. בעלי התפקידים היו פולנים. היה לנו טבח פולני, וכל הצוות היה פולני, כל אחד ידע שפולנים הם במטבח. בין החייטים היו יהודים יוצאי צ'כיה והונגריה, אבל שם היו ממש גויים פולנים. הם בישלו וגם לפי המראה שלהם נראו יותר שמנים וחסונים כי הם אכלו יותר כמובן.

יהודים לקחו רק כדי לקלף תפוחי אדמה או לרחוץ את הכלים. אח"כ היה צריך כל אחד להתייצב לקומנדו שלו. וכל אחד הכיר את ה"קאפו" שלו וכל "קאפו" הכיר את האנשים שלו. יצאו לכל מיני עבודות בשירה, כי היו צריכים לשיר, שיר גרמני אבל כל אחד ידע אותו. היו כאלה שידעו את כל השיר אבל אני זמזמתי, אבל בתוך המחנה כשעשינו את המסיבות שרנו כל מיני שירים, לא

רק בגרמנית. הוא אהב לשמוע גם שירים באידיש, זה לא היה מוגבל, זה היה ענין פנימי, אבל בדרך כל אחד הלך לעבודה, וכשחזר כרע מעייפות. היו צריכים הרבה ללכת.

אבל האוכלוסיה לא עזרה, להיפך האוכלוסיה היתה עוינת מאוד. לפעמים הם עשו לנו דברים כאלו; שמו אבנים קטנות בדרך כי לפעמים הלכו גם יחפים, ומצאו גם זכוכיות. זה לא היה תענוג. לא היתה שום עזרה כי גם הם היו שונאי ישראל, וגם פחדו לעזור למישהו אחר.

עד שלא הגענו לבית מלאכה, עבדתי קשה כמו כל אחד, אני אולי פחות, אבל אבא לקח את זה ברצינות. הוא היה רגיל לעבודה, אני לא אהבתי את זה ועשיתי הרבה סאבוטאז', התחלתי לחפור וכיסתי, ועוד פעם חפרתי,לא עשיתי שום עבודות שיצא מהן משהו אמיתי, ואבי דוקא עבד, כי הוא היה רגיל לעבוד אבל לא העריכו את זה.

ישנתי בבית המלאכה

היו זמנים שנשארתי ללון בתוך בית המלאכה. סידרתי לי שם פינה, כדי שיהיה לי יותר נוח. אמנם לא בקביעות עשיתי את זה, כי אף פעם אי אפשר לדעת שמכריזים על "אפל", אז אם חסר בן אדם יכולים לחכות כמה שעות עד שהמספר מתאים. אם זה לא מתאים יכולים לעמוד שעות, עד שהמספר מתאים, סופרים כמה יש כאן, כמה יש במרפאה, שם היו אלה שלא הרגישו טוב, כעין עזרה ראשונה. נתנו שם אספירין לכל דבר, כאילו שזה עזר הרבה. לא כל אחד רצה ללכת לשם, כי היה פחד להכנס ואמרו לא כדאי להיות חולים, כי ברגע שאתה נכנס למעמד של חולה, הרי מחר מחרתיים אתה במצב כזה... איך אמרו הגרמנים? חולים לא צריכים לחיות, חבל להחזיק אותם, כי צריכים להאכיל אותם.

ה"קאפו" ידע. שאני נשאר שם לעיתים לישון. עשיתי סדר שם. היה מאוד מסודר, היה לי שם מיון התמסרתי לתפקיד, והייתי צריך להוכיח את עצמי, כי זה לא היה כל כך קל. אתה במחנה עבודה, וכולם עובדים שם בחייטות, ואני לא עובד. מצד אחד הצטרכתי לעשות עבודה חלופית, משהו שהיה מסודר, ומצד שני עזרתי לכל אחד מן החייטים כמו שהוא ביקש, השתדלתי להיות ביחסים טובים עם כל אחד ואחד, גם אם מישהו הסתכל עלי כאילו שאני חי על חשבונו.

אבל היה לי יחס מצויין, הייתי הכי צעיר וחוץ מזה את אבי מאוד העריכו, כך שלא היתה אף פעם שום בעיה וממש אהבו אותי.

עונשים באפל

במחנה לא היו כ"כ הרבה "אפלים"- מסדרים רק בבוקר כשיצאו ולא בערב. אבל כשהיה איזה אירוע, כמו אם ברחו מן המחנה ורצו לדעת כמה חסרים אז עשו "אפל", בדרך כלל לא. ה"אפל"ים הכי גרועים היו כשהיינו באושביץ, כשהצטרכנו לעמוד כמה שעות ראיתי את המראות הקשים מראה אחד כזה ראיתי באושביץ. במחנה היו העונשים, היו עבודות קשות ועבודות פחות קשות, ולעבודות קשות לקחו בדרך כלל אנשים בעלי כח שיוכלו לעבוד, אבל היו קומנדו'ס כאלה שעשו עבודות מיוחדות ולא כל אחד רצה לעבור לשם. חוץ מזה יכלו להעניש אותך שלא תוכל לקבל את מנת הלחם, לכן אנשים לא רצו להסתבך בזה.

אבל היו עונשים ששוטרים נתנו לך מכה עם הרובה, ואלה היו מלווים מאוד לא סימפטיים. היו גם אנשים זקנים גרמנים מן הוורמאכט, שסיפרו שלא לוקחים אותם לקרב לכן הם היו בשמירה, פחות מסוכנים מאלה המתנדבים, שבאו מכל העולם; סרבים, רומנים מן הגוארדיה הזו, הונגרים דוברי גרמנית וגם שפות אחרות, הם הכירו את הציבור הזה ועבורם זה היה ממש תענוג קצת להתעלל ולחוש עליונות. אני לא קיבלתי עונש, (אבי ז"ל קיבל פעם אחת, מכה חזקה ברגלו). רק מכה אחת ביום הראשון, כשהגעתי לאושביץ, כשלא מיהרתי. שלחו אותי אז להתרחץ ולהתלבש, לא ידעתי איפה, ואז קיבלתי מכה במקום רגיש ופרצתי בבכי, וחשבתי שכאילו מישהו מתחשב בזה. אבל אמרו לי תפסיק וכו', לא התלבשתי במהירות ועוד דברים כאלה אבל מכות לא קיבלתי, כל הזמן ב"ה.

סיפרתי שראיתי מראה אחד קשה באושביץ. זה היה ממש זוועה לראות שלושה אנשים שנתלו לידינו לימים ראיתי את התמונות שתלו את אלי כהן הי"ד בסוריה. ממש אותה תמונה שראיתי באושביץ, וזה היה כמה ימים לפני שעזבתי את אושביץ. התמונה עומדת לפני והיו לי לילות של סיוטים כשראיתי את זה. וחוץ מזה ראיתי יריות, זה היה כבר בסוף המחנה.

חיסול המחנה

אנחנו מגיעים לקראת חיסול המחנה וכפי שאמרתי, מתחילים להתארגן לעבור למקום אחר, איפה אותו מקום אחר? ידענו רק שלוקחים אותנו יותר עמוק בתוך גרמניה, למקום שהחזית עדיין לא התקרבה אליה. אבל אף אחד לא ידע איפה זה בדיוק. קיבלנו פקודה להיות מוכנים, וכל אחד יעשה את הסידורים שלו. אני ואבי התחלנו לקחת, כמה דברים כבר היה לנו במחנה שהשתמשנו, ידענו שאם הולכים למקום אחר צריכים להשאיר את זה כאן ולכן, לקחנו רק שמיכות כפולות כי שמענו שיהיה קר בדרך, זה היה כבר בחדשי מרץ־אפריל. לקחנו גם שקית עם אוכל, מה שהספקנו לאגור, ואמרו לנו להיות מוכנים לצאת. הזהירו אותנו שאף אחד לא ישאר במחנה, כל אחד צריך להתיצב.

הם ידעו שהיו אנשים שרצו להסתתר בתוך המחנה ולהמתין למשחררים האמריקאים. הזהירו פעם, פעמיים ושלש פעמים, ולמרות כל האזהרות, שמענו אחר כך, שכשעברו את המחנה ממקום למקום, מצריף לצריף, מצאו שני אנשים שהסתתרו בתוך בונקר מתחת לבית השימוש. קודם כל שמענו יריות כל הזמן ירו וירו בתוך הבונקר, אם סתם כדי לעשות רושם ופחד והאנשים יצאו, ופתאום ראינו ששתי דמויות הצטרפו אלינו אח"כ. היו אנשים שהיה להם אומץ ולא איכפת להם כלום רק שישתחררו. זה לקח כמה שעות עד שכל המחנה היה מוכן, ואמרו לנו אתם עוברים הלאה. וכאן התחילו כל הניחושים לאן אנחנו עוברים. לא היה את מי לשאול ולא היה מי שישאל. פקודה זו פקודה, אף אחד לא רצה להסתכן.

הביאו אותנו לתחנת רכבת. הכניסו אותנו לרכבות, הפעם לא ברכבות כאלה כמו שבאנו לאושביץ, רק קרונות פתוחים כמו שלוקחים להסעה ומטען, הכניסו אותנו בתוך הקרונות ושמו כל מיני פרדוקטים לדרך. זו היתה רכבת ארוכה, וגם כאן כל אחד השתדל להיות עם המכרים והידידים שלו כדי שיהיה לו יותר נעים, אני זוכר שהחייטים רצו להיות כולם ביחד כי בינתיים גיבשנו חברה וכל אחד הכיר את השני.

נסענו למחנה החדש, אחרי יום או יומיים נסיעה פתאום שמענו אזעקה. לאמריקאים היו מטוסים, ברגע אחד יכלו להיות בגובה נמוך ותיכף להתרומם, ובלי שום דבר הם הפציצו גם את הקרונות שלנו. אנחנו היינו כולנו בבגדים של שבויים, חולצות עם פסים, הפציצו את מחנה הריכוז ונהרגו הרבה אנשים. וזה

לא היה הכל. הם גם הפציצו את פסי הרכבת ואחר כך ראינו שזה היה יותר קשה. אולי הם רצו את פסי הרכבת כדי שלא נוכל לנסוע הלאה, נהרגו אנשים בתוך הקרונות שהיו אתנו יחד. כל האנשים קפצו מתוך הקרונות וחיפשו מחסה אני זוכר שזה היה ליד כפר, בצד השני של גרמניה, מקום שנקרא רייצנהיים. ואחרי כמה ימים נכנסו לחדרים של האוכלוסיה שם, והיו דברים על השולחן, לחם או חלב, ובגלל שהיו רעבים אכלו את זה. הסתובבו שם נערי־היטלר, חלק בשחור, חלק בחום, אבל היו ילדים בני 13־12 שהלכו כבר עם רובים, כי גייסו את הצעירים והם התחילו לירות ולהרוג אנשים נהרגו שם הרבה מאוד אנשים.

לצערי הרב נפלו לי שם חברים וידידים, בני עיר. עשינו שם בור גדול, קבר אחים, הכנסנו אותם וקברנו אותם. אני זוכר אחד ביניהם, שלמהניימן שהיה אתי, שבמשך כל המחנה אמר הלואי שישאר בחיים כי יהיה לו ממה לחיות כי הוא העביר את כל הכסף שלו לשווייץ, ולא נשאר אף אחד ואני בטוח שאף אחד לא יירש את הכסף, כך הרבה ידידים וחברים שקברנו, ואבי אמר לי תדע לך שאנחנו משמשים עכשיו חברה קדישא, אנחנו לא יכולים להביא אותם לקבר ישראל אבל אנחנו חייבים לקבור אותם יפה, ושם כולם נקברו.

הענין נרגע והאנשים התאספו שוב ביחד, עד שבא כל אחד, כי זה ברח לשם וזה ברח לשם, וחסרו לנו כבר כמה אנשים, ורציתי להגיד שלפי הערכתי, בזמן הפינוי היינו שם למעלה מאלפיים איש, ולפי הערכתי כמאתיים איש בודאי קברנו. אמרו לנו: עכשיו אין רכבת ואנחנו צריכים ללכת ברגל. כאן התחילו הצרות, הלכנו ברגל כי הפקודה היתה שלמי שלא יהיה כח ללכת מיד יורים בו, אסור שישאר אף אחד כי לא רצו שישאר זכר, והאנשים הלכו והלכו.

מי שישב ־ נורה

לנו היו עוד רזרבות כשהלכנו, כי אכלנו יותר טוב ובגלל זה היה לנו עוד כח. הלכתי יד ביד עם אבי, גם כדי שלא ניפרד אחד מהשני. אבל ראיתי אנשים שהיו כבר ממילא חלשים כל הזמן, ועכשיו נגזר עליהם ללכת כל הזמן יומם ולילה, עד שלילה אחד הכניסו אותנו לאיזה רפת בלי אויר מקום דחוס, בלי יכולת לעמוד או לישון, ועם סירחון עצום. הם תיכננו שיישארו כמה שפחות אנשים, כדי שלא תהיינה שריות אבל ב"ה נשארו לבסוף אודים מוצלים מאש חצי חיים אבל יכולים לספר מה ארע שם. לפי המקומות שעברנו התחלנו להבין

שאנחנו מתקרבים לגבול הצ'כוסלובקי, כל אחד הסתכל כל הזמן על המקום ועל הכתובות ועל כל הדברים שרצה לדעת. מפות לא היו לנו ולמי לשאול לא היה, אבל כל אחד דמיין לו לאן הולכים, אני זוכר את חברי יעקב ברון מהעיירה שלי, שהזהירו אותו, הוא לקח את הרבי שלמד אצלו בישיבה, והחזיק אותו כי היה מאוד חלש, ואמרו לו תעזוב אותו הוא לא יכול ללכת ובסוף גם אתה תיהרג כפי שאכן היה לבסוף ובלי רחמנות הלך ס"סניק והרג את הרבי מלאז'ואר ואת ר' יעקב ברון.

כל זמן שראית מישהו מתיישב מיד היו מחסלים אותו, ומה שקרה אתו, מי טיפל בו, איפה קברו אותו אף אחד לא יודע. אני ואבי התחלנו לזרוק מאתנו כל עודף משקל שהיה לנו; לא צריכים שני שמיכות מספיק שמיכה אחת, כדי שההליכה תהיה יותר קלה.

צריכים לעבור את זה

ואבי אמר לי: "אליעזר, אנחנו חייבים לעבור את זה, אם החזקנו מעמד עד עכשיו אנחנו צריכים לעבור את זה". הוא היה עקבי כל הזמן. היה צריך ברצון לחיות ולספר ולראות בנקמה בנאצים, אנחנו חייבים את זה, והעידוד הזה עזר לי, כי ליאוש היה קל מאוד להכנס שם. כי כל אחד הרי רואה והאנשים אומרים בשביל מה, הרי ממילא לא נגיע, ממילא לא ישחררו אותנו, אבל אלה רוצים רק לעשות לנו צרות, מה אני צריך? הולך ומתיישב ומקבל כדור ושובק חיים. העיקר זה היה מחנה והיה מצעד, שזה היה הכי קשה יותר ממה שסבלתי בהתחלה כשהגענו לאושביץ, כך גם הסיום היה רע מאוד, עד שבאנו לעוד איזה מקום שכלאו אותנו בערב ולמחרת הצלחנו ללכת הלאה, עד שהגענו ופתאום אנחנו ראינו שאני בבית, ז.א. שאני קורא כתובות בצ'כית, הרי אני למדתי בצ'כיה בבית ספר. וכאן קיבלנו עידוד גם מהאוכלוסיה. זרקו לנו מלמעלה בצל, גזר, אמרו שאסור להרים אבל לא שמעו והעלימו עין. למראה האוכלוסיה הצ'כית פשוט פרצתי בבכי, דיברנו אתם בצ'כית והם עזרו לנו. עצם הדבר שאתה מקבל קצת עזרה ומתייחסים אליך זה היה העידוד שהנה אתה תישאר ותינצל ותגיע למקום חפצך.

"אוף־געו"

כאמור, בדרך ישנו ברפתות של פרות, היו כאלה שכנראה ידעו מראש כבר שאנחנו מגיעים אז באו לשם, והכניסו אותנו, פעם אני זוכר באיזה רפת היה כ"כ דחוס על הרצפה ואנחנו עוד הגענו רק כמה מאות מתוך כאלפיים איש, אבל הכניסו אותנו לשם שלא היה מקום לישון או לעמוד, והסרחון היה עצום וסגרו אותנו מבחוץ כדי שלא נברח, הפקודה היתה לא להשאיר בן־אדם חי שלא יהיה מי שיספר מה שקרה. מה שפחות להשאיר בחיים לא להשתחרר, זה היה התיכנון שלהם והם ביצעו את זה, אמנם ב"ה נשארו ולא הכל הלך להם במאה אחוז , כי הרי סוף־סוף בכל מקום שנשארו אם חצי מתים או חצי חיים, אבל אני יודע שרצו שלא ישאר מאתנו אף אחד.

המחנה האחרון לפני השחרור Theresienstadt ביקור אחרי המלחמה

כך הלכנו כמה שבועות, שבשבילנו היו כמו מספר שנים, אבל הפחד הזה ולראות, הרי כשהיית כבר במחנה ולא ראית את הסצינות ואת המחזות האלה. כאן ראית שירו. פתאום בן־אדם שדברתי איתו לפני כמה רגעים מקבל כדור במצח והוא נשאר. התחננו "אל תשאר אחורה", דחפנו אותם ועד כמה אפשר לדחוף אבל לא היה לו כוח, וצעקו "אוף־געו אוף־געו אוף־געו" אבל מי שנשאר הרגו אותו.

לא היתה שום שיחה עם הגרמנים, הם אמרו: "דעו לכם, מי שנשאר אחורה

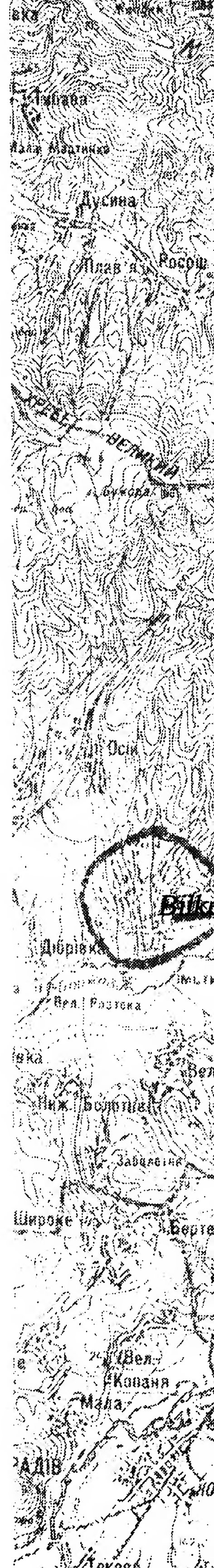
יש לנו פקודה להרוג אותו, אז היו שנים שלושה שרצו לברוח, גם אם ברור שאי אפשר להצליח כשבורחים אל תוך האוכלוסיה, אבל בכל אופן יש סיכוי שאולי יתפוס אותך בן אדם עם רגש שימסור אותך לשלטונות או שיתן לך מחסה טוב. אבל הגרמנים והמלווים בעצמם פחדו, וניצלו את זה והרגו. להרוג שם זה היה דבר קל. שום דבר שם לא היתה רחמנות. מיום ליום התמעטנו וראינו שזה עוד מעט הסוף.

ושוב, היוזמה של אבא בימים הקשים האלה שאתה צריך לרעוד וגם ללכת ואבי מחזיק אותי כל הזמן ואמר אתה תלך ואתה חייב ללכת והוא החזיק אותי יד ביד וצעדנו יחד.

היה לי קצת כוח אבל כל מה שאספתי שם איבדתי בדרך עם ההליכה. אולי יותר מן המראות העצובים האלה השפיע עלי מאוד, לראות איך שהורגים אנשים, ואף אחד לא ידע אם הכדור הבא יהיה בו. מי שהיה לו רצון חזק וקצת כוח ידע ללחום נגד זה, ויש אנשים שנחלשו כבר מכל המחנות ריכוז, וסיימו שם את חלום החיים.

ההליכה היתה שלוש בשורה. אבל זה לא הלך כי מישהו תמיד נשאר אחורה ואף אחד לא רוצה להיות מאחור, אלה שהלכו קדימה הלכו, ואנו נשארנו והיינו צריכים לרוץ כדי להשיג אותם. לגויים האלה היה כוח ללכת כי אין צורך לעשות להם מה לאכול ואנחנו הלכנו בלי שום דבר. את הדרך הזו אני אף פעם לא אשכח כי זה היה מצעד שידעו כי הברירה להיות או לחדול, כשהגענו כבר לצכי'ה, לעיר ונסדורף, כל אחד קיבל את העידוד עד שהגענו ללייט-מריץ שנמצאת ליד טרייזנשטט טרזין. את הגויים שהיו אתנו העבירו ללייט-מריץ, את היהודים העבירו לטרייזנשטט. ראינו מרחוק שומרים והעיר הטרייזנשטט נראתה מבחוץ כמו עיר שנבנית בשביל צבא. ראינו מסביב הצלב האדום שקיבל את טרייזנשטאט תחת חסותו. כשהגענו סוף סוף לשער היו טרנספורטים אחרים שהגיעו לפנינו ממקום אחר. הגיעו לשם מכל קצווי גרמניה.

לא ידעתי, קודם על מחנה טריזנשטט אבל ידעתי כילד על טרזין, כשהגענו לשער פתאום אני רואה אנשים בבגדים אזרחיים ולא בבגדים כמו שאנחנו לבשנו וראיתי בחורה אחת, פרלה ברגרובה שלמדה אתי שמונה שנים בבי"ס בעיירה שלי. היא לא הכירה אותי כי אני הייתי כבר עייף צנום וחלש ואני אומר: "פרלה את לא מכירה אותי? אני אליעזר שווימר". היא הכירה אותי מיד, מה את עושה

עם בת כיתתי פרלה ברגר (שמידט) שנפגשתי איתה במחנה Terezin ועזרה לי ולאבא ז"ל עם לחמניות

כאן?, והיא אומרת: "אני כבר כמה שנים כאן ואני מחכה כאן לחבר שלי" הוא בוודאי יגיע גם כן דרך השער הזה. סוף המלחמה עוד מעט, ואני מחכה בכל טרנספורט לראות את החבר שלי. כשהגענו לטרייזנשטט העבירו אותנו להמבורגר כזה, כל אחד היה שם מאוכלס אני הייתי במרכזים, והיא עבדה במאפיה, ־פרלה זאת־ שמה היום פנינה שמידט. היא הביאה לי לחמניות עם מרמלדה, נתתי לאבי והיו לה עוד כמה ונתתי אותם לחברים. "פרלה, מאיפה יש לך?" אל תדאג אני אביא לך מחר אני גם עובדת כאן במאפיה. זה היה משטר שהיהודים שלטו בכל, טרייזנשטט היתה בשליטת ההנהלה היהודית וכסף יהודי. את טרייזנשטט גם כן העבירו לגרמניה אבל אנחנו באנו בסוף, ומצאנו ממש קיבוץ גלויות, פנינה זו הלכה כל יום שעות לחכות לחבר שלה, והיא חיכתה עד שהוא בא. כשאני נסעתי מבית ספר לישיבה היא נסעה לצ'כיה להכשרה מטעם בני־עקיבא, היתה בהכשרה, ושם הכירה חבר שקראו לו שלמה שמידט, בן של רב או שוחט. הוא היה בבני עקיבא ולקחו אותו להכשרה אז היא חיכתה עד שהוא הגיע, אח"כ התחתנו, הייתי נוכח בחתונה, ואחרי המלחמה עבדנו יחד. בהמבורגר קסרן כבר הרגשנו לגמרי אחרת. קודם כל כי זה היה אמנם תחת הגרמנים, אבל על אדמת צ'כיה,והיתה לך הרגשה שאתה חוזר לכור מחצבתך, זאת אומרת לצ'כסלובקיה ציבור אחר, בפעם הראשונה ראינו גם שמה בחורות, כי לשם הביאו גם בחורות מאלה שחזרו. שהיינו במחנה לא ראינו נשים ולא בחורות, והנה פתאום נשים, שחלקן באו בכסא גלגלים, שמענו שהרוסים כבר מתקרבים לשחרר את פראג, המרחק מלייט־מירץ עד לפראג הוא לא רחוק.

טיפוס

יום אחד ב־9 למאי, הגיע סוף הסבל היום האחרון למלחמה וגם היום האחרון

של מרשל מלינובסקי ששיחרר את פראג. הבחורים יצאו בשמחה, פרצו מחסני אס־אס של סרדינים ובשר ואכלו, ואני הייתי גם כן קצת קל־דעת, ורצתי אחריהם.

מי שאכל נפגע בטיפוס, בתוכם גם אני, נשרו לנו כל השערות קבלנו חום ולא הצלחתי לאכול. רק לשתות ולשתות. אבא התרגז ואמר לי אתה צריך לעשות מה שכל אחד עושה, אתה לא היית צריך לעשות זאת, מכאן הוא כבר לא הקפיד עלי לשמור כי הייתי כבר יותר בטוח. מה להגיד לך אנשים שניצלו אתי יחד ושהכרתי אותם, נפטרו אפילו אחרי השחרור בגלל הטיפוס הזה, למרות שעשו ניסיונות לתת להם תרופות ודברים כאלה. ואני בעצמי היה לי חום והייתי חלש, היה לי מקרה מאוד לא נעים כשבישרתי לשתי אחיות שאח שלהם שהיה אתי ביחד, לא חזר לבסוף. אבל הוא נפטר ואני לא ידעתי.

המצב הגופני שלי בטרזין היה חלש אבל אני ידעתי שאו־טו־טו משהו צריך להתרחש. האמונה גדלה שהנה אנחנו שני חברים, רואים כבר ניצני שחרור. אתה שומע שזה מוכרח להיגמר, אז חבל לא להיות בין אלה. איך אמר אבי במחנה? בגלל שני דברים אני רוצה עוד לחיות: דבר אחד אני רוצה לראות נקמה בעם הגרמני, העולם חייב לעשות צדק ולשפוט אותם על מה שהם עשו, דבר שני: פעם אחת לאכול לשובע לחם.

אני לא האמנתי שלא אראה פעם את האחים או האחיות שלי, למרות שכל אחד ידע שזה בלתי אפשרי, השואות הרי גברו מיום ליום וכל אחד חי בגלל שהוא צריך לחיות עבור משהו. היינו בטרייזשטט כמה שבועות והתחלנו להשתחרר.

לאורך כל ימי המחנה כל הזמן כל אחד רצה לדלות אינפורמציה ולתת אינפורמציה על קרובים ומכרים והיו הרבה אנשים שהצליחו לקבל בשורות טובות. וכל אחד סיפר לשני על פגישות עם אנשים שנפרדת מהם לפני השחרור והגיעו לאותו מחנה. הדברים האלו העסיקו אותך כל הזמן, ראיתי שמה חברים שהיו אתי יחד ולמדתי אתם, ובסופו של דבר הגיעו אתי יחד. טרייזנשטט זה מקום גדול מאוד, וראינו שעברנו את התחום המותר, ולא רצינו להתרחק יותר מדי. אמנם הגרמנים בטרייזנשטט היו כולם מבחוץ, אבל בכל אופן הפחד אי־הודאות שלטו אצל כל אחד שחס על חייו ובאמת רבים לא העזו. אני זוכר שהתרחקתי ואבי כל פעם אומר: "אני מבקש לא יותר מדי", אבי לא אהב לעשות

מפגש עם חברי מהמחנה מנדל זליקוביץ שעברנו יחד כברת דרך במחנות. עומד עמי בקשר מכתבים.

דברים בלי מחשבה כי הוא היה איש מאוד מחושב, ושמר עלי. וזה היה מזלי לכל אורך הדרך שבסופה נשארתי בחיים למרות שלא הייתי כל־כך צעיר היה לי פחות נסיון ופחות שיקול דעת ממה שהיה לו. הוא ידע ועשה תמיד חישובים מה מותר ומה אסור ורוב הדברים מה שהוא אמר התגשם.

לחמניות במחנה

אוכל קיבלנו כי בישלו שם, במחנה הגדול טרייזנשטט, במובן שיש אנשים שלפעמים יש להם אוכל ואי אפשר לאכול אותו או שאין להם אוכל ויכולים לאכול. הדרך צימצמה גם את האפשרות כי היה יותר חלש, ואני אכלתי מהלחמניות מהשוק שפנינה הביאה לי וזה חיזק אותי, אני חושב על כך באהבה ובתודה ואנחנו בקשר ונפגשים מידי פעם. היא אמרה שלמרות זאת שיש לה קצת בלב על שלא סיפרתי לה שאח שלה היה אחד מאלה שקלטתי ושנהרג שם. הסתרתי זאת ממנה הרבה שנים עד שלא היתה לי ברירה, אני אמרתי שראיתי אותו אבל ראיתי שהוצרכתי לגלות את כל האמת. הם היו יותר משפחה, אחים ואחיות, והוא היה ג"כ מן הקרבנות. היה גם חבר אחד שהיה בסנדלריה, זעליקוביץ', חייל מקנדה, ולפני שנה שלח לי איך שנסע לרייצנהיים שם, איפה שאבא שלו, הוא הלך לקבר אחים וצילם, ולפלא הדבר שמצא בין רשימת הנקברים את שם אביו, עם כל הבאלאגאן שהיה. אפילו היה רישום שהוא נקבר שם, ומצא לנכון לנסוע לבדוק את הקבר.

המיפגש בינינו לבין האנשים שהיו בטרייזנשטאט היה בסימן, "וגילו ברעדה".

מצד אחד שמחה ומצד שני עצב, כי כל אחד התחיל לשאול על השני, זה חסר וזה חסר אבל כל אחד תמיד חיפש תשובה: "אולי עוד לא הגיעו כולם", בסתר לבם ידע כל אחד שזה לא יכול להיות. הרי ראית שהרגו וראית שנפטרו, וחוץ מזה הזמן עשה את שלו. הרגישות והטבע עשה זאת, כי עד כמה אתה יכול לבכות? כל אחד חשב ורצה שיהיו לו הפתעות ואכן היו הרבה הפתעות, אבל לא כל אחד זכה להן, אני זוכר את עצמי מתאבל כשאני השתחררתי והתחלנו לחשוב מה עושים הלאה. לכל אחד היתה מחשבה אחת: מה שיהיה יהיה, כל אחד צריך להגיע למקום ממנו יצא. כבר היתה התארגנות ומחשבה לעלות ארצה, ובטרייזנשטאט ראינו פתאום חיילים של הבריגדה היהודית, בבגדים אנגליים אבל יהודים, חלק שבאו מישראל וחלק שהתגייסו ממקום אחר, וחלק באו במחשבה למצוא בנות להיות לבת־זוג. כל בחורה היתה שמחה כשהיא מוצאת חייל מישראל ולוקח אותה להתחתן, ואכן, התחתנו הרבה מהבחורים שבאו. אני מכיר נערים כאלה שבאו עם הבריגדה שבאו אלינו והתחלנו לראות חיים אחרים. התגלו הרבה דברים, היו אנשים שבכלל לא נסעו הביתה, נסעו עם החיילים לבסיס האמריקאי בגרמניה ושם התחתנו ומשם עלו אח"כ ארצה ואפילו לא הודיעו הביתה. או שנסעו יחד עם בן־זוגם כי זה היה יותר קל. הוא היה יכול להסתובב וידע יותר. פעם קיבלנו פחד כי ראינו את הרוסים, והחיילים הרוסים היו מאוד מסוכנים בשביל הבנות שלנו.

לא ידענו מה זה ברישנא, והזהירו את הבנות שישמרו ולא יתחברו יותר מדי, כי החיילים אוהבים לנצל והיו ניצולים. הבנות לקחו את זה בחשבון עד כמה שאפשר. מצאנו גם כמה שדיברו אידיש, ואכן אחד החיילים הללו דוברי האידיש אמר שהוא יהודי. והיו הרבה כאלו יהודים ואח"כ שמענו סטטיסטיקה שהיו הרבה קצינים יהודים, אבל את כל הדברים האלו לא ידענו. היינו צריכים לעקוב כל יום אחרי זה. היום כבר הכל ידוע, אבל אז הכרנו את כל הדברים האלה מבשרך.

את הרוסים ששחררו אותנו, פגשתי כבר קודם לכן בפראג, אחרי השחרור עזבנו את טרייזנשטאט ונסענו לפראג, קיבלנו תעודה ואיכסנו אותנו בבית ספר בגור. משרד מסודר נתן לכל אחד את התעודה, וגם סיפק אבקה נגד מחלות טיילתי קצת בפראג, מצאתי עוד הרבה דמויות, אנשים שהיו שם כבר הרבה זמן כי השתחררו לפני מאי ובאו לחפש אנשים. אני זוכר בפראג את האוכלוסיה,

פתאום ראיתי אנשים שבאו מכל קצות העולם לחפש קרובים והתחילו לחיות מחדש, אבי אמר לי שאין לנו הרבה מה לעשות שם, אנחנו רוצים לנסוע הביתה מה יש לעשות כאן? אז נסענו משם לבראטיסלאווה, שם שוב קיבלנו עזרה ראשונה של כמה מאות כתרים. רשמו אותנו ונתנו לנו את התעודות הראשונות ולנסוע הביתה. אבל איך לנסוע הביתה? כל הקרונות וכל הרכבות היו מלאות עם פליטים וחיילים? ראיתי אנשים שישבו על הגגות וככה נסעו. ישבו גם על המדרגות כי כל אחד רץ לנסוע. נסענו משם לבודפסט בהונגריה, שם התעכבנו ג"כ זמן קצר מצאנו קצת מכרים, ושוב סיפורים אחד לשני, אני זוכר את ועדת ההצלה שהיתה פעילה מאוד, ניגשתי ג"כ לרחוב 3 שם פעל כבר המזרחי ובני עקיבא, ומצאתי כמה אנשים מכירים. התייעצנו וחיפשנו דרך איך להגיע הביתה לעיירה שלנו לבילקה.

לקח הרבה זמן עד שהגענו ליעד: בילקה. נסענו הרבה זמן עד שהגענו, זה לא היה קל אבל נעשה בלב קל כשאתה בן־אדם חפשי וכל מי שהיתה לו עזרה מבחוץ היה יכול לקנות מה שהוא רוצה יחד עם העזרה שקיבלנו והקציבו לכל אחד מהמשרד של השחרור, חלק היו בבגדים כאלו וחלק בבגדים אחרים. לי היו גם בגדים כאלה עם פסים ובגדים שאבי עשה לי בבית מלאכה וסטה, שתאמו את המידה שלי בכל אחוריים היו צריכים לסמן שאני שבוי, ולכן הוא שם משבצת מצבע אחר. לבסוף הגענו הביתה, לעיירה שלנו. היו לנו שם שני בתים. אחד בו נולדתי ובית שני שאבי חסך ובנה. אלה שהקדימו אותנו והיו כבר בעיירה כי השתחררו קודם. באו אלינו פתאום ואמרו: דע לך שבבית שלכם גר גוי אחד, כי לכל הבתים נכנסו גויים, אני זוכר ששמו היה שבשנקו והוא גר בבית החדש. הבית הישן בו גרנו היה ריק, אנחנו רצינו דוקא את הבית הישן. באנו לשם ומצאנו כמה מיטות כי היו שם חיילים שגרו לפני כן התייצבנו אצל הגוי והוא הציג פנים כאילו הוא שמח אבל אנחנו ראינו מה יש לו בעינים, לנו בדירה שלנו, ואבי אמר: קודם כל צריכים לברך שהגענו לאותו מקום, ועכשיו צריכים לשמוע אם מישהו הגיע הביתה משם.

נחזור למחנה: הבעיה הראשונה שהיתה לי במחנה לא היתה שסבלתי כל כך מכינים אלא משילשול. אם לא אכלתי בסדר, או שלא אכלתי מה שצריך שילשלתי הרבה ושילשול זה דבר מאוד מסוכן, אם לא מרפאים את זה מאבדים נוזלים, השילשולים האלה עשו לי דאגה גדולה. מתי זה קרה לי, דווקא בתקופה קצרה שלא הייתי עם אבי ביחד, אולי גם מתוך דאגה וגעגועים, אני לא יכול להגיד

שלא היו לי כינים, כי ראיתי איך אנשים היו מטפלים, אבי היה משהו יוצא דופן בענין הזה ולא נתן שזה יגיע לכך, אבל כינים נדבקים, אם הולכים לבית שימוש או יושבים באותו מקום וכו', אני הייתי מאוד מפונק ולפעמים גם במחנה לא יכולתי לשבת באותו מקום שמישהו ישב. מי שהתרגל לא היה איכפת לו אבל לי היה איכפת ולא התיישבתי בכל מקום, וזה גם העביר מחלות וכינים, אבי אף פעם לא סבל מכך ודאג שגם לי לא יהיה אבל ראיתי אנשים שהיה להם בכמויות כאלה שזו היתה כל התעסוקה שלהם. לא עזר להם גם אם שפכו עליהם דלי מים, פשוט לא יכלו להיפטר מזה, כך שאת המכה הזו ואת הסיוט הזה לא עברתי ב"ה, והכל בזכות אבי.בתקופת המצעד סבלתי מעייפות כי לא הייתי רגיל ללכת ונחלשתי, אבל אחרים היו עוד יותר חלשים, כי בכל אופן היה לי יותר כח, אבל אני מאוד רגיש לראות סצינות זוועה וזה מאוד השפיע עלי, עם כל הדברים שעברנו וראינו. יש אנשים שלוקחים את זה ביתר קלות. אם אתה רואה את החבר שלך אתו אתה מדבר והוא עומד בשורה וכעבור שני רגעים פתאום הוא נעלם לך, ואתה מדבר אתו על נושא מסוים או מתכנן אתו משהו, ואחרי כמה רגעים רואה שהוא איננו, ודוקא לפני השחרור, זה כואב מאוד. בימי השואה או יזכור, אני רואה את כל התמונות האלה ועדיין לא נכנסתי לחיים רגילים, למרות שחלפו ועברו כבר חמישים שנה, אבל דברים כאלה לא נשכחים, וזה רודף אותך לכל החיים.

גם מצב הרגליים השתפר במחנה.רציתי רק להוריד את הנעליים. היה לי רק זוג אחד של נעליים וזה כבר גרם לפצע. בלי נעליים קשה ללכת, ועם נעליים זה יותר גרוע. זה היה מאוד קשה, אבל אבי פשוט לא רצה שנתלונן. נדבר פעם אחרת ונעבור את זה, הוא היה תמיד איש אופטימי, אם זה נגזר עלינו - אמר - צריכים לעבור את זה, ללחום ולא לתת. זה היה טבע טוב כי יש אנשים שהתייאשו. הפולנים היו יותר חזקים מאתנו, הם היו שנים ולחמו נגד הרעים, אבל אצלנו לא היינו רגילים לדברים כאלה. יתכן ששרותו של אבי בצבא בו ראה כל מיני מראות, (לא פעם הוא סיפר לנו ע"ז), אולי הכין אותו שהוא יוכל ללחום נגד זה בקלות יותר מאתנו. כשהשתחררנו אבי היה בגיל כמעט 50, הוא נולד ב־ 1894, והשתחרר ב9 למאי 1945. כשהגענו לבילקה ידענו כבר ושמענו מאחרים שאין לחכות לאמהות ואין לחכות לאחיות, ולי היו הרי אחיות ואחים קטנים, אלה שהלכו מצד שמאל עם האמא אין מה לחכות להן. אז כבר ידענו וכל אחד ידע אם יש לצפות למישהו או אם יש לצפות רק אם יש אנשים שיצאו למחנות עבודה או למחנות ריכוז בגיל יותר מבוגר, לנו כבר לא היה למה לחכות.

ביקור בטריזנשטד לעריכת אזכרה לקדושי השואה שלא זכו לשיחרור

לאט לאט למדנו לחיות עם הפצע בלב והבנו שצריכים לחיות ולתכנן את החיים מחדש. מה עושים הלאה? בעיירה שלנו היו כבר אנשים שהשתחררו והיה כבר מקום ריכוז של משוחררים לפנינו בשם גדליוביץ', אנשים התרכזו שם, התפללו וגם בישלו ואכלו ביחד,

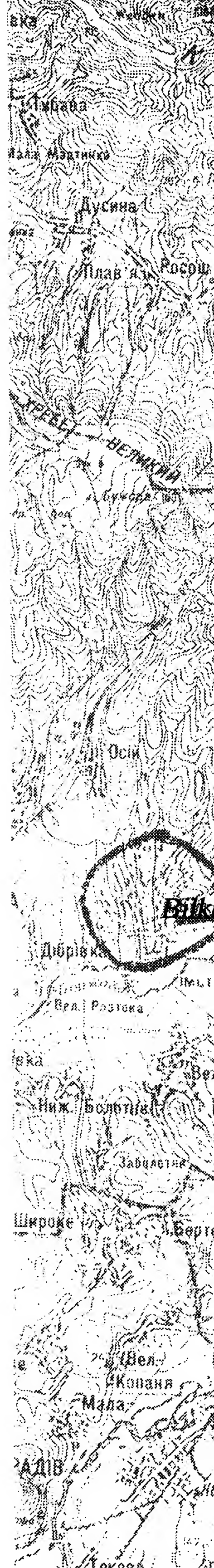
בית הכנסת בבילקה

כל אחד תיכנן לאן הוא נוסע או אם הוא נשאר ידעו שלהשאר כאן אין שום אפשרות, ופתאום אני רואה שאבי מתחיל לחזור כמקודם שהיה גבאי בית הכנסת לפני השחרור, הלך לבדוק את בית הכנסת שלו, ולקח בן־אדם לתקן ולתכנן. אף אחד לא בא לשם וכאב לו שהמקום כ"כ מוזנח. סבא שלנו נפטר לפני המלחמה ולא היתה לו מצבה. סידרנו לו מצבה אבל לא היה מי שיחרוט על המצבה

הקמת מציבה אזכרה לבן עירנו חיים קלך ז"ל ע"י יוצאי בילקה בהר הזיתים בי"ם

באותיות עבריות, אז אני ציירתי את האותיות וגוי עשה לפיהן את המצבה. הקמנו את המצבה לסבא, אביו של אבי, אברהם שמחה שווימר, ולפני שהלכתי למחנה נזכרתי, שכשחזרתי מהישיבה הבאתי בגדים מאוד יפים, ולידינו היה גר כומר שהיה מאוד בידידות אתנו, ואמרנו לו שאנחנו עוזבים ומשאירים הכל, אבל אני מבקש שכמה דברים יקח אליו שאם אני אחזור אקבל אותם אנחנו מקווים לחזור - אמרתי - כי אנחנו רק הולכים לאיזה מקום אחר. תחביא לנו את הבגדים שלי כי היו דברים מאוד יפים, ואני גם זוכר שהיה לי סודר עשוי אנגורה שהוא צמר מאוד מיוחד, וגם בד. והלכתי עם אבי לכומר הזה, הוא רק הסתכל שחזרנו, בירך אותנו ואומר שהוא מאוד שמח. בסוף לפני הפרידה, אבי מזכיר לו כי שיש לאליעזר כאן בגדים והוא אומר: אין לי שום דבר, היתה מלחמה והיו מתים, לא היה לנו במה לקבור את המתים, אז לקחנו את הבגדים שלכם בתור תכריכים לא נותר דבר. טוב, ראינו כבר את הטובות של הידידים, מה אתה יכול לעשות? אתה יכול להתוכח, הרי אבדו לנו דברים יותר יקרים ולא נותר דבר כך ראינו עד כמה אפשר לסמוך על שכנים וידידים, וזה היה עוד כומר שהיה אתנו ביחסים מאוד טובים, שכן ליד שכן, ועם הגוי ג"כ פעם דיברנו ואבי אמר שהוא רוצה לתקן, והוא אמר: מה פתאום לתקן? זה שלי, ואני אמרתי מה פירוש זה שלך? הרי אבי ביגיעת כפיו בנה זאת. והוא אומר: מה אתה רוצה, לא קיבלת מספיק כדורים, אתה רוצה עוד כדורים? זה היה רמז ברור, ואמרתי לאבי שצריכים להפסיק כי אנחנו לא נסכן את החיים, יצאה גם שמועה שאת קארפאטורוס שברוסיה, שהיה פעם צ'כוסלובקיה, מצרפים אותה לרוסיה, ומי שלא עוזב עד תאריך זה וזה נשאר שם, אמרתי לאבי שהוא לא מתקן שום דבר,

ביתנו בחצר שנבנה ביגיע כפי ע"י אבי ז"ל

לא נדרוש שום רכוש, ניסע מיד מכאן. ראינו מי זה הבן־אדם הזה והזהירו אותנו, סיפרנו לאנשים על דבריו, "תדעו לכם שהוא מסוגל לכל דבר, כאן לא יחזירו לכם שום דבר ואתם צריכים להסתלק". אבי השתכנע שאין מה לעשות גם אם היה קשה לו להפרד מהמקום שהוא ואביו נולדו בו, "לפני המלחמה היה לי אח אחד בקושיצע בסלובקיה, הוא בודאי נשאר בחיים אז ניסע לקושיצה", וכך היה. עזבנו הכל, הוא תיקן מה שהספיק לתקן, נפרדנו ודיברנו, חלק מהאנשים באו וחלק מהאנשים עזבו כי היתה תנועה. הגענו לקושיצה בה היתה קהילה מאורגנת, ובאמת אח של אבי שהיה שם לפני המלחמה שמח מאוד לראות אותנו, אח אחד של אבי היה בצ'כיה ונהרג, אח אחד היה בלובלין וכתב לנו גלויה ועוד כמה אחים, והאח הזה היה היחידי שנשאר בחיים. הוא כבר פתח שם עסק של חייטות עם שותף. שכרנו שם חדר ואבי השתלב והלך לעבוד, כי קושיצה השתחררה כמה חדשים לפני זה ע"י הרוסים והיתה כבר קהילה, היה מטבח יהודי שנתנו לפליטים לאכול, היו שם גם תנועות נוער אני חיפשתי את בני עקיבא, נפגשתי במדריך בשם שרגא הלפרין, והוא היה המדריך המכוון שלי, התידדתי אתו והוא ראה שאני בא ופתאום גילה בי הרבה כשרונות, כי אני התמדתי בעבודה והיה לי כושר ארגוני, לאט לאט התחלתי להשתלב שם, אבי עבד וצפינו לקראת העתיד לראות מה יהיה הלאה. התחילו חיים חדשים, קהילה חדשה, מוסדות, ואני נכנסתי בטראנס כזה בעבודה, עד שיום אחד אומרים לי אתה צריך ללכת ללמוד לעשות

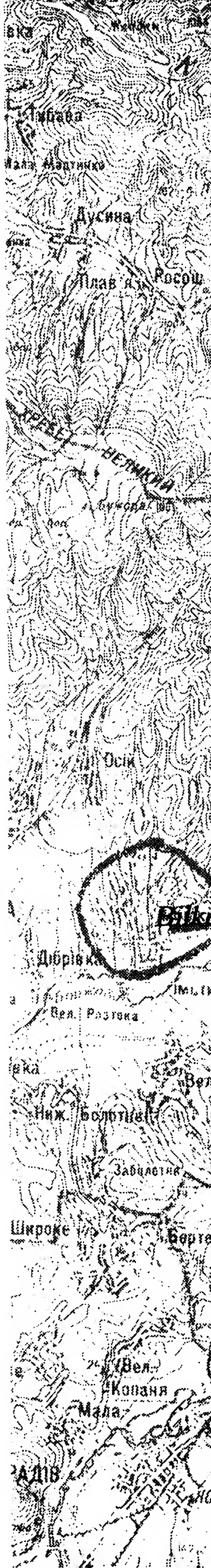

דודי שנשאר יחידי מהשואה ר' שלום צבי שווימר ז"ל
עם בני משפחתה נפטר י"ג כסלו תשמ"ה

חותמות, באו הרבה אנשים פליטים מהונגריה לסלובקיה, ואתה בתפקידך בתוך תנועות נוער תצטרך לטפל בעליה, בהצלה, בעליה ב', ללמוד קסם לי ומאוד אהבתי את העבודה, ומלבד העבודה האירגונית עשינו כל מיני דברים, הוצאנו עיתון, היו לי חברים, ואבי מאוד שמח שאני נכנס לחיים ואני לא חושב שאין לי אחים ואחיות, ואכן גמרתי ללמוד את המקצוע הזה ועשיתי כל מיני חותמות, כדי לעשות ניירות לפליטים שרוצים לעלות ארצה. עשיתי עבודה שקטה בשיתוף עם מי שהדריך אותנו, תעודות ליגליות וכך העברנו הרבה הרבה אנשים, יום אחד אבי אומר לי שנודע לנו שהדוד שלנו חי אמריקה, היה זה אח של אמא ע"ה,

שלח ניירות לאבי ולי, כרטיס לאניה השניה בגודלה בעולם, (אחרי קווין אליזבט) קווימרי. הוא שלח לנו שני כרטיסים כדי שאנחנו נבוא, אמרתי לאבי שאני לא יכול לנסוע לאמריקה, אני עובד כאן בעבודה ציונית. ומה יגיד הדוד? התעקשתי, הימים היו לפני הקמת המדינה, אבל ידעתי שאני מוכרח לעבוד, אבל אם אתה רוצה לנסוע תסע ואני אסע לישראל. אני מבטיח לך שאני אבוא לבקר אותך ונעמוד בקשר. אבי אומר לי אבל אין לי אף אחד רק אותך. אמרתי לו אתה צריך לדאוג לעצמך.

אבא נוסע לאמריקה

בינתיים אבי התחתן, איפה שאכלנו שם ואבי היה במטבח, עם האשה שהיתה אחראית על חדר האוכל, אלמנה שביקשה מאחד המנהלים שיכירו לה את אבי. הוא לא ידע אם אני מסכים, ושלח לשאול אותי. אמרתי שאין לי שום התנגדות, אבל בגיל כזה אני לא יכול לעשות שום דבר, אני רוצה שהוא יתחתן ובמיוחד שאמרו לי מי האשה, אותה מאוד הערצנו והיא היתה נאמנה. הוא התחתן איתה והיות, וגם לה היו קרובים באמריקה גם היא קיבלה כרטיס לאמריקה. הם נסעו

יחד ואני נשארתי שם עד שיום אחד שלחו אותי שאני צריך לעבוד בברטיסלבה, בעיר הבירה של סלובקיה, לנהל את מחלקת העליה שם. נכנסתי לעבודה ועשיתי קריירה, כי הכירו בי והסיפוק שלי היה שיכולתי לעזור להרבה אנשים. גרתי עוד בקושיצה וכל בוקר נסעתי עם אוירון לברטיסלבה ובלילה חזרתי, עד כדי כך רצו שאני אעבוד שם. היו שם כל אירגוני הנוער, מהשומר הצעיר, עד מכבי הצעיר ועד בני עקיבא, אני ייצגתי את בני עקיבא אבל היה לנו שיתוף פעולה מלא, גם עם אלה שלא היו דתיים. מאוד העריצו אותי ושיתפו איתי פעולה, כי ידעתי לשמור סודות וידעתי לבצע. הייתי איש ביצוע וכך ניהלנו הכל, אבא נסע לאמריקה ובינתיים קמה מדינת ישראל ואנחנו עוד היינו בגולה, עושים הרבה פעולות למען ישראל, הדבר הראשון שעשינו היה ללמוד על ישראל. באו שליחים לחוץ לארץ, והם סיפרו לנו על ישראל, לקחנו שיעורים ולימדו אותנו עברית, כי לא ידענו עברית, היו שיחות ושיעורים, לקחו אותנו למחנה קיץ ולמחנה חורף, וגם שם כל החומר היה רק על נושאים יהודיים ועל ישראל, כל מחנה נקרא על איזה מבצע בישראל: על שם לוחמי גוש עציון, על ה' באייר, על ביריה, וכך נושאים לאומיים. כל הנוער הצטרף וכל אחד היה מאורגן, חוץ מאלה שהיו נגד ישראל אלה הקיצונים האורטודוקסים, לא היה להם בכוונה, אבל אנחנו הלכנו בדרך הציונות וההגשמה, הקמנו פלוגות הכשרה, תוך הכנה נפשית לישראל, והיו צריכים להתכונן וללמוד. בינתיים אירגננו להם עבודה אצל יהודים והרויחו כסף ומזה חיו, עד שקיבלו דרכונים והיתה עליה לגלית ועלו ארצה, יש כאלה שלא חיכו ואותם העבירו בדרך לא דרך, דרך אניות אי־לגליות שהגיעו, דרך קפריסין. הם היו צריכים להתעכב שם, אבל אלה שחיכו יותר הגיעו ישר לחיפה. היו בני נוער שבאו איתנו ולקחו אותו ישר מחיפה לחזית,

במפקד הראשון של סניפנו בני עקיבא בקושיצה בשנת 1945 עם החי' יהודה אל עמי (קופצ'יק) מקיבוץ סעד

אבי היקר עם רעיתו ברטה ע"ה בארצות הברית לפני עליתם ארצה בשנת 1970

וגם נהרגו, גם מחוסר נסיון שלא היו לנו עוד חיילים. אבי היה באמריקה ואני התכתבתי אתו, והוא נכנס שם לעבודה, למד אנגלית, ועבר בחינות. הפרידה היתה קשה, גם בשבילו וגם בשבילי, הדוד שלי באמריקה מאוד התרגז, כי הוא שלח לי ניירות וזה עלה לו הרבה כסף ובסוף לא באתי. הסברתי לו ואח"כ ביקרתי אצלו והתפייסנו והוא אכן הוא תמך בי. לפני שהגעתי למחנה ארץ ישראל הייתי בקושיצה, וכל הפליטים שהגיעו מהונגריה דרך הגבולות, צ'כולסלובקיה כבר קיבלה עצמאות, ולא היו יכולים לנסוע בלי דרכונים. וכל מיני אנשים עברו בדרך לישראל דרך צ'כוסלובקיה, אז המעבר היה לקושיצה שהיתה עיר שלפני המלחמה גרו בה הרבה יהודים. גם אחרי המלחמה היו שם יהודים מוכרים שתרמו הרבה. לא היה יהודי בקושיצה שלא נתן או קלט אנשים לאמצע השבוע או לשבת או מסר חדרים בדירתו לישון. אני הייתי שם המארגן עם שאר החברים. סידרתי אותם והקלנו עליהם. ולא היה הבדל אם הוא זקן או צעיר, דתי או לא דתי, היתה פשוט מסירות נפש ואהבה לעזור. כל אחד עשה את זה ברוח טובה, ובשבילם זה היה טוב מאד, כי קרובים לא היה לכל אחד, כך התקרבו איש לאחיו עד שעלו אח"כ לברטיסלבה. לי אמרו: "אתה גמרת את התפקיד כאן ואתה מוכרח ללכת עכשיו לברטיסלבה, שם היה משרד עליה מאורגן, (השני היה בפראג) אותו ניהל ד"ר קלינה, (שהחליף את דוד גרינוולד, ואת רוזנטל) הייתי אחראי על מחלקת הדרכונים, כי היה משטר קומוניסטי ואנשים היו נוסעים הביתה דרך שם והיו צריכים להביא דרכונים, ודרכון לא היה כ"כ קל לקבל, אלא רק אלו שנולדו ממש בצ'כסלובקיה. למי שלא נולד בצ'כסלובקיה, היה צורך לעזור להם בכל מיני ניירות כדי לארגן דרכונים. ובסוף המשטר הקומוניסטי לא נתנו בכלל דרכונים, כי הם טענו שחלק

מן היהודים נוסע לארצות הברית ולאנגליה והם לא רוצים לתמוך במדינות שהם נגד הקומוניזם. אז עשו דרכונים קולקטיביים, ל500 איש ואפילו ל600 איש וכל פעם יצאו שיירות כאלו, כשלאנשים אין דרכון ביד. אני ליויתי את הטרנספורטים האלו עם שאר החברים, חלק לברצלונה, לדרויזיו או לאיטליה, כדי שאנשים לא ירדו בדרך ברכבות כי השלטונות בצ'כיה ובסלובקיה לא רצו שהיהודים האלו יגיעו לישראל, או למערב. היו הרבה אנשים, יהודים שרצו לקבל דרכון, והיו מוכנים לשלם מחירים גבוהים, רק שיהיה בידם דרכון כי לא היה להם מספיק כסף לנסוע לאמריקה. והציעו מחירים אסטרונומיים כשוחד, כדי לקבל דרכון. לא פעם ולא פעמיים פנו אלי, אבל אף פעם לא התפתיתי להם כי כסף לא היה לי, וידעו שאני לא יכול לעזור כלום. הפרדוקס היה שכאשר באתי לכאן ארצה מצאתי אחד באלנבי שאמר לי, "לייזר איזה משוגע היית, הרי הצעתי לך 5000 דולר, מה היה איכפת לך אם הייתי נוסע. הנה מכאן אנחנו נוסעים לאמריקה עכשיו". אבל בגלל זה הייתי איש אמין, ולא רציתי לרמות, ולא חיפשתי להיות עשיר. עבדנו בסכנה גדולה, כי אנחנו שלחנו אנשים בטרנספורטים שלא היו ילידי צ'כסלובקיה, בין אלה שיצאו היו גם ילידי הונגריה, ואנחנו עשינו להם כל מיני קומבינציות, היה פחד שידברו איתם והם לא ידעו מילה בסלובקית, הצטרכנו לתת לאלו שמלוים אותם, השוטרים, "מתנות" כדי שלא ידברו. והיתה ועדת הצלה, ועבדנו בזה מאד יפה, עם כל אירגוני הנוער, אני עבדתי ביחד עם יו"ר ההצלה, בברטיסלבה מקס וייס ז"ל יהודי חרדי, שעשה הרבה בשביל ההצלה, והיה לו קשר טוב עם השלטונות, בהיותו יליד ברטיסלבה. עבדו שם אחד מבני עקיבא שהיו לו קשרים ואנשי השומר הצעיר, אבל המטרה היתה משותפת. היו לנו שליחים טובים בחוץ לארץ שהדריכו אותנו. הם היו בקשר עם ה"מוסד" שהיה אז בפריז והוא נתן הוראות. הכל הלך בסודיות ולא כל אחד ידע על זה, אבל השליחים קיבלו הוראות וכיוונו את חברי ההנהגה הראשית, ואת האירגונים איך לפעול ואיך לשמור ולהישמר.

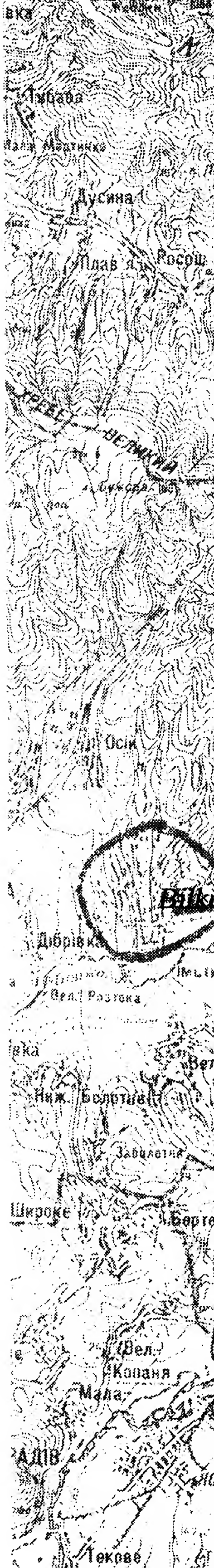
אני זוכר את חבר שלי טוב, איתו עבדתי, דן מאיר ז"ל שאח"כ הצטרף לקיבוץ גן־שמואל, וגם בחור צעיר שעבדתי איתו יד ביד, הייתי סגנו והוא נתן בי אימון, ואני ניהלתי את העבודה המעשית במשרד, כי הוא ידע לסמוך, היו גם חברים שליויתי אותם עד הטרנספורטים לסלזק לוורנה, נסעתי איתם לאיטליה יחד, ללוות את האנשים עד שהגיעו לאניה ושם עלו על האניה, עם דוד גרינוולד עבדתי והיו שם גם חברים שלנו כמו הינדי וקלי אולמן מברטיסלבה, גרשלר מדובשינה וטורצ'ן וכל האנשים האלה שעבדתי איתם יחד בהרמוניה.

ביקרנו בכל הסניפים בסלובקיה, במקום שהיו יהודים, ועודדנו אותם לעליה. לפני העליה קיימנו הרצאות הסברה, עבד אתי יחד חבר בשם מרדכי סבר, אותו הכנסתי למשרד, תפקידו היה לקחת את כל הדרכונים ולסדר את הויזות. לא פעם ולא פעמיים חקרו אותו ושאלו אותו כל מיני שאלות, הם רצו לדעת אם לא מעבירים כאן הון, ואם לא מעבירים מרגלים, היו חקירות ודברים כאלה, זה היה דרך המשטר הקומוניסטי, מרדכי סבר עבד במסירות ובנאמנות וייצג בשם טוב את התנועה..

לוינה

הפספורטים לא היו כולם מזויפים, הפספורטים היו ברובם אמיתיים, אבל היו גם פספורטים כאלו, למשל אצלנו בכספת בברטיסלבה. בבודפשט, חברים שלנו, העבירו לנו בדרך לא דרך רק תמונות, כשהם הגיעו לברטיסלבה כבר מצאו דרכון עם תמונה והשם שאנחנו בחרנו לו, וכשבא והביא איזה סיסמה, הוא ידע למי לפנות, ואני הייתי אחת מן הכתובות האלו, אבל את זה לא עשו להמונים, אלא רק לאנשים שהיו בסכנה, שהיו צריכים להעביר אותם הלאה, בכל אופן זה היה משטר קומוניסטי, עד שהתייצב המצב. כך עבדתי, ונסעתי הרבה לקושיצ'ה ואספתי מהאנשים את הניירות, כדי שלא יצטרכו לעלות לברטיסלבה והבאתי להם את הדרכונים, אנשים היו צריכים לעמוד ימים בתור עד שהגישו את הניירות, היו גם בעיות עד שהעבירו להם את המזוודות וזו היתה בעיה אחרת כי היה אסור להוציא הרבה דברים, הסלובקים רצו שהרכוש ישאר שם, כך המשכתי עד שיום אחד היו חילופין במשטר הפנים בסלובקיה והיו גם הלשנות, ואמרו שהמצב יהיה קשה, אז יעצו לי שאני צריך להיעלם, היה לי תמיד דרכון מוכן, הייתי רווק, אמנם הכרתי חברה שם בבני עקיבא, אבל הצטרכתי להיעלם ונסעתי לאולק, נקודת גבול בה העברנו אותם תמיד לגבול אחר, פחדתי שיעצרו אותי, אז עברתי לגבול אחר, לוינה בלילה, והחזרתי את כל השמיכות.

עברתי בלילה. חיפשו אותי ואז כבר הייתי בוינה, כי מברטיסלבה לוינה זה קרוב, כשהגעתי לוינה ניגשתי למחלקת העליה שם והכירו אותי כבר, כי עבדו שם אנשים כמו מרדכי בנארי, מנהל מחלקת עליה שם, (אחר כך הוא היה מנהל אל־על) ואשתו בלהה, הם העסיקו אותי שם ועבדתי שם במזרחי שהיתה מאוד מאורגנת והיתה להם מסעדה, אכלתי שם וגרתי עד שעליתי דרך צרפת ארצה, ודיברתי עם ברטיסלבה ואמרו לי שהיה לי מזל גדול שידעתי להיעלם ברגע

האחרון כי חיפשו את הבחור הזה עם הקרחת, וזה הייתי אני, אני חושב שזו היתה הלשנה.

חיפה

עולה ארצה באוניה 'קדמה' ערב שבועות - תש"י 21.5.1950

גם בוינה לא ישבתי בחיבוק ידים, אירגנתי והיו לי חברים, עד שהגעתי יחד עם החברים שעבדו אתי לאליעזר בר יהודה, (אליעזר בלוי) ומרדכי סבר. מוינה הגענו לפריז, שם עשו לנו מסיבה יפה והעריכו את פעלינו ונשארנו שם כמה שבועות, המשכנו למרסיי באניה תאודור הרצל, והגענו לחיפה בערב שבועות 1950, כשראיתי מהאניה את חיפה בכינו ושמחנו. בתוך הנמל ידעו שאנחנו מגיעים, חיכו לי גם חברים, אבל אני הייתי רווק והחבר שלי היה נשוי, ואם הוא לא היה נכנס למחנה לא היה מקבל עליה, אז כל אחד אמר לי אל תיכנס למחנות, תבוא לעיר הרי יש לך דודים, אבל היה קשה לו להיפרד אז נכנסתי אתו לשער העליה בחיפה ועברתי את חג השבועות בחום באוהל עם המשפחה הזו בתור סולידריות למרות שלא הייתי צריך להיות שם, אח"כ באתי למשפחה וראיתי שהם גרים ג"כ לבד, עד שהציעו לי אתה צריך להשתלב בעבודה, דוקא היה לי מזל, הכירו אותי וידעו עלי שאני עובד והציעו לי כל מיני עבודות, אבל אמרתי שאני עוד לא רוצה לעבוד. אני רוצה להכיר קצת את ישראל שכ"כ הרבה קראתי וכ"כ הרבה למדתי ולימדתי אודותיה. אמרו לי אתה חייב להיכנס לעבודה והתפקיד הראשון שהציעו לי היה ב"צים", כמזכיר אניה, להיות מנהל אדמיניסטרטיבי, צילצלתי לאבי להתייעץ איתו והא ענה לי בשלילה מוחלטת: כבר הגעת לישראל שב לך, אתה שוב פעם רוצה לנסוע? לא בא בחשבון, אח"כ הציעו לי תפקיד אחר להיות מזכיר

של הפועל המזרחי בזכרון יעקב. הגעתי לשם יומיים אחרי העליה ומיד נכנסתי לעבודה, התחילו לשלם לי חצי משכורת, נתנו לי דירה והמקום מאוד קסם לי, זה היה מאוד יפה על גבעה, ונוף יפה שאני אוהב, ואנשים מהסוג שלי, אח"כ נסעתי לאבי לבקרו בארה"ב. מצאתי את אבי וראיתי אותו ולא הייתי מרוצה בכלל, הוא חי ברובע גדול של כושים, איסט־סייד באמריקה, הם התרגלו כבר אבל גרים שם רק פורטוריקנים ופחדתי לעלות, ואבי אמר לי שככה זה באמריקה, יש דברים טובים ויש דברים רעים, אבל כאן חוסכים ויש לי ב"ה עבודה, ואשה שהוא לקח היתה מאוד נאמנה לו, וטיפלה בו מאוד יפה.

שמחתי מאוד בלבי שאבי בידים נאמנות, כשחזר הביתה בגשם היא היתה יוצאת לקראתו עם מטריה, ולעבוד בשביל אבי זה לא היה שום דבר, הוא אהב לעבוד שעות נוספות, ואמרתי לו בשביל מה לעבוד קשה, בשביל מי? הרי בשבילי אתה לא צריך שום דבר, בשבילך אתה הרי יכול לחיות ככה, אבל הוא אמר שהוא אוהב לעבוד, הוא תרם הרבה כסף לצדקה, ושלח כסף לאנשים

באירוסי עם חברתי מבני עקיבא - אשת נעורי - רבקה לבית מנדלוביץ נפטרה בכ"ג תשרי תשמ"ו בפתח תקוה ע"ה ונטמנה בחלקת ספינקא פתח תקוה

רחוב על שמה של אשתי רבקה שווימר בפתח תקוה. על פעלה בהתנדבות למען הזולת ועזרה בצדקה במסגרת חברת "אמונה". יזמה הקמת בית תמחוי לקשישים שהונצח על שמה "מעיין רבקה".
בתמונה ביתי רחל, חתני אריה ונכדותי רינת ונעמה רבקה לבית שילה.

האלה, ואח"כ נפגשתי עם אנשים וחזרתי עד שביקרתי כשהייתי מבוסס קצת כאן בישראל, שלחו אותי לשליחות בחזרה לוינה, מטעם הסוכנות והמרכז העולמי של המזרחי, בינתיים התחתנתי עם החברה שהכרתי עוד בצ'כוסלובקיה, כשהייתי אצלם פעם בשבת אירגון, ושמרתי איתה על קשר, וגם לאשתי ע"ה היו בעיות שלא יכלה ללדת ואז הענין עוד לא היה כ"כ מפותח בארץ, לכן אמרו תסע לוינה, שם יש רופאים חשובים וטובים וכדאי לעשות שם טיפול ובאמת נולדה שם הבת שלי, ואחרי

מציבת אבי מורי היקר ר' נפתלי שומר ז"ל בפתח תקוה
נפטר כ"ח מר חשון תשל"ו

מפגש יוצאי בילקה על-יד הכותל המערבי ביום הזכרון י' סיון

הלידה חזרנו ארצה, ביתי עלתה כשהיתה בת שנה וחצי. לפני כמה שנים לקחתי את הבת שלי לשם והראיתי לה איפה שאמא שלה קיבלה טיפולים, זה היה בית חולים של גויים, שרק נזירות טיפלו בה ומאוד יפה. היא נולדה במשקל 2 קילו ו-20, ושמו אותה באינקובטור באיזה בית חולים רחוק, אני זוכר שהעבירו אותה באמבולנס לשם, וכל הזמן רק הסתכלתי איך שהיא שוכבת שם באינקובטור, רועד מפחד שמא תהיה התנגשות. השעתיים האלו שנסענו לבית חולים היו בשבילי סיוט. היא היתה שם עד שגדלה וטיפלו בה יפה, ביליתי שם כל יום כמה שעות, רואה אותה מבעד זכוכית כי לא נתנו לי להכנס, הבאתי חבילות של מתנות לכל האחיות שלה.

האם הרגשתי צורך לנקום בגרמנים? שאלה זו חלפה במוחי לעיתים קרובות, אבל העדפתי נקמה גדולה ואני רוצה להגיד שהאכזבה היתה שאנחנו כל הזמן חשבנו שאחרי שעשו פשעים כאלה שלקחו לנו את כל המשפחות ואת כל הילדים הקטנים, הרי נמחקו משפחות שלמות, אצלי חמישה, אבי כבר לא הוליד ילדים כי לקח אשה בגיל שלא יכלה ללדת, ולא בנה כבר משפחה, היו אנשים שעשו חיים חדשים והקימו משפחות, אבל כל אחד לפי הגיל שלו. חשבנו שמשפטי נירנברג שהתחילו אז, בודאי יקבלו עונשים, ומעט מאוד עשו את זה, ואני לא יכול לשכוח בשום אופן, ואף פעם אני לא אסלח אפילו אם נותנים לנו פיצויים אישיים, אבל בכל אופן אני לא דורך אף פעם על אדמת גרמניה, ואם אני נוסע לאירופה אני לא רוצה עוד פעם למרות שיש לי חשק גדול לנסוע עוד פעם לשם, כי חלק מהחברים נסעו לבוכנוואלד ולדרזדן, פעם אחת אחרי המלחמה כשהייתי כבר בקושיצה התכתבתי עם ה"קאפו", ואבי מאוד עודד אותי שאני אפגש אתו כי הוא שמר לו אימונים, הוא דוקא רצה לנסוע, אז נסעתי לגרמניה לבד והוא לא נסע, נסעתי להמברג. התכתבנו ונדברנו שאנחנו ניפגש, ואיך נכיר אחד את השני, אז בתחנת רכבת הוא יהיה ליד הדלפק ויסתכל עלי בודאי כבר יכיר אותי, נסעתי עד שהגעתי ומצאתי אותו, הוא נתן לנו את הכתובת כי הוא התכתב עם המשפחה ואת המשפחה שלו לא לקחו למחנה ריכוז. הוא קיבל דואר וגם כתב, כמובן שלהם היה מותר ולנו לא היה שום דבר, היה לי תא־דואר ואני שמרתי אתו על קשר ונפגשתי אתו, הוא מאוד שמח, היו לו שתי בנות, שאכזבו אותו בכך שהם התחתנו עם כושים אמריקאים, "יש לי שתי גיבנות שחורות", אמר. הם התחתנו והאופנה היתה שכל האמריקאים באו וחילקו על ימין ועל שמאל שוקולד ומסטיקים וכו', חייל אמריקאי, והוא אומר התחתנו עם כושים, ואני ניחמתי אותו ואמרתי לו אתה הרי היית תמיד מאוד ליברלי, ואצלך לא חשוב שום דת

ואמונה, כל בן־אדם נולד עם צלם אלקים, הוא שאל אותי מה שלום אביך, הוא אומר שזו דמות אצילית, כך צריך להיות בן־אדם שאוהב לעבוד ולהנות מיגיע כפיו, והוא לא הפסיק לדבר עליו כי הוא העריץ אותו, ואהב את מי שעבד,

לגרמניה אני יותר כבר לא נוסע, מכל מקום לבסוף עלינו להודות לה' שהציל אותנו ונשארנו כדי שנוכל לספר לדורות הבאים ולהקים משפחה, והשרשרת נמשכת. ולא לשכוח, זכור אשר עשה לך עמלק, ועם חיסול עמלק באה גם צמיחה, תקוה ואמונה שמאפיינים את חיי כאן בארץ־ישראל.

בבת מצוה של נכדתי רינת עם אשתי רחל - תשנ"ו

מציבה לקהילות בהר הזכרון יד ושם בירושלים
בתמונה עיירות מקרפאטורוס ובילקה במרכז

זכור את אשר
עשה לך
עמלק

Дусина
Плав'я
Росош
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Заболотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

שער ו'

עדויות מניצולי השואה

Дусина
Плав'я
Росош
Осік
Дібрівка
Вел. Ростока
Ниж. Болотне
Широке
Вел. Копаня
Мала

הפורענות שפקדה את יהודי בילקה

מאת יצחק רייזמן

שנת תרצ"ח - ערב הפורענות

בפרוס שנת תרצ"ח - 1938 אמר הרב הבילקאי זצ"ל למקורביו שיש להזהר מלכתוב את אותיות - השנה לפי סדרן, אלא יש להחליף אותן לחצר"ת או תרח"ץ, מטעם אל תפתח פה לשטן המשחית לרצח, חס וחלילה. הרב היה עדין נפש, נזהר ומזהיר בדבורו, מדריך ומוכיח, רועה נאמן לעדתו. אני זכיתי להיות מסתופף בצלו, והייתי לו לעוזר ולמליץ, בהיותו נקרא לשלטונות לשם עדות בענינים רשמיים, בבתי הדין של המחוז. הוא קרא לי בכנוי החיבה: "האויסרן מינסטר" שלו - שר החוץ כביכול. הרב לא ידע את שפת המדינה הצ'כית, ואני הייתי המתורגמן שלו, בכל עת ובכל שעה שנקרא לשלטונות, או שפקידים מהרשות המקומית באו לבקרו. לזכותו ולגדולתו, של הרב האדמו"ר זצ"ל ברצוני לציין את העובדה, שהיתה לו אפשרות לעזוב את העיירה, בשנות הארבעים. חתנו הדגול, הרב יששכר דוב ברגמן ואשתו חנהל'ה שלחו לבית הרב ניירות, ויזה, מניו - יורק על מנת שיסע לארצות - הברית. הרב ז"ל סירב להשתמש בויזה ואמר בזו הלשון: "ווי קען איך אוועקגיין און איברלאזן מיין קהל אין גלות אליין" - איכה אוכל לעזוב את קהילתי בגלות לבדה? הרב הלך עם עדתו לגיטו בברגסז ומשם לאושביץ, הוא כל הזמן עודד את הקהל במאמרים כגון: קווה אל ה' חזק ואמץ לבך... וכדומה.

קרבן ראשון

הכיבוש של קארפאטורוס ע"י הצבא ההונגרי, באביב תרצ"ט 1939, נעשה בן - לילה, ונערך בקלות רבה, מבחינה צבאית. הסיצ'וביקים, ארגון צבאי אוקראיני, העמיד התנגדות קטנה, על יד הגשרים העוברים על הנהרות ברחוב הראשי. ביום חמישי לפנות ערב שמענו יריות בקצה העיירה.

היהודים בבילקה התכנסו לתפילת מנחה ומעריב בבית - הכנסת ובבית -

המדרש. במשך היום הסתובב ה"בוכטאר" השומר והודיע בתופו שאסור להדליק נרות וללכת ברחובות מתשע בערב עד אור הבוקר. היהודים השתדלו להתפלל כנהוג, כי השעה עדיין לא היתה דחוקה. אחרי התפילה, כל אחד מיהר ללכת הביתה, לסגור את דלתיו, ולחכות עד חלוף משמרות של שלטון הישן בחדש. אני הלכתי לישון בבית מדרשו של הרב על אחד הספסלים, כדי להיות בביתו במקרה שיצטרכו לי, לשם הסברה בפני השליטים החדשים.

בינתיים, ר' משה בנימין קליין הסנדלר, אסף כסף, נדבות לצרכי שבת בשביל נצרכים, אחרי תפילת מעריב. האנשים אמרו לו שימהר הביתה, אך הוא המשיך לפקוד עוד אחדים לקבץ עוד כמה פרוטות לצדקה.

כשגמר את הסיבוב בין המתפללים, כבו את הנרות, וכל אחד הלך לביתו בברכת להתראות בשלום למחרת. אחדים מהמתפללים היו צריכים ללכת מהלך של חצי שעה או רבע שעה. בתוכם היה גם ר' משה בנימין, כשהגיע לגשר הראשון, על - יד בית ר' אהרן יעקב עקשטיין ור' נפתלי שוימר, נשמעו יריות, וכדור אחד פגע בראשו של ר' משה בנימין, והוא נפל ארצה. החבורה שהלכה אתו הביתה ניסתה להעמידו על רגליו אבל הוא נפצע קשה ולא יכול היה ללכת, אלו נבהלו מהאסון המר ונאלצו לשימו על שכמם ולשאתו הביתה. אצל ר' נפתלי שוימר לקחו אלונקה להעביר את הפצוע הקשה.

כשהגיעו סמוך לביתו, חכו לו אשתו ובניו, וכשראו שנושאים איש חולה, חשבו שמביאים איש עני, ללינה בביתם, כי שם היה מקום לינה לאורחים עוברי־ דרך. אחד השכנים נכנס ואמר שמביאים איש פצוע, וכששאלו מי הוא, לקחה בתו שרה - הנקראת "סוני" הנמצאת כיום באמריקה - עששית מנורת נפט לרחוב, וראתה את אביה הפצוע. עוד היה מדבר כמה מילים, והספיק לראות כל אחד מבני משפחתו. הניחו אותו על המטה, כשדם זב מראשו. השתדלו לתת לו עזרה ראשונה בטיפול מיוחד ולהציל את חייו. תוך כדי הטיפול של השכנים ובני ביתו הנדהמים והבוכים, כשרצו ליישר את ידיו ורגליו על מטתו, מצאו שהוא מחזיק בידיו את תרומות הצדקה שאסף אחרי התפילה... ר' משה בנימין הי"ד נפטר במשך הלילה.

בבוקר באו לבית הרב להודיע לו את הבשורה הנוראה. הרב שאל פרטים, ונתן הוראות לאסוף את כל הדם הנמצא על הגשר עם העפר, ולשים אותו בתוך בקבוק, ולהביאו לקבורה עם הבגדים הרוויים בדם.

הפורענות שפקדה את יהודי בילקה - 365

בלוויה, בהספד המת, התחיל הרב בפסוק מפרשת השבוע "ואלה פקודי" ושעלינו לבכות גם את הנשארים בחיים. כל המלווים השתתפו בצערה העמוק של המשפחה, וקיבלו את דברי ההספד של הרב באימה ובפחד, בדאגה לגורל הימים הבאים. נטע, בנו של ר' משה בנימין היה גר בברגסז מרחק של 40 קילומטרים, בא במכונית ישירה משם, מקום הכבוש ע"י ההונרים מאז שנת 1938. הוא ניחם את אנשי בילקה ואמר להם שהשלטונות ההונגרים אינם מציקים ליהודים כפי שהם חוששים. אך דברי נחמה אלו, לא התקיימו למעשה.

משחק פורים - מצב אמיתי

בשנת ת"ש 1940, כשהתבצרו ההונגרים במקומות הכיבוש, עשו כבר כל תנועות הנוער הכנות, של חדשים מספר, לחוג את חג פורים, בהצגה גדולה, באולם הגדול ביותר בשם "פרינץ", שהכיל מקומות ישיבה לשלוש מאות איש.ברם השלטונות החדשים, נתנו פקודות בכל יום, על ההסדרים החדשים בחיי צבור. כמובן, שכל אסיפה פומבית היתה זקוקה לאשור רשמי מרשות המחוז באורשאווא. ומכיון שהייתי בין היוצאים והנכנסים במשרדים המחוזיים, מטעם הקהילה והרבנות, קבלתי על עצמי לנסוע על אופניים לאורשאווא, מרחק שמונה קילומטר ללשכת הרשיונות, והצלחתי לקבל אשור להצגת המשחק בליל פורים. בגלל המצב העיירה בילקה לא צהלה ושמחה. אמנם בליל פורים השתדלו לשמוח, לקיים המאמר: חייב אדם לבסומי בפורים. בשעת קריאת המגילה בבית - הכנסת שררה דאגה ותקוה גם יחד. זכורני הפסוק שר' יהושע קרא במגילה בבכיה "ויזעק זעקה גדולה ומרה".

הנוער הציג את המחזה "המלך אחשורוש" באידיש מאת אברהם גאלדפאדען. "המשוררים", "השחקנים" ו"המקהלה" הצליחו מאוד במשחקם, המחזה היה מעין הקדמה לחיים אמיתיים של גזרות המן בזמננו, להשמיד, להרוג ולאבד את היהודים.

התלבושות והבמוי היו עשויים ברוב פאר, בעזרת הבנות היודעות את מלאכת התפירה והקישוט. כבגדי פאר למלך אחשוורוש שימשה החופה של הקהילה שהייתה בצבע סגול - ארגמן עם רקמת אותיות זהב של המלים: קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה - תפארת בחורים דק"ק בילקע יצ"ו. את המלך שיחק דוד שטרן הוא לבש בגדים יוקרתיים ומלכות, בצורת טלית, וכתר על ראשו.

אסתר המלכה שיחק הבחור "אנפי" - יוסף חיים שטערן ולא בחורה מטעם איסור תערובת, ודרכי צניעות, לא לשתף במחזות בחורים ובחורות.

אני הקטן הייתי הבן הקטן של המן בן המדתא, ושמי היה ויזתא. כולם מחאו כף כשעליתי על הבמה בחיקוי למלך, ועשיתי מעשה לעג והתלוצצות עליו. רבים מהקהל צחקו בקול ושמחו ונהנו מאוד. חדשים רבים אחרי ההצגה, עדיין התלוצצה כל העיירה, על תכנית שמחת פורים, שנערכה בהצלחה וברעדה.

המקהלה היתה תחת נצוחו של זלמן נעכעס הי"ד, שבצעירותו היה תלמיד לשירה ומוסיקה, וחזנות במוסד לחזנים בעיר ברין. המנגינה התחילה בשיר עברי שלמדנו בפגישות של המזרחי. לא ידענו מי היה המחבר של השיר הזה ולא היה חלק מהמחזה המקורי, למרות זאת הוספנו אותו למחזה. השיר היה מלא רגש והתלהבות, והמנגינה התאימה לפזמונו של מרדכי.

חברי המקהלה היו שלמה ליפשיץ נ"י, משה אביטל נ"י - לשעבר ראש מחלקת החנוך של סוכנות היהודית בניו - יורק. נחום אורי הי"ד, בני השוחט הש"ץ ר' יהושע דאפט הי"ד, פנחס ומרדכי ניימאן בני ר' יחיאל צבי הגרים בישראל ושמואל אליעזר רייז בן ר' מענדל, הגר בלוס אנג'לס, קליפורניה. המשוררים היו מענדי ברוין ע"ה תושב נגבה, ומאיר רייזמאן הי"ד.

שמשי שקעה, הלילה יורד / בעלות השחר ימות המורד,

דגלי נפל נס החרות / עם עוד תקותי לא תלכנה למות.

למה לי נזר, מה לי עטרת, / רק לעבר קראתי מרד!!!

אנכי אמות, אך דורות באים / וילחמו אחרי את ריב אלוהים,

קומו לקרב, הדור הצעיר, / ימות נא המת ומינו יאיר...

למה לי נזר, מה לי עטרת / רק לעבר קראתי מרד!!!

מרדכי היה שר (שמואל ברוין) בתפקידו במחזה:

עלנט, קליין אין נמאס, איז יענקעלע גאט'ס זון,

הפורענות שפקדה את יהודי בילקה - 367

ווי פיינט האבן איהם די אומות, און קענען איהם גארנישט טון, גבורים מיט זייערע גבורה, קענען קעגן איהם נישט ביישטיין, וויפל מאל ביי ווילדע טירע איז ער געלעגן צווישן די ציין,

ווייל יאנקיל כאפ'ט דעם תהילים און לויפט אין שוהל אריין

וויפיל מאל איז שוין געהאנגען

איבער איהם די שארפע שווערד.

וויפיל מאהל האט מען פארלאנגען

איהם אפמעקן פון דער ערד. למה לי נזר, מה לי עטרת רק לעבר קראתי מרד!!!

המילים שנשתמרו בזכרוני מהמחזות וההצגות, הן בלתי נשכחות. וכעת שאני מעלה על הכתב את החוויה הנדירה האחרונה בחיי הקהילה, אני מחזיק טובה לקהילת בילקה להיות השליח שינציח יום אחד מימי הזוהר של חייה. רק בודדים מאלה שהשתתפו בפעולות הנוער נשארו בחיים. על כן חובה עלינו להקים יד - ושם לימים אלו.

תרגום לעברית

בודד קטן ומאוס / הוא יענקלע יליד השם

איך ששונאים אותו האומות / ולא יכולים לעשות לו מה,

גבורים בגבורתם / ולא יכולים להתמודד

למה לי נזר מה לי עטרת / כמה פעמים הוא שכב

בין שיני חיות טורפות / כמה פעמים כבר עמדה

החרב החדה מעליו / כמה פעמים הם רצו

להשמיד אותו מן העולם. / רק לעבר קראתי מרד!!!

בתכנית פורים קרא אחד מילדי בני - עקיבא, מאיר בן שמואל דוד דוידוביץ, הי"ד בגיל עשר, השיר דלהלן:

עברים אנחנו / עברים אנחנו, עברית נדברה,

עברית נלמדנה, עברית נזמרה. / המורה אבינו, בית - הספר ביתנו

שם נלמדה, נבינה, ונדע, / ילדים אנחנו, יהודים קטנים,

נערים עברים בני ישראל, / אחים אנחנו, אחים כולנו.

מה אמת, מה שקר, / מה טוב ומה רע.

שם נלמדה, נבינה ונדע, / ה' אלוהינו, ה' אחד.

ובטוחני שיצאה נשמתם באחד... אף אחד לא נשאר מבני גילו כי מאות ילדים וילדות מעיירתנו בגיל הרך של פחות מחמש עשרה שנה נספו בשואה בתאי הגזים, זכרונם לברכה הי"ד.

השואה שפקדה את יהודי בילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

לאחר שצ'כוסלובקיה נפלה קרבן למדיניות "מינכן" של צ'מברלין קיבלה הונגריה שטחים גדולים מהארצות שגבלו בה על פי הוראות הגרמנים. רוסיה הקארפאטית שהיתה חלק אינטגרלי של צ'כוסלובקיה עברה כולה לשילטון הונגרי ב־ 15 במרץ 1939. כמו כן קיבלה הונגריה את טרנסילבניה מרומניה, וכן חלקים מיוגוסלביה. השטחים הללו ניתנו לה כפרס כבעלת ברית גרמנית. ביוני 1941 הכוחות ההונגריים השתתפו בפלישה לרוסיה, עם כיבוש השטחים היה מספר היהודים תחת שילטון הונגרי כתשע מאות אלף. השילטון ההונגרי תחת המימשל של יורש העצר האדמירל מיקלוש הורטי הנהיג את החוקים הגזעניים נגד היהודים. על היהודים הוטל ללבוש על בגדיהם "טלאי צהוב" את המגן דוד הצהוב. ליהודים אסור היה להחזיק בעסק, נאסר עליהם לעסוק במקצועות שלהם, נלקחו מהם מכשירי הרדיו, ובלילות הוטל עליהם עוצר. היהודים נצטוו להירשם במשרדי העיריה ולהציג מסמכים המוכיחים על אזרחות מקומית. הגזרה הזאת גרמה לדאגה גדולה בקרב התושבים היהודיים שקשה היה להם להוכיח במסמכים שהם תושבי המקום מדורי דורות. בתקופה הצ'כית שהיתה מדינה דמוקרטית אמיתית לא היו בעיות של אזרחות ליהודים תושבי המקום, כי אף אחד לא הטריד אותם.

באוגוסט 1941 עצרו ההונגרים 50 אלף יהודים תושבי רוסיה הקארפאטית שלא יכלו להוכיח את אזרחותם למרות שרובם נולדו שם וישבו שם מדורי דורות וגרשו אותם מעבר לגבול לתוך גאליציה. השומרים ההונגרים הצעידו את היהודים, גברים, נשים, זקנים וילדים במשך היום ובלילות שיכנו אותם בתוך מתבנים ובנינים אחרים. המצעדים הללו נמשכו כחודש ימים עד שהביאו אותם לתוך אוקראינה עד לעיירה קמיניץ - פודולסק.

להונגרים היתה ידיעה ברורה מה שמצפה ליהודים בערבות אוקראינה. גדודי העזר ההונגרים, המתנדבים האוקראינים וה"איינזאצגרופן" של הגרמנים ערכו טבח נוראי ביהודים האומללים הללו. הרוצחים העמידו את היהודים על

משפחותיהם לפני מכונת יריה וקצרו בהם. רק יחידים מתוך אלפי היהודים ניצלו בנס כאשר בתוך המהומה הזאת נמלטו על נפשם. בין המגורשים הללו היה דודי יצחק דאפט אשתו וששת ילדיו. המבוגר בין הבנים היה בן עשרים. היתר היו ילדים צעירים. שני בני דודי, אברהם ויעקב־הערש דאפט בני 18־17 נמלטו וניצלו בניסים גדולים.

לאחר נדידה באוקראינה וגאליציה בסכנת מוות, רעב, קור וחוסר כל הצליחו להסתנן חזרה לרוסיה הקארפאטית, ע"י שוחד לגויים שהיו מוכנים עבור כסף רב להגניב אותם דרך הגבול. הם הגיעו לביתנו בבילקה שבורים, רצוצים ומדוכאים, כל עוד נפשם בם. הם סיפרו על הרצח האיום שההונגרים, האוקראינים והגרמנים ערכו נגד יהודי קארפאטורוס וכל היהודים שנזדמנו בדרכם.

בינתיים גזרו ההונגרים גזרות חדשות, על יהדות הונגריה ושטחי הכיבוש האחרים תחת המימשל הפאשיסטי ההונגרי בשיטת "גדודי עבודת הכפיה". בהונגריה שלטה אז הממשלה של פרנץ סאלאשי שהקימה את גדודי "צלב־החץ", הכנופיות ההונגריות הנאציות, אשר ניתנה להם רשות ויד חופשית להתעלל ביהודים. הכנופיות הללו הוציאו יהודים מבתיהם אל הרחובות ושם ירו בהם. ההונגרים גייסו כחמישים אלף יהודים מבני 18 עד בני 50 ל"מונקו־טבור" – "גדודי עבודת הכפיה". הם ארגנו אותם בגדודים במתכונת הצבא ההונגרי תחת פיקוד הצבא ההונגרי. בראשונה השתמשו ההונגרים ב"גדודי עבודת הכפיה" בשטחה, ועסקו בבניית כבישים, סלילת מסילות ברזל, בניית גשרים וביצורים וכל מיני עבודות ציבוריות. לאחר חדשים של שרות ב"גדודי עבודת הכפיה" הם נשלחו לאוקראינה ורוסיה מאחורי קווי הצבא הגרמני, ההונגרי והאיטלקי בעלי הברית בחזית הרוסית. שם חפרו היהודים חפירות נגד טנקים, תעלות קשר, סללו מסילות ברזל, בנו גשרים וביצורים.

רבבות מהיהודים ב"גדודי עבודת הכפיה" מצאו את מותם בעבודה המפרכת, במגיפות, בקור, ברעב, בשדות הקרב של החזיתות ומידם של הפאשיסטים ההונגרים "צלב־החץ", האוקראינים והגרמנים. שני אחים של כותב טורים אלה חיים אריה ונחום אורי גם גוייסו ל"גדודי עבודת הכפיה" ונשלחו לחזית הרוסית. ב־ 20 מעלות קור מתחת לאפס, באדמה קפואה, בתזונה ירודה, בלי טיפול רפואי, בביגוד־דל, בלי אפשרות של מנוחה, הם עבדו עבודת פרך, למען המאמץ המלחמתי של בעלי הברית הגרמניים. פעולות עונשין ננקטו יום יום נגד

המגוייסים הללו, שכללו תלייה בידיים קשורות מאחורי הגב במשך שעות, הרעבה ומכות. אלה שחלו בטיפוס־הבהרת הוצאו מהגדודים ונשלחו לבתי חולים מאולתרים, אשר היו סתם אורוות ומתבנים גדולים ששם ריכזו את החולים.

גם אחי אריה ז"ל הי"ד היה בין החולים באורווה כזאת בכפר דורוביץ ליד דווידקוב באוקראינה. שם אושפזו כשמונה מאות יהודים בחום גבוה ללא טיפול רפואי. בפסח תש"ג - 1943 הציתו הצוררים־ההונגרים והגרמנים ימ"ש את האורווה באש על כל החולים היהודיים, והעלו אותם חיים על המוקד. לפי עדותו של ניצול אחד שלמה רוזנברג מקארפאטורוס, שבנס הצליח לזחול החוצה מתוך הכבשן - ואשר נכווה קשות - היו הזעקות של בחורינו עד לב השמים. כך נשרפו חיים שמונה מאות בחורים מטובי יקירנו, ובתוכם חיים אריה דאפט הי"ד והוא אז רק בן שלושים.

לקראת סוף המלחמה כאשר ההונגרים והגרמנים ובעלי בריתם נסוגו מהחזית המזרחית בגלל המתקפה הגדולה של הרוסים, נידונו יהודים אלה שעדיין נשארו בחיים למצעדי מוות לתוך אוסטריה וגרמניה. בינואר 1943 חצו הרוסים את הנהר דון והצבא הגרמני נס בבהלה וביניהם היו אלפי יהודים מ"גדודי עבודת הכפיה". בין הנסים היו גם הגדוד של האח השני נחום אורי דאפט הי"ד. בהתקפה הזאת שבו הרוסים גרמנים רבים, הונגרים וגם אלפי יהודים מ"גדודי עבודת הכפיה" ביניהם הגדוד של אחי נחום אורי הי"ד.

הרוסים הכניסו את היהודים למחנה שבויים גדול שהקימו ליד מרשנסק כארבע מאות קילומטר דרומה ממוסקבה. המחנה היה עשוי בונקרים, ובכל בונקר היו מאתיים יהודים. הקור היה נורא, הרעב בלתי נסבל, וטיפול רפואי לא היה קיים. אלפי יהודים שבויים מתו שם ממחלות, מרעב ומסבל. לאחר ששה שבועות נשארו בחיים רק כאלף ושלוש מאות יהודים.

נחום אורי דאפט בן השוחט חלה אנושות ונפטר בז' אדר תש"ג - 1943 בערבות רוסיה הרחוקה רחוק ממשפחתו, רק בן עיר אחד שלמה דווידוביץ עוד הספיק להחליף עמו מילים אחדות לפני מותו הי"ד. הוא היה אז רק בן 26 שנה. אלו שנשארו בחיים לאחר ההתקפה הגדולה של הרוסים נסוגו עם צבאות הגרמנים וההונגרים לתוך אוסטריה וגרמניה. ביניהם היה גם אח שלישי שלמה ישעיה דאפט, שגם גויס ל"גדודי עבודת הכפיה" בתאריך יותר מאוחר בתנאי החורף המזרח האירופאי הקשה של סוף 1944 ותחילת 1945, שרידי "גדודי עבודת

הכפיה" נאלצו לצעוד רגלי חמש מאות קילומטר. מוכי כינים ומחלות, רעבים, לבושים בגדים דלים, רטובים וקפואים, התופת סגרה עליהם מכל הכיוונים. מספר גדול נטבחו בידי צבאות ההונגרים והגרמנים שנסוגו בחופזה. היהודים נרדפו מצד אחד ע"י הצבאות הנסוגים ומצד שני ע"י התושבים המקומיים שונאי היהודים. רק כחמשת אלפים יהודים מתוך 50 אלף מתוך "גדודי עבודת הכפיה" נשארו בחיים לאחר השחרור.

באותם השנים השתוללה בתוך הונגריה אנטישמיות גלויה ובוטה. במרץ 1944 גירשו ההונגרים את כל יתר היהודים בשטחי הכיבוש שלה ברוסיה הקארפאטית, בטרנסילבניה, ביוגוסלביה וגם בערי השדה בהונגריה עצמה לתוך גיטאות. אלה היו בעיקר בתי חרושת ללבנים ומחסנים גדולים. השומרים על הגיטאות היו הונגרים מכל המינים. ז'אנדרמים, אנשי צבא ומשמרות "צלב החץ" האכזריים. היהודים שגורשו לתוך הגיטאות היו בעיקר זקנים, נשים וילדים. כי כל הגברים בגיל הצבא מבני 50-18 היו כבר מגויסים שנים ל"גדודי עבודת הכפיה". לאחר שבועות אחדים התחיל הגירוש לאושוויץ. ההונגרים רוקנו את הגיטאות העמיסו את היהודים בתוך קרונות משא, 80 נפשות בכל קרון וכולם הוסעו לאושוויץ. שש מאות אלף יהודים מכל המחוזות גורשו אל מחנות המוות. כך נשארה קארפאטורוס וחלקים גדולים אחרים מהונגריה "יודענריין". בערך באותו הזמן כאשר בנות הברית התחילו את הפלישה בחופי צרפת פורק המטען האנושי היהודי בתחנה הסופית - ישר אל תאי הגאזים.

רכבת קסטנר

מאת אסתר (דוידוביץ) אברהם

בתחלת סתיו 1943 נסעתי לבודפשט, כדי למצוא עבודה, וע"י כך להקל על הנטל בבית, ואולי להצליח לעזור מבחינה כספית. בסתר ליבי קויתי שאולי אמצא דרך כלשהי לנסוע לארץ ישראל.

עם תקוות אלה הגעתי לבירת הונגריה. התקשרתי עם חברי של תנועת הנוער "דרור - הבונים" והם עזרו לי לשכור חדר ולמצוא עבודה.

תוך זמן קצר התחלתי גם בפעילות תנועתית, שהתבטאה בפגישות חשאיות של כמה חברים, בחדר של אחד מאתנו. עיקר הפעילות היתה לימוד עברית, תולדות הציונות, וכדומה. עלי לציין שהתנועות הציוניות היו אסורות במשטר ההונגרי, לכן הכל התנהל במחתרת.

היה זה ביום ראשון לשבוע, השכם בבוקר, שמעתי רעש מוזר מהרחוב. נגשתי לחלון ולבי עצר בקרבי, חיילים גרמנים צעדו ברחוב. שאלתי את בעלת הבית לפשר הדבר, והיא השיבה ש"הם כבשו את הונגריה", זה היה 19.3.44.

באותה תקופה עבדתי בבית חרושת למצות. למחרת הכיבוש הופיעו בבה"ח שני קציני ס.ס. מצוחצחים, חגורי אקדח, נעמדו באמצע המפעל, ופרצו בצחוק שטני. היה זה המפגש הראשון שלי עם המפלצת בלבוש אדם.

אינני זוכרת היכן עשיתי את ליל הסדר של פסח באותה השנה. אני מניחה שאצל הדודים שלי. בין פסח ועד להליכה למחנה שברח' קולומבוס המאורעות קרו במהירות ובצפיפות מסחררת, ואני הייתי בנסיון מתמיד להתאים את עצמי למצבים החדשים. אולי עקב כך, נוצר אצלי עירפול חושים, שמונע ממני את היכולת להתאים את האירועים לתאריכים.

באחד הימים בשובי מהעבודה, חיכתה לי בחצר חברה מהתנועה. היא מסרה לי שעלי לפגוש בחבר המזכירות עוד באותו היום. התיצבתי בשעה הנקובה במקום שנקבע לי מראש. החבר מהמזכירות מסר לי מעטפה עבה והסביר לי

שאלה התעודות החדשות שלי. מעכשיו שמי יהיה אליזבטה פניושצ'יק, מקולודיבה. הוא הוסיף שבמעטפה כל התעודות הנחוצות, מלבד פנקס עבודה וכרטיסי מזון. גם צילומים נמצאים שם, של נשים, גברים וילדים, ואני יכולה לבנות לי סיפור כיד הדמיון הטובה עלי. אבל אני חייבת במהירות למצא חדר באיזור נוצרי.

עוד באותו היום קניתי לי שרשרת זולה עם צלב, ספר תפלה נוצרי ועירמן. בקדחתנות בדקתי את המודעות על השכרת חדרים, ורק אחרי מאמצים, מצאתי חדר אצל אשה בודדה ברח' נידח באיזור נוצרי.

בעלת הבית הנוצריה היתה אשה מאד סקרנית ודבר זה הקשה עלי. היה עלי ללמוד היטב את ה"סיפור" שלא אכשל חס וחלילה בלשוני. לגביה הייתי חייבת לעבוד, לכן כל בוקר בשעה 6:30 הלכתי ל"עבודה", כביכול לב"ח שבקצה השני של העיר, אך במקום זאת נסעתי בחשמלית מתחנה סופית לתחנה סופית הלוך ושוב עד לשעה 3:30 אחה"צ. אז הלכתי לאחד הגנים הציבוריים לפגוש את חבריי לתנועה. למעשה היתה זו יותר בדיקה הדדית לראות אם כולם ישנם. ואם מישהו נפקד, היה עלינו להודיע לחברי המזכירות, כדי שיבדקו אם לא נעדר האיש, ואם כן לנסות לשחררו.

התקופה שחייתי כ"נוצריה" היתה עבורי קשה ביותר, למרות שהיתה יחסית קצרה. לא היה קשה להתגבר על הרעב ועל העיפות מהנסיעה של ימים ושבועות ללא מטרה, אך הקושי היה הפחד שלא נתן מנות, פחדתי שאם אתפס ויגלו שניירותי מזוייפים, האוכל לעמוד בעינויים לא לגלות מי הם חברי למחתרת.

באחד הימים, בשובי מה"עבודה" והפגישה עם חברי, לא מצאתי את הבית שבו גרתי. עברתי את הרחוב הלוך וחזור, ובדקתי שוב ושוב כל מספר, אך הבית לא היה. מיואשת שאלתי אשה ברחב אם היא יודעת היכן הבית מס' X? האשה הצביעה על תל - חרבות. פצצה פגעה באופן ישיר בבית.

אותו ערב חיכיתי בכליון עינים להתקפת אוויר, כדי שאוכל להכנס למקלט כלשהו ולהתכווץ באחת הפינות. בכלל, השעות של האזעקות עם ההפצצות אויר של בנות הברית, היו עבורי שעות חסד, כי אז לא היו בדיקות של תעודות.

משך חמשה יממות הסתובבתי ממקלט למקלט בתפילה שההפצצה לא תגמר. רק הקפדתי כל יום להופיע לפגישה עם החברים.

רכבת קסטנר - 375

ביום השִשי, מאז שנהייתי חסרת דיור, שוב פגשתי בחבר המזכירות, כשבאתי לפגוש את חברי בגן ציבורי. ללא כל הקדמה אמר לי שעלי ללכת ברגע זה למחנה שברח' קולומבוס. שם מתארגנת קבוצה שיוצאת מחר לא"י. תחילה לא ירדתי לסוף דבריו! אח"כ שאלתי איך זה שדווקא אני זכיתי בנס זה? תשובתו היתה שעקב המבטא הזר שדבק בשפה ההונגרית שלי, ועקב חוסר הדיור, אני בסכנה מתמדת, ועל ידי כך מסכנת את החברים האחרים של התנועה, שפועלים במחתרת.

המחנה ברח' קולומבוס היה מוקף חיילים גרמניים חמושים מכף רגל ועד ראש. רגע הססתי! נכנסתי, היה זה אולם מלא אנשים שלא הכרתי. חיפשתי פנים מוכרות, עד שגיליתי באחת הפינות חברים מהתנועה שלי וכן מתנועות אחרות. התישבתי ביניהם וניסיתי לברר כיצד קורה שבעיצומה של המלחמה ומשלוח רכבות בקצב מסחרר לאושוויץ, מאפשרים לנו לנסוע לא"י. אזי אחד החברים, פעיל בתנועה, הסביר לי, שזו "עיסקת חליפין". הגרמנים זקוקים למשאיות וזהב, ותמורתם הם מוכנים לשחרר כמה מאות יהודים, את המשא ומתן מנהל ד"ר קסטנר ויואל ברנד.

למחרת לשהותי במחנה קולומבוס, עבר רחש בתוך הקהל: "שליח מארץ ישראל". מישהו הצביע לעבר אדם מוקף אנשים. ניסיתי לפלס לי דרך אליו, אך עד שהגעתי האיש נעלם. אח"כ נודע לי ששמו של השליח הוא פרץ גולדשטיין מקיבוץ שבא"י. הוא צנח עם עוד שני חברים מאחורי קווי האויב ביוגוסלביה, ושלשתם "גנבו" את הגבול להונגריה. הם באו לעזור ולעודד את היהודים. הידיעה הזו גרמה לנו התרגשות גדולה, והייתי בטוחה שימי המשיח הגיעו.

כשנה וחצי יותר מאוחר, בהיותי כבר חברת קיבוץ בא"י, נודע לי ששלושת השליחים נתפסו ע"י ההונגרים. פרץ גולדשטיין נשלח לאושוויץ ומשם לא חזר. חנה סנש עונתה קשה והוצאה להורג ע"י ההונגרים. רק יואל פלגי נשאר בחיים וחזר לא"י, לקיבוצו.

***

בחוץ ירד גשם טורדני כשהסתדרנו בשלשות טור ארוך שהשתרך לעבר בית הנתיבות למשא. את התהלוכה הובילו קלגסי ס.ס'. חמושים.

בבית הנתיבות נדחפנו לקרונות הבקר, הקבוצה של "דרור - הבונים" הצטופפה יחד באחד הקרונות.

מאוחר בלילה הרכבת זזה כשהיעד לא ידוע. בקרון צפיפות נוראה. מישהו ספר ומנה יותר ממאה ושלושים נפשות. לידי נמצאת שרה עם תינוקה בת השלושה שבועות, והיא כל הזמן מגוננת עליה שחס וחלילה לא ימחצו אותה. הרגלים כואבות ובלתי אפשרי לישרן. והגלגלים מתגלגלים יומם ולילה הכל דביק והמחנק קשה.

אינני יודעת כמה ימים נסענו כשלפתע הרכבת עצרה ודלת הקרון נפתחה.ניתנה לנו הרשות לרדת. ועוד אנו משטחים את עצמנו לאורך הקרונות, עוברת שמועה שהרכבת נעצרה כי החיילים הגרמניים שמלווים אותה, מחכים לפקודה חדשה בדבר כיוון נסיעתנו.

ופתאום נפוצה השמועה, שהפקודה הגיעה והכיוון הוא אושביץ.

אנחנו שוב בקרון ונוסעים. יש וחושבים על בריחה.

ביום הששי לנסיעה הרכבת שוב נעצרה, והפעם בבית הנתיבות של העיר לינץ שבאוסטריה. דלת הקרון נפתחה וחייל גרמני צרח: "לקום! קדימה בשורה ובטור, אתם הולכים להתרחץ".

כהרף עין הסתדרנו בשורות של חמשה, וטור ארוך של 1648 נפשות עם מגן דוד צהוב על החזה התנהל במעלה הרחוב לעבר בית המרחץ.

לפני בית המרחץ הפרידו בין הנשים והגברים. בשורות ארוכות עמדנו לפני השער בשמש הלוהטת שעות על גבי שעות.

השער נפתח ואנחנו עברנו בפרוזדור ארוך שלצידי הקירות ערמות של ארגזים עם הכתובת: "ציקלון 2B".

ושוב שעות של עמידה. ואז פתאום באה הפקודה: להתפשט. ערמות של בגדים נערמות, והמון גופות נשים ערומות נדחקות מתחת לצינורות המקלחת. מי שמפגר נדחף בגסות ע"י החיילים. בכי של תינוקות קורע לב. ריח חריף של גז. והחיילים הגרמנים במגפי גומי מסתובבים בינינו כאילו שהיינו עדר בקר.

***

שקט לאורך הקרונות. אני רואה קבוצה קטנה, ספק נערות, ספק נערים, יושבים בפינה. הם מוכרים לי, אבל מאין? בהיסוס אני מתקרבת אליהן, ורק אז אני מזהה שאלה חברותי מקרון המסע. הן היו מגולחי ראש. התחלתי למשש את

ראשי ולא הבנתי כיצד קרה ששערותי ישנן. רגשות אשם ובושה תקפו אותי. רק למחרת היום הבחנתי שלא כל הנשים גולחו.

הרכבת המשיכה להתגלגל יומם ולילה. אחרי עשרה ימים ועשרה לילות הרכבת עצרה בתחנת שדה. הדלתות של הקרונות נפתחו והחיילים צרחו: "החוצה! להסתדר בשורות וטור! מארש!" והתהלוכה שוב זזה, בכבדות, עיפים, רעבים וצמאים, לעבר מחנה הריכוז "ברגן - בלזן".

השערים נפתחו, סחבנו את עצמנו פנימה, והשערים נסגרו. חצר מוקפת גדרות תייל מחושמלים במתח גבוה. סביב לגדרות מסתובבים חיילים חמושים מלווי בכלבי זאב. מול השער, בקצה השני של המחנה ישנו מגדל שמירה עם זרקאור וזקיפים. בתוך המחנה כמה צריפים ושממה.

אנחנו בבלוק מס' 11. בחדר של הצריף צפוף מאד, דרגשים של שלש קומות, צפופים זה מעל זה ומעברים צרים. אנחנו בחדר 165 נפשות; נשים וכמה ילדים. מסתדרים איכשהו. בחדר חלון אחד קטן.

השכם בבוקר מעירות אותנו צעקות: מהר לקום ולהסתדר "אפל־ארט" (למפקד). רצים למפקד, ומנהלי הצריפים מסדרים אותנו בשורות ארוכות. אנו עומדים מוכנים במקום, ומחכים לגרמנים שיבואו לספור אותנו.אבל להם יש זמן. מה זה מפריע להם אם אנו עומדים שעתיים, שלש שעות, או עשר שעות במקום. תמיד עומדים בשקט, זקופים, בלי לנוע מהמקום! מחכים, וכל יום ההצגה הזו חוזרת על עצמה, בשמש הלוהטת, בגשם, בקור, למי איכפת.

עברו כשלשה שבועות מאז הגענו למחנה ריכוז "ברגן בלזן". באופן מפתיע מודיעים לנו אחה"צ על מפקד נוסף,בלתי צפוי. מסתדרים בצורת פרסה, הגרמנים עולים על דוכן שממול וקוראים בשמות של 318 אנשים. כל מי שקראו בשמו יוצא מן השורה ומצטרף לאלה שכבר נקראו. זוהי הקבוצה הראשונה שיוצאת לחופש. בבוקר למחרת היום הם עוזבים את המחנה - לשוויץ, לחיים חדשים.

יום רודף יום ללא כל שינוי. רק אורך הזמן של העמידה במפקדים משתנה לפי שרירות לבם של הגרמנים. תוך כדי עמידות ארוכות במקום, באה לנו הרעיון לנצל את הזמן ללימוד. איש/אשה ימסור לזולתו משהו מהידיעות שלו. שכנתי במפקד סיפרה לי אגדות יוון העתיקה ואני סיפרתי לה אגדות חסידיות. מישהו אחר סיפר על מוסיקאים דגולים או אשכולות בציור, ולמעונינים לימדתי את

מעט המילים העבריות שידעתי. היתה זו עיסקת חילופין של מעט הידיעות שהיו באמתחתנו.

רעיון הוליד רעיון, וביקשנו מאנשי מדע ואנשי הרוח שהיו במחנה שיתרמו לנו את חלקם בזמן שהדבר מתאפשר. למי שפנינו - נענה ברצון.

גילינו שהאוייב הגדול שלנו הוא הרעב. ואם לא נתגונן בפניו אנו עלולים לשקוע בתוך עצמנו או חלילה לאבד את צלם האדם. השאלה היתה איך עושים זאת? שמנו לב שישנם בינינו חברים שיותר קשה להם. שזקוקים לעידוד, למלה טובה, וגם לעזרה פיזית. לא היה קשה לותר מדי פעם על פרוסת לחם היומית, או מנת המרק, לאלה שהיו על סף שבירה פיזית. עשינו זאת לפי תור ובהסכמה מלאה.

השתדלנו לתת תוכן לערבי שבת וחגים. זכרנו את הבית עם הערכים היהודיים והכלל אנושיים, ושאבנו את הכח מן העבר עם התקוה לעתיד בא"י.

***

השמים ב"ברגן בלזן" תמיד היו אפורים וקודרים. היו רגעים שהם נראו בהירים ומאירים. היה זה כשלהקות מפציצים של בנות הברית עברו מעלינו לכיוון ברמן או המבורג.

מדי פעם באה קצינת ס.ס. עם אלה ביד וצרחות אימים, אם משהו לא מצא חן בעיניה. היה אתנו בבלוק ילד קטן, בן 4 שנים ושמו אורי. רוב הזמן עמד ליד החלון היחיד והסתכל החוצה. כשהבחין מרחוק בקצינת הס.ס. אורי הודיע לנו שה"אשה" באה. באופן כזה הספקנו להחליק את השמיכות ולסלק דברים שעלולים היו להפריע לה.

בסוף דצמבר 1944 הודיעו לנו הגרמנים שעוזבים את המחנה ונוסעים לשוויץ. ושוב הסתדרנו בשורות וטור ארוך כשפנינו לבית הנתיבות. כשנסגרו השערים מאחורינו הרגשנו הקלה ואף שמחה, אך היא היתה מהולה בעצב עמוק כי לא כולנו בדרך לחופש. אמו של יואל ברנד ואחותו נאלצו להשאר בברגן בלזן כבני ערובה, וכן משפחת כהן שיצרה קשר עם בתם שהגיעה עם קבוצת נשים מאושויץ ל"ברגן בלזן". בתחנת השדה חיכינו כ - 13 שעות עד שהרכבת הגיעה. הפעם היו אלה קרונות רגילים, ולא קרונות בקר. משך ארבעה ימים נסענו מצפון גרמניה לכיוון שוויץ. רוב הזמן הסתכלתי דרך החלון וראיתי שרוב ערי גרמניה הפכו לתלי חרבות. בפעם הראשונה הרגשתי נקמה מתוקה.

היה ערב כשהגענו לגבול השוויצרי. התעכבנו בצד הגרמני עד שסודרו החליפין. מה קיבלו עבורנו? לא אדע. אח"כ ירדנו מהרכבת הגרמנית ועברנו לרכבת השוויצרית. חום נעים עטף את גופי. בשעה שתיים לפנות בוקר הגענו לעיר סנט - גאלן. שוב הסתדרנו בטור ארוך, אבל הפעם על פי בקשה ולא פקודות ונביחות. מכונסים בתוך עצמנו הלכנו כשאנו חולמים ותוהים. שליח מארץ ישראל עמד על המדרכה ובירך את כל אחד מאתנו בברכת "שלום".

הביאו אותנו לקסרקטין של הצבא. באולמות גדולים היה קש נקי פרוס עם שמיכות, ושכבנו לנוח. בבוקר חיכתה לנו ארוחה של דייסה חמה. במשך שלשה השבועות של שהייתנו בסנט - גאלן, השוויצרים הקפידו להאכיל אותנו במזון קל כדי לא לגרום לעומס על מערכת העיכול.

מדי פעם ביקרו אותנו קצינים והתעניינו מה עבר עלינו, לסיפורים שלנו, הם התייחסו בספקנות. היו גם כאלה שאמרו בפשטות: "לא יתכן".

מסנט - גאלן נסענו לקאו שבקנטון הצרפתי, כ10000 מטר מעל העיר מונטרי. בקאו שיכנו אותנו בבית מלון מפואר, אבל בלי הסקה כשהקור חודר ללשד העצמות. חיילים שמרו עלינו יומם ולילה ש"חלילה" לא נברח משם.

המלחמה נגמרה ואנו שיכורי שמחה, אך גם העצב אינו עוזב אותנו. הרבה סימני שאלה לגבי יקירנו; מי ניצל מן התופת? במי נפגוש ואם בכלל? באיזה מצב הם יהיו אחרי כל זאת? השאלות הציקו ולא היה מהן מנוח.

אחר המלחמה בא לבקרנו ד"ר קסטנר. אנו החלוצים התכנסנו סביבו והוא סיפר לנו ארוכות על גורלם של יהודי אירופה. משפט אחד מדבריו מצלצל באוזני עד היום: "הגרמנים היו מוכנים לשחרר יהודים ממחנות ריכוז ואפילו מאושביץ עבור משאיות או זהב. אך לא נמצאה מדינה שהיתה מוכנה לכך".

בגמר השיחה נגשתי אליו ושאלתיו אם ידוע לו משהו על גורלם של יהודי קארפאטורוס. פניו הביעו עצב רב, והוא השיב: "אמי היתה מקארפאטורוס, ויהדות זו יקרה לי מאד, אני בספק..." ולא גמר את המשפט.

(בימים אלה קראתי מחקרים על פעלו של האיש קסטנר, באחד המקומות נאמר: קסטנר דרש שיביאו מכל הגיטאות בקארפאטורוס קבוצות יהודים ברכבת כפי שהובטח לי בשעתו מקרומאי. אייכמן ענה שאם כך, לא יבא איש ב"בעלי הערך שאתנו"... סוף ציטוט.)

השלטונות השוויצרים לא רצו בנו. הם הודיעו שעלינו להיות מוכנים לנסוע לאלג'יר שבצפון אפריקה למחנה אונר"א. ההנהגה של הטרנספורט השיבה ששוב אין אנו נוסעים למחנה. הויכוח בין ההנהגה של הטרנספורט לבין השלטונות נמשך שבועות. וההנהגה שוב ושוב הביעה התנגדות נמרצת, והודיעה שרק בכח יוציאו אותנו לאלג'יר. עקב ההתנגדות של הטרנספורט כולו השוויצרים משכו את ידיהם מהרעיון הזה.

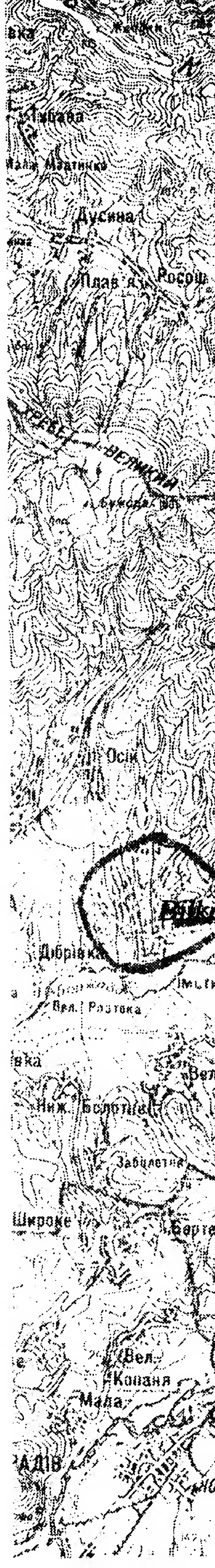
יום אחד הופיע הנציג של הקונסוליה הצ'כית שבשוויץ - בקאו. הם איתרו את אזרחי צ'כסלובקיה לשעבר, ודאגו לנו למעט כסף. הנציג שביקר בקאו ניסה להשפיע עלינו (יוצאי קארפאטורוס) שנשוב לצ'כסלובקיה, והשלטונות יאפשרו לנו ללמוד במוסדות השכלה גבוהים. האיש חזר מספר פעמים אלינו עם הבטחות גדולות, אך היינו נחושים בדעתנו להשיג את המטרה שלנו להגיע לא"י.

בהתחלת יוני קיבלנו רשות (כוונתי לתנועות הנוער החלוציות) לעבור לטרוונו ע"י לוגנו שבקנטון האיטלקי. שם שיכנו אותנו בארמון של נסיך רוסי. מסביב לארמון היה גן גדול ואנחנו עיבדנו את גן הירק.

עקב תפקידי כמזכירה של קבוצת "דרור - הבונים", הגיעו על שמי הרבה מכתבים, חוזרים וגם מברקים, ממרכז החלוץ שבציריך. באחד הימים עבדתי עם עוד חברה בגן הירק כשאחד החברים הביא לי מברק, הייתי רגילה לכך, אבל משום מה ידי החלו לרעוד, וביקשתי מחברתי לעבודה שתפתח ותקרא מה כתוב בו. היא רק פתחה ואני נתתי צעקה "זה הכתב יד של שלמה"! כתב יד במברק? היא שאלה. היתה זו הידיעה הראשונה שהגיעה אלי מיקירי.

בסוף אוגוסט עזבנו את שוויצריה בדרך לא"י. באיטליה הצפונית עברנו לרכבת איטלקית, היתה זו רכבת משא והפעם משום שלאיטליה לא היו רכבות אחרות. מצפון איטליה הנסיעה התנהלה בעצלתיים, דרך רומא ובארי שבדרום איטליה. לאורך כל הדרך, עלו לרכבת ניצולי השואה והצטרפו אלינו. בבארי התעכבנו מס' ימים במחנה של הצבא הבריטי.

עמדנו לנסוע לטארנטו, עיר נמל בדרום. עלינו לרכבת בבארי, אך הרכבת התעכבה זמן ארוך בתחנה. עקב החום הרב, התישבתי על מדרגות הרכבת לפתע שמעתי שמשהי קוראת לי: "אסתר מלכה לאן את נוסעת? השמש סינוורה אותי ולא הצלחתי לראות מי קורא ובשמי המלא. ואני השבתי "לארץ ישראל". "גם אני רוצה", הקול אמר. אמרתי שתבוא מהר ותעלה על הרכבת. היתה זו פריידה

מברוד. היא נהגה להתארח בבילקה אצל אחותה, והיינו עוד ילדות ששיחקנו יחד בגן שלנו.

בטארנטו הנמל היה מלא צבא בריטי. פקידים בריטיים ואנשי צבא ניסו בקפדנות לבדוק את התעודות ואת מס' האנשים שעלו לאניה. אך היה בינינו מישהו, כנראה שליח מא"י שאירגן באלגאן (אי סדר), והצלחנו לבלבל את הפקידות, ויחד איתנו עלו לאניה 200 שרידי השואה, שהצטרפו אלינו בדרך מצפון איטליה לדרום, כולל פריידה מברוד יחד עם חברתה.

האניה היתה צבאית שהובילה חיילים אוסטרליים לחופשה, אינני זוכרת את שמה. הוצב לנו מקום על הסיפון, וכל יום קצינים עשו לנו מפקד כדי לספור אותנו, והם הרגישו שעלינו יותר מבעלי רשיונות העליה. אבל לקראת כל מפקד מישהו סמוי אירגן אותנו כך שהיינו תמיד פחות מהמספר המותר. למעשה במקום 900 נפש היינו 1100 נפש.

ביום החמישי לנסיעה השכם בבוקר עמדתי על הסיפון כשאני פונה מזרחה. לפתע הזדקף לעיני הכרמל במלא הדרו. מיותר לספר על ההתרגשות.

בשעה שמונה בבוקר ב 5.9.1945 האניה עגנה בנמל של חיפה.

אומרים שבני אדם יכולים להולד יותר מפעם אחת. אם זה נכון, אזי ברגע שרגלי דרכו על אדמת ארץ ישראל, אני נולדתי בפעם השניה.

הערה: כעזבנו את בודפדשט "טרנספורט קסטנר" מנה 1648 נפשות. רק 900 מהם עלו לארץ ישראל. הסיבה לכך שחלק מהאנשים חזרו לארץ - מוצאם, אחדים, בעלי חשבונות בבנקים שוויצרים נשארו בשוויץ, והיו שקבלו אשרות כניסה לאה"ב.

Дусина
Осій
Вел. Розтока
Широке
Копаня
Мала

גם על בילקה עברה כוס התרעלה

מאת: ד"ר משה אביטל(דאפט־ליפשיץ)

תחת הכיבוש ההונגרי כל יהודי קארפאטורוס הצטוו להגיש מסמכים לשלטון, ולהוכיח שכל נפש יהודית נולדה בחלק עולם זה, או שקיבלו אזרחות כחוק. הצרה היתה שלא כל אחד שמר על תעודות ומסמכים כדי להוכיח את אזרחותם. ההונגרים ציוו על כך, כדי לנצל את ההזדמנות להפטר מאלפי יהודים, שלא היו להם התעודות המתאימות.

הגל הראשון של הגירושים בא באוגוסט 1941, יהודים שאבותם נולדו בפולין, או בארץ מזרח אירופאית אחרת, ואשר לא היה להם מסמכי ההתאזרחות. באכזריות רבה, אספו השוטרים ההונגרים בבילקה, מספר גדול של יהודים זקנים, נשים וטף שישבו בבילקה במשך דורות, והעמיסו אותם על קרונות בתחנת הרכבת. הירשו להם לקחת רק מטלטלים אחדים, שכל אחד היה יכול לשאת. ביניהם היו המשפחות של ר' משולם פרידמן המלמד, בניו של הדיין ר' לייבוש קאלעך ישעיהו ומענדיל עם משפחותיהם, איציק יואל באהם, משה אלעזר מקולבאסובו, ואחרים.

ההונגרים הסיעו אותם ברכבות אל מעבר לגבול ליד סוואלאבה. בצד השני של הגבול בגאליציה, הצעידו את היהודים הללו, יומם ולילה, עמוק לתוך אוקראינה. בלילות שיכנו אותם בתוך מתבנים, ובתים אחרים שמצאו בערי השדה. היהודים האומללים הללו, צעדו בלי שתיה ומזון ובלי דעת מה מצפה להם. גדודי העזר ההונגרים "צלב החץ", המתנדבים האוקראינים וה"איינזאצגרופען" של הגרמנים, ערכו בהם טבח נוראי, ובתוכם כמאה נפשות מבילקה. הרוצחים סגרו עליהם בעיירה האוקראינית קאמיניץ פודולסק, הכניסו אותם לתוך יער, העמידו מכונות יריה, וקצרו בהם בלי רחם. אפילו נפש אחת מיהודי בילקה שגורשו לשם לא ניצלה. כחמישים אלף

מיהודי קארפאטורוס גורשו לאוקראינה בגל הראשון של הגירושים השונים.

המכה הגדולה הבאה שההונגרים היכו את יהודי קארפאטורוס ואת יהודי בילקה בתוכם היתה גיוס הגברים מבני 50-18 ל"מונקו-טאבור" - "גדודי עבודת הכפיה". מבילקה גייסו מאות גברים, אבות, בנים, אחים וגיסים. ההונגרים ארגנו אותם במסגרת צבאית תחת פיקוד הצבא ההונגרי. בראשונה השתמשו ההונגרים ב"גדודי עבודת כפיה" בשטחה היא. הם עסקו בבניית כבישים, בסלילת מסילות ברזל, בניית גשרים, בניית ביצורים, בניית שדות תעופה. אפילו בבילקה הקימו ההונגרים שדה תעופה צבאי בפאתי העיירה. לאחר חדשים של שרות ב"גדודי עבודת הכפיה" נשלחו מגויסי בילקה לאוקראינה ורוסיה, מאחורי קווי הצבא הגרמני, ההונגרי והאיטלקי בעלי הברית בחזית הרוסית, שם חפרו מגוייסים אלה חפירות נגד טנקים, תעלות קשר, סללו מסילות ברזל, בנו גשרים וביצורים, הכל למען המאמץ המלחמתי.

ההונגרים עשו זאת, כדי להשיג ע"י כך מספר מטרות. מבחינה מדינית היתה זאת אות רצון כלפי הגרמנים, שתבעו מגרוריהם פתרונות ממשיים בשאלת היהודים. ובאותו הזמן היתה גם הכוונה בהשמדה ממש. ומאחר והגברים היהודים הללו, היו מרוכזים הרחק מביתם, יכלו ההונגרים לעשות בהם כעולה על רוחם. באותו הזמן נשארו המשפחות בבילקה, בלי גברים מבוגרים אשר פרנסו את משפחותיהם, וגם היוו הגנה מסוימת לזקנים, הנשים והילדים. לפי ההוראות היו צריכים המגוייסים היהודים לדאוג בעצמם להלבשה, לכלי אוכל, למצעים ולפעמים אף לכלי עבודה. לפני שהמגוייסים בבילקה יצאו להתייצב ל"גדודי עבודת הכפיה" היו עסוקים הנשים בהכנת בגדי עבודה, לבנים חמים, סוודרים, וגם קנו נעלי צבא כבדות שישמשו לעבודות קשות, וכלים מכלים שונים. ניסו לצייד אותם בפרודוקטים ושימורים שיספיק להם לפחות בימים הראשונים של הגיוס. המשפחות שבדרך כלל היו מטופלות במספר גדול של ילדים, נשארו בלי מפרנסים. הימים שלאחר מכן, עמדו איפוא בסימן מלחמת קיום נואשת, שהחמירה מיום ליום.

גורלן של "גדודי עבודת הכפיה" היה שונה ממקום למקום. כי הכול היה תלוי במפקדיהם ההונגריים שבידיהם הופקדו המגויסים לשבט או לחסד. היו קצינים פאשיסטיים כגון אלה שהשתייכו למפלגת "צלב-החץ" שהתעללו ביהודים בהתעללויות סאדיסטיות. בעקבות כל רכבת של צבא הונגרי שיצאה לעבר החזית הרוסית, יצאה רכבת עם פלוגות עבודה יהודיות. במחצית השניה של שנת 1942

גם על בילקה עברה כוס התרעלה - 385

הוצאו לאוקראינה ולנהר דון כמאה אלף גברים יהודיים ומזה כ־ 28 אלף מיהודי קארפאטורוס ובתוכם גם מיהודי בילקה. השמועות שהתחילו להגיע משם ממש הקפיאו את הדם. רבבות מהיהודים בגדודי העבודה מצאו את מותם בעבודה המפרכת במגיפות, בקור, ברעב בשדות הקרב של החזיתות, ומידם של הפאשיסטים ההונגריים "צלב־החץ", האוקראינים והגרמנים. ביניהם היו מספר של בילקאים ובתוכם שני הבנים של ר' יהושע דאפט השו"ב חיים אריה ונחום אורי הי"ד.

ב־ 20 מעלות קור מתחת לאפס, באדמה קפואה, בתזונה ירודה, בלי טיפול רפואי, בביגוד־דל, בלי אפשרות של מנוחה ונופש, הם עבדו עבודת פרך, למען המאמץ המלחמתי, של בעלי הברית הגרמניים תחת משטר אימים. פעולות עונשין ננקטו יום יום נגד המגוייסים ב"גדודי עבודת הכפיה", שכללו תלייה בידים קשורות מאחורי הגב במשך שעות ארוכות, הרעבה, מכות וצינוק. אלה אשר חלו בטיפוס־הבהרת, הוצאו מהגדודים, ונשלחו לבתי חולים מאולתרים, אשר בעצם היו סתם אורוות ומתבנים, ונשלחו לבתי חולים ששם ריכזו את החולים.

גם חיים אריה הבן של השו"ב הי"ד היה בין החולים באורווה כזאת בכפר דורוביץ ליד דווידקוב באוקראינה. שם אושפזו כשמונה מאות יהודים בחום גבוה ללא טיפול רפואי איזה שהוא. בפסח תש"ג - 1943 הציתו ההונגרים והגרמנים הצוררים ימ"ש את האורווה באש על כל החולים היהודיים, והעלו אותם חיים על המוקד. לפי עדותו של ניצול אחד שלמה רוזנברג מקארפאטורוס, שבנס הצליח לזחול החוצה מתוך הכבשן - ואשר נכווה קשות - היו הזעקות של בחורינו עד לב השמים. כך נשרפו חיים שמונה מאות מטובי יקירנו של יהודי קארפאטורוס ובתוכם חיים אריה דאפט הי"ד, והוא אז רק בן שלושים.

בינואר 1943 חצו הרוסים את הנהר דון ובעלי הברית הגרמניים נסו בבהלה וביניהם אלפי יהודים מ"גדודי עבודת הכפיה". בין הנסים היה גם נחום אורי דאפט בן השו"ב מבילקה. בהתקפה הזאת שבו הרוסים חיילים רבים של האוייב, גרמנים איטלקים והונגרים, ובתוכם גם אלפי יהודים מ"גדודי הכפייה", וביניהם הגדוד של נחום אורי דאפט. הרוסים סגרו את היהודים במחנה שבויים גדול שהקימו ליד מרשנסק, כארבע מאות קילומטר דרומה ממוסקבה. המחנה היה עשוי בונקרים, ובכל בונקר היו מאתיים יהודים. הקור היה נורא, הרעב בלתי נסבל וטיפול רפואי לא היה קיים. לאחר ששה שבועות נשארו בחיים רק כאלף ושלוש מאות מהיהודים הללו. נחום אורי דאפט חלה אנושות ונפטר בז' אדר

תש"ג - 1943 בערבות רוסיה הרחוקה, רחוק ממשפחתו. רק בן עיר אחד שלמה דווידוביץ שגם היה אסיר בבונקר אחר עוד הספיק להחליף עמו מילים אחדות לפני צאת נשמתו. הוא היה אז רק בן 26 שנה.

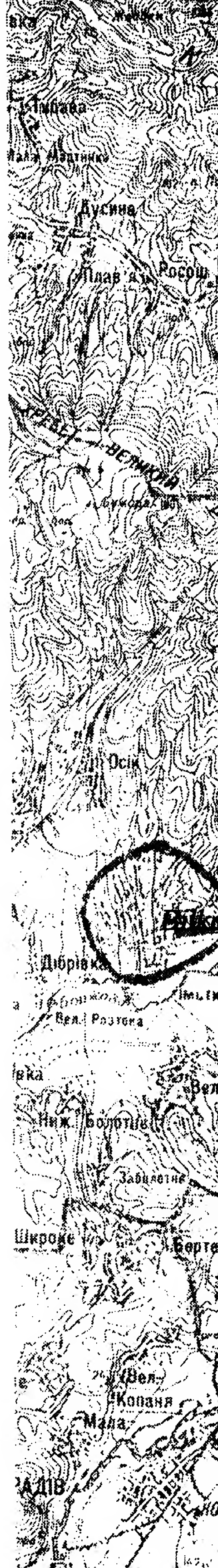
שרידי "גדודי עבודת הכפיה" נאלצו לצעוד רגלי חמש מאות קילומטר. מוכי כינים ומחלות, רעבים, לבושים בגדים בלים, רטובים וקפואים התופת סגרה עליהם מכל הכיוונים. מספר גדול של יהודי "מונקו־טאבור" מקארפאטורוס ובתוכם מבילקה נטבחו על ידי צבאות ההונגריים והגרמנים שנסוגו בחופזה. היהודים נרדפו מצד אחד ע"י הצבאות הפאשיסטיים הנסוגים, ומצד שני ע"י התושבים המקומיים האוקראינים, שונאי היהודים. רק כחמשת אלפים מתוך חמישים אלף שנשלחו אז לחזית מ"גדודי עבודת הכפיה" נשארו בחיים לאחר השיחרור ובתוכם רק עשרות מבילקה. בין הניצולים הללו היו שלמה ישעיה דאפט בן השו"ב מבילקה, יצחק רייזמן בן השמש מבילקה ואחרים.

מחוץ שררה השמדה, ובבילקה נאבקו הנשים הזקנים והילדים על לחם והישרדות. ואז באה המכה האחרונה והסופית על יהודי בילקה. באחרון של פסח תש"ד - 1944 הופיעו מודעות בכל העיירות והערים בקארפאטורוס ובבילקה בתוכם על כינון גיטאות ליהודים החל ממחרת היום. ב- 19 למרץ 1944 פלשו הגרמנים להונגריה ותפסו את השלטון בידיהם. כל היהודים נצטוו להישאר במקומותיהם, ונאסרה עליהם כל תנועה ברכבת, או באמצעי תחבורה אחרים.

בבילקה הודיעו השלטונות, שכל היהודים חייבים להתאסף בחצר בית הכנסת הגדול, באיסרו חג, על זקניהם, נשותיהם וילדיהם ומטלטליהם. הודיעו שרק 50 קילוגרם חפצים, מותר לקחת איתם לנפש. יתר הרכוש אשר יהודי בילקה רכשו במשך הדורות, עליהם להשאיר במקום. הבשורה הרעה נפוצה מהר בין יהודי בילקה, והאוירה היתה קשה ביותר. כאלף וחמש מאות יהודי בילקה הובלו ברכבות לגיטו בערעהובו. שם בבית החרושת ללבנים הוכרחו להצטופף בתוך שטח קטן, אסופים כמו עדר, הצטופפו זקנים וצעירים, בריאים וחולים מבלי דעת מה הצפוי להם. כעבור ימים אחדים, הוקף הגיטו בגדר תיל, והוצבו משמרות של שוטרים וחיילים הונגריים מסביב. אין יוצא ואין בא. כך נלכדו יהודי בילקה בתוך גיטו בערעהובו. כל משפחה היתה צריכה לדאוג לעצמה לאספקת מזון תרופות ומצרכים אחרים. המקום היה פרוץ לרוחות קור וגשם, בלי חלונות או דלתות. המשפחות תלו שמיכות כדי ליצור מחיצה בין משפחה למשפחה, כדי שלכל משפחה תהיה

מעט פרטיות. על הקרקע פרשו כלי מיטה ששישמו לשינה. בני המשפחה שכבו אחד ליד השני, ממש כמו סרדינים, כי המקום שחילקה הנהלת הגיטו, היה צר והיה צריך לדחוס את כל בני המשפחה.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел. Копаня
Мала

זכרונות מגירוש יהודי בילקה

מאת תמר (רייזמאן) ראט
ואיידי (רייזמאן) ליאון

באביב 1944 הגרמנים הנאצים כבשו את ארצינו. זה היה לפני חג הפסח בזמן אפית המצות. היהודים הרגישו שמשהו עומד להתרחש והאווירה היתה קשה ומתוחה. הדבר זכור לנו היטב היות ואפית המצות נעשתה בחצר ביתנו, ורוב האוכלוסיה היהודית הגיעה למקום, וכך שמענו והרגשנו את חרדתם הגדולה של המבוגרים לבאות. תפילתם החרישית היתה: מי יתן ונוכל לחגוג את חג החירות בביתנו, בלי הפרעות. אכן זה היה החג האחרון שחגגנו יחד עם הורינו, אחינו ואחיותינו.

מיד אחרי חג הפסח התחילו לרכז את היהודים בבית הכנסת הגדול, לקראת הגירוש ההמוני. היה עלינו לעזוב את הכל בבית ואיפשרו לכל אחד לקחת עמו תיק אחד עם חפצים נחוצים. בין הדברים שלקחו עמם האנשים היו ספרי תפילה, ספרי תנ"ך, תפילין, טליתות, פמוטים ודברי ערך אחרים. חצר בית הכנסת היתה הומה אנשים, נשים וטף. האוירה היתה קשה מאוד ולנו הילדים המראה הזכיר את יום הכיפורים. אותנו לקחו בין הקבוצות האחרונות. כשכולנו היינו מרוכזים, הוליכו אותנו לתחנת הרכבת ומשם לגטו ברהובו (בצ'כית) ברגסז (בהונגרית).

בדרכינו לרכבת נשמע פתאום רעם חזק וטיפות גשם גדולות התחילו לרדת. חשבנו בליבנו, "אפילו השמים בוכים על מה שמעוללים לנו". בגטו זה ריכזו את כל היהודים מהסביבה. שיכנו אותנו במבנה שהיה בית חרושת ללבנים שהיה שייך ליהודי וכמובן לא היה בפעולה. איחסנו אותנו בסככות עם גגות ללא קירות. לכל איש הקציבו מקום ברוחב 60-50 ס"מ שבו נוכל לשכב לישון. לפי פקודה הלכו האנשים להביא קצת קש וכל אחד הכין לעצמו ולמשפחתו מצע לינה. רוח קרירה הטרידה אותנו, לכן כל המשפחות התארגנו ובנו מלבנים שנמצאו בקרבת מקום, קיר נמוך בגובה כ - 70 ס"מ, מסביב לסככה, כדי להגן על האנשים מפני הקור העז. גברים התאספו לתפילת בוקר וערב. האמונה החזיקה אותנו איתנים במצב הקשה, כי היו זקנים ותינוקות, בתנאים קשים מאוד. סבתא שלנו היתה

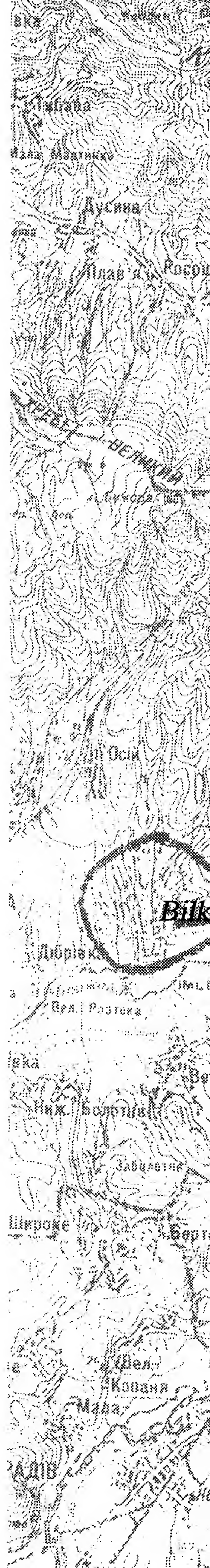
כבת 87 בזמן ההוא.

יום אחד הגיעו הז'נדרמריה ההונגרית לסככה, אגב, היה מפחיד לראות אותם במדים, רובים, וכובעים עם נוצות שחורות ומבריקות, של תרנגולים. הם הודיעו בקול רם שעל כולנו להגיע לפתח הסככה, ולהביא את דברי הערך שלנו כמו תכשיטים, זהב, כסף ופמוטים. לדרישה הנחרצת הוסיפו: "מתוך סככה אחרת הוציאו להורג ביריה אנשים שלא צייתו להוראה". מובן שכל אחד מסר מה שהיה ברשותו, וכך התמלאו דליים עם רכוש יהודי יקר, מבחינה רגשית וערכית.

בגטו ברגסאז נשארנו חודש ימים. אחינו יצחק, היה בזמן ההוא במחנה עבודה בהונגריה. כשנודע לו שאנחנו גורשנו מהבית, ונמצאים בגטו, ביקש חופש כדי לראות אותנו. יום אחד הוא הפתיע אותנו בביקורו הקצר. כולנו התרגשנו מאד, במיוחד אמא שיצחק היה קרוב מאד לליבה. אבא הקריא לו פרק מתהילים "מאין יבא עזרי..." האווירה היתה קשה ועצובה מאוד, במיוחד כשנפרדנו ממנו בלי לדעת אם אי - פעם נתראה שוב. בעצב רב התבוננו ברכבת הריקה מאד, שבה אחינו חזר לבדו למחנה הכפיה שלו. באותו זמן הגיעו רכבות מלאות, תכופות, רק לכיוון אחד - לגטו - ויצאו ריקות.

עוד ביקור אחד היה לנו - של העוזרת הנאמנה "מריה שלנו". היא הגיעה בדרכים לא דרכים כ - 32 ק"מ. הביאה עמה לחם, ביצים מטוגנות ופירות. היא הדגישה שטיגנה את הביצים בשמן חמניות כדי שנוכל לאכול בלי חשש כשרות. מריה הנוצריה היתה בקיאה בדיני כשרות, היות ועבדה אצלנו שנים רבות. היא בעצם גידלה אותנו, כך שידעה את שפת היידיש, ודאגה שכל בוקר אנחנו הבנות נגיד את ברכות השחר. גם היום אחרי כל כך הרבה שנים, אנחנו זוכרות אותה לטובה, ומצטערות מאוד, שלא הצלחנו ליצור עמה קשר, אחרי המלחמה הנוראה.

ב - 15.5.1944 הצטוינו לארוז את חפצינו ולצאת לתחנת הרכבת. הסבירו לנו שמעבירים אותנו לתוך הונגריה למקום מסודר יותר ושם נעבוד בחקלאות. דחסו אותנו לקרונות משא סגורים בקרון עם משפחתנו, קרובים ושכנים. היינו כ - 80 איש. הצפיפות היתה רבה. אחרי שעות רבות של נסיעה, אנשים התחילו לחוש ברע, מחוסר אוויר וריחות רעים. צריך להבין שבכל קרון היה דלי לעשיית הצרכים של כולנו. מידי פעם, כשהרכבת עצרה בתחנה, ציוו עלינו השומרים להוציא ולשפוך את הדליים. כשדלתות הקרונות נפתחו, הרגשנו את משב האוויר

הצת. באותה הזדמנות אפשרו לאנשים ספורים לקחת קצת מים מהברז בתחנה.

בתנאים האלה המשכנו בדרכנו. אנשים התעלפו, ילדים בכו וצעקו מבלי שהוריהם יכלו להקל על סבלם. בזמן הנסיעה למי שהיה כוח השתדל להגיע לחלון הקטן, שהיה גבוה וסגור בסורגים, כדי לשאוף קצת אוויר.

כשהתבוננו דרך הסורגים, הבינו המבוגרים, לפי הנוף, שדרכנו לצפון ולא להונגריה, כפי שאמרו לנו. אז הבינו שמשהו מתרחש לרעתנו, אך עדיין לא הבינו מה מחכה לנו.

ב - 17.5.1944, אחרי שלשה ימי נסיעה ברכבת עצרנו, נפתחו הקרונות, וחיילים גרמנים עם רובים וכלבים, קיבלו אותנו בצעקות: "לצאת, לצאת, מהר, מהר, כל החפצים להשאיר בקרון, מהר, מהר".

לא ידענו איפה אנחנו נמצאים. ירדנו בחפזון בליווי מכות מידי הגרמנים. גברים בבגדי פסים הסתובבו בינינו, ולחשו לצעירים שבינינו, להגיד שאנחנו בני 16. מרוב המולה המשפחות חיפשו איש את רעהו, אמהות אחזו בילדיהם הקטנים. דחפו אותנו בצעקות קדימה. גברים לכיוון אחד נשים וילדים לכיוון שני. זה היה הרגע האחרון שראינו את אבינו ואחינו הצעיר מאיר.

פתאום מצאנו את עצמנו בהמוננו לפני קבוצת חיילי ס.ס., אחד מחזיק מקל ביד, ומכוון את האנשים ימינה או שמאלה. ימינה נבחרו נשים בלי ילדים, המסוגלות לעבוד, ובנות צעירות, והעמידו אותנו בצד. את האמהות עם הילדים הקטנים, שלחו לכיוון שמאל. ברגע זה נפרדנו במבטינו העצוב מאמנו, וששת האחים והאחיות הצעירים מאתנו. אמא רחל, אבא דוד אהרן, אחים ואחיות לפי סדר הגיל: מאיר, חוה מרים, פרידה, משה חיים, חיה, ויוסף צבי. לא ידענו אז מה יהיה גורלם, או גורלינו.

בת דודתינו רחל ובתו של הדוד אייזיק יוסוביץ, הלכה עם ילדיהם יחד עם כל האמהות, ואחותה הצעירה ממנה שרה פייגה אחזה ביד אחד הילדים, כדי להקל עליה, ובזה נחרץ גורלה המר.

אותנו לקחו למבנה - לאולם גדול. ציוו עלינו להתפשט, שם גזזו את שער ראשינו. כשיצאנו משם לא הכרנו אחת את השניה כי ראשי כולנו היו מגולחים. משם הובילו אותנו חיילים נאצים, גרמנים, צעירים לבית מרחץ "סאוינה". הרגשנו מושפלים מאוד לצעוד לפניהם ערומות. קבלנו סבון והתקלחנו. חילקו

לנו שמלות בצבע אפור, תפור בצורת כותונת.שאלנו על משפחותינו והתשובה היתה: בעוד כמה ימים תפגשו אותם. משם הובילו אותנו למגורים חדשים שלנו. לפנינו השתרעו שורות שורות של מבנים ארוכים בשם "בלוקים", מוקפים גדרי תיל מחושמלים ומגדלי שמירה. המקום נראה לנו מאיים ומפחיד מאוד, הרגשנו שדברים נוראים מתרחשים כאן.

השתדלנו להישאר יחד עם חברותינו מהבית. שלחו אותנו ללגר B (מחנה ב') לבלוק מס' 7. לאורך כל הבלוק היו מיטות מרובעות של שתי קומות בלי מזרונים ובמיטה כזאת ישנו על הקרשים 12 - 10 בנות. על המיטה שלנו ישנו חוץ משנינו, חברותינו, זיסוביץ, הולי ברומברגר, אירמה פרידמן, אירי קליין, קלרי דבידוביץ, מלצי (ניני) דוידוביץ, רוזה בוהם ורחל מנגלוביץ. במחט קעקוע, סימנו אותנו במספר על הזרוע השמאלית, ומאז לא נקראנו בשמות יותר, אלא רק במספר.

הבנות הותיקות אמרו שזה סימן טוב, כי למי שיש מספר, הולך לעבוד, ויש לו סיכויים להשאר בחיים.

מחשבי הקץ שנת (1941) תש"א

מאת: יצחק רייזמן

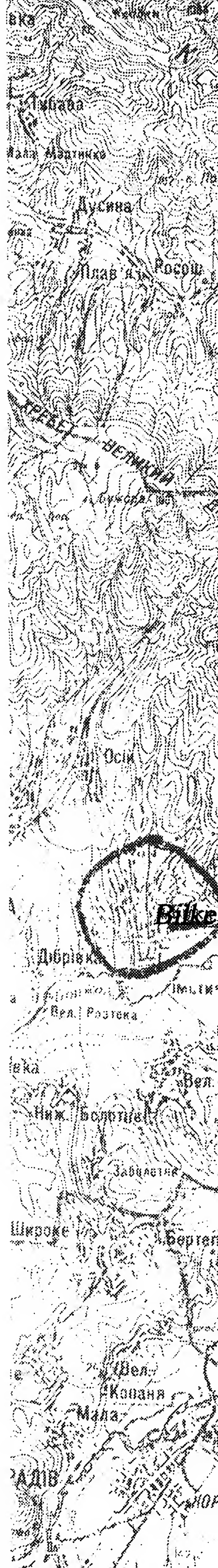
המחשבים את הקץ, בחורי הישיבה, היו אומרים שהישועה קרובה לבא בשנת "תשא" את ראש בני ישראל. אכן, הישועה לא באה. תלמיד ותיק הב' חיים לייב בן השו"ב הי"ד נזכר שהמשיח לא בא בשנת אז "תרצה" הארץ, ואף על פי שיתמהמה, בכל יום אחכה לו שיבא. חיים לייב הוסיף שלמחשבי הקץ יש כבר תאריכים נוספים לעתיד הקרוב.

בשנה זו גייסו את כל הגברים מגיל 18 עד גיל 50 לעבודה כפיה צבאית. כמאה וחמישים איש מאנשי בילקע בגיל העמידה נקראו להתייצב ל"גדודי עבודת כפייה" בצבא ההונגרי. הפורענות ממשמשת ובאה, מפרנסי משפחות, בעלי מקצוע, חנוונים, אכרים יהודיים, וכו' נלקחו ממשפחותיהם. בית - הכנסת נראה חצי ריק כי הכסאות היו פנויים ומקומות התפילה הקבועים של המגוייסים היו ריקים.

בימים אלו השיא ר' משה שטערן ז"ל את בתו פריידע, ובשעת "שבע הברכות" כשישב המחותן אבי הכלה בעל דמות פטריאכאלית בראש השולחן, אמר למסובים לעמוד ולרקוד לשם מצוות שמחת חתן וכלה. והוסיף ברוסית: "כאט בידא, טאי האץ", כלומר "אפילו בצרה נרקוד", הריקוד הזה היה למעשה פחד בלב בלבד, אבל המשתתפים בו היו ששים ושמחים בשירם: "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה".

ר' משה שטערן אמנם זכה לעת זקנתו להשיא את בתו לתלמיד חכם. אבל, כעבור שבעת ימי משתה, חלה ר' משה, וכעבור ימים אחדים נפטר. פטירתו עשתה רושם עצוב על אנשי העיירה מטעמים רבים. ר' משה היה ירא שמים תלמיד חכם ועובד אדמה בשדותיו, בחרישה ובזריעה. הוא היה תושב ידוע ונכבד.פעם בסעודת חג, כשהייתי נוכח בבית הרב שערך "שולחן" כמנהג רבנים חסידים, זקני העיר היו יושבים סביבו במקומות מכובדים. הרב פנה לר' משה בשאלה מה הוא חושב בשעת עבודתו בשדה, והוא ענה לו שבמחשבתו הוא מבקש שאלוהים יעזור

Дусина
Росош
Осiи
Bilke
Дубрiвка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забулстне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

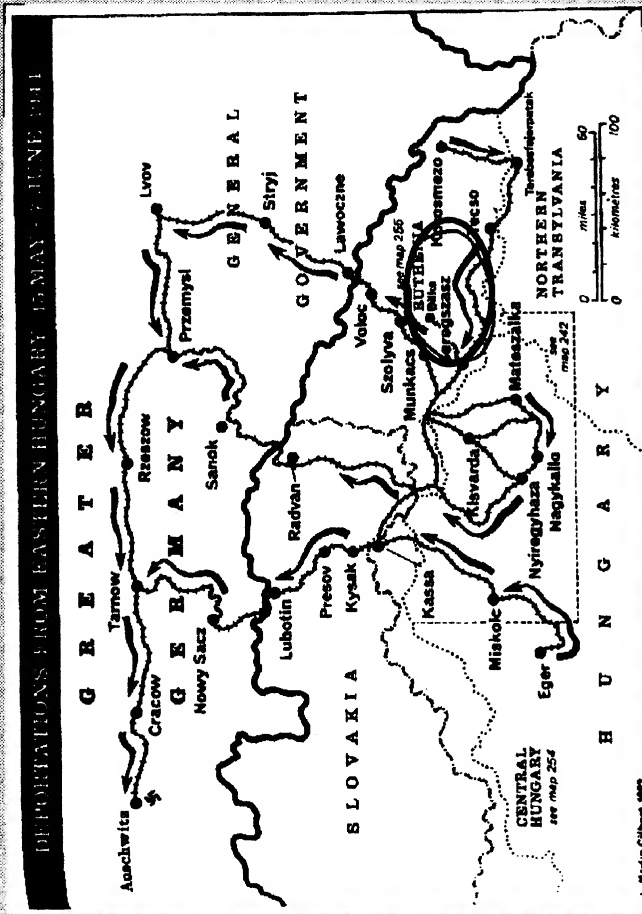
לו ויתן גשמים בעיתם, ושהזרעים יצמחו ויגדלו, ויוכל לקצור ולדוש, כדי שיוכל לאכול ולהאכיל אחרים ושיהיה לו כח לעבוד את השם. הסכים הרב ואמר: אכן מחשבות טובות הן, ואשרי חלקו בחיים.

האיש משה הענו, ועובד השם, באמת ובתמים, נאסף אל עמיו. בין אלו המגוייסים, היו גם הקברנים ולא היה מי שיטפל בקבורת המת, ובעיקר בחפירת הקבר. ר' יהושע השוחט ביקש מבנו שלמה ישעיה (כעת גר בברוקלין) ואבי ביקש ממני שאנחנו שנינו נחפור את הקבר. קבלנו על עצמנו את העול הזה כמצוה הבאה לידינו בשעת חירום זו, גם נפתלי הערצקא יאקאבאוויטש הצטרף אלינו ועזר לנו - הוא עלה ארצה השתתף במלחמת העצמאות ונפל בהגנת המולדת ביפו. אלו שהשתתפו בהלוויה היו רובם זקנים שלא גוייסו לצבא, בלב דוי ואנחות אמרו שנותרנו מתי מעט, בעוד שהצרות מתרבות ובאות. ההלוויה היתה מדכאת מאד, בעיקר בגלל מיעוט האנשים והמלוים. בלב כל אחד קננה הדאגה המחרידה לימים הבאים, מי יודע מה יולד יום...אנחנו שחפרנו את הקבר בעצבות, וקבלת העול המוטל עלינו, היינו מרוצים למלא חוב קדוש כזה להביא לקבר ישראל, איש חשוב ומכובד בעיני כל . בלבנו ניצץ הרעיון והתפילה שנזכה לחפור ולעדור באדמת המולדת בשדות ארץ - ישראל, ולהיות בין הבונים חיים חדשים.

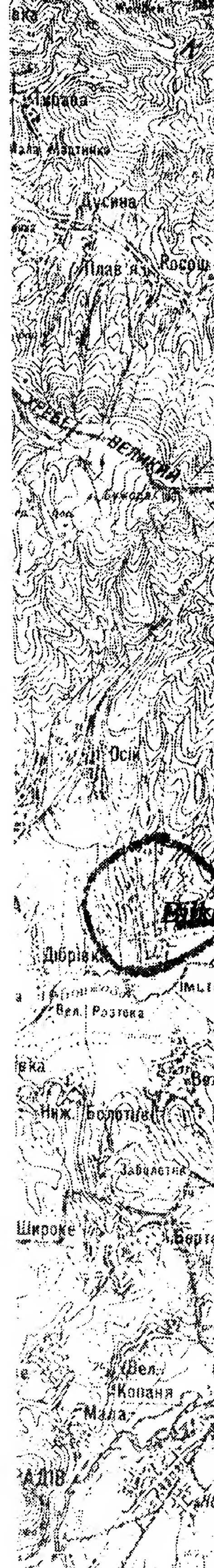
מחפשים דרכים

במשך שנות המלחמה העולמית השניה נמצא בבודפסט חלק ניכר של הנוער מבילקה שעבר לערים הגדולות. רבים היו עובדים במתפרות, בבתי החרושת, והיו גם כאלה שהוכרחו לעבוד כמשרתי בית. מתוך פריצת הדרך לערים, התקיימו קשרים חדשים עם מוסדות צבוריים ארציים ובינלאומיים. הרבה הורים היו מודאגים מתופעה זו של עזיבת הבית והצטרפות והתבוללות בתוך המון הערים הגדולות. בעיקר חששו ההורים שבנם או בתם יצאו לתרבות רעה בסביבה זרה בלי פיקוח והשפעת הבית היהודי.

רבים מהנוער חפשו מקום מוצא ומפלט בעליה ב' בלתי חוקית המאורגנת מטעם מחלקת העליה של ההסתדרות הציונית העולמית - המשרד הפלשטינאי "פאלעסטינא אירודא" בהונגרית. אחדים הצליחו לעבור גבולות בחשאי ולהגיע למפלט באיזה נמל אירופאי. בצרפת ובלגיה הסתובבו חלק ניכר מנוער קארפאטורוס ונשארו לזמן מה בארצות המקלט האלו.

רוסיה הקארפטית בתקופת השואה.
בעיגול רואים את בילקה ואת העיר הקרובה ברגסאז
שבו רוכזו בגיטו יהודי בילקה וכל הסביבה.

העליה - האניה האחרונה

בראשית שנות הארבעים, כשקלגסי הכובשים ההונגרים שלטו במקומנו היינו מתאספים בחשאי במועדונים ובבתי - המדרש, לטכס עצה איך להצטרף לקבוצות העולים ואיך לקבל סרטיפיקט - רשיון מהמנדט הבריטי לעליה. בתחילה עדיין לא היה פקוח הונגרי מסודר על ענייני - חוץ. מבודפסט הפליגה אניה מזמן לזמן לעבר יוגוסלביה ולים התיכון. אחד מאחרוני העולים היה אייזיק פרידמן ע"ה בן ר' משולם הי"ד. כשהוא הגיע אל חוף הנהר ה"דונא", בבודפשט, ראה את האניה שעומדת להפליג. הוא עמד ובידיו המזוודות והחבילות, אך לא היה בכיסו הסרטיפיקט הנדרש. תוך כדי המהומה החליט לקפוץ למים, ולהשאיר את החבילות על החוף, ולשחות לעבר הספינה המפליגה. ואכן עשה אייזיק מעשה נחשון.

הוא היה האחרון לעליה, במשך שנים היה פקיד בכיר בעירית חיפה. אחרי המאורע הזה קיוינו שעוד תבוא אניה אחרת, ועוד תהיה אפשרות נוספת, לעזוב את הגלות המרה, אך לשוא. אחדים מהנוער השתדלו לנצל את האפשרות הזאת ולבא לעיר הבירה לחכות לאניה, שאולי תבוא לעזרה. אני ובן - דודי אפרים בר' יצחק אייזיק יאסאוויטש, נסענו לבודפסט ונשארנו שם חדשים מספר. נפגשנו עם אחרים המחכים לאניה בכל יום שתבוא - אך לשוא, אחרנו את המועד, לדאבוננו. הלכנו למשרד הפלשטינאי בבודפשט יום יום אך לא הצלחנו לפרוץ את המחסום שירד על יהודי הונגריה, ונשארנו נכנעים לגורלנו.

1944 -1941 גיוס חובה לעבודת צבא

כל הגברים בגיל 50 - 18 קיבלו צו גיוס לשרת בצבא במחנות עבודה מיוחדים ליהודים. רבים נשלחו ישר לשטח קרבי בפולניה, כנספחים ליחידות קרב של הצבא ההונגרי. היהודים במחנות עבודה, נאלצו לעבוד עבודת כפייה, עבודת פרך, - במקרים רבים עבודות מסוכנות ביותר - תחת פיקוח הגרמנים. מעטים מאוד מעשרות האלפים שנשלחו לשדות הקרב נשארו בחיים. מהגברים האלה, נשארו בחיים, פחות מעשרה אחוזים, מפני שרובם נשלחו מעבר לגבול לעסוק בפנוי מוקשים או קרוב לקרבות. המעטים שנשארו בגבול הונגריה, שלא נשלחו לגרמניה, גם עליהם עלה הכורת, והאחוזים שנשארו בחיים לא עלו על עשרים וחמשה. בין אלו היו שהצטרפו למחתרת החלוצים בבודפשט ופעלו ביחידות

קטנות במחתרת שעזרו לפליטים מפולניה במחתרת. אני הייתי עד ראיה, וגם חבר פעיל במחתרת בבודפשט, ועזרתי בציורי תעודות מזוייפות, וגם בפיענוח מידע בשפה העברית, שהגיע אלינו מארצות הנייטרליות, מיחידות החלוץ שם.

אפריל 1944 - גירוש יהודי קארפאטורוס אונג מארמורוש ובאראג לגיטאות

באסרו חג הפסח תש"ד 1944, קבלו יהודי קארפאטורוס, ובתוכם אנשי עירנו, פקודה מממשלת הונגריה, לאסוף את מטלטליהם עד 50 קילוגרם לכל אחד, ולהתאסף בחצר בית הכנסת הגדול, לנסיעה לתחנת ריכוז בגיטו ברגסז. כל המשפחות חשבו שהם מובלים לעבודה חקלאית בהונגריה. אני הייתי היחיד מבני עירנו, שבא לבקר את ההורים בגיטו ברגסז, שם רוכזו כחמשה עשר אלף יהודים ממזרח הונגריה - מקארפאטורוס. קבלתי רשיון ל"חופשה" של יומיים ממקום מחנה העבודה הצבאי בבודפסט למטרת בקור ההורים. ברגסז היתה עיר גדולה, כבת 15 אלף תושבים וביניהם כ - 5 אלפים יהודים. העיר הזאת היתה צומת מרכזית של מסילות ברזל, של קו הרכבת הקצר ברגסז - קושיצה, וגם קו הרכבת הארוך ברגסז - בודפסט, ולכל מרכזי אירופה מטעם זה נבחרה העיר לריכוז יהודי הסביבה כולה.

מקום הגיטו היה בית - חרושת ללבנים, בקרבת פסי הרכבת. בבית - החרושת היו מוסכים הבנויים על עמודים, ללא קירות, ותחת הגגות האלו, הצטופפו כחמשה עשר אלף יהודים מהערים והכפרים בסביבה. כל האנשים הצטרכו לאסוף לבנים כדי לבנות שורות זו על גבי זו, בלי מלט, כעין חומת מגן מן הרוח סביב העמודים, כדי לשמור, איך שהוא, על החיים הפרטיים של כל משפחה. כל מבנה הכיל אנשי כפר מסויים, ולכל משפחה היה מקום מסויים לחפצים ולמשכב, מכוסה בכרים ובכסתות שלהם. לאורך הקיר, משני הצדדים היו המשפחות מסודרות לפי גודל המספר, מקום משכב לכל אחד.

כשהגעתי אל שער הגיטו והגשתי את רשיון הביקור שלי לשוטרים, נתנו לי להכנס ולחפש את מקום המגורים של אנשי בילקה ושם אמצא את אנשי משפחתי. כשהתקדמתי למבנה של אנשי בילקה, לא הכרתי את האנשים מפני שכולם היו מגולחים, ללא זקן. אך הם הכירו אותי, וכולם שמחו לקראתי ושאלו לשלומי, רבים הקיפו אותי בעינים משתוממות.

השאלה הראשונה שנשאלתי היתה: מה אומרים בבודפסט האם זה ימשך זמן רב? הלא הרוסים נמצאים מעבר לגבול, במרחק של 30 קילומטרים בלבד. הנה כמעט כהרף עין יכולה הישועה לבא.

פגשתי את ההורים שלי ושמונת האחים והאחיות, אבי נשא סל עם כלי - עבודה, כשהוא עסוק בתיקון צריפים. בין כלי העבודה היה נסתר הספר "חק לישראל" שהובא מביתנו. אבי אמר לי שבשעות פנאי הוא יושב ולומד את ה"חק", כמה פעמים ביום. כמובן שצורתו של אבי נשתנה, כי הכריחו אותו לגלח את זקנו. אך את פאותיו הצליח "להציל" ולהחביא אותן תחת הכובע.

קשה היה לי להכיר אותו, ואת כל ידידי ומכרי מהעיירה, בלי פיאות וחתימת זקן. היה להם רגש נחיתות, כולם חשו, כאילו הם נטולי צלם אלוהים, חס ושלום בגזירת המשטרה. רק שניים מכל אנשי בילקה נשארו עם חתימת זקנם, ואלו נראו כאילו הם מזכירים את ימי הזוהר של העבר. אנשי סגולה אלו היו הרב של הקהילה האדמו"ר ר' נפתלי צבי וויס והשוחט - והש"ץ ר' יהושע דאפט. הדמויות האלו נשארו כזכר לחורבן של דמויות בילקה בלבוש מסורתי ומראה מימי - קדם. הרב והשוחט כשנתנו לי "שלום - עליכם" והחזרתי להם "עליכם - שלום", אמרו לי בלב דוי , על הגזירה הנוראה על הצבור שהכריחו כל איש להתגלח.

הם שאלו על מצב היהודים בעיר הבירה, האם יודעים מנהיגי היהדות שם על הנעשה בגיטו? הרב והשוחט רצו להסביר את המצב, כעניין של מעבר, או משהו מתוכנן, לימים האחרונים של המלחמה. במה יכולים הם להעזר והאם יש תקווה להצלה? האם עושים כל מאמץ כדי לקבל עזרה מאת יהדות העולם, ז"א יהדות ארצות - הברית ואנגליה? אני הייתי בעיניהם כעד ראיה, איש התקשורת ליהדות הונגריה, שעוד נמצאים בביתם, ועדיין יש באפשרותם לעזור להצלת אלו שנסגרו בגיטאות.

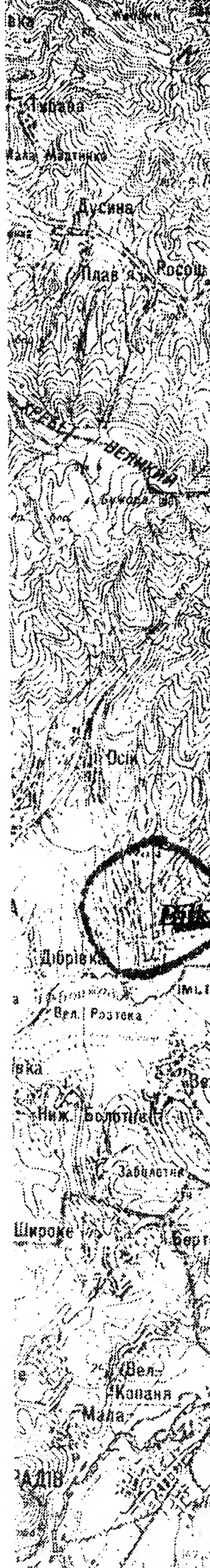
פינת - מקום מושבם של משפחות הרב והשוחט, היתה במזרח של הצריף, והיא שמשה גם למקום תפילה בציבור ערב ובוקר. הצטרפתי למתפללים בצבור עם כל הקהל הקדוש הזה, הם, נשיהם, בניהם ובנותיהם וכל אשר להם. התפילות נאמרו בהתלהבות ובאמונה שלימה, כדי שתתקבלנה ברצון. התפילה היתה חרישית ומלאה דאגה ודכאון ולב נשבר, אך בכל זאת היתה נכרת אמונה ובטחון בה' בלבב האנשים.

"קרוב ה' לכל קוראיו... ואת כל הרשעים ישמיד", נאמר בהתרגשות ובתחנונים, בבטחון ובתקווה. "שמע קולנו ה' אלוהינו, חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפילתנו כי אל מלך רחום וחנון אתה...ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

כשנתפשטה השמועה שבצריף בילקה נמצא אורח - מבקר מבודפסט, נהרו אלי רבים מיהודי הסביבה, שהיו להם בנים הנמצאים בעיר הבירה, ובאו לדרוש בשלומם, ולשלוח להם דרישת שלום ודברי עדוד, שיתחזקו להתקיים בסכנות המלחמה. בא לפני זקן ישיש, השוחט מנומעני, והתחנן בפני, שאלך ואמצא את בנותיו, העובדות בבית חרושת בבודפסט. כשהקשיש הזה לחץ את ידי, פרץ בבכי, ובקש ממני להגיד לבנותיו, שהוא מרגיש רע מאוד והנו חולה, ובעיקר רצה שאמסור על פגישתנו. אני נעניתי לו, ומסרתי את דבריו לבנותיו המדוכאות, שנמצאו בעיר הבירה.

כל אחד מהשכנים הראה לי את החלק שהוקצה לו, והצביע על מקום מגוריו, בדמעות בעיניהם הם אמרו לי: הנה מה שנשאר מכל הבית הגדול בבילקה - שתי השמיכות על הקרקע, מקום לינה והחבילות. לרוב האנשים היו חבילות מזון, בעיקר מצות שנשארו מימי הפסח, שחל שבועיים קודם לכן. הם אמרו לי שלא יכלו לאכול את המצות לשובע בבית, כדי לחסוך צידה לדרך. היו אחדים שספרו לי על הימים האחרונים בבילקה. כל סיפור היה מזעזע מקודמו. סח לי אחד מיקירי בילקה שהאחרון שזכה לקבורת ישראל היה ר' יעקב הערשקאוויץ, שנקרא "יענקל דער תאדאק". כל אחד היה מקנא בו על שהוא מת בבית מגוריו ואמרו שהוא מת כמלאך, כצדיק תמים, שזכה להקבר בבית - העולם של בילקה. המאמר: "משבח אני את המתים..." - התקיים לדאבוננו.

היום והלילה, ששהיתי בין יקירי עירי הרגשתי שמלאתי שליחות נדירה לעידוד וחזוק הלבבות מפני שכל אחד בפנים הגיטו נראה כנבהל ומודאג ואובד - עצות. כל אחד הרגיש שהנמצאים מחוץ לגיטו אינם יודעים על הנעשה פה בפנים, ואני אוכל להודיע על מצבם. הסברתי להם שהכל יודעים שאספו את כל היהודים לגיטו. כולם היו מאוכזבים על שאף אחד לא יודע מה כוונת הממשלה לעשות באחרית ימי - המלחמה. כל אחד רצה לשמוע ולהאמין ששולחים אותם לעבודה בפנים הארץ, רחוק מהגבול. זאת היתה כוונת הממשלה הנאצית, להטות את לב המנהיגים ותושבי היהודים, כדי לאפשר ריכוזיהם בלי בעיות והפרעות מצד היהודים.

לדאבוננו הרב, המתיחות של המלחמה היתה רבה, וכל אלו המרוכזים בגיטו לא הרגישו שהסכנה מרחפת על ראשם.לא עלה בדעתם שבימים האחרונים של המלחמה יעשו מעשים של הרג והובלה למחנות הכליון.

בכל זאת היתה אמונתם חזקה בבטחונם בה', ש"לא ינום ולא יישן שומר ישראל". בשיחות עם שכני נוכחתי לדעת שאין יאוש ואין בהלה למעשה ביניהם. ר' שמואל צבי בר' פייבל וויס דיבר בהתרגשות ובהתלהבות שהגאולה קרובה לבוא. הוא הכריז את האני מאמין באמונה שלימה שכל בית - ישראל, העשירים והעניים, תלמידי החכמים ופשוטי העם - כולם נמצאים יחד, ויחד יעלו ישר ירושלימה.

ההרגשה שלי היתה, שעוד לא אבדה תקוותם. היו אחדים מתושבי עירי שהביאו אוכל. מפקדת הגיטו של חיילים הונגרים הרשו לאחדים מהמשפחות שאזל להם האוכל שהביאו מביתם, לשוב לבילקה כדי להביא צידה לדרך למקום מעבר החדש כשיעזבו את הגיטו. חויות זוועה היו לי בזמן הקצר כשביקרתי בגיטו. בחורה אחת הזדעזעה כל כך מן המצב הזה שנטרפה עליה דעתה, ובלילות היתה קמה וצועקת על סכנות החיים. האם האומללה היתה באה לרבי - מרא דאתרא - לבקש רחמים על בתה, שתשוב לאיתנה. הרב נשא תפלתו בברכה שהשם יתברך ישלח לה רפואה שלימה, רפואת הנפש ורפואת הגוף.

לפני עזיבתי, כשנפרדתי מאבי, אמר לי שהוא מביט סביב ההרים והכרמים ואומר תפלת דוד המלך ע"ה בתהילים: "שיר המעלות, אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי. עזרי מעם ה', עושה שמים וארץ". ומי יתן והיה כך.

כשאמרתי שלום לאחי ואחיותי, התגאה לפני אחי הקטנטן יוסף צבי, בן השנתיים וחצי, שאפילו לא הכרתיו היטב, כי הייתי בשרות עבודת הצבא כשלש שנים, ואמר לי בזו הלשון: אני יודע את הפסוק שאומרים על יד המזוזה לפני השכיבה: "א־ל שד־י ישמרני ויצילני מכל רע". ואם אנו נמצאים בסכנה גדולה תפילת הדרך שלי היא: "שמע ישראל השם אלוקינו השם אחד". שמיעת תפילת שמע מפי תינוק שלמד את תפילת הקדושים העירה בי דאגה, פחד ותקוה, "אמן ואמן" עניתי ובליבי תפילה כן יהי רצון.

בשעת הבקור חפשתי את שאר הקרובים, אחותי ספרה לי שהדוד שלי, אלטער שטיינברג עם בתו שרה, התחבאו במערה במכרות הברזל ביער שלהם. כל אחד פחד שאם ימצאו אותם השוטרים - ידונו אותם למוות. אך אחרי שבועיים יצאו

מהמחבוא והלכו למשטרה, השוטרים העבירו אותם באותו יום לגיטו בברגסז. לפי מה שנודע לי הוא היה היחיד שהעיז להתחבא וסרב להלקח יחד עם כולם בגירוש הכללי. אמנם הם חשבו שתוך שבוע שבועיים המלחמה תסתיים והם יצילו את עצמם במחבוא במערה.

זמן הפרידה היה ארוך, ונמשך כחצי יום. כל שכן, כל איש ואשה, כל אחד מהנוער והילדים, תינוקות של בית רבן וגמולי חלב אמרו שלום מכאן - רק לארצנו, רק זו הדרך, אין אחרת.

לפני יציאתי מתחום הגיטו ניגשתי אל הרב להיפרד ולקבל את ברכתו, והוא אמר לי בזו הלשון: "המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה", ע"כ נתפלל שנזכה לישועה כללית, והשי"ת יעזור לך ולנו ולכל אחינו בני - ישראל הנמצאים בצרה ובשביה בכל מקום שהם, המקום ירחם עליהם יוציאם מאפילה לאורה משעבוד לגאולה.

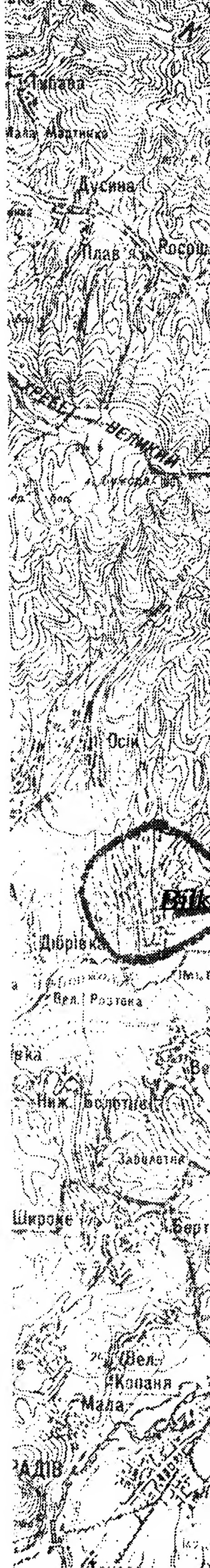
נפרדתי ביראת - הכבוד ובהרגשת סכנה, בדאגה ובחיבה, בבטחון ובאמונה שלמרות הכל, הישועה תבוא, וברכת הרב תתקיים לכולנו. אמנם הברכה של הרבי התקיימה בי, ואני אסיר תודה והכרה, של דמות נפלאה של רב הגדול בענקים, המאיר בזוהרו החיים של אלפי תלמידיו, שנצלו כאוד מוצל מאש השנאה, והשואה.

ברכת הפרידה

במשך שעות ספורות שנשארו לי להשאר יחד עם בני משפחתי, שכני, בני עירי, אמרתי בליבי: קרובה שעת הפרידה, וקשה עלי פרידתכם.

נפרדתי מהזקנה שבמשפחתנו, הסבתא שבע הי"ד, שאמרה לי ביידיש: "ס'זאל כאטש פאר דיר גוט זיין...". הסבתא החלשה בזקנותה, בת כתשעים שנה רעדה ממכאובים. בנותיה - אמי ודודתי - עזרו לה והשתדלו להחזיקה ולעזור לה.

כך עזבתי לגורל המר את אם המשפחה, הסבתא שתמו כוחותיה בסוף שנות הגבורות, שהביאה עמה גם את התכריכים שלה - הבגדים הנצחיים שלה, ובן הזקונים במשפחתנו צעיר רך בשנים - אחי הקטנטן בן השנתיים וחצי ילד שעשועים... ידו פרש צר על כל מחמדיה.

עזבתי את משכנותיהם של שכננו ביראת הכבוד וביראת העתיד, בדאגה לחיים ובתפילה בלב. מכל צד ראיתי אנשים וספר תהילים בידם, חומש, סידור בידיהם, ותפילות בציבור היו בוקעות השמימה, ונשמעו באזני מזמורים כגון: "אל תבטחו בנדיבים, בבן אדם שאין לו תשועה", למנצח..." האזינה... הקשיבה...

על יד השער, מעבר לגדר, הסתכלתי והנה שיירה חדשה באה ברכבת, בקרונות פתוחים. והנה ר' פישל יוסוביץ בגיל השמונים עם אשתו החולה בשיתוק רגליים שנשארו האחרונים. הוא עמד ממקומו ונתן לי שלום והחזרתי לי שלום. גם אשתו שרה אמרה שלום, בחיוך על פניה. ר' יצחק דודוביטש עם אשתו, שנולד להם תינוק בימי הגירוש, הורשו להישאר ימים אחדים בעיירה. התינוק מת, וההורים השכולים כאילו הצדיקו עליהן את הדין: הלא החיים משבחים את המתים.

כשעליתי על הרכבת לנסוע לבודפסט, מקום שרותי בעבודת הצבא הונגרי, ישבתי על יד החלון ועיני זלגו דמעות על חורבן ביתנו, על הריסת מקום מולדתנו, ועל גלות קהילתנו ויהדות אירופה למגדול ועד קטון. הרכבת נסעה, והילדים למאות הצטופפו בקצה הגיטו והרימו את ידיהם בחיבה כאילו אמרו: צאתך לשלום, המראה הזה הנו בלתי נשכח. הרכבת זזה, הגיטו נשאר מאחורי, והדיירים, הילדים שהסתכלו במבטיהם ברכבת ובנוסעים, והמראה של מאות כוכבי מגן צהובים על בגדיהם נשארו חרותים בלבי ובזכרוני כל ימי חיי לאנחה. ממרחק ראיתי העשן העולה מקיטור הקטר ויורד על מגרש הגיטו. אז לא עלה במחשבתי שהעשן של אושביץ ישרוף את רוב היהודים שנשארו שם.

תוך שבועיים קבלתי מכתב אחרון כתוב בידי אמי רחל בת ר' משה, וזה לשונה: אהה, בני היקר, מובילים אותנו. לאן - לא נדע. נקווה לכל טוב. גורלנו ביד ה'. שמור על עצמך. באהבה מכולם, אמך, רחל".

השוחט ר' יהושע שלח מברק לחתנו בבודפשט: "מובילים אותנו לכיוון לא ידוע. אם יש בידכם - עזרו לנו".

חברי אליעזר שומר [נמצא היום במדינת ישראל ופעיל בעבודת הצבור, מוסדות המפלגה הדתית - הפועל המזרחי, ומרכז ומארגן את אסיפות עולי בילקה בישראל] - כתב לי בגלויה שהנה יום ההכרעה בא, ועוזבים את הגיטו. במקום כתובת השולח הוא כתב שתי מילים, "ציון ישועה" ומי יתן מציון ישועת ישראל.

תמה ונשלמה פרשת הפגישה האחרונה עם כל עדת בני ישראל, קהילה קדושה בילקה בגיטו ברגסז.

קהילת בילקה - עם תום חיסולה

מסע הכליון של יהודי בילקה ארך כחדשיים - אייר וסיון תש"ד. בזמן הזה נשלחו ברכבת שלש נסיעות - טרנספורטים ישר לאושביץ. תוך חודש ימים נהרגו כתשע מאות איש ואשה וטף. רוב יהודי בילקע במחנה השמדה אושביץ, נספו על קדוש השם.

המלחמה נגמרה באמצע שנת תש"ה, בילקה נשתחררה על ידי הרוסים באוקטובר 1944, חודשים אחדים אחרי הגירוש. שנה שלימה אחרי העקידה של יהודי קארפאטורוס וקהילתנו בתוכם, לא ידעתי על גורלם בכלל.

ניצולי השואה נדהמים מהזוועות, התחילו להראות במרכזי אירופה, עלובים וגלמודים. כשנפגשו יהודים במרכז היהודי, שאל אחד את השני האם הוא מכיר מישהו מבילקה, ואם כן - איפה נמצאים אנשים שנמלטו מהשואה. כשנפגשתי עם כמה חברים מימי נעורי בבודפשט, הרגשנו כולנו איזה אבל כבד וקושי בדיבור. רייזי בת ר' יהושע השוחט הצהירה באנחה: הלא אנחנו כולנו יתומים, כל אחד מאתנו יתום - יתומה.

ידיעות ראשונות מעציבות

בפחד ובחרדה, להיודע על גורל בני המשפחה, אם נשארו בחיים, התחלנו בשיחה העצובה. אחדים הודיעו על השעות האחרונות באושוויץ. שאלתי על מה שהתרחש שם, והאם ידוע למישהו פרטים על גורל המשפחה שלי. יעקב שלמה זיסוביץ אמר לי שברשותו ידיעות ופרטים על בני משפחתי, והוא ימסרם לי. הוא סיפר כיצד ראה את אבי, שהלך לצד שמאל. שאלתי אותו, "מה זאת אומרת לצד שמאל?" והוא ענה לי: "אוי ואבוי לך, אתה באמת לא יודע מה קרה שם..." והסביר לי על האכזריות של הנאצים, שהוליכו את היהודים שולל, וחיסלו את כל מי שלא פנה לצד ימין, דהיינו אלו שנבחרו לעבודת הכפיה בבתי - החרושת. כל הנשארים שהלכו לצד שמאל בעיקר אנשים מבוגרים, נשים וטף נשרפו בכבשנים ביום שהגיעו לתחנת אושוויץ. נדהמתי למשמע אזני ולא יכולתי לתפוס את האבדון. לא ידעתי איך עלי להתאבל או לבכות, אך לדבר לא יכולתי. מאז

השתדלתי לחפש שכנים נוספים שהיו עדי - ראיה, ורציתי להפגש עם כל אלו שנשארו בחיים.

שמירת שבת כדת באושוויץ

ביצי זיסאוויטש ספרה לי שהיא נסעה בקרון אחד עם בני משפחתי, כשהגיעו בשבת לאושויץ. כולם קבלו פקודה לצאת ולהשאיר את החבילות. היו אנשים שרצו לרשום את שמותיהם על הילקוטים והחבילות הנשארות בקרון, כדי שיוכלו לזהות אותם אחרי שישובו לקרונות כדי לקחת אתם למקומות המגורים. אבי פסק בלי הסוס שמכיון שהיום הוא יום שבת קודש, אין לחלל את השבת רק כדי למצוא את החבילות. אין זה פקוח נפש! כך חשבו והאמינו יהודי בילקה, שעות מספר לפני שהועלו על המוקד. בין השאר אמרה לי ביצי, בתה של מרת יענטא זיסאוויטש השכנה הקרובה ביותר שלנו, שכל זמן היותם יחד בעבודה באושביץ בין שתי האחיות שלי ובנות אחרות מבילקה, עיקר יזמתם בעבודה היתה להפר מחשבות האויב, להחזיק מעמד ודוקא להשאר בחיים, רעיונות ופעולות כאלו היו מעשה גבורה עילאית בשנה שלימה של עבודת כפיה באושביץ.

ברכה אנגרמן, בת ר' סנדר הי"ד, שהיתה באחת הקרונות כתבה לי שבשלשת ימי הנסיעה בקרון הצפוף היא לא זוכרת הרבה. רק מאורע אחד נחרת בזכרונה, כשזרחה השמש דרך הסדקים בחלון המסוגר, אמרו הנוסעים באנחה: "הוי, קרני שמש אלו לא זורחות ולא מאירות בשבילנו". המתיחות הפחידה את כל הנוסעים ודיכאה כל אחד, עד שלא יכלו לדבר, בתוך דאגה לעתיד (מתוך מכתבה).

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

יהודי בילקה באש כליונם

מאת ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

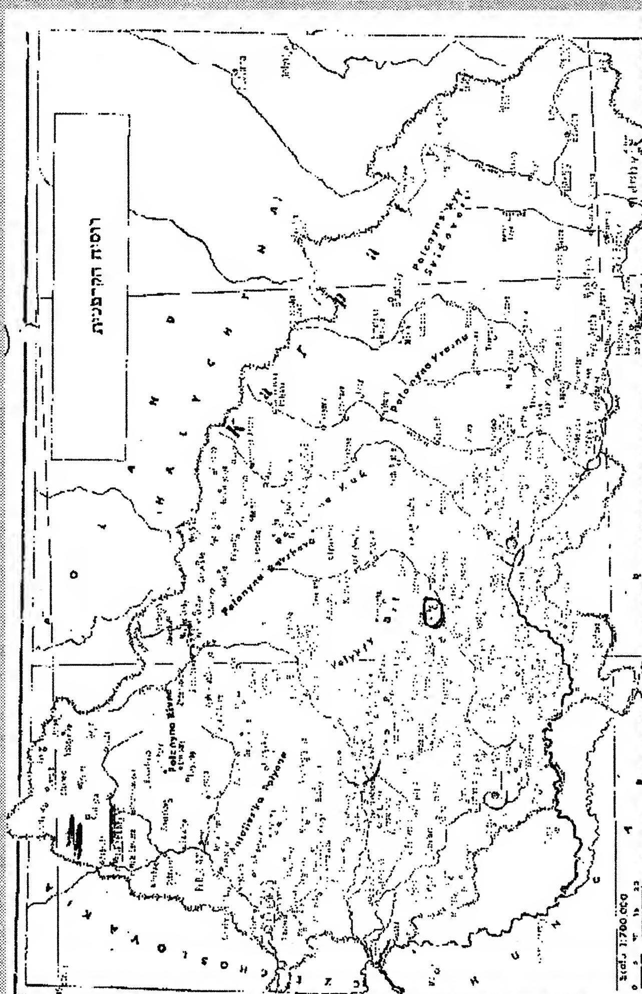
"הנקמה רצויה כמכשיר להשלטת צדק אשר מביא
לתיקון החברה"
(רס"ג "אמונות ודעות")

לפני חמישים שנה - בשנת תש"ד - גורשו יהודי בילקה לגיטו בערעהובו ומשם בדרכם האחרונה למחנה המוות אושביץ בפולניה.

יהודי בילקה קיימו קהילה מאורגנת ומסודרת, ממש עד הרגע האחרון לפני גירושם על אפם וחמתם של הגויים, אשר תמיד הביטו בעין רעה על החברה הדמוקרטית היהודית. בילקה היהודית היתה עיירה ואם בישראל. בבילקה שכנה תורה והשכלה, ריעות וידידות ועזרה לזולת. אמנם היו בה גם מחלוקות לשם שמים ושלא לשם שמים. בילקה היתה קהילה קרוב לאלפים נפשות עם מוסדות דת וחברה אשר התקיימו במשך שלש מאות שנה. בעיירתנו נשמו דורות של יהודים ונשמע בה קול תורה ותפילה.

עשרות שנים חלפו מאז נמחתה קהילת בילקה מארץ החיים ואלפי בניה, הורינו, אחינו ואחיותינו ויקירי משפחותינו נדונו לכליה בידי החיה הנאצית, הפאשיסטים ההונגרים, גרוריהם ועוזריהם, תוך עינויים, צער וסבל. גדול הכאב מכדי שיוכל הזמן להשכיחו.

קהילתנו היתה במשך דורות ברוכה בטיפוסים חיובים שחיו על פי מסורת ישראל סבא. לא רק הרב, הדיין, השו"ב ושאר תלמידי חכמים הצטיינו באהבת ישראל והתורה, ושמרו בשקידה על מסורת חיים יהודית, אלא אף הסוחרים, בעלי הבתים הפשוטים, הפועלים, בעלי המלאכה, דלת העם, וההמון הפשוט, לא סטו מהדרך הישרה. הקדושה שאפפה את בני קהילתנו הוסיפה להם רוח, וחיסנה אותם לעמוד במלחמת הקיום המתמדת. באופן מיוחד הורגשה קדושה זו בימי

רוסיה הקארפטית לפני השואה העיירה בילקה
מסומנת בעיגול.

חג ומועד וימים מיוחדים.

כאשר צ׳כוסלובקיה נכבשה ע״י הגרמנים ימ״ש, נפלה בגורלה של בילקה להיות תחת עול כיבוש צבא ההונגרי הפאשיסטי. מיד עם הכיבוש ההונגרי הוטלו גזירות קשות על התושבים היהודים. הקרבן הראשון שנפל היה ר׳ משה בנימין קליין שנורה בדרך לביתו מבית המדרש לאחר מנחה ומעריב. החלל היהודי הראשון היה סימן לבאות למה מצפה ליהודי בילקה. השלטון ההונגרי תחת המימשל של יורש העצר האדמירל מיקלוש הורטי, הנהיג חוקים גזעניים נגד היהודים ובתוכם יהודי בילקה. על היהודים הוטל ללבוש על בגדיהם ״טלאי צהוב״ את המגן דוד הצהוב. ליהודים אסור היה להחזיק בעסק, נאסר עליהם לעסוק במקצועות שלהם, נלקחו מהם מכשירי הרדיו, ובלילות הוטל עליהם עוצר. היהודים נצטוו להירשם במשרדי העיריה ולהציג מסמכים המוכיחים על אזרחות מקומית.

ואז בא הגירוש הראשון באוגוסט 1941 מבילקה לתוך אוקראינה לעיירה קמיניץ - פודולסק. יהודים שישבו בבילקה מדורי דורות גורשו, היות ולא היו להם המסמכים הנחוצים. השומרים ההונגרים הצעידו את היהודים, גברים, נשים, זקנים וילדים למעבר הגבול. במשך היום הם צעדו ובלילות שיכנו אותם בתוך מתבנים ובנינים אחרים. להונגרים היתה ידיעה ברורה מה מצפה ליהודים בערבות אוקראינה. גדודי העזר ההונגרים, המתנדבים האוקראינים וה״אייזנצגרופן״ של הגרמים ערכו טבח נוראי ביהודי רוסיה הקארפאטית ובתוכם כמאה יהודים מבילקה. הרוצחים העמידו בקאמיניץ־פודולסק את היהודים הללו על משפחותיהם לפני מכונות יריה וקצרו בהם בלי רחם.

מכה גדולה אחרת נפלה על יהודי בילקה כאשר המימשל ההונגרי גייס את כל הגברים היהודים מגיל 50־18 ל״מונקו־טאבור״ - ״גדודי עבודת הכפיה״. מאות גברים, אבות בנים, אחים וגיסים, נלקחו לעבודות כפיה. הם ארגנו אותם בגדודים, במתכונת הצבא ההונגרי תחת פיקוד הצבא ההונגרי. רבים מהם נשלחו לאוקראינה ורוסיה מאחורי קווי הצבא הגרמני, ההונגרי והאיטלקי בעלי הברית בחזית הרוסית. שם עסקו בחפירות נגד טנקים, תעלות קשר, סללו מסילות ברזל, בנו גשרים וביצורים. רבבות מהיהודים ב״גדודי עבודת הכפיה״ מצאו את מותם בעבודה המפרכת במגיפות, בקור, ברעב, בשדות הקרב של החזיתות ומידם של הפאשיסטים ההונגרים ״צלב־החץ״, האוקראינים והגרמנים. בתוכם ניספו עשרות מבני בילקה ביניהם שני אחים של כותב טורים אלה - חיים אריה ונחום

אורי הי"ד. חלקם עסקו בעבודות דומות בתוך שטחי הונגריה וסבלו מהשתוללות הקצינים ההונגרים, ולא פעם היו בסכנת מוות.

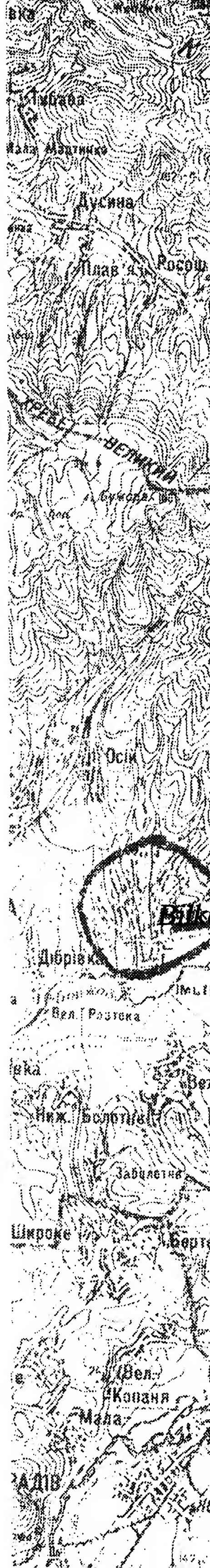
הגויים בבילקה שבמשך דורות קיימו יחסים הגונים עם היהודים כלפי חוץ, החלו לגלות את פרצופיהם האמיתי, כאשר ראו שדם יהודי הפקר. בין לילה השתנו היחסים. הם חמדו את רכוש היהודים ואת דרך חייהם, ורבים מהם עזרו להונגרים להוציא לפועל את הגזירות השונות. נודע לראשי הקהילה שהתקיימה ישיבה של נציגי העיריה בבילקה, כי עליהם היה להחליט אם לאשר את גירוש היהודים. הנציגים הגויים אישרו את הגירוש, כי ידעו ששכרם יהיה גדול. השנאה הישנה נושנה כלפי היהודים נתגלתה בכל עוזה.

ר' חיים אייזיק רוזנבאום ראש הקהל האחרון נצטווה ע"י השלטונות למסור רשימה מדויקת של כל הנפשות היהודים. הרשימה הזאת שימשה תדריך חשוב לשלטונות בטיפולם ביהודי בילקה. הן לגירוש לאוקראינה, לגיוס הגברים לעבודות כפיה, לעבודות שונות בתוך בילקה ע"י הנוער היהודי שהוכרחו לשרת בגדודי נוער "לעווענטע" וכמובן לגירוש הסופי אשר השאיר את בילקה "יודענריין".

ב18 במרץ 1944 - תש"ד תפסו הגרמנים את השלטון בהונגריה בעזרת הפאשיסטים ההונגריים. הם נתנו רשות - בשמחה רבה - לצורר אדולף אייכמן ותלייניו לארגן את גירוש יהודי רוסיה הקארפאטית ומחוזות אחרים לתוך גיטאות ולאחר מספר שבועות אל עמק הבכא, אל בית המטבחיים הגדול באושוויץ.

למרות הבשורות הרעות שהגיעו ניסו שארית יהודי בילקה עם משפחותיהם לחוג את חג הפסח כהלכתו. בשביעי של פסח תש"ד - 1944 הודיעו שלטונות הונגריה ליהודי בילקה שבאיסרו חג - כלומר יום אחרי חג הפסח עליהם להתאסף בחצר בית הכנסת הגדול עם זקניהם, נשותיהם, טפיהם, ומטלטליהם. הם הודיעו שרק 50 קילוגרם מותר לקחת לנפש. יתר הרכוש אשר יהודי בילקה רכשו במשך הדורות עליהם להשאיר במקום.

הבשורה הרעה נפוצה מהר בין יהודי בילקה. ההכנות לנטישת בילקה התחילו בבתי היהודים. היהודים ארזו סמיכות, כסתות, מזון שיכול לעמוד זמן רב, כגון סוכר, קפה, בישלו ביצים כדי שיוכלו להשתמש בהם זמן ממושך, יין לקידוש, המצות שנשארו מחג הפסח ריסקו לחתיכות קטנות, לבנים, גרביים ובגדים שונים.

את הדברים הללו ארזו במזוודות ובילקוטי גב. השוטרים עברו מבית לבית, בדקו אם כולם יצאו ונעלו את הבתים.

באיסרו חג הפסח - ב־16 באפריל 1944 - תש"ד נאספו יהודי בילקה בחצר בית הכנסת הגדול, עם משפחותיהם ומטלטליהם. השוטרים ההונגרים עמדו שם והקריאו את שמות היהודים, משפחה אחר משפחה, והצעידו אותם אל תחנת הרכבת בבילקה. היות ורוב הגברים בגילאי 50־18 כבר לא היו בבית, היה המסע הזה קשה, והתנהל בעצלתיים. כל אחד סחב את חבילתו, ואחד ניסה לעזור לשני. הגויים עמדו בצידי הדרך ושבעו נחת מגירוש היהודים. עיני היהודים היו מלאי צער ודאגה לגורל שמצפה להם בעתיד הלא נודע. לאחר הליכה של כשעתיים הגענו לתחנת הרכבת. שם חיכו לנו רכבות עם קרונות משא. לתוך כל קרון העמיסו את המשא האנושי ומטלטליהן כ100־80 נפש לכל קרון. השוטרים ההונגרים ועוזריהם הרותינים, זירזו את היהודים לעלות מהר מהר, כי רצו להתפטר מהמשא הזה במהירות האפשרית.

אזור הקארפאטים נועד לשמש מעין שדה־ניסוי לגירוש היהודים מהונגריה כולה. כאן הוקמו הגיטאות הראשונים, ומכאן נשלחו הרכבות הראשונות לאושביץ. כדי למנוע בהלה בשאר חלקי המדינה הופצה השמועה שמדובר רק בפינוי מאזור קרוב לחזית (הסובייטים אכן לא היו רחוקים). שלשה טרנספורטים מיהודי בילקה נשלחו ברכבות משא כ40 קילומטר אל הגיטו בערעהובו. שם ריכזו ההונגרים כ15 אלף יהודים מבערעהובו והסביבה. הרכבות הגיעו לתוך בית חרושת של לבנים. המקום היה מוקף גדרות ושומרים הונגרים. בבית החרושת הזה היו עשרות מבנים שהיו לפנים מאכסנים בהם לבנים. המבנה כלל גג ועמודים בארבע הפינות ועוד עמודים אחדים תומכים במספר מקומות. לא היו קירות, חלונות או דלתות. המקום היה פרוץ לרוחות, קור וגשם. בתוך מבנה כזה הוכנסו יהודי בילקה, מספר משפחות בכל מבנה. לכל משפחה סומן שטח מסויים לפי גודל המשפחה, משני צידי המבנה.

הדבר הראשון שכל משפחה עשתה, הלכו והביאו לבנים ועשו מעין קיר לאורך המקום ששם צריך להיות קיר כדי להגן על עצמם מפגעי הטבע. בתוך המבנה חילקו את המשבצות לכל משפחה בתליית שמיכות שיבדילו בין משפחה למשפחה כדי לשמור על פרטיות עד כמה שאפשר. על הרצפה שטחו כלי מטה ששמשו לשינה, ובני המשפחה ממש שכבו אחד ליד השני, כי המקום שחילקה הנהלת הגיטו, היה צר והיה צריך לדחוס לתוכו את כל בני המשפחה.

יהודי בילקה ניסו להתארגן, לנהל החיים במצב החדש. התקיימו תפילות בתוך המבנים הללו ליד השטח של הרב נפתלי צבי ווייס הרב של בילקה, ואצל השוחט ר' יהושע דאפט. כל משפחה דאגה למזון שלה. ניסו לשמור עד כמה שאפשר מהפרודוקטים שהביאו עמם. מחוץ למבנים בתוך השדה הסיקו אש על אבנים שאספו, והנשים בישלו כל מיני מאכלים וניסו להראות את כוחן בבישול. פעם ביום חילקו איזה מרק מטעם הנהלת הגיטו, אולם רוב היהודים ששמרו על כשרות לא אכלו את המרק הזה. אך את הלחם הצר שחלקו כן אכלו. אמי מרת פעריל דאפט, למשל עשתה ממש מטעמים מפירורי המצות שלקחנו אתנו.

כל הגברים נצטוו לגזוז את פיאותיהם וזקניהם. רק הרב נפתלי צבי והשוחט ר' יהושע לא ספרו את זקניהם. הם עטפו את פניהם במטפחת כדי להסתיר את הזקן.

יהודים אחדים שגרו בפרברי בילקה לא רחוק מהיערות ניסו להסתתר בתוך מערות. אולם לאחר שבועות אחדים הם יצאו והסגירו את עצמם, ואז גם אותם הביאו לגיטו. כמו כן היו זקנים אחדים, חולים אנושיים, ויולדת אחת שנשארו בבילקה, כי אי אפשר היה לטלטל אותם ביחד עם יתר הקהילה. גם אותם הביאו לגיטו לאחר זמן.

אשה אחת מבילקה יצאה מדעתה, היא התרוצצה כל הזמן וצעקה, הצילו את עצמכם, תברחו, תעזבו את המקום. אולי היא באמת היתה נורמלית וראתה את הנולד.

האחרונים שהביאו לגיטו היה הרוקח. כולנו חשבנו במשך כל השנים שהוא לא יהודי, כי לא היה לו מגע עם הקהילה היהודית בבילקה כלל וכלל. כנראה שלשלטונות היו המסמכים ושם גילו שהוא בעצם יהודי. מרים בת איציק הערש החלבן שנישאה לגוי גורשה לגיטו אחרונה, ביחד עם שלושת בניה. יהודי בילקה לא האמינו את מראה עיניהם כאשר מרים צעדה בתוך הגיטו עם ילדיה ואחריה הקלגסים ההונגריים. דבר היותה נשואה לגוי לא עזר לה. היא סיפרה שבעלה כלל וכלל לא ניסה להציל אותה ואת בניו. אפילו אמרה שהוא שמח להפטר מהם כי הוא שבע כבר מהיהודים.

היו מספר חולים בגיטו שנלקחו לבית החולים העירוני בבערעהובו ובתוכם אליעזר חבן של לאה דאפט אחותי. אולם כולם הוחזרו ממש לפני הגירוש לאושביץ.

התנאים ההיגיאניים היו בעיה, כי אלפי אנשים היו מרוכזים בשטח מצומצם, בלי מקלחות, בלי ביוב וכו'. אולם היות והיהודים שמרו על נקיונם עשו מאמצים לשמור על נקיון ובריאות. כדי להתקלח או להתרחץ היה צריך לחמם מים בחוץ בשדה. משם לסחוב את זה בדלי אל תוך המבנה ובתוך שטח המוקצב למשפחה התרחצו בני המשפחה. הנהלת הגיטו העסיקה חלק מהאנשים בעבודות שונות, ואפילו שלחו מספר עובדים לתוך העיר בערעהובו. זה פתח פתח לסחר בשוק שחור, בכסף ותכשיטים.

בוקר אחד ניתן צו למסור את כל הכסף והתכשיטים לידי השלטונות. הם מינו יהודים שיעברו במבנים השונים כדי לאסוף את דברי הערך. העמידו דליים בחזיתות המבנים וכל אחד ניגש והשליך לתוכו כסף, שעונים טבעות נישואין, עגילים, נזמים, צמידים וכו'. המימשל בגיטו הודיע שמי שלא ימסור את דברי הערך אחת דתו להמית, והשוטרים איימו שיערכו חיפוש.

לפני שעזבנו את בילקה תפרנו בתוך בגדינו כסף וכו'. כאשר הגיעה הפקודה למסור הכל, אבי ז"ל הי"ד נתן הוראה שנוציא הכל ונמסור להם. אני כנער שלא יכול היה לסבול את ההכנעה כלפי הגויים מריתי בהוראת אבי ז"ל. ברחתי מהמבנה והסתתרתי בחוץ עד יעבור זעם. היות ולא מסרתי את הכסף שהיה תפור בתוך הכובע שלי, זה איפשר לנו עוד כמה שבועות לקנות מזון בשוק השחור.

יום אחד הגיע לגיטו לביקור בן עירנו יצחק רייזמן שהיה אז במחנה עבודה בבודפשט. נתנו לו ימים אחדים של חופש כי טען שאמו מאד חולה. אנשי עירנו קיבלו אותו באהבה רבה. כי זה היה דבר גדול לראות אחד מבני עירנו שבא מעולם אחר, מהחוץ. אולי הוא יכול לעזור, אולי יש לו ידיעות משמחות, חשבו. וכל אחד רצה לדעת אם יצחק רייזמן ראה את יקיריהם באיזה מקום שהוא. כל שמועה טובה, כל גרגיר של תקוה הפיח רוח חיים בתוך חומות הגיטו.

דרך אגב, חפצי הערך שהוחרמו מהגיטאות של יהודי רוסיה הקארפאטית ויתר המחוזות שמורים עד היום במרתפי הבנק הלאומי ההונגרי. יש האומרים שמחפצי הערך שהונגריה גזלה מהיהודים היא שילמה את פיצויי המלחמה שהוטלו עליה על ידי בעלות הברית. ויש אומרים שחלק הגון מאותם חפצי הערך מהווים חלק נכבד ממלאי הזהב של הונגריה.

יהודי בילקה וכן שאר יהודי גיטו בערעהובו לא קראו את הכתובת על הקיר. פירפרו בין תקוות חיים לפחד מוות, ניהלו מאבק הישרדות נואש, בתנאים בלתי

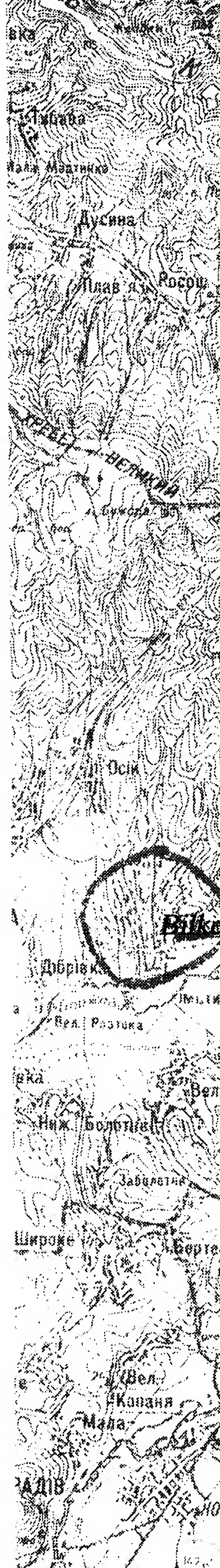
אפשריים ברמה האישית והציבורית, ומתוך הדחקה עיקשת של הכרת האפשרות הגרועה ביותר, הפרט היהודי, נשאר חשוף ומופקר. זה היה אחד הגורמים העיקריים שסייעו לרוצחי היהודים - ההונגרים, הגרמנים וגרוריהם במלאכת ההשמדה. היהודים עשו את הכל כדי לדחות את הקץ, חוץ מהתקוממות ומרי.

יהודי בילקה כשאר יהודי אירופה לא האמינו את בשורות האיוב שנתקבלו ממקורות שונים. מי שסיפר את הזוועות הושתק בצעקות שהוא זורע בהלה, רואה שחורות. כי קשה היה להאמין כיצד אפשר לקחת רבבות נשים, ילדים וגברים חפים מפשע, ולהמיתם ולהעבירם מהעולם. וכי יתכן דבר כזה במאה העשרים? אולם למרות כל מה שראו ומה ששמעו לא היתה פאניקה, ולא היו בכיות.

בתחילת חודש סיון תש"ד בעצם שלשת ימי ההגבלה, העבירו קול בגיטו שמחר עומדים להעביר את יהודי בילקה ואז את יתר היהודים ממקומות אחרים אל "מקום יותר בטוח" כי הצבא הסובייטי הולך ומתקרב לסביבה. היו יהודים שהאמינו לסיפור הזה, וחשבו שהגאולה קרובה לבוא. אבל היו גם כאלה, אשר ידעו שגורל היהודים נחרץ. למחרת התחילו להעמיס את יהודי בילקה אל תוך קרונות המשא, אל המסע הבלתי נודע - אל אושביץ.

ב־ 24 במאי 1944 יצאה רכבת של 45 קרונות משא ובהם היו דחוסים כשלושת אלפים נפשות. הם יצאו מבית החרושת ללבנים. כל הקהילה הקדושה של יהודי בילקה שעדיין היו בחיים. בכל קרון העמיסו כמאה נפשות עם מעט המטלטלין שעדיין נשארו להם. השוטרים ההונגרים וצבאה שמרו על הרכבת ה"חשובה" עד צומת תחנת הרכבת קאשו. הכניסו לתוך כל קרון מים, וקצת אוכל, ודליים לעשות הצרכים. בקאשו נמסרה הרכבת לידי תלייני הס.ס. היחידות הנאציות הידועות לשמצה. הרכבת נעצרה במספר מקומות ולאחר ימים אחדים היא הגיעה לתחנת הרכבת של קראקוב בפולין.

בתוך הקרון של משפחתי היו עוד מספר משפחות מבילקה וכל אחד הרהר בקול רם על מה שיש לצפות מעבר לקרונות. אבי ר' יהושע ז"ל התוודה לפנינו ולפני אנשי עירנו בזה הלשון: "נולדו לי אחד עשר ילדים, אחד מהם היה חכם אשר ראה את הנולד". הוא התכוון לאחינו שמואל צבי ז"ל שהיה חלוץ הנוער היהודי בבילקה. הוא עלה ארצה בשנת 1937 כאשר הביטו עליו כאילו הוא יצא מדעתו. למרות שההורים והמשפחה לא רצו ששמואל צבי יעלה ארצה, לאחר המעשה התגאו בו כולם.

מקראקוב המשיכה הרכבת לאושוויץ בית המטבחיים הגדול והמתוחכם ביותר של הגרמנים בכל אירופה. באושוויץ נפתחו הדלתות ובצעקות, צריחות והכאות ע"י הס.ס. שדיברו בשפה מוזרה שאי אפשר היה להבינה, הם הכריחו את יהודי בילקה לרדת במהירות. עייפים, תשושים, רצוצים ומפוחדים הגיעו אל משטח מיוחד ששם עמד האשמדאי מנגעלע וערך את הסלקציה שלו. הוא הפריד שם את הנאהבים והנעימים. את הנשים, הילדים והזקנים, את הרוגי המלכות, הוא שלח ישר אל תאי הגזים אל מלכות המוות. ואת אלה אשר נראו לו צעירים או בעלי יכולת עבודה נשלחו לצד השני אל תוך המחנה. גורל יהודי בילקה נקבע על פי תנועת היד של הצורר מענגעלע. כאשר אני עמדתי מולו, ראיתי שהוא היסס לרגע לאן לשלוח אותי. ואז נתן את הסימן שאלך ימינה ביחד עם אחי יוסף הי"ד. זאת היתה הפעם האחרונה שראיתי את אבי, אמי אחותי לאה וחמשת ילדיה, ושרה אחותי עם בתה ורוב יהודי בילקה שאתם חייתי כל חיי.

בתוך המהומה הגדולה כאשר ירדנו מהקרונות ניראו שם כל מיני אנשים, אנשי צבא לבושים במדים ירוקים של הס.ס. שומרים במדים שחורים של יחידות לאומיות שונות באירופה, אשר התנדבו לעסוק במלאכת ההשמדה של יהודי אירופה שנואי נפשם. גם אסירים יהודים ונכרים בתלבושת משונה - כעין כתונת פסים, נראו ליד הקרונות. מלאכתם היתה לאסוף את המזוודות וכל המטלטלין שהיהודים השאירו בקרונות, להעמיס אותם על עגלות ומשאיות למיון.

אלה שנבחרו לעבודת פרך - לעבדות - נשלחו לתוך צריף גדול לחיטוי. קודם גילחו את כל שערותינו ואז הוכרחנו לטבול בחומרי חיטוי שהסריח נורא. ואז חילקו לנו בגדי אסירים עם פסים ונעליים של עץ, מעין קפקפים. דחסו אותנו מאות אנשים בתוך צריף של עץ שבו היו דרגשים לכל אורך הצריף, משני צידי הצריף. הדרגשים היו בגובה של מספר קומות. אלה היו המטות שעליהן שכבנו כ8 אנשים בקטע אחד. המקום היה כל כך צר שכאשר מישהו רצה להסתובב היה כמעט בלתי אפשרי. וזה כמובן גרם לחיכוכים. הדרגשים אמנם נתנו הפוגה לאסיר, אבל אף פעם לא מנוחה. האנשים ומה שנותר מהם במשך היום פשוט אוחסנו על הדרגשים בלילה.

בצריף שבו אוחסננו אחי יוסף הי"ד ואני היו רק בילקאים אחדים. כי בתוך המהומה הגדולה פוזרו יהודי בילקה שנבחרו לעבודה בכל מיני צריפים. סדר היום במחנה היה כדלקמן: קימה בשעה 5 בבוקר, העירו אותנו בשריקות, צעקות והכאות. כל אחד היה חייב לרוץ אל חדרי הרחצה. כל ההמון הרב רץ בבת אחת

וכמובן שלא כל אחד הספיק לגשת לברז המים. חצי שעה אחרי כן התקיים מסדר בוקר. כל הצריף הסתדר לפני הצריף בחמישיות, גבוהי הקומה בשורות האחרונות ונמוכי הקומה בשורות הקדמיות, כי זה הקל על הגרמנים לראות כל פרצוף. המיסדרים הללו היו בדרך כלל עינוי נפשי גדול. לא רק שהצטרכנו לעמוד בחוץ בגשם, בקור, בשלג וברוח אלא הם גם שימשו הזדמנות לעינויים שונים ומשונים. מפקח הצריף שגם הוא היה אסיר, מפקחי האגפים וה"קאפוס" עמדו לפני היחידה. הם ספרו ומנו אותנו כדי להיות בטוחים שכולם נוכחים. כשהפמליה של הס.ס. עם מפקד המחנה נכנסו, שאג מפקח המחנה "מחנה דום". הם מסרו לקצין הס.ס. דו"ח ופירטו: כך וכך אסירים נוכחים, כך וכך במרפאה, כך וכך בעבודה, ובסוף כך וכך מתו במשך הלילה. ואז קציני הס.ס. עברו בין השורות בדקו וספרו. אחרי המסדר הגישו ארוחת בקר שזה כלל קערונת קפה שחור שניתן לכל חמישיה. הקערה עם הקפה היה צריך להספיק לחמשה אסירים. כמובן שהיו חיכוכים כי מי ששתה ראשון, אם רצה לשתות יותר מדי קיבל על הראש, וזה ששתה אחרון לפעמים לא קיבל כלום, כי לא השאירו לו אף טיפה.

ואז היחידות צעדו לעבודה כל יחידה למקום מסוים. כל אחד עבד כי מי שלא יכול היה לעבוד סופו היה מוות. בצהרים הופסקה העבודה לשעה אחת. הביאו מרק, כל אחד נעמד בתור, קיבל קערה קטנה עם מרק. המרק בדרך כלל היה דליל, בעצם רק מים מורתחים. אם מזלך האיר לך ונפלה בקערתך חתיכת כרוב או גזר, הרי מצאת ממש אוצר. אחר ההפסקה שבנו לסבלותינו. בערב שבנו למחנה. השומרים הגרמנים או אוקראינים או לטבים צעדו על ידינו עם נשק דרוך, כי אם מישהו עשה רק צעד אחד מחוץ לשורות נורה במקום. במחנה שוב היה מיסדר. כמו בבוקר ספרו אותנו והקצינים באו ובדקו ומסרו דו"ח. אחרי כן שחררו אותנו לצריפים ושם חילקו לנו פרוסת לחם עם ריבה ומרגרינה ושוב קפה שחור. אחרי יום מפרך, ואחרי מתח גדול, נפלנו על הדרגשים מתוך אפיסת כוחות. בעשר בערב נשמעו צופרי האזעקה להודיע שכל אחד חייב להיות בצריפו, ואז 20 רגע אחרי זה כיבוי אורות. מי שנראה אחרי כן מחוץ לצריפו נורה בלי שום אזהרה.

מאושביץ נשלחנו אני ואחי יוסף הי"ד למחנה פלאשוב ליד קראקוב עם בילקאים אחדים. ביניהם היו מנדי מכלוביץ ויעקב עקשטיין (יאנצו). לאחר חדשים אחדים אני נלקחתי לפתע מפלאשוב ונשלחתי למחנות אחרים, וכך איבדתי את הקשר עם אחי יוסף הי"ד ויתר הבילקאים. גלמוד התגלגלתי במספר

מחנות עד בואי למחנה בוכנוואלד. שם הכניסו אותי לצריף של הילדים, ושם שוחררתי באפיסת כוחות ע"י הצבא האמריקני המשחרר.

ספרתי כאן מעט מזעיר על קדושי עיירתנו בילקה. הנפשות היקרות שנקטפו בדמי ימיהם. עד היום הזה אין אני יכול להסיח דעתי מבני משפחתי וכל יהודי בילקה וכל הקדושים שבחייהם ובמותם לא נפרדו.

כניצול השואה הצטברו אצלי הרבה זעם ושאיפות נקמה. לשווא חיכו הניצולים שהעולם הנאור יעניש את הפושעים והרוצחים. העולם הנכרי שכח במהרה את הטרגדיה היהודית. ולא רק זאת, כיום יש המעיזים להכחיש את השואה. שונאינו גורמים ע"י כך שיקירנו מתו פעמיים, פעם כאשר רצחו אותם וכעת אשר מכחישים שהיו קורבנות. והאם יש בכלל עונש הולם את הפשע של העם הגרמני, ההונגרי וכל משתפי הפעולה באשר הם שם. השטן עוד לא ברא את העונש הראוי עבור פשעים זוועתים כאלה. לא יתכן שלום ושקט בעולם כל זמן שהגויים לא יודו בפומבי על הפשעים והחטאים שחטאו כלפי העם היהודי. על גויי הארצות ההן לבקש סליחה ומחילה ולהחליף את השנאה ליחס אנושי כלפי העם היהודי בכלל ומדינת ישראל בפרט. רק אז אולי ישקוט דם אחינו הזועק לשמים, למה, למה.

Дусина
Росош
Осій
Bilke
Дібрівка
Вел. Ростока
Ниж. Болотне
Широке
Копаня
Мала

בדרך היסורים

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

"למען תספר לדור אחרון" (תהלים מ"ח: י"ד)

א

בשמיני למאי 1945, כאשר בעלי הברית ניצחו את גרמניה הנאצית ומסך השתיקה על הנעשה בארצות הכיבוש הוסר באופן פתאומי - נתגלתה לעולם התהום המחרידה של הרצח השטני הגדול ביותר בהיסטוריה של האנושות. עבור העם היהודי הגיע הנצחון הזה מאוחר מדי. כי קלגסי היטלר ועוזריו הספיקו בינתיים להשמיד 6 מיליון יהודים, היו אלה ימי אבל ובכי, ימי חרון וזעם כאשר נתגלו ערמות הגופות של יקירינו במחנות ההשמדה של ברגן־בלזן, דאכאו, בוכנוואלד ועוד מאות מחנות אחרים. יותר מחצי יובל שנים חלפו מאז שנות השואה, קם דור חדש, מנהיגים חדשים פועלים בקרב העמים ורבים מהם שכחו, או לא רוצים לזכור, מה שעוללו לעם היהודי. ספרות ענפה רבת־ממדים כבר נכתבה בעברית, ביידיש ובלשונות אחרות על נושא השואה. אולם כל זה הוא אפס קצהו של מה שהתחולל בשנים הגורליות ההן. עדיין לא נתמצה מושג אימים זה - השואה. נכון הוא כי פרקים רבים בקורות השואה כבר תוארו מנקודות מבט שונות, אך לעולם לא ייוודעו כל הפרטים, כי הרבה מהקרבנות לקחו סודם לקברם.

רבים מן האודים המוצלים אינם רוצים להעלות את הנושא. כי כל פעם שהם מספרים על מה שעבר עליהם הפצע נפתח והתהום שוב נפתחת בפניהם. למרות שהם לא מדברים על ניסיונותיהם, הם אינם שוכחים אפילו לרגע את ההשמדה, הכליה, הצער, הכאב, הדיכוי וההשפלה שהיו מנת חלקם. כאחד מן הניצולים, זכר השואה מלווה אותי ותוסס בדמי בכל עת ובכל רגע. במשך השנים שקלתי בדעתי אם כדאי להעלות על הכתב את קורות הימים המזעזעים האלה.

אין אני כותב טורים אלה לעולם "הנאור", כי את אמונתי בעולם "הנאור" איבדתי עוד באושוויץ. אני רוצה לספר מה שעבר עלי ועל יקירי, כדי שהעם היהודי ובפרט הנוער היהודי באשר הוא שם, וגם בדורות הבאים ידעו מה שקרה,

כדי שיעמדו על המשמר שלא יקרה לנו עוד כדבר הזה. בכל דור ודור חייב היהודי לעמוד על המשמר כי אינו בטוח מתי שואה חדשה עלולה להתחולל. אין לנו מקום לשאננות, ואם נלמד מההיסטוריה שלנו, נראה שהיא מלאה אפיזודות של פרעות, גירושים, אינקויזיציות, חורבן ושואה. אסור לנו להתפתות לרעיון שאיזה מטורף אחד גרם לשואה וזה לא יקרה עוד.

ב.

בשלהי 1944 הייתי במחנה ההסגר פלאשוב ליד קראקוב בפולין. היו שם כחמישים אלף אסירים. רוב האסירים עסקו בתפירת מדים עבור הצבא הגרמני. הרבה מהיהודים שעבדו בתפירה מעולם לא היו חייטים. הם למדו את המלאכה תוך כדי עבודה. חייט כזה היה גם אחי יוסף הי"ד שהיה יותר מבוגר ממני בשנתיים. יוסף ואני נשארנו יחידים מכל המשפחה הענפה שלנו, אחרי שהפרידו בינינו באושוויץ. מאז לא היו לנו שום ידיעות מה שקרה ליתר משפחתנו. אני לעומת זאת הוכרחתי לעבוד בכל מיני עבודות קשות. ביום חורף אחד, כאשר עמדנו במסדר בוקר הגיעה משלחת של קציני "ס.ס." הם עברו בין השורות והסתכלו בנו כסוחרי בהמות ביריד. מי שמצא חן בעיניהם נצטווה לצאת מהשורה ולהתייצב בקבוצה נפרדת. גם לי נתנו פקודה להצטרף לקבוצה שנבחרה. פתאום סובבו אותנו שומרי "ס.ס." והצעידו אותנו אל תחנת הרכבת בקצה המחנה, שהיתה בנויה למטרה זאת. זו היתה הפעם האחרונה שראיתי את אחי יוסף ומאז נעלמו עקבותיו. התהלכו שמועות שלוקחים אותנו לצ'כוסלובקיה לעבוד שם למען המאמץ המלחמתי. בצעקות, בחירופים ובמכות הוכנסנו לקרונות המשא, בכל קרון כ- 80 איש. הרכבת זזה. נסענו ימים מספר פעם קדימה ופעם אחורה. פתאום שמענו התפוצצויות ויריות. לפי הצעקות של השומרים הבנו שפרטיזנים פוצצו את מסילת הברזל. אחרי ששרר שקט, חזרה הרכבת אחורה, אולם במקום להגיע לצ'כוסלובקיה, הגענו למחנה גרוסרוזן - הידוע לשמצה - בשלזיה. זה היה מחנה ענקי מרכזי לעשרות מחנות יותר קטנים, אשר היו פזורים בכל הסביבה, כי היתה כאן חרושת כבדה. גרוסרוזן היה אחד המחנות הנוראים אחרי אושוויץ. זה היה מחנה מעבר לרוב האסירים. שומרי המקום וגם האסירים היו מלאומים שונים - שנשפטו למאסר בגלל רצח וקשרים עם העולם התחתון - מציקים קשות לאסירים החדשים. כל דבר נעשה בריצה, וכל פעם שעברת על יד המקומיים היכו אותך. למזלי שהיתי שם רק כ- 10 ימים. משם הובילו אותנו אל מחנה בולקנהיים אשר היה על גבעה, כששה קילומטר

מחוץ לעיר.

ג.

המשטר כאן היה חמור ביותר. עשרות ואף מאות אנשים נפלו בכל יום. היו גם כאלה אשר נואשו שאי־פעם יצאו חיים מהגיהינום הזה והחליטו להתאבד. הדרך הקלה ביותר היתה לגשת אל הגדר החשמלית שסובבה את המחנה, לגעת בגדר ולהתחשמל. ואם השומרים גילו שמישהו מתקרב לגדר, ירו בו לפני שהספיק לגעת בה. מחנה הריכוז הזה, בדומה לכל המחנות, היה מוקף שתי טבעות שמירה. הטבעת הפנימית שכללה גדרות חשמל, סגרה על איזור המגורים של האסירים. הטבעת החיצונית היתה מוקפת מגדלי שמירה צפופים וגדר תיל דוקרני. במגדלים שמרו אנשי צבא "ס.ס." 24 שעות ביממה. במגדלים היו מוצבות מכונות יריה וזרקורים שהאירו את השטח כל הלילה. לנסות להימלט ממחנה כזה היה מן הנמנע. השליטה על המחנה היתה מחולקת בין שתי רשויות ה"ס.ס." ששמרו מבחוץ וניהלו את הכל. הם נכנסו למחנה בשעת המיסדרים או במקרים מסויימים, כגון - חיפושים או עונשים. השלטון הפנימי של המחנה היה נתון בידי גרמנים או בני לאומים אחרים שהיו אסירים פוליטיים, או רוצחים שהשתייכו לעולם התחתון. אלה היו ממונים על המשמעת והסדר בתוך המחנה. בראש הקבוצה הזאת עמד מפקח המחנה, אחריו בפיקוד היו מפקחי הצריף - שתחת רשותם עמדו כאלף אסירים, ואחריהם מפקחי האגף - כי כל צריף היה מחולק לאגפים. לאלה עזרו ה"קאפוס", כעין שוטרים ונוגשים פנימיים שלרוב היו יהודים אשר באו מהחברה היהודית השולית, וראו כאן אפשרות לשלוט, להציל את עורם ולהקל על חייהם. ה"קאפוס" קיבלו מנות מזון מוגדלות, גרו בחדרים נפרדים, לא עם האסירים, קיבלו בגדים טובים יותר ועוד הטבות שונות. למרות היותם שליטים פנימיים גם הם היו אסירים - ואחדים מהם בילו במחנות שונים שנים רבות עוד לפני המלחמה - גילו כלפינו שנאה ואכזריות נוראה. היתה ביניהם התחרות מי יעלה על השני בהתאכזרות לאסירים.

מפקד המחנה של ה"ס.ס." היה סרן צעיר. הוא הטיל פחד על סביבותיו כל פעם שהופיע במחנה. בכל מיסדר צווח וקילל, ונדמה היה לנו שלפנינו עומדת חיית טרף. פעם עבר על־ידי במסדר ובלי שום סיבה נתן לי סטירת לחי מצלצלת, ואחר זה ניגב את ידיו. הוא אהב לעשות צחוק מהיהודים ומהיהדות. הנושא האהוב עליו היה שאלת העם הנבחר, והיה מתגרה באסיריו ושואל: "איה אלוהיכם?!"

ד.

סדר היום הטיפוסי במחנה היה כדלקמן: קימה בשעה 5 בבוקר, העירו אותנו בשריקות, צעקות והכאות. כל אחד גורש לחדרי הרחצה. והיות והמקום היה צר מלהכיל את כל ההמון בבת אחת, לא הספיק כל אחד להתרחץ. עד שעה 6 היה כל אחד חייב לגמור את ארוחת הבוקר, שזה כלל קערונת קפה שחור, וסידור חלקו ב"מיטה", כלומר התאים שהיו עשויים מעץ. בכל תא כזה היו 2 חלקים ובכל חלק ישנו 6 אנשים. בשעה 6 התקיים מיסדר בוקר. כל צריף הסתדר על מגרש המיסדרים כיחידה בפני עצמה. הסתדרנו בחמישיות. גבוהי הקומה בשורות האחוריות ונמוכי הקומה בשורות הקדמיות. זה הקל עליהם לראות כל פרצוף. המיסדרים הללו היו בדרך כלל עינוי נפשי גדול. לא רק שהצטרכנו לעמוד בחוץ בגשם, בקור, בשלג וברוח, אלא הם גם שימשו הזדמנות לעינויים שונים ומשונים. מפקח הצריף, מפקחי האגף וה"קאפוס" עמדו לפני היחידה. הם ספרו ומנו אותנו כדי להיות בטוחים שכולם נוכחים. כשהפמליה של ה"ס.ס." עם מפקד המחנה בראשם נכנסו, שאג מפקח המחנה: "מחנה בולקנהיים, דום!" הם מסרו לו דו"ח ופירטו: כך וכך אסירים נוכחים, כך וכך במרפאה, כך וכך בעבודה, ובסוף כך וכך מתו במשך הלילה. מספרי המתים נע בין עשרות למאות. ואז קציני ה"ס.ס." עברו ליד כל יחידה, בדקו וספרו.

אחרי המיסדר יצאנו ברגל לעבודה אל בית החרושת במרחק שישה קילומטרים. המשמר ששמר עלינו היה כבד, ואסור היה אפילו להוציא את האף מתוך השורה החיצונית. כל מי שניסה לצאת מהשורה - מיד ירו בו. ה"קאפוס" ליוו אותנו לעבודה והם רצו להוכיח לאוכלוסיה האזרחית שה"מוראל" שלנו גבוה ולא חסר לנו שום דבר, הכריחו אותנו לשיר שירי לכת גרמניים. את השירים הללו חייבו אותנו ללמוד ברגעים הפנויים בין משמרת למשמרת.

הצעדות הללו התישו את כוחנו ורבים מאתנו נפלו בדרך. בית החרושת לאווירונים היה בתוך יער, מתחת לפני האדמה. הוא פעל 24 שעות ביממה. המחנות מסביב לבולקנהיים סיפקו כוח־אדם בשתי משמרות. כל משמרת עבודה 12 שעות. גם אנו התחלפנו. שבוע עבדנו ביום ושבוע בלילה. אלפי אסירים עבדו בבית החרושת. בתוכם - לא רק יהודים אלא גם בני לאומים אחרים, כגון: צרפתים, איטלקים, צ'כים, פולנים. כמעט מכל עממי אירופה. היחס אל בני הלאומים השונים היה יותר טוב; הם נחשבו כאסירים פוליטיים. היו להם מחנות

שבהם הם שכנו, אבל הם יכלו להגיע לעיר. לא שמרו עליהם, המזון שלהם היה קצת יותר טוב, ובכלל - לא היו בסכנת מוות מתמדת. אסור היה להם להחליף דברים אתנו. בדרך כלל הם עבדו במחלקות אחרות.

ה

כשבאתי לבית החרושת בפעם הראשונה העמידו אותי לפני מחרטה. ניגש אלי אדם שדיבר גרמנית, והציג את עצמו ששמו האנס, והוא ילמד אותי איך לטפל במכונה. למדתי את המלאכה די מהר ותפקידי היה לחתוך עיגולים מתכתיים מדוייקים שישמשו כחלקים חשובים עבור אווירוני חיל־האוויר הגרמני. התברר לי אחר־כך שלחלקים הללו יש חשיבות מיוחדת. הבנתי את זאת מתוך זה שהיו באים מפקחים לעתים קרובות ובודקים ומודדים את החלקים. כמובן שהיתה לנו הרגשה נוראה שהנה אנו עוזרים לייצר נשק במו ידנו נגד עצמנו ונגד בעלי־הברית. אחרי תקופה מסויימת למדתי דרך איך לחבל בחלקים, בצורה שלא יגלו את הדבר, אבל שלא יוכלו להשתמש בהם. אמנם ידעתי שמעשי החבלה שלי הם רק כטיפה בים. האנס זה היה גרמני כבן 35, אינני יודע מה קרה לו, אם הוא נפצע במלחמה ולכן הוא צלע, ואם בכלל שירת בצבא. הוא שאל אותי כל מיני שאלות על משפחתי, ועל תכניותי לאחר המלחמה. הוא התעניין מאוד בגורלי והיה מעודד אותי ואומר לי שסוף המלחמה קרב. להפתעתי הרבה מצאתי מדי פעם בפעם בבית החרושת במגירתי כריכים, פעם עם ריבה ופעם עם מרגרינה. מעשה זה ממש האריך את חיי ונתן לי אפשרות להחזיק מעמד עוד תקופה מסויימת, כי הרגשתי שכוחותי הולכים ואוזלים. לא פעם הרהרתי, שאולי האנס זה לא היה גרמני, ואם כן היה - זה באמת מקרה יוצא דופן.

בצהרים הופסקה העבודה לחצי שעה, הביאו את המרק או הדייסה. כל אחד נעמד בתור, הושיט את הקערה שלו וקיבל מנת מרק. בדרך־כלל מרק הירקות היה דליל (בעצם רק מים מורתחים). אם מזלך האיר לך ונפלה בקערתך חתיכת כרוב או גזר, הרי מצאת ממש אוצר. אחרי ארוחת הצהרים שבנו לסבלותינו, ועבדנו עד הערב עד שהמשמרת שלנו נגמרה. יצאנו החוצה, שם חיכו לנו השומרים, וצעדנו חזרה למחנה. במחנה שוב היה מיסדר. ספרו אותנו וחזרנו לצריפים. כל אחד קיבל פרוסת לחם עם ריבה או מרגרינה וקפה שחור. אחרי יום מפרך ואחרי מתח גדול נפלנו על "המיטות" מתוך אפיסת כוחות, וניסינו להחליף כוח ליום הבא.

בעשר בערב נשמעו צופרי האזעקה להודיע שכל אחד חייב להיות בצריפו. וב־ 20 רגע אחרי זה ניתן עוד סימן לכיבוי אורות. אסיר שנראה מחוץ לצריף - ירו בו בלי שום אזהרה. כאשר עבדנו במשמרת הלילה הסדר היה הפוך. יצאנו מהמחנה בצעדה לבית החרושת בשש בערב. בחצות הלילה נתנו לנו את ארוחת הצהרים ואז כשחזרנו בבוקר למחנה נתנו לנו את ארוחת הערב, כלומר: הלחם והקפה. במשך היום היינו צריכים לישון, אולם הרבה פעמים לא נתנו לנו מנוחה. המפקחים בצריפים וה"קאפוס" ניצלו את הימים כדי להציק לנו או לגייס אותנו לעבודות נוספות.

בית החרושת בבולקנהיים הופצץ ע"י מטוסי בעלי הברית לילה לילה. כל פעם שהמפציצים הופיעו שמחנו מאוד. וזה בגלל שני טעמים: החשמל כבה ויכולנו לנוח כל זמן שההרעשה נמשכה: התפללנו שהפצצות יפגעו בבית־החרושת כדי שיפגעו במאמץ המלחמתי הגרמני. למרות שגם אנו היינו יכולים להיפגע.

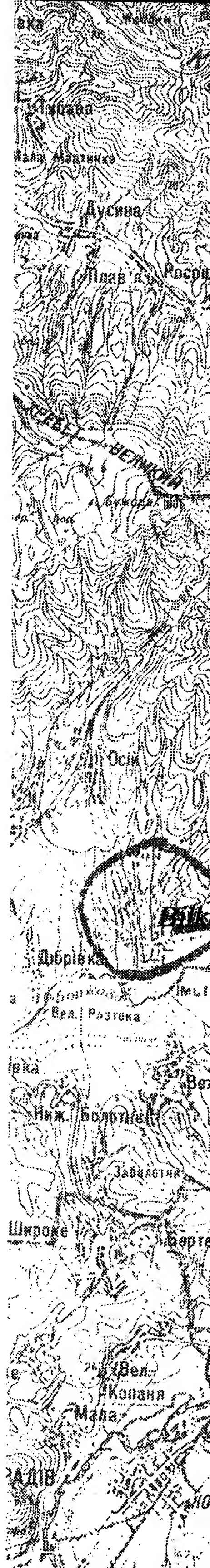
ו

למרות שלאסירים לא היה כסף, חפצי ערך או חפצים אחרים, בכל זאת התנהל מעין סחר חליפין בינם לבין עצמם. היו אסירים שעבדו אצל גרמנים בבתים פרטיים, או אצל קצינים או במטבח של המחנה, והצליחו להשיג מזון או דברים אחרים, הדברים הללו נמכרו אחר כך בחשאי. כי לפי החוק אסור היה לעשות זאת, ואם מישהו נתפס - אחת דתו למות. קרה שפעם חילקו סיגריות, נדמה לי שמטעם "הצלב האדום" נשלחו הסיגריות. אני רציתי להחליף את הסיגריות במזון. הדבר נודע ל"קאפו" אחד, שהביא אותי ואת האיש השני אל מפקח הצריף. מפקח הצריף לקח כסא והתחיל להכות את זה שרצה למכור לי מזון עד שהלה נפל בלי הכרה. עלי הוא צעק ואמר לי שיש לי מזל שאני נער אחרת היה סופי כמו של האדם ההוא. אבל פטור בלא כלום אי אפשר, הוא החליט לתת לי 25 מלקות. לקחו אותי מיד אל חדר ההלקאות, שם היו אביזרים שונים לעינויים. השכיבו אותו על השולחן וקשרו אותי אליו. ה"קאפו" לקח שוט וציווה עלי לספור כל פעם שהוא היכה אותי. אינני זוכר מה קרה, כי אחרי 10 או 12 הלקאות התעלפתי, שפכו עלי מים וזרקו אותי החוצה. בני עירי אשר עדיין נשארו בחיים, אחד מהם היה רופא, אספו אותי חזרה לצריף והשכיבו אותי על המיטה. הם טיפלו בי וחבשו את פצעי. למרפאה לא העזתי לגשת, כי מי שניגש למרפאה - לא יצא חיים. היו גם מקרים תכופים של עונש ציבורי, כלומר: עבור

עבירה שאחד או אחדים עשו, כולם נענשו. או שלפעמים לא יכלו לגלות מי הוא בעל העבירה ולכן הענישו את כולנו. העונשים היו: עמידה בחוץ בקור, בגשם וברוח במשך שעות רבות; עמידה בחוץ עירומים לגמרי. ריצות מסביב לבלוקים בפנים המחנה; גילוח השערות בכל חלקי הגוף; עבודות מיוחדות נוספות; הרעבה ועוד. העונשים ליחידים כללו: מכות, מלקות, מקלחת קרה במשך שעות. תא־בידוד או צינוק ועוד כל מיני עינויים. היו הרבה אנשים שהתמוטטו, מי לאחר תקופה קצרה ומי לאחר תקופה יותר ארוכה. למרות מה שהייתי חלש מאוד היה בי כוח נפשי חזק אשר עזר לי להתגבר על החולשה הגופנית. היתה לי התנגדות חזקה ללוחמה הפסיכולוגית שהגרמנים הפעילו נגדנו. לא איבדתי את התקווה שיבוא יום והם יפסידו את המלחמה ואנו ננקום בהם עבור מעשיהם הזידוניים. האמונה העמוקה שנטעו בי בביתי באלוקים, בעם היהודי ובגאולה הם שעזרו לי להתגבר על הגיהינום הזה.

Дусина
Плав'я
Осік
Дубрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

חורף שנת 1945 - מצעד המוות

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

"יסר יסרני י־ה ולמות לא נתנני"
(תהלים קי"ח: י"ח)

בינואר 1945 התחילו הרוסים בהתקפה רבתי בחזית המזרחית. כאשר שמענו במחנות ההסגר את החדשות שהרוסים מתקדמים מערבה שמחנו. אולם השמחה היתה מהולה בפחד ובצער. אעפ"י שהגרמנים ידעו שסופם קרב, הם לא שכחו אף את היהודים הכלואים במחנות. אמנם היו להם דאגות צבאיות, אבל הם דאגו קודם־כל לכך שהיהודים לא יספיקו להימלט. וכך התחילו לפנות את אוכלוסיית המחנות והובילו אותם מערבה - לגרמניה, אל ליבה של האדמה הטמאה. מכיוון שהרכבות היו עמוסות חיילים וציוד רב שפונו מהחזית, ומסילות הברזל נהרסו ע"י הפצצות מהאוויר או ע"י פרטיזאנים, המציאו הנאצים את מצעדי המוות, ובהם כמעט חוסלה שארית הפליטה. השרידים שניצלו מתאי הגאזים ומעבודות הכפייה, מצאו רובם את מותם במצעדי המוות.

ביום חורף קשה מאוד הגיעה הוראה מגבוה לפנות מיד את מחנה ההסגר בולקנהיים. לנו לא סיפרו על המתרחש, אבל הרגשנו שמשהו יוצא מן הכלל מתחולל. מיד אחרי המיסדר, אמרו לנו לשוב אל הצריפים לקחת את הכלים והחפצים. כל אנשי המחנה הסתדרו ביחידות והתחלנו לצעוד דרך השער. ליד שער המחנה ראינו את אנשי ס.ס. אורזים את חפציהם בבהלה, אל השומרים של הס.ס. הצטרפו חיילים מהצבא הגרמני הרגיל - הוורמאכט. אלה היו חיילים זקנים בני חמישים וששים. התפלאנו שזקנים משרתים בצבא היטלר. עלה בדעתנו שצעירי הגרמנים הלכו ונתמעטו, כי הרבה מהם נהרגו בקרבות. היה זה סימן עבורנו, שה"רייך השלישי" הולך ומתמוטט. שוב יצאנו לדרך, אלא שהפעם הלכנו ברגל, בדרך היסורים. צעדנו שעות רבות בלי הפסקה, בשעות היום בעיקר, כי הגרמנים פחדו שבלילה יוכלו האסירים להתחמק. צעדנו מאות קילומטרים בלי מזון ובלי מים, בקור ובשלג, ברוח ובגשם סוחף. הצטרכנו גם לסחוב את

התרמילים ואת המשאות של הזקיפים. השומרים צעדו על ידנו והנשק שלהם היה דרוך ומוכן לירות בכל אדם שיצא מהשורה. הדרכים היו עמוסות כלי רכב ואנשים הולכי רגל. לא רק מצעדי המוות של אסירי מחנות ההסגר מילאו את הכבישים. ראינו את הגרמנים בבריחתם. הצבא והאזרחים הגרמנים ברחו ברגל, או נסעו בבהלה.

לאחר הליכה של כמה ימים הגענו, עם רדת החשיכה, לפרשת דרכים. השלט בצידי הדרך הצביע בכיוון לווימאר. לא היה לנו מושג לאן מובילים אותנו. בלילות ניסו השומרים להכניס אותנו לתוך גרנות, או חוות, בקצה הכפרים או העיירות. לתוך מיבנה כזה דחסו מאות אנשים. לא יכולנו לשכב לנוח, או רק לשבת. עמדנו זקופים זה ליד זה והעמידה הדחוסה הצילה אותנו ממוות. כי החום של הגוף עזר לנו להתגבר על הכפור.

לפני עלות השחר יצאנו שוב לדרך, וכך נמשך העניין ימים רבים. לעולם לא אשכח את המחזות המחרידים שראו עיניי בדרכים. בחפירות בצידי הדרכים היו מוטלות גוויות של מאות ואלפים יהודים שקפאו מהקור, או שנורו כי לא יכלו להוסיף לצעוד. רבים מחבריי ובני עירי שהגיעו לאפיסת כוחות נורו בלי רחמים לנגד עינינו. רבים מאתנו לא רצו לעזוב אח או חבר, בן עיר, או סתם יהודי שנקשרת אליו במשך ימי הסבל המשותפים. לא פעם ניסינו לשאת חבר או ידיד כדי להצילו שלא יפול חלילה בכביש. אולם הזקיפים היו דוחפים את הכושלים אל החפירה וירו בהם. הקלגסים היו מאומנים ומחוסנים לביצוע רצח שפל זה בדם קר.

ברגעים הקשים הללו שאלתי את נפשי למות. כי לא יכולתי לשאת יותר את הסבל. הצעקות עלו עד לב השמים. חשבנו שמא זה יחריד את הקב"ה בכבודו ובעצמו, וירחם על בניו הנרדפים, הנשחטים והנרמסים. ים של דמעות נשפכו. אולם הדמעות שנפלו מעיני היהודים המסכנים לא מילאו את הימים ולא גרמו להצפת העולם. לא הביאו מבול חדש על הארץ החטאה והטמאה. העם היהודי, שהיה נתון בידי השטן המשחית, שתה מכוס התרעלה עד תום. היתה לנו ברירה אכזרית להתמסר לידי זקיפים שירו בנו, או להתגבר על היגון ולהמשיך ולצפות לגאולה, כדי לנקום אח"כ את דם יקירינו.

באחת הצעדות שוב מסרו לנו הזקיפים לשאת את תרמיליהם. אחד היהודים שנשא תרמיל של זקיף, פתח את התרמיל בשעת הצעדה ומצא בו מזון יקר.

היהודי הזה אכל לשבעה, וגם מסר לחבריו, ואז זרקו את התרמיל. כאשר השומרים התחילו לחפש את התרמיל ולא מצאו אותו, הפסיקו את הצעדה ודרשו שהאיש שלקח את התרמיל יתייצב לפני המפקד. אולם איש לא זז והזקיפים לא הכירו אותו. כל אחד היה לבוש בצורה אחידה בלבוש אסירי מחנות - כתונת פסים. כולנו היינו כשלדים, רק העיניים נזדקרו מהפנים המצומקות. הראש היה מכוסה במשהו דומה לכובע, מורד כמעט עד לעיניים.

המפקד צרח, שאם במשך שתי דקות לא יתייצב לפניו הגנב, הוא יוציא להורג כל אדם עשירי. שתי הדקות עברו. ואז התחילו לספור אותנו וכל אדם עשירי הוצב בקבוצה נפרדת. ברגע האחרון ניגש יהודי אחד אל המפקד והודה שהוא לקח את המזון - כי הרעב הציק לו עד מוות. בו במקום ירו בו והפילו אותו אל החפירה. למרות כל מה שעבר עלינו, רוב היהודים לא איבדו את צלם האלוקים ונהגו לפי המוסר היהודי. כאשר יהודי זה ראה שבעטיו עומדים להרוג עשרות יהודים - הסגיר עצמו לידי הרוצחים.

בערב אחד עברנו בתוך העיר רייכנאו. תושבי העיר הצטופפו על המדרכות כדי לחזות ביצורים המשונים. אינני יודע אם זו היתה הפעם הראשונה שראו אסירים יהודיים מן המחנות בהמונים מובלים בסך. לפתע פתאום הרגשתי שרגלי נתקלות בצרורות של בגדים, ולא רק אני אלא עוד כמה אסירים הרגישו בכך. הסתכלנו על הכביש וראינו בגדי אסירים מתגלגלים על הדרך. כשעברנו את העיר נעצרה השיירה, והזקיפים התחילו לספור אותנו. נודע להם שכמה אסירים הספיקו לברוח ולהתערב בתוך האוכלוסיה האזרחית שחזתה בצעדה שלנו. כנראה שהבורחים השיגו איך שהוא בגדים אזרחיים, לבשו אותם מתחת למדי האסירים ובתוך המהומה בעיר, זרקו את בגדי האסירים ונעלמו בין הקהל. הזקיפים והמפקדים השתוללו ורצו לדעת מי מאתנו ברח ולאן. מצד אחד שמחנו שיהודים אחדים הצליחו לברוח, ומצד שני דאגנו להם, כי מי יודע אם לא תפסו אותם, וכן לא ידענו מה יעשו בנו.

באותו לילה העמיסו אותנו על קרונות משא פתוחים. על כל קרון ישבו 2 שומרים עם מכונת יריה. אעפ"י שירד שלג והיה קור כלבים, בכל זאת היתה הקלה גדולה כי לא הצטרכנו יותר ללכת ברגל. וכך נסענו עוד כמה ימים עד שהגענו למחנה גדול ועצום. שם פתחו את הקרונות, והשומרים זירזו אותנו ע"י מכות לרדת. אלה שלא יכלו לרדת בכוחות עצמם נגררו ע"י הזקיפים. מהם היו קפואים ומהם ללא רוח חיים. כך הגיע לקיצו מסע מצעדי המוות של מחנה

בולקנהיים. רק שליש מכעשרת אלפים יהודים ממחנה זה הגיעו אל התחנה הבאה. המחנה שאליו הגענו היה המחנה המפורסם בוכנוואלד. ערכו לנו מיסדר, והגיע קצין ס.ס., שעבר בין השורות ובחן אותנו. כשעבר על־ידי אמר משהו. אז ניגש אלי שומר ואמר לי ללכת אחריו. פחדתי כי לא ידעתי מה רוצים ממני ואז ראיתי שעוד שניים־שלושה נערים בגילי הוצאו גם הם מן השורות. השומרים מסרו אותנו אל מפקח המחנה והוא העביר אותנו אל הצריף של הילדים. בבוכנוואלד היה צריף 44 מיוחד לילדים ונוער. את האסירים הבוגרים שיכנו בצריפים שהוכנו עבורם. כך נסתיים מצעד המוות מבולקנהיים לבוכנוואלד.

ביום שחרור בוכנוואלד

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

"אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר
שם ישראל עוד" (תהלים פ"ג: ה).

א

מחנה בוכנוואלד שכן ביער עבות ליד העיר ויימאר, שהיא בתחומי גרמניה המזרחית. מחנה זה היה אחד המחנות הגדולים והידועים בתקופת שלטון הנאצים. בבוכנוואלד היו אסירים כמעט מכל הלאומים שבעולם: לא רק יהודים ואסירים פוליטיים מכל ארצות הכיבוש; היו שם גם שבויי מלחמה מצבאות בעלי־הברית אשר כללו אנשים מכל היבשות. בבית סוהר ענקי זה היו גם אנשים מפורסמים.

פרשה בפני עצמה היו הגרמנים שהתנגדו למשטר הנאצי, עוד משנות השלושים. אלה היו, בדרך כלל, קומוניסטים וסוציאליסטים, או סתם בעלי מצפון שהתנגדו למשטר הנאצי. גם הם לא ליקקו דבש, אולם מצבם היה הרבה יותר טוב משל שאר האסירים, כי הם היו רשאים לקבל חבילות מזון מהבית, ומדי פעם אף הירשו לקרוביהם לבקר אצלם. אולם בסוף שנות השלושים ובתחילת שנות הארבעים, כשבוכנוואלד נהפך ל"מחנה הסגר בינלאומי" נעשה המשטר הרבה יותר חמור.

המחנה היה מחולק למחנות מישניים. פעם אחת הוציאו אותי עם קבוצת נערים לעבודה במטבח, ועברנו ליד הצריף של המיוחסים. בבנין הזה היו מנהיגים מפורסמים שלא רצו לשתף פעולה עם הנאצים. היו שם מדינאים כמו ליאון בלום, ראש ממשלת צרפת לשעבר, העוצר ההונגרי אדמיראל מיקלוש הורטי ועוד. כל אחד מאתנו רצה לראות את האישים הללו. כמובן שהיחס אליהם היה שונה מאשר לשאר האסירים במחנה.

צריף הילדים בבוכנוואלד היה מוסד מיוחד במינו תודות למחנך נוצרי צ'כי. היו בצריף זה כאלפיים בני נוער מארצות שונות, בעיקר - נערים יהודיים. מפקח הצריף היה אחד מחסידי אומות העולם, טיפוס אידיאליסטי כדוגמת יאנוש קורצ'אק, המחנך היהודי המפורסם בגיטו וארשה. הגרמנים אסרו אותו בצ'כוסלובקיה בגלל התנגדותו למשטר, והגלו אותו לבוכנוואלד. בהיותו מחנך ביקש למנות אותו כמפקח על הצריף של בני הנוער. האדם הזה עשה מאמצים על־אנושיים כדי להגן על אפרוחיו. לא פעם היה הוא עצמו בסכנת מוות, כי התנגד לגזירות שונות שגזרו הגרמנים על הילדים. בני הנוער לא יצאו לעבודה מחוץ למחנה, הם עסקו בעיקר בשירותים בתוך המחנה. עסקו בעבודות נקיון במחנה, במטבח, בקסרקטינים של הצבא וכו'.

ב

כאשר הגעתי בינואר, 1945, לבוכנוואלד היה המשטר הרבה יותר חמור מאשר קודם. המשטר החמור לא פסח גם על בני הנוער, למרות המאמצים של מפקח הצריף שלנו. היה זה גיהינום עלי אדמות. רכבות הגיעו כמעט כל יום עם אסירים מהמחנות שפונו ממזרח־אירופה. רוב האסירים הללו היו במצב של גסיסה. הרעב במחנה גבר, כי חילקו מעט מאוד מזון לאסירים. כל זה גרם למותם של מאות ואלפי עצורים.

כל בוקר נערמו לפני בתי השימוש וחדרי הרחצה גופותיהם של אלה אשר נפטרו. היו שמתו מעבודות הכפיה הקשות, והיו שמתו מעינויים שעונו עד מוות. הגופות נשארו מוטלות עד שסילקו אותן במריצות ובעגלות והטילו אותן לכבשנים, שבערו יומם ולילה. בבוכנוואלד לא הספיקו המשרפות. כאשר הצבא האמריקני שיחרר את המחנה, מצא ערמות של גופות שלא הספיקו הנאצים לשרוף. בהיותי במחנות חשבתי כמה אני רוצה שכל העולם ידע את המתרחש בהם. חשבתי איך אכתוב את הכל, ומה תהיה התגובה. אולם עד מהרה נוכחתי לדעת, שהעולם אכזרי ולא איכפת לו.

שמועות התהלכו במחנה, שצבאות בעלי הברית מתקדמים לתוך לב גרמניה וסוף המלחמה מתקרב. בינתיים הלכו ואזלו כוחותי, רגלי היו נפוחות מרעב ומקור. גופי היה מצומק, רק עצמותי היבשות הזדקרו. ימים מספר לפני השחרור התחילו הגרמנים לרוקן את המחנה. הפעם לא ערכו "סלקציה", אלא הוציאו את כל יושבי הצריף בבת אחת. תחילה חשבנו שבגלל התקרבות צבאות בעלי

הברית מעבירים את האסירים למחנה אחר. שמענו כל הזמן יריות רבות מסביב ולא ידענו מה זה, ארבעה ימים נמשך הפינוי, עד שהגיע התור של צריפנו - צריף הילדים.

ג

לפתע הגיעו אנשי ס.ס. ושומרים אחרים והקיפו את הצריף שלנו. בצעקות וצווחות התחילו לגרש אותנו מן הצריף. מפקח הצריף הצ'כי צעד בראש. הוא לא רצה להפקיר את בני הנוער ברגע מכריע זה. הזקיפים עמדו בשתי שורות, מפתח הצריף עד לשער המחנה. היה עלינו לעבור בין השורות האלה. הם שמו לב שלא נימלט ולא נסתתר באחד הבניינים. כל שומר החזיק אקדח ביד אחת ומגלב בשניה. כשעברנו בין השורות הללו היתה זו אימת מוות, חשנו שזה הסוף. הייתי חלש מאוד וכל צעד שעשיתי דרש ממני מאמץ עליון. התפללתי, ותהיתי מאין יבוא עזרי? הרהרתי בלבי: רבונו של עולם! מה חטאו הילדים, צאן קדשים אלה?

התקרבנו לשער המחנה וכל פעם שקרבנו יותר שמענו ברורות טרטור של מכונות יריה. וכאשר הגענו ליד השער ממש ניתן אות־אזעקה, הגרמנים רצו לתפוס מחסה ואותנו השאירו עומדים לפני השער הסגור. פתאום הופיעו מפציצים והתחילו להפציץ את כל הסביבה. מספר פצצות נפלו מסביב למחנה ונדמה לי שאחדות נפלו בתוך קסרקטיני השומרים. התחילה בהלה וכל אחד רץ ונמלט לכל עבר. ההפצצות נמשכו כמעט כל היום וכל הלילה. בכוחותי האחרונים ובעזרת חברים הגעתי לצריף הקרוב ביותר. שם שכבנו על הרצפה ולא זזנו.

כשעלה השחר שררה דומיית מוות. לא היו יריות, ולא ראינו אף נפש במחנה. הזקיפים קפצו מהמגדלים והתחילו לברוח לתוך היער. על תורן המחנה העלו דגל לבן לאות כניעה. כל זה קרה כל־כך מהר, שקשה היה לנו להאמין שהגרמנים בורחים ונכנעים. אחרי כמה שעות נכנסו לבוכנוואלד הטנקים הראשונים של הארמיה האמריקנית השלישית של גנרל ג'ורג' פאטון. כל אלה שיכלו להתהלך יצאו לקבל את פני המשחררים. כולם השתגעו ממש מרוב שמחה. מצבי היה כה קשה שלא יכולתי לעמוד על הרגליים ולא היה לי אפילו הכוח לשמוח. התפללתי בלבי שאלוקים יתן לי כוח להתגבר דווקא עכשיו, ברגע השחרור. נזכרתי בתפילת שמשון ומילמלתי: "ה' אלוקים! זכרני נא וחזקני נא אך הפעם".

ד

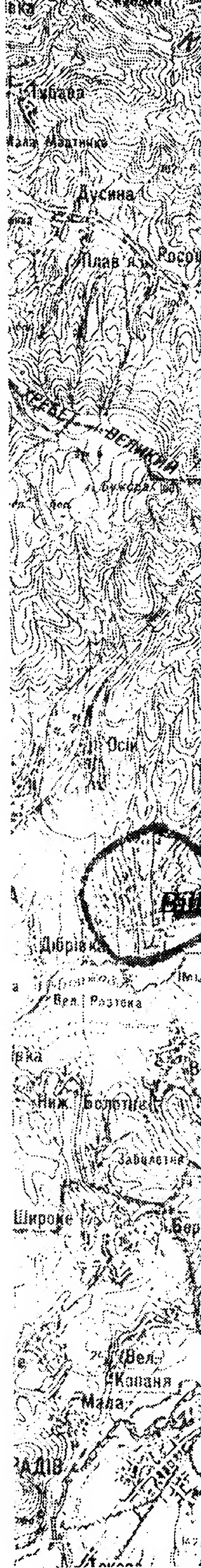
חיילים אמריקניים נכנסו לכל הצריפים והבניינים. הם החווירו מהמראה שנתגלה לעיניהם. על כל פסיעה נעצרו ולא ידעו מה קרה. הם ראו לפניהם שלדים של בני אדם גוססים. במראה כזה עוד לא נתקלו במשך כל זמן המלחמה. למרות מה שהם כבר היו מלומדי נסיון במלחמה המרה והקשה. פתאום ניתנה הוראה לצבא האמריקני לסגת מהמחנה, הגרמנים ערכו התפקת־נגד. הצבא האמריקני נסוג והמחנה נשאר בשטח הפקר בין שני הצבאות. הגרמנים ירו מכל עבר על המחנה, הפגיזו במרגמות ובתותחים. אנו בינתיים שכבנו על הרצפה, ואלה אשר יכלו להתהלך, חיפשו מחסה בחפירות ובמקומות יותר בטוחים. הקרב נמשך מספר שעות. לבסוף האמריקנים תקפו שוב והגרמנים נסוגו בבהלה.

ב־ 12 באפריל, ביום שבו מת הנשיא רוזוולט, שוחרר מחנה בוכנוואלד. מהחיילים האמריקניים נודע לנו, שמסביב למחנה, בתוך היער, נמצאים אלפי אסירים הרוגים, שנורו בימים האחרונים לפני השחרור. היו אלה הקרבנות של הפינוי האחרון. מספר ההרוגים נאמד ב־ 60 אלף איש. כ־ 20 אלף נשארו בחיים בשעת השיחרור. כן נודע לנו מאנשי הצבא האמריקני, שבדרך לבוכנוואלד תפסו רכבת ובה אלפי בני־הנוער ההיטלראי. ניתנו להם הוראות, לקבל לידם את המחנה בוכנוואלד, כדי לשחרר את אנשי הצבא הגרמני שיצאו לחזית, ואחרי שישתלטו על המחנה ישמידו את שרידי האסירים. מזלנו היה שהצבא האמריקני חסם את הדרך בפני הנוער ההיטלראי, וכך ניצלו ממוות השרידים האחרונים.

ה

אל המחנה הגיעו רופאים צבאיים וכל מיני אנשים, אשר כל דאגתם היתה לעזור לניצולים להישאר בחיים. הבטנו באנשים הללו כאילו באו מכוכב אחר. חילקו לנו אוכל, בגדים, סיגריות וממתקים. החיילים האמריקניים ממש לא ידעו מה לעשות אתנו. אולם היתה זו שגיאה גדולה לחלק לאנשים חולים מזון שלא התאים להם. כמובן, שזה נעשה מחוסר נסיון ובלי כל כוונה רעה. וכך מתו אלפי אנשים אחרי השחרור. כי חטפו ואכלו מזון שלא התאים לקיבה שהצטמקה.

האסירים שעוד יכלו להלך על רגליהם בשעת השיחרור ניסו לנקום את דם יקיריהם, כאשר תפסו גרמנים מסתתרים במחנה או ביער בקרבת המחנה. ביום הראשון של השיחרור לא הפריע הצבא האמריקני לניצולים להתנקם באויביהם. אולם למחרת השיחרור, ניתנה הוראה לצבא להגן על השבויים הגרמניים בכל

מחיר. אני לא יכולתי באותו רגע לנקום במרצחים, כי בקושי היה לי כוח להמשיך לחיות.

מאז ועד היום פעם גובר בי רגש הנקמה ופעם גובר בי רגש החמלה. אני מתאר לעצמי שאותה התרוצצות, אי השקט ואי המנוחה מתעוררים בכל לב ניצולי השואה. המוסר היהודי שהוא נשמת אפנו לא מרשה לנו לנקום את נקמתנו במרצחים, כנראה לא נמצא מנוחה לעולמים. ושתי הרגשות של חמלה ואיבה ימשיכו להתגודד בקרבנו.

ביום שחרור בוכנוואלד, ראינו שבויים רוסיים שקפצו על מכוניות ודהרו לעיר ויימאר הסמוכה לערוך בה מרחץ דמים. ואילו האסירים היהודים - מה הם עשו? התכנסו להתפלל, לאמר קדיש. למרות כל מה שעבר עליהם, ידעו איכשהו להתגבר ולהתעלות. אולם אילו היו הניצולים מחליטים להצית ערים ומדינות שלמות, מבצעם לא היה צריך לעורר פליאה. כי בלבנו נצטבר כל־כך הרבה זעם ויאוש עמוק, שאילו שאפנו לנקום - היה זה טבעי מאוד.

ו

פרשה בפני עצמה היא הפעילות הברוכה של הרבנים הצבאיים האמריקניים אחרי השיחרור. הרבנים הצבאיים מצאו בתורה את ההדרכה הטובה ביותר איך לעזור לעצורי בוכנוואלד. אני זוכר את הרב מרקוס ואת הרב הרשל שכטר, שעשו מאמצים על־אנושיים כדי לעזור לקורבנות הנאצים. היו מקרים שרבנים צבאיים פעלו נגד ההוראות של הצבא, כי רגשות הלב היהודי גברו על המעצורים.

מסביב לבוכנוואלד היו מכרות ענקיים, ובהם עבדו האסירים. אחרי השיחרור גילו בעלי־הברית שבמכרות הסתירו הנאצים כלי כסף, תשמישי קדושה וחפצי ערך שגזלו מיהודי אירופה. היו שם כתרי תורה, עציצים, רימונים, פמוטים, מנורות, חנוכיות, גביעי קידוש, קופסאות לאתרוגים, קערות פסח, קופסאות לבשמים, מגשי כסף ועוד אוצרות. כל השנים אני תוהה מה נעשה ברכוש היהודי היקר הזה? מי יודע איזה טיפוסים התעשרו על חשבון הקורבנות.

אחרי שבועות מספר, כל אלה משארית הפליטה שלא מתו מיד אחרי השיחרור התחילו להתאושש לאט־לאט. אולם בזה לא נגמרה הטרגדיה של הניצולים. הטרגדיה שלהם החריפה, כי רק אז התחילו להבין כמה גדול היה חורבנם. כן פעמה בהם תחושת אשמה. איך זה שדווקא אני נשארתי בחיים? האם אני יותר ראוי לחיות, מאלה אשר ניספו?

Дусина
Плав'я
ВЕЛИКИЙ
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Текове

וזאת נקמתנו...

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

(מחשבות והרהורים לאחר השואה)

"נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם"
(שמואל־א, טו, כט)

א

יותר מחמישים שנה עברו מאז נתגלה גודל האסון שפקד את עם ישראל בשנות השואה ועדיין לא פגו כאבם של יחידים וצערו של העם. הפצע עדיין שותת דם, לא הגליד, ומי יודע אם אי פעם יגליד. מושגים רגילים של אבלות אינם יכולים למצות את עומק הכאב על בית ישראל באירופה שנפל בידי אשמדאי. הכאב והצער גדולים על חיים שקופחו, על אבות ואמהות, אחים ואחיות, דודים ובני דודים, חברים, ומכרים, שכנים ובני עיר שנקטלו לפני זמנם.

האבל הוא לא רק של היחיד ושל המשפחה או של הקהילה. הכאב והאבל הלאומיים הם לא פחותים מאלה. דומה כי לעולם לא נוכל להעריך ולתאר את החורבן הגדול, את אוצרות היהדות הרוחניים והתרבותיים שירדו לטמיון. היצירה בת אלפי השנים שנרקמה על אדמת אירופה שנכרתה ע"י הגרזן של בני עוולה.

ואם הסבל של העם כולו הוא גדול, סבלם של ניצולי השואה פי כמה יותר גדול. האודים המוצלים מאש, ממשיכים לשאת עמוק בליבם את הטרגדיה של משפחותיהם, של קרוביהם ובכלל כל יקיריהם. אנו נושאים לא רק את זכר הסבל שבמחנות־ההסגר, אלא שנגזר עלינו לשאת את כאב־השאלה הנצחית המנקרת במוחנו: במה אנו טובים מאלה שעלו על המוקד?

דווקא אלה שסבלו אינם ששים לדבר על אותן השנים. אולי בגלל זה כי אינם רוצים לחשוף את נשמתם הפצועה, ואת מסכת־הימים האיומה. אולם עד כמה שתקופת השואה מתרחקת מאתנו, אני תוהה ומהרהר בדבר: האם השתיקה יפה?

האם לא מחובתנו היא בגלל שנשארנו בחיים להרים קולנו בלי הרף ולהזכיר ראשית לגויים על אשר עוללו לנו, ושנית לשנן ליהודים, אשר לא טעמו את כוס התרעלה: "זכור את אשר עשה לך עמלק".

היתה תקופה לאחר השואה שבה האשימו את יהודי אירופה שכאילו הלכו כצאן לטבח. אמנם במשך השנים האחרונות חל שינוי רדיקאלי במחשבה הזאת, אך באותה תקופה ראו הניצולים את עצמם כזרים עלי אדמות. שערים רבים היו סגורים בפניהם, ואפילו אחינו בני ישראל הביטו עליהם בחשדנות מסויימת.

ב

אולי היה זה יחס של אשמה, ולכן התרחקו מהניצולים כי זה מזכיר לכולם את עוון השתיקה בימי השואה. ידוע לנו שהדור החדש שקם אחרי הקמת המדינה הביט בביטול־מה על הפליטים. עבורם היתה פרשת השואה מקור בושה, ולא רצו לשמוע על התקופה ההיא. ואז באה מלחמת ששת הימים והביאה לידי שינוי גדול מאד ביחסם של ילידי הארץ לנושא השואה. פתאום גילו שאויבי ישראל היו מוכנים להביא שואה חדשה. פתאום ראו שעם ישראל הוא עם לבדד ישכון, כי שום אומה לא נקפה אצבע כדי לעמוד בפני המרצחים החדשים.

ביחוד נשתנה היחס אל השואה מהקצה אל הקצה לאחר שפרצה מלחמת יום־הכיפורים. אפילו המקטרגים ביותר גילו אז שבעצם לא היו יהודי אירופה פחדנים, מוגי לב. והתברר שאפילו גיבורי חיל אינם יכולים תמיד לעמוד בפני כוחות השטן. אמנם יש סוג גבורה אחרת, גבורה שגילו יהודי אירופה במשך השואה.

האויב הנאצי לא הכריז מלחמה גלויה על העם היהודי. הוא הרדים אותנו בערמתו, והמציא כל מיני תכסיסים להוליכנו שולל. הרי תחילה לא ידעו יהודי אירופה את אשר צפוי להם. כאשר נודעה האמת המרה, קמו בודדים וקבוצות והתארגנו למרד ולהגנה עצמית. ללא נשק, ללא בני ברית, וללא שיטה כלשהי להיערכות ולהתארגנות, נלחמו כאריות ונפלו כגיבורים. גבורתם העילאית לא עמדה להם להציל את עצמם ואת אחיהם. אמנם הם גרמו לאויב אבידות רבות, אך המעטים לא יכלו להתגבר על הרבים המזויינים בכלי המשחית המשוכללים ביותר.

המקרה הטראגי ב"מעלות" שהטרוריסטים רצחו עשרות בני נוער יהודים

ומקרים דומים לו, צריכים פעם ולתמיד לפתוח עיני כל יהודי ולראות את השואה באור הנכון. אלה שצורפו באש התופת יכולים להעיד שהמדיניות הגרמנית היתה לפורר את כוח ההתנגדות המוסרית והפיסית של מליוני יהודים לפני שהטילו אותם לכבשני האש. למרות הערמומיות והשיטתיות של הגרמנים ועוזריהם, נרשמו יום יום מעשי גבורה עילאיים במחנות המוות וההשמדה. גילויים לאין־ספור של גבורה סבילה, של עזרה הדדית, של כבוד אנושי ושל עצם המשך החיים.

ג

אצל שארית הפליטה נצטברו הרבה זעם, שאיפות נקמה. הם קיוו שאחרי השיחרור יוכלו לפרוק מעט נטל הזעם שבלבם. השאלה היתה היכן לנקום, במי לנקום. האם רק בגרמנים, או גם בעוזריהם בכל מקום שהם.

כאחד הניצולים התאבקו בנשמתי שני קולות. קול אחד תבע כל הזמן: נקום את עלבוננו. את חיינו את התינוקות שלא חטאו. ההתאבקות היתה אדירה. היו רגעים ששכחתי על כך ואז נרגעתי. אולם עד היום כאשר אני נמצא לבדי, בודד, וזכרונות השואה עולים במוחי, פחד ורעדה אוחזים אותי. ולא פעם הנני רואה בחלומי את הנוראות שראיתי בהקיץ. ולפעמים אני מתעורר מתוך חלום־בלהות ואני רואה שאני חי, אולם יקירי נשארו שם.

לשווא ציפו הניצולים שהעולם הנאור יעניש את הפושעים והרוצחים. המצב המדיני שנוצר מיד אחרי המלחמה בין בנות הברית, גרם לכך שכל צד סלח לעם הרוצח. העולם כולו קיווה שיבוא סדר חדש, הרשע ימוגר, ואחוות העמים תכפר על כל הפשעים הנוראים. והאם יש, בכלל, עונש אשר הולם את הפשע של העם הגרמני. השטן עוד לא ברא את העונש הראוי עבור פשעים זוועתיים כאלה.

העם היהודי בדורות הקודמים הטיל חרם על עמים בעד פשעים הרבה פחות חמורים. החרם היהודי הטביע אות־קין על רוצחי ישראל. ומה שחשוב ביותר, האדם מישראל שמר על החרם, הורישו מדור לדור והוא שנתן ליהודי כח רוחני ומוסרי להמשיך במאבקו נגד כוחות־השטנים. המגעים עם המרצחים מטיל גם עלינו חטא כבד. המגע הרשמי של מדינת היהודים ונציגים רשמיים של העם היהודי עם הגרמנים צורב כברזל מלובן את נפש ניצולי השואה.

אולי זאת הסיבה שהאנטישמיות חזרה לאופנה, במזרח ובמערב, ובפרט

בארצות ערב. כי העמים יודעים שבעד נזיד עדשים מוכן העם היהודי לסלוח למרצחיהם. ידועים לי כל הנימוקים, שמדינת ישראל היתה, זקוקה לתמיכה הכספית מגרמניה כדי לקיים את המדינה וכדי לקלוט את העליה. בכל אופן אילו היו מנהיגנו מביאים את הבעיה לפני העם היהודי להחלטתו ולהכרעתו - האם למכור את כבוד העם היהודי וזכר הקדושים בעד סכום כסף זעום, או שהעם היהודי יתחייב להרים תרומה נדיבה למדינת ישראל מעל ומעבר למה שנתנו בשנות החמישים כדי שישראל תוכל לדחות את הצעת השילומים - מובטחני שהיהודים בכל העולם, בפרט יהודי ארה"ב, היו אומרים למנהיגינו: אנו נכפיל ונשלש את תרומתנו, ואל תחללו את שם ישראל וזכר הקדושים. עובדה היא שבשנים האחרונות כאשר צרכי מדינת ישראל גדלו, נדבו יהודי התפוצות ביד יותר נדיבה.

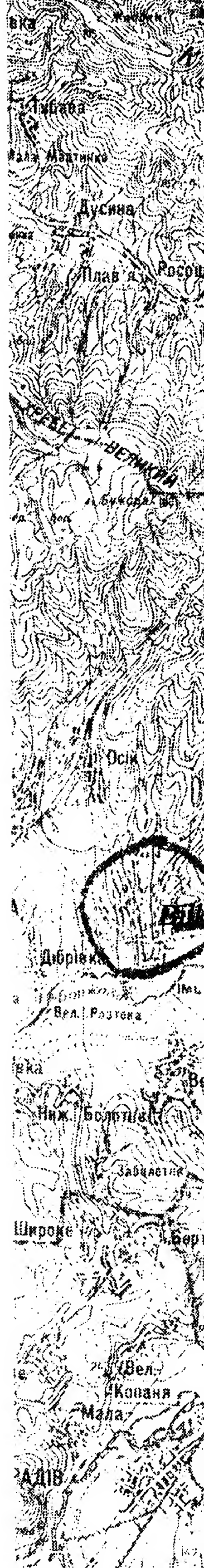
ועוד: אילו לפחות היתה ישראל מקבלת לפחות חצי הרכוש היהודי שנשדד, אפשר היה להגיד, שלפחות ישראל קיבלה "פיצויים" כלשהם, אולם ממילא שילמו הגרמנים אחוז אפסי ממה ששדדו. כי בעד הסבל, העלבון והחיים שנקטלו, אין תשלום שישווה להם.

ד

נכון, עד עתה לא נקמו נקמת השואה, אבל אני מאמין באמונה שלימה שהנקמה בוא תבוא, אם לא בדורנו הרי בדורות הבאים. הדם היהודי השפוך אינו נח והוא נוקב עד לתהומות ומגיע עד לכסא הכבוד. הצדק האלוקי ינקום את דם יקירינו, אין אנו יודעים את דרכי ה', איך ומתי יביא את הפורענות על הגויים שהביאו שואה על עמנו, אך לא יתכן שהעולם יכון ברשע.

אם אנו עדים עד היום הזה שמאז השואה לא שקטה הארץ ממלחמות אזרחים, מלחמות עמים, והתנקשויות בארבע כנפות הארץ, וגם החמס, השוד הרצח מציף את העולם יום יום, הרי זוהי הוכחה ברורה שהדם היהודי השפוך לא פסק מלתבוע נקם ושילומים.

לא יתכן שלום ושקט בעולם, כל זמן שהגויים לא יודו בפומבי על הפשעים החטאים שחטאו כלפי העם היהודי. על גויי הארצות לבקש סליחה ומחילה, להחליף את השנאה המשטימה ליחס אנושי כלפי העם היהודי באשר הוא שם. רק אז ישרור שלום ושלווה בעולם ובני אדם יוכלו ליהנות מטובו של עולם.

מעורבות הערבים בהשמדה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

א

בשנים האחרונות מפיצה התעמולה הערבית אגדה שלכל אורך ההיסטוריה חיו היהודים והערבים בשלום זה לצד זה. הם גם טוענים שהם מעריצים ומעריכים את היהדות, והם רק נלחמים נגד הציונות הגזענית. כהמשך לתעמולה זו הם מסבירים שהם אינם אנטישמיים שכן הם עצמם שמיים. ומדוע על הערבים לסבול ולפרוע את החשבון של עמי אירופה בהקשר לשואה?

האידיליה שההסברה הערבית מנסה לצייר כלפי היהודים והיהדות אינה תואמת את האמת ההיסטורית. במשך כל ימי ההיסטוריה הארוכה שבהם ישבו שבטי אחינו הספרדיים בארצות המוסלמיות השונות היו סובלים מהשפלה, הפלייה לרעה, רדיפות אכזריות ופוגרומים. מעולם לא זכו היהודים בארצות ערב תחת שלטון ערבי לשוויון זכויות עם התושבים המוסלמים. בדרך כלל אולצו היהודים לחיות בגיטאות, זכויותיהם המקצועיות הוגבלו למלאכות מסויימות, הוגבלו ברכישת והחזקת נכסים. הוטל עליהם עול מסים מופלה, ולא פעם היו נתונים בסכנת נפשות. מפעם לפעם העלילו הערבים על היהודים עלילות שונות וביניהן עלילות דם. עלילת הדם בדמשק בשנת 1840 היא אחת הדוגמאות המפורסמות של האידיליה הערבית־יהודית.

אולם עוד פחות מזה ידוע לקהל היהודי הרחב על חלקם הפעיל של הערבים בהשמדת יהודי אירופה בתקופת השואה. מיד אחרי השואה נודע שהנאצים נעזרו באנטישמים שונים בארצות הכיבוש, ורבים מאנטישמים אלה עזרו באופן ישיר בפעולות הרצח. אולם עד היום לא טרחנו לפרסם קבל עם ועולם על חלקם של הערבים ב"פתרון הסופי" של יהדות־אירופה. עד היום לא ידועים הפרטים על שיתוף־הפעולה הערבי־נאצי במשך שנות השואה, כן ידוע מעט מאוד על העזרה הרבה שהערבים הגישו לגדולי הנאצים שמצאו מקלט בטוח בארצות ערב, אחרי מפלתם.

ב

בארכיונים הנאציים שנתפסו אחרי המלחמה נמצאו תעודות רבות המעידות על שיתוף־פעולה הדוק בין הנאצים ומנהיגי ערב. לפי התעודות האלה, החל שיתוף־פעולה כזה זמן קצר לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה בשנת 1933. מתוך תמיכה פעילה של גרמניה ואיטליה הפאשיסטית אורגנו המהומות של שנות 1936־39, בהן תקפו כנופיות ערביות בארץ־ישראל את שכניהם היהודים. בהתקפות אלה נהרגו למעלה מ־ 600 יהודים, אלפים נפצעו וכן נהרס ונשדד רכוש יהודי רב. הנאצים מימנו את פעולות הטרוריסטים הערביים וסיפקו להם נשק רב.

באפריל 1941 פרץ מרד בעיראק נגד הבריטים. בראש המורדים עמד ראשיד עלי, סוכן נאצי, שקיבל מהנאצים נשק, ציוד וגיבוי פוליטי. גם במצרים היה נסיון הפיכה ע"י ערבים סוכנים נאציים. בין הסוכנים הללו היה אנוואר סאדאת (שהיה אחר כך - נשיא מצרים), שהיה בזמנו קצין צעיר בצבא מצרים. הבריטים גילו את הקשר ואסרו רבים מהסוכנים הללו, ובתוכם סאדאת. סאדאת עמד בקשר ישיר עם המפקדה של רומל, הקורפוס הגרמני האפריקאי.

בשעה שצבאות רומל עמדו ליד אל־עלמין, התקיימו הפגנות פרו־נאציות ברחובות קאהיר, אלכסנדריה וערים אחרות. הישוב היהודי בארץ־ישראל עשה הכנות למלחמת־גרילה בהרי הכרמל והגליל, במקרה שרומל יצליח להגיע לארץ.

ג

שיתוף פעולה הדוק ביותר עם ראשי הנאצים, קיים המופתי הירושלמי, חאג' אמין אל־חוסייני. פעולותיו של המופתי קיבלו תמיכה כספית ודיפלומטית ישירה מגרמניה ומאיטליה. שונא ישראל זה הקדיש את מיטב שנות חייו למלחמת־חרמה נגד העם היהודי באשר הוא שם. למופתי ניתן אחר־כך הכינוי "השטן בגלימה השחורה".

ב־ 20 לנובמבר 1941 נתקבל המופתי לראיון אצל היטלר, שנמשך שעה וחצי. היטלר התרשם מאוד מהמופתי הירושלמי. על פי הוראתו, קיבל המופתי 2 וילות בפרברי ברלין וחמישה מיליון מרקים כל חודש עבור התעמולה הנאצית שלו. היתה לו לשכה מיוחדת בברלין בשם: "הלשכה של המופתי הגדול". סוכני המופתי

פעלו בארצות ערב, ארצות מוסלמיות ובארצות הבאלקן, שיש בהן תושבים מוסלמים. לרשותו עמדו תחנות־שידור חזקות, שבהן שודרה בערבית התעמולה הארסית הנאצית - לערבים ולמוסלמים, והמופתי הפציר בהם למרוד בבעלות־הברית. הסיסמה שהמופתי השמיע ברדיו ברלין היתה: "הירגו יהודים בכל מקום, כי הדבר גורם עונג לאללה, לדת ולנביא".

הוא הקים לגיון מיוחד של מוסלמים, על פי המתכונת של ה"ס.ס." אשר השתתפו בפעולות רצח והשמדת יהודים סרבים ועוד מיעוטים בקרואטיה שביוגוסלביה. הלגיון הזה השתתף גם כן ברצח יהודים בסביבות קובנה ווילנה. כאלפיים מהלגיונרים המוסלמים נישבו והוחזקו בארה"ב במחנה שבויים באופליקה, במדינת אלאבאמה. חסידי המופתי חיברו ושרו שירים נאציים. הפופולרי ביותר היה השיר: "בשמים אללה, על הארץ היטלר". וכך הפך היטלר לגיבור האהוב ביותר על הערבים.

המופתי עמד בקשר מכתבים מתמיד עם המנהיגים הנאציים החשובים. באחת התשובות שהמופתי קיבל מהיטלר הוא כתב בין השאר: "גרמניה מכירה בזכות עצמאות מלאה של הערבים. לערבים ולגרמנים יש אויבים משותפים, האנגלים והיהודים, ואנו נעמוד אתכם יחד במאבק נגדם" 1). באחד המכתבים הללו נאמר, שתמורת העזרה שהעולם הערבי יגיש ל"רייך" הגרמני, מתחייבת גרמניה להכיר בעצמאות המדינות הערביות וחיסול הבית הלאומי היהודי בארץ־ישראל,

לפי דו"ח של חיל האוויר הגרמני, דרש המופתי הירושלמי במרס 1944 להפציץ את תל־אביב, נמל חיפה, ובנייני חברת החשמל הא"י והסוכנות היהודית שבירושלים. מבחינה אסטרטגית לא היה לגרמנים עניין בהפצצת ארץ־ישראל באותו הזמן, אולם בשביל המופתי היה זה עניין דחוף ביותר.

ד

כל פעם שגנרל נאצי היה מוכן לעשות עיסקה עם היהודים ולשחרר מספר יהודים עבור שוחד רב, התערב המופתי ודרש לבטל את העיסקה. הוא היה אחראי להכשלת הסכם שהוגש ע"י מפקד הגסטאפו היינריך הימלר, בדבר החלפת אלף ומאתיים ילדים יהודיים, שהיו מוחזקים במחנה מוות, תמורת שחרור מספר שבויי מלחמה גרמניים בידי בעלי הברית. המופתי שלח אז מברק מחאה להיטלר, שדרש להתייחס אל הילדים היהודיים "כמו אל יהודים אחרים".

הילדים הועברו אחר־כך לאושוויץ ושם מצאו את מותם. במאי 1944, הסכים בוריס מלך בולגריה, לאפשר לארבעת אלפים ילדים יהודיים, לעזוב את ארצו ולעלות לארץ־ישראל. כאשר נודע הדבר למופתי הוא מחה נגד זה נמרצות והתוכנית בוטלה.

לפי עדות ראשי הנאצים במשפט נירנברג - אחרי התפוררות ה"רייך השלישי" - היה המופתי הירושלמי הכוח המניע בהשמדת יהודי אירופה. הוא פרס את רשתו לא רק על יהודי ארץ־ישראל אלא גם על יהודי ארצות אירופה. הוא קיים קשר הדוק עם אייכמן, וקיבל ממנו דיווחים תמידיים על קצב ההשמדה. המופתי ואייכמן התיידדו מאוד. פעם אמר המופתי להימלר: "אני מקווה שאחרי הנצחון תשאיל לי את אייכמן, הוא יוכל להביא לנו תועלת רבה בשיטות שלו, כדי להביא ל'פתרון הסופי' של שאלת יהודי א"י".

המהנדס שמעון ויזנטל - הלוחם הידוע בפושעים הנאציים - טוען שהמופתי ערך ביקורים במחנות ההסגר של אושוויץ, מיידנק ואחרים ובדק את כבשני־הגז, והיה נוכח בשעת הרג רב של יהודים במחנות ההסגר. בארכיוני הנאצים שנתפסו, נמצאו עדויות להכנות שעשו המופתי ועוזריו, להשמדת הישוב היהודי בארץ־ישראל, תוך שימוש בטכניקה, שבה השתמשו הנאצים להשמדת יהודי אירופה.

ה

פרשה בפני עצמה, ולא ידועה כל־כך, היא עניין המקלט לפושעים הנאציים. מאות ואלפי נאצים גדולים וחשובים נתקבלו בזרועות פתוחות בארצות ערב. הנאצים הללו שינו את שמותיהם הגרמניים לשמות ערביים. הערבים ניצלו אותם ואת כשרונותיהם בשטחים רבים במלחמתם נגד היהודים. הנאצים הללו שירתו את אדוניהם הערביים במסירות. הם פעלו במנגנוני ההסברה וביעוץ לצבאות ערב. הם הפכו לשומרי ראש למנהיגי ערב. מדענים נאציים שקדו על ייצור כלי־נשק מתוחכמים, ובתוכם טילים שיוכלו להגיע ללִיבה של מדינת ישראל.

התעמולה הערבית קיבלה כעת את נוסחת ההסברה הנאצית הטיפוסית. הפושעים הנאציים מצאו כעת כר נרחב וקרקע פוריה להפצת השנאה הארסית שלהם. הערבים, בעזרת הנאצים, הוציאו פרסומים בשפות שונות, כולל ערבית, אנגלית, צרפתית, ספרדית ועוד, המתארים "זבחי אדם בתלמוד", "הטכניקות בהם משתמשים היהודים למציצת דם למטרות אפיית מצות", "המוסר היהודי

הדתי המחייב גזילת הגויים והשתלטות עליהם" ועוד.

ספרו של היטלר, "מיין קאמף", ו"הפרוטקולים של זקני ציון" הודפסו במיליוני עותקים בשפות רבות. המנהיגים הערביים נהגו לתת את הספרים הללו לאורחים חשובים שביקרו אותם. המלך פייסל מסעודיה הגיש את הספרים הללו לשר־החוץ הצרפתי מישל ג'וברט כאשר ביקר את פייסל בינואר 1974. ספרים אלה תוארו ע"י יועצי פייסל "כספרים האהובים ביותר על המלך". במלחמת סיני ומלחמת ששת הימים מצאו חיילי צה"ל בין הציוד האישי של צבאות ערב את הספרים הללו. ליבוי רגשות השנאה ליהודים נעשה לצו לאומי ערבי בעזרת הנאצים.

הערבים גם קשרו קשרים הדוקים עם ארגונים נאציים ופאשיסטיים בארצות שונות, כדי לרתום אותם במלחמתם נגד היהודים. סעד אל־דין שאזלי, הרמטכ"ל המצרי המודח, קשר קשרים עם המפלגה הנאצית באנגליה. הוא עשה הסכם עם הנאצים הבריטיים על פעולה משותפת נגד הציונות והיהדות, ושאיפה לפירוק מדינת ישראל והחזרת הערבים לאדמת פלשתינה.

נאצר, נשיא מצרים, אמר בראיון לעתון גרמני ניאו־נאצי: "השקר אודות רצח שישה מיליוני יהודים לא מתקבל ברצינות ע"י שום אדם" 3). הערבים גם טוענים ש"מה שהיטלר עשה ליהודים, הוא עשה כנקמה על מה שהם עשו לישו". הם אומרים שליהודים של היום אין שום זכות על ארץ ישראל, כי הם לא צאצאי העברים העתיקים אלא צאצאי הכוזרים.

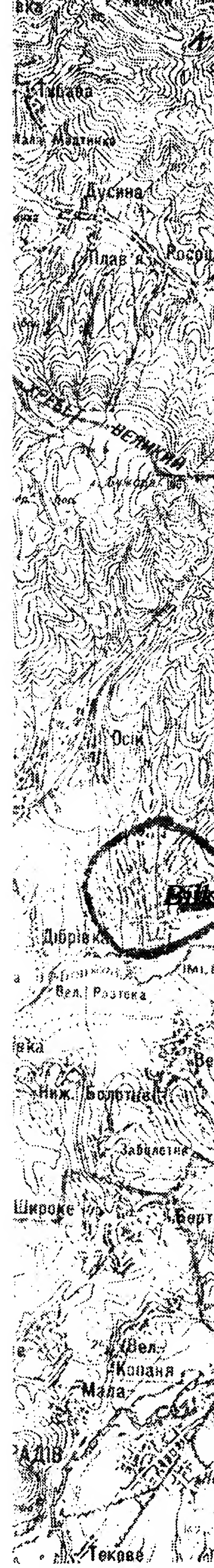
כזאת היא התוצאה של הברית בין הנאצים, האנטישמים והשנאה הערבית ליהדות בכלל ולישראל הציונית בפרט. הגיע הזמן שנצא בהתקפה הסברתית ולהעלות את השנאה הנאצית־הערבית בכל מקום ובכל הזדמנות. ועל הכול חשוב שעמנו, ובפרט הנוער, ידע עם מי שיש לנו עניין, כדי שנוכל לעמוד בפרץ.

----

1) מתוך המסמכים של משרד־החוץ הגרמני, ברלין, 8 באפריל, 1941.

2) נוסח ההסכם נמצא בארכיון "יד־ושם" בירושלים.

3) "דויטשע נאציאנאל צייטונג אונד סאלדאטענצייטונג", מאי 1964.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забілетне
Широке
Вел.
Копаня
Мала
Теково

מכבשן האש למקלט בטוח בא"י

מאת: רחל (ברקוביץ') זולף

שמי רחל (ברקוביץ') זולף, נולדתי בבילקה צ'כוסלובקיה בשנת 1925. בבילקה ישבו כאלפיים יהודים, רובם היו דתיים. גם הורי היו דתיים. כבר כילדה קטנה דברתי שלוש שפות. בבית דברנו אידיש, עם השכנים הלא יהודים דברנו רוסית, ובבית הספר העממי דברנו צ'כית. אחרי חמש שנות לימוד ביסודי, עברתי ללמוד בבית ספר על־יסודי. שם למדנו גם את השפה הגרמנית. החיים התנהלו יפה. אני מאד אהבתי את הצ'כים. הם היו אנשים טובים ונעימים, לא היו אנטישמיים, ולא הרגשנו בשום אפליה. בשבתות ובחגים יהודיים, לא הצטרכנו לבקר בבית הספר. המורים הצ'כים התייחסו אלינו בצורה מאד יפה. לבית הספר העל יסודי, משפחתי היתה צריכה לשלם שכר לימוד, סכום כסף מסוים.

היה לנו בית ומשק בית, כגון עיזים תרנגולות וכו'. אחרי הלימודים בבית הספר הייתי מטיילת ביער, שהיה לא רחוק מבתינו. מאד אהבתי את הסביבה של בילקה היו לנו חיים יפים ומעניינים. היינו יוצאים ליער לאסוף פטריות ותות שדה. לאבי לא היה מקצוע מסוים. היות והיה לנו בית עם חלקת שדה, לא הצטרכנו לקנות הרבה מצרכים. כי בשדות שלנו גדלנו כמעט הכול, וגם קנינו מאד בזול מהשכנים הגויים. חיינו בידידות עם השכנים הגויים. רק שכן אחד, היה גוי אנטישמי. ועד היום אני חושבת על רשעותו. שמו היה אלכסיי. הוא תמיד אמר לנו "יהודי לך לפלשתינה". הלואי והיינו שומעים לו, ונוסעים אז לארץ ישראל. כי אז לא היינו צריכים לעבור את השואה, ולשכל את הורי, ואח צעיר שניספו באושוויץ.

בשנת 1939, קיבלו כל המורים הצ'כיים הוראה מממשלתם, לעזוב את רוסיה הקארפאטית. ההונגרים כבשו את בילקה וכל הסביבה, כי הגרמנים חילקו את צ'כוסלובקיה, ואת קארפאטורוס מסרו להונגרים. הצטערתי מאד כאשר הצ'כים עזבו. באותו הזמן התחלתי ללמוד בתיכון רוסי שהיה בבילקה. בית הספר וגם תכנית הלימודים לא מצאו חן בעיני, היה בלבול גדול. בראשונה לימדו אותנו רוסית, וכאשר הרותינים שמפלגתם היתה סיצ'וביקים תפסו את השלטון לזמן

קצר, לימדו בבית הספר באוקראינית. רבים מהסיצ'וביקים נהרגו ע"י ההונגרים ושאיפתם לעצמאות נחנקה.

מיד אחרי זה התחילו כל הצרות. אסרו על היהודים לעבוד במקצועות ההוראה ברפואה או פקידים בממשל. אחרי שנת הלימודים עזבתי את בילקה, כי נמאס לי מכל מה שקרה, ונסעתי לבקר את הדודים שגרו במוקצ'בו. זו היתה עיר גדולה בהשוואה לעיירתי בילקה. החלטתי לחפש עבודה. אבל היות ולא היה לי מקצוע, החלטתי לקבל עלי טיפול בילדים. וכך הרווחתי את לחמי, לא כמו היום שהנוער דורש שההורים ידאגו להם לעד, גם אחרי החתונה.

ממוקצ'בו עברתי להונגריה, לעיירה קטנה, וגם שם עבדתי בתור מטפלת, ומשם עברתי לאצ'לני גם בהונגריה, ושם קבלתי עבודה אצל משפחה יהודית, ונשארתי אצלם עד 1944. ביחד איתם הלכתי לגיטו. לבעל הבית שלי היתה מאפיה. ולמרות שהוא היה יהודי דתי, הוא הוכרח להחזיק את החנות פתוחה, בשבתות ובחגים. במאפיה גם עבד פועל נכרי, והוא טיפל בחנות בשבתות וחגים.

באותה התקופה גייסו את כל הגברים היהודיים ל"גדודי עבודת כפייה". כמעט בכל יום הודיעו ההונגרים על גזרות חדשות. עד שלבסוף הכריחו את כל היהודים להתרכז בגיטאות. באותו הזמן פגשתי גויה מקארפאטורוס והיא ספרה לי, שגם משם לקחו את כל היהודים לגיטאות. עלה לי רעיון בראשי, שכדאי לי אולי לבקש מהגויה הזאת, שמלה רוסית שהגויות בסביבתנו היו לובשות, מעין שמלת תלבושת לאומית, לעת צרה. היא באה מסביבת מרמורש והיו לה שמלות לבנות רקומות. חשבתי אפילו לקנות ממנה שמלה כזאת, ואולי לא להכנס לגיטו. אבל נמלכתי בדעתי שכן אלך לגיטו, כי אולי אפגוש שם באיזה מקום את הורי. כי שמעתי שאת הורי לקחו לגיטו זמן מה לפני.

החל משנת 1944, נאלצו יהודי הונגריה, לענוד מגן דוד צהוב על הבגדים. אני לא ענדתי את הטלאי הצהוב, כי לא הכירו אותי בעיירה כי הייתי זרה במקום. ואז הודיעו שעל כל היהודים להכנס לגיטו. כולם ארזו חפצים חשובים ודברי מזון. הבתים נסגרו, המפתחות ביחד עם רשימות הדברים שנשארו בבית נמסרו לז'נדרמים - שוטרים ההונגריים. בגיטו, נלקחו יהודים מסוימים גברים ונשים לחקירה, ודרשו מהם במכות ועינויים, לגלות היכן החביאו את דברי הערך שלהם.

בגיטו הופצו כל מיני שמועות. שמועה אחת אמרה שיעבירו אותנו מעבר לגבול, ששם יקימו שטח יהודי מעין מדינה, ושם היהודים ינהלו את חייהם.

קוויתי, שאולי אמצא שם את הורי ומשפחתי מבילקה. כי אחרת הייתי מנסה לברוח מהגיטו. אחרי זמן מה העבירו את כל תושבי הגיטו, אל גיטו יותר גדול בעיר מישקולץ. שם שיכנו אותנו בבית חרושת ללבנים. שם היו כבר אלפי יהודים והיה דוחק רב. אחרי ימים מספר, באה הוראה לארוז את החפצים ולזוז. הובילו אותנו בליווי ז'נדרמים הונגריים אל תחנת הרכבת. הדרך היתה ארוכה. האנשים הזקנים והילדים התקשו ללכת. ומי שלא הלך מהר, היכו אותם השוטרים בקתות רוביהם. בהגיענו לתחנת הרכבת, נידחפנו לתוך קרונות משא, כמו בהמות, וסגרו את הדלתות. אינני זוכרת כמה ימים נמשכה הנסיעה בקרונות הללו, עד שהרכבת נעצרה. הורידו אותנו במקום שנראה כאילו שומם. שם חיכו לנו גרמנים במדי אס.אס ואסירים יהודיים בבגדי פסים שעבדו ליד התחנה. היהודים ביקשו מאתנו לחם. הם אמרו שבין כה וכה יקחו מאתנו הכול. הגרמנים היכו את היהודים שהיו שם כי דיברו איתנו. אחדים מהם אמרו לנו למסור את הילדים הקטנים לסבתות. כנראה הם ידעו היטב מה שמחכה לנו. אבל לא גילו לנו את האמת המרה.

בעלת הבית שלי החזיקה בזרועותיה תינוק, ולידה צעד הילד השני שהיה בן שבע שנים. היא חשבה למסור את הילדים לידי אשה זקנה, אבל הילד הגדול בכה ולא רצה לעזוב את האמא. זו היתה אמו החורגת, אבל הילד כנראה לא ידע זאת. היא היתה אשה טובה ומסורה ונשארה עם ילדיה. באותו הרגע נחרץ גורלה, הזקנים, הנשים והילדים לצד שמאל, ואנו הצעירות לצד ימין. הייתי אז בת שמונה עשרה, ולא ידעתי מה פירוש הדבר.

במחנה אושביץ הובילו אותנו למבנה גדול - בדרך כשצעדנו לשם ראינו מאחורי גדר־תיל בנות מכוסות בשמיכות בלי שערות, בלי בגדים, זה היה כל כך מוזר, ולא ידענו מה לחשוב. הן הסתכלו עלינו ואנו המשכנו לצעוד. באולם אמרו לנו להתפשט, לתת להם את התכשיטים שעוד נשארו לנו, וכל מה שהיה לנו. משם העבירו אותנו לאולם אחר שבו עמדו ספרים גברים, והם גזזו את השערות של הבנות כאשר עמדנו ערומות.

אחרי זה כל אחד מאתנו קבלה שמלה בלי לבנים או דבר אחר. הביאו אותנו למחנה בירקאנו. שם שיכנו אותנו בצריף גדול. לא היה בצריף שום ריהוט, לא שמיכות ולא כלום. הושיבו אותנו בחמישיות על הרצפה, וכך גם ישנו בלילה. שם קיבלנו אוכל, מרק ירקות שהיה מלא מים. היה קשה לאכול מרק כזה. כי לא היינו רגילים לזה. אפילו בגיטו עוד איך שהוא אכלנו אוכל יותר נורמלי.

האחראית על הצריף, איימה עלינו, אם לא תאכלו, תלכו ל"שמה מאיפה שהעשן יוצא". היא התכוונה לקרמטוריום. נשארנו בצריף הזה ימים אחדים. הבלוקובה - האחראית על הצריף היתה יהודיה מסלובקיה, שהגיעה לאושביץ עוד קודם לכן. בכלל אמרו, שהנשים מסלובקיה הן נורא רעות. פעם שאלנו אותה, "תגידי לנו, למה את כל כך רעה? הרי את יהודיה ומהסביבה כמונו? אז היא סיפרה לנו מה שעבר עליה, מזמן שהגיעה לאושביץ משנת 1941. ועכשיו היא כבר לא מרגישה כבן אדם. היא טענה שבשעה שהיא כבר סבלה, אנו עוד היינו בבית, וחיינו חיים טובים. באמת לא ידענו מקודם מה שקרה ליהדות סלובקיה.

אחרי זמן מה, העבירו אותנו למחנה הסגר פלאשוב, ליד העיר קראקוב בפולניה. היו שם צריפים לנשים בחלק של המחנה, ובחלק השני היו צריפים לגברים. כל הנשים שם היו מהונגריה, או מהסביבה שלנו, וגם אחדות מסלובקיה. היתה לנו בלוקובה - אחראית על הצריף, יהודיה מפולניה, שדיברה רק פולנית, אבל היתה אשה טובה. תפקידה היה לשמור עלינו ולספור אותנו כל הזמן. לקחו אותנו לעבודות שונות שלא היה לזה שום ערך. כמו להעביר אבנים ממקום למקום. הרבה פעמים היה מופיע קצין אס אס, רכוב על סוס לבן, שהיה מפקד המחנה. כאשר ראינו אותו מתקרב היינו עובדות מהר, כדי שלא יענישו אותנו.

במשך הזמן למדנו איך להסתלק מהעבודה. למשל היינו עולות על ה"מדפים" - ששימשו למיטות - העליונים ביותר (כי בדרך כלל היו שלוש קומות של המדפים הללו). לא ירדנו למפקד ולא יצאנו לעבודה. ואחרי שכולם יצאו לעבודה, היינו מתגנבות לצריפים אחרים. לפעמים, באתי לצריפים של הגברים. פגשתי שם מכרים מבילקה. אלה היו יוסף ומשה ליפשיץ בני השוחט. כאשר יכולתי הייתי מביאה להם מרק, כי מצבם היה יותר גרוע משלי. יום אחד פגשתי יהודי זקן מבילקה הוא דחף קרונית - מריצה מלאה אבנים עם עוד מספר אסירים. מאד ריחמתי עליו, כי הוא היא איש מבוגר ומכובד בבילקה. אחרי זמן מה שמעתי שהוא נפטר בפלאשוב.

יום אחד באתי לבקר את האחים ליפשיץ. ראיתי שיוסף האח הגדול יותר בוכה מאד. הוא סיפר לי שאת אחיו הקטן משה העבירו למחנה אחר והפרידו ביניהם. ניסיתי לנחם אותו, אבל זה היה קשה. משה ליפשיץ האח הצעיר נשאר בחיים, וחי בארה"ב. ואילו האח הגדול יוסף שבכה כל כך, איננו.

לפעמים כאשר יצאתי לעבודה, היה שם קאפו פולני, גוי, אני דברתי איתו

צ׳כית, כי השפה הצ׳כית והפולנית דומות. כי יתר הבנות שבאו מהונגריה לא דיברו שפה סלאבית. הוא ביקש ממני שאהיה המתרגמת שלו, והוא מינה אותי למנהלת העבודה. הייתי הולכת למחנה להביא מים, ומחלקת לבנות, כי היה חם מאד, וגם הייתי מביאה אוכל לחלוקה, וזה נתן לי הזדמנות לטייל ולהתבטל מהעבודה. וזה גם היה יותר מעניין מאשר לסחוב אבנים. פעם קבלתי מהקאפו הפולני ככר לחם, לעומת זה מהקאפו היהודי קבלתי רק מכות.

כאשר עבדתי, עבדתי בחריצות, אולי בגלל זה, שזה הוא הטבע שלי, ולכן קבלתי ככר לחם. כמובן שהתחלקתי בלחם עם הבנות. היינו חמש בנות שתמיד שמרנו אחת על השניה, כדי שנשאר ביחד. פעם אחת יהודיה מסלובקיה ברחה מהמחנה. כל אחד חשב שהיא לא נורמלית. היא עבדה אצל הגרמנים במטבח. בגללה נענשנו, כל הבנות בצריף שלנו עמדנו במסדר הרבה שעות. כל הזמן ספרו אותנו, ובסוף לא עשו לנו דבר. אמרו שהיא התלבשה במדי אס אס, עלתה על רכבת, וברחה. אחת הבנות מהחמישיה שלנו חלתה ונפטרה בפלאשוב, כי עבדה בגשם, והיה קור גדול. בפלאשוב היינו בערך ששה שבועות. במשך השבועות הללו הרגו הגרמנים הרבה פולנים. אלה היו פולנים מהאינטיליגנציה שהביאו אותם באוטובוסים, והיה להם אות "פ" על בגדם כלומר "פולנים" או "פוליטישע". שמענו את היריות, והבנו שהגרמנים הרגו אותם, וקברו אותם במקום. שמעתי שלפני שאנו באנו לפלאשוב, הגרמנים הרגו שם המון יהודים, נשים וילדים. בזמננו, לא הרגו הרבה יהודים, רק אלה שלא היו מסוגלים לעבוד יותר.

מפלאשוב שלחו אותנו חזרה לאושביץ. הפעם שמו אותנו במחנה מס׳ 2. גם שם היו מיטות - מדפים של שלוש קומות. בערך חמש בנות בכל מרובע כזה. קשה היה לזוז או להסתובב. שם עמדנו הרבה במסדרים. האוכל היה דל, למקלחות נתנו לנו להיכנס רק לעתים רחוקות. לפעמים הביאו איזו דייסה, כל אחת קיבלה פחית בשביל המרק. כפות לא נתנו לנו, שתינו את המרק מהפחית, או ניסינו ללגום עם מקלות כאלה. כל אחד נדחף לגרד את תחתית החבית שמא נשארה עוד דייסה בחבית.

פעם הביאו טרנספורט של נשים, שדיברו בשפה שלא הבנו, ולא ידענו מנין באו. הן היו גבוהות, שחומות ורזות. הן כל הזמן ביקשו "אקווה". אחר כך כאשר הייתי באיטליה אחרי השחרור נזכרתי במלה שהן ביקשו כל הזמן. אז הבנתי שהן ביקשו מים כי "אקווה" באיטלקית מובנה מים.

באושביץ קבלנו מספר שחרתו בעור היד זו היתה "כתובת קעקע" המספר שלי היה A-19170. עברנו עוד פעם בדיקה, כי עמדו לשלוח אותנו לגרמניה. בשעת הבדיקה עמדנו ערומות, וקצין אס אס בדק אותנו. אולי זה היה מנגלה, כי אנו לא הכרנו אותו אז ולא ידענו מיהו. את הנשים הרזות הוציאו, רק בריאות המראה נשלחו לטרנספורט. לדרך קבלנו לחם וחתיכת נקניק, שהיה דבר יוצא דופן. העלו אותנו שוב על קרונות משא ושלחו אותנו מפולניה לגרמניה, והכניסו אותנו למחנה ליד לייפציג. היתה שם קצינת אס אס אחת, שהיתה מרשעת, ואנו קראנו לה בהונגרית "קיגיו" - נחש, כי היתה מרביצה לנו מכות. עבדנו בבית חרושת גדול בשם "יונקרס-פלוגצויג" - בית חרושת לאוירונים. שם לימדו אותנו איך למדוד את החלקים, שהיה צריך להיות מדויק של מילימטרים, וחלקי מילימטרים. עבדנו במשמרות של 12 שעות ביממה. שבוע אחד עבדנו ביום, ושבוע שני בלילה. רק במשך משמרת העבודה, קבלנו את האוכל, שבדרך כלל חילקו לנו, אם עבדנו בלילה, ונחנו ביום, לא קבלנו אוכל במשך היום. כאשר קבלנו לחם, היו בנות שאכלו אותו מיד, ואחרות חילקו את הלחם לחתיכות קטנות, ואכלו אותו במשך כל היום. אני גם חלקתי את הלחם לזמנים שונים. בבית החרושת עבדנו במכונות מיוחדות, שעשו את החלקים לאווירונים. בבית החרושת גם עבדו פועלים גרמנים נשים וגברים. הם לא רצו להאמין מה שקרה באושביץ ובמקומות אחרים.

לילה אחד כאשר עמדתי ליד המכונה נרדמתי, והתעוררתי כאשר הסכין במחרטה נשבר. כי הרעש עורר אותי. תמיד חשבתי שאדם לא יכול לישון בעמידה. אז גם נזכרתי שאמי ז"ל כאשר הייתי ילדה קטנה, פעם נרדמה בישיבה, מתוך עייפות, ליד השולחן בליל שישי.

בנות הברית הפציצו את סביבות בית החרושת כל הזמן. והצטרכנו להפסיק לעבוד. מאד שמחנו על כך, כי הרגשנו שהשחרור קרוב. תמיד חלמנו על יום השחרור, כאשר נוכל לישון במיטה ולאכול לשבעה. בבית חרושת זה גם היו נשים צרפתיות ובלגיות, הן שוכנו בצריפים נפרדים מאתנו. פעם אחת הן התמרדו, עשו סבוטאז' ולא רצו לעבוד, וקילקלו את המכונות. בתור עונש הוציאו אותן החוצה בשלג ושם עמדו שעות בקור. בחורף היינו עוטפות את גופנו, מתחת לבגדי האסירים בשמיכות, כדי לחמם את גופנו. קצינת האס אס המרשעת היתה בודקת אותנו ליד השער לפני שיצאנו, אם מישהו לובש שמיכה. אלה שנתפסו קיבלו מכות.

פעם אחת הביאו נשים יהודיות ממחנה "ברגן־בלזן" וביניהן היו גם אחדות מבילקה. ולהן עדיין לא היו שמיכות לכיסוי בלילה.

אחת הבילקאיות הזמנתי לישון איתי כדי שלא יהיה לה קר. היו נשים שעבדו במטבח. גורלן היה יותר טוב, כי לפחות היה להם אוכל. ביום ראשון אחד העניש אותנו קשה. כי כאשר בדקו את הצריף, מצאו שבמקום אחד, הוא לא היה מסודר כפי שצריך. לכן העמידו אותנו בחוץ בשלג, רק בבגד אחד עלינו.

בחדשי מרץ־אפריל 1945, התחילו הרוסים להתקרב למחנות ההסגר בתוך גרמניה. הם הפציצו את הסביבה לעתים קרובות. ביום אחד, אסף אותנו גרמני אחד, ואמר שאנו נשאר לבד בצריפים, ובקרוב נשתחרר, שנשמור על עצמנו, והבנות שרו לו שיר פרידה. אני עדיין זוכרת מילים אחדות מהשיר: "אלס געהט פאראיבער אלס געהט פארביי, נאך יעדען ספטמבר קומט ווידער מאי". "הכול חולף, הכול עובר, אחרי כל ספטמבר בא שוב מאי". הגרמני הזה לא היה איש רע, ונדמה היה שהוא הוריד דמעה.

פתאום הוא נקרא לטלפון, וקיבל פקודה שעלינו לעזוב את המחנה. הגרמנים לא רצו שנשתחרר ע"י הרוסים. במהירות הכינו אותנו לדרך. פתחו את המחסן, חילקו לנו מעילים, וכל אחד קיבל ככר לחם. בחוץ האויר היה כבר אביבי. היו בנות שחסכו עוד מקודם קצת לחם, ככה שכעת היה להן צידה לדרך. בדרך כלל הנשים מקארפאטורוס ידעו איך לשמור על האוכל. הנשים היהודיות מהונגריה קינאו בנו, וטענו שאנו קמצניות.

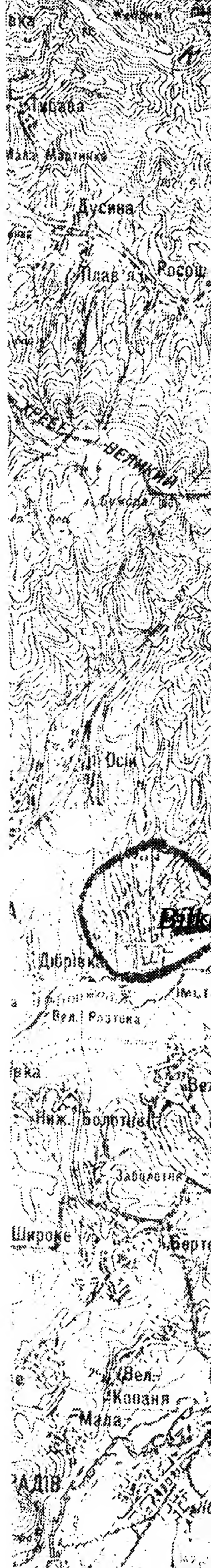
התחלנו את "מצעד המוות". ה"אס.אס." וגם הונגרים שמרו עלינו בדרך. היו מקרים שבנות אחדות נשארו מאחור, והתחבאו במקומות שונים. ביניהן היו שלושת בנות השוחט - פייגע, מאני ורייזי. אחת מהן עשתה את עצמה כאילו שהתעלפה ושתי האחיות האחרות נשארו לטפל בה, והיו צריכות להצטרף בחזרה לטרנספורט. צעדנו כל היום ובלילות ישנו תחת כיפת השמים. ירד גשם ונרטבנו כהוגן. יום אחד הגענו לשדה שהיו בו תפוחי אדמה רצנו לשדה, הוצאנו תפוחי אדמה מהאדמה ושמנו אותם בתוך המכנסיים כי למטה היה בהן גומי. המשמר ירה באויר, אבל לא פגעו בנו. כאשר הגענו לחורשה, עשינו מדורה, וצלינו את התפודים. הלחם נגמר והתחלנו לרעוב. בדרך אספנו עלים חמוצים, ואכלנו אותם, ואחרות אכלו עשב.

בצורה כזאת נדדנו עד שהגענו לעיר אחת ליד הנהר "אלבא". שם פגשנו אשה

זקנה, שסחבה עגלה עם סלק סוכר. התנפלנו על המסכנה, ולקחנו ממנה את כל הסלק, ואכלנו את זה. משם הגענו למחנה של "הוורמאכט". שם שיכנו אותנו באורווה גדולה. בבקר חילקו לנו תפוחי אדמה מבושלים וקפה. נשארנו בחיים מאות אחדות. שם לא שמרו עלינו כל כך. יצאנו לעיירה הסמוכה כדי לבקש אוכל. במספר בתים נתנו לנו פרוסת לחם עם ריבה. לגרמנים היו שם בתים יפים עם גינות פרחים וירקות. כשחזרנו למחנה ראינו שהגרמנים עזבו, ואני וחברתי עם עוד שלוש בנות נשארנו מאחור. נדדנו מכפר לכפר ומעיר לעיר. אז הסתובבו הרבה אנשים שחיפשו דרך כיצד להינצל. "אס.אס." אחד תפס אותנו ומסר אותנו למשמר האזרחי והם שמרו עלינו. כל פעם השומרים התחלפו. השומר האחרון היה גרמני צעיר מה"היטלר-יוגנט", הוא נתן לנו לעבור את הגבול לצ'כיה, ונתן לנו כתובת לאן לפנות בעיר הגבול ששמה היה "טעפליצה-שינוא". נכנסנו למשרד ושם שלחו אותנו למחנה קטן. שם היו חיילי ה"ווערמאכט", משפחות רוסיות ואוקראיניות. בבקר יצאנו מהמחנה ואף אחד לא שם לב. הלכנו מבית לבית לבקש אוכל, היו אנשים טובים שנתנו לנו, כמו אשה צ'כית אחת.

ב-8 במאי שמענו יריות ובאותו הערב הרוסים כבשו את העיר "טעפליצה - שינוא" שבסודטים. פגשנו חיילים רוסיים, והם לקחו אותנו לבתים גרמניים, ואמרו לנו לבחור בבגדים שאנו רוצים. הגרמנים מאד פחדו מהרוסים. שם עשו לנו תעודות, והחלטנו לנסוע לפראג, ומשם המשכנו למורביה. משם לא יכולנו להמשיך ברכבת, כי פסי הרכבת נהרסו במלחמה. שוב הלכנו ברגל ממקום למקום עד שהגענו לסלובקיה, ומשם לבודפשט. שם נפרדתי מהחברות שלי מהונגריה ואני המשכתי לרוסיה-הקארפאטית לבילקה. הגעתי בלילה לבילקה. שכן אחד גוי הזמין אותי לישון אצלם בבית. כי לא ידעתי אם איזה יהודי שב לבילקה. למחרת הלכתי לבית שלי, והשכנה ספרה לי, שמישהו לקח מהבית את הכול, נודע לי שזו היתה "הגויה של שבת" שלקחה הכול, וכאשר באתי לביתה, אפילו לא הזמינה אותי להכנס לביתה. דרך החלון ראיתי אצלה את כל הרהיטים והדברים שלנו שהיא לקחה. מהבית עצמו עקרו את הדלתות והחלונות. בעליית הגג מצאתי ערמת ניירות ובתוכם מצאתי מכתב מדודתי מאמריקה, וכך מצאתי את כתובתה איפה שהיא התגוררה בארה"ב - אחי גם הגיע לבילקה, כי שמע שהשתחררתי והוא בא לקחת אותי לרומניה.

הוא היה עם הפרטיזנים ביוגוסלביה. בקרבות עם הגרמנים נפלו הרבה פרטיזנים, גם יהודים ביניהם, ואחי נשאר בחיים. כעת שמו שאול אברמס והוא

גר עכשיו בניו־זילנד.

ברומניה פגשתי נוער יהודי מארצות שונות ממזרח ארופה, ורבים מהם התכוננו לעלות לא"י. אולם הרוסים רצו לשלוח את הפליטים לרוסיה לכן עלי היה להזהר. הגענו להונגריה ושם נפרדתי מאחי, כי הוא לא חשב לעלות לא"י. התחילה הבריחה, גנבנו את הגבול לתוך אוסטריה, והגענו לגראץ. שם האנגלים הורידו אותנו ולא נתנו לנו להמשיך. אנחנו לא דברנו כלל, כי לא רצינו שידעו מי אנו. כי אנו קבלנו תעודות יווניות, כאילו שאנו יוונים שחוזרים הביתה דרך איטליה. שם חיכתה לנו "הבריגדה היהודית" והם טיפלו בנו. עברנו את האלפים והגענו לאיטליה. משם נסענו לבולוניה ושיכנו אותנו באוהלים, היה חום נורא. משם עברנו לעיר פדואה. משם חילקו אותנו לקבוצות הכשרה. אותי הציבו במקרה לקבוצת בית"ר. נסענו לנאפולי, למילאנו ובסוף לסלרנו. שם היה מחנה צבאי של הבריגדה היהודית. הם עזרו לנו הרבה מאד, וטיפלו בנו מאד יפה. שם המדריך היה רזניק, הוא היה חבר קבוץ גבעת השלושה. הוא היה כמו אבא שלנו, כי כלנו היינו צעירים בלי הורים.

בלילה אחד העבירו אותנו לנמל קטן בים התיכון, שם חיכתה לנו סירה, שלקחה אותנו לאוניה. זו היתה אוניית מלחמה אמריקנית ישנה, שם של האניה היה "וואדג'וואד". באניה אספו יותר מאלף מעפילים. זה היה ביוני 1946. בבטן האניה שהו הבנים ואנו הבנות היינו יותר למעלה. במשך היום לא נתנו לנו לעלות על הסיפון רק בלילה שהבריטים לא יגלו אותנו. קציני האניה החליפו את דגל האניה מספר פעמים בדגל שונה, כדי לבלבל את הבריטים. אחרי 10 ימים של טלטולים הגענו לחופי א"י. הבריטים תפסו אותנו. נדמה לי שבאותו רגע שרנו את "התקוה".

הבריטים הורידו אותנו מן האניה, ולקחו אותנו למחנה "עתלית". אחדים מהמעפילים ברחו מהבריטים בשעת ההורדה. הבריטים והשוטרים הערבים שמרו עלינו. במחנה, ראשי המעפילים חילקו אותנו לפי תנועות הנוער. "השומר הצעיר", בית"ר, "דרור", ה"בונים", "מזרחי" וכו'.

באותה התקופה הבריטים ערכו חיפושים בקיבוץ יגור אחר סליקים של נשק. את חברי הקיבוץ שאסרו, גם הביאו למחנה עתלית. כאשר אסירי יגור הגיעו ל"עתלית", הם שרו שירים בהתלהבות, ואנו התפלאנו עליהם, שהם לא פחדו לשיר בשעה שהבריטים מחזיקים רובים. כי כאשר אנו ראינו את ה"אס.אס."

עם הנשק מולנו נורא פחדנו. ולא הבנו אז איך זה שיהודים לא פוחדים, ועוד שרים שירים. זה היה פלא גדול בעינינו.

אחרי ימים אחדים שחררו אותנו. שלחו אותי עם קבוצה לבני־ברק. בלילה הראשון ישנו ב"בית ספר יהלום" ברמת־גן, וקריניצי ז"ל ראש העיר דאז, בא לברך אותנו. ומשם העבירו אותנו לתחנת מכבי־אש, ישנו על הרצפה. בתחילה לא היה כל כך נוח. אבל העיקר שהיינו בא"י. למחרת התחלתי לעבוד בבית חרושת "עסיס" ומשם עברתי ל"עלית". משם עברתי לתל־אביב, וקבלתי עבודה כמנהלת בית, אצל רופא. קבלתי חדר שלי ורכשתי לעצמי חברה, והיה לי מאד נוח, לחיות בעיר בתל־אביב הכרתי את בעלי לעתיד, את יוסף זולף. זה היה בתקופת מלחמת השחרור. הוא התגייס לצבא ואני עברתי לגור בחדרו.

וכך התחלנו להקים את משפחתנו בארץ ישראל במדינת היהודים.

דברים באזכרה של קדושי בילקה

מאת: מנחם (מענדי בראון) הראל

בני עירי היקרים,

בעוד חודש ימלאו 15 שנים לביקורי האחרון בבילקה עיירת מולדתנו.

שהיתי בה 4 או 5 ימים והם ארכו לי כ 5 חודשים. ביום החמישי נשאתי את רגלי משם על מנת לא לחזור לשם לעולם.

הגעתי ברכבת משא ביום בהיר, אך איש לא חיכה לי בתחנה. עברתי לאורך הדרך הראשית, ובנחירי עלה ריח החורבן והכיליון. לפנים כשהייתי חוזר מלימודי בישיבה, עברתי דרך זו תוך התפעמות הלב, בצפותי לאימי שתרוץ לקראתי, לקראת הבן השב ממקום תורתו.

היא לא יכלה לחכות בבית, תמיד חבקה ונשקה אותי ברחוב.

בפעם הזאת עברתי על יד ביתי - ערש ילדותי ואסב את ראשי ממנו. כי לא עמד בי הכח, לראות את החצר הריקה והדוממת, האדישה לבואי. רק ביום הרביעי אזרתי עוז להציץ לתוך הבית.

חשבתי, אולי בעצמי את עיני ארגיש קצת חמימות ביתית משכבר, אולי אשמע בהזייתי קולות צהלת אחיותי הרכות. ולשווא. היתה דממה, שזעקה באזני עד להחריד. נכמרו רחמי על עצמי, על הכתלים שמסביבי. הרגשתי עצמי זר ומיותר בשממון הזה, אורח לא קרוא, בבית ריק מאנשים, ומלא זכרונות חיים מפרפרים. התיחדתי בפינה אחת ונתתי דרור לרגשותי.

וכאשר יבש מקור דמעותי, קיללתי בליבי כל שיעז לבוא, לשקם את הבית, ולגור בו.

קללת יהושע בן נון את בונה יריחו מחדש: "בבכורו ייסדנה ובצעיר בניו ייצב דלתותיה".

ביקרתי בחצר בית הכנסת הגדול, אתר המשחקים והשעשועים של כל הילדים, והכל מת בו.

קוץ ודרדר, שמיר ושית כיסו את האדמה. לפנים היתה החצר, צחיחה וחלקה ממדרך כף רגלינו.

בחצר הזאת חטבנו עצים, בשביל המקוה, כדי שיתירו לנו לשחות קצת במקוה הגדולה והקרה.

בחצר זאת אפו מצות לפני פסח, ואנחנו אורבים על יד הדלת, אולי תשרף איזו מצה, ויכבדונו בה.

השיא של משחקי החצר, היה משחק האגוזים, שהתחיל הרבה לפני ראש השנה, ונמשך עד אחרי חג הסוכות.

ועוד היה שם האטליז הכשר, שם נידונו חדשות הרדיו, מאותו בוקר, או מלילה קודם, האירועים הוסברו ונותחו, על ידי הקצב האינטלגנטי שמואל חיים. היה לו קהל מקשיבים קבוע ומתמיד.

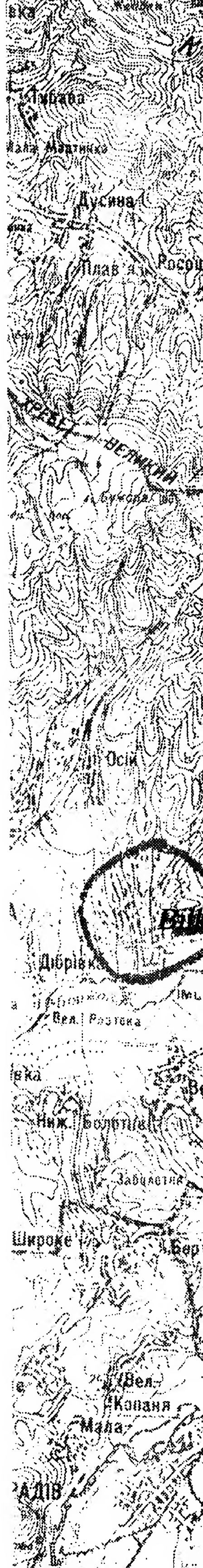
התבוננתי בבית הכנסת הגדול, שתמיד עשה עלי רושם מונומנטלי, בקירותיו העבים, ובגובה תקרתו, ומלא ליבי יראת קודש. התבוננתי בו וקוננתי עליו. כבר אז צפוי היה ליהפך לבית קולנוע.

השקפתי עליו בערגה, זכרתי וידעתי את הימים הטובים שראה, כאשר קולו של רבי יהושע ובניו, היה בוקע ממנו, ובני קהילתנו ממלאים את חללו עד גמירא.

איזה עתיד צפוי לו? היתכן שאותם גויים אדוקים בדתם, אין להם דרך ארץ, כלפי מקום קדוש של דת אחרת?

אכן כאלה הם היו.

בשבת הלכתי להתפלל בבית המדרש של חברת המשניות, אך לא עקבתי אחרי התפילה. עיני וליבי התמקדו לשלושה מושבים, שבעליהם השפיעו השפעה מכרעת על חיי. מושבו של הרב נפתלי צבי, זכרונו לברכה, המרא דאתרא של קהילתנו, ראשון מימין לארון הקודש, שני מושבים אחריו, מושבו של אבי זכרונו לברכה, והמושב לשמאל הבמה, מקומו של מורי ורבי המובהק, רבי משולם פרידמן זכרונו לברכה.

למדנים, שומרי מצוות ויראי שמים. העדרם ממקומם הלם בי בעוז, וליבי אמר לי:

אם הם אינם שרויים בבית המדרש, אזי גם לי אין חלק ונחלה בו.

התבוננתי בפרצופה של שארית הפליטה, אשר יזמה בהרבה כוונות טובות, לחדש את הקהילה הקטנה, המצומקת ומרוסקת האיברים. אף לא בן תורה אחד היה ביניהם.

כל מה שהיה קדוש בעיני - נהרס, נטמא, נרמס וחולל.

ביום החמישי, נסתי משם כמו מגיא ההריגה.

בן 15 שנים הייתי אז. נפשי הדוויה, ספגה את מראה החורבן, במשך 5 ימים, ומחקה מזכרוני 14 שנות ילדות של תום, שמחה, אהבה, תקווה ואמונה למשך שנים רבות.

היום כאשר בגרתי ב 15 שנים, ואני צופה לאחור - נדמה לי כי העיירה שלנו, ומאות אחרות כמותה, דינן נחרץ לכליה, עוד הרבה לפני החורבן.

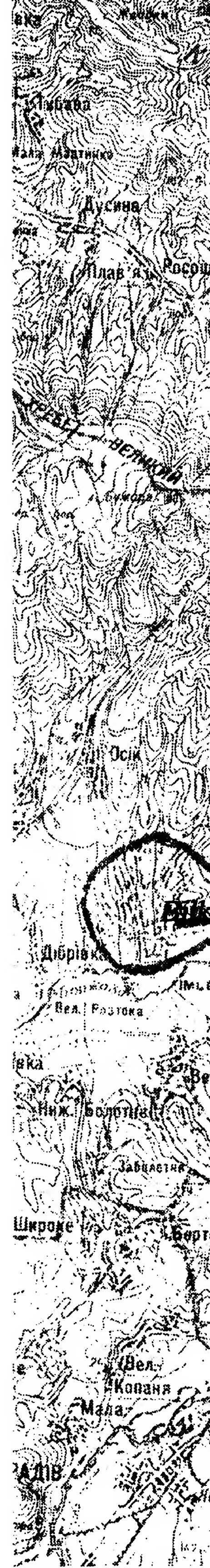
העניות המנוולת, החשיכה התרבותית, רוחשת אמונות טפלות, והקנאות הדתית העוורת, השמיטו את הקרקע מתחת לרגלינו, עוד לפני שהניף הצורר את גרזינו.

בפועל - פסקה העיירה לגדול, הדור הצעיר נמשך לערים הגדולות או להגירה, ומעטים היו אלה שראו את שביב האור דרך העלטה שמסביבם, ושמו פעמיהם לציון. וזאת בניגוד לדעת ההורים והסמכות הדתית של הקהילה.

ומאז, מדי שנה ביום השואה, כאשר אני בליבי פנימה, מתיחד עם יקירי משפחתי, ועם כל בני קהילתנו - מקננת בי מחשבה, שאינה מרפה ממני: למה עצמו עיניהם מראות, ואטמו אזניהם משמוע?

חבל. חבל על דאבדין ולא משתכחין. יהי זכרם ברוך וצרור בתוכנו.

סיון תש"ד

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

זכרונות מחיי הכפר ליקעווע

ליד בילקה וסבל מלחמת העולם השניה

מאת אברהם יצחק פארי - פיסיקוביץ
בן דוד צבי הכהן ורבקה ז"ל הי"ד

אני נולדתי בכפר ליקעווע בכ"ח כסלו תרפ"א 1920. במשפחתי היו שש נפשות: אמא, אבא, אחות, סבתא וסבא, ועוד חמשה קרובי משפחה. בכפר ליקעווע גרו בערך אלף מאתים - אלף שלוש מאות תושבים. בסך הכול היו בליקעווע עשר משפחות יהודיות, בערך כחמישים נפשות.

למדתי בבית ספר יסודי עממי הכללי ובחדר למדתי בבילקה. למדתי שמונה שנים ביסודי, ולאחר מכן בגימנסיה ריאלית בבערעהובו.

בתחילת מלחמת עולם השניה, הרוסים כבשו מפולין את גאליציה, השטח שגבל לרוסיה הקארפאטית. עברתי את הגבול לשטח הרוסי לשם המשך לימודי. נלכדתי ע"י המשטרה הרוסית והאשימו אותי במעבר בלתי ליגלי, כלאו אותי בבית הסהר לשבע שנים, משנת 1940 עד 1947.

בגיל חמש הביא אבי מורה יהודי לליקעווע, אשר לימד שלושה ילדים את הא"ב. אותי, את הערשעל צבי בן אהרן הארוך בוהם, שעבר לאחר מכן לגור בבילקה, ואת משה יודקאוויץ הי"ד. לאחר מכן עברתי ללמוד בחדר ובבית ספר היסודי העממי בבילקה. בחדר למדתי אצל המלמדים רבי שמואל אלימלך קעניגסברג, רבי לייב קליין ורבי וואלף מליסיטשע. זכור לי כי סבי ר' יהודה דב המכונה ר' לייב בער, היה אחד הזקנים ביותר שנולד בליקעווע, וכאשר מישהו היה זקוק לתעודת לידה מהממשלה, סבי היה מעיד אצל נוטריון שהורי האיש גרו אז באיזור של בילקה.

את תקופת מלחמת העולם השניה "ביליתי"... בבתי סוהר ומחנות עבודה סובייטיים,כאסיר, בעוון מעבר בלתי ליגלי לשטח הסובייטי. שש שנים מתוך שבע הייתי במחנות עבודה שונים בחצי האי קולימה צפונית לקמצ'שאטקא מול

אלסקה של ארה"ב. עיקר העבודה היתה במכרות זהב. כי האיזור הזה היה מיוחד והעשיר ביותר במרבצי זהב.

בסוף 1946 העבירו אותנו מקולימה לאסיה המרכזית לעיר אקטיובינסק שבקאזאכסטאן. שמה היה מחנה מספר 222 לאסירים גרמנים. מפקד המחנה היה יהודי בשם לוריא. אחיו נפטר באסון בעת ביקור משפחתי.ובזכות אמירת קדיש הצלחנו להשתחרר ביום 13.5.1947 דרך רומניה.

למחרת עברנו לעיר דברצען בהונגריה ומשם לעיר הבירה בודאפשט. משם נשלחנו ע"י הג'וינט - הארגון היהודי האמריקני לעזרת אחים - לנופש לפנסיון לחדש ימים. מיד התייצבתי לפלוגת בית"ר להכשרה בבודאפשט ולהכנות לעליה לארץ ישראל.

לאחר פעילות של שנה וחצי בבית"ר בהונגריה ולאחר שהוטל עלי על ידי שליח של האצ"ל - ארגון צבאי לאומי - מארץ ישראל לארגן את סניף האצ"ל בהונגריה ומוניתי כמפקד הסניף ההונגרי, עליתי ארצה בנובמבר 1948 - תש"ח.

לאחר שהיה של שלושה שבועות במחנה עולים בפרדס חנה, התיישבתי בירושלים עיר הקודש, ושם אני חי ופועל עד היום. למרות שכמעט כל שארית הפליטה של משפחתי התיישבו לאחר המלחמה בארה"ב, ועודדו אותי שאבוא גם אני לגור שם, דחיתי את כל הפניות, והחלטתי לחיות רק בארץ־ישראל.

אין ספק שהמאורע של מלחמת העולם השניה והשואה, השפיעו עלי יותר מכל דבר אחר.למספר אנשים היתה השפעה חזקה על השקפתי ועל דרכי בחיים. בראשונה טומאס גאריק מאסריק הנשיא הראשון והאהוב של הרפובליקה הצ'כית שהיה ידיד היהודים, זאב ז'בוטינסקי ראש ההסתדרות הציונית העולמית הריבזוניסטית וראש בית"ר, וכמובן הורי ומשפחתי ז"ל הי"ד, המורים בחדר ובבית הספר הכללי.

כה דברי יצחק פארי (פאיסיקוביץ') ירושלים שנת תשנ"ד.

קיצור תולדות משפחת נוימן מבילקה

מאת: פנחס ומרדכי נוימן

ראשית הופעת המשפחה הוא משנת 1830 שהגיע מאיזור גליציה. היתה אחת המשפחות המבוססות והידועות ביישוב בילקה. שלמה אליעזר נוימן המייסד התיישב בפרבר של בילקה "בקולבאסאבא". הביא לעולם 4 בנים ובת. הבכור: יחיאל צבי (מכלהרש), חנה, אברהם יצחק, עזריאל, מרדכי וישראל.

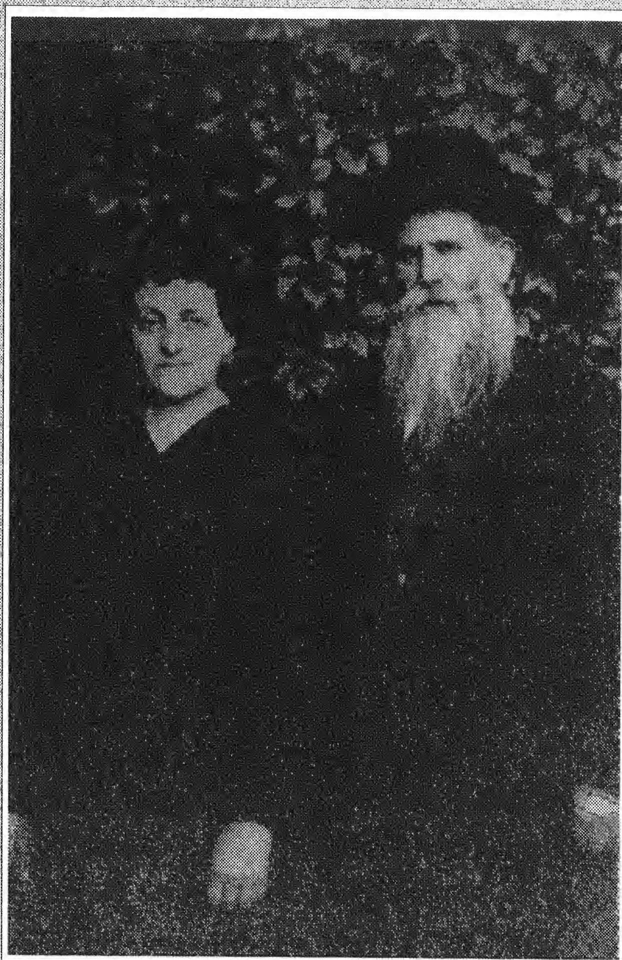
האבא, יחיאל צבי (מכלהרש) נולד ב־ 1880 בבילקה, נשא לאישה את רוזה־שושנה שנולדה ב־ 1881 לבית כץ מהאיזור צ'רניפוטוק. האמא היתה אשה חסודה, טובת לב ואהובה על הבריות, נתנה צדקה לנזקקים. נולדו להם 8 ילדים. 2 בנות מלכה וגולדה וששה בנים, זאב, משה, שמחה, יעקב, פנחס ומרדכי.

יחיאל צבי (מכלהרש) האבא נסע לפני מלחמת העולם הראשונה לארה"ב (אמריקה) במטרה להעביר אח"כ את משפחתו. בגלל מלחמת העולם ה־ 1 לא התאפשר לו להביא את משפחתו לארה"ב, וב־ 1920 חזר לבילקה והקים עסק פורה וביסס את משפחתו מבחינה כלכלית. היה ידוע בקולו הערב כבעל תפילה וכנותן צדקה בסתר, דאג לחינוך טוב לכל ילדיו, הבנים למדו בישיבות ובבתי ספר כלליים. הבן משה עלה לישראל ב־ 1931 והקים משפחה לתפארת. נפטר בישראל בשנת 1972. זאב, שמחה מלכה וגולדה נספו בשואה הי"ד.

נשארו בחיים אחרי מלחמת העולם ה־ 2 פנחס מרדכי יעקב ומשה. שלשתינו השתקענו בישראל והקמנו משפחות בישראל. יעקב הבן הגיע לאנגליה ב־ 1939 שם שימש כרב ב"גולדס־גרין" בבית הכנסת הגדול. היה ידוע באנגליה כנואם מצטיין הן באנגלית והן בעברית. חיבר ספר של השל"ה הקדוש וקיבל תואר דר' על המחקרים ביהדות ובשפות שמיות עתיקות. הקים משפחה באנגליה לתפארת ובניו ממשיכים את המסורת של בית סבא.

ועוד כמה משפחות השייכות לדיינסטית משפחת נוימן

משה לייזר ושרה אסתר - יצרן דבש בשיטה חדשה בבילקה. הוגלו ב־ 1941. נולדו להם ששה ילדים ולא נשאר להם זכר, לצערינו.

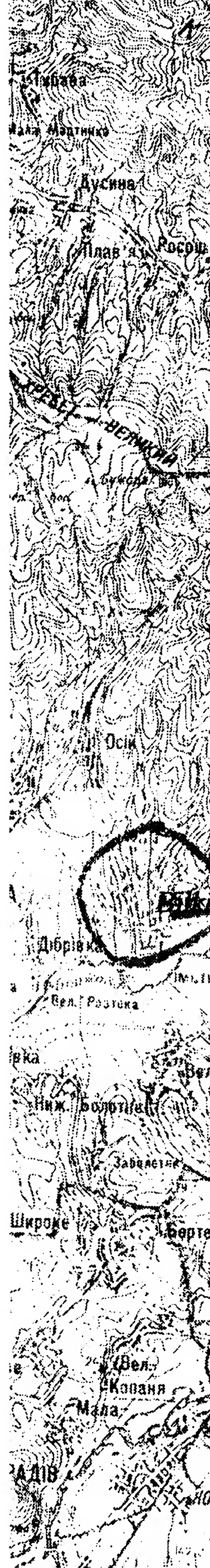
ר׳ מכיל הירש נוימן ז״ל הי״ד ורעייתו ע״ה מראשי הציבור
בבילקה. הם ורוב משפחתם ניספו בשואה

ינקל וגרטל (ינקלקוקונדה) יקובוביץ - גם משפחה עניפת ילדים ולא נשאר להם זכר.

מימה פרמנדה עם שני בנים ושתי בנות - בעליה של תחנת קמח. לא נשאר מהם גם זכר, ועוד ועוד משפחות שקשה לנו להזכר ...ואינם.

חבל על דאבדין....

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

משפחת ר' משה אהרן בלסברגר מבילקה

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

ר' משה אהרן בלסברגר הי"ד היה אחד מחשובי בעלי הבתים בעיירתנו בילקה. היה מעורב עם הבריות, פעיל בקהילה ואחד המנהיגים החשובים בארגוני הקהילה. ר' משה אהרן היה יהודי תלמיד חכם איש יודע ספר שהקדיש עתים לתורה. היה חבר ב"חברה קדישא" וב"חברה משניות" שמדי שנה עשו סיום וסעודה. זמן רב עמד בראש הגבאים של ה"חברה משניות". היה בעל צדקה ודאג לעניי עיירתנו ואף לעוברי אורח דאג. בתחילת המאה העשרים כאשר בילקה הלכה והתפתחה מאד, הוא יעץ לעוברי אורח יהודיים לבוא להשתקע בבילקה ולנסות את מזלם בעיירתו. ר' משה אהרן גם תמך בהוצאת ספרי קודש. הוא היה בין התורמים בבילקה להוצאת הספר "ילקוט אברהם" של סבי זצ"ל הדומ"ץ ר' אברהם איש ליפשיץ. אנשים שונים היו באים להתייעץ איתו ובגלל זה קראו לו בחיבה "דער שטרן זעער" - כלומר "החוזה".

ר' משה אהרן הי"ד ואשתו לאה ע"ה גידלו ששה ילדים. שלושה בנים שלמה, יהושע וקלמן ושלוש בנות שרה פייגע, יטע, וליבה. במשפחת בלסברגר דיברו בבית אידיש. זו היתה משפחה יהודית שורשית שרוח יהדות אמיתית שררה בה. ר' משה אהרן הקפיד שבניו יקבלו חינוך יהודי מסורתי ורחב. הם למדו בחדר ובישיבות. באופן מיוחד קלמן־קלונימוס לוי היה יהודי תלמיד חכם שהקדיש עתים ללימוד התורה.

למרות שר' משה אהרן היה יהודי אמיד הוא עצמו חי חיים פשוטים, לא הוציא כסף על חיי לוקסוס לא פיזר את רכושו לשווא אלא ידע כיצד להשתמש ברכושו. למשפחת בלסברגר היה בית גדול עם מספר חדרים רב, חנות לתוצרת דברי עור והנעלה, בחצר היה בית נוסף קטן יותר להשכרה. אחותי לאה הירש, בעלה וילדיה שכרו את הבית הזה ממשפחת בלסברגר למגורים. כמו כן היתה להם רפת עם מספר פרות, תרנגולות וגם שדה אחד גדול מאחורי הבנינים, וגם

בתמונה זו אנו רואים את משפחת בלסברגר (בישיבה) ר׳ משה אהרן
בלסברגר (האשה מאחור) גולדה בלסברגר (הבת של יחיאל צבי נוימן)
(הבנים הקטנים) (ליד ר׳ משה אהרן) מאיר, (מעליו) מנדי, (ושלושת
הבנות) שרה, רייזיל ומלכה. התמונה נעשתה בבילקה בחצר בית
בלסברגר כנראה בשנות השלושים המאוחרות.

In this picture (153) we see the Blassberger family (seated), Reb Moshe Aharon Blassberger (in the back standing), Golda (Neuman) Blassberger (the wife of Kalman) (the little boy her son) Meir, (above him standing) Mendy (Golda's son.
(Standing three dauhters of Golda) Sarah, Reizel and Malka). This picture was taken in Bilke in the Yard of the Blassberger family home in the late 1930.

שדות רבים מסביב לבילקה. ר' משה אהרן הצליח במסחר כי החנות לדברי עור והנעלה היתה היחידה בבילקה וכל הסביבה. אנשים מקרוב ורחוק באו לחנות לקנות חומרי גלם לעשיית נעליים מגפיים, סנדלים ונעלי בית לגברים, נשים וילדים. על מדפי החנות אפשר היה לראות חלקים גדולים של סוליות מכל המינים וסוגים, סלילים של עור בצבעים שונים, עובי שונה וטיב שונה, ביטנות, כלי עבודה לסנדלרים, כגון פטישים, מרציעים, מחטים, ווים לנעליים, מסמרים בגדלים שונים, וחבטים לנעליים BUCKLES. גם קונים יחידים היו נכנסים לחנות לקנות חומרי גלם לעשיית נעליים, לאחר שביקרו אצל הסנדלר שנתן להם את המידות לתפירת הנעליים או המגפיים. כי באותה תקופה נהוג היה להזמין הנעלה אצל הסנדלר ולא קנו נעליים מוכנות בחנות נעליים כפי שנהוג כיום. כי את הנעליים שעשו הסנדלרים היו הרבה יותר טובים וחזקים שהחזיקו מעמד זמן רב.

ר' משה אהרן בלסברגר היה המייסד וראש המשפחה. הוא הקפיד לייעץ, להורות ולכוון את ילדיו כיצד לבנות את עתידם. לבנותיו בשעת נשואיהן נתן נדוניה הגונה בתנאי שהחתנים יפתחו בית מסחר להנעלה ותוצרת דברי עור בערים השונות ברוסיה הקארפאטית.

ביתו הבכירה רחל נשאה את אביגדור הערש לאקס. הם התיישבו בעיירה "וועלקי קוניאטה", ליד העיר סעליש, ושם פתחו חנות לצרכי הנעלה ודברי עור. נולדו להם ארבעה בנים, מרדכי שלמה, הלל, אברהם אליהו ופנחס חיים, ושלוש בנות גיטל אסתר ורויזה. בשנת 1926 הם עברו לעיר סעליש. לאחר שנה נפטר אביגדור הערש בגיל צעיר. הוא היה בן 48 שנה. גיטל הבת הבכורה היתה אז בת 16 והיא עזרה לפרנס את המשפחה. היא עבדה בבית חרושת לטבק, וגם כתופרת. גיטל נישאה לשמואל חיים לבוביץ בשנת 1934 והמשיכה לתמוך ולפרנס המשפחה.

הבת שרה פייגע נישאה לשמואל דוד געלב והם התיישבו בעיר חוסט, איפה שהיתה קהילה יהודית גדולה. נולדו להם שש בנות: ביילה, בלומה, רחל, חוה, שיינדיל ורייזיל ובן אחד אלטר שמעיה.

הבת ליבה נישאה ליעקב אליעזר ווידר. הם התיישבו בעיירה דוהא לא רחוק מבילקה. גם הם פתחו חנות לצרכי הנעלה ודברי עור, לפי מתכונת החנות של בילקה. נולדו להם שלושה בנים שלמה, ישראל גדליה, מאיר ובת רחל.

הבת יטע נישאה ליצחק לייביש מרמלשטיין, התיישבו בעיר סעליש, שבה

היתה קהילה יהודית גדולה. גם הם פתחו חנות לצרכי הנעלה ודברי עור במתכונת החנות בבילקה.

הבן שלמה נשא את שרה פישר והתיישב בעיר ברנו אשר בצ׳כוסלובקיה שם פתח בית חרושת למזרונים, מאד הצליח והתעשר. נולדו להם בן אלכס ובת אולגה.

הבן יהושע נשא את שרה מושקוביץ והתיישב בעיירה רחב ושם פתח חנות להנעלה ותוצרת דברי עור במתכונת החנות של משפחתו בבילקה. נולדו להם שני בנים אברהם ובעריל ושתי בנות פייגע רבקה ואסתר.

הבן הצעיר ביותר קלמן נשא את גולדה בת ר׳ יחיאל צבי נוימן (הי״ד) מבילקה. משפחת נוימן גם היתה משפחה מיוחסת ובעלת אמצעים. קלמן קיבל נדוניה הגונה מאת ר׳ יחיאל צבי נוימן. היה לו חנות לטקסטיל בבילקה. נולדו להם שני בנים מנדי ומאיר ושלוש בנות שרה, רייזיל ומלכה. קלמן קיבל על עצמו את ניהול בית המסחר של ר׳ משה אהרן אביו. ור׳ משה אהרן טיפל יותר ויותר במשק, בשדות בפרות וכו׳.

כאשר שמואל דוד געלב מחוסט בעלה של שרה פייגע נפטר בגיל צעיר והשאיר אלמנה עם חמישה ילדים קטנים, קרא ר׳ משה אהרן את שלושת בניו, בנותיו ושני חתניו לאסיפה דחופה בבילקה. הוא הטיל עליהם את האחריות לפרנס את אחותם שרה פייגע וילדיה. בני המשפחה קיבלו את דרישת ר׳ משה אהרן, כי היה להם דרך ארץ כלפיו, וגם העריכו והעריצו אותו כראש המשפחה. הם ידעו שהוא היה הכוח המניע מאחורי הצלחותיהם במסחר.

קלמן הלך בעקבות אביו עסק במסחר אולם גם קבע עתים ללימוד תורה. הוא התפלל בבית הכנסת הגדול ליד אביו משה אהרן איפה שהיה להם מספר מושבים להם וילדיהם. היה חבר ב״חברה ש״ס״ בבילקה. היה קם מוקדם בבוקר נכנס לפאליש (האולם ליד בית הכנסת) מוציא גמרא מארון הספרים ולומד עד שעת תפילת שחרית. היה בעל צדקה גדול ותומך בלומדי תורה. גם נתן צדקה בסתר ולווה כסף לנצרכים בלי שאיש ידע. היה איש נעים הליכות, אדם שקט ולעולם לא הרים את קולו על איש. אף פעם לא ראו אותו כועס. בשובה ונחת ניהל את ענייניו. היה אדם הגון מאד ונערץ על כולם, ונחבא אל הכלים. אשתו הראשונה גולדה הי״ד היתה אשה צנועה ועקרת בית מסורה לבעלה, לילדיה וכל המשפחה.

כאשר הצרות התחילו וההונגרים כבשו את בילקה בשנת תרצ"ט - 1939, נפגעה משפחת בלסברגר וסבלו כפי שכל היהודים סבלו. ההונגרים הוציאו חוקי אפליה נגד היהודים וציוו ליהודים לסגור את בתי המסחר למסור את הסחורה לגויים או לממשלה. בפרט חנות להנעלה ותוצרת דברי עור היה דבר יקר המציאות, כי הממשלה היתה זקוקה לחומרי הנעלה לצבא שהלך וגדל בגלל המלחמה.

בשנת תש"א - 1941 גויס קלמן כפי שכל יהודי בילקה מגיל 50 - 18 גויסו ל"מונקו טאבור" - "גדודי עבודת כפייה". משפחת בלסברגר נשארה בלי גבר מפרנס. רק ר' משה אהרן נשאר כי כבר היה איש זקן למעלה מבן שמונים שנה. הוא המשיך לטפל במשק הבית בפרות וכו'. מרת לאה בלסברגר נפטרה בשנת תש"א - 1941 ונקברה בבילקה. קלמן נשלח עם גדודו לאוקראינה.

בשנת תש"ד - 1944 באיסרו חג הפסח גורשה משפחת בלסברגר לגיטו בערעהובו. בין המגורשים היו ר' משה אהרון, גולדה אשת קלמן וחמשת ילדיה. מהגיטו נשלחו בטרנספורט רכבת קרונות משא ביחד עם יתר יהודי בילקה והסביבה למחנה המוות אושביץ. ממה שידוע הם ניספו בג' סיון תש"ד - 1944 הי"ד. קלמן היה באותו הזמן באוקראינה ב"גדוד עבודת כפייה".

רחל בלסברגר לקס ובתה אסתר ניספו במחנה אושביץ ובנה אברהם אליהו מת ב"גדודי עבודת כפייה" (הי"ד). יתר ילדי רחל ניצלו בנס. שמואל חיים לבוביץ בעלה של גיטל הצליח להגיע לארה"ב בשנת 1938 והוציא אותה ואת ילדיה בשנת 1939. הם התיישבו בעיר בריג'פורט במדינת קונעטיקוט, יותר מאוחר התיישבו בלאס אנגלס קליפורניה. הבן מרדכי שלמה נשאר מאחורי מסך הברזל, רק בשנת 1970 הצליחו להצילו משם. הוא גר היה בבריג'פורט קונעטיקוט, נפטר בשנת 1994. הלל התבסס בבריג'פורט. רויזע ופנחס חיים עשו עליה לישראל מיד אחרי השואה ושם התבססו. פנחס חיים נפטר בארץ לא מזמן.

ליבה בלסברגר־ווידר מדוהא, בעלה יעקב אליעזר, הבנים שלהם ישראל גדליה, ומאיר ובתם רחל ניספו בשואה. רק הבן שלמה והבת ניצלו בנס. שלמה ווידר גר בברוקלין נוי־יורק עם אשתו צילה.

שרה פייגע בלסברגר־געלב מחוסט ילדיה אלטר שמעיה, רייזיל ושיינדיל כולם ניספו בשואה (הי"ד). ביילה, בלומה, רחל וחוה ניצלו בנס. ביילה ומשפחתה עם בעלה שמאי אברהם גרים בקווינס נוי־יורק. שלושת הבנות בלומה, רחל

וחוה עלו ארצה אחר השואה והתבססו שם.

יטע בלסברגר־מרמלשטיין ומשפחתה לא ידוע על גורלם.

יהושע בלסברגר שהתיישב בעיירה רחב, אשתו שרה ושלושת ילדיהם בעריל, פייגע רבקה ואסתר כולם ניספו בשואה. אסתר פייגע היתה נשואה ליעקב פייג והיתה להם בת בשם אילי גם הם ניספו בשואה.

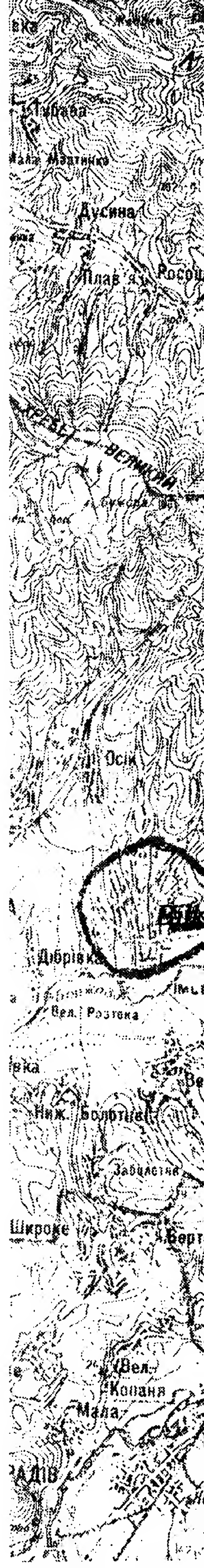
רק הבן אברהם שהיה ב"גדודי עבודת הכפייה" ניצל בנס עלה ארצה נשא את מלכה פישר זייטל מביצ'קוב לאשה. נולדו להם 2 ילדים יהושע (ושיינדל) צופית הם מחלקים את זמנם בין ישראל לארה"ב. יהושע בלדור גר במונסי נוי־יורק וצופית (שיינדל) אלבק גרה בקווינס נוי־יורק. לצופית נולדו שלושה ילדים אפרת, נאוה ואלחנן. ליהושע בלדור ואשתו נאוה נולדה בת שילת הדסה.

שלמה בלסברגר ואשתו שרה ושני ילדים ניצלו. הם נשלחו לברגן בלזן בתוך "רכבת קסטנר" ומשם לשוויצריה וכך ניצלו. אחרי המלחמה היו בגרמניה ומשם עלו ארצה בשנת 1952. שם הקים בית חרושת למזרונים. אשתו נפטרה בארץ בכ"א כסלו תש"ל - 1970 ושלמה נפטר בי"ט אלול תשמ"ג. שניהם קבורים בישראל. בנם אלקס בלדור ובתם אולגה בוריס חיים בקנדה.

קלמן בלסברגר היה היחידי שניצל ממשפחתו היגר לארה"ב, נישא שנית הפעם לחוה חנה ביינהורן מווערצקי רוסיה הקארפאטית. הם הקימו כאן משפחה. נולדו להם שני בנים יחיאל מיכאל ומשה אהרן. קלמן שלח את בניו לישיבה "תורה ודעת", כי חינוך מסורתי היה חשוב לו. כי הוא עצמו גדל בבילקה בבית דתי מלא אמונה והוא עצמו ישב ולמד עם בניו. משם עלו שני בניו ל"בית המדרש" של "תורה ודעת" ושם קיבלו סמיכה.

כל האנשים שבאו במגע עם קלמן העריכו והעריצו אותו כי היו לו מידות טובות ונעלות. הוא היה אדם ישר וכנה במסחר, וטיפל בכל קונה בצורה הגונה ובנאמנות. הקונים היו חוזרים שוב ושוב והמליצו לאחרים על יושרו של קלמן. נמסר מפה לפה שעל קלמן אפשר לסמוך ולבטוח. קלמן אף פעם לא סיפר לבניו בארה"ב מה שעבר עליו ועל אשתו הראשונה וילדיהם בשואה. את הכאב והצער - יסורי איוב שמר בליבו כסוד כמוס. כנראה שלא רצה להעמיס על הדור הבא את מראות השואה. ר' קלמן קלונימוס לוי בלסברגר נפטר בברוקלין בה' מנחם אב תשמ"ה - 1985 ונקבר בבית הקברות בנוי ברונסוויק נוי ג'רסי. אשתו חוה

נפטרה ביום א' חול המועד סוכות תשמ"ט - 1990 וגם נקברה שם. מאות אנשים שבאו במגע עם קלמן באו ללויה שלו כולל מספר בילקאים כדי לכבד את זכרו.

Тубава
Мала Мартинка
Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забуластне
Широке
(Вел.
Копаня
Мала

כיצד הצלתי את אשתי ובתנו

מאת: משה פרידמן בן ר' משולם פרידמן מבילקה

תרגם וערך: משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

בשנת תש"א - 1941 משה פרידמן כבר היה מגויס לגדודי עבודת כפייה בהונגריה. נודע לו שאשתו וביתו התינוקת היו בין אלה שההונגרים גרשו אותם מאירשאווא מעבר לגבול הפולני, כי לא יכלו להוכיח את אזרחותם. משה פרידמן הוצב עם גדודו בעיר קושיצה ויותר מאוחר הגדוד עבר ליאסין על הגבול בין רוסיה הקארפאטית לפולניה. היהודים ששרתו בגדודי עבודת הכפיה היו תחת משטר חמור של הצבא ההונגרי.

נודע לו גם שכל משפחתו, אביו, אימו, אחיו ואחיותיו הצעירים ממנו, וכן אחיו ואחיותיו הנשואים כולם גורשו בחודש אב תש"א לגאליציה כי ההונגרים הכריזו עליהם כיהודים חסרי אזרחות כלשהי, למרות שהם ישבו ברוסיה הקארפאטית שנים רבות.

כאשר נודע למשה פרידמן שכל משפחתו גורשה ליאסין העיירה בצד הגבול הפולני, אותה העיר שבה שרת עם גדודו הוא החליט שהוא יעשה כל שביכולתו להציל את אשתו וביתו ויהא המחיר אשר יהיה. באותו הזמן הוא עבד בעצם בשני גדודים כאלה. אחד בצד ההונגרי של הגבול והשני בצד הפולני. הוא פתח בפעולות וקשרים שיעזרו לו להציל את משפחתו, ע"י שוחד. הוא התקשר עם רב העיר קולומאי וסיפר לו מה שקורה עם המגורשים, והוא הבטיח לו לדאוג ליהודי קארפאטורוס שהוגלו בזו הלשון: "מה שאנחנו נאכל גם הם יאכלו".

הוא הגיע עד לידי ראש העיריה שהיו לו ילדים קטנים בגיל של הבת של משה פרידמן. הוא היה אדם הגון, ודרש מאנשיו שיתנו שמיכות ואוכל לגולים. משה נתן להבין לראש העיר שיש לו כסף רב וברגע שיעזרו לו למצא את משפחתו הוא יתן להם שלושת אלפים זלאטי. ראש העיר קיבל את התכנית של משה. ראש העיר לקח את אנשיו, מטה ושמיכות והלך למחנה שבו הוחזקה אשתו והתינוקת, כאילו הם משפחתו ועליו לקחתם לבית החולים.

ראש העיר מצא את אשת משה הוא מסר לה מכתב ותמונה ממנו וכאשר היא ראתה זאת היא התעלפה מההלם. הוא זירז אותה ואת כולם לצאת מהר לפני שהדבר יתגלה. בן ראש העיר הלך והודיע למשה שהם הצילו את אשתו והתינוקת. ראש העיר מצא שתי נשים פולניות שיסתירו אותם בביתם. הם שיכנו אותה ברפת, נתנו להם חלב וחמאה כדי שישובו לאיתנם.

יותר מאוחר הם הוסתרו באורווה שבה כבר היו עוד שמונה יהודים שהוסתרו שם. משה רצה להעביר את אשתו והתינוקת לבילקה, אלא שפחד שאולי מישהו ילשין עליהם למשטרה ההונגרית. משה שמע מקצין בגדודו שהגרמנים יודעים כבר שראש העיר מסתיר יהודים ושלמחרת בבוקר הם יתפסו אותם. הוא ביחד עם חבר שלו בשם פוקס נכנסו למחסן הנשק גנבו 2 רובים והלכו אל ראש העיר. סיפרו לו שהגרמנים גילו את הסוד, שהוא והיהודים שהוא מסתיר הם בסכנה. כולם היו מפוחדים ודמעות בעיניהם.

הם המציאו תחבולה. הוא ופוקס עם הרובים אסרו את שמונת היהודים שהיו מוסתרים, והובילו אותם כאילו תחת משמר אל המחנה של הגדוד ההונגרי. בדרך הם עברו ליד פלוגה גרמנית, הם הודיעו לגרמנים שהם מובילים את ה"אסירים" לגדוד שלהם. הגרמנים איפשרו להם לעבור. ואז כל עשרת היהודים ה"אסירים" הוסתרו במקום בטוח יותר.

מיד אחרי זה הודיעו להם שהגדוד שלהם עומד לשוב לקושיצה סלובקיה. תכנית חדשה נתרקמה. הם רכשו יי"ש חזק מאד, ובכל בוקר חילקו לחיילים ההונגרים, עד שבוקר אחד הם היו שיכורים כלוט, ולא ידעו מה שקורה. באותו הבוקר משה וחבריו ארגנו את מעבר עשרת היהודים ובתוכם אשתו והתינוקת לצד השני של הגבול לרוסיה הקארפאטית. ראש העיר שהמשיך לעזור להם סידר שגויה אחת תקח את התינוקת ותעביר אותה בגבול, כי אם היא תלך עם האמא שלה, ואולי תבכה, השומרים בגבול יכולים לגלות את כל התכנית. הכינו להם ניירות מזויפות, אשת משה לבשה בגדי פולנים ישבה בעגלה והחזיקה במושכות של הסוסים. היא התאמנה היטב במשך ימים אחדים, כדי שהיא תראה טבעית בתפקיד הזה.

לראש העיר היו שדות בשני צידי הגבול הפולני וההונגרי, וזה עזר להבטיח מעבר בגבול. במעבר הגבול הם נתנו הרבה יי"ש לקצינים הם השתכרו ולא הרגישו שהם עברו את הגבול עם עשרת היהודים. הם צוידו בניירות מזויפות

כיצד הצלתי את אשתי ובתנו - 477

ותעודות חדשות וכך הם הגיעו לעיר מונקאטש. כך הצליח משה פרידמן להציל את עשרת היהודים ובתוכם את אשתו והבת.

אולם בסוף גם הם נשלחו מרוסיה הקארפאטית וניספו בשואה. משה פרידמן הסתתר בווינה עד יעבור זעם ושם ניצל גלמוד בלי אשתו וילדתו.

Дусина
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

שער ז׳

זכרונות עולי בילקה

Дусина
Росош
Осік
Дібрівка
Вел. Ростока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

אבי

מאת: צפרה (פרידמן) רום

זה אביך - זה אביך על מיטת הברזל
את נגשת אל חשכת פנתו
ויראך לבלי שוב - ויחזק מברזל
ולא נסתתרה בינתו.
הוא שאל לך מתוהו חליו - מעבי מחשכיו
הוא שאל לך מפה עד חך
ועת באת ותגידי אבי, אבי
ויחזק מברזל ויחיך.
מתוך "קץ האב" - נתן אלתרמן.

הצניעות - עטרת ראשו!

לאחר שאבא נפטר, פגשה אותי מכרה שגרה במעלה הרחוב, עצרה אותי ואמרה: - "כמה שאבא שלך אהב אותך..."

שאלתי - "מאין לך לדעת, שהרי סך הכל שכנה היית וכבר קבעת עובדה"?

וענתה הגב' בלומנטל; והחלה נזכרת - "בילדותך, היה הולך עמך אביך למרפאת השיניים, יושב וממתין עם בתו הקטנה, יחידתו, ולא מש מצידך..."

ודוגמא זו מאפיינת את חיי בצילו. המסירות והנאמנות שהפגין כלפי משפחתו, תמיד תומך בכולנו, מחזק, מעודד, מסביר, תמיד שמח לעזור, נענה בשמחה לכל קושיותינו.

בימינו אנו, פעמים רבות נאלצים אנחנו, כהורים עסוקים, לדחות מעלינו את ילדינו על שאלותיהם ומשאלותיהם האינסופיות, מפאת חוסר זמן. ואילו אבי, תמיד שמח לענות לשאלותינו, בפירוט, בענין ובכוונה מלאה, תמיד ידע את התשובה המדוייקת לכל שאלה, את הרקע לנושא ואף הוסיף את דעתו.

בהגיענו לפוליטיקה, האמין בדרכו ודיעותיו של יגאל אלון, על אף שבשנים האחרונות האמין בדבקות בארץ ישראל השלימה וסבר שאילו בן־אהרן חי, אף הוא היה דוגל ומאמין בדרך זו.

לעתים התפלגו דעותינו, אך אבא היה נחרץ ונחוש בדעתו, והיה מוכן להתווכח בלהט עם כל בר־דעת ולהוכיח כי נכונה דרכו.

את אימי נשא לאשה ולה שני בנים קטנים, יתומים מאב - וגידל אותם במסירות שאין עליה ערעור. מעולם לא הסתייג מחובתו זו כלפי אחי, לא רטן, אלא קיבל עליו את עול האחריות של גידול שלושתינו כמשפחה אחת מגובשת.

ואימי לפעמים היתה מתמרמרת על מחסור כלשהו, והיה עונה לה בדבר חכמה על דרך ההומור. בחוש הומור ניחן, ואמרות שפר היה ממציא. היום בני משננים את אותן "חוכמות".

לדוגמא - על לשון "אחותי כלה" היה אומר לדוגמא "אחותי חלה ואני לחמניה".

אהב להתפלפל - והיה אם נשכח המלח בארוחת הערב בליל שבת - היה מעיר בהומור: "בימים ההם אין מלח (מלך) בישראל".

בסוף ימיו, לאחר שנים שמחלת ריאות הטרידה את בריאותו, הציע בבדיחות הדעת לתרום את ריאותיו למחקר. כשהיה בבית חולים, בחג החנוכה הדליק נרות לכל המחלקה, בירך ושר והנעים. כשהיו אורחים באים לבקר בביתנו, היה פותח בכזה: "אהלן, אהלן, אהלן" גדול ומסביר פנים.

אבא ידע לנהוג עם כל אדם עפ"י דרכו - עם בני המיעוטים עבד במשך שנים בתור קצין מחוז חיפה (תקציבים) והיה בקי באורחות חייהם ומנהגיהם השונים.

עם החרדים והדתיים ידע והתמצא בזרמים השונים, תמיד תרם תרומות לישיבות, על אף שעשיר גדול לא היה, ואף נודע כסוציאליסט ובז לראווה הקפיטליסטית ולחומרנות המשתלטת על סביבתו.

אבא היה רגיש עד דמעות, ועדין וחביב ולבבי וחכם ורב־ידע, ואהב שפות וספריות והסטוריה ומדע המדינה. היה מעודכן בכל המתרחש בארץ ובעולם, ותמיד הבין כל ענין לעומקו ודקדק על קוצו של יוד, ולא סלח לשרלטנים יהירים ובז לשטחיות הרדודה.

אהב לשיר ולהנעים בזמירות שבת, היה בקי בתורה והסבר רציונלי נתן תמיד לכל שאלה.

אבא נולד בבילקה שברוסיה הקארפאטית, ובגיל 18 עזב את משפחתו הגדולה, החרדית, ויצא עם תרמיל גב להעפיל לארץ ישראל. דרך חתחתים היתה דרכו, אך הוא לא נואש והגיע ארצה בעליה "בלתי ליגלית" ל"עתלית" ומשם הלך לקטוף תפוזים ולא בחל בעבודת כפיים, אלא היה מאושר להיות בארץ ישראל, ותמיד אהב לטייל ולחקור וללמוד את הארץ ואף לנו העביר את תשוקתו זו.

את רוב משפחתו איבד אבא באירופה הנאצית - הורים, אחים ואחיות, דודים ודודות, גיסים וגיסות, אחיינים ואחייניות. הוא היה חבר בפלמ"ח ונלחם בירושלים ואף נפצע בזרועו מכדור תועה. אבא למד באוניברסיטה העברית, ועבד כשוליה לקונדיטור במאפיה. הסברה היא שעבודתו במאפיה בלילות היא שגרמה למחלת הריאות שלוותה אותו לאורך שנים ואף התישה אותו וגרמה למותו. אבא עבד בשירות הציבורי במשרד הפנים, תחילה בירושלים, ואח"כ עבר לחיפה, שם הכיר את אימי ונשאה לאישה.

אותי גידל אבא באהבה חסרת תנאים, במסירות ללא מיצרים.

לא עובר יום בו אינני מתגעגעת אליו, מדברת איתו, נזכרת בחיוך, באמרות השפר והיתולים - מקומות וחוויות נגד עיני - גם רגעיו הקשים, ואהבתו מלווה אותי בכל צעד באשר אפנה, כמו מעקה תומך בדרכי החיים,

כחוט השני,

אהבת אב שאין לה גבול, שכולה שירה של נתינה ורוך;

צדיק גדול היה אבי,

ושירת חייו באמצע נקטעה...

Дусина
Плав'я
Росош
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

הכפר האהוב עלי - בילקה

מאת בינה רוזנברג (בורישקה פלדמן)

החיים בכפר אצל סבתא וסבא

את ילדותי, מגיל שנה עד חמש־עשרה, חייתי בכפר האהוב עלי - בילקה, בבית סבא וסבתא: אברהם וגולדה פלדמן הנערצים.

אימי נפטרה כשהייתי בת שנה וסבא לקח את אחי ואותי לביתו. אצל אבא, שגר בעיר מרוחקת היו שתי אחיות, גדולות ממני, מחויבות לבית־ספר, הן נשלחו לבודפשט.

גם בת דודתי אסתר שהתייתמה, מצאה בית אצל סבא וסבתא. ההחלטה לגדל את כולנו היתה לגביהם מובנת מאליה.

סבא דמות ממש אגדית, איש גאה, גבה קומה, חם אוהב ונערץ לא רק ע"י בני המשפחה, כי אם בכפר כולו.

זכור לי המושב שלו בבית הכנסת, שהיה על יד ארון הקודש, צבוע לבן כשכל יתר המושבים היו חומים. אולי גם זה אות וסימן לכבוד שרכשו לו, מה שנראה לי טבעי לחלוטין.

לסבא וסבתא היו שישה ילדים, שלושה גרו במקומות רחוקים, ושלושה בבילקה. בתוך החצר ליד הבית בו התגוררנו, היה בית קטן נוסף, שנבנה במיוחד עבור האורחים, שפקדו את הבית לעתים קרובות. היה מעין חוק בלתי כתוב שכל שבוע או שבועיים, אחד מבני המשפחה המורחבת (בנים, נכדים וכו'), המתגורר מחוץ לכפר היה מגיע לבלות את השבת בבית סבא וכל סוף שבוע היה בשבילי חג.

בכפר עצמו חי דודי יעקב, אשר הקים משפחה עם דודה אלה פרידמן. משפחת פרידמן הייתה בעלת אחוזה חקלאית, ובה שדות, פרות, עופות, ומטעי שזיפים

לתעשיית המשקה הידוע - סליבוביץ. היו להם שלושה ילדים, לואיזה - בת גילי, קטי ולידי.

אחי ואני בילינו את רוב זמננו הפנוי אצל הפרידמנים, כי האווירה החקלאית, המרחב הגדול והמשפחה הנהדרת, נתנו לנו את החופש שלא היה לנו במרכז, בו עמד ביתו של סבא.

לסבא שלי הייתה חנות גדולה, בחלקה מכולת ובחלקה האחר כלי־בית וחומרי בניין.

דודי - משה ניהל את החנות. הוא חי עם משפחתו בבית סבא, בקומה העליונה. קומה זו נבנתה במיוחד בשביל משפחתו.

בעיני הלקוחות היה סבא דמות חשובה, רבים באו לבקרו, לעתים קרובות, ולו רק על מנת לחטוף עמו שיחה קצרה. הוא עבד בחנות מבוקר עד ערב, לרוב ישב ליד הקופה.

אבי התחתן שוב, ורצה להחזיר אותנו אליו, אך סבא סרב להיפרד מאתנו ונשארנו אצלו עד לסיום בית הספר. אחי המבוגר ממני, עזב כדי להמשיך בלימודיו בגימנסיה באושהורד, ואילו אני נסעתי לבית אבי לחופשת הקיץ. גם בביתו של אבא נהניתי מאוד, שם חוויתי חיים שונים לגמרי מחיי הכפר, אך שמחתי מאוד לחזור לבית סבא.

סבתא שלי, אישה קטנה, רזה וצנועה. בגופה הקטן הסתתרה דמות דומיננטית, בעלת השפעה, שניהלה את הבית בנחישות. בלט יחסה המיוחד אל העוזרת שעשתה את רוב עבודות הבית.

לעוזרת שלנו קראו יולישקה. בערבים היתה רוקמת גובלנים וכיסויים לכסאות ואפילו לשרפרפי המטבח. על הקיר נהגו לתלות תמונות ובהן משלים ואמרות כנף רקומות. תמונה אחת זכורה לי עד היום. ליד הכיריים אישה עם כף עץ מנופפת לכיוון שכנה שבדלת ואומרת: "SZOMSZE'D ASZONY ELMEHETT ITT PLETYKA'LNI NEM LEHETT" (שכנתי, אין לך מה לחפש פה. כאן לא מרכלים). יחד עם מעשה הרקמה היתה יולישקה, שהאמינה באמונות טפלות, מספרת לנו אגדות וסיפורים מפחידים. את מלאכת הבישול והאפייה לא הייתה מוכנה סבתא למסור לה. בשנים מאוחרות יותר, כשהזדקנה מעט, תפסה אסתר, בת־דודתי את מקומה במטבח.

בחיי הכפר, תפס המטבח מקום חשוב, גם ניהול משק הבית לא היה עניין פשוט. בימים ההם, הכל נלקח כמובן מאליו, איש לא התאונן או קיטר, קשיי היום יום היו עובדות, ואיתן צריך היה לחיות. למשל, בבית לא היו מים זורמים, ולא היה חשמל. את המים, שאבנו מן הבאר שעמדה בחצר בינינו לבין השכנים (הניימנים). זאת הייתה באר עמוקה מאוד שהופעלה בהנעה ידנית של גלגל גדול שהזרים את המים לתוך דלי. כאשר הדלי היה מלא העלנו אותו למעלה ובמקומו הורדנו דלי ריק. אני זוכרת כיצד, ביום ראשון, אחרי ביקור בכנסיה, התנהלו ליד הבאר מפגשים רומנטיים של זוגות נוצריים צעירים, לבושים בתלבושות עממיות.

את הבית הארנו במנורות נפט. מנורות נפלאות, האחת יפה יותר מקודמתה, מהסוג שאני עוד רואה לפעמים בסרטים ישנים. הטיפול והניקוי של המנורות דרש עמל רב.

בחצר היו מחסנים שחלקם שימש לאחסון עצים להסקה, ובחלקם פיטמו אווזים.

כל קיץ הופיעו שני נוצרים, להכין עצים להסקה. הם הכינו עצים בגדלים שונים: הקטנים הכינו עבור תנור הבישול, העבים להסקת הבית, ואת הארוכים לאפיית הלחם. כל יום חמישי הכינו בצק שהיה תופח במהלך הלילה. כשקמתי בבוקר לבית הספר, היה הבית כולו מלא בריח נהדר. מאפים דמויי פיתות היו מחכים שניקח אותם לבית הספר. לפעמים החלפתי את הפיתות בלחם תירס שהביאו חברותי. אהבתי מאוד לחם תירס אבל לא זכיתי לאכול ממנו בבית. גם החלות היפות והלחם הטרי והמריח היו אפויים ביום שישי בבוקר, כאילו באה בלילה חבורת גמדים וסיימה את המלאכה. בצהריים של יום שישי שוב הסיקו את התנור הגדול לאפיה ועל הגחלים הניחו את ארוחת הצהרים של שבת שכללה סיר בשר, מים וירקות, סיר אחר לחמין עם ביצים וכלי נוסף שבו היה "קוגל", מאכל מתוק לקינוח הארוחה.

המזון נכנס לתוך תנור בלתי מבושל. פתחו של התנור נסתם בטיט. בשבת בצהרים, כאשר נפתח התנור מחדש, היה הכל מבושל ומוכן לסעודה.

פיטום האווזים נעשה במטרה לאגור שומן לבישול. לא היה מקובל אז לבשל עם שמן. השומן נאסף בכדים ענקיים. סבתא דאגה גם לבניה שחיו בערים בהם גידול אווזים לא היה מקובל. אחרי השחיטה היה זה תפקידי להביא את ושט

האווז לשוחט, או לרב לבדיקת הכשרות. כל פגיעה ולו קטנה ביותר, כמו נקב קטן, פסלה את השימוש באווז, והוא הועבר במתנה לאחד המכרים הגויים.

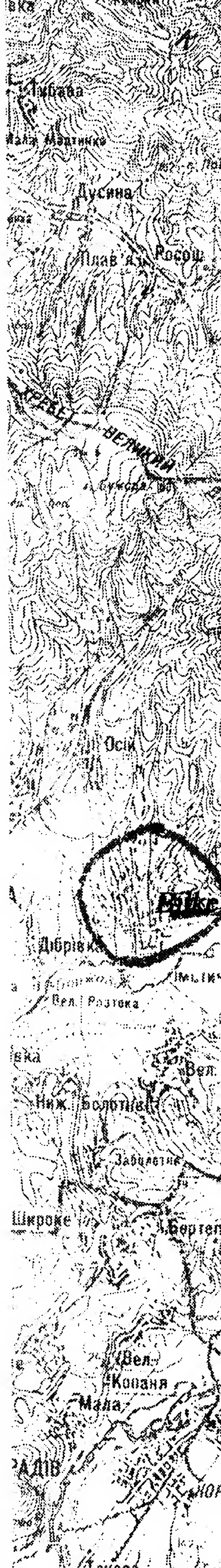
בכפר היה מקובל לבצע עבודות שונות בגיוסים. היום במחשבה לאחור, אולי זה הדבר אשר פיתח בי את הבנת חשיבותה של העזרה ההדדית. לדוגמה, תלישת נוצות להכנת כסתות פוך, לצורך זה נאספו בערבי חורף, מספר נשים, כל פעם בבית אחר, ועשו את המלאכה תוך החלפת סיפורים, לרוב מעניינים, לעתים פיקנטיים. אני כילדה נהגתי לחכות בכליון עינים לערבים אלו, עושה אזני כאפרכסת כדי שאוכל, למחרת, לדווח לחברותי את הנאמר, כמו גם לקבל אינפורמציה מהן על שנאמר בבתיהן. כך היה גם בעת הורדת גרגירי התירס מהקלחים.

מקום מרכזי בילדותי תפס בית הספר. בניגוד למקובל אהבתי מאוד ללכת אליו. בית הספר היה בשבילי משהו אחר. למרות שהיה בכפר, היה על רמה ובאו אליו תלמידים מכל כפרי הסביבה. כל התלמידים בכיתתי היו יהודיים, למעט תלמידה אחת, הבת של השוטר המקומי. לא למדנו בשבת ולא ביום א'. היינו חופשיים בחגים נוצריים ובחגים היהודיים.

ביתינו היה בית מיוחד בכל דבר, היינו שומרי מצוות והחגים תפסו מקום חשוב בחיינו. השקפותיו של סבא היו ליברליות והוא בלט גם בחיצוניותו, בין יהודי הכפר, בזקנו ובפאותיו. (היה לו זקן כמו של מסריק ושל הנשיא וייצמן). סבא לא כפה את דעותיו על איש מהמשפחה ותמיד אמר שתפקידו אמנם ללמד, אך אנו רשאים לעשות בזה כטוב בעינינו. בכל שבת לפני הצהרים, אחרי בית הכנסת, התאספו בביתנו כמה אנשים לקידוש בצרוף "גפילטע פיש". בערב אחרי הבדלה היו מתכנסים שוב. אני נזכרת בדמויות ובשיחות הקולחות.

בכפר שלנו היו גם יהודים עניים. לא אשכח את השקיות עם דברי המאכל שהיו ניצבות בכל יום חמישי על אדן החלון במרפסת, ממתינות למשפחות מסוימות שיבואו לקחתן, בלי שאיש יבחין בלוקח.

כילדה לא ביקרתי בקולנוע, לא שמעתי קונצרטים ולא ראיתי תיאטרון, כי דברים אלו לא היו. מאוחר יותר גיליתי את חשיבותם וניסיתי עד כמה שיכולתי להשלים את החסר. אבל, אותם ערכים שעליהם גדלתי וחונכתי, ערכים אנושיים כגון אהבת האדם, יושר, ידידות, אלה ליוו אותי ומלווים אותי עדיין עד היום ואותם השתדלתי להקנות לדור הבא.

אפשר להפליג בתיאורים עד אין סוף, הזיכרונות רבים. וכעת כאדם מבוגר, אמא לשני ילדים וסבתא לשבעה נכדים, אני שמחה ואסירת תודה על כל הדברים והערכים שספגתי בשנות ילדותי המועטות. אלה ממלאים אותי עד עצם היום הזה.

עליה לארץ

בתום כיתה ט' שהיתה הכיתה הגבוהה בבית הספר בכפר, בחוסר ברירה, חזרתי לבית אבי לסביבה שונה לגמרי. גם כאן מצאתי סיפוק אך בהשפעת אחי האהוב, שאיתו היו לי קשרים מיוחדים, עברתי לפראג. אחי למד שם רפואה. הוא רצה לרכוש מקצוע. התחזיות הפוליטיות לא נבאו טובות.

לפני מלחמת העולם הראשונה היה האזור שלנו איזור הונגרי. כאשר חבל הארץ, הנקרא חבל הסודטים צורף לגרמניה, עבר האזור שלנו להונגריה. לא היה טעם לחזור לשם. בשלב זה הופיע שוב היועץ המטיב שלי בדמות אחי והמליץ לי לעזוב את צ'כיה ולהגר. לא חשוב לאן. בשום אופן לא לשוב הביתה שהרי שום טובה לא תצמח לי.

בפראג היה לי מקום עבודה בו למדתי מלאכה ותפירה. נקשרתי מאוד למקום ולאנשים, כך שבלב קשה החלטתי לעזוב הכל. התקבלתי לעליית נוער ונשלחתי למחנה הכנה. הייתי עדיין בפראג כאשר הגרמנים פלשו אליה ושלושה שבועות אחר כך מצאתי עצמי ברכבת עם עוד נערים ונערות כשפנינו לפלסטינה. רוב הצעירים באו לרכבת בלווית הוריהם, אחי היה שם, לא זכיתי להיפרד מהורי.

אחי נשאר בצ'כיה ועבר את כל מדורי הגהנום. כך גם יתר בני המשפחה. הורי ואחת האחיות שלי נספו במחנות. אחי שלמד רפואה, אחות נוספת ואחי הצעיר שרדו. רק ממני נחסכה הזוועה.

את צעדי הראשונים בארץ עשיתי בבית ספר חקלאי בתלפיות שבירושלים. בית הספר נוהל בידי הגברת רחל ינאית בן צבי, אשתו של מי שהיה, מאוחר יותר, הנשיא השני של מדינת ישראל. בתלפיות היינו שנתיים והייתה זו תקופה גדושה ומלאת מפגשים עם תחומים שטרם הכרתי ושמעתי עליהם אך מעט. למדתי להבין את חשיבות הארץ עבורנו, הכרתי את השפה העברית. פגשתי ביצירותיהם של סופרים עבריים, ביקרתי בתיאטרון, ורכשתי ידע בתנ"ך,

ביולוגיה, כמיה. וכמובן, למדתי לעבוד את האדמה.

רוב הבנות בבית הספר היו חניכות תנועות נוער. גם בבית הספר עצמו היתה פעילות תנועתית. שם התגבשה דעתי שבסיום הלימודים אצטרף לאחת הקבוצות שתעלינה להתיישבות.

קיבוץ מעלה החמישה היה אז צעיר מאוד והיה בו גרעין יוצאי צ'כוסלובקיה. הם עשו שם את הכשרתם במטרה לייסד קיבוץ משלהם. יחד עם עוד כמה בנות יצרנו קשר עם הגרעין ויחד רקמנו חלומות. כשעבר הגרעין ממעלה החמישה לרמת דוד הצטרפתי אליו. ברמת דויד התחתנתי עם חבר גרעין. שהותנו ברמת דויד הייתה קצרה אך ניהלנו את חיינו כאילו היינו קבוצה בזעיר אנפין. חלמנו שנוכל לצאת למקום חדש לגמרי ולהתחיל קיבוץ ממש מהתחלה.

עליה להתישבות בגליל העליון

תנועת "חבר הקבוצות" אליה השתייכנו המליצו לנו להצטרף לקבוצה שעלתה על הקרקע שנה קודם לכן במקום הנקרא עמק החולה. קבוצה זו רצתה לצרף אליה עוד אנשים והגרעין שלנו היה צרוף מוצלח. קשה היה לנו לקבל הצעה שפירושה להצטרף לקיבוץ וותיק בן שנה. אך קיבלנו את דין התנועה ויצאנו לניסיון שהצליח מאוד. הקבוצה שכללה עוד שני גרעינים האחד מהולנד והשני מאוסטריה הייתה מעט מבוגרת מאתנו אך המנטליות מאוד התאימה לנו ועד מהרה הפכו שלושת החוליות לקבוצה שנקראה "קבוצת חוליות". לימים שונה שם הקבוצה לשדה נחמיה (ע"ש ציוני הולנדי). אך אנו לא זנחנו את השם חוליות והענקנו אותו למפעל שקם מאוחר יותר.

ישובנו נמצא בעמק מוקף בהר החרמון והרי הלבנון המושלגים בחורף, ובהרי נפתלי, ורמת הגולן. בדרום השתרע אגם החולה והביצות המפורסמות. בשכנותנו היו מספר כפרים ערביים שאיתם חיינו בשלום. היתה בינינו עזרה הדדית. הם ספקו לנו פירות וירקות ולמדו אצלנו שיטות שונות לעיבוד האדמה. כמה משפחות יצרו קשר הדוק ונשארו בידידות גם אחרי שנאלצו לעזוב בעקבות מלחמת השחרור. ההתחלה, כמו כל התחלה היתה רצופת קשיים. חלינו בקדחת וגרנו באוהלים. אבל בדיעבד כשאני נזכרת בימים ההם נדמה לי שלא הרגשנו בקשיים. היינו כל כך חדורי שליחות והחברה הנחמדה לא איפשרה לנו לחשוב על הקשיים.

האדמה התגלתה לנו כפוריה ביותר ומהר מאוד הפך האזור השומם לפינה ירוקה ופורחת, נבנו הבתים הראשונים ואלו התמלאו עד מהרה בתינוקות.

שדה נחמיה, הקיבוץ שלי, נמצא בשכנות לגבול עם סוריה ולבנון. מייד לאחר הכרזת המדינה, כשהסורים עוד ישבו בהרי הגולן, התחילו ההטרדות של ישובי הספר, פרצה מלחמת השחרור וגם אנחנו נטלנו בה חלק, הבחורים כלוחמים, ואנו הנשים פינינו את ילדינו לחיפה כדי להבטיח את שלומם. כאן עברנו את מלחמת השחרור, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים.

מטפלת - מחנכת בקיבוץ

שיטת החינוך המקובלת באותם ימים, היתה לינה משותפת - הילדים גרו וישנו בבתי ילדים ובילו איתנו ההורים רק את שעות אחר הצהריים. את השיטה הזו קיבלנו כנתון הכרחי של צורת החיים המיוחדת שלנו. בליבנו פנימה לא השלמנו עימה. בלב כבד נפרדנו מילדינו ערב ערב. השכבנו אותם והלכנו הביתה. הילדים הישנים הופקדו בידיה של שומרת הלילה. תפקידה היה לעבור בין בתי הילדים, לכסות אותם ולהרגיעם בשעת הצורך. לשיטה זו היתה הצדקה כלכלית, ואנו קיבלנו אותה כתורה מסיני. אולם השיטה היתה הרסנית מבחינה חברתית. חברים רבים עזבו כיוון שלא יכלו לשאת את רעיון הלינה המשותפת. כיום הרעיון נשמע אבסורדי. הדור הצעיר שחווה את הלינה המשותפת על בשרו, שינה אותה ועבר ללינה משפחתית בה הילד נמצא אצל הוריו כל לילה.

יתרונה של השיטה שהצמידה את הילדים אל המחנכים ברוב שעות היממה. כמחנכים נדרשנו להשקיע משאבים אנושיים רבים בחינוך הילדים במשך היום והערב. מורים ומטפלות נבחרו בקפידה. ראינו אותם כאחראיים להקניית מיטב הערכים והמנהגים לילדינו. החיים המשותפים של הילדים חיזקו את אחד הערכים המקודשים, התחשבות בזולת. היום, כשלדור הראשון יש כבר נינים ונכדים אני יכולה לסכם ולאמר בלב שלם, שמאמצינו לא היו לשווא, הם נשאו פרי ודור ההמשך אשר קיבל על עצמו את ניהול העניינים מהמייסדים, מוכיח את עצמו בכל תחומי החיים.

החיים היום

המתיחות בגבול הצפון לא פחתה. ימים רבים בכל שנה נשמעים כאן תותחים וקטיושות. אפילו עד הקיבוץ שלנו הגיעו הקטיושות. נכדנו נאלצים לבלות לעיתים קרובות במקלטים והאמהות דואגות לבניהן שבצבא.

הקיבוצים, והקבוצות, עברו שינויים ותמורות במרוצת השנים. בנים עזבו את הדרך ולפעמים אף את הארץ. אנשים אשר נקלטו בקיבוץ ולא התחנכו על ברכי השיתוף הכניסו גישות חדשות ושינויים רבים באורך החיים הקיבוצי. העולם סביבנו משפיע אף הוא. בלב כואב אך מבין, אנו נאלצים להשלים עם דברים שונים שפעם לא האמנו שייקרו. אבל יש לנו משק לתפארת, חקלאות מודרנית, מפעל תעשייתי מוצלח מאוד (חוליות־פלסטיק). אנחנו משקיעים מחשבות וכוחות רבים, לשימור המקום, כדי שבנינו ובני בנינו ירצו גם הם לחיות כאן.

אני גימלאית, רוב שנותי בקיבוץ עסקתי בחינוך ונהנתי מהעבודה כמו גם מחיי החברה. אני עדיין עובדת ושמחה להיפגש מדי פעם עם חניכי לשעבר וכמובן נהנית מאוד ממפגשי המשפחה שלי וקוצרת את פרי עמלי ועמל חברי לדרך הארוכה.

הכפר "וישני שארד"

מאת: יצחק שלמון

הכפר "וישני שארד" "VIS'NI S'ARD" בשפה הצכית, או "FELSO SA'RAD" בהונגרית שוכן בדרך הראשית מחוסט למונקאץ, במחוז אוג'וצי"א "UGACSA MEGYE" העיר סעלוש עיר המחוז. הכפר מורכב מ־4 חלקים. בתיהם בנויים מעץ, ואלקיס, גגות מצופים שינדל, דראניצעס, קש, פח, ועטערניט, לאורך שני צידי הכביש, סלול מאבן וחצץ בזלת כתושה. לחלקים על הגבעה קראו "אראניאש" "ARANYA'S" ו־"שטרוס" "ORSZA'G" והחלקים בשפלה קראו "דארף" SELO, ו־"שארשדיק".

תושבי הכפר הם רותנים כ־100־90 משפחות, ובתוכם כ־25 משפחות יהודיות שבתיהם היו מפוזרות בין התושבים הגויים.

לתושביה היהודים של ה"אראניאש" וה"שטרוס" היה בית כנסת ומקוה משותף ששכן על "השטרוס" התפילה בו התקיימה בשבתות וחגים, או כאשר למישהו חל יום זכרון "יארצייט" באמצע השבוע. בימי חול לא היתה תפילה במנין בבית הכנסת.

המקוה היה מחוץ לשטח המאוכלס בעמק בין "האראניאש" והשטרוס שהופעל בערבי שבת וחגים בלבד, לצורך חימום המים שימש דוד שקוע בתוך המים במקוה בנוי ארגז מעץ במעמקי האדמה כשמעיין "מים חיים" נובעים לתוכו מתחתית ההר. לאנשי הדורף והשרדיק היה בי"כ משותף משלהם כמו כן המקוה. בכפרנו לא היה רב, עניני רבנות דיינות וכו' סיפקה העיר סעליש. שוחט הכפר היה ר' יהודה הערש וויס הי"ד (בנו של השוחט הרב יצחק אייזיק וייס הי"ד מראקאועץ) שגר בכפר השכן קאפאניא היה מגיע דרך היערות מרחק 6 ק"מ ביום חמישי ובערבי חג לחצרו של ר' הערשל גרוס ז"ל ומבצע את השחיטה במקום עבור כל היהודים שבכפר.

קרא מקרה שתוך פטום אווז נכנס גרעין לתוך הוושת והיה צורך לשחטו רצנו לקאפניא כל עוד העוף בחיים.

רופא כללי ששירת את תושבי הכפר גר בקופאניא, או בסעליש. שם היה גם בית חולים בו אושפזו חולי המחוז, קצין המחוזי, בית משפט, בנקים, בתי מסחר־סיטונאים, עץ, ברזל, מרתפי יין, והשוק הגדול לכל המחוז שהתקיים בימי חמישי בשבוע.

בקאפינא היתה גם תחנת המשטרה. ששוטריה היו מגיעים לכפרינו מדי פעם בפעם רכובים על אופניים לסיור, לצורך חקירת גניבה, או קטטה שפרצה בין הניצים, שהשתכרו בסופי השבוע, או בחתונות שדקרו אחד את השני בסכינים, ולהשליט סדר בין הניצים.

פעם בשבוע היה מגיע "הנוטר" לצורך גביית מיסים מהתושבים, רשום לידות־פטירות וכו'. כשהוא נעזר ע"י ראש הכפר ה־"סטארוסטאי". כשהידיעה על בואו היתה נעשית ע"י מיכאל הוליבה שהיה עובר עם התוף ומכריז בקולי קולות כל ההוראות או הידיעות לתושבי הכפר שהיו חייבים לבצע (כגון רישום ילדים לבי"ס, חיסון לילדים־לכלבים, ולבהמות נגד מחלות וכו').

אותו כרוז מיכאל הוליבה שימש גם כדוור, שהיה מביא את הדאר פעם בשבוע בד"כ בשבת מקאפאניא. מכתב רשום שהיה מגיע, אפשר היה לקבלו רק בקופאניא, בדאר המרכזי.

מי שתיה היתה הבעיה הקשה לתושבי "אראניאש" וה"שטרוס". לצורך זה היה עלינו ללכת כ־1/2 1 ק"מ, לעמק אל המעין, ולסחוב בדליים על הכתפיים באמצעות מוט עשוי באומנות מעץ "דוב", מותאם לכתף, שקראו לו "קורומוסיל". בעיקר בקיץ היה תור ארוך ליד המעיין בגלל מעט המים שהמעיין היה מספק לאוכלוסיה. השקאת בעלי החיים נעשתה מהבור, שהיה חפור בקרבת כל משק חקלאי, שהיה מתמלא בימים הגשומים בקיץ. ובחורף היו שואבים ממנו בדליים, דרך החור שנחצב בקרח, שכסה אותו בעובי של 40-50 סמ'. הכביסה נעשתה בבית בחבית "געזעכטעלט", כשמעליה סדין עם עפר מהתנור שהרטיבו במים רותחים, שנשאו על ה"קורומיסל" ל"פוטיק" ושם חבטו את הכביסה ב"פראווניק" לצורך שטיפה.

את החינוך היהודי קיבלו הילדים ב"חדר", מגיל 6 עד 12 עד לבר מצוה. המורה שקראו לו "לערער" ביידיש, היה בחור ישיבה רווק שהפסיק את לימודיו. הוא הובא "משוק" המלמדים מהעיר סעליש שהתקיים ערב כל "זמן" ־סמסטר לפני התחלת הלימודים או "רבי" בעל משפחה מהאזור.

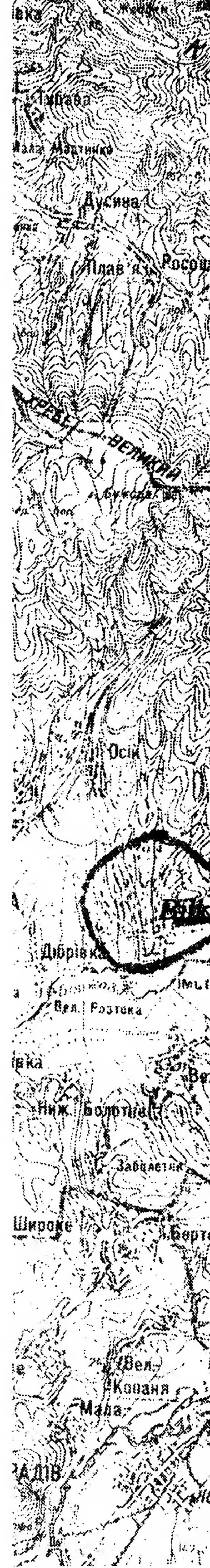
בקיץ ה"חדר" היה בפוליש ע"י בית הכנסת שבשטרוס, בחורף ה"חדר" היה נודד לתקופה של שבועיים ממשפחה למשפחה שילדיהם היו לומדים ב"חדר". (תלוי כמה ילדים "בחדר" היו לאותה משפחה). המורה או הרבי היה מתאכסן ב"אשל" מלא אצל המשפחה באותן השבועות שתורה היה להחזיק.

נוסף ל"חדר" היה גם בית ספר עממי צ'כי מכתה א'-ח' שבו למדו כל ילדי היהודים עם מספר מצומצם של ילדי הנוצרים.

הרמה ב"חדר" היתה לפי רמת ה"לערער" או ה"רבי" (בנוני+בד"כ). התלמידים מגיל 11-12 ומעלה, שהוריהם היו מעונינים בחינוך המשך, שלחו ילדיהם לתלמוד תורה לעיר סעליש אצל הרביים ר' בעריש ברונשטיין זצ"ל או ר' זלמן לייב זצ"ל. בודדים בינינו, במגביל שלמדו בתלמוד תורה, למדו גם בגימנסיה בסעליש, ומאוחר יותר בישיבת הרבי מסיפינקא הרה"ג ה"ק יצחק אייזיק הי"ד או בישיבת בילקה אצל בנו נפתלי וויס, הי"ד. חלק קטן מבני הכפר הרחיקו לכת לישיבות הגבוהות שבסלובקיה, ביניהם ברטיסלוה, ניטרה, פיעשטיאני, נובה זמקי. כך חיו להם יהודי "וישני שארד-אויבער שארד" (קיים גם כפר בשכנות, קליין שארד) בשקט ובשלוה יחסית בין הגויים, עד עליית היטלר ימש"ו לשלטון, והאנטישמיות התחילה והתפשטה גם לאיזורנו זה הקארפאטים שבצ'בוסלבקיה.

עם הכיבוש ההונגרי של הקארפאטים החלה רדיפת היהודים. כל יהודי שלא היה יכול להוכיח את אזרחותו ההונגרית גורש עם משפחתו לפולין, ואוקראינה. ביניהם השוחט שלנו ר' יהודה הערש ומשפחתו הי"ד הוריו ר' יצחק אייזיק השוחט מראקוביץ הי"ד, שם עונו והומתו בכל מיני מיתות משונות ע"י הגרמנים ומשתפי הפעולה ההונגרים והאוקראינים. גברים יהודים מגיל 18 עד 50 נלקחו לגדודי עבודת כפייה שהיו מפוזרים בכל שטחי הכיבוש ההונגרי - גרמני, רובם נספו מרעב וקור, בודדים בלבד שהצליחו להנצל מהתופת הזו, ולחזור לבתיהם החרבות.

באביב שנת תש"ד אחרי פסח הוצאו כל יהודי הכפר מבתיהם והובלו לגטו איזה IZA ע"י העיר חוסט כ־20 ק"מ מכפרנו. אחרי שהיה של 7 שבועות בערך בגיטו, הובלו כולם ברכבות לאושויץ שמשם חזרו בודדים בלבד 2־1 ממשפחה, ומחלק מהמשפחות אף אחד.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Широке
Вел.
Копаня
Мала

זכרונות מבילקה

מאת: קלמן ירדני (עליאש)

כשלמדתי בגמנסיה העברית במוקצ'בו הייתי אוכל במנזה - מסעדת בית הספר. בליל שבת נתנו לנו לחמניה - או חלה קטנה שקראו לזה בילקע. כל סועד קיבל רק לחמניה אחת ובשום אופן לא יותר מאחת. יכול להיות שעיירתנו נקראת על שם הבילקע מהמנזה.

כשם שלא יכולנו לקבל יותר מבילקע - לחמניה אחת, כך לא קיימת בעולם עוד עיר או עיירה בשם בילקה מלבד שלנו. שזכינו אנו לחיות בה. דור ששילם בדם, וגרוע מזה, עינויים ומוות שאפילו נביאי הזעם לא ניבאו על כך.

למדתי בחדר ושם נדבקתי באהבת ארץ ישראל. עשיתי ככל שיכולתי להגשים את המטרה הזו, לעלות לארץ ישראל בכל מחיר אפילו בעליה ב'. גם בישראל גונבים הרבה מכוניות, בבילקה אמרו ששם גנבו סוסים, ועל השמועה הזו מבוססת האימרה שבני עיירתי הם גנבים מפורסמים בעולם.

בבילקה המאכל הדלקטסי - הנפוץ ביותר היה האווז. האווז הזין את בני בילקה כמו המן שבני ישראל אכלו במדבר. רצית כבד הא לך כבד אווז, גריבנס, ופוך כדי למלא את השמיכה, שחיממה בחורף את הגוף. מה היה צריך תענוג יותר גדול כאשר בחורות מספר היו מתאספות בבית מסוים בלילות החורף, כדי למרוט את הנוצות להכינם לשימוש כלי המיטה, להקשיב לסיפורי נשים, לשיר שירים באידיש ולטעום מטעמים שהכינו.

מי יכול לשכוח את קרוטון - הגבור החזק ואת ישראל בער נהג המונית היחיד בבילקה, ואת פרינץ הרוסי, הצ'כי, ההונגרי והאוקראיני ששינה את עורו לפי הצורך.

כמעט בלתי אפשרי עבורי לתאר את נסיעתי ארצה, כי זה היה מעשה שלא יאומן. כאשר אנו הפלגנו בים כחדשיים, הצלחנו להציל אניה אחרת, בלתי ליגלית, עם 800 עולים־מעפילים עם כל רכושם. זה היה בשנת 1939. כאשר הם

ראו את מצבנו הקשה, שלא היו לנו מים ואוכל, ובלי אפשרות להתפרץ למולדת. אחד מהניצולים של המעפילים מהאניה השניה כתב על כך ספר בשם "מגילת המעפיל". בספר הוא התקיף אותנו שלא רצינו לשוב לאירופה לתוך הגיהינום. כפי שעברו היהודים באירופה שנלכדו בידי הצוררים הגרמנים ועוזריהם שעברו שבעה מדורי גיהינום, כפי שסיפרו האודים המעטים שניצלו בנס מאש ההשמדה.

לדאבוני הרב כל משפחתנו ניספתה בשואה ביניהם: אבי ז"ל אליהו אייזיק, אמי רבקה ע"ה, אחי חיים הערש־צבי, ברוך, זיסה ומיכאל ואחותי טויבע הי"ד. רק אני היחידי ניצלתי מכל משפחתי כי עליתי ארצה בשנת 1939.

משפחת דווידוביץ לדורותיה

אדר ב' תשנ"ז אסתר אברהם לבית דווידוביץ'

1997 פברואר־מרץ קרית טבעון, רח' מרדכי 31

הסיפור הוא תולדותיה של משפחת דוידוביץ' לדורותיה בעיירתי בילקה, ככל שהמידע קיים.

הכתיבה אוטוביוגרפית, מעין יומן אישי. הידע מתבסס על סיפורים ששמעתי וזיכרונות אישיים, חלק עוד מתקופת ילדותי. הסיפור האישי מלמד על תקופת רבת תהפוכות אשר סופה הגשמת החלום של הורי - הקמת בית בישראל.

שני אחיי, יצחק ז"ל ושלמה ז"ל עזרו לי להבין את תולדות משפחתי ולהגיע לשורשיי.

משהתבגרתי הבנתי שבלי השורשים העמוקים והחינוך היהודי־ציוני, ספק אם הייתי עומדת במבחני החיים שעברו עלי במשך מלחמת העולם השניה ואף אחריה. הם שהובילו אותי לתנועת נוער ציונית שפתחה בפני דרך מחשבה אידיאליסטית נוספת שקשורה בהגשמה עצמית.

אבות אבותיי

אני דור חמישי שנולד בבילקה. סבא גדליהו, הוא הראשון בסיפור זה־ הגיע לבילקה מהעיירה רוקיסווה במאה השמונה עשרה, בנו דוד (דודיה), הוא הדור הראשון שנולד בבילקה בסוף המאה השמונה עשרה, ככל הידוע לנו הוא חי מאה ועשר שנים. בנו הבכור של דודיה, מנדל נולד בשנת 1820.*

סבא מנדל היה אחד האנשים האמידים בבילקה. היו לו שדות, כרמים, מטעים ובית זיקוק מורשה למשקאות חריפים. הוא החליט לבנות בית מדרש בבילקה, והטיל על בנו בכורו, שמואל יוסף, לעבור בקהילות ישראל ולהתעניין ולבדוק כיצד בונים בית מדרש ומה הם התקנות כדי להקים "חברת משניות".

כאשר שמואל יוסף סיים לחקור את המשימה שהוטלה עליו, סבא ניגש

למלאכה.

בית המדרש נבנה קרוב לבית הכנסת הגדול, על המגרש של אחיו של מנדל־יצחק. סבא מנדל מימן את הבניה ואף הקים מטבח לפועלים שעבדו בבניה.

סבא מנדל לא זכה לראות את סיום בניית בית המדרש, בנו שמואל יוסף המשיך במפעלו של אביו, יחד עם גיסו, בנו של יצחק, הקימו בית מדרש לתפארת עם עזרת נשים יפיפייה, וחצר גדולה סביב לבנין וגן סביב לחצר. יודעי ספר רבים באו לבית המדרש. הסבים יסדו גם "חברת משניות" שבכול שלושה חדשים סיימו ללמוד את ששת סדרי המשנה, ובכל סיום התקיימה סעודת מצווה.

סבא מנדל, שהיה כנראה מחנך דגול, נהג לבקר בחדר שבנו שמואל יוסף למד. הוא חזר וביקש מהמלמדים לא להקשות על הילד, וללכת איתו בנחת. כשסבא שמואל יוסף סיים את לימודיו בחדר, הוא עבר ללמוד בישיבה בחוסט, היה תלמיד חכם מובהק. גם שמואל יוסף הלך בדרכי אביו ונודע בחכמתו וטוב ליבו כפי שאפשר ללמוד מהסיפור הבא:

באחד המקרים סבא שמואל יוסף גילה בצמרת עץ תפוחים כמה נערים קוטפים תפוחים ללא רשות. כשראו את סבא נבהלו, אך סבא אמר להם שירדו בזהירות מהאילן ולא יאונה להם כל רע. הנערים ירדו למטה, סבא נתן להם תפוחים ואמר להם שבפעם הבאה אם ירצו פירות שיבקשו ויקבלו, ואין צורך לגנוב.

לסבא ש"י היו שלושה אחים ואחות. כאביו, גם הוא היה אדם אמיד, היו לו הרבה שדות, כרמים וגנים. ביתו היה מוקף גן עצי פרי שגודלו היה כארבעים דונם. אך לרוע מזלו את רוב רכושו הפסיד כאשר אחד מאחיו זייף את חתימתו על שטרות ולא פרע את חובו. כדי לא לסבך את אחיו עם החוק, סבא סלק את חובותיו, ולשם כך נאלץ למכור חלק גדול מרכושו.

על רעייתו של ש"י סבתא שרה, בת דודו, ארחיב בהמשך.

על משפחתה של אמי רייזל ברגר דוידוביץ' ידוע לי מעט שבמעט. לאם אמי קראו רבקה ולאביה - שלמה. רבקה ושלמה גרו בצ'רנופוטוק, כפר בקארפאטורוס, ולשכונתם קראו יורוביצה. הם התפרנסו מחקלאות. היו להם שנים עשר ילדים, הצעירה ביניהם הייתה אמי.

בתמונה זו אנו רואים את שלמה דווידוביץ ואחותו אסתר מלכה - אברהם מבילקה. התמונה צולמה בניו יורק בשנת 1990.

In this picture (73) which was taken in New York in 1990 we see Shlomo Davidowitz and his sister, Esther Malkah - Abraham.

בית הורי

מילדותי המוקדמת נשארו לי רק רסיסי זיכרונות, ואת זיכרונותיי, אשתדל לתאר גם אם לא יעלה בידי לעשות זאת לפי הסדר הכרונולוגי.

אני בת הזקונים של רייזל ומנדל חיים דוידוביץ, בנם של שרה ושמואל יוסף מהגבעה. קדמו לי שלושת אחיי, יצחק ז"ל, שלמה ז"ל ושמיל יוס'ל ז"ל, הפרש הגיל ביני לבינם ניכר.

את אבי אינני זוכרת, הייתי בת שנתיים וחצי כאשר נפטר לאחר מחלה קצרה. (אפילו צילום לא היה לי ממנו). מסיפוריה של סבתי ז"ל, אחיי ומוקירי זכרו יצרתי לי את דמותו והיא מלווה אותי לאורך חיי, מחזקת אותי בעתות מצוקה, ומאירה את דרכי. ***

ביום פטירתה של אמי הייתי בת שמונה שנים. אני זוכרת אותה גבוהה, דקיקה, עם פנים נעימים ועיניים טובות...

הבית בו גדלתי וגן עצי הפרי סביבו עברו בירושה מסבי ש"י לאבי. היה זה בית ישן, אך מרווח במושגים של אז בסביבה שלנו.

עבורי הוא היה מלא הפתעות והמצאות. היו בו מקומות שנמשכתי אליהם במיוחד; אחד מהם הייתה הסוכה, שבמשך השנה היה זה חדר רגיל, ולקראת חג הסוכות התקרה סולקה והגג נפתח ופתאום ראיתי מהחדר את השמים הכחולים, הפלא הגדול.

המקום המסתורי ביותר היה הבוידעם (עליית הגג). שם גיליתי את האוצרות הגלומים, המציאות יקרי הערך. בין הגרוטאות והסמרטוטים כפי שאני מבינה זאת היום, הפלגתי בדמיוני לעולמות של אגדות קסומים, ללא גבולות וזמן.

גם הגן עם עצי הפרי הרבים והשונים הלהיב את דמיוני. אך המקום האהוב עלי היה למטה בגיא ליד אילן ה"כל נדרי", איני ידוע מי נתן לו את השם הזה, ומדוע. היה זה עץ אגסים עתיק ימים, עם גזע עבה ומחוספס וצמרת רחבה וצפופת אמירים. מתחת לאילן זה נהגתי להתבודד, ובצלו טוויתי את חלומותיי.

במיוחד זכור לי המושג "בין הזמנים", היו אלה החופשות מהישיבה בהם אחיי שהו בבית. אז לילות השבת היו יותר ארוכים ויותר חגיגיים, כשכולנו מסובים סביב השולחן הגדול מכוסה במפה לבנה ועליה הפמוטים ובהם הנרות המרצדים.

השיחה קלחה אז בעליזות, ואמי לבושה בשמלת השבת היחידה שהייתה לה, פניה קרנו מאושר.

באותה העת הגמרא לא משה מהשולחן, כשהיא רוב הזמן פתוחה. גם ספרי קודש אחרים הוצאו מארון הספרים ואחיי עיינו בהם, למדו והתווכחו. אווירה של התרוממות רוח שררה בביתנו ואני נשמתי אותה במלוא ריאותיי.

אמי

לפי מיטב זכרוני, אמי ז"ל הייתה אשה צנועה וטובת לב. אחרי מות אבי, המצב הכלכלי של אמי היה בכי רע. אמנם היו לנו אדמות וגן עצי הפרי, אך לאמי לא הייתה כל הכנסה כספית, מלבד ארבע מאות כתר לשנה, שכר הדירה עבור שני חדרים שהשכירה לגברת חיה ושתי בנותיה. מהסכום הזה היא שילמה את מיסי הממשלה ושאר ההוצאות.

הליכותיה של אמי וצניעותה היסוו את מצבה הכלכלי הקשה. ואני, מעולם לא חשתי במאבק הקיום היומיומי שלה, הייתי בטוחה שיש לנו מכל טוב...

לרוב אמי מנעה מעצמה את ה"ביס" רק שאנחנו הילדים לא נרגיש חסרים משהו. אמי מעולם לא התאוננה ונשאה את מצבה הקשה בעוז. משלמה אחי ז"ל נודע לי שהיו לה הצעות נישואים של אנשים אמידים, אך היא סירבה להינשא שוב בטענה שאבא היה עדין נפש, ואינה מסוגלת לחלק את חייה עם מישהו פחות ממנו.

על אף הקשיים הכלכליים מחשבתה של אמי הייתה תמיד לדאוג לזולת כפי שלמדתי מהסיפור הבא:

בקיץ, כשהפירות הבשילו בגן, אמי הייתה ממלאה בימי חמישי וששי סלים עם פירות מכל המינים ומבקשת מאחי שמיל יוס'ל להביאם לאנשים מסוימים, כל פעם חזרה ואמרה: "אם יקרה ומישהו ישאל אותך למי מיועדים הפירות, לעולם אל תשיב, שלא להלבין את פני האנשים להם הנך מביא אותם". לעתים קרובות ראיתיה לוקחת כד חלב ומביאה למישהו אך מעולם לא ידעתי למי, תמיד בצנעה.

החינוך של הילדים היה בראש סולם החשיבות אצל אמי. למרות מצבה

הכלכלי הקשה, שלחה אמי את שלושת אחיי לאחת הישיבות הטובות ביותר באותה התקופה. היא הקפידה על החינוך שלי, יום יום בשובי מבית הספר התעניינה על הנעשה בלימודים ודאגה שאכין כראוי את שיעורי הבית. היא לא חסכה מעצמה כל מאמץ כדי שהופעתנו תהינה מסודרת.

בהיותי בכתה א', ילד של אחד האיכרים לא נתן לי לעבור את הרחוב בקטע הסמוך לביתו. כל יום בדרכי לבית הספר או בדרכי חזרה עמד בשולי הרחוב עם שוט ארוך והתנכל לי. לא סיפרתי על כך לאמי, אבל החלטתי להשיב לו כגמולו. כדי לקצר את הדרך לרחוב הראשי, אפשר היה ללכת בשביל שעבר בגן שלנו, אבל תחילה היה צורך לעבור גשרון מעל תעלת הניקוז, שחיבר את החצר שלנו עם הרחוב. אני ידעתי ששאנדור, זה היה שמו של הילד, תמיד הולך דרך הקיצור. יום אחד ארבתי לו, הסתתרתי מתחת לעץ שזיף, סמוך לגשרון כשמקל ארוך בידיי, וחיכיתי. כששאנדור סוף סוף עלה על הגשרון יצאתי במהירות ממחבואי ועם המקל נתתי לו "פליק" על הפנים. שאנדור נפל לתעלה כשדם ניגר מאפו. מבוהלת רצתי לאמא והודעתי לה שהרגתי את שאנדור. אמא, בשקט אספה אותו מהתעלה, הביאה אותו לבית, ניקתה אותו מהדם ומהבוץ, נתנה לו לשתות והביאה אותו לביתו. כשחזרה הביתה בררה איתי מה גרם לי לעשות מה שעשיתי. סיפרתי לה. אמא אמרה בשקט האופייני לה: "עכשיו נלך להוריו של הילד ותספרי להם בדיוק כפי שסיפרת לי". אחר כך בבית אמא הסבירה לי שעל אלימות לא משיבים באלימות, כי אלימות עלולה להביא לתוצאות לא רצויות, וכל בעיה אפשר לפתור בדרך של הדברות.

פעם אחת עברתי עם חברתי הגדולה ממני בשלוש שנים, על יד שדה תירס של איכר שכן. חברתי קטפה שני קלחי תירס ונתנה לי אחד ואת השני לקחה לעצמה. נרגשת רצתי הביתה ועוד מהרחוב צעקתי מלאת שמחה וגאווה לאמי: "אמא גנבתי תירס!"

אמא שאלה היכן גנבתי, כשאמרתי לה היא אחזה בידי ואמרה: "עכשיו אנו הולכים להחזיר את התירס לשכן שממנו גנבת ועליך לבקש סליחה על המעשה שעשית". לשווא התחננתי ובכיתי וטענתי שאיני רוצה את התירס אבל אני לא רוצה ללכת אל השכנים לבקש סליחה. אמא לא ויתרה, החזרתי את התירס כשאני נחנקת מבכי מבושה ומפחד. אשת האיכר אמרה לאמי: "רייזל, למה ציערת את הילדונת, הרי זה רק קלח תירס". תשובתה של אמי נחרתה עמוק בזיכרוני באומרה: "אם עכשיו אוותר לבתי מי יכול להבטיח לי ששוב לא תשלח ידה

לדברים שלא שייכים לה".

אמא חלתה כשבועיים לפני פורים, ד"ר אנגל בא לעתים קרובות, רשם תרופות אבל לא עזר לה.

הרופא המשיך לבוא לאמי כמעט כל יום, רשם תרופות ודבר לא הועיל. כשבועיים אחרי פורים הרופא הגיע למסקנה שאמי חייבת להתאשפז בבית חולים. אחיי שכרו כרכרה שהסיעה אותה ואת שבע דודתי שליוותה את אמא לבית חולים - לתחנת הרכבת. שלמה אחי בא אל התחנה להיפרד ממנה ואמי ביקשה ממנו לשמור עלי. כנראה הייתה לה תחושה שלא תשוב יותר. ביום שהגיעה לבית החולים נפטרה.

באותו זמן שלמה היה פקיד בבנק של הג'וינט ואליו הגיעה שיחת הטלפון משבע עם בשורת איוב. הוא רץ הביתה לספר על האסון הנורא אך לא היה מסוגל להתקרב לבית, הוא התיישב בגן תחת אחד העצים ממרר בבכי. שמיל יוסל הבחין בו ניגש אליו ובקושי הוציא ממנו את האמת המרה.

אני לא קלטתי את גודל האסון שנפל עלינו. למחרת פטירתה של אמי, שמיל יוסל אחז בידי כשעמדנו על הגשר שליד רבי משה שטערן וחיכינו למשאית שעמדה להחזיר את אמי. לאורך שני צידי הכביש עמדו אנשים. לפתע המשאית הגיחה ועצרה. ליד הנהג ישבה שבע ולמעלה - שני אחיי; יצחק ושלמה, את אמי לא ראיתי. שמיל יוסל לחש לי שהוא עולה על המשאית ראשון ואז ירים אותי למעלה. כשכבר כמעט גמר להרים אותי מישהו אחז בי מאחור ובכוח אדיר סחב אותי כלפי מטה. אני בעטתי, צרחתי והתנגדתי בכל כוחותיי, גם שמיל יוסל ניסה למשוך אותי אליו, אבל דבר לא עזר. למטה השתחררתי מהאישה שאחזה בי והתחלתי לרוץ אחרי המשאית שהתרחקה במהירות, נכנסה לסיבוב ונעלמה.

אינני זוכרת איך הגעתי הביתה. כשהתעוררתי ראיתי בחדר המגורים המון גברים מתפללים. אחר כך שמעתי את אחיי אומרים "קדיש", וערפל כיסה את עולמי.

היה לי קשה להתמודד עם חסרונה של אמי. חדשים ציפיתי שתשוב אלי. לא הייתי מסוגלת להבין מדוע עזבה אותי. חלמתי עליה בהקיץ ובשינה. הלימודים בבית הספר איבדו את משמעותם, הייתי אז בכיתה ב', ורוב הזמן הסתכלתי דרך החלון בכיתה ובבית בתקווה שאמא תופיע.

פעם פגשתי אצל משפחת מכלוביץ' אישה ונדמה היה לי שזו אמי, אך האישה לא התייחסה אלי ואני נעלבתי ורצתי הביתה, סיפרתי בסוד לשמיל יוס'ל על העלבון הצורב. הוא הקשיב בכובד ראש לדברי, והסביר לי שהגברת שפגשתי לא הייתה אמא, אלא אישה זרה. אמא לא יכלה לשוב, כי היא איננה בין החיים. לא באשמתה עזבה אותנו, אלא המחלה הכריעה אותה.

דבריו הפשוטים והבהירים, לראשונה אפשרו לי להבין את המצב האמיתי. הידקתי את הקשר עם אחיי ואת תלותי בהם, ואילו הם הקרינו עלי אהבה ובטחון.

אבי

אבא, מנדל חיים ז"ל היה תלמיד חכם. היה לו זכרון פוטוגרפי, הוא ידע בעל־פה את ספר תהילים, את השולחן הערוך, משניות ועוד. בילדותו אבא סבל מדלקת פרקים ברגלים, עקב כך לא הלך לבית הספר. אביו, שמואל יוסף שכר לו מורים פרטיים לתורה, לתלמוד ולהשכלה כללית.. שלמה זוכר שבשבתות בבוקר כאשר היה הולך עם אבא לבית המדרש ומצאו שם תלמידי חכמים מתווכחים על איזה הלכה או סוגיה, שראו את אבא מגיע מיד פנו אליו וביקשו לשמוע את דעתו. אבא מעולם לא אמר את דעתו, אלא הפנה אותם אל השולחן הערוך של יוסף קארו וציין את הסעיף בו ימצאו את התשובה.

כשאבא היה כבן שלוש עשרה הוא כתב ספר שבו היה לוח אלף שנה כולל המולדות. החגים והמועדים, התקופות, ליקויי החמה וליקויי לבנה. הספר היה כתוב בעברית בכתיבה תמה. בסתיו, 1943 נסעתי לבודפשט והייתה לי תחושה שלא אשוב יותר הביתה. שאלתי את יצחק ז"ל אם אוכל לקחת איתי משהו אישי שהיה שייך להורי, הוא נתן לי את הלוח שהזכרתי למעלה. שמרתי עליו בשבע עיניים, אך הוא אבד לי בזמן מנוסתי מהנאצים.

בסוף המאה הקודמת טען רב אחד שנפלה טעות בלוח הזמנים העברי, ואנחנו לא חוגגים את החגים בזמנם. על סמך זה התכנסה בווינה ועידה של הרבנים. טרם הוועידה הפיצו כרוזים שקראו למי שיודע על נושא הלוח העברי, שיכתוב מאמר וישלח אותו אל ועד הרבנות שבווינה. אבא אז נער כבן ארבע־עשרה נימק והוכיח את דעתו שלפי כל הספרות שבידינו, החגים שלנו מתקיימים בזמנם. הוא חתם את שמו ושלח את המאמר אל ועד הרבנות שבווינה. הם שלא ידעו

שאת המאמר כתב נער צעיר שלחו לו הזמנה להופיע בוועידה ולשאת את דבריו.

הדרך מבילקה לווינה חייבה רכיבה על סוס, מאמץ שמעבר לכוחותיו הפיזיים של נער, מנעה מאבא להופיע בוועידה.

למרות שלהורי היו אדמות וגן עצי פרי גדול, הם חיו בדוחק. אמנם אבא היה מודד מורשה וגם ידע ניהול חשבונות, מדי פעם לימד דרדקים באוסי, כפר קטן ליד בילקה, אך כנראה הוא לא ידע לנקוב תמורה המגיעה לו עבור עבודתו. בבית התהלך סיפור שבעל עסק ביקש מאבא שיכין לו מאזן לקראת שנת התקציב החדשה. כשאבא הגיש את המאזן המוכן לבעל העסק, האיש שאל את אבא כמה הוא חייב לו. אבא השיב בצניעותו שלאישתו נחוץ סיר קטן והוא ישמח אם ישלם לו בסיר מחנותו...

הורי היו חייבים סכום גדול למס ההכנסה, אך לא היה להם במה לשלם והשלטונות עמדו להחרים את הרכוש. לאבא הייתה ספריה גדולה שכללה את כל הש"ס, את "משנה תורה" של הרמב"ם וספרים נוספים. אבא עמד למכור את הספרים כדי לסלק את החוב. אמא לכך התנגדה בתוקף באומרה שהספרים הם "ציפור נפשו" של אבא, והיא מוכנה למכור כל דבר אחר מהבית, רק לא את הספרים. הרגישות של אמא כלפי אבא ובכלל כלפי הזולת הייתה מעל ומעבר.

סבתי ז"ל

זיכרונותיי מסבתא שלי, אמא של אבי, מעוררים בי כל פעם מחדש הרגשה מיוחדת במינה. בעיני היא הייתה האישה היפה ביותר וטובה ללא גבול. היא הייתה עבורי כמעיין המתגבר של סיפורים. אגדות וידיעות.

שבע, אחות אבי, התאלמנה במלחמת העולם הראשונה ונשארה עם בנה הפעוט, שמואל, שלא הספיק להכיר את אביו. למרות שהייתה צעירה מאד, החליטה לא להינשא שוב, כי לא רצתה שלבנה היחיד יהיה אב חורג. אבי הציע לה חלקת שטח בחצר לבניית בית וגינת ירק. שבע קיבלה את ההצעה, וכשהבית הושלם הזמינה את סבתי, אם אבי - לגור עמה. מכאן היו לי שני בתים; הבית של סבתא, כפי שכיניתי אותו, והבית שלנו. אהבתי לשהות במחיצתה של סבתא, היא העשירה את עולמי היהודי והציוני. היא נהגה לספר לי את סיפורי האבות מלווים אגדות חז"ל, סיפורים ואגדות חסידיות: על הבעל־שם־טוב, על הצדיק

מלובלין וצדיקים נוספים. היא לימדה אותי לכתוב ולקרוא יידיש ולקרוא עברית בהברה האשכנזית, וכל זאת לפני כניסתי לכיתה א'.

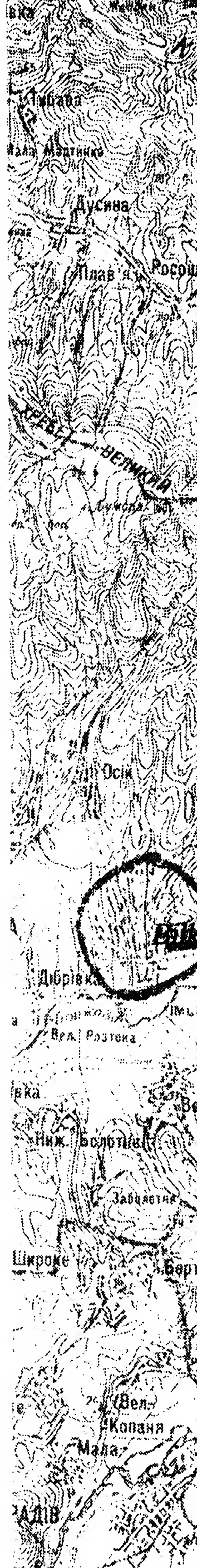
אחד התחביבים האהובים עלי היה לחטט במגירות ובמקומות נסתרים בביתה של סבתא. באחד החיפושים מצאתי במסתור, שקית ובתוכה "אבקה" בהירה. הראיתי לסבתא את ה"אבקה" ושאלתיה על כך, והיא סיפרה, שזו אדמת קודש שאחיה שלח לה מירושלים, והיא שומרת אותה למטרה חשובה.

האח של סבתא, שמואל לייב, עלה לארץ ישראל בשנת 1909, הוא ורעייתו רחל עם בתם הקטנה. הם נפטרו במלחמת העולם הראשונה מרעב, רק בתם שרדה. מדי פעם סבתא הייתה מספרת על האח מירושלים ועל משפחתו, סיפורים אלה היו מלווים געגועים אל עיר הקודש, אל הכותל המערבי ומקומות קדושים נוספים. היו לה מפיות מיוחדות לכיסוי חלות ולכיסוי מצות שאחיה שלח לה מירושלים, ועל המפיות היה מודפס "קידוש" וציורים של מקומות קדושים של ירושלים העתיקה.

לפני ששלמה התגייס לשרות חובה בצבא הצ'כי, הוא הביא הביתה גרמפון ותקליט של יוסה'לה רוזנבלאט. שלמה השמיע לסבתא את שירי החזנות, ואני זוכרת שסבתא התרגשה עד לדמעות. היא ביקשה, אם אפשר, שוב ושוב להשמיע לה את פרקי החזנות הנפלאים האלה. היה זה גרמפון מושאל, ושלמה החזיר אותו לבעליו. אך סבתא נזכרה לעתים קרובות בחוויה המרגשת הזו.

באחד הפעמים סבתא סיפרה לי שאבי עמד לעלות לארץ ישראל, אבל זה לא התבצע והיא מצטערת על כך. סבתא לא אמרה לי את הסיבה שעכבה את עלייתו של אבא, ואני לא ידעתי לשאול. אחרי שנים שלמה סיפר לי שבשנת 1917 אבא נסע עם אחותו מלכה לבודפשט לרופא מומחה עקב מחלתה. בבודפשט אבא התקשר עם ראשי תנועת המזרחי והגיע איתם לסיכום שאבא ימסור לתנועת המזרחי את הבית ואת גן עצי הפרי שהקיף את הבית, ובתמורה יקבל אותו גודל שטח בפתח תקווה. אבל בינתיים המלחמה הסתיימה, וקארפאטורוס צורפה לצ'כוסלובקיה, הקשר עם ראשי התנועה של המזרחי בבודפשט נותק והתכנית של אבא לא התממשה. אך אבא המשיך לקוות לעלות לארץ ישראל.

סבתא הרבתה לספר לי על אבי, וסיפורים אלה ריתקו אותי והשפיעו על מהלך חיי. באחד הפעמים סיפרה לי, (סמוך לזמן "גניבת" התירס שלי), שהחברות של מלכה, אחותו המבוגרת של אבי, הביאו לה שזיפים שהבשילו מוקדם. הבנות

אכלו מהשזיפים והזמינו את אבא שהיה אז ילד כבן שמונה שנים, שיצטרף ויאכל גם הוא מהשזיפים. אבל הילד בן השמונה רצה לדעת היכן קטפו אותם? הן אמרו שקטפו מהעץ של איכר מסוים. ואז שאל אם קיבלו רשות מהאיכר לקטוף את השזיפים? תשובתן היתה שלילית, והוא השיב שפירות שקוטפים ללא רשות בגנים זרים אינו אוכל.

סיפור דומה סיפר לי גם שלמה, שפעם הלך עם אבא לאוליטקעס ובשביל שהלכו בו היו אגוזים מפוזרים. שלמה רצה ללקט כמה מהם, אזי אבא אמר לו שאסור, כי הם אינם שייכים לנו. שלמה טען שהשביל הוא ברשות רבים לפיכך גם האגוזים. אבא שאל את שלמה האם אינו יודע שהפירות שייכים לבעליו של האילן, ולא לשביל.

כשסבתא ליוותה את אבא בדרכו האחרונה, אמרה על־יד הקבר הפתוח: "בני למה לקחת את מקומי?" על אותו המשפט חזר שלמה כשליווה את בנו יחידו, את מאיר'לה ז"ל, כמה עשרות שנים מאוחר יותר. יהי זכרו ברוך.

סבתא חיה עוד כשנתיים לאחר פטירתה של אמי. בשנתיים האלה היא המשיכה להעשיר את עולמי ולחזק אותי. מותה של אמי השפיע עליה קשה. מדי פעם הייתה מדברת עליה ושואלת כל פעם מחדש: "למה לא אני הלכתי במקומה?"

היה זה יום שישי חורפי קר, כשסבתא ביקשה משבע שתוציא מהקנבי (ספסל עץ שיש לו נפח) את השקית עם האדמה מירושלים. אחר־כך ביקשה אותה שלא תשכח לשים את השקית עם האדמה לידה בדרכה האחרונה. סמוך להדלקת נרות השבת החזירה את נשמתה לבורא. על פי האמונה צדיקים נפטרים בערב שבת כשאין כבר זמן לקיים את הלוויה לפני כניסת השבת.

שבע

משאמי נפטרה, שבע דודתי ז"ל לקחה על עצמה לנהל את משק ביתנו, ולדאוג לנו לבנה שמואל ולסבתי. כילדה חשתי שהעול שלקחה על עצמה הוא מעל ומעבר למחויבותה, אך זה לא מנע ממני לכעוס עליה כשנדמה היה לי שמעדיפה את שמואל בנה על אחיי. פעם שאלתי אותה מדוע היא מפלה את שמואל לטובה לעומת אחיי. תשובתה הכנה של שבע שיתכן שזה קורה בהיסח הדעת, ללא כל כוונה של ממש, הרגיעה אותי לחלוטין. שבע תמיד הייתה כנה איתי, לא פגעה

בי והתייחסה אלי בכבוד הראוי לילדה. קראתי לה בשמה הפרטי, שבע, ולא היה כל חייץ בינינו. כיבדתי אותה ואהבתי אותה מאד.

הבית היה פתוח לכל נזקק, להלך הנוטה ללון נמצאה תמיד מיטה מוצעת, לעובר אורח רעב, גם בזמנים הקשים ביותר, נמצאה צלחת מרק חם ופת לחם ומעט צידה לדרך. בדודי אליהו, אחיה הבכור של אמי, שהיה אלמן ולעת זקנה בא אלינו, שבע טיפלה בו בטבעיות ובמסירות עד יומו האחרון.

בסוף דצמבר 1942, נודע לנו שחייל, גוי הונגרי, שפיקד על פלוגת העבודה של שלמה בחזית הרוסית - הגיע לחופשה, והוא גר בבאראג. הכנו חבילה קטנטונת, עם כמה פריטים שנראו לנו חיוניים. עם חבילונת זו נסעתי לבאראג למצוא את החייל ולבקש ממנו לקחתה לשלמה. לא ידעתי את שמו, אבל אנשים ששאלתי עליו ידעו להסביר לי איך להגיע לביתו. מצאתי אותו עובד ברפת. אמרתי לו לשם מה באתי וביקשתיו לקחת את החבילונת לאחי. הוא סירב בכל תוקף וטען שאינו מכיר את אחי ואין לו עניין עם היהודים שנמצאים בחזית. אני הפצרתי בו, והתחננתי שבכל זאת ייקח איתו את החבילה, אולי במקרה יפגוש את אחי, ואם לא, שייקח את החבילונת לעצמו. תחנוני לא הועילו. השעות חלפו ואני נשארתי לעמוד במקומי. לפנות ערב עזבתי את מקומי שליד הרפת ונצמדתי לקיר בקרבת דלת הכניסה לביתו. הערב ירד, והעולם החשיך. לפתע הדלת נפתחה, אישתו יצאה ונתקלה בי. היא קראה לבעלה, לחייל, וציוותה עליו לקחת ממני את החבילה ולשלוח אותי הביתה. בשעה תשע בערב הגעתי לתחנת הרכבת. ידעתי שיש עוד רכבת אחת באותו לילה שמגיעה לבילקה בחצות. ישבתי לבד בתחנה הנידחת של באראג כשאני אחוזת דאגה איך אגיע מהתחנה של בילקה הביתה? אנחנו גרנו כארבעה ק"מ מהתחנה.

הרכבת עצרה בבאראג, עליתי לקרון שהיה ריק מאדם. הפחד הלך וגבר ולרגע חשבתי להישאר בתחנה בבילקה עד שיעלה השחר.

כשהרכבת עצרה בבילקה ואני ירדתי ממנה בחרדה, ראיתי לפתע את שבע ובידה פנס רוח מאיר ולידה משה יענקל, השכן שלנו. את שמחתי קשה לתאר. כזאת הייתה שבע, תמיד מלאת תושייה והתחשבות.

לאחר שהונגריה כבשה את האזור שלנו הופיע בביתנו שוטר חרש ושאל את שבע אם היא מכירה נערה בשם מלכה אסתר? שבע הבינה במקום שהדבר קשור בפעילות שלי בתנועת הנוער. היא הזמינה את האיש לבית ואמרה לו שהיא איננה

מכירה נערה בשם זה, אבל היא תקרא תכף לילדה שלה אולי היא מכירה נערה בשם זה. לפני שקראה לי השקתה אותו בכמה כוסיות יי"ש. כשנכנסתי לחדר שבו ישב השוטר, שבע הספיקה לתת לי סימן שמדובר בי ושאהיה זהירה. ואז פנתה אלי באופן הטבעי ביותר, ושאלה אם אני מכירה נערה בשם מלכה אסתר? ואני השבתי: "לא", אבל דפיקות הלב היו כה חזקות שכמעט שבקתי חיים.

לפי מיטב זכרוני, בשנת 1942 יצא חוק שאסור שאצל יהודים ימצא מאגר דגנים או קמח. היה לנו עוד כחצי שק חיטה ושבע הסתירה אותו בקנביי. יום אחד הופיעו אצלינו שני ז'נדרים ושאלו אם יש לנו תבואה או קמח. שבע אמרה להם שאין לנו שום דבר מכל אלה, ובינתיים התיישבה על הקנביי, בהפגינה בטחון עצמי. הם הודיעו לה שיערכו חיפוש, היא השיבה שהבית לרשותם. הם חיפשו בכל הפינות ולא מצאו מאומה. לא עלה על דעתם לחפש בקנביי ששבע ישבה עליו, אולי בגלל הביטחון העצמי שהפגינה.

בימי חורף שבע קמה לפני עלות השחר, בחושך, ויצאה להאכיל את בעלי החיים. באחת הפעמים שאלתי אותה מדוע היא קמה כל כך מוקדם בקור העז הזה, לא יזיק לבעלי החיים אם יחכו עד שיפציע היום. על כך אמרה שבעלי חיים אינם יודעים לומר שהם רעבים או צמאים, לכן חייבים להקפיד לתת להם לאכול ולשתות בזמן.

שבע התעניינה בפוליטיקה, נהגה לקרוא את ה"היינט" ששלמה הזמין מוורשה, במידה והזמן הרשה לה קראה גם ספרות יפה. היה לו הומור טוב, שעזר לה להתגבר על מצבים קשים, והמון חוכמת חיים.

מאז ששלמה גוייס למחנה הכפייה ונשלח לחזית המזרחית, המצב הכלכלי שלנו החמיר, ואילו שבע לפחות פעם בשבוע שמה בידיי כד חלב ושקית עם תירס ושלחה אותי למשפחה מסוימת. פעם אמרתי לה שגם לנו אין מה לאכול, ומדוע היא נותנת מהמעט שיש לאחרים. על כך אמרה לי שאסתכל סביבי ואז אגלה שתמיד ישנם בני אדם שיותר זקוקים ויותר קשה להם. את המשפט הזה מעולם לא שכחתי, ובתקופות הקשות ביותר שעברתי זכרתי את דבריה, הסתכלתי סביבי ונוכחתי עד כמה צדקה.

לעתים קרובות אני תוהה ושואלת את עצמי מאין שבע, אישה כה שברירית, שהגורל כל־כך התאכזר לה, שאבה את הכוחות הבלתי נדלים לתת ולתת מעצמה, מיכולתה, מאהבתה, מטוב ליבה מבלי לבקש לעצמה מאומה.

אחיי

ביתנו על פי רוב המה בחורים צעירים. לשלושת אחיי היו חברים, לכל אחד מהם חברים משלו. אותם הצעירים נהגו להיפגש בביתנו כשהשיחות קולחות ביניהם, על נושאים שונים. באותה העת כבר הנצו הניצנים הראשונים ביישובנו של המפלגות ותנועות הנוער הציוניות, לכל אחד מאחיי הייתה דעה שונה, השקפת עולם אחרת, ולעתים הוויכוחים היו סוערים, ולא הייתה הסכמה, אך תמיד היה יחס של סובלנות וכבוד הדדי לגבי הדעות השונות. בעניין רב הקשבתי לוויכוחים ושיחות שהתנהלו בביתנו, וגם אם לא הבנתי הרבה התרחבה דעתי בנושאים שונים, למדתי להכיר שמות של אישים דגולים, רעיונות שונים והשקפות שונות. שמיל יוסל, הטיב להסביר לי בבהירות ובסבלנות אינסופית כל שאלה ובעיה ששאלתי אותו.

שמיל יוסל השתדל ללמד אותי עברית ותנ"ך. הייתה לו שיטה יוצאת דופן להוראת עברית, כל מילה או משפט אפשרי היה ממחיש ולא מתרגם ליידיש. הוא גם לימד אותי שירים עבריים, וכשזכרתי בעל פה את מלותיהן, לימד אותי את פירושם.

אחר ששלמה התגייס לשירות של הצבא הצ'כי, יצחק קיבל את המשרה שלו בבנק של הג'וינט. בינתיים הוא נישא, ופייגע שרה, גיסתי, באה לגור עמנו. נולד להם תינוק יפיפה, מנדל חיים, ואני עדיין ילדה בעצמי. מנדל חיים חלה בדלקת ראות ובסקרלטינה ומת שהוא בן שנתיים בלבד. יהי זכרו ברוך.

לאחר ששלמה השתחרר משרות חובה של הצבא, קיבל משרה אצל ה־יק"א (חברה יהודית להתיישבות). תוך זמן קצר שלמה היה חבר הנהלת ה־יק"א של מרכז אירופה, ומשנת 1939 התמנה למנהל בכיר.

עבודתו של שלמה הייתה כרוכה בנסיעות. באחד הפעמים שלמה היה צריך לשוב מנסיעה ארוכה ביום חמישי. הוא לא הגיע באותו היום. גם לא ביום שישי. שלמה חזר במוצאי שבת כולו נרגש. הוא סיפר שבדרכו מפראג לברגסאז פגש ברכבת באדם צעיר, ותוך כדי שיחה איתו, התברר לו שהאיש הוא פליט יהודי מגרמניה, ללא תעודות מתאימות ורשיון שהייה וללא פרוטה בכיסו. שלמה לא היה מסוגל להשאיר אותו לנפשו, לכן ירד עמו בברגסאז, דאג לו לבית מלון ולכסף, וניסה לסדר לו רשיון שהייה. שלמה סיפר על השיחות עם האיש וקורותיו בגרמניה הנאצית. סיפורו של האיש היה מזעזע, הייתה זו הפעם הראשונה שבאופן

מוחשי התחלתי להבין את גורל יהודי גרמניה, אם כי ידעתי מעט מהעיתונות ומהשיחות בבית, אז עוד כולנו היינו בטוחים שהאסון הזה לא יגיע אלינו.*****

שמיל יוסל הלך להכשרה של המזרחי, הוא וחבריו מפלוגת ההכשרה עבדו בחפירות של תעלות ניקוז באזור נהר הטיסה. שמיל יוסל חלה שם בקדחת ונאלץ לשוב הביתה.לאחר שהחלים, קיווה לקבל צרטיפיקט לעלייה לארץ ישראל. לצערנו הוא לא קיבל את הצרטיפיקט המקווה, ואז ניסה לעלות לארץ באופן בלתי לגלי, וגם זה לא הסתייע בידו. בשנת 1938 הוא נסע יחד עם פולי פרידמן לבלגיה. שמרנו על קשר מכתבים הדוק, הוא המשיך לקוות שיבוא יום ויצליח לעלות לארץ ישראל.

בתנועה

בכיתה א' וב' למדתי בבית הספר הרוסי שהיה קרוב לביתנו. שם נחשבתי לתלמידה מצוינת והמורה חיבבה אותי. לאחר שאמי נפטרה אחיי החליטו להעביר אותי לבית הספר הצ'כי, היות ובבי"ס זה רוב התלמידים היו יהודים וגם מתוך ההנחה שזה בית ספר יותר מתקדם. המעבר לבית הספר הצ'כי לווה בקשיי קליטה; לא ידעתי את השפה הצ'כית, וזו אולי הסיבה שהמורה לא התייחס אלי. הציונים שלי ירדו באופן משמעותי. נוצרה לגבי סטיגמה של תלמידה חלשה שסחבתי אותה משך כל שנות לימודי. (היה זה כעין חומה שסגרה עלי ללא כל אפשרות להבקיעה). עקב כך איבדתי כל עניין בלימודים, ובמקום להקשיב לנעשה בכיתה, מחשבותיי נדדו הרחק מכותלי בית הספר. חלמתי על ארץ ישראל, על בית ספר עברי עם מורים יהודיים, שיש להם יחס של חיבה וכבוד לתלמידים. לפעמים קראתי ספר מתחת השולחן שהבאתי מביתי, כי רוב הזמן ישבתי לבד בספסל האחרון, והמורים עד לשם לא הגיעו. משך כל שנות לימודי בבית הספר הצ'כי הרגשתי כנטע זר, ללא חויה לימודית, או חינוכית, או חברתית,ללא כל חויה נעימה.

למרות שלא הפקתי הרבה תועלת במשך שנות לימודי בבית הספר, הייתה בי סקרנות לדעת. מגיל צעיר מאד התעניינתי בכל דבר שהגיע לאוזניי ועיניי. נהגתי להתבונן סביבי וללמוד מהחיוב ומהשלילה. מעשים והתנהגויות שלא נראו לי אמרתי לעצמי שאפשר אחרת, אפשר לנהוג בלי לפגוע ובלי להזיק לזולת, ומה שמצאה חן בעיני השתדלתי להפנים ולזכור בשעת הצורך.

באחד מימי חורף שבע שלחה אותי למשפחת הייזלר באיזה עניין. הם גרו רחוק מביתנו ושבע הפצירה בי לא להתעכב בדרך ולשוב הביתה לפני שמחשיך. בחצר ביתם של ההייזלרים היה צריף גדול, ומאחד החדרים של הצריף בקעה שירה יפיפייה ששבתה את ליבי. נצמדתי לקיר ליד החלון של החדר ששרו בו והקשבתי. השפה של השירה הייתה מוכרת לי, זה היה עברית. שכחתי מהשליחות שהוטלה עלי, שכחתי מהקור ומהחושך, ואני מכושפת אל המקום שעמדתי. הדלת נפתחה ויצא אדם מבוגר ולפני שעלה בידי להימלט, האיש ניגש אלי ושאל אותי בפשטות על שמי. אמרתי: אסתר מלכה. "ארוך מדי" פסק. "מספיק אסתר". הוא הושיט את ידו והזמין אותי להיכנס למועדון, ולהשתתף במשחקים ובשירה יחד עם שאר הילדים שבסניף. האיש היה מנחם ברגנבאום, לימים - אורן, אז מורה בגימנסיה העברית במונקץ'.

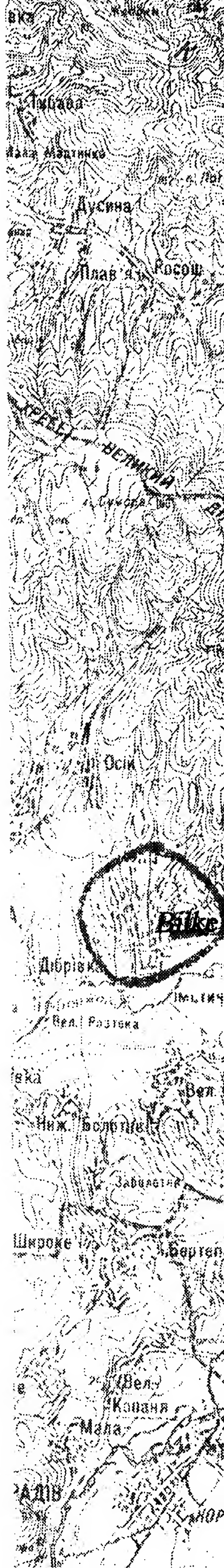
כך הצטרפתי לתנועת הנוער "החלוץ הצעיר", ואני אז בת עשר וחצי. לא ידעתי את נפשי מרוב אושר. בכליון עיניים חיכיתי מפעולה לפעולה. בקדחתנות גברה התעניינותי על ארץ שראל, על הקיבוץ, על הגשמה, על הוגי הרעיונות למיניהם של הציונות והגשמתה. התעניינותי לא ידעה שובע. מי יכול היה לשער שלצעד זה הצטרפותי לתנועה תהיה בעתיד השפעה מכרעת על חיי. פעמיים בשבוע היו פעולות בסניף של "החלוץ הצעיר" בשבת ובאמצע השבוע. בפעולות למדנו עברית, סיפרו לנו על חיי הקיבוץ בא"י ובעיקר למדנו שירים עבריים, וריקודי א"י.

אחרי כשנתיים של פעילות, מרכז הסניף הפסיק את עבודתו, והסניף התפרק. ביוזמתי יצרתי קשר עם מרכז "החלוץ הצעיר" שבמונקץ'. קבלתי מהם חומר קריאה וחוזרים. לפעמים פרסמו בחוזרים קטעים מהמכתבים שלי.

בחופשות הקיץ התקיימו "מושבות קיץ". מאז שהצטרפתי לתנועה השתתפתי מלבד אחת, בכל המושבות, בהם הכרתי שליחים מא"י והם הלהיבו אותי בסיפוריהם מהארץ. במושבות אלה הייתה פעילות רבה בתחומים שונים, הכל מה שקשור לציונות והגשמה.

המלחמה

בסתיו 1938 שגרת החיים נעצרה. גרמניה הנאצית פלשה לחבל הסודטים, במקביל ההונגרים ביתרו את קארפאטורוס. החבלים של צפון - מזרח

קארפאטורוס, כולל עיירתי בילקה נשארו עדיין בשליטתה של הרפובליקה הצ'כית. מונקץ', בה הייתה המזכירות של התנועה, נכבשה ע"י ההונגרים.

כעבור כחצי שנה ב־ 15.3.1939, גרמניה פלשה לכל שטחה של צ'כיה ומורביה, סלובקיה הפכה למדינה "עצמאית" וההונגרים כבשו את החלקים הנותרים של קארפאטורוס.

עם השתלטותה של הונגריה על קארפאטורוס, עולמי נעצר. כחודשיים לפני הכיבוש כתבו לי ממזכירות "החלוץ הצעיר", שהם משתדלים להשיג עבורי צרטיפיקט במסגרת עליית הנוער, וקרוב לודאי, שבחודש אפריל או מאי אצטרך לנסוע לפראג לחודש הכנה לקראת העליה. אפשרות זו לא הייתה יותר בת קיימא עבורי. אפשרות אחרת, במקרה של אי קבלת צרטיפיקט, לנסוע לצ'כיה להכשרה מקצועית, שחצי יום לומדים מקצוע וחצי יום לימודים עיוניים. גם אלטרנטיבה זו נפלה. תנועות הנוער הציוניות נאלצו לרדת למחתרת, הן היו אסורות במשטר ההונגרי. כך שאת הפעילות בתנועה נאלצתי למתן, מה עוד שלעתים ביקרה הבולשת ההונגרית בביתנו, ורק בעזרת תחבולות של שבע הצלחתי לחמוק מציפורניה. העולם החיצון נסגר בפני, הכל נמוג והתפוגג.

בסתיו 1939 שמואל, בנה של שבע, קיבל מברק ממשרד א"י מבודפשט, שיש לו אפשרות להצטרף לעליה בלתי לגלית, שעומדת להפליג מבודפשט תוך שישה ימים, עקב היותו בהכשרה של תנועת "החלוץ". כדי לממש את התוכנית נדרש לשלם סכום כסף מכובד. הידיעה הזו התקבלה אצל כל בני המשפחה בברכה ובשמחה גדולה. שמיל יוסל מצא דרך להעביר את רוב הכסף להוצאות - בדרך טלגרפית, ושמואל עלה לא"י. אחרי שלושים שנות הפסקה מאז עלייתו של האח של סבתא, נוצרה תקווה להמשך השושלת בארץ ישראל.

כעבורחודשיים בערך, הגיע המכתב הראשון משמואל מארץ ישראל, ואחריו הגיעו עוד מכתבים מקיבוץ תל־יוסף שבעמק יזרעאל. הוא תאר במכתביו את חיי הקיבוץ ואת נופי העמק, ואילו אנחנו בבית בלענו כל מילה בהתרגשות גדולה. שבע האמינה שתוכל להסתגל בנקל לחיי הקיבוץ ואף תוכל להביא תועלת בעבודות שונות. בשלב מסויים המכתבים משמואל חדלו להגיע, ובמקומם הגיע פעם בכמה חודשים מברק שכלל עשרים וחמש מילים מקסימום, דרך הצלב האדום. בקיץ ב־ 1943 עקב המלחמה גם המברקים פסקו, והקשר עם שמואל נותק.

שמואל ז"ל היה עבורינו הרבה יותר מבן דוד. גדלנו יחד באותה החצר ואחר כך גם באותו הבית. היחסים בינו לבין אחיי היו קרובים מאד, יחסים כמו בין אחים, במיוחד עם שמיל יוסל שהפרש הגיל ביניהם היה שנה אחת בלבד. בהיותי כבת שש שנים, שמואל נסע לברגסאז ללמוד מסחר, ורק לעתים רחוקות היה בא הביתה, בעיקר לחגים. בברגסאז היה עד לשרות חובה בצבא הסדיר. בגמר השירות הלך להכשרה של תנועת "החלוץ". לפני עלייתו לארץ הוא שהה כשנה בבית. זכיתי להכיר את עדינותו של שמואל, את טוב ליבו, ואת רגישותו לזולת, ואת אהבתו העמוקה לאימו. כל הסובבים אותו הביעו כלפיו חיבה והערכה.

בשנת 1940 החלו בגיוס הגברים היהודים למחנות עבודה. שני אחיי, יצחק ז"ל ושלמה ז"ל גויסו. כעבור כמה חודשים יצחק שוחרר. ולפרנסתו עבד בניהול אדמנסטרטיבי ביערות בקרבת אוסי, שהיו בבעלותו של יהודי מבילקה. משך כל השבוע נשאר יצחק במקום עבודתו, רק לשבתות שב הביתה. יום אחד הז'נדרמריה שלחה ליצחק צו שעליו להתייצב בתחנתם. הם דרשו ממנו לחתום על מסמך של עדות שקר בעניין שקשור ליער. יצחק סירב, הם היכו אותו מכות נמרצות, אך הוא המשיך לסרב לחתום על המסמך השקרי כעד, והם המשיכו להכותו. תוך כדי מכות יצחק אמר להם שהוא מוכן לחתום בתנאי אחד, שלחתימתו יוסיף את המשפט: ש"העדות נגבתה ממנו בכוח". לכך הם לא הסכימו ולבסוף ויתרו על עדותו. יצחק שב מתחנת הז'נדרמריה ההונגרית חבול ופצוע. משך שלושה שבועות לא היה מסוגל לשכב על הצד או על הגב, רק על הבטן. כל צלעותיו היו שבורות, והוא סבל מכאבי תופת. חודש ימים עבר עד שחזר לאיתנו. כששאלתי אותו מדוע לא חתם להם, ומה בכלל יצא לו מזה שלא חתם, ענה שמוטב להיהפך לנכה לכל החיים מאשר חלילה לחתום על עדות שקר.

עוד לפני הכיבוש ההונגרי יצחק חשב על עליה לארץ ישראל. הוא הרבה לדבר על כך, אך היו כמה מכשולים, והגדול מהם - צרטיפיקט לעליה. את ילדיו רשם בתעודות הלידה בשמות עבריים, והיה אומר: "כשנגיע לארץ ישראל לא נצטרך לתרגם את שמות ילדיי לעברית כי הם כבר רשומים בשמות עבריים". שמיל יוסל'ה, הילד הגדול, רייזע'לה־שושנה ווועלו'לה־זאב, ועלו'לה נולד כבר תחת כיבוש ההונגרים ובמשרד הפנים בשום אופן לא רצו לרשום את התינוק בשם "זאב", בטענה ששם כזה לא קיים. אך יצחק התעקש עד שויתרו לו.

בקיץ 1942 הצבא ההונגרי העביר בקצב מוגבר את מחנות הכפייה לחזית המזרחית לניקוי שדות מוקשים. נודע לנו, ששלמה נמצא במחנה ליד מונקץ'

ויחידתו עומדת להישלח לחזית המזרחית.

נסעתי להביא לו מעט בגדי חורף, סיגריות ועוד אי אלו פריטים.

נסעתי במונית של אנדרו, שותפו של שרול בער ברקוביץ'. בדרך חזרה, בכפר ששמו זליז'ה הז'נדרמריה עצרה את המונית. הם פקדו על כל הנוסעים לצאת מהמונית ולהציג את תעודות הזהות. אחד הז'נדרמרים לחש לי שאיני צריכה לחשוש, הם בסך הכל מחפשים יהודים. בין כל הנוסעים לא היה אף יהודי מלבדי. לאחר שבדקו אצל כל הנוסעים את התעודות, ביקשו ממני בנימוס להציג להם את התעודה שלי. ברגע שגילו שאני יהודיה סטר לי אחד הז'נדרמרים שתי סטירות לחי, והעולם נעשה שחור. התעוררתי במונית עם שטף דם מהאף ומהפה.

שמיל יוסל נמלט מבלגיה כאשר נכבשה על ידי הנאצים - לפריז. היינו בקשר מכתבים סדיר והכל נראה תקין. בינתיים הצבא הגרמני התקדם לעבר צרפת, וגם פריז נכבשה. שמיל יוסל שוב נמלט והפעם לדרום צרפת. הוא עבד אצל חוואי, הקשר בינינו נמשך, אם כי לא באותה התדירות. הצבא הנאצי המשיך את כיבושיו וגם דרום צרפת נפלה כפרי בשל.

באוגוסט 1942 חלמתי ששמיל יוסל מנסה לעבור בשחיה נהר רחב מאד ומימיו עכורים מאד. הוא שוחה ושוחה ובשום אופן אינו יכול להגיע לחוף המבטחים. חשבתי שזה רק חלום וקיוויתי לטוב. יצחק חיזק את תקוותי.

אחרי החלום הזה הגיע עוד גלויה אחת משמיל יוסל ואז הקשר נותק. סמוך לזמן החלום הנ"ל, בעודי ישנה, שמעתי את שבע שואלת את פייגע, רעייתו של ר' נח, מה הביא אותה השכם בבוקר אלינו. פייגע לא השיבה אך ביקשה לקרוא לי, כדי שאלך איתה לבית העלמין. קפצתי מהמיטה, חטפתי על עצמי איזשהו בגד, ויצאתי בריצה לפייגע ושאלתי אותה: "פייגע, בגלל שלמה?", והיא ענתה: "בגלל שמיל יוסל". (פייגע היתה בת הדוד של אבא וגם בת דודה של אמא מצד אחר). פייגע אמרה לי שאמי הופיעה אצלה בחלום וביקשה ממנה שתיקח אותי לבית העלמין לבקש על קברות אבותנו למען שמיל יוסל.

למרות החלום שחלמתי, והחלום שפייגע חלמה, אני הייתי מלאת תקווה ואף בטחון ששמיל יוסל ינצל. בכל ליבי האמנתי שהוא "יגנוב" את הגבול השווייצרי או הספרדי ולא ייפול לציפורני החיה הנאצית.

החורף של סוף שנת 1942 ותחילת 1943 היה קר במיוחד. הידיעות שהגיעו

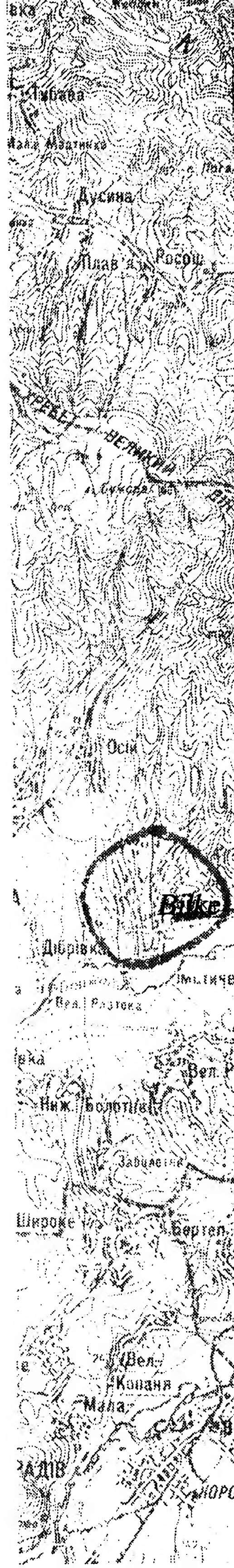
מהחזית המזרחית היו קשות ומדכאות. חיילים הונגריים ורותינים שחזרו מהחזית סיפרו, שהיהודים אשר חלו במחנות הכפיה, הוכנסו על ידי הגרמנים לצריף, שהיה כביכול בית חולים, על קירותיו החיצוניים שפכו בנזין, והדליקו את הצריף עם החולים. מי שלא מת בדרך זו קפא למוות בבגדים הבלויים בקור של רוסיה. הידיעות האלה השפיעו עלי קשה. פחדתי שאאבד את אחי. בלילה בין ה־ 5 ל־ 6 לינואר, חלמתי שניגש אלי אדם שמעולם לא ראיתי אותו קודם לכם, ואמר לי שאיני צריכה לדאוג לשלמה, כי הלילה הוא "נפל" בשבי הרוסי. אם גמר המשפט הזה האיש נעלם. ואז מישהו שאל אותי אם אני יודעת מי האיש שדיבר איתי? עניתי בשלילה. הוא השיב שזה היה אבא שלי. התעוררתי מבוהלת והערתי את שבע. תיארתי לה את האדם שהופיע בחלומי, והיא אישרה שזה היה מראהו של אבי ז"ל.

שתים עשרה שנה חלפו מאז החלום עד שפגשתי את שלמה, ואז שאלתיו באיזה תאריך בערך "נפל" בשבי הרוסי, מדהים היה לגלות שהתאריכים היו זהים - תאריך החלום ותאריך נפילתו בשבי.

ביום הכיפורים ב־ 1943. שבע, יצחק, שמיל יוס'לה, (הילד הגדול של יצחק), ופייגע שרה הלכו לבית המדרש, ואילו אני נשארתי בבית עם שני הילדים הקטנים של יצחק - רייזעל'ה וועל'ועל. במשך כל היום הילדים התנהגו כתמיד, למופת. לפנות ערב שני הילדים פרצו בבכי קורע לב. ניסיתי לברר את סיבת הבכי, אך לשווא, לא הצלחתי לדובב אותם, הבכי הלך וגבר. ניסיתי להרגיע אותם ולא הצלחתי. כשחזרו מבית המדרש סיפרתי ליצחק על הבכי של שני ילדיו הקטנים. הוא רצה לדעת באיזו שעה בערך זה היה. אמרתי לו, והוא השיב: "זה היה בשעת תפילת "נעילה", הבכי של ילדי אינו מבשר טובות".

המצב הכלכלי הלך והתדרדר. חיפשתי עבודה, הייתי מוכנה לכל עבודה, אך עבודה לא היתה בנמצא. בהתייעצות עם שבע ועם יצחק החלטתי לנסוע לבודפשט, לנסות למצוא שם עבודה וכך להקל במשהו בבית.

אחרי חגי תשרי ב־ 1943 הייתי מוכנה לצאת לדרך, כשנפרדתי מכולם, פרצה גיסתי פייגע שרה בבכי. הרגעתי אותה שאני נוסעת סך הכל לחצי שנה, וכי לפסח אשוב הביתה. היא הנידה את ראשה בשלילה ונחנקת מבכי אמרה: "אסתר מלכה אנחנו כבר לא נתראה". סרבתי להאמין לה, אבל גיסתי חזתה את האסון המתרחש.

בבוקר סתווי הגעתי לתחנת הרכבת המזרחית של בודפשט, כשבכיסי כמה כתובות של חברים לתנועה. עוד באותו היום מצאתי עבודה בעזרת מודעה בעיתון, ולמחרת השכם בבוקר התייצבתי לעבודה במכבסת קיטור "דנובה". בינתיים יצרתי קשר עם חברים לתנועה, ובמהרה התחלתי בפעילות בה.

ברצוני לציין, שהתנועות הציוניות היו אסורות במשטר ההונגרי וכל הפעילות התנהלה במחתרת.

גרתי ברחוב ושלני מול התיאטרון העירוני. בבוקר של יום ראשון לשבוע, ב־19.3.1933 שמעתי רעש מוזר מהרחוב. הצצתי דרך החלון החוצה ולבי נעצר בקרבי; קבוצות חיילים גרמנים צעדו הלוך ושוב בגן הציבורי שליד התיאטרון. שאלתי את בעלת הבית לפשר הדבר, ותשובתה הייתה קצרה וחדה כמו נעיצת סכין בחזה: "הם כבשו את הונגריה".

מכאן ואילך האירועים השתלשלו במהירות מסחררת, ואני הייתי בניסיון מתמיד להתאים את עצמי למצבים החדשים.

אינני זוכרת היכן הייתי בליל הסדר של פסח באותה שנה, מכל מקום לא קיימתי את הבטחתי לגיסתי, והביתה לא חזרתי. אחרי פסח, בחודש מאי נודע לי מיצחק רייזמן ששבע, יצחק, גיסתי ושלושת ילדיהם, הובלו עם שאר יהודי בילקה לבית החרושת ללבנים שבברגסז, נודע לי גם ששבע איבדה את חפציה. ארזתי את הבגדים שהיו לי ושלחתי אותם לשבע לבית החרושת ללבנים. חבילה זו מעולם לא הגיעה ליעדה. כי שבע, אחי ובני משפחתו נשלחו לאושוויץ. בדרך לאושוויץ בקרון הרכבת אבדו ליצחק הטלית והתפילין. יצחק חיפש אותם ולא מצא. אבדה זו גרמה לו לצער רב. ואז בנו הי"ד שמיל יוסל'ה בן ה־ 9 אמר לו: "אבא, זה כבר לא משנה".

על התקופה מאז כיבוש הנאצים את הונגריה ועד שהשתחררתי ממחנה הריכוז "ברגן בלזן" לא ארחיב, כתבתי על הנושא הזה בספר זה במאמרי "רכבת קסטנר". אבל לא אוכל שלא להזכיר כמה אירועים מאותה התקופה.

לאחר שהגרמנים פלשו להונגריה התנועה הציונית החלה בקצב מוגבר לייצר תעודות מזויפות לחברים. עוד לפני שיהודי בודפשט נאלצו להיכנס לגטו, קיבלתי מחברי המזכירות של "דרור הבונים" חבילה עם תעודות חדשות, מזויפות וירדתי למחתרת. הייתה זו תקופה מאד מסוכנת, אבל של שיתוף פעולה מלא בין חברי

התנועה, עזרה הדדית, והאחריות מאחד לשני עמדה מעל לכול.

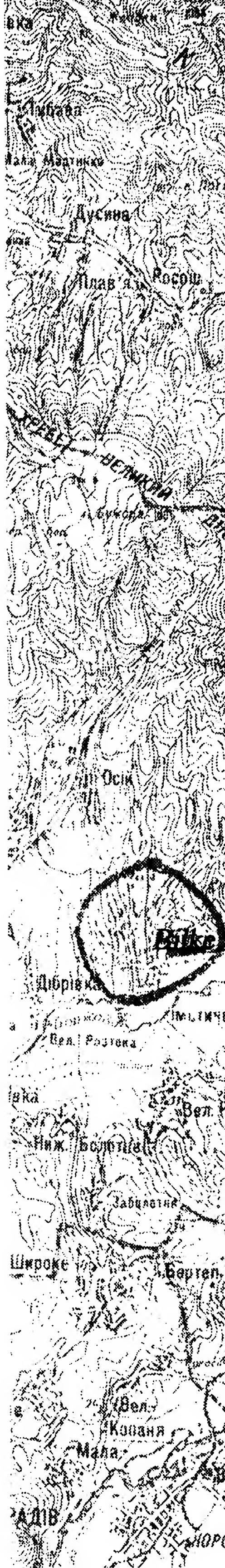
היו לי קשיי שפה, בעיקר המבטא שלא כל כך הונגרי עלול היה להסגיר אותי. לכן כאשר התארגנה רכבת "קסטנר" חברי המזכירות החליטו לצרף אותי לאותה הקבוצה. לפי המידע שנמסר לי הרכבת הייתה אמורה לנסוע לספרד, שם צריכה הייתה להתקיים עיסקת חליפין, אנחנו ה"סחורה" שבתמורה לה הגרמנים דרשו סחורה אחרת.

הייתה זו רכבת משא עם קרונות בקר נעולים מבחוץ, כשהצפיפות בתוך הקרון גדולה מאד. כמאה ושלשים נפשות. הרכבת לא נסעה לספרד, במקום זאת לאחר אחד עשרה ימים ולילות נסיעה, הרכבת הגיעה למחנה הריכוז "ברגן בלזן". בערך ביום השישי לנסיעה הרגשתי שיצחק נמצא בקרבה שלי, כאילו ממשיך ללכת בקצב הרכבת ולצידה, ולא מרפה. לא הייתה לי הערכת זמן, לכן לא אוכל לומר כמה זמן זה נמשך, עד שלאט חשתי שיצחק נשאר מאחור והרכבת מתרחקת יותר ויותר עד שלא הרגשתי יותר בנוכחותו. זה לא היה חלום, זה היה באמצע היום ואני הייתי ערה. לא הבנתי את פשר הדבר, לימים נודע לי שיצחק היה במחנה ריכוז "מטהאוזן", והרכבת עברה בקרבת המקום.

הימים במחנה הריכוז היו ארוכים ואפורים. גם השמיים היו אפורים וקודרים תמיד קודרים... הרעב הציק נורא, חלמתי רק פעם אחת לאכול לשובע - ודי! כל מחשבותיי היו נתונות לפרוסת לחם. עד שיום אחד נבהלתי ממצבי זה והבנתי שהאויב הגדול שלי הוא הרעב. כיצד להתגונן בפניו, לא ידעתי. אם אפשר בכלל להתגונן? במחשבה שניה הבנתי שבמקום הזה אין לי שליטה על החיים שלי, הם נתונים לשרירות ליבם של הנאצים. אבל כל עוד אני חיה רוחי חייבת להיות בשליטתי, ואסור שהרעב והתנאים הפיסיים יכריעו אותי, כי זה יהיה ניצחונם של הגרמנים.

זכרתי את הבית, את השבתות והחגים, את הכנסת האורחים והמתן בסתר.

זכרתי את מושבות הקיץ של "החלוץ הצעיר" ואת סיפוריהם של השליחים מארץ ישראל, על החיים המשותפים בקיבוצים ועל העזרה ההדדית. זכרתי את אמי שמצאה תמיד דרך להושיט עזרה לנזקק, למרות שלה לעצמה לא היה, אך במיוחד זכרתי את דבריה של שבע באומרה: "אם תתבונני סביבך תיווכחי שישנם בני אדם שיותר קשה להם ויותר זקוקים". ואכן התבוננותי סביבי ושוב נוכחתי עד כמה שבע צדקה. הבנתי שכאן, בגיהינום שירד עלינו יש מקום לעזרה הדדית,

לעידוד ולמילה טובה.

בזהירות הצעתי לכמה מחברותי להתנדב לרעיון לעזור לאלה שיותר זקוקים. חברותי הביעו נכונות לקבל על עצמן כל מטלה שנדרשה. היו כאלה שהציעו לוותר על חצי פרוסת הלחם היומית כדי להוסיף אותה לזקוקים במיוחד, ובאופן כזה להחזיק אותם "על פני המים".

מהרגע שחדלתי לחשוב רק על עצמי, הסבל מהרעב, מהקור וממצב בריאותי פחת משמעותית. הנאצים גזלו ממני כל היקר לי, וגם אם חיי תלויים על בלימה, הם לא יכלו לגזול ממני את הזיכרונות מהבית, את החלומות והתקוות, מהם שאבתי את הכוח ואת האמונה שיבוא יום ונספר על התקופה הזו כעל חלום בלהות.

שוויצריה

כארבעה חדשים לפני סיום המלחמה נסענו ארבעה ימים וארבעה לילות מתחנת הרכבת שליד "ברגן בלזן" עד לגבול השוויצרי, הפעם ברכבת נוסעים רגילה. ישבתי ליד חלון וניסיתי להציץ החוצה, ראיתי את עיי החרבות, את גלי המפולת, את החורבן לאחר ההפצצות, של נירנברג וערים אחרות, ונקמה שקטה הציפה אותי והייתה כה מתוקה...

עמדנו על הגבול השוויצרי, אין לי הערכה כמה זמן עד שעלינו לרכבת השוויצרית כשפנינו לחופש! האם לחופש?

בשעה שלוש לפנות בוקר הרכבת עצרה בסן גלן. צעדנו בשקט דרך רחובותיה הריקים של העיירה. על המדרכה עמד שליח מארץ ישראל ובירך אותנו ב"שלום". מיותר לתאר את התרגשותי בשומעי את המילה "שלום" שמקפלת בתוכה כל מאוויי וכיסופיי.

עצרנו ליד בניין ששימש קסרקטין. הכניסו אותנו לאולם גדול שמסביב לקירותיו היה פרוס קש ושמיכה לכל נפש. אחרי מנוחה של ארבע שעות השוויצרים העירו אותנו, קיבלנו ארוחת בוקר ואחר כך היה עלינו לעבור בדיקת כינים, חיטוי ומקלחת. למחרת באו לבקר אותנו כמה קצינים גבוהים שוויצריים ואנשים נשואי פנים. אחד מהם ביקש שאתאר לו את החיים במחנה הריכוז. באמצע התיאור הוא הפסיק אותי ואמר שכל מה שאני מספרת לא יתכן. אמרתי

לו שאנחנו היינו טרנספורט מועדף, אצל העצורים שנשארו שם, המצב הוא פי כמה יותר נורא. האיש הניף את ידו בביטול ואמר: "יש לך פנטזיה עשירה".

בסן גלן היינו שלושה שבועות, תקופת הבידוד. משם עברנו לקאו KAUX שבקנטון הצרפתי, כאלף מטר מעל לעיר מונטריי. בקאו התאכסנו בבית מלון מפואר, אבל מלבד מיטות לא היה בו דבר, גם לא הסקה, ועדיין לבשנו את הסחבות מאז שעזבנו את בודפשט.

חצר הבניין בו התאכסנו, הייתה מוקפת גדר, וחיילים שוויצריים עמדו על המשמר עשרים וארבע שעות ביממה. אסור היה לנו לעזוב את חצר בית המלון ללא רשיון מהשלטונות, דבר שלא יכולנו להשיג.

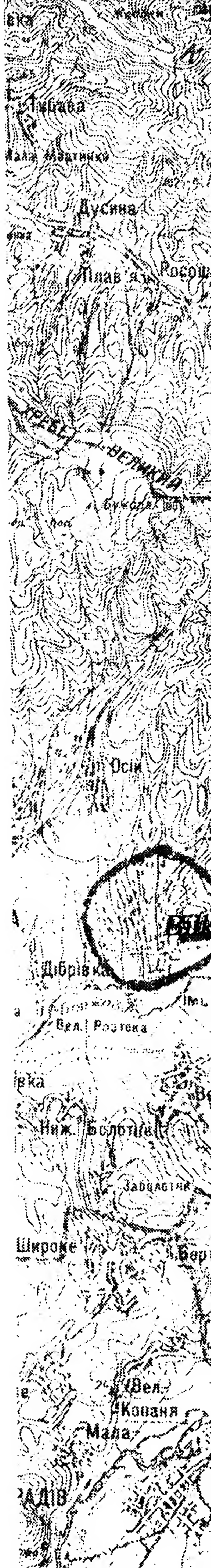
בחודש מאי המלחמה הסתיימה, ואנחנו היינו "שיכורים" משמחה יחד עם זאת התגנבה ללבנו הרגשת עצב וחרדה נוראה. השאלה הגדולה הייתה: את מי מיקירנו נפגוש? מי נשאר בחיים? ואם - באיזה מצב נפגוש אותו?

השלטונות השוויצרים שלא רצו בנו הודיעו לנו שעומדים להעביר אותנו למחנה אונר"א באלג'ריה. כשהדבר נודע לנו, החלטנו על התנגדות פסיבית.

תוך כדי משא ומתן של השלטונות עם הנהלת המחנה שלנו על העברתנו למחנה אונר"א, הגיע האישור ממשלת הוד מלכותו, שמאשרים לנו לעלות לארץ ישראל. מרגע זה המשא ומתן נפסק, ויחסם של השוויצרים כלפינו השתנה לטובה.

בהיותנו בקאו הגיע אלינו נציג של הקונסוליה הצ'כית. תחילה ביקש לפגוש את בעלי האזרחות הצ'כוסלובקית ביחד, ואחר ניהל עם כל אחד מאיתנו שיחה אישית. בשיחה איתי ניסה להשפיע עלי לשוב לצ'כוסלובקיה עם הבטחה שאוכל ללמוד באוניברסיטה בפקולטה שאני אבחר. לטענתי שאין לי יותר מתשע שנות לימוד, אמר שיש אפשרות בקורס מקוצר לעשות את הבגרות, ואז כל הדלתות של ההשכלה הגבוהה תהיינה פתוחות בפני. הדבר המשמעותי יותר של הבטחותיו היה, שברגע שאחתום על המסמך של השיבה, אהיה חופשיה ואוכל לעזוב את המחנה, והם יעזרו לי להסתדר עד לשובי. למרות הפיתויים, הייתי נחושה בדעתי שעבורי קיים רק מקום אחד עלי אדמות, ארץ ישראל.

בעזרת מרכז "החלוץ" בז'נבה והקונסוליה הצ'כית פרסמתי את שמי, בתקווה לקבל סימן חיים מיקירי.

במשך הזמן חברים קיבלו ידיעה קלושה או ידיעה ממשית מיקיריהם. כל ידיעה כזו עשתה לה בין רגע "כנפיים" והיה לי נדמה שכולם מצאו את קרוביהם, מלבדי.

בקאו שהינו חמישה חודשים, משם עברנו לטרוונו ליד לוגנו בקנטון האיטלקי. בטרוונו הצבא לא שמר עלינו, ויכולנו לבוא ולצאת כאוות נפשינו. כמעט יום יום אחרי העבודה הלכתי ללוגנו, בתקווה לפגוש את אחי שמיל יוסל. וכל יום מחדש חזרתי למחנה מאוכזבת ומיואשת. משום מה הייתי בטוחה שהצליח להימלט לשוויצריה, ואני חייבת למצוא אותו.

לפעמים שאלתי את עצמי עם היה כדאי להלחם כדי לשרוד, כשכל יקירי אינם. נקיפות המצפון לא הרפו ממני, וחזרתי ושאלתי את עצמי באיזה זכות, דווקא אני, נשארתי בחיים?!

עבדתי בגן הירק, כשלפתע חבר בא בריצה והושיט לי מברק שזה עתה הגיע. בשל היותי המזכירה של הקבוצה שלנו, קבוצת "דרור - הבונים" הייתי רגילה לקבל על שמי מברקים, מכתבים וחוזרים. אבל הפעם ידי רעדו וליבי הלם בחוזקה, לא הייתי מסוגלת לפתוח אותו. הושטתי את המברק לחברתי שעבדה איתי וביקשתי ממנה שתפתח. כשרק פתחה נתתי צעקה: "זה כתב ידו של שלמה!" חברתי הסתכלה עלי בתמיהה ושאלה: "במברק?"

ואכן המברק היה משלמה. באופן מקרי פגש נערה שהייתה איתי במחנה וחזרה לפראג. דרכה נודע לו שאני חיה ואף נתנה לו את כתובתי. במברק שלמה לא הזכיר את שני אחיי האחרים, ומכאן הבנתי שעדיין לא ידוע לו על גורלם.

אם לנציג הקונסוליה הצ'כית היה לי קל לומר: "לא, תודה. אינני חוזרת", הרי שהפעם ההתלבטות הייתה קשה ביותר. מה אומר לאחי שעבר שבעים מדורי גהנום? שאיני חוזרת לפגוש אותו? מי יודע מה מצבו הפיסי והנפשי? אולי הוא זקוק לי? אולי אוכל לעזור לו? אולי אוכל לעזור לו למצוא את שני אחיי שעדיין אין מהם סימן חיים?

השאלות האלה ושאלות נוספות לא נתנו לי מנוח. כמה לילות לא עצמתי עין. בוקר אחד קמתי נחושה בדעתי, רצתי לדואר והברקתי לשלמה שאני נוסעת לארץ ישראל. למחרת הגיע מברק משלמה עם ברכת הדרך.

בדרך לארץ ישראל

באמצע אוגוסט 1945 עזבנו את שוויצריה כשפנינו לארץ ישראל. בגבול האיטלקי עברנו לרכבת איטלקית. הייתה זו רכבת משא, כי באיטליה ההרוסה לא היו רכבות אחרות. בכל תחנה שהרכבת עצרה יכולנו לרדת, לטייל, לשתות, לאכול אם היה מה ולשוחח עם בני המקום. הרכבת נסעה בעצלתיים ולאורך כל הנסיעה עלו לרכבת אנשים צעירים, שרידי השואה שנדדו ממקום למקום ולא היה להם היכן להניח את ראשם.

בבארי שבדרום התעכבנו כשבוע ימים במחנה הראשון של הצבא האנגלי, ומשם נסענו לנמל של טורנטו ושם עלינו לאנייה - לארץ ישראל.

הייתה זו אנייה צבאית שהובילה חיילים אוסטרליים לחופשה לארץ ישראל. האנייה שטה חמישה ימים וחמישה לילות. הצטופפנו על הסיפון באחת הפינות שהוקצתה לנו. בלילה האחרון של ההפלגה לא יכולתי לישון. ברגע שהשחר הפציע נשענתי על המעקה שפונה מזרחה. באופק הזדקפו הרי הכרמל הכחולים במלוא הדרם, כשקרני השמש מלטפים אותם באור של פז. שנים לא הזלתי דמעה, ודווקא עכשיו כשאני על סף חוף מבטחים, לא יכולתי לעצור בעדם, כיצד שדווקא אני זוכה להגשים את החלום של אבי ז"ל ואת חלומי מאז ילדותי!

בערך בשבע בבוקר האנייה עגנה בנמל חיפה. כאשר דרכתי בפעם הראשונה על אדמת ארץ ישראל, ידעתי שברגע זה נולדתי מחדש.

במולדת

טרם בואי ארצה היה לי קשר עם מנחם אורן (ברגנבאום), והוא המליץ לי להצטרף לקיבוץ גברעם שבזמנו עלה על אדמות סומסום שבנגב הצפוני, ולהגשים את החלום הציוני.

בקיבוץ הכרתי את חנן, נישאנו והקמנו משפחה. שם גם נולדו לנו שתי הבנות; מירה ותמי.

עם היוודע לשמואל בן דודתי על בואי ארצה, הוא ביקר אצלי. שמחת פגישתנו הייתה מהולה בעצב, האי ודאות על גורל האסון של יקירנו רבץ עלינו. משך כל השנים שמרנו על קשר משפחתי.

הייתה לי הכתובת של שלמה בפראג, ניסיתי ליצור עמו קשר מכתבים, אלא שתפקוד הדואר הבינלאומי עדיין היה לקוי. עם הזמן חליפת המכתבים עם שלמה נעשתה מסודרת ותדירה. באחד המכתבים רמז שיצחק חי. מכאן הבנתי שעדיין לא יצר איתו קשר. במכתב השני כתב לי על פגישתו עם יצחק ועל מצבו.

בברית המועצות שלמה התגייס ללגיון הצ׳כי, וכחייל לוחם התקדם עם החזית עד לצ׳כוסולובקיה. הוא פגש ניצולים ששוחררו ממחנות הריכוז, ביניהם מכרים ואנשים מבילקה. את מי שהכיר, שאל על יצחק, וכולם השיבו לו שיצחק איננו בין החיים. שלמה עודנו חייל בפראג, ואחרי כמה חודשים פגש במקרה את דיולו פרידמן. דיולו התעניין אצל שלמה על מצב בריאותו של יצחק, רק אז נודע לשלמה מדיולו, שיצחק היה חולה מאד ובדרך ממחנה הריכוז לצ׳כוסלובקיה מצבו נעשה קריטי. באחד הפרוורים של פראג עצרו, ויצחק נלקח לבית חולים, אבל דיולו לא ידע לאיזה בית חולים.

שלמה לא הרפה ועבר את כל בתי החולים עד שמצא את יצחק. ורק אז יכול היה לכתוב לי על פגישתם ועל מצבו של יצחק.

אחרי הבשורה הטובה הזו, הגיעה עוד בשורה משמחת ששלמה ומונצי נישאו.

משתיקתו של שלמה לגבי שמיל יוסל הבנתי שעדיין אין ממנו סימן חיים. שלמה המשיך בחיפושיו אחריו, וגם אני ניסיתי פה בארץ לחפש בכל הדרכים האפשריות. שנינו העלינו חרס.

בשנת 1947 שלמה ומונצי שהו בפריז, הוא פנה למשרדי הממשלה וביקש לדעת מה עלה בגורלו של שמיל יוסל. שלמה קיבל מכתב נרגש מראש העיר סור ורן, עיר המחוז בה שמיל יוסל חי לפני הגירוש, ואישור ממשלת צרפת שהוא גורש מצרפת למקום לא ידוע, בתאריך 31.8.1942.

למרות הידיעה הקשה משלטונות צרפת, לא חדלתי לקוות ששמיל יוס׳ל חי ונפגש עוד פעם. עם השנים תקווה זו נמוגה, למרות שקשה לי להשלים עם המציאות המרה. הי״ד.

יצחק עלה לארץ ישראל בספינה המעפילים ״ביריה״, בקיץ 1946. משך חודשיים היה עצור במחנה המעצר בעתלית. חנן, ואני נסענו לבקר אותו, אך הצבא האנגלי לא נתן לי להתקרב אל גדר התייל של המחנה, לעומת זאת נתנו לחנן להיכנס למחנה ולפגוש את יצחק, בשל היותו נוטר. חנן המשיך לבקר אצלו

במחנה לעתים קרובות, עד שיצחק שוחרר מעתלית, ואילו אני נאלצתי לחכות עד לשחרורו.

בראשון לציון בביתו של שמואל, יצחק ואני נפגשנו בפעם הראשונה. אחי עמד מולי ערירי, שקט ומאופק. הצער, היגון והכאב שלו ושל עם ישראל כולו השתקף מכל ישותו. הייתה לו משפחה יפיפייה; אישה שאהב ושלושה ילדים נהדרים והרביעי בדרך. הוא לא דיבר עליהם ושתיקתו זעקה ללא קול מסוף העולם ועד סופו.

אחרי שנים שלמה סיפר לי שנודע לו מיצחק שהיה במצב בריאותי נואש במחנה הריכוז מטהאוזן, רק התקווה שיבוא יום ויפגוש את משפחתו החזיקה אותו בחיים.

יצחק השתקע בירושלים, ואני עשיתי לי מנהג פעם בשלושה שבועות לבקר אצלו. מצפון הנגב לירושלים לא הייתה תחבורה ישירה, נאלצתי לנסוע לתל אביב, ולעבור לאוטובוס של ירושלים, ועקב כך הגעתי לבירה בשעות המאוחרות של הבוקר, כשיצחק כבר היה במקום עבודתו.

בדרך כלל ידעתי היכן הוא עובד, ובמקום ללכת לדירתו, הלכתי לפגוש אותו במקום העבודה.

יצחק עבד בסנהדריה בחפירת יסודות לבניין. עם מקוש כבד חפר בסלע הירושלמי ללא הפוגה. הסתכלתי מסביב וראיתי שאין נפש חיה בסביבה. אמרתי לו שיעשה הפסקה קטנה וינוח קמעה, הרי אין איש בכל השטח.

יצחק אינו מפסיק לחפור במקושו בסלע הקשה, באומרו: "עכשיו אני עובד לפי שכר יומי, לכן אינני יכול להרשות לעצמי הפסקה, אבל בפעם הבאה שתבואי אעבוד לפי קבלנות, ואז אוכל לשבת ולנוח ונוכל לשוחח בנחת.

אחרי מלחמת השחרור יצחק נישא והקים בית חם, הוליד שני ילדים וזכה לבני בנים ולבני רביעים. נראה לי שיצחק הוא הדוגמא האופיינית של הכוח היהודי עם יכולת ההישרדות.

מונצי ז"ל ושלמה ז"ל השתקעו בעיר ניו יורק שבארה"ב.

שלמה ביקר בארץ עשרות פעמים. אנחנו עמדנו בקשר מכתבים וטלפוני הדוק.

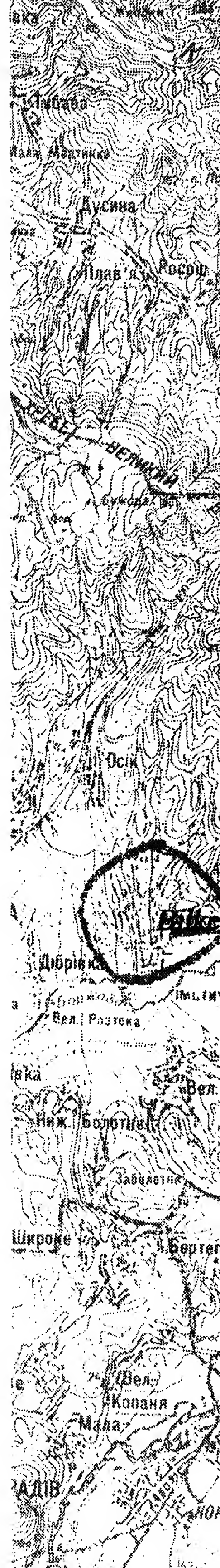

אמנם גדלתי בלי הורים אבל מעולם לא הרגשתי חוסר באהבה. אחיי, סבתא, כל עוד הייתה בחיים, ושבע עטפו אותי בחום ואהבה. כל מה שרציתי היה לי, לא מנעו ממני דבר. שלמה דאג להעשרת הבית בספרות יפה, וספרות ציונית, פילוסופית, ספרי שירה ועוד. הוא דאג למינוי על עיתון יומי בשפת היידש מוורשה, על ה"היינט" ועל שבועון ידיש ה"גרושן ביבליוטק" גם כן מוורשה. הגיעו גם עיתונות מפראג, ופעם בשבוע "הארץ" מארץ ישראל. גדלתי בעולם רוחני עשיר, מבחינה יהודית, ציונית וככלל אנושית. גדלתי בבית שכולו היה פתיחות, למרות שהיינו דתיים. היום הייתי מגדירה את ביתי כבית ליברלי במלא המובן.

בבית זה השתדלתי ללמוד ממעשיהם של יקירי, שהערך העליון בסולם הערכים הוא האדם.

ביתי זה בבילקה היה פעם עולמי, עולם שהותיר אחריו קשר של אהבה, של חלומות ושל זיכרונות קסומים.

את הבית גזלו, אך רוחו מלווה אותי, את ילדי ואת משפחתם פה בארץ ישראל.

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Широке
Вел.
Копаня
Мала

תיאור של חיי ודרכי עלייתי ארצה

מאת: יצחק פרידמן

נולדתי בשמיני בנובמבר 1916 למשפחת משולם וצפורה פרידמן. אני הייתי הילד הששי, הזמן בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה. המקום הוא בילקה שברוסיה הקארפטית שבסוף המלחמה צורפה לרפובליקה הצ'כוסלובקית שקמה.

הבית שלנו היה דתי מאד. אבי הי"ד היה בוגר ישיבת "ערוגת הבושם".

את בית הספר היסודי סיימתי בבילקה, וכדי לסיים את בית הספר התיכון נסעתי לאחי, שאז היה גר בעיר קעזמארק. סיימתי את לימודי ב"האנדעלס - גימנסיום". ובהיותי בקרבת הרי הטטרה היינו מטיילים בהרים שהיו מכוסים שלג אפילו בקיץ.

בראשית שנות ה־20, החליט המודיעין האמריקאי בעקבות פניות ראשי ציבור שם, כמו הנשיא הנרי פורד, לערוך מחקר על היהדות, שכתוצאה מדיכויים ואפליות נאלצו לחיות בעזרת מוחותיהם וכאילו אוהבים לחיות ממסחר מניצול ורווחים קלים.

היו התנגדויות נגד המחקר ע"י ביאליק, ברדיצ'בסקי וכנראה גם בן־גוריון.

בהשלמת המחקר הגביל הקונגרס האמריקאי הגירת יהודים לארה"ב, בעיקר ממזרח אירופה. שלא מעט בעקבות כך החלה התסיסה הציונית ביהדות פולין, שמנתה כ־3.5 מליון נפש, כרגיל עם חילוקי דיעות רעיוניים. יצאו באידיש העתונים: ה"היינט" בעריכת דר' עזריאל קרליבך, לימים מוציא עתון מעריב בארץ, וה"מומנט" בעריכת דר' משה סנה - קליינבוים, שבבואו אח"כ ארצה הפך לשמאלני קיצוני.

פעילות ציונית זו החלה לחדור גם אלינו לצ'כוסלובקיה, בה שלט הנשיא טומאס גאריק מאסריק, אוהד היהודים והציונות, שאף ביקר בארץ ושעל שמו הוקם כפר מאסריק. ואז נוסדו בעיירה תנועות ציוניות מכל הסוגים ובמונקאטש

אף נוסדה גמנסיה עברית, שכמה מבני העיירה למדו בה ורובם היו חברי בית"ר, ראש הגמנסיה היה דר' חיים קוגל לימים ראש עירית חולון.

אנחנו הנוער הדתי, בראשות החבר צבי ליפשיץ, בן השוחט, שהיה הגדול בחבורה, שאח"כ עלה ארצה כשהתקבל כתלמיד באוניברסיטה העברית בי"ם, יסדנו את "הפועל המזרחי".

עם התלהטות הפעילות הציונית באותה תקופה, יסדנו בעיירתנו את תנועת הנוער שליד "המזרחי".

עם סיום לימודי בישיבת קעזמארק של כשנה וחצי, הצטרפתי להכשרה של "הפועל המזרחי", תנועה אליה השתייכתי ונשלחתי תחילה לברטיסלבה, ולאחר מכן לבוהומין במגמה ללמוד עבודות כפים, לקראת עלייתי לא"י.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה ב־1939 ניצלתי את האפשרות שניתנה ע"י הנשיא בענעש, נשיא צכוסלובקיה לשחרר יהודים מהצבא, אלו שרצו לעלות לא"י, לעשות מאמץ לעלות לא"י.

עם פרוץ המלחמה, לאחר פלישת הגרמנים לסודטים וההונגרים לקארפטים, הרימו הסיצ'ובניקים - האוקראינים את הראש - ערב אחד נהרג הסנדלר ר' משה בנימין קליין בלכתו מבית הכנסת.

לאחר שראיתי שענין הסרטיפקט לא"י מתבושש לבוא, שכזכור לא מיהרו הבריטים לתיתם, ומעודד ממכתביו של חברנו ומנהגינו שמואל צבי ליפשיץ מהארץ, החלטתי לא לחכות לנסים, והצטרפתי לקבוצת חלוצים, שמתכננים לעלות באופן בלתי־ליגלי לא"י. בחנוכה סוף דצמבר 1939, עלינו על אנית נוסעים קטנה בלילה, שאורגן ע"י מח' עליה של הסוכנות, ויצאנו מבודפש לכיוון הים השחור.

כשהגענו לנמל וורנה שבבולגריה, הצטרפה אלינו קבוצת חלוצים מקומיים, וביחד כ־500 חלוצים, הועלינו על אניית משא בשם "רודניצר". האחראי על הקבוצה מטעם הסוכנות היה בחור בשם בודיאנסקי ולשם קיצור קראנו לו בודו.

כדי שהאניה תוכל לקלוט כל האנשים, הקימו בתוכה מסביב מיטות עץ (פריצ'ים), קומה על גבי קומה, ברוחב ל־4־3 איש בכל מיטה - הבעיה התעוררה כשהיה צורך ללכת לשרותים, כי בקבוצה הבולגרית היו גם בחורות.

תמונה קבוצתית זו צולמה בירושלים מול חומות העיר העתיקה והר ציון בחול המועד פסח תש"י - 1950. (בתמונה נראים מימין לשמאל) שמואל צבי (הערש) דאפט-ליפשיץ הבן של ר' יהושע דאפט השוחט מבילקה, חנה (לודמיר) ליפשיץ אשת שמואל צבי ליפשיץ, משה נחמיה (דאפט-ליפשיץ) אביטל, בן הזקונים של ר' יהושע דאפט השוחט מבילקה, דוד שטרן מצפריה הבן של ר' משה שטרן, ויצחק (אייזיק) פרידמן הבן של ר' משולם פרידמן.

This group picture (105) was taken in Jerusalem in he background we see the walls of the Old City of Jerusalem and Mount Zion on Chol Hamoed Pesach 1950. (From left to right) we see Shmuel Tzvi (Hersh) Doft-Lipschitz, the son of Reb Yehoshua the Bilker Shochet, Chanah (Ludmir) Lipschitz, the wife of Shmuel Tzvi Lipschitz, Moshe Doft-Lipshits-Avital the youngest son of Reb Yehoshua the Bilker Shochet, David Stern from "Tzafaria", the son of Reb Moshe Stern, and Yitzchak (Eisik) Friedman,the son of Reb Meshulam Friedman.

כל זה נעשה במטרה להסוותה מהבריטים, שהסתובבו עם אניות ואווירונים בים התיכון, כאילו מדובר בהעברת משאות. כדי לנשום אוויר עלינו על משטח האניה, בתנאי שלא נראתה איזו אניה במרחק ראייה.

לגבי אוכל, קצת הצטיידנו בהתחלה בשימורים, ואילו לחם וקצת אורז עם חתיכת בוליביף מקופסאות חלקו פעם ביום. האמת שלא כל כך התיחסנו והשלמנו עם זה. מובן שתנאי השתייה והשרותים היו מאוד בעייתים.

ראוי אולי לציין כי את הבגדים שלחנו בחבילות מנמל וורנה, באמצעות הסוכנות ורק התיקים האישיים לקחנו עמנו.

כך היטלטלנו בים התיכון כ־28 יום. כשהתקרבנו, ב־19 בינואר 1940, הורידו אותנו על 6 סירות וכנראה ששכחו להצטייד עם משוטים וכתחליף שימשו הידיים במים הקרים של חודש ינואר.

לפנות בוקר, ב־20 בינואר, התקרבנו לחוף, מערבה לבת גלים, איפה שנמצא כיום תחנת הרכבל, כשירדנו מהסירות לתוך המים נתקלנו מדי פעם באיזה עומק עד לחצי הגוף, כתוצאה זרקנו את התיקים לתוך המים והתקרבנו לחוף.

כאן עטו עלינו הבריטים על החוף, וגם נציגי הסוכנות חיכו לנו שם. לקחו אותנו למחנה עולים בבת גלים, שם ייבשנו קצת הבגדים שעלינו, והסוכנות כבר דאגה לאיזה כיבוד קל, ובפעם הראשונה שאכלתי אשכוליות.

בבוקר העמיסו אותנו על אוטובוסים ומשאיות, ולקחו אותנו במחנה המעצר החדש שהקימו בעתלית. והצריפים משמשים כיום למוזיאון, בניהולה של החברה לאתרים היסטוריים.

תוך כמה ימים צורפה אלינו קבוצה אחרת וביניהם החברים: חיים בן ר' לייבוש קאלעך ז"ל, בן הדיין מבילקה, שלאחר מכן נהרג בתאונת אופניים והוא היה הצעיר בקבוצה. כן היו משה נוימן וחברי ההכשרה משהלי קטן, יהושע וינשטין ועוד.

כעבור כ־6 שבועות שוחררנו והסידור הראשון היה בראשון לציון, שם עבדנו בקטיף.

עם גמר הקטיף עברתי לירושלים והצטרפתי לחברים שלמדו באוניברסיטה העברית: צבי ליפשיץ ובומי נוימן ז"ל.

גרתי עם החברים במעון הסטודנטים, והשתתפתי כתלמיד שלא מן המנין, בעיקר בספרות, בהרצאותיו המענינות של פרופ' יוסף קלויזנר.

עד שבסוף החלטתי על "תכלית" ועקב שליטתי ב־3 השפות שהיו דרושות - עברית, גרמנית ואנגלית - התקבלתי כברמן בקפה "זיכל" ברח' בן יהודה, כיום המדרחוב. ניסיתי לעמוד בקשרי מכתבים עם משפחתי. הזעזוע הגדול ביותר שהיה לי, כאשר יום אחד קבלתי את מכתבי ששלחתי להורי בחזרה, עם הערה, שאינם נמצאים שם, הסוף לצערינו ידוע.

עם גבור מלחמת העולם השניה, נשלחתי על פי דרישת "ההגנה" להתגייס לצבא הבריטי. עם שחרורי מהצבא הבריטי בתחילת 1945 חזרתי למאפיית זיכל בירושלים ושם התמחתי בקונדיטוריה, ובעיקר בקישוט טורטים.

כשפרצו המאורעות ב־1947 - תש"ז לאחר החלטת האו"ם על חלוקת א"י לשתי מדינות, נקראתי ע"י "ההגנה" בתחילה לשרות חלקי בגבול "מוסררה", ולאחר מכן לגיוס מלא בשכונת "ימין משה" מול חומות העיר העתיקה. שם שרתתי כמ"כ - "מפקד כתה" תחת פיקודו של המא"ז שלמה חרל"פ. באחת ההפצצות יומיים לפני ההפוגה הראשונה, נפצעתי מפגז, ואמת היד הימנית שלי נשברה לשניים. כשהועברתי מבית החולים לבית הבראה צבאי בקטמון, בעודי בגבס, וכדי לא לבזבז זמן, נכנסתי לניהול המשק בבית ההבראה הזה.

סמוך לשחרורי במרץ 1950 נתקבלתי לשרות המדינה, בתפקיד מנהל כח אדם בהנדסה של הדאר, של מחוז ירושלים והדרום.

כעבור זמן נתקבלתי במכרז למזכיר (אמרכל), במחלקת ההנדסה של רשות השידור, אלא שמנהל מחלקת ההנדסה של הדאר, מר ריינהרץ הפציר בי, לא לעזוב את יחידתו, ונשארתי עוד זמן קצר. אולם לאחר זה קבלתי התפקיד של גזבר מחוז ירושלים והדרום.

עקב הקשרים עם רעייתי (לעתיד), עברתי ביולי 1956 לחיפה, בתפקיד קצין מחוז חיפה, ממונה על התקציבים, בתפקיד זה שרתתי עד שיצאתי לגמלאות.

Дусина
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

Bilke

שער ח׳

יוצאי בילקה ושחרור א״י

Дусина
Осік
Вел. Розтока
Широке
Копаня
Мала

מבוכנוואלד לשורות ההגנה,

צה"ל, מלחמת השחרור ומבצע קדש

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

ב־ 11 באפריל 1945 שוחררתי על ידי הצבא האמריקני במחנה ההסגר בוכנוואלד אשר ליד העיר המפורסמת וויימר. כאשר החיילים האמריקנים נכנסו למחנה הייתי במצב קשה, ממש גוסס, כמעט ונשמתי פרחה. הייתי נפוח מרעב, רגלי היו קפואות ממצעדי המוות מהקור הגדול באותו חורף. חולשה נוראה אחזה בי ולא יכולתי לעמוד על רגלי. חיילי צבא ארה"ב נראו בעיני כמו מלאכים מן השמים שבאו להציל אותנו, ממש ברגע האחרון השרידים ששרדנו מהגיהינום עלי אדמות, כי במשך ארבעת הימים האחרונים לפני השחרור רצחו הגרמנים באופן שיטתי כ־ 60 אלף אסירים יהודים ונכרים מכל הלאומים. בארבעת הימים הללו הם רוקנו צריף אחר צריף. בצעקות חרפות, ומכות הכריחו את דרי הצריפים, השלדים שהתהלכו כמו צל של בני אדם, לצעוד לתוך היער שעמד מסביב למחנה בוכנוואלד, שעל שמו נקרא המקום הארור הזה. בתוך היער עמדו יחידות של הצבא הגרמני מצוידים במכונות יריה. בכל עת שהביאו קבוצה מתוך המחנה החיילים ירו עם מכונות היריה וקצרו בקרבנות. הם קצרו בבני אדם כמו שהחקלאים קוצרים את הגבעולים בשדה.

גם התור של הצריף שלי "צריף הילדים ונוער" הגיע ממש לפנות ערב ביום הרביעי להרג הרב. במכות וצריחות "החוצה יהודים מלוכלכים" גרשו אותנו מהצריף לכוון השער הגדול. באותו רגע ממש הופיעו בשמי המחנה מטוסי "בעלות הברית" ופתחו בהפצצה כבדה ומרוכזת מסביב לבוכנוואלד. כאשר הגרמנים ראו זאת, הם נמלטו אל המקלטים, כדי להציל את נפשם, ואותנו השאירו ליד השער מבפנים, והשער סגרו. בשארית כוחנו שבנו אל צריפנו, מקלטנו האחרון מי בריצה, בהליכה, ואפילו בזחילה, כי כבר לא יכלו לעמוד על הרגליים, כדי לתפוס מחסה. ההרעשה נמשכה שעות רבות לתוך הלילה בלי הרף.

למחרת עם אור הבקר, ראינו דרך חלונות הצריף, חיילים גרמנים נסים ובורחים. מיד אחרי זה ראינו מספר אסירים בבגדי הפסים, רודפים אחרי הגרמנים עם נשק בידיהם. התפתח קרב גדול, כדורים עפו מכל צד. מצד אחד התמקמו הגרמנים בתוך היער, מצד שני חילות "בנות הברית", ואנו האסירים במחנה, המעטים שנשארנו עוד בחיים לאחר השחיטה הגדולה ביער בשטח הפקר. פתאם ראינו מספר טנקים ומשוריינים אמריקניים שנכנסו למחנה. השמחה היתה גדולה שאין לשער, אולם מהולה בדמעות ועצב, כי בלבנו ידענו שלמרות שהאויב נוצח, גם אנו נוצחנו.

חיילי צבא ארה"ב טיפלו בנו ברחמנות ובמסירות, כי לא יכלו להאמין מה שהגרמנים ימש"ו עוללו לנו. החולים והחלשים הועברו לקסרקטיני הצבא הגרמני מחוץ לגדר המחנה. שם החדרים היו מרווחים, מרוהטים היטב, עם מיטות רגילות, טובות, עם מזרונים, מה שלא היה לנו מאז שגורשנו מהבית בעיירתי בילקה. הרופאים והחובשים האמריקניים טיפלו בנו בנאמנות. רבים מהחולים נפטרו ימים ספורים אחרי השחרור, כי עבורם היה כבר מאוחר מדי, כדי להצילם. אחרים גם מתו, כי מיד אחרי השחרור רבים מאתנו חטפו ואכלו את המזון הלא נכון. כי הקיבה כבר לא היתה רגילה לאוכל שמן ועשיר מדי, כי הקיבה לא יכלה יותר לעכל את האוכל הזה. רק מי שאכל אוכל פשוט כמו דייסה וכו' הצליח לשקם את בריאותו. הפתגם היהודי אומר:"האדם הוא יותר חלש מזבוב, ויותר חזק מברזל". כך אני הרגשתי את עצמי במשך השואה, חזק כמו ברזל, כי היה לי רצון עז לעבור את הגיהינום הזה, ומצד שני היו רגעים שהרגשתי חלש כמו זבוב שלא יכולתי לעשות כלום כדי לעזור לעצמי.

אחר שבועות אחדים החלמתי, ועמדתי על רגלי, הייתי מוכן לזוז מבית החולים המאולתר הזה, ומהכבשן שבקרבתו. בין חיילי ארה"ב היה רב צבאי בשם הרשל שכטר מניו יורק, הוא טיפל בנו כמו אב. הוא עמד בקשר עם ארגונים יהודיים שונים שקמו מיד אחרי השחרור, כדי לטפל בשארית הפליטה. אותנו ילדי בוכנוואלד העבירו הארגונים הללו לצרפת לעיירה בשם **אקואי** ליד העיר ליאון. שם שיכנו אותנו בבית גדול מאוד, כמעט כמו ארמון, כדי שננפש טיפלו בנו מאד יפה, האכילו אותנו מזון טוב, קיבלנו טיפול רפואי, הלבישו אותנו בגדים טובים נורמליים, ובכלל עזרו לנו בכל דבר אפשרי. גם ניצלנו את הזמן ללימודים על א"י, הסטוריה יהודית, למדנו שירים עבריים מא"י, טיילנו בכפר ובסביבה וחיכינו לרגע שנוכל לעזוב את אדמת אירופה הטמאה, הספוגה בדם יהודי

למכביר, ולעלות לא"י.

באותו זמן הייתי גלמוד, לא ידעתי אם מישהו ממשפחתי נשאר בחיים. רק ידעתי שיש לי אח אחד שמואל צבי שעלה ארצה בשנת 1937. והנה הגיע היום המקווה, חיילי "הבריגדה היהודית" מא"י הגיעו לאקואי בחשכת הלילה עם משאיות צבאיות, העלו אותנו על המשאיות וכיסו אותם ביריעות, שהצרפתים ואולי הסוכנים הבריטים, לא יראו את הנעשה, ואת מי הם מובילים, והסיעו אותנו לנמל מרסיי, ושם העלו אותנו על אוניית משא. לאנייה הזו אספו עוד ילדים ונוער ממקומות שונים. בחשכת הלילה הפליגה האניה ממרסי צרפת, והגענו לנמל קטן באיטליה, שהיה ממוקם בין הרים, שעין רעה לא תראה את האניה. גם שם העלו בני נוער נוספים. אמרו לנו שהאניה נקראת כעת "ילדי בוכנוואלד".

הכול נעשה בסודיות גמורה, כדי שמרגלי וסוכני הבריטים לא יגלו את האניה. בדרך לארץ היו באניה אלף ומאה בני נוער, צוות וחברי הגנה שהיו מופקדים על עלייתינו. הנסיעה התקיימה בסוף יולי תש"ה - 1945. במשך ההפלגה אסרו עלינו לעלות על הסיפון בשעות היום, כדי שהבריטים לא יגלו מי אנחנו. כי הם עקבו יומם ולילה אחרי תנועת האניות בים התיכון. רק בלילות הותר לנו לעלות על הסיפון, כדי לשאוף אויר צח. וגם זה נעשה בקבוצות מאורגנות לפי סדר מסוים. ההפלגה ערכה כעשרה ימים.

כאשר התקרבנו לחופי א"י חיכו לנו כבר אניות מלחמה בריטיות. הם הקיפו את אנייתנו וברמקול דרשו מהקברניט, להשיט את האניה לנמל חיפה. לא היתה התנגדות מצידנו לבריטים, כי לא היה טעם לדבר, כי זה היה אבוד בין כה וכה, ולהם היה כח גדול. חוץ מזה, מנהיגי הישוב בא"י חשבו עדיין , שאולי בכל זאת הבריטים יאפשרו לילדי בוכנוואלד, ניצולי השואה להכנס לארץ באופן ליגלי. בחיפה עלו על אנייתנו שוטרים וחיילים בריטיים, הורידו אותנו לנמל, העמיסו אותנו על משאיות צבאיות, ובליווי צבאי כבד הובלנו למחנה מעצר "עתלית", לא רחוק מחיפה. זה בעצם היה מחנה צבאי לכל דבר. היו מגדלי שמירה מסביב עם גדרי תיל, צריפים, עצים, חדר אוכל, מקלחות וכו'. בהשוואה למחנות ההסגר של הגרמנים ימש"ו, המעצר אצל הבריטים היה ממש גן-עדן. קבלנו אוכל נורמלי, יכולנו להתקלח, היו מטות צבאיות וקבלנו בגדים אזרחיים, ממש כל הצרכים. בכל זאת היינו אסירים, ושמרו עלינו היטב. הדבר הכי קשה עבורנו היה שלא ידענו מה מחכה לנו, מה יהיה גורלנו, ומה ילד יום. הבריטים לא רצו לשחרר

אותנו, הם דרשו להוריד את מספר הסרטיפיקטים שיתנו לנו מהמכסה החדשית שהם הקציבו לעליה יהודית. שאז עמדה על חמישה עשר אלף יהודים לשנה.

יום אחד הופיעו ליד שער "המחנה עתלית" אחי שמואל צבי ז"ל עם יצחק פרידמן ז"ל. קראו לי שאגש לשער שמישהו מחפש אותי. צבי ז"ל שמע ברדיו שנער בשם משה ליפשיץ הגיע בין ילדי בוכנוואלד ונמצא ב"מחנה עתלית". אולם הוא לא האמין שזה אני, אחיו. הוא חשב שזה בלתי אפשרי שדווקא הילד משה יכול היה להנצל מהתופת. כשנגשתי לשער מיד הכרתי אותו, אבל הוא לא הכיר אותי. הייתי ילד בן שמונה כאשר הוא עלה ארצה ובאותו הזמן בשנת תש"ה - 1945 הייתי בן שש עשרה, וכמובן מאד השתניתי. הוא שאל אותי שאלות רבות על משפחתנו כדי לוודא שזה באמת אני, אחיו. כמובן שהשמחה היתה גדולה כאשר הגענו לידי מסקנה שאחים אנחנו, ממשפחת דאפט - ליפשיץ בני השוחט מבילקה. דברנו אז אידיש כי עברית עוד לא דברתי אז. צבי אמר לי שיעשה כל מה שיכול כדי לשחרר אותי מ"מחנה עתלית". יצחק פרידמן ז"ל גם שאל אותי שאלות על משפחתו וספרתי לו מה שידעתי, שהם גורשו בשנת תש"א - 1941 לערבות אוקראינה לקמיניץ - פודולסק, ושם מצאו את מותם.

בלילה אחד, בשעת השינה, באופן פתאומי, העירו אותנו אנשים שמעולם לא ראינו אותם קודם. אלה היו חברי ה"הגנה". הם השתלטו על "מחנה עתלית", קשרו את השומרים הבריטיים, ובאו לשחרר אותנו. הם הובילו אותנו ברגל במרחק לא רב מהמחנה שם חיכו לנו מכוניות. משם פיזרו אותנו בקיבוצים ומושבים בכל הארץ. אותי הביאו לקיבוץ "יבנה" עד יעבור זעם הבריטים. הבריטים הכריזו למחרת על עוצר, וחיפשו את המעפילים שה"הגנה" שחררה מ"עתלית". ב"יבנה" נתנו לנו תעודות זהות, והפכנו בן לילה ליהודים נתינים פלשתינאים. בקיבוץ "יבנה" נשארתי מספר שבועות, אז העבירו אותי למושב "שדה יעקב" של "הפועל המזרחי", בעמק יזרעאל ליד "כפר יהושע".

שם קיבלו אותי למוסד "עליית הנוער". שם היו באותו הזמן בני נוער מארופה שעברו דרך טהרן וקראו להם "ילדי טהרן". שם עבדנו חצי יום בחקלאות, במשק אצל אנשי המושב, וחצי יום למדנו בבית הספר התיכון את המקצועות הבאים: עברית, תנ"ך, הסטוריה יהודית, ציונות, ספרות עברית, חשבון, תפילה, ועוד כל מיני דברים. היתה שם אוירה מאוד טובה ויפה ומרוממת. לנוער שלנו היתה רוח מיוחדת. הרי היינו חומר מצוין. בני נוער שעברו את שבעת מדורי הגיהינום, שהיה להם רקע יהודי מצוין. אנו גם מאוד הערכנו את העובדה שזכינו להגיע

לא"י אחרי תלאות רבות. בעינינו זה היה ממש נס, וראינו בזה פיצוי מה לצרות שסבלנו. האוירה שם חיזקה את רוחנו, ואיפשר לנו להתחיל לבנות חיים חדשים. כמובן שהפכנו ל"ציונים שרופים" והיינו מוכנים להלחם נגד הבריטים או כל צר ואויב לעם היהודי, שהעמידו מכשולים בהקמת מדינה יהודית בא"י. כל הזמן עמדתי בקשר עם אחי צבי ז"ל וחנה רעייתו שגרו אז בירושלים. לעיתים בחופשות שהיו לי מ"עליית הנוער" נסעתי לבקר אותם ואת ילדיהם.

ב"שדה יעקב" היתה תחנת "נוטרות" בריטית כפי שהם הקימו בהרבה ישובים יהודיים. בראשה עמד יהודי שמוצאו היה מגרמניה. הוא היה חבר ה"הגנה" בחשאי. הוא ניצל את תפקידו, את התחנה ואת הנשק שהבריטים הפקידו בה, כדי לאמן חברי ה"הגנה" המקומיים בסוד גמור. אחרי חדשים מספר ב"שדה יעקב" חברי ואני בתוכם התנדבנו לארגון ה"הגנה". ובצורה כזאת גם אנו בני הנוער, ניצולי השואה נכנסנו למעגל הסודי הזה. התאמנו בנשק, במקלות - שקראו לזה "נבוט" כדי לנהל קרב פנים אל פנים, יצאנו לסיורים בסביבה, כדי להכיר את השטח במקרה הצורך.

יום אחד ראש הנוטרים ב"שדה יעקב", הזמין אותי ועוד שלושה חברים מ"עליית הנוער" ב"שדה יעקב" לשיחה. ואז הוא הציע לי ולחברי לצאת לקורס מפקדי כתות מטעם "ארגון ההגנה". קבלנו את הצעתו בשמחה. יצאנו למחנה, מעין צבאי, שהוקם ביער ליד טבעון ב"גבעת שיך אברך". באופן רשמי זה היה צריך להיות "מחנה ספורט" של "הפועל". ששים בני נוער בגיל 17 - 18 הגיעו לקורס. מפקד הקורס היה צבי צ'רה, שאחר כך שינה את שמו לצבי צור, ושנים אחר כך היה רמטכ"ל צה"ל. הנוטרים היהודיים מכל עמק יזרעאל שימשו כמדריכים בקורס הזה שנמשך חדשיים. עשינו תרגילי סדר, השתלמנו בקפ"פ (קרב מקלות פנים אל פנים). יצאנו לא"ש - אימוני שדה, כיצד להתנהג בשדה בשעת קרב, ואיך להסתתר בשדה מאת האויב, ואיך להמצא בשדה ביום ובלילה עם מצפן ובלעדיו. ואם מישהו טועה בלילה כיצד למצא את דרכו חזרה על פי הכוכבים. למדנו חובשות, איך להשתמש בנשק מסוגים שונים, אקדחים, רובים, תת מקלעים, רימונים, וגם כיצד להכניע את האויב. למדנו לעבור מכשולים, נחלים, גבעות, כיצד לרדת מבנינים רבי קומות כיצד להשתמש באומיגה. למדנו להכין חבלים לבניית גשרים, ואיך להקים אוהלים. בקיצור למדנו דברים רבים כדי להיות חיילים ומפקדים טובים ומאומנים, וכיצד להערים על האויב.

בתחילה זה היה קשה מאד, כי לא היינו רגילים למאמץ פיסי כל כך גדול.

כל השרירים בגופי כאבו מאד. אולם לאחר ימים אחדים באופן טבעי התרגלנו למאמץ. הייתי מאושר שאני משהל'ה הקטן בן השוחט מבילקה, שעבר שבעה מדורי גיהינום בתקופת השואה, זכה להתקבל לקורס מפקדים, לעתיד הצבא היהודי בא"י. לאחר שישים יום סיימתי את הקורס וקבלתי דרגת מ"כ, מפקד כתה.

תקופתי הראשונה בא"י עמדה בסימן של נסיון להשתרשות בארץ. עבודה חקלאית ב"שדה יעקב", לימוד השפה העברית ומקצועות יהודיים שונים, חבר ב"ארגון ההגנה", ואז חיפוש מקום עבודה לאחר שגמרתי את השנתיים ב"עליית הנוער". במשך השנתיים הראשונות שלי בארץ קראתי ספרים רבים, ממש בלעתי אותם, מאות ספרים ומאמרים כאילו רציתי להשביע את צמאוני הרב לדעת והשכלה. איזה כח פנימי דחף אותי להספיק להשיג את הזמן שהפסדתי במשך המלחמה. וכך הזנתי את נפשי בקריאה וגם בכתיבה.

אני החלטתי להתיישב בירושלים בגלל שתי סיבות. אחי שמואל צבי ז"ל ומשפחתו ישבו בירושלים ורציתי להיות בקרבתו, ובכלל איזה כח משך אותי באופן מיוחד לעיר הנצח.

יצחק פרידמן ז"ל, הבן של ר' משולם פרידמן הי"ד, סידר לי עבודה במאפיית זיכל במחנה יהודה, שבה גם הוא עבד. התקבלתי לעבוד כשוליה ללמוד קונדיטוריה. אחרי חצי שנה בירושלים בנובמבר תש"ז - 1947 לקראת הצבעת האו"ם על בעיית א"י היתה מתיחות גדולה בין היהודים, הבריטים והערבים. ארגוני המחתרות היהודיות עשו פעולות שונות נגד הכובש הבריטי. כידוע הבריטים עמדו לצד הערבים בכל הזדמנות וה"ספר הלבן" העדיף באופן ברור את הצד הערבי. המחתרות היהודיות היו מדביקים כרוזים על הקירות, כעין "עיתוני קיר" שבהם ספרו על הפעולות השונות שביצעו נגד הבריטים והערבים. לשלושת המחתרות "ההגנה" האצ"ל והלח"י, לכל אחד מהם היה עיתון משלהם. "החומה" היה העתון של "ההגנה", בטאון האצ"ל היה "המעש", ועתון לח"י היה "החזית". מאד אהבתי לקרא את הכרוזים של שלושת ארגוני המחתרות, כי זה נתן לי ידיעות רבות על הנעשה מאחורי הפרגוד, וגם הוסיף לי הרגשה טובה כיהודי גאה. בוקר אחד בשעה מוקדמת, בהלכי לעבודה למאפיה, נעמדתי ברחוב שטראוס לקרוא את הכרוז של האצל "המעש". כל כך הייתי מרוכז בקריאה שלא הרגשתי שמשוריין בריטי נעצר על ידי, ומתוכו יצא שוטר בריטי ודרש ממני להזדהות, ואחרי שהסתכל בתעודת הזהות שלי דרש ממני לעלות למשוריין. הם

הובילו אותי לתחנת המשטרה של "מחנה יהודה". שמה חקרו אותי, ורצו לדעת אם אני חבר ב"אצ"ל", כי ראו אותי קורא את "המעש". אנגלית לא ידעתי בכלל, הביאו שוטר שדיבר עברית ושאלו אותי כל מיני שאלות. כדי לאמת את דברי אמרתי להם שיטלפנו למר זיכל בעל המאפיה שבה עבדתי. אחר זמן קצר הוא הגיע לתחנת המשטרה ואימת את דברי וכך שוחררתי.

עם החלטות האו"ם לחלק את א"י לשתי מדינות יהודית וערבית ב- 29 בנובמבר תש"ז 1947 התחילו ההתקפות הערביות ביתר מרץ. הם תקפו את התחבורה יהודית שעברה בין ישובים ערביים כגון לוד ורמלה, וגם בשכונות התפר בערים מעורבות כגון ת"א - יפו, ירושלים ואחרות. במשך שהותי בירושלים התייצבתי במפקדת ההגנה ומדי פעם היינו נפגשים. ב - 30 בנובמבר תש"ז - 1947 קבלתי צו להתייצב לגמנסיה בית הכרם. שם הוקם הבסיס שלנו של הפל"ם - פלמ"ח מקומי. משם יצאנו לפעולות הגנה על שכונות יהודיות, ויותר מאוחר לפעולות כיבוש של שטחים ערביים שגבלו בשכונות היהודיות. השתתפתי בכיבוש השכונות הערביות "שיך באדר", "מלחה", "מיס קערי" הגבעה "א-שרפה" שעליה הוקם "הר-הרצל", ואחרים. בחודש מאי תש"ח - 1948 לפני שהבריטים עזבו את הארץ גייסו אותי לשרות מלא. את המחלקה שלנו שלחו להגן על "קיבוץ רמת רחל" שהיה המשלט הקדמי ביותר בדרום ירושלים. והנה לאחר שניצלתי בנס ממלחמת העולם השניה וכבשן השואה, מצאתי את עצמי שוב במלחמה. אלא שהפעם זה היה שונה לגמרי, כי הפעם נלחמתי בשירות הצבא היהודי בא"י. פה ידעתי שאני נלחם למען אידיאל עליון בשביל עמנו ועתיד העם היהודי בכלל. חשבתי לעצמי שאפילו חס וחלילה, יקרה לי דבר, אחרי השואה, שרוב משפחתי ניספתה, אין לי כבר מה להפסיד. חיילי ההגנה ואחר כך בצה"ל ניצולי השואה נלחמו כאריות. המוראל היה גבוה, וחשתי שאני נלחם גם בשם ששת מליוני אחינו היהודים שנרצחו בשואה ובאופן מיוחד עבור יקירי משפחתי.

ביום ששי 14 במאי 1948 - ה' אייר תש"ח, כאשר יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית דוד בן גוריון הכריז על הקמת מדינת ישראל ישבתי בחפירות ב"קיבוץ רמת רחל", כדי להגן על ירושלים מדרום נגד הפלישה שהיתה צפויה. נתקבלה ידיעה שגדוד מצרי מצויד במיטב הנשק מתקדם בכביש חברון - בית לחם לעבר "קיבוץ רמת רחל". לא השלינו את עצמנו מה שמצפה לנו. לגדוד של הצבא המצרי, היו טנקים, משוריינים, תותחים, מרגמות, מכונית יריה וכלי משחית אחרים, והנה הם מתקרבים אלינו. ואנו בסך הכל מחלקה אחת מ"ארגון ההגנה" שמנתה

כשלושים איש מצוידים במספר רובים איטלקיים ממלחמת העולם הראשונה, תתי מקלע סטנים אחדים, מרגמה אחת 2 אינטשים, רימונים ובקבוקי מולוטוב. אפשר לומר שעמדנו כמעט בידים ריקות מול הכוח המצרי העצום.

לנו היה יתרון אחד גדול מה שלא היה למצרים. לנו ליהודים היה אז נשק סודי שקראנו לו אז "גנרל אין ברירה" - כלומר רוח ההקרבה. ידענו שעלינו למנוע מהמצרים בכל מחיר להגיע לירושלים אפילו בעצם גופינו. אנו ידענו שאנו נלחמים לא רק בשביל כשלושים חברי המחלקה, וחברי "קיבוץ רמת רחל" שלא פינו. ידענו שאנו נלחמים לחיים או למוות, למען ירושלים ועתיד העם היהודי בכלל.

למחרת הופיע באופק הגדוד המצרי. מפקד מחלקתנו נתן לנו הוראה לא לפתוח באש עד שהמצרים יגיעו ממש לגדר והחפירות, כי חבל על כל כדור, כי כל כדור היה אז יקר המציאות. ולא ידענו גם אם נוכל לקבל תגבורת בזמן הנכון. חיל הרגלים המצרי צעד מולנו בקומה זקופה, ובכלל לא ניסו להתכופף, כאילו שבאו לטיול. כאשר הם הגיעו ממש על ידינו ניתנה הוראה אש, פתחנו באש, זרקנו עליהם רימונים. רבים מן החיילים המצרים נפגעו ונפלו, היתר התחילו במנוסת בהלה והשאירו אפילו את חלליהם בשדה הקרב בשדות "רמת רחל". לזמן מה שרר שקט, אלא שזה היה שקט שלפני הסערה. המצרים הפגיזו את הקיבוץ, ההרעשה באה מתותחים ומרגמות. הפגזים פגעו קשה בבניני הקיבוץ באופן מיוחד חדר האוכל שהיה הבנין הגדול ביותר במשק, ספג פגזים וכדורים רבים. חדר האוכל בעצם שימש עבורנו כמבצר, מעין סמל של עמידה איתנה. מספר פרות נהרגו וחיילים אחדים שלנו נפצעו. מכשיר הקשר יצא מכלל שימוש מפגיעה ישירה, והקשר בין הקיבוץ לבין מפקדת ה"הגנה" בירושלים נותק. גם התחמושת הלכה ואזלה במהירות.

פתאם התקרב טנק מצרי ליד שער הקיבוץ. אני וחבריי שהיינו בעמדה הקרובה זרקנו עליו "בקבוק מולוטוב". מן הטנק קפצו מצרים אחדים. אחד מהם כיוון את נשקו עלי. החייל המצרי הזה היה ממש ענק עם אקדח ביד. דרכתי את הת"ת מקלע סטן, אולם הוא לא פעל. לנו זה קרה לא פעם שהת"ת מקלעים הללו לא פעלו. באותו הרגע חברי שהיה על ידי ירה במצרי והרג אותו. נגשתי אל הגופה המצרית וראיתי שהיה לו דרגת סמל והחזיק עדיין את האקדח ביד. לקחתי ממנו את האקדח שהיה מסוג פאראבלום, שאותו אחר כך חגרתי בכל שנות שרותי בצה"ל כמזכרת. הלחץ של המצרים על "רמת רחל" גבר, וכאשר

התחמושת שלנו אזלה לגמרי, ונפלו חללים אחדים ממחלקתנו קבלנו הוראה ממפקדנו לסגת מהקיבוץ אל "ארנונה" השכונה הקרובה ביותר ליד "רמת רחל" שהיתה ממוקמת בין "רמת רחל" לבין העיר ירושלים. הצטרכנו לעבור שדה גדול פתוח לגמרי. רצנו ושכבנו, רצנו ושכבנו, כפי שתרגלו אותנו באימון בסיסי. המצרים זינבו בנו ביריות. הם פגעו באחדים מחברינו וביניהם חבר טוב שלי בשם אלימלך רוקח ז"ל שהיה בן יחיד, שרץ על ידי בשדה הפתוח. כאשר התרומם פגע כדור בראשו ונהרג במקום. גררנו את גופתו אתנו לתוך ארנונה. באותה התקופה לא השאירו פצועים או חללים בשטח. בשבילי נפילתו של אלימלך ז"ל היתה מכה קשה מאד. למזלנו לא התקדמו המצרים לתוך "ארנונה" אולי מתוך עייפות, או אי וודאות מה שמצפה להם שם. לפנות ערב הגיעה תגבורת מהגדוד שלנו שהיינו אז ב"חטיבת עציוני". שארית מחלקתנו ומחלקת התגבורת הסתערנו על הקיבוץ בשעות הערב וכבשנו את הרמה מחדש מידי המצרים. המצרים פחדו להלחם בלילה, לעומת זאת חיילי ה"הגנה" העדיפו את הלילה כי אפשר היה להפתיע את האויב. בשעות הספורות שהמצרים הספיקו להחזיק בקיבוץ הם שדדו דברים והרסו דברים רבים. המצב הזה נמשך שלושה ימים. הקיבוץ עבר מיד ליד פעמים אחדות. אולם בסוף הקרב על "רמת רחל", הקיבוץ נשאר בידינו. וכך נשארה העמדה האסטרטגית והחשובה מצד דרום בידי כוחות צבא ישראל.

אנו היינו בגדוד 64 בחטיבת עציוני שאחר כך הפך לגדוד 61 ב"מוריה". היחידה שלי נלחמה במספר חזיתות בירושלים. בעמדה ברח' ממילא מול חומות העיר העתיקה. בהר ציון מול שער ציון, במנזר נוטרדם מול שער יפו ושכם ואחרים. בראשונה היתה לי דרגת מפקד כתה, אחר כך עליתי לדרגת סמל, ויותר מאוחר לדרגת סמל ראשון. באחד הימים במשך ההפוגה בחרו בי לצאת לקורס קצינים, כי קציני הגדוד שלי המליצו עלי שיש לי כושר מנהיגות. יצאתי לבית הספר להדרכה ב"כפר יונה". הקורס היה אינטנסיבי ובמשך שבועות למדנו הרבה דברים, כולל שימוש במכונות יריה כבדות בזות שאז הגיעו לארץ מצ'כוסלובקיה. בהפוגה הראשונה באופן פתאומי ביטלו את הקורס והחזירו אותנו לירושלים, כי המלחמה התחדשה שם. הפעם הציבו אותי עם חוליה על בנין אפ"ק - "אנגלו פלסטיין בנק" בירושלים ליד הדאר המרכזי. כי עמדו לתקוף את העיר העתיקה ומעל גג הבנין אפשר היה לראות היטב על הנעשה בתוך העיר העתיקה. התפקיד שלנו היה לתת חיפוי, לכוח התוקף, שניסה לכבוש את העיר העתיקה. הפעולה נכשלה והכוחות נסוגו.

התמונה הזו של משה אביטל (דאפט-ליפשיץ) במדי צה"ל תש"ח - 1948 צולמה בירושלים בעשרת ימי הקרבות לאחר ההפוגה הראשונה. המקום היה עין כרם ירושלים.

This picture (99) of Moshe Avital (Doft- Lipschitz) in a uniform of the Israeli Defense Forces was taken in Jerusalem during the ten days of fighting in Ein Kerem after the first cease-fire.

אחרי זה העבירו אותי לגדוד 63 ב"חטיבת גבעתי" והציבו אותי בראש מחלקה בגבול המשולש מול "טול - כרם" על כביש נתניה - בית ליד. קבלתי דרגת רס"פ - רב סמל פלוגתי. היות והיה חוסר גדול בקצינים מינו אותי מפקד המחלקה בלי דרגת סגן. התפקיד של מחלקתי היה לסייר בגבול המשולש, בין ישראל וירדן. הלגיון הערבי אז שלט במשולש. שכנו שם מספר כפרים ערביים, שבהסכם שביתת הנשק בין ישראל לירדן הועברו לידי ישראל. הכפרים הללו היו קאלנסואה, טייבה, כפר קאסם, אום־אלפחם ואחרים. לילה לילה היינו יוצאים למארבים. הרבה פעמים תפסנו מסתננים שבאו לשדוד ולרצוח. הם שדדו עדרי צאן, פרות, צנורות להשקייה ורכוש אחר.

בסוף 1950 הזמינה אותי אחותי רייזל לחתונתה. לקחתי חודש חופשה מצה"ל וב־ 15 בנובמבר 1950 הגעתי לניו־יורק לחתונתה של אחותי רייזל עם בחיר ליבה אלטר מושקוביץ גם כן מקארפאטורוס. הפגישה עם אחי שלמה, ועם אחיותי פייגע ע"ה, מאני ורייזל ובעליהם היתה מאוד מרגשת. שלמה אחי ואחיותי כמעט ולא הכירו אותי כי עברו כשש שנים שלא ראינו אחד את השני. בפעם האחרונה שראו אותי בקרון לאושביץ הייתי נער צעיר עם פיאות, ראש מסופר ותלבושת חסידית, כפי שלבשנו בעיירתנו בילקה. והנה הופיע לפניהם בחור שהתבגר בנתיים מלובש בחליפה מודרנית, כובע מודרני עם שפם קטן ובלורית. האמת היא שלא כל כך רציתי אז לנסוע לארה"ב. בגלל סיבות שונות לא רציתי לעזוב את ישראל בכלל, בפרט שהמדינה הצעירה עדיין נאבקה קשות נגד אויביה הסובבים אותה מכל הצדדים.

בחתונה של רייזל הייתי אורח מכובד, לא רק בני דודים ובני דודות שמחו לראותי, אלא פגשתי גם מספר בילקאים שניצלו מן השואה, ואלה אשר היגרו לאמריקה עוד לפני מלחמת העולם השניה. כולם זכרו אותי כילד קטן משה'לה בן השוחט מבילקה, וכעת הוא גדל והיה לבחור, וחייל בצה"ל. זה עשה עליהם רושם עז. בחתונה שרתי מספר שירי א"י, שירים שהיו אז פופולריים בארץ, כגון "בערבות הנגב" "באב־אל־וועד" ו"ירושלים". הקהל התמוגג מנחת וגם הורידו דמעות, כי הם נזכרו שהייתי שר עם אבינו ז"ל ר' יהושע הי"ד בבית הכנסת הגדול בבילקה.

מיד אחרי החתונה של רייזל התחילה משפחתי לעבוד עלי, וניסו להשפיע עלי שאשאר בארה"ב. הם רצו שאמשיך את השכלתי בניו־יורק כדי להגיע לדבר מכובד. הם גם טענו שיש לי קול נעים וטוב וכדאי שאפתח את קולי. מצד אחד ראיתי שטענותיהם צודקות, אולם מצד שני חששתי שאם אשאר תקופה מסוימת באמריקה אפסיד את נשמתי ורוחי שהצלחתי לשקם במשך חמש השנים שהייתי בארץ. התוועדתי עם אחי שמואל צבי ז"ל מה לעשות, הוא ייעץ לי לנצל את הזמן ללימודים ולשוב ארצה אחרי שאסיים את לימודי. בסוף נכנעתי והחלטתי שאשאר שנים אחדות כדי להרחיב את השכלתי. וכך היה. נתקבלתי לישיבה אוניברסיטה ושם עשיתי חיל גם למדתי פיתוח הקול וקבלתי משרת חזן. ניצלתי את נסיוני בנוסחאות והמנגינות של אבי ז"ל והרחבתי את ידיעותי בתוים, מנגינות חדשות ושירה נכונה ע"י פיתוח הקול אצל פרופסור לפיתוח הקול. כמו כן התחלתי לעבוד בבית ספר עברי וקבלתי נסיון רב בהוראה עברית. בקיץ עסקתי בחינוך במחנות קיץ עבריים, ושם למדתי הרבה בעניני ארגון והכנת תכניות פורמליות ו־א פורמליות. אולם כל השנים הללו שאפתי לשוב ארצה והתעניינתי בנעשה בארץ ע"י קשר הדוק עם צבי ז"ל, וגם על ידי קריאה בעתונות וכו'.

בתחילת אוקטובר 1956 החלטתי לשוב ארצה. הפלגתי באניה "ישראל" בדרך לישראל. עוד באניה שמענו על פעולות עונשין שצה"ל ערך נגד בסיסי המסתננים בצד הירדני, וגם על מתיחות בגבול המצרי ועזה. בנתיים רק חדשים מספר לפני שיבתי ארצה נפטר אחי שמואל צבי ז"ל. בשבילי פטירתו היתה מכה קשה, כי צבי ז"ל היה עבורי לא רק אח יקר, אלא זה שהדריך אותי בדרך חיי אחר השואה. הוא היה עבורי סמל של יהודי גאה, בעל ערכים, אדם משכיל, פיקח, אדם טוב שתמיד היה מוכן לעזור לזולת, כל אדם, ובפרט הבילקאים תמיד יכלו לפנות אליו לקבל עצה טובה. והנה גם הוא הסתלק. החסרון של בני משפחתי הלך והתרחב.

כשהגעתי לירושלים התייצבתי מיד אצל קצין העיר להודיע לצה"ל ששבתי לארץ. ימים ספורים אחרי זה גויסתי לגדוד שלי ב"גבעתי" ועם התחלת "מבצע מערכת סיני" או כפי שזה נקרא גם "מבצע קדש" ב־ 29 באוקטובר 1956 נכנסנו לפעולה. אותי מינו לרב סמל פלוגתי לפלוגה המסייעת. כי במלחמת השחרור הידע שלי היה בפלוגה המסייעת במלחמה הזו הגיע הגדוד שלנו בסיני למקום שנקרא "ביר גפגפה". ראינו הרבה קרבות, ואז קבלנו פקודה לפנות את סיני ולעבור לרצועת עזה. כי בן גוריון חשב אז לא להחזיר את רצועה עזה, כי השטח

הזה היה חלק מא"י ואף פעם לא היה שייך למצרים. שרתתי אז במילואים כחמשה חדשים, והחדשים האחרונים ברצועת עזה עד שהחזירו גם אותה. אחרי השחרור שלי מ"מבצע סיני" המשכתי לשרת במילואים כל מספר חדשים עד שגורלי הוביל אותי שוב לארה"ב, וכך סיימתי את הקריירה הצבאית שלי בשתי המלחמות, מלחמת השחרור ומלחמת קדש.

Дусина
Осій
Широке
Копаня
Мала
Теково

מגבורות מלחמת השחרור - ומצור ירושלים

מאת יצחק פרידמן

לאחר שהועברתי משיך ג'ירח לימין משה, השכונה הראשונה שנבנתה מחוץ לחומות, ע"י הנדבן משה מונטיפיורי ז"ל, הופקדתי על כיתה והתפקיד שהוטל עלינו היה להחזיק בקטע החזית המזרח־דרומית של השכונה, מול הר ציון, שלמרגלותיו (בכפר שמאי לשעבר) התבצרו הכנופיות ואילו האנגלים הציבו את התותחים מולנו, על גג בית הנזירות שבמורדות ההר, במגמה לשמור על חופש התנועה בכביש החוצה בינינו, המוליך מעיר העתיקה לחברון.

התחבורה שאנשי גוש עציון השתמשו בין היישובים לבטחונם היה משורין.

לאחר נפילתו של הגוש נלקחו הגברים בשבי לזרקה שבעבר הירדן. כשביקשה ההגנה להעביר את המשפחות שנותרו בגוש לירושלים, העמידו הכנופיות - באמצעות האנגלים - תנאי, למסור את המשורין של הגוש לידיהם וכך היה.

מדי יום אנחנו רואים איך הכנופיות עוברות לעינינו עם המשורין מחברון לירושלים, הדבר חרה לנו מאוד.

כדי לשים קץ להתגרות זו הוחלט להטמין מוקש בכביש ולפוצצו בזמן שהוא עובר, וכך היה.

מעשה זה חרה מאוד לאנגלים, כי הם ראו בצעד זה התנכלות לתחבורה הערבית, כולל של הלגיון הירדני, שהיה בחסותם, ועוד מתחת לעמדותיהם. כעונש, הם עטו עלינו עם נשק דרוך, בחיפוי מכוניות משורינות, במגמה לפוצץ לנו את תחנת הרוח המפורסמת שבכניסה, החולשת על העיר העתיקה. אנחנו התנגדנו וכפשרה פיצצו לנו את בנין הגג הארוך שעליו העמדות שלנו.

לאחר הפיצוץ, כשנותרנו חשופים, ניגשנו מיד להתחפר באדמה, עם תעלות קשר לאורך ולרוחב וכפי שהסתבר לאחר מכן, שמיגון זה, מתחת לאדמה אכן

אפקטיווית יותר מזו של ריצה בין בנין לבנין, בעיקר לטווח ארוך, כמסופר לו

לאחר פינוי האנגלים ושחרור הר ציון ע"י הפלמ"ח, בפיקודו של עוזי נרכ עלינו עם 2 כיתות על ההר והתבצרנו בבנין שמול שער ציון ע"מ למנוע התפר הערבים מתוך השער החוצה. יתרונם של הערבים היה בכך, שהם ישבו על החו וכל אימת שלוחם שלנו התקרב בדילוג לבנין, להחליף משמרת, הם פגעו בו.

עם פינוי הבריטים, פלשו חילות סדירים של האויב והקיפו את ירושלים מכל עבריה:

מצרים - סודנים ברמת רחל מדרום, הלגיון הירדני ממזרח ומנבי סמ וכוחות עבדול קדר אל חוסיני ממערבה והעיר היתה במצור.

ההפגזות הלכו ורבו וגרמו לנפגעים לאוכלוסיה שעמדה בתור לחלוקת מזון ומים.

אפיזודה מגבורות הנוער - לפני פינויה של העיר העתיקה, שיסופר להלן, היו העמדות של היהודים מול העמדות הערביות, ועמדותינו הלכו ונדחקו מיום ליום. וכאן הוכיח הנוער שלנו גבורה עילאית, הן בעמדות המגן והן בתעלות הקשר והספקת נשק ותרופות לעמדות.

אחת הגבורות היתה, נערה תימניה שמנמונת כבת 18-17, כשהחמיר המצב, לבשה יהודית צעיף על פניה והתלבשה כערביה. היא התקרבה לעמדות הערביות, בשטח ההפקר, ופתחה בצעקות שהיהודים תוקפים אותה. הערבים זנחו את העמדות וחשו לעזרתה. או אז היא שלפה רימון וזרקה אותו וכיוונה את הסטן שבידה והחלה לקצור בערבים. צעד זה של גבורה היה ללא ספק גורם לדחיית כניעת העיר העתיקה ובעקפין לעמידתה של ירושלים, שכל עזרה היווה עידוד במצב הנואש.

פינוי העיר העתיקה שנכנעה

עם תגבור השורות, לאחר שהתדלדלו עד למאוד במרוצת הקרבות, הגיע אלינו בחור בשם מאיר ב"א (בר אדון). השתלבותו ביחידה לא עלתה יפה, לאחר שהיה נעדר תכונות יסוד הדרושות לעבודות צוות, כגון משמעת עצמית, הקפדה בזמני החלפת המשמרת ובעיקר שמירה על סדר ונקיון, שבתנאי מחסור במים,

יה מהדברים החשובים ביותר.

עד שבא יום ו' השחור, כשהגיעה בשורת איוב שהעיר העתיקה נכנעה. לוחמים נלקחו לשבי, הצטרפו לאנשי הגוש, שהיו כבר בשבי ירדן, ואילו פצועים קשה, זקנים נשים וטף, עברו לעיר החדשה.

תפקיד המצער של הפינוי והאבטחה נפלה בחלקה של יחידתי שישבה בהר ציון.

בשעות של אחה"צ באותו יום, החלה נהירת ההמונים - בליווי נציגי הצלב אדום - מהעיר העתיקה.

כשראינו שאין בידינו לא מזון ומים ולא מקום לאחסנם, החילונו עוד באותו לילה לארגן קבוצות להעברתם עם החשכה.

יש לזכור שהמתח של סכנת חיים, פירוד משפחות ודאגה לגורל בני המשפחה שנלקחו לשבי והעייפות היתה גדולה.

כמובן, שהראשונים לפינוי היו הנכים והפצועים, שהיו זקוקים לטיפול רפואי והיה צורך לפנותם על האלונקות עד לאמבולנסים המאולתרים, שעמדו "בשטח מת" לרגלי ההר.

עם פציעת השחר ולאחר שהתברר שחלק ניכר מהמפונים עדיין נותרו בהר ציון, חשבנו לנסות, לאחר שהלגיון הירדני כבר הסכים לפנותם, אולי לא ייפגעו בהם מהעמדות שעל החומה מסביב, ויתנו להם לעבור לימין משה, הריקה מתושבים.

כנסיון לקחנו קבוצת נשים וילדים. עד מהרה התברר לנו שטעינו בחישוב. כשהקבוצה היתה באמצע הדרך, בעמק על כביש חברון שחוצה, נפתחה עליהם אש מהחומה. קראנו להם, עם רמקול, לשכב ולתפוס עמדות מוגנות, על הגשר באמצע ובהתגנבות יחידים להתקדם בזחילה לעבר ימין משה.

מהיריות נפצע ילד בירך והוא לא היה מסוגל לטפס בהר והיה הכרח לפנותו ולא להשאירו לשכב פצוע על האדמה.

הזעקנו משורין, אשר התקדם אחורנית לעבר הילד. אולם כשהיריות גברו היה נאלץ לחזור כלעומת שבא. הדאגה לילד הפצוע כרסם בכולנו.

וכאן באה שעתו היפה של אותו מאיר ב"א, אשר קפץ בזחילה לעבר הילד, הרימו על ידיו ונשאו על כפיו במלוא קומתו הזקופה, בעליה התלולה, כשמסביב יורים עליו, עד שהביאו למקום מבטחים למשורין שחכה בימין משה להסיעו לבית החולים.

כאמור, בעקבות הנסיון שרכשנו בימין משה, התחפרנו והתבצרנו, דבר שעזר לנו להחזיק מעמד ולשמור על הר ציון בידינו.

הפתעת גבורה נוספת - בזמן הפינוי, כשהורידו האלונקות, ביקש פצוע קשה להוריד לו תחבושת מתחת לבית השחי. מה הופתענו כשפתאום צץ אקדח "טופי" טעון כדורים. כשהנכה מכריז: "החלטתי בשום מחיר לא להפרד מהכלי. ובמקרה שינסו להתנכל לנו, לעשות בו שימוש והכדור האחרון להשאיר לעצמי". למזלו לא היה זקוק לו.

מנסיוני אני

בזמן סיור עם הכיתה, חשתי פתאום חבטה חזקה בידי. הטומי־גן שבידי נשמט כשנוזל חם ניגר מידי.

כשהובלתי לבי"ח, המצב בבי"ח היה קשה נורא. בפרוזדורים מיטות עם פצועים, וחדר המיון הולך ומתמלא. הזיזו מיטות והכניסו את מיטתי ליד אברהם, בחור יפה עם שפם. כשכאביו רפו קצת היה משתדל לנחם את עצמו ואת חברתו עם כל מיני הלצות. מדבר אחד לא הרפה, שקצות אצבעות הרגלים מציקות לו מאוד כל הזמן. אלא שלאחר מכן התברר לי ששתי כפות רגליו הלכו, לאחר שעלה על שדות מוקשים.

מקרה רגליים אחר עם בחור יוגוסלובי גבוה יפה תואר רקדן סטפס במקצוע, לא אפרט. לא יכולתי לעמוד במצב זה והחלטתי להסתלק לחדר חולים שבעיר. כשבקשתי מהאחות לשחררנו, היא צחקה.

א־ עד שהאמבולנס יצליח לגייס דלק, יעבור יום.

ב־ אתה זקוק עוד להחלפת גבס וטיפול.

כשעמדתי על דעתי, היא סרבה לשחרר לי את הבגדים. כמובן שכל זה לא עזר, ובעזרת חברה שבאה לבקרני, נזחלתי בפיזמה לבנה וחלוק לאורך העיר

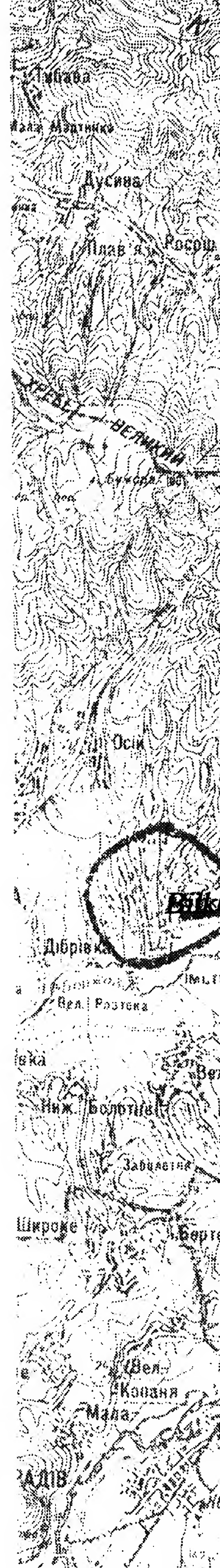

לאור היום, עד שהגעתי לחדר חולים, ולאחר מכן שחררו לי את הבגדים.

בינתיים הגיעה הפלמ"ח בפיקודו של יצחק רבין ובקרב אכזרי על הקסטל נהרג עבדול קאדר אל חוסיני, והכנופיות ברחו על נפשם והכביש בשער הגיא - או באב אל ואד, כשירו של חיים גורי - נפתח הכל קם לתחיה - והעיר צהלה ושמחה.

מאת: י. סיפן, ס.ש. נבות (סבא של נבות).

Тибава
Мала Мартинка
Дусина
Плав'я
Росош
ВЕЛИКИЙ
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж.
Широке
Вел.
Копаня
Мала

הקרב על קיבוץ נגבה

מאת מנחם (מענדי בראון) הראל

עמדתי על מגדל תצפית בלילה שבין 9 ל - 10 ביולי - סוף ההפוגה הראשונה, - כשחיילי "גבעתי" הסתערו בעיבדיס, בית עפא, עיראק סועידאן והפלמ"ח תקף את המשטרה.

על המגדל נמצא מג"ד גדוד 54 עם קשרו ופיקד על המבצע. שמעתי בקולו דאגה ותרעומת, על הפלוגה ומפקדה בעיבדיס לאמור, למה בוששים לכבוש את הכפר.

המ"פ דיווח, כי הוא נתקל בהתנגדות קשה, בגבעות מסביב, ועסוק בטיהורם וכי הכפר יפול לאחר מכן כפרי בשל. המג"ד לא היה מרוצה.

לפנות בוקר נסוגו מבית עפא ומעיראק סועידאן, כי המשטרה לא נכבשה ודוקא עיבדיס הוחזקה בחירוק שיניים, ובמחיר דמים מרובים.

הבחורים ספגו הפצצות, הרעשות, התקפה של שריונים, אבל לא הצליחו לעוקרם, מממאחזים בחפירות שטחיות ומאולתרות. בצפרניים נאחזו שם.

לוחמי עיבדיס היו "חולדות נגבה" ומפקדם ישראל טופול.

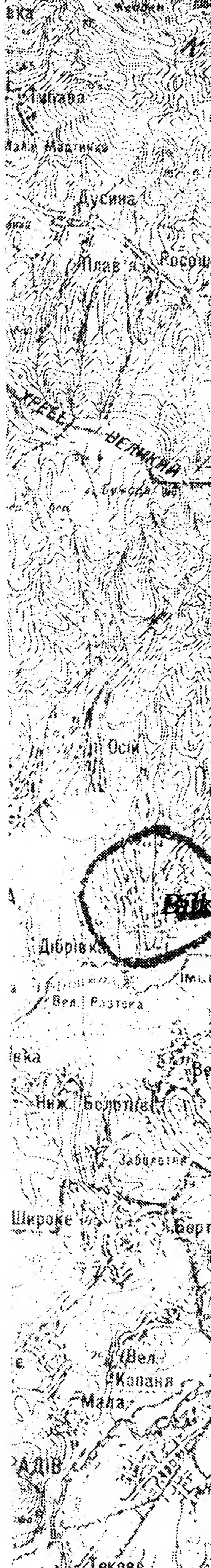
ייתכן שזה היה מקרה וייתכן שלא. "החולדות" חזרו אלינו והמחליפים לא ביישו את הכובשים. ראיתי את שעבר על עיבדיס ממרומי המגדל. אש תופת ירדה עליהם. כתשו אותם בחמת זעם כפי שכתשו את נגבה, בחודש הקודם, ועתידים לכתוש אותה באותם ימים ממש.

שאלתי פעם את יצחק מג"ד 53, למה אתה סוחב אנשים לנגבה כל הזמן? והוא ענה לי כך: החטיבה שלנו נחלה נצחון ראשון על המצרים בנגבה. וזה לאחר שרשרת כשלונות לאורך כביש החוף. לנצחון זה היתה חשיבות אין ערוך לה, לרומם רוח החטיבה, ומתן ביטחון עצמי, כך, סיכם יצחק פונדק את המצב.

אני חושב, שאם נוסיף לנגבה את עיבדיס, והגבעה 105, "ששועלי שימשון"

כבשוה בסערה - ושחררו את נגבה מהכיתור - הרי לכם משולש שוה שוקיים בלתי מנוצח, שחושל על ידי החייל העברי, והחלוץ, איש ההתישבות וההגנה. ועל כן בל תישכח אחוות הלוחמים והרעות הגדולה שצמחו בין הריסות הקבוץ.

מי יתן, ורוח לוחמי תש"ח תשרה על חטיבת "גבעתי" המחודשת, ותצעיד אותה מחיל אל חיל.

שער ט'

פעילויות יוצאי בילקה

Дусина
Плав'я
Осій
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел. Копаня
Мала

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ

מאת: שמואל צבי דאפט־ליפשיץ, ז"ל

מיום שהתורה נתנה לעם ישראל התלבטו קדמוננו בבעיה זו: כתוב אחד אומר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א': ח') וכתוב אחד אומר "אם אין קמח אין תורה" (אבות ג': י"ז) והכתוב השני מקבל אישור חזק למדי מהמציאות. וכבר נחלקו רבותינו בדבר וניסו לתרץ את הכתובים המכחישים זה את זה וניסו לפתור את הבעיה הזאת באופנים שונים. שיהיו כולם מקיימים את הפסוק והגית וכו', ולא עלתה בידם, שיהיו כולם עוסקים בדרך ארץ, תורה מה תהא עליה? שיהא חלק אחד מהעם - יששכר- עוסק בתורה יום ולילה, והחלק השני - עוסק בפרקמטיא, גם זה לא רצוי. החלק הראשון יתרחק מן המציאות והחלק השני מן התורה, נמצא שחלק אחד יהיה רחוק מן השני כרחוק שמים מן הארץ והעם יתחלק עי"ז (על ידי זה) לשני מחנות.

ולפעמים יכול לבוא לידי קטטות ומריבות בין שני המחנות. זה שעוסק בפרקמטיא - הולך ימים ומדבריות - יכול לקנאות בזה שיושב באהל וחי חיים הרבה יותר קלים, ויכול למרוד ולהפסיק לכלכל את לומדי התורה. עד שבאה המשנה ואמרה: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (אבות ב' ב') והכוונה היא לכולם בשווה.

לא די "לישכר" לעסוק בתורה בלבד, ולא די "לזבולון" לעסוק בדרך ארץ בלבד, אלא המזיגה של שניהם ביחד עולה יפה. זהו הפתרון הכי טוב של הבעיה הזאת. אם כולם יעסקו בתורה ביחד עם דרך ארץ, שוב לא יתנשאו אחד על השני ולא יקנאו איש באחיו, ולא יתכן התרחקות של חלק אחד מן העם מעל השני.

בימי הביניים - בתקופת החושך והרדיפות לעם ישראל - נעשתה הקרקע מוכשרת יותר לנטות אחרי קיצוניותו של ר' שמעון בן יוחאי, והרבה יהודים קיימו רק את הפסוק: "והגית בו יומם ולילה" ועל מימרת המשנה: "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" לא השגיחו והתרחקו מן החיים. הדעה המכרעת מצדיקה

כיום את התופעה הזאת.

כשעננני ימי הביניים התפזרו, נמצאו הרבה מטיפים לשוב ולקיים את המאמר היפה במשנה "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" ואעפ"י (ואף על פי) שאי אפשר להגיד שכבר השגנו את המקסימום של המאמר הנ"ל, אפשר לומר שהענין מתפתח בכיוון הרצוי.

קדיש

אם יש את נפשך לדעת ולהכיר את נשמת עם ישראל, צא ולמד מן ה"קדיש". אסון איום ונורא קורה לבן אדם מישראל: אב או אם, אח או אחות, או מישהו אחר מקרוביו החביבים עליו כנפשו (ולפעמים מנפשו) מתים עליו. מה היתה צריכה להיות התגובה הטבעית של בן אדם זה כלפי זה שיש בידו להמית ולהחיות? ניתי ונחזי איזה יחסים נוצרים בין הנפגע והפוגע במקרה שהפוגע הוא ג"כ (גם כן) בשר ודם? אפילו אם ההיזק הוא כאין וכאפס בהשוואה למקרה מוות, ג"כ (גם כן) הנפגע מתנקם בו - או רוצה לעשות זאת; לכל הפחות הוא רוגז עליו ומה שהוא מאחל לו יפול על היטלר ועל הכת שלו. מכש"כ (מכל שכן) אם אחד גרם - ובפרט במזיד - למותו של הקרוב לחברו, פקוד יפקוד את עוון רעהו לעד.

וכעת נתבונן מהו המצב אצל עמים אחרים במקרה כזה אצלם - ביחוד אצל היוונים והרומאים בתקופה הקלאסית - אנו נפגשים בעזי נפש כאלה, שבשעה מרה כזאת עושים חשבון עם אלוהיהם, ואחרי שיוצאים זכאים - בעיניהם - בדין, מדברים קשות עם אלוהיהם. ולפעמים זה מגיע עד לידי חרוף וגידוף כלפי יראתם. ויש ליישב בדוחק את ההתמרמרות הזאת, כי קימא לן, ש"אין אדם נתפס בשעת צערו" (בבא בתרא ט"ז:) ומה הוא המצב בישראל ברגע הכי מר בחיי האדם? לא רק שאין כאן הטון והטחת דברים כלפי מעלה אלא: "יתגדל ויתקדש שמה רבה"... "יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל"... לאיזה שורה ארוכה של שבחים מתפלל הנפגע הישראלי? כאילו אין לו שום איחולים אחרים יותר אקטואלים בשעה מרה זאת, מאשר ששמו של הקב"ה "יתעלה ויתהלל" וכו'. איזה כניעה של "תולעת יעקב":"בעלמא די ברא כרעותה"!

ואפיינו הוא הדבר שלא רק האדוקים, המקיימים את כל המצוות קיבלו עליהם כניעה זו, לא רק אלה נושקים את שבט המכה, אלא גם אלה שלבם אינו

שלם עם אלוהי ישראל, ושכל יהדותם מתבטאת בקיום מצוות ספורות: מלה, יום כפור וכדומה שומרים על ה"קדיש" משמרת קודש. וסיפורים עממיים יודעים לספר שאפילו משומדים לא יכלו לעמוד בפני תפלה זו ובאו והצדיקו את גזר דינו של הקב"ה ע"י התפלה הזאת (אמנם רובם ככולם עושים זאת מתוך הערצה לנפטר, ואינם מבינים אפילו את פירוש המילים של ה"קדיש". אבל היחס הראשון היה זה מה שאני רוצה לעלות על הנס ורק במשך זמן יחסו לזה תפקיד אחר).

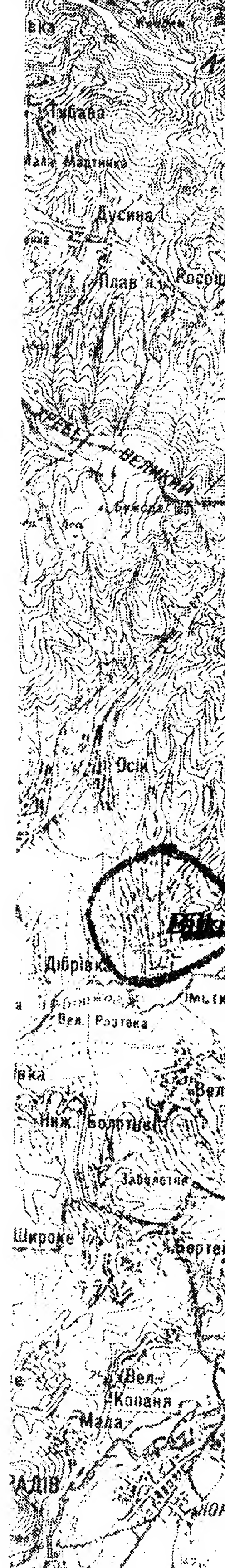
היוצא לנו מזה שה"קדיש" הוא נחלת כל זרע יעקב הנבחנים בבחינה איומה כזאת- משלומי אמוני ישראל ועד להמשומדים - ויש בו כדי לציין את אפיה של הנשמה הישראלית.

הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל

אפשר שלא לראות את הקושיים הגדולים בדרך למטרתנו הסופית - הקמת מדינה עברית בא"י, אפילו בעולם מתוקן. אבל אפשר לקוות, שאם אחרי גמר המלחמה יקום עולם מתוקן, יקבל עם ישראל נציגות בכל מערכות הבינלאומיים ככל עם ועם, ואת זה צריכים לזקוף על חשבון הישוב בארץ.יהדות א"י הולכת ורוכשת לעצמה הכרה בכל העולם שראויה היא לקבל נציגות כזאת. וזה ישפיע השפעה גדולה על הטבת מצב היהדות היושבת בגולה.

"אחרון אחרון חביב" (בראשית רבה עח, י"א פס"ז בראשית ל"ג ב'): בשדה הרוחני עשתה יהדות א"י, באמת, גדולות, מלבד החייאת הלשון העברית ויצירת מדע בשפתנו הלאומית, הרי מתבלטת גם תוצאה מעשית חשובה. מאות תלמידים יהודיים שנשללה מהם האפשרות להמשיך בלימודים בארצות מגוריהם נקלטו בבתי ספר שונים בארץ ביחוד באוניברסיטה העברית ובטכניון. ועכשיו כשעלה הכורת על בית היוצר לחכמת ישראל העיקרי - על יהדות פולין - נשארת א"י המקום העיקרי לבית יוצר זה, ונאמן הוא הישוב בארץ שימלא את הפקידו שמוטל עליו להראות ש"נצח ישראל לא ישקר" (שמואל א', ט"ו: כ"ט).

(מעזבונו של שמואל צבי ז"ל דאפט-ליפשיץ בן השוחט מבילקה שעלה ארצה בשנת תרצ"ז 1937, את החומר לעיל כתב בי"ח שבט ת"ש-1940).

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Забелетне
Широке
Копаня
Мала

תפילה

מפרי עטו של מנחם (מענדי בראון) הראל, ז"ל

תן לנו מבינת השכוי

שאצלו יום הוא יום, ולילה, לילה.

רפאנו ממחלת השכחה בל נחזור על אותן

משוגות כל פעם.

שמרנו מפתויי עושר קל ומהיר

שהוא מלכודת ופח יקוש לישרי דרך,

תן לנו להתקיים מיגיעתנו ביושר

לבל נזדקק לתחבולות ערמה כדי

להנות מפרי עמלנו

השב לנו כבודנו כבראשונה.

Дусина
Осій
Широке
Мала

גלויה

שנכתבה ע"י קלמן עליאש ונשלחה מבירנו צ'כוסלובקיה בשנת תרצ"ח ־1938 אל שמואל צבי ליפשיץ ז"ל לירושלים.

ברנו יום ד' אייר תרצ"ח - 1938 יום י"ט בעמר.

חברי היקר!

סלח לי שלא כתבתי לך עד עתה. לחג הפסח הייתי בבילקה וקבלתי מאחיך את הכתובת שלך. חברי היקר! כתוב לי מה יש חדשות בארצנו, אני יודע שלא תכתב לי מכתב, כי משלוח מכתב זה דבר יקר. אבל לגלויה אחכה ממך כתוב לי מה שלומך שמה. ומה עושים אחינו שבאו שמה? על זאת חברי! לא כתבתי לך כי לא ידעתי את הכתובת. בכל יום אני חושב עליך ועל ארצנו היקרה! אני חושב שיבוא יום ושעה, שגם לנו ליהודים תאיר השמש ולא נהיה נא ונד בכל העולם. והגוים לא יעשו עמנו מה שהם חפצים.

אני אחכה לתשובה ממך.

חברך

קלמן עליאש

אני מברך אותך בברכת "תורה ועבודה".

Дусина
Плав'я
Осік
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копана
Мала

זכור וזכירה - אתגר חינוכי

מאת: ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

ביום ראשון הקרוב יתקיימו טכסי זכרון לציון חמישים שנה למרד גיטו וארשה. בטורים אלה ברצוני להעלות זכרונות, הרהורים ולקחים כניצול השואה שעבר שבע מחנות החל באושוויץ ושיחרור בבוכנוואלד.

ספר דברי־הימים של עם ישראל רווי סבל ודמעות. הציווי "בדמייך חיי" מלווה את אומתנו מאז הופעתה על במת ההיסטוריה. אך בכל הנתיב העקוב מדם של עמנו, מאז היותו לגוי ועד ימינו, לא קם אדם אשר עלה בידו לעולל את אשר עולל משטר הרשע של העם הגרמני ועוזריו, הזרוע השלוחה של משטר זה להשמדת העם היהודי. לא על חטא שחטאו, לא על מעשה שעשו, אלא רק בגלל השתייכותם לעם היהודי. פשע חסר־תקדים זה שבוצע על־ידי העם הגרמני לא היה כמותו בתקופות החשוכות ביותר בהיסטוריה של האנושות. זהו פשע של השמדת עם שלם.

שישה מליון יהודים, טף וזקנים, נשים וגברים ניספו בשואה. קרוב לשליש מעמנו הושמד. היתה זו תקופה קודרת ביותר בתולדות עמנו. אך יחד עם זאת היתה תקופה זו עדות לגבורה, לעמידה גאה ולאומץ־לב של היהודים.

פרשיות רבות תהיינה חתומות לעד - כי לא נותר איש אשר יוכל לספר עליהן. אך ישנן פרשיות שעלו מאלמוניותן והפכו לנחלת העם. היומנים, הטורים, השירה והפרוזה שנשמרו מתקופת השואה, הם ההדים לתקופה המרה הזו אשר באו לידי ביטוי בשעת השואה ולאחריה ואנו מצווים לספר עליה מדור לדור. "שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ, ההיתה זאת בימיכם, ואם בימי אבותיכם, עליה לבניכם ספרו, ובניכם לבניהם, ובניהם לדור אחרון" (יואל א': א'־ב').

חשוב שנזכור את הגבורה הנפשית, הגבורה הפאסיבית ומעל לכל הגבורה הפיסית וההקרבה של מורדי גיטו וארשה וכל המורדים ביתר הגיטאות ומחנות ההסגר והמוות. אנו מצווים לעסוק בפרקי השואה בלי הרף, כי זה יתן לנו אפשרות לא לשכוח ולעמוד על המשמר ששנית לא יקרה אסון איום כזה לעמנו.

עלינו להבטיח לעצמנו שלעולם לא נבגוד בעמנו, אלא להיפך נעמוד על המשמר על זכויות עמנו וארצנו בכל עת ובכל רגע, ונעביר את המורשה הזאת לדורות הבאים.

אסון השואה הציב אתגר חינוכי ופילוסופי עצום. כיצד להעביר את לקחי השואה לדורות הבאים. בימינו אנו אי אפשר להבין את קיום העם היהודי בלי ידיעה עמוקה והבנה רחבה, מה עבר עמנו בתקופת חורבן אירופה. לכן חשוב ביותר שמחנכים יהודיים יתאמצו ללמוד את הנושא היטב היטב, כדי שיוכלו להגיע למסקנה כיצד להוריש לדורות הבאים את דברי ימי תקופת מלחמת העולם השנייה.

מי שמלמד את קורות השואה יש לו תפקיד כפול. בראשונה עליו ללמד מה קרה ולמה קרו הדברים הללו. ואז להעביר את הידע הזה בצורה כזאת שתחזק את גאוות התלמיד כיהודי. בלומדינו על השואה אפשר למסור לתלמיד לא רק עובדות יבשות על הצרות והסבל של עמנו, אלא גם על הגבורה המוסרית שחבויה מאחורי הסבל. הערך הגדול ביותר בשיעור בהיסטוריה הוא כאשר אנו לומדים על העבר, וכיצד ללמוד מזה לקח להווה ולעתיד.

המורה יכול להתרכז על מעשי הגרמנים ועוזריהם, או להדגיש את תגובות היהודים למעשים הללו. גם אפשר לצרף ולאחד את שני הנושאים. המורה מחויב לא רק להביא את התלמיד לידי מצב שהוא יזדהה עם הקרבנות היהודים, אלא עליו ללמד בצורה כזאת שהתלמיד יגיע למסקנה שלא הכל אבוד, להיפך שעליו להאמין בהמשך קיום העם היהודי, והתקוות של עמנו לעתיד יותר טוב, בפרט לאחר קוממיות יהודית בא"י. עליו להדגיש שאחד היסודות החשובים ביותר לקיום העם היהודי הוא המסורת של תקווה ואמונה, ולא האיום התמידי של כוחות ההרס.

השיעורים על השואה בפרט בכיתות העליונות חייבים לכלול קורסים בהשקפה. הפילוסופיה היהודית המודרנית חייבת לכלול את הלקחים המרים של השואה. מעשה ה' בהיסטוריה של עמנֻו, לטוב ולרע, הם הוכחה נוספת של הברית עם עמנו, שבהם יש עליות וירידות, עם כל הסתירות כביכול, יש להעלות לדיונים בשעת הקורסים הללו.

המורה חייב להציג את השאלות הידועות, כגון "מדוע דרך רשעים צלחה" (ירמיהו י"ב, א') או "למה יאמרו הגויים איה אלוקיהם?" (תהילים ע"ט: י').

העובדה שאדם אינו יכול להסביר את מעשי ה׳, הם לאו־דווקא ענין של חוסר אמונה, כל הזמן שאמונת האדם בה׳ לא נפגעת.

עלינו להתבונן בסיפור עם משה רבנו בקשר לסנה "והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל" (שמות ג׳: ב׳). הסנה בער אבל לא נשרף כולו. בפסוק הזה אנו מוצאים את הפלא של קיום העם היהודי, של "נצח ישראל", את הטרגדיה של עמנו בשואה כאשר העיירה עלתה באש. אפשר לומר שכמו בסנה, אלוקים התגלה למעשה, ולא כילה את הסנה, כך גם בימינו אנו בתקופת השואה, שארית הפליטה ניצלה כדי לחדש את קיום העם היהודי בארצו. ואנו יכולים לומר "חסדי ה׳ כי לא תמו כי לא כלו רחמיו" (איכה ג׳: כ"ב).

פסיכולוגים טוענים שאין לדאוג להשפעות השליליות שלימודי השואה יכולים לגרום לתלמידים. להיפך, על הנוער שלנו ללמוד מהעבר, כיצד להתגונן בהווה. חוץ מזה יש נסיונות רבים מהשואה שמהם יכולים התלמידים לשאוב עידוד וגאווה.

לדוגמא מספר מקרים של גבורה ואומץ. שמוליק הקטן קיבל מכות רצח משוטר פולני כאשר הוא ניסה להתגנב מחוץ לגיטו וארשה כדי להשיג קצת מזון למשפחתו. הוא סבל בשקט והסתיר זאת מהוריו, נגד הוראות אביו. שמוליק הגיע דרך צינורות הביוב אל בית־כנסת קטן מוסתר היכן שאביו הלך להתפלל קבלת־שבת. כידוע, תפילה בציבור ותפילה בכלל היתה אסורה, והעונש של הגרמנים היה בדרך־כלל עונש מוות. שמוליק דפק על דלת בית־הכנסת הנסתר. היהודים הנאספים לתפילה חשבו שבוודאי הגיסטאפו הגיע. אנשים פתחו את הדלת והיו בטוחים שהגיע הסוף. כאשר ראו את שמוליק עומד ליד הדלת הם נורא כעסו אליו ואביו סטר על פניו. שמוליק כבר לא יכול היה לסבול את הכאב, והתחיל לזעוק: "גם אתה מכה אותי? האם לא היו לי כבר די מכות? גם אני יהודי, גם אני רוצה להתפלל".

יהודים מלובלין נפלו בידי יחידת אס־אס שהצורר גלאבוצ׳ניק היה מפקדה. הוא היה רוצח שפל, אשר התעלל ביהודים בתענוג רב. יום אחד הוא בא והתחיל להשליך יהודי אחרי יהודי על גדר התיל וציווה את חייליו להכות ביהודים עם מקלותיהם עד זוב דם. היהודים התחילו להתמוטט אחד אחד, ואחד נפל על השני מתבוססים בדמם. בשעת ההכאה ציווה גלאבוצ׳ניק על היהודים לשיר. פתע קם יהודי אחד מתוך המוכים והתחיל לשיר בקול רם באידיש: "מיר ווען

זיי איבערלעבין, איבערלעבין, איבערלעבין אבינו שבשמים". כלומר, נעבור גם את האסון הזה. ואז אחד אחרי השני קמו היהודים המוכים והזבים דם והצטרפו לשירה. גלאבוצ'ניק הצורר התפקע מצחוק, עד שהוא גילה שהם לא שרים כדי לקיים את רצונו, אלא בשיר הזה מרדו בו, וניצחו אותו. הוא ציווה עליהם להפסיק לשיר. אבל היהודים המשיכו לשיר. הוא התחנן לפניהם להפסיק, אלא היהודים לא הקשיבו לו, והמשיכו לשיר והפעם נכנסו למעגל ורקדו בשעת השירה. רוצחי האס־אס תקפו את היהודים השרים במקלות ובקתות רוביהם ולמרות זאת הם המשיכו לשיר...

ילדינו חייבים לדעת את כל האמת על השואה. שהכנסיה הנוצרית, שבמשך כל הדורות היתה מקור כל הסבל של העם היהודי, הסכימה בשתיקה לרצח העם היהודי. הכנסיה ראתה בשואה אקט אשר בא לאמת את הנצרות, כדי להציל את האמיתות הנוצרית. כי עצם קיומה של היהדות, אפילו לאחר אלפיים שנה, היא. דבר בלתי אפשרי מבחינת הנצרות.

כפי שאנו מלמדים על חורבן הבית הראשון והשני וזוכרים את ט' באב כיום החורבן, עלינו ללמד על החורבן השלישי - על השואה. אנו יכולים ללמד על אמונה ותקווה, למרות ש־כ"ז ניסן צויין כיום השואה, כיום של "יזכור" כאשר אנו זוכרים את מיליוני אחינו שניספו בשואה עלינו להדגיש לתלמידנו שכל יום הוא בעצם יום של "זכירה". זאת היא דרך חשובה להדגיש את ההמשכיות של עמנו, אשר קושר את הדור הקודם עם הדור הזה ועם הדורות הבאים.

עלינו להדגיש את הכלל ש"ישראל ערבין זה לזה". לכן "השואה" בעצם הופכת לשיעור באהבת ישראל, למסירות ואהבת כל יהודי באשר הוא. יש ערך רב במסר של הלקח על "הרוגי המלכות" מתקופת השואה. בעצם כל אחד מאיתנו הוא "אוד מוצל מאש" אנו העדים מול "שבעים הזאבים", אשר רצח הוא אומנתם, אשר ניסו למחוק את "צלם האלקים", ואשר פעלו נגד חסד וקדושה.

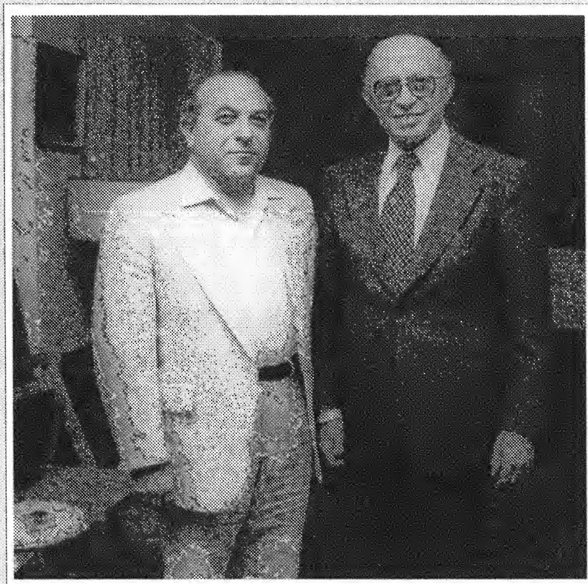
עלינו גם לספר לילדינו על אלפי הניצולים שנושאים יום יום בליבם את הכאבים, היסורים והצער על מה שראו ובמה שהתנסו. גם הדור השני והשלישי ילדי הניצולים סובלים ממה שעבר על הוריהם או זקניהם. יש ילדים השואלים את הוריהם שאלות קשות, כגון: מה המספר הזה על ידך? מדוע? האם זה כאב? למה אין לי סבתא וסבא? למה רצחו אותם הגרמנים? איפה הם קבורים? למה הם לא קבורים? אם כן היכן הם?

האם מישהו יכול לתאר לעצמו שיחה כזאת בין ילד להורה ניצול השואה? בדרך־כלל שיחות כאלה לא מתקיימות עד שהילדים מתבגרים יותר, כי הניצולים מנסים לגדל את ילדיהם באופן נורמלי מבלי להזיק להם. לכן לרוב הנושא הזה לא עולה בבתי הניצולים. ישנם ילדים אשר בכל זאת היו רוצים לשמוע מהוריהם על אותם השנים האיומות. היות כי הם לא יכולים להשתתף עם הוריהם ברגשות הללו, הם לפעמים מרגישים אשמה.

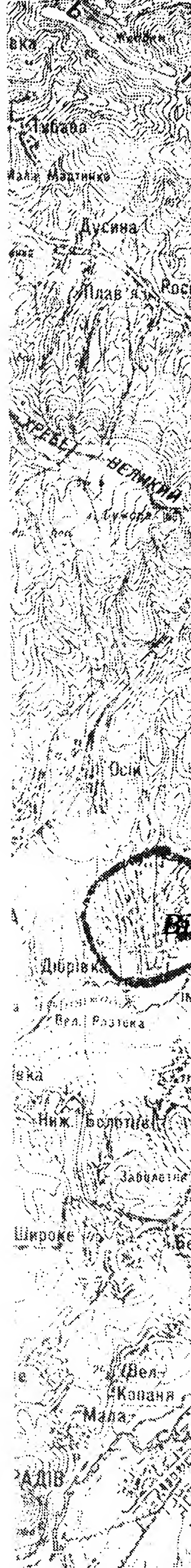
לכן "יום השואה" או "יזכור" הוא לא רק היום שבו אנו זוכרים את אלה אשר ניספו בשואה האיומה, אלא גם את אלה אשר ניצלו בניסים, כפי שבעל התהילים אומר "לא אמות כי אחיה ואספר מעשיה י־ה" (תהילים קי"ח).

השואה חייבת להיזכר כטרגדיה מיוחדת אשר כותרת־העל שלה היא "גבורה רוחנית", אשר יכולה לשמש לקח ודוגמה כעידוד הדורות הבאים לשמירת זכויות וקיום העם היהודי.

בתמונה הזו אנו רואים את מר מנחם בגין ז״ל ראש ממשלת
ישראל בביתו בירושלים מקבל את פני ד״ר משה אביטל
(דאפט-ליפשיץ) מנהל חידון התנ״ך בארה״ב בשנות תש״ל
1970 - תשמ״א 1981.

In this picture (102) we see the late Mr.Menachem Begin, Prime Minister of Israel greeting Dr. Moshe Avital (Doft-Lipscitz), Director of the National Bible Contest in the U.S.A. from 1970 - 1981.

שירים עבריים ששרו בתנועות הציוניות בבילקה

ליקט וסידר
ד"ר משה אביטל (דאפט־ליפשיץ)

1 - מולדתי

מולדתי - ארץ כנען,

מגמתי שדות הים.

2 - נזכה לראות בנים

נזכה לראות בנים ובני בנים

עוסקים בתורה ובעבודה.

3 - הירדן

הירדן - מתלחש בדום

ומימיו הזכים, הם שוטפים ומרננים

ומזמרים ומספרים, את סודות הירדן.

4 - בגליל בתל חי

א'

בגליל בתל חי - טרומפלדור נפל.

בעד עמנו בעד ארצנו גבור יוסף נפל.

דו ׳ח ו ות, רץ לגאול א ום תל חי,

לאמר לאח׳ לכו בעקבות

ב׳

בכל מקום ובכל רגע ת או..

כי נלחמתי וגם נפלתי בעז ולדתי.

כל היום אני חרשתי, ובלילה קנה רובי

בידי אחזתי, עד הרגע האחרון.

5 - נערה טובה

נערה טובה - יפת עיניים,

הטי כדך, השקיני מים.

שתה אדוני, כדי לפניך,

אחר אשאב גם לגמליך.

6 - ואולי

ואולי - לא היו הדברים מעולם,

ואולי לא השכמתי עם שחר לגן,

לעבדו בזעת אפי?

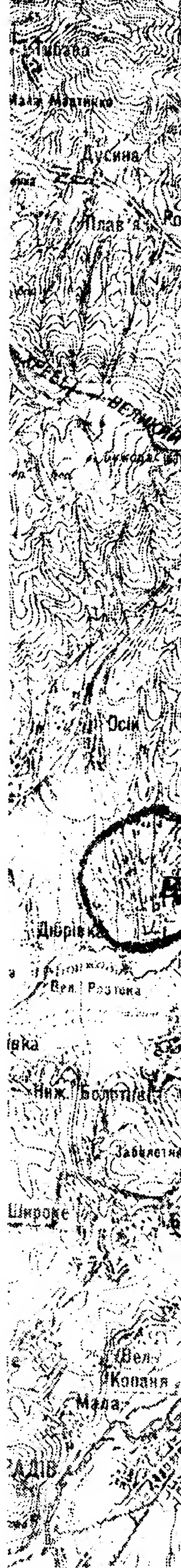
מעולם בימים ארוכים ויוקדים של קציר,

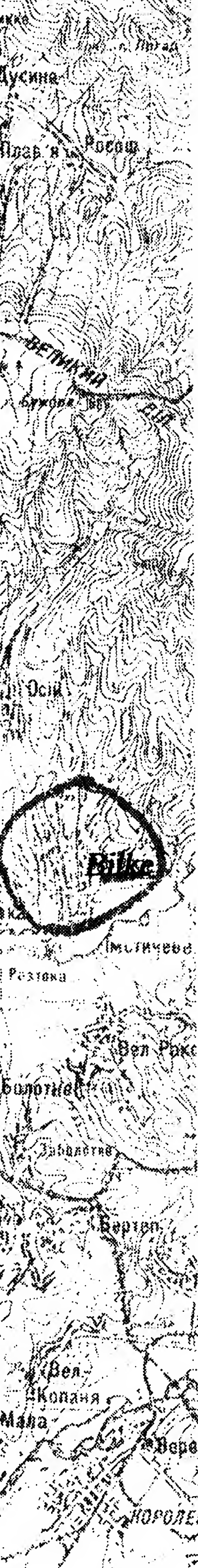
ממרומי עגלה עמוסת אלומות לא נתתי קולי בשיר,

מעולם לא טהרתי בתכלת שוקטה, ובתום,

של כנרת שלי, הוי כנרת שלי,

ההיית או חלמתי חלום?

7 - על אם הדרך

א'

על אם הדרך - שם מתגוללת שושנה כחלילת עינים.

נהדפת מסער עליה נובלת, יושבת פה מיומיים.

ב'

והיא מתחננת לכל נוסע, אנא חנוני נא,

בכרם המלך הייתי פורחת רוח צח שאפתי.

ג'

זה הורס, זה רומס, זה דורס, זה חומס,

עוד לא מצאתי מנות.

מציון אני יהודה שמי ועתה הנני בגולה.

8 - שכב בני

א'

שכב בני שכב במנוחה, אל נא תבכה מרה.

על ידך יושבת אמך שומרת מכל רע.

מיילל הרות, רוח כתן, נושבת רות, רוח שם.

אך אתה בני, הקטן נומה, נומה ישן.

ב'

לילה לילה צל, תעוף מהר מאד.

אסור אסור להתעצל מחר צריך לעבוד.

מחר יצא האבא לחרוש בתלם ילך, ילך האב.

אך אתה בני הקטן, נומה נומה ישן.

9 - באה מנוחה ליגע

באה מנוחה ליגע, ומרגוע לעמל.

לילה חור משתרע, על שדות עמק יזרעאל.

טל מלמטה ולבנה מעל, מבית אלפא עד נהלל.

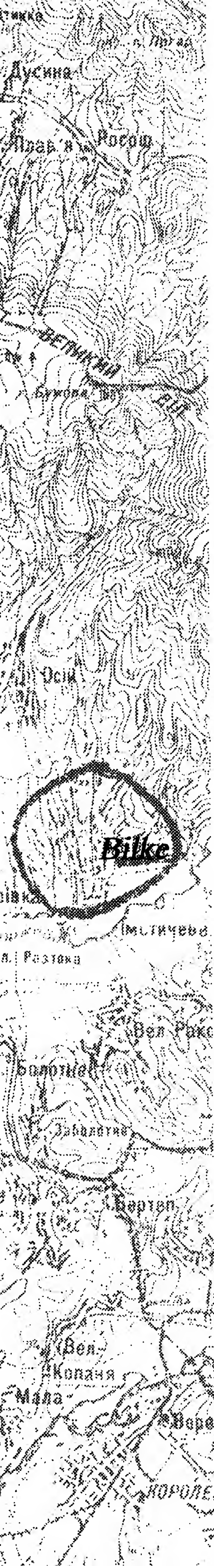
מה, מה לילה מליל, דממה מיזרעאל,

נומה עמק ארץ תפארת, אנו לך משמרת.

בילקה שלי

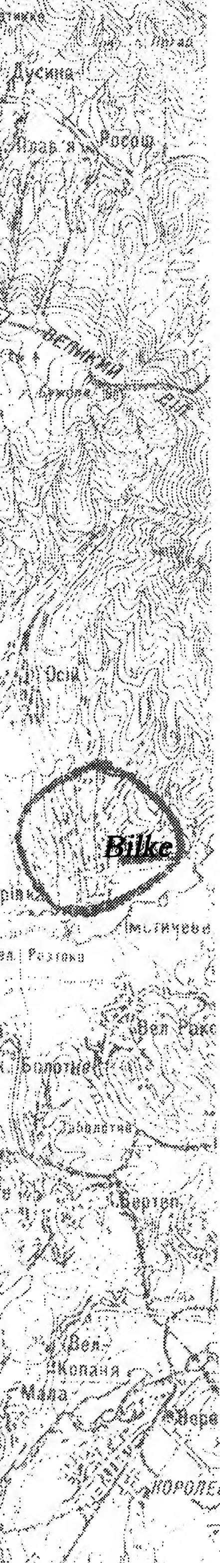

Дусина
Плав'я
Осій
Дібрівка
Широке
Вел.
Копаня
Мала

בילקה שלי
Дусина
Осій
Bilke
Розтока
Болотне
Копаня

Дусина
Плав'я
Осій
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел.
Копаня
Мала

בילקה שלי

Тибава
Дусина
Плав'я
Росош
Осій
Дібрівка
Вел. Розтока
Ниж. Болотне
Широке
Вел. Копаня
Мала
Текове

* PXW
(Bilky)
00-2215

RCS